

ผ้าไหมยกทอง 1000 ตะกอ : กรณีศึกษากลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” จังหวัดสุรินทร์

ปริญญานิพนธ์

ของ

นัชรี จิระนคร

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปศึกษา

ตุลาคม 2550

ผ้าไหมยกทอง 1000 ตะกอ : กรณีศึกษากลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” จังหวัดสุรินทร์

บทคัดย่อ
ของ
นัชรี จิระนคร

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปศึกษา
ตุลาคม 2550

นัชรี จิระนคร. (2550). ผ้าไหมยกทอง 1000 ตะกอน : กรณีศึกษากลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” จังหวัดสุรินทร์
ปริญญาณิพนธ์ กศ.ม. (ศิลปศึกษา). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
คณะกรรมการควบคุม : รองศาสตราจารย์พทุทธิ์ ศุภเศรษฐศิริ, รองศาสตราจารย์วรรณรัตน์ ตั้งเจริญ

ปริญญาณิพนธ์เรื่อง ผ้าไหมยกทอง 1000 ตะกอน : กรณีศึกษากลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” จังหวัด
สุรินทร์ มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับลวดลาย การใช้สี และกระบวนการทอผ้าไหมยกทอง 1000 ตะกอน
ผลการศึกษาวิจัยปรากฏดังนี้

ลักษณะที่ปรากฏเด่นชัดของผ้า คือ การแบ่งองค์ประกอบ ลวดลาย และการใช้สี ที่ออกแบบขึ้นใหม่
จากพื้นฐานของงานทอแบบราชสำนักสยามโบราณ และใช้รูปแบบศิลปกรรมไทยชั้นสูง โดยใช้เส้นไหมน้อยซึ่งเป็น
ลักษณะเฉพาะของผ้าไหมสุรินทร์และไหมทองที่ต้องสั่งซื้อจากประเทศอินเดียไม่ต่างจากในสมัยโบราณ

ลวดลาย พบว่าลวดลายผ้ามีความถูกต้องสมบูรณ์ตามแบบกระบวนการทอไทย ทั้งนี้เนื่องจากผู้ออกแบบ
วิจิตรกรรม ตระกูลเงินไทยมีพื้นฐานการศึกษาโดยตรงด้านจิตรกรรมไทย ทำให้สามารถออกแบบงานขึ้นมาใหม่
ภายใต้กรอบประเพณีและแบบแผนดั้งเดิมได้อย่างลงตัว

การใช้สี พบว่าใช้แม่สีหลัก 3 สี โดยการย้อมสีธรรมชาติจากวัสดุย้อมเพียง 5 ชนิด ซึ่งเป็นวัสดุย้อม
ที่หาได้ในท้องถิ่นและไม่เป็นพิษต่อสิ่งแวดล้อม ด้วยเทคนิคกระบวนการแบบพื้นบ้านดั้งเดิม ได้แก่ รังครั่งย้อมสี
แดง เปลือกไม้ประโหดย้อมสีเหลืองมะนาว (Lemon Yellow) แต่ส่วนใหญ่นิยมใช้ย้อมสีเขียวโดยนำไปย้อมทับด้วย
คราม แก่นไม้แกแลย้อมสีเหลืองทอง (Yellow Cambodge) เปลือกผลทับทิมย้อมสีเหลืองดิน (Yellow Orche) และต้น
ครามย้อมสีน้ำเงิน นอกจากนี้ยังพบว่าสีที่ปรากฏอยู่ในผ้าไหมยกทองของกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา”
จังหวัดสุรินทร์ เป็นการใช้สีที่พบได้ในศิลปกรรมไทยชั้นสูงแขนงอื่น ๆ ด้วย

เทคนิคกระบวนการทอ เป็นการทอผ้ายกทองที่ออกแบบลวดลายอย่างซับซ้อนตามแบบศิลปกรรม
ชั้นสูงของไทย ด้วยที่ทอมือแบบพื้นบ้านดั้งเดิม ทั้งนี้พบว่าลวดลายที่ใช้มีผลอย่างยิ่งต่อการเลือกใช้เทคนิคใน
การทอ สามารถกล่าวได้ว่าเทคนิคทุกเทคนิคที่กลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” ใช้นั้น ในสมัยโบราณมีอยู่แล้ว
ทั้งนี้หลักสำคัญในการสร้างลวดลายของผ้ายกซึ่งทำให้เกิดลวดลายยกนูนขึ้นเหนือพื้นผ้า คือ การเสริมเส้นพุ่ง
พิเศษ ซึ่งสามารถเลือกใช้เส้นไหมธรรมชาติย้อมสีต่างๆ ตามต้องการหรือเลือกใช้เส้นไหมทอง และยังพบว่า
การสร้างลวดลายด้วยการเสริมเส้นพุ่งพิเศษทั้งชนิดที่เสริมเข้าไปยาวตลอดหน้าผ้า และชนิดที่เสริมเข้าไปเป็น
ช่วงเป็นจังหวะได้แก่ การใช้เทคนิคจกและเกาะ เป็นต้น เป็นการนำมาผสมผสานกับเทคนิคกระบวนการและ
เครื่องมือทอผ้าแบบพื้นบ้านของตน เพื่อให้ผลงานบรรลุถึงความงามตามที่ออกแบบไว้

การถ่ายทอดความรู้ พบว่ายังคงมีกระบวนการถ่ายทอดความรู้ในหมู่เครือญาติ และมีการแลกเปลี่ยน
ความรู้จากผู้ใหญ่สู่เด็กในหมู่ช่างทอบ้าง แต่ส่วนใหญ่เป็นการถ่ายทอดความรู้จากหัวหน้ากลุ่มสู่สมาชิกในกลุ่ม
ทั้งนี้สิ่งหนึ่งที่กล่าวได้ว่ากลุ่มผู้ออกแบบได้เรียนรู้จากช่างทอ คือ กระบวนการย้อมสี

“1000 HEDDLES” GOLD BROCADE TEXTILE : A CASE STUDY OF
“CHAN SOMA” GROUP, SURIN PROVINCE

AN ABSTRACT
BY
NATCHAREE CHIRANAKORN

Presented in Partial Fulfillment of the Requirements for the
Master of Education Degree in Art Education
at Srinakharinwirot University
October 2007

Natcharee Chiranakorn. (2007). *"1000 Heddles" Gold Brocade Textile : a Case Study of "Chan Soma" Group, Surin Province*. Master thesis, M.Ed. (Art Education). Bangkok : Graduate School, Srinakharinwirot University.
Advisor Committee: Assoc.Prof. Prit Supasetsiri, Assoc.Prof. Wannarat Tangcharoen.

The research objective is to endive into the ornament, color utilization and weaving process of "1000 Heddles" Gold Brocade Textile of "Chan Soma" Group at Surin Province. The result were listed as the following :

The distinctive quality of textile is new design (composition, ornaments, color utilization) based upon a touch of Siamese Court and a pattern of exquisite Thai arts. The usage of Mai Noi silk yarn, the delicate yarn from the very last set of yarn, is the very specific style of Surin's silk. The gold silk yarn is imported from India similar to those in the old time.

The ornament of textile is identical to indigenous Thai motif since Mr. Veeradham Trakulgernthai, the designer, has an education background in Thai Painting. Therefore, his new creative design is influenced by conventional style.

There are only three main colors used in the process of this group, which are red, yellow and blue. Those three colors can be developed from five kind of materials, mostly available locally in South eastern part of Thailand which is environmental friendly. Red was dyed with *Coccus lacca* insect. Lemon yellow made from *Prahod* tree's bark; mixed with indigo blue for green. Yellow cambodge made from *Kaelae* tree's heartwood (Yellow wood) and Pomegranate fruit peel for yellow orche. Blue was dyed with indigo plant. Moreover, color in gold brocade textile of "Chan Soma" group is the same color which has long exquisite Thai arts.

The weaving technique especially used by "Chan Soma" group has derived from ancient Thai. The gold brocade textile weaving process with indigenous loom is based on a pattern of exquisite and complicated Thai arts. The design effects the way the weaving technique is used. The elaborate brocade textile called "Pha Yok" is woven by using extra weft threads for a raised pattern. The extra weft threads which are clearly visible from the background can be woven with luxuriant gold threads, silk threads, or silver threads. Some decorate and cover the entire surface of the textile; which is technically refer to "weft brocade" and "discontinuous brocade", mudmee (ikat), chok and koh (discontinuous supplementary weft), khit (continuous supplementary weft). Such a brocade technique affords the weaver the greatest possible in creating design, patterns and randomly decorated fabrics. Each time a brocade yarn is required, it is placed in plain woven shed alongside the regular weft yarn. When the pattern area is completed the brocade yarn can be tied off and cut or if it is into appear again, carried across the back of the fabric to the next pattern area. As a matter of fact, the "1000 Heddles" Gold Brocade Textile of "Chan Soma" Group is special and out standing because of its ornamental designs and traditional usage. At the present, by introducing which is between weaving techniques and a traditional handloom to a modern style of textile, the group continue to preserve their exquisite design.

The knowledge interchange, The knowledge passed on relatives still exists, the group member can rarely get the special technique among member but mostly the knowledge has been passed on from group leader to group members or occasionally from senior weavers to young generation. It is definitely claimed that a dyeing process is the knowledge passed on from weavers to designers.

ผ้าไหมยกทอง 1000 ตะกอ : กรณีศึกษากลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” จังหวัดสุรินทร์

ปริญญานิพนธ์

ของ

นัชรี จิระนคร

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปศึกษา

ตุลาคม 2550

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ปริญญานิพนธ์
เรื่อง

ผ้าไหมยกทอง 1000 ตะกอน : กรณีศึกษากลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” จังหวัดสุรินทร์
ของ
นัชรี จิระนคร

ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปศึกษา
ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เพ็ญสิริ จีระเดชากุล)
วันที่ เดือน ตุลาคม พ.ศ. 2550

คณะกรรมการควบคุมปริญญานิพนธ์

คณะกรรมการสอบปากเปล่า

..... ประธาน
(รองศาสตราจารย์พฤษดิ์ สุขเศรษฐศิริ)

..... ประธาน
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์สาริต ทิมวัฒนบรรเทิง)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์วรรณรัตน์ ตั้งเจริญ)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์จักรพงษ์ แพทย์หลักฟ้า)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์พฤษดิ์ สุขเศรษฐศิริ)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์วรรณรัตน์ ตั้งเจริญ)

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยความกรุณาของ รองศาสตราจารย์พฤทธิ์ ศุภเศรษฐศิริ และรองศาสตราจารย์วรรณรัตน์ ตั้งเจริญ ผู้เป็นประธานและกรรมการควบคุมปริญญานิพนธ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์นันทภัทร ทินานนท์ ผู้เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา ซึ่งให้แนวคิดและข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ เพื่อการปรับปรุงและพัฒนาปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ให้สำเร็จได้ด้วยดี ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณทุกท่านไว้ ณ โอกาสนี้

กราบขอบพระคุณอาจารย์วีรธรรม ตระกูลเงินไทย ที่กรุณามอบความรู้เรื่องผ้าไหมยกทองของกลุ่มทอผ้ายกทอง"จันทร์ โสมา" ตลอดจนอำนวยความสะดวกทุกประการขณะที่ผู้วิจัยไปเก็บข้อมูล

ขอบคุณอาจารย์พันธุ์ชนะ สุนทรพิพิธ ผู้เป็นกัลยาณมิตร ที่คอยเสียสละ ช่วยเหลือและให้กำลังใจตลอดมา

ขอบคุณคุณธีรพันธุ์ จันทร์เจริญและคุณนิรันดร์ ไทรเล็กทิม เพื่อนผู้ให้ข้อมูล ความรู้และช่วยเหลือแก้ไขข้อผิดพลาด

ขอบคุณสมาชิกกลุ่มทอผ้ายกทอง"จันทร์ โสมา" ทุกท่านที่เสียสละเวลาตอบคำถาม เพื่อเป็นวิทยาทานให้แก่ผู้วิจัย

ขอบคุณคุณเป้ บริษัทเพลย์ เมคเกอร์ส ผู้อนุเคราะห์ข้อมูล อันเป็นประโยชน์ทางวิชาการ ต่องานวิจัยครั้งนี้

ขอบคุณคุณนุสรา วินิจชัยนันท์ เพื่อนผู้ให้กำลังใจและอนุเคราะห์สถานที่ทำงาน ตลอดระยะเวลาการจัดทำปริญญานิพนธ์ฉบับนี้

ขอบคุณคุณปรียา ศุภวงศ์และคุณงามนภา ธวัชโชคทวี เพื่อนผู้คอยช่วยเหลือและให้กำลังใจเสมอมา

ขอบคุณคุณพัชรพล วาทะวัชร, คุณวัฒน์ พงษ์โพธิ์ และสมาชิกแผนกคอมพิวเตอร์ โรงฝึกศิลปาชีพสวนจิตรลดา ที่ช่วยเหลือจนปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงในที่สุด

กราบขอบพระคุณท่านผู้หญิงสุรเพ็ญ หลวงเทพ ผู้บังคับบัญชาที่เปิดโอกาสทางการศึกษา

ท้ายที่สุด ขอกราบขอบพระคุณพ่อ แม่ และทุกคนในครอบครัวที่คอยช่วยเหลือและให้กำลังใจตลอดมา

นัชรี จิระนคร

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ.....	1
ภูมิหลัง.....	1
ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า.....	4
ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า.....	4
ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า.....	5
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	5
2 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า.....	7
ข้อมูลเกี่ยวกับการทอผ้ายกในประเทศไทย.....	8
ผ้ายกในประเทศไทย.....	14
แหล่งทอผ้ายกและเทคนิคการทอที่เกี่ยวข้อง	25
ลวดลายและการใช้สีที่ปรากฏในผ้าทอของไทย	54
กระบวนการทอผ้าไหม	70
ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับผ้าทอพื้นเมืองจังหวัดสุรินทร์.....	96
ข้อมูลเกี่ยวกับจังหวัดสุรินทร์	96
ผ้าทอของจังหวัดสุรินทร์	97
กลุ่มทอผ้ายกทอง"จันท์ โสมา" จังหวัดสุรินทร์	101
เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	108
3 วิธีการดำเนินการศึกษาค้นคว้า.....	117
ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง.....	117
การเก็บรวบรวมข้อมูล	118
การวิเคราะห์ข้อมูล.....	118
4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลศึกษาค้นคว้า.....	119
กลุ่มตัวอย่าง.....	119
การศึกษาภาพรวม องค์ประกอบและโครงสร้างของผ้า.....	131
การวิเคราะห์ลวดลายและการใช้สี	151
การวิเคราะห์เทคนิคและกระบวนการทำงานของกลุ่มทอผ้ายกทอง "จันท์ โสมา" จังหวัดสุรินทร์	224

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
5 สรุปอภิปรายผลและข้อเสนอแนะ.....	275
ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า.....	275
ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า.....	275
การวิเคราะห์ข้อมูล	276
สรุปผลการศึกษาค้นคว้า.....	277
อภิปรายผล.....	280
ข้อเสนอแนะ.....	283
 บรรณานุกรม.....	 284
 ภาคผนวก.....	 289
 ประวัติย่อผู้วิจัย.....	 340

บัญชีตาราง

ตาราง	หน้า
1 รายชื่อต้นไม้ที่กลุ่มทอผ้ายกทอง“จันทร์ โสมา” ใช้เป็นวัตถุดิบ ในการย้อมสีไหม	249
2 รายชื่อพืชย้อมที่ให้สี ที่กลุ่มทอผ้ายกทอง“จันทร์ โสมา”เลือกใช้	251
3 แสดงผลการศึกษารายประกอบของผ้าไหมยกทอง 1000 ตะกอ : กรณีศึกษา กลุ่มทอผ้ายกทอง“จันทร์ โสมา” จังหวัดสุรินทร์	264
4 แสดงผลการศึกษาลวดลายของผ้าไหมยกทอง 1000 ตะกอ : กรณีศึกษา กลุ่มทอผ้ายกทอง“จันทร์ โสมา” จังหวัดสุรินทร์	267
5 แสดงผลการศึกษาการใช้สีของผ้าไหมยกทอง 1000 ตะกอ : กรณีศึกษา กลุ่มทอผ้ายกทอง“จันทร์ โสมา” จังหวัดสุรินทร์	268
6 แสดงผลการศึกษาเทคนิคการทอของผ้าไหมยกทอง 1000 ตะกอ : กรณีศึกษา กลุ่มทอผ้ายกทอง“จันทร์ โสมา” จังหวัดสุรินทร์	269
7 ตารางเปรียบเทียบผ้าไหมยกทอง 1000 ตะกอ : กรณีศึกษากลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” กับผ้าที่ใช้ในราชสำนักโบราณและผ้าพื้นบ้านจังหวัดสุรินทร์	270

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

ผู้คนในประเทศไทยรู้จักผ้ายกมาเป็นเวลานานหลายพันปีแล้ว และการที่พระราชสำนักสยามเลือกใช้ผ้ายกในกิจการต่างๆก็น่าจะเนื่องมาจากคุณสมบัติเฉพาะของผ้ายกสามารถตอบสนองความเชื่อและแนวความคิด ในเรื่องของการส่งเสริมสถานภาพอันสูงส่งของพระมหากษัตริย์ และสร้างภาพลักษณ์ของสรวงสวรรค์ในโลกมนุษย์ได้เป็นอย่างดี

หลักการสำคัญในการสร้างลวดลายของผ้ายก ที่ทำให้เกิดเป็นลวดลายยกนูนขึ้นเหนือพื้นผ้า คือ การเสริมเส้นพุ่งพิเศษ ซึ่งสามารถเลือกใช้เส้นไหมธรรมชาติย้อมสีต่างๆตามต้องการ หรือเลือกใช้เส้นไหมทอง สร้างความอร่ามพรายให้กับพื้นผ้า เป็นการเน้นย้ำสถานภาพทางสังคมอันสูงส่งเหนือมนุษย์ธรรมดาสามัญของผู้ใช้

อีกประการหนึ่งวัตถุดิบประเภทไหมทอง จัดเป็นสิ่งสูงค่ามีราคาและหาซื้อได้ยาก ในบางโอกาสต้องสั่งซื้อหรือนำเข้ามาจากต่างประเทศ อีกทั้งผ้ายกบางประเภทไม่สามารถผลิตได้เองภายในพระราชอาณาจักร ต้องสั่งนำเข้าจากต่างประเทศเท่านั้น จึงเกินกำลังความสามารถของคนธรรมดาสามัญจะเสาะหามาใช้ได้โดยสะดวก ดังนั้นสิ่งทอประเภทผ้ายกโดยเฉพาะผ้ายกทอง จึงเป็นตัวกำหนดสถานภาพทางสังคมของผู้ใช้ไปโดยปริยาย

จังหวัดสุรินทร์เป็นจังหวัดหนึ่งที่มีการสืบทอดวัฒนธรรมการทอผ้าไหมซึ่งมีเอกลักษณ์ของตนเอง ที่ส่งผลต่อการทอผ้าไหมไม่ว่าจะเป็นลวดลายเฉพาะตัวที่ดัดแปลงจากธรรมชาติอย่างง่าย ๆ ไม่มีความสลับซับซ้อน การผลิตเส้นไหมน้อยที่สืบทอดวิธีการมาแต่โบราณ จนกระทั่งถึงวิธีการทอที่หลากหลาย เช่น มีการทอผ้าไหมมัดหมี่พร้อมกับยกดอกไปในตัว เป็นต้น ซึ่งทั้งหมดนี้ได้สืบทอดเป็นมรดกทางวัฒนธรรมมาช้านาน

เป็นที่น่าสนใจว่าที่หมู่บ้านท่าสว่าง ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ วิระธรรมตระกูลเงินไทยได้รวมกลุ่มนักออกแบบ และรวบรวมช่างทอผ้า ชาวบ้านท่าสว่างมาทอผ้ายามว่างจากการทำไร่นา โดยจัดตั้งกลุ่มทอผ้ายกทอง“จันทร์ โสมมา” เมื่อประมาณปีพ.ศ.2540 ผ้าไหมของกลุ่มทอผ้ายกทอง“จันทร์ โสมมา” เป็นการผสมผสานระหว่างการทอผ้าแบบราชสำนักกับเทคนิคการทอแบบพื้นบ้าน ส่วนการย้อมสี การทำเส้นไหมเป็นเทคนิคโบราณของชุมชนดั้งเดิมของจังหวัดสุรินทร์และที่บ้านท่าสว่าง ในการย้อมจะใช้สีธรรมชาติโดยไม่มีเคมีใดๆทั้งสิ้น ซึ่งประกอบด้วยแมสี 3 สี คือ สีแดงที่ย้อมจากรังครั่ง สีเหลืองได้จากไม้ 3 ชนิด คือ เปลือกไม้ประโหด

แก่นแกนหรือเขและเปลือกของผลทับทิม ส่วนสีน้ำเงินได้จากต้นคราม โดยแม่สีเพียง 3 สีเมื่อนำมาย้อมผสมกันสามารถทำให้เกิดสีต่างๆ ได้มากมาย

นอกจากนั้น ความโดดเด่นของผ้ายังเกิดจากการเตรียมเส้นไหมที่เล็กและบางเบา สอดแทรกด้วยการทอยกด้วยไหมทองที่ทำจากเงินแท้ นำมารีดเป็นเส้นเล็กๆ แล้วชุบหรือกะไหล่ทองนำมาปั่นควบกับเส้นด้าย ส่วนการทอใช้กี่แบบพื้นเมือง แต่เนื่องจากการออกแบบลวดลายผ้า ยกทองของกลุ่มเป็นกระบวนการที่ซับซ้อนตามแบบราชสำนักโบราณ ทำให้ต้องใช้ตะกอลายจำนวนมาก ตั้งแต่ 100 ถึง 1000 ตะกอลายไป เมื่อเลือกเก็บตะกอลายแล้วทำให้ไม่สามารถตั้งที่อยู่นบนพื้นดินได้เนื่องจากมีความสูงไม่พอ จึงต้องสร้างโรงเรือนทอผ้าแบบยกใต้ถุนสูงและยังต้องขุดหลุมในบริเวณนั้นลงไปลึกประมาณ 2-3 เมตร เพื่อรองรับความยาวของตะกอลายที่ห้อยลงมาจากกึ่งให้เป็นระเบียบ

ผลงานที่สร้างชื่อเสียงให้กลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” คือได้รับการคัดเลือกจากรัฐบาล ในการทอผ้าไหมยกทอง สำหรับตัดเสื้อแบบพระราชทานเพื่อเป็นของขวัญมอบแก่ผู้นำประเทศกลุ่มความร่วมมือทางเศรษฐกิจเอเชียแปซิฟิก 21 ประเทศ และผ้าคลุมไหล่สำหรับคู่สมรส ในการประชุมเอเปก 2003 ณ กรุงเทพมหานคร และการทอผ้าคลุมพระอังสา (ผ้าคลุมไหล่) เพื่อทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สำหรับเป็นของพระราชทานแด่สมเด็จพระราชินีและพระชายาของพระราชอาคันตุกะที่เสด็จฯ มาร่วมงานพระราชพิธีฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี

ในการนี้รัฐบาลโดยคณะกรรมการด้านของที่ระลึกเอเปก ได้เลือกผ้าไหมยกทองจากหมู่บ้านท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ เพื่อเป็นของขวัญมอบแก่ผู้นำประเทศกลุ่มความร่วมมือทางเศรษฐกิจเอเชียแปซิฟิก 21 ประเทศและคู่สมรสในการประชุมเอเปก 2003 ณ กรุงเทพมหานคร โดยจัดทำทั้งสิ้น 4 สี 13 เจดไม่ซ้ำกัน คือ สีน้ำเงิน สีเขียว สีม่วง และสีเม็ดยะเขมรับ สำหรับเป็นผ้าตัดเสื้อ 21 ชิ้นๆ ละ 3 เมตร ซึ่งทอแบบไม่มีกรอบไม่มีเชิงโดยออกแบบเป็นลายสัตว์หิมพานต์ 6 ชนิดได้แก่ ราชสีห์ คชสีห์ ช้าง นกยูง หงส์ นกทนต์มา จกไหมทองบนผ้ายกกลายดอกพุดดงกลมที่ใช้ลาย“อัตลัด” ซึ่งเป็นลายผ้าโบราณที่ใช้ในราชสำนักมาเป็นต้นแบบ ส่วนไหมทองที่ใช้ต้องสั่งมาจากประเทศอินเดีย ส่วนผ้าคลุมไหล่ 13 ผืน เป็นผ้าที่มีองค์ประกอบแบบมีกรอบมีเชิง ใช้กรรมวิธีการทอผ้าแบบเดียวกับผ้าตัดเสื้อ แต่เปลี่ยนลายเป็นลายดอกกลอยผ้าบาตร และลายหน้ากระดาน โดยยกทองตรงสังเวียนและมีลายกรวยเชิง

สำหรับงานพระราชพิธีฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี ของที่ระลึกที่รัฐบาลในควมรับผิดชอบของกระทรวงการต่างประเทศ สำหรับทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อเป็นของพระราชทานแด่สมเด็จพระราชินีและพระชายาของพระราชอาคันตุกะที่เสด็จฯ มา ร่วมงานพระราชพิธีฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี คือ “ ผ้าคลุมพระอังสา” (ผ้าคลุมไหล่) เป็นผ้าไหมยกทองที่มีแนวคิดจากผ้าทรงสะพักของเจ้านายชั้นสูงในราชสำนักสยามโบราณ โดยใช้ชื่อย่อ

ว่า “ลายครุฑหรือลายครองราชย์” มีขนาดความกว้าง 75 เซนติเมตร ยาว 2 เมตร 20 เซนติเมตร จำนวนรวม 24 ผืน

ลวดลายผ้าของกลุ่ม“จันทร์ โสมา” เป็นกระบวนลายที่ออกแบบตามระบบระเบียบ และประเพณีของลายในราชสำนัก ซึ่งมีความสัมพันธ์กับงานศิลปกรรมแขนงอื่นๆ ยกตัวอย่างเช่น ลายจิตรกรรม ลายประติมากรรม ทั้งนี้กระบวนลายต่างๆที่นำมาจัดวางในองค์ประกอบแต่ละส่วนให้ปรากฏบนผืนผ้านั้น มีความยากง่ายอยู่ตรงที่จะต้องออกแบบให้สอดคล้องกับเทคนิคการทอ เช่น งานทอบางผืนมีลวดลายตามรูปแบบงานจิตรกรรมที่ในภาษาช่างเรียกว่า“การแขวะช่อง”เพื่อสอดสีเมื่อนำมาใช้ในงานทอผ้าจึงจำเป็นต้องปรับเทคนิคการทอจากการทอพุ่งเส้นไหมยาวตลอดหน้าผา ดังเช่นการทอผ้าตามปกติ เปลี่ยนเป็นเทคนิคการทอเกาะหรือล้วง ซึ่งเป็นการทอโดยใช้ด้ายเส้นพุ่งหลายๆสีโดยการเกี่ยวและผูกเป็นห่วงรอบด้ายเส้นยืนเป็นช่วงๆ ดังนั้นเมื่อการทอผ้าไหมยกทองแปลงลายมาจากงานจิตรกรรม การทำงานของกลุ่มจึงต้องคิดค้นเทคนิคต่างๆเพื่อให้ผลงานบรรลุถึงความงามให้เหมือนกับงานศิลปกรรมแขนงอื่น

การนำลวดลายแบบราชสำนักโบราณ ซึ่งเป็นลวดลายพิเศษ และมีกระบวนลายที่ออกแบบอย่างสลับซับซ้อน ตลอดจนเป็นลวดลายที่สงวนสิทธิ์ไว้เฉพาะสำหรับพระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ และขุนนางชั้นสูงมาใช้ แม้ว่าเทคนิคการทอผ้ายกแบบราชสำนักนี้ได้สูญหายไปเป็นเวลานาน แต่จากการที่ช่างทอบ้านท่าสว่างมีความสามารถสูงในการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม การย้อมสีธรรมชาติ และการทอผ้าที่สั่งสมประสบการณ์กันมาเป็นระยะเวลายาวนาน ทำให้ช่างทอที่นี่สามารถทำงานที่มีความสลับซับซ้อนได้อย่างสวยงามและรวดเร็ว เนื่องจากทุกคนมีทักษะพร้อมอยู่แล้วนั่นเอง

ทว่าช่างทอในกลุ่มไม่ได้ทำงานนี้เป็นอาชีพหลัก แต่ละคนยังยึดมั่นกับอาชีพทำนา ซึ่งหากว่ามีการสั่งผลิตเข้ามาเป็นจำนวนมากอาจทำให้ไม่สามารถจะผลิตได้ทัน แต่ทั้งนี้วีรกรรมซึ่งเป็นผู้นำกลุ่มก็ไม่ต้องการเร่งกำลังการผลิต เนื่องจากไม่ต้องการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวบ้าน โดยมีแนวความคิดที่จะทำงานให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน เพราะเห็นเป็นสิ่งดีในการที่ชาวบ้านจะมีอาชีพเสริมจากการทำไร่ทำนาและยังสามารถรักษาวิถีชีวิตดั้งเดิมไว้ได้ (ผู้จัดการออนไลน์. 2548 : ออนไลน์)

ในการนี้การศึกษาการทอผ้าไหมยกทอง 1,000 ตะกอของกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” จึงเป็นการศึกษาวัฒนธรรมและการถ่ายทอดความรู้ของชาวบ้านท่าสว่างโดยตรง ดังที่ณัฐภัทร จันทวิช; พนมบุตร จันทรโชติ; และเรียม พุ่มพงษ์แพทย์. (2540 : 12-13) กล่าวไว้ในการศึกษาเรื่องผ้าพื้นเมืองว่า สามารถใช้เป็นสื่อในการศึกษาถึงกลุ่มชนท้องถิ่นต่างๆได้ดีสี่อย่าง และรัตน ตุงคสวัสดิ์ (กมลรัตน์ หนองรัง. 2547 : 2 ; อ้างอิงจาก รัตน ตุงคสวัสดิ์. 2528 : 35) ได้ชี้ให้เห็นว่าการถ่ายทอดวัฒนธรรมเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสังคมประเพณี(socialization)

ซึ่งมีความหมายว่า “กระบวนการซึ่งบุคคลได้รับความรู้ ทักษะ ลักษณะ และคุณค่าต่างๆ รวมทั้งบุคลิกภาพจากการติดต่อสัมพันธ์ในสังคม ซึ่งสามารถทำให้เขาเป็นสมาชิกที่ดี และมีประสิทธิภาพของสังคม มีคุณธรรม จริยธรรม และมีวัฒนธรรม” ส่วนอมรา พงศาพิชญ์ (กมลรัตน์ หนองรัง. 2547 : 2 ; อ้างอิงจาก อมรา พงศาพิชญ์. 2538. หน้า 25) กล่าวถึงการถ่ายทอดวัฒนธรรมไว้ว่า “วัฒนธรรม คือ สิ่งที่มีมนุษย์จะต้องเรียนรู้ และจะต้องมีการถ่ายทอด การถ่ายทอดวัฒนธรรมที่เห็นได้ชัดเจนที่สุด คือ การที่พ่อแม่สอนลูกว่าอะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ และการสอนให้คนรุ่นหลังรู้ถึงระบบสัญลักษณ์ของสังคม และที่สำคัญคือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบันทรงมีพระราชดำรัสเกี่ยวกับวัฒนธรรมว่า “การรักษาวัฒนธรรม คือ การรักษาชาติ” (บ้านตุลาไทย. 2547 : ออนไลน์)

ดังนั้นในสภาวะการณ์ที่ศิลปวัฒนธรรมของชาติต้องสูญหายไป เพราะคนรุ่นใหม่ไม่เห็นคุณค่า จึงเป็นที่น่าเสียดายหากภูมิความรู้ที่มีอยู่ในปัจจุบันขาดการบันทึกไว้ หรือการปล่อยให้ต่างชาติศึกษาไปเพื่อผลประโยชน์ส่วนตน ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าการทอผ้าไหมยกทอง 1000 ตะกอกของกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร โสมมา” บ้านท่าสว่าง ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ จะเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญยิ่งแห่งหนึ่งในการศึกษากระบวนการทอผ้าแบบพื้นบ้านประเภทต่างๆ งานทอผ้ายกทองแบบราชสำนักโบราณที่มีรูปแบบกระบวนการสอดคล้องกับงานศิลปกรรมแขนงต่างๆ ตลอดจนเทคนิคงานทอประเภทต่างๆ ที่สูญหายไปแล้วถูกรื้อฟื้นค้นคว้าขึ้นใหม่และเทคนิคใหม่ๆ ที่ต้องคิดค้นเพื่อให้งานทอบรรลุผลที่ออกแบบไว้ อีกทั้งยังได้เห็นการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างกลุ่มนกออกแบบซึ่งเป็นคนรุ่นใหม่กับช่างทอพื้นบ้าน อันจะเป็นประโยชน์ต่อกระบวนการพัฒนาระบบการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับงานทอผ้าไหมในอีกทางหนึ่ง

ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

เพื่อศึกษาวิเคราะห์ลวดลายและกระบวนการทอผ้าไหมยกทอง 1000 ตะกอก กลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร โสมมา” หมู่บ้านท่าสว่าง ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ในประเด็น

1. ลักษณะลวดลายและการใช้สี
2. การย้อมสีไหม
3. เทคนิคการทอ

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้ศึกษาคาดว่าจะได้องค์ความรู้ในการทอผ้าไหมยกทอง 1,000 ตะกอกของกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร โสมมา” จังหวัดสุรินทร์ เป็นฐานข้อมูลการทอผ้าไหมยกทอง การออกแบบลวดลาย บูรณาการกับเทคนิคพื้นบ้านในชุมชน เพื่อพัฒนาเป็นลวดลายการทอผ้าไหมยกทองรูปแบบใหม่

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

1. งานวิจัยฉบับนี้มุ่งศึกษาการทอผ้าไหมยกทองที่เก็บตะกอ 1,000 ตะกอขึ้นไป ของกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” หมู่บ้านท่าสว่าง ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับลวดลายและการใช้สี ดังนั้นผู้วิจัยจึงเลือกสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง โดยพิจารณาจากผลงานที่สร้างชื่อเสียงให้กลุ่ม ได้แก่ ผลงานที่รัฐบาลคัดเลือกเป็นของขวัญสำหรับมอบผู้นำประเทศและคู่สมรสในการประชุมเอเปก 2003 และของทูลพระขวัญเพื่อทูลเกล้า ฯ ถวายแด่สมเด็จพระราชินีและพระชายาของพระราชอาคันตุกะที่เสด็จ ฯ มาร่วมงานพระราชพิธีฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี รวมทั้งผ้ายกทองแบบสั่งทอพิเศษ ดังนี้
 - 1.1 ขวัญมอบผู้นำประเทศกลุ่มความร่วมมือทางเศรษฐกิจเอเชียแปซิฟิกและคู่สมรส ในการประชุมเอเปก 2003 ณ กรุงเทพมหานคร จำนวน 34 ผืน โดยแบ่งออกเป็น
 - 1.1.1 ผ้าตัดเสื้อแบบพระราชทานมอบแก่ผู้นำประเทศ จำนวน 21 ผืน
 - 1.1.2 ผ้าคลุมไหล่มอบแก่คู่สมรสของผู้นำประเทศ จำนวน 13 ผืน
 - 1.2 ผ้าคลุมพระอังสาทูลเกล้า ฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สำหรับพระราชทานแด่สมเด็จพระราชินีและพระชายาของพระราชอาคันตุกะที่เสด็จ ฯ มาร่วมงานพระราชพิธีฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี จำนวน 24 ผืน โดยแบ่งออกเป็น
 - 1.2.1 ผ้าคลุมพระอังสาพระราชทานแด่สมเด็จพระราชินีและพระชายา จำนวน 20 ผืน
 - 1.2.2 ผ้าคลุมพระอังสาพระราชทานแด่ผู้แทนพระองค์ จำนวน 4 ผืน
 - 1.3 ผ้ายกทองแบบสั่งทอพิเศษ ที่มีลวดลายแตกต่างกัน จำนวน 19 ผืน

รวมทั้งสิ้น 77 ผืน
2. สร้างแบบสัมภาษณ์สมาชิกกลุ่ม“จันทร์ โสมา” เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการทอผ้าไหมยกทอง โดยพิจารณาจากผู้ที่ทำงานร่วมกับกลุ่มทอผ้ายกทอง“จันทร์โสมา” ตั้งแต่ 6 ปี ขึ้นไป และมีส่วนร่วมในการทอผ้าของขวัญมอบผู้นำกลุ่มประเทศเอเปก 2003 และผ้าคลุมพระอังสาทูลเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระราชินีของพระราชอาคันตุกะที่เสด็จ ฯ มาร่วมงานพระราชพิธีฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี จำนวน 10 คน

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. กลุ่มทอผ้ายกทอง“จันทร์ โสมา” หมายถึง กลุ่มนักร้องแบบและช่างทอผ้าโดยการนำของวีรธรรม ตระกูลเงินไทย เพื่อจัดตั้งกลุ่มอาชีพช่างทอผ้ายกทอง หมู่บ้านท่าสว่าง ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ตั้งแต่ปีพ.ศ.2540

2. **ผ้าไหมยกทอง** หมายถึง ผ้าไหมที่ทอยกวดลายให้สูงกว่าพื้นผ้า โดยใช้เส้นพุ่งพิเศษสร้างลวดลายด้วยไหมทอง
3. **1000 ตะกอล** หมายถึง การทอผ้าไหมยกทองที่มีการเก็บตะกอลายระหว่าง 600 ถึง 1000 ตะกอลขึ้นไป
4. **งานทอพื้นบ้าน** หมายถึง งานทอของชาวบ้านในท้องถิ่น โดยใช้เครื่องมือเฉพาะถิ่นด้วยเทคนิคที่ทำสืบทอดกันมาในท้องถิ่นนั้น
5. **งานทอแบบราชสำนักโบราณ** หมายถึง งานทอจากแหล่งทอผ้าต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับราชสำนัก โดยเฉพาะพระมหากษัตริย์ และพระบรมวงศานุวงศ์ เช่น พระภูษาทรง งานทอที่ใช้โดยชั้นชนสูงและข้าราชการที่เกี่ยวข้องกับราชสำนักหรืองานพระราชพิธีต่างๆ ซึ่งเป็นงานทอที่มีรูปแบบ องค์ประกอบและลวดลายเฉพาะ โดยอาจใช้เทคนิคการทอแบบพิเศษ ต่างกับงานทอสำหรับราษฎรสามัญ

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และได้นำเสนอตามหัวข้อต่อไปนี้

1. ข้อมูลเกี่ยวกับการทอผ้ายกในประเทศไทย
 - 1.1 ผ้ายกในประเทศไทย
 - 1.1.1 ความหมายของผ้ายก
 - 1.1.2 ความสำคัญของผ้ายกทองในราชสำนักสยาม
 - 1.1.3 บทบาทของราชสำนักสยามที่มีอิทธิพลต่อพัฒนาการผ้ายกในประเทศไทย
 - 1.2 แหล่งทอผ้ายกและเทคนิคการทอที่เกี่ยวข้อง
 - 1.2.1 ผ้ายกในภาคอีสาน
 - 1.2.2 ผ้ายกในภาคเหนือ
 - 1.2.3 ผ้ายกในภาคใต้
 - 1.3 ลวดลายและการใช้สีที่ปรากฏในผ้าทอของไทย
 - 1.4 กระบวนการทอผ้าไหม
 - 1.5 สถาบันหม่อมใหม่แห่งชาติเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ
2. ข้อมูลเกี่ยวกับผ้าทอพื้นเมือง จังหวัดสุรินทร์
 - 2.1 ข้อมูลเกี่ยวกับจังหวัดสุรินทร์
 - 2.2 ผ้าทอของจังหวัดสุรินทร์
 - 2.3 กลุ่มทอผ้ายกทอง"จันท์ โสมา" หมู่บ้านท่าสว่าง ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์
 - 2.3.1 ผ้าไหมยกทองสำหรับตัดเสื้อแบบพระราชทานและผ้าคลุมไหล่ ของขวัญมอบแก่ผู้นำประเทศและคู่สมรสในการประชุมเอเปก 2003
 - 2.3.2 ผ้าคลุมพระอังสาทูลเกล้า ฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สำหรับพระราชทานแด่สมเด็จพระราชินีและพระชายาของพระราชอาคันตุกะที่เสด็จ ฯ มาร่วมงานพระราชพิธีฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี
 - 2.4 ข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้าน
3. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. ข้อมูลเกี่ยวกับการทอผ้ายกในประเทศไทย

การใช้ผ้ายกมีความสำคัญอย่างมากในสังคมไทย นับเนื่องมาตั้งแต่สมัยฟูนัน(พุทธศตวรรษที่ 6-11) ซึ่งศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ สันนิษฐานว่า “รัฐฟูนันคงอยู่ทางดินแดนที่เป็นประเทศกัมพูชา เวียดนาม และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยในปัจจุบัน” ส่วนศาสตราจารย์จอง บัวเชลียะมีความเห็นว่า “ศูนย์กลางดั้งเดิมของอาณาจักรฟูนันอาจตั้งอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ในบริเวณเมืองอุทองมาก่อนก็เป็นได้ ในสมัยต่อมาจึงย้ายราชธานีไปตั้งอยู่แถบลุ่มน้ำโขง” (ณัฐภัทร จันทวิช. 2545ข : 17)

โดยมีจดหมายเหตุของจีนในพุทธศตวรรษที่ 10 กล่าวถึงสินค้าผ้าของรัฐฟูนันว่า

สินค้าที่สำคัญอย่างหนึ่งของรัฐฟูนัน ได้แก่ ผ้าไหม และผ้าแพร ทั้งยังกล่าวว่าพวกชนชั้นสูงมีเครื่องนุ่งห่มทอด้วยไหมเงินไหมทอง ...คนจนก็มีผ้านุ่ง นอกจากนี้ยังมีการใช้ผ้าปูลาดตรงหน้าที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งแสดงให้เห็นว่ารัฐฟูนันมีการใช้ผ้าในรูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเครื่องนุ่งห่มแล้วยังนำมาประดับที่อยู่อาศัย และเป็นเครื่องใช้ต่างๆอีกด้วย (ณัฐภัทร จันทวิช. 2545ข : 16)

ในสมัยสมัยทวารวดี(พุทธศตวรรษที่ 11-16) อันเป็นดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ดังปรากฏในจดหมายเหตุจีนว่า มีการใช้ผ้าตามฐานะ คือ “...พระเจ้าแผ่นดินนุ่งผ้ายกดอกได้ ขุนนางและเจ้านายใช้ได้แต่ผ้ายกดอกหว่างๆ ขุนนางธรรมดาใช้แต่ผ้ายกดอกสองชาย ราษฎรสามัญเฉพาะผู้หญิงใช้ผ้ายกดอกได้ ผู้ชายใช้แต่ผ้าฝ้ายกับผ้าทอจากปอกะเจา...” (ณัฐภัทร จันทวิช. 2421 : 2) ซึ่งใกล้เคียงกับวิบูลย์ ลี้สุวรรณ (2531 : 14) ที่กล่าวถึงรัฐขางเคียงที่อยู่ร่วมสมัยกัน คือ อาณาจักรเจนละ (พุทธศตวรรษที่ 11 -13) ว่าจดหมายเหตุของจีนได้บันทึกเสื้อผ้าที่ใช้ในการแต่งกายของผู้คนในอาณาจักรนั้นว่า “...ภาษาทรงของพระเจ้าแผ่นดิน มีมูลค่าเป็นเงิน 3 -4 ตำลึง เป็นภาษาที่สวยงามและประณีตที่สุด แม้ว่าประเทศนี้จะทอผ้าได้เอง แต่ก็ยังมีผ้าบางส่วนมาจากเสียมล่อ...”

ส่วนวัฒนธรรมทางใต้ ที่รู้จักในชื่อศรีวิชัย (พุทธศตวรรษที่ 13-18) เกิดขึ้นหลังจากรัฐฟูนันล่มสลายลงเมื่อกลางพุทธศตวรรษที่ 12 โดยเข้ามาควบคุมปากน้ำในภาคใต้ ซึ่งตั้งอยู่ในทำเลค้าขายที่สำคัญที่สุดในภูมิภาคแถบนี้ ทำให้มีการค้าขายกับจีน อินเดีย และประเทศตะวันออกกลาง ดังมีจดหมายเหตุจีนกล่าวว่า “พระเจ้าแผ่นดินและขุนนางคาดเข็มขัดทอด้วยเชือกทอง และมีการทอผ้าเป็นลวดลายสีต่างๆ” (ณัฐภัทร จันทวิช. 2421 : 3) ซึ่งในเรื่องนี้วิบูลย์ ลี้สุวรรณ (2531 : 15) กล่าวว่าไว้ว่าบางจดหมายเหตุได้บันทึกถึงลักษณะการแต่งกายของพระมหากษัตริย์และราษฎรไว้ว่า มีความแตกต่างกัน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการปกครองระบบกษัตริย์ในอดีตนั้น การแต่งกายเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการบอกชั้นวรรณะ และบ่งบอกถึงฐานะทางสังคมของผู้แต่งด้วย เช่น อาณาจักรแห่งหนึ่งพระเจ้าแผ่นดินแต่งองค์ด้วยผ้าสีกุหลาบ ราษฎรทั้งชายและหญิงนุ่งห่มด้วยผ้าสีแดงและสีเขียว เมื่อติดตามมาถึงแก่กรรมลูกหลานจะโกนศีรษะและนุ่งขาวห่มขาว เป็นต้น

ในช่วงเวลาเดียวกันนั้นทางตะวันออกมีเมืองลพบุรี (พุทธศตวรรษที่ 16-19) ซึ่งในปัจจุบันคือภาคตะวันออกและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย เคยเป็นเมืองสำคัญมาตั้งแต่สมัยทวารวดี และเมื่อทวารวดีเสื่อมอำนาจลง เมืองลพบุรีก็ได้ปรับเปลี่ยนคติความเชื่อจากพระพุทธรศานามารับอิทธิพลเขมร ราชูรชายและหญิงไว้ผมมุ่นมวย ไม่สวมเสื้อ นุ่งผ้ายาว มีความสวยงามแตกต่างกันไปตามฐานะ ยศศักดิ์ ทั้งยังมีการซื้อขายและกำหนดราคาทาสด้วยการเปรียบเทียบจำนวนผ้า เช่น ทาสที่แข็งแรงจะมีค่าตัวเท่ากับผ้าร้อยผืน เป็นต้น สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นความสำคัญของผ้าในยุคนั้น

มาถึงสมัยสุโขทัย (ประมาณพุทธศักราช 1800-1963) เมื่อพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ได้ประกาศตั้งเมืองสุโขทัยเป็นราชธานีของรัฐ โดยมีศูนย์กลางความเจริญอยู่บริเวณภาคกลางตอนบน และภาคตะวันออกไปถึงฝั่งโขง และภาคใต้รวมนครศรีธรรมราชจนสุดแหลมมลายู ปรากฏเอกสารที่สามารถศึกษาผ้าที่ใช้ในชีวิตประจำวัน ดังที่จดหมายเหตุของราชทูตจีนหรือบันทึกของพวกพ่อค้าที่ทำให้ทราบถึงผ้าที่นำมาตัดเย็บเป็นฉลองพระองค์ของพระเจ้าแผ่นดินที่ว่า “...เสียงอี (ภาษาเจียง) ยาวสามเชียวะ ใช้แพรตั้งสีแดง...ใช้ผ้าขาวพันศีรษะ ใช้หมวกทำด้วยแพรตั้งและทำด้วยกำมะหยี่ นุ่งห่มใช้ผ้าสองผืน ...ผ้าห่มทำด้วยด้ายห้าสิยกดอก ผ้านุ่งทำด้วยด้ายห้าสี แต่เอาไหมทองยกดอก...” (ณัฐภักดิ์ จันทวิช. 2545 : 31 ; อ้างอิงจาก กุสุมา. 2507. *ประชุมพงศาวดาร เล่ม 4*. หน้า 47) นอกจากนี้ในหนังสือคำกลอนมีการกล่าวชมนางนพมาศว่า “...มีหูกทอผ้าทั่วไป ผู้หญิงและสมาชิกในครอบครัวจะต้องปั่นฝ้าย ปั่นด้ายและทอผ้าเป็นเช่นเดียวกับการทอผ้า...” วิบูลย์ ลี้สุวรรณ (2531 : 18) จึงเชื่อว่าในอาณาจักรสุโขทัยมีการทอผ้ากันอยู่ทั่วไป โดยเฉพาะผ้าฝ้ายห้าสีหรือที่เรียกว่า “ผ้าเบญจรงค์” คือ ผ้าสีแดง เหลือง ดำ เขียว และขาว ซึ่งเป็นผ้าที่มีชื่อเสียงและคงผลิตใช้กันมากในสุโขทัย ส่วนผ้าชั้นดีสำหรับใช้ในราชสำนักนั้นสันนิษฐานว่าอาจมีช่างหลวงเป็นผู้ทอขึ้นส่วนหนึ่ง อีกส่วนอาจซื้อมาจากต่างประเทศเพื่อใช้เป็นเครื่องทรงและเครื่องราชูปโภคของพระมหากษัตริย์และเจ้านายชั้นสูง

ต่อมาในสมัยอยุธยา (พุทธศักราช 1893-2310) การใช้ผ้าในระยะแรกยังไม่ต่างจากสมัยสุโขทัย คือ ใช้ผ้าที่ทอได้ภายในพระราชอาณาจักร และมีบางส่วนสั่งซื้อจากต่างประเทศ เพื่อนำเข้ามาใช้ในราชสำนัก โดยมีการส่งเข้ามาขายให้ราษฎรมากกว่าครั้งสุโขทัย ดังมีการกล่าวชื่อผ้าในเอกสารทางประวัติศาสตร์อยู่หลายชนิด ได้แก่จดหมายจากนายริชาร์ด ค็อดซ์ส่งถึงบริษัทอีสต์อินเดีย เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2159 (ณัฐภักดิ์ จันทวิช. 2545 : 49) มีการกล่าวถึง ผ้าไหม ผ้าแพรจากประเทศจีน ผ้าพิมพ์จากอินเดีย ผ้าปุมจากเขมร ผ้ากำมะหยี่ ผ้าคาพินิส ผ้าลาตินส์ ผ้าบิราเนล ผ้าทัพตา ผ้าซุเคโตสจากประเทศในยุโรป โดยมีพ่อค้าชาวอังกฤษนำมาขาย นอกจากนี้ยังมีผ้าพิมพ์ลาย ผ้าปักไหมและพรมจากเปอร์เซีย ผ้าเหล่านี้นอกจากจะใช้เป็นเครื่องทรงและเครื่องแต่งกายของพระมหากษัตริย์และเจ้านายชั้นสูงแล้ว ยังใช้เป็นเครื่องตกแต่งราชสำนักและอาคารบ้านเรือนด้วย ดังที่บาทหลวงตาซาร์ดได้บรรยายถึงเรือนพักของราชทูตฝรั่งเศสในกรุงสยามว่า

...เมื่อเข้าไปจะเห็นยกพื้นอยู่ทางด้านขวามือ ปลูกด้วยพรมเปอร์เซีย ข้างบนมีบุษบกหรือ เรือนยอดขนาดใหญ่ทำด้วยผ้าสีทองกับผ้าไหม มีเก้าอี้แขนปิดทองอยู่ เบื้องใต้มีเบาะรองนั่งหุ้ม กำมะหยี่สีแดงประดับด้วยดินทอง...ห้องนอนของท่านราชทูตนั้นปลูกด้วยพรมเปอร์เซีย และกัน ฝ้าเพดานด้วยผ้าที่มีราคาแพง... (ณัฐภักดิ์ จันทวิช. 2545 : 50 ; อ้างอิงจาก สันต์ ท.โกมล บุตร. 2527. จดหมายเหตุการเดินทางสู่ประเทศสยามของบาทหลวงตาซาร์ด. หน้า 30)

จึงกล่าวได้ว่ากรุงศรีอยุธยาเป็นแหล่งค้าผ้าที่สำคัญของพ่อค้าไม่เฉพาะจากจีน และอินเดีย เท่านั้น แต่ในระยะหลังยังมีการค้ากับชาติตะวันตกได้แก่อังกฤษ และฮอลันดา รวมถึงชาตินิโอรป อื่นๆอีกด้วย

เมื่อพระราชอาณาจักรอยุธยาเจริญเติบโต มีความเข้มแข็ง มั่งคั่งบริบูรณ์ จึงได้ขยาย อำนาจ สร้างเครือข่ายทางการค้าเข้าไปครอบคลุมบ้านเมืองทางตอนเหนือได้แก่ สุโขทัย และ ล้านนา ตลอดจนถึงบ้านเมืองในคาบสมุทรมลายู ได้แก่ นครศรีธรรมราช จนถึงปัตตานี อีกทั้งยัง สามารถครอบครองล้านช้าง และพระราชอาณาจักรกัมพูชาซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันออก

ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวสังคมอยุธยามีความพร้อมพร้อมบริบูรณ์ ศิลปวัฒนธรรมหลาย แขนงเฟื่องฟูถึงขีดสุด รวมทั้งวัฒนธรรมการแต่งกาย การได้ครอบครองดินแดนใกล้เคียงซึ่งมี วัตถุดิบและบุคคลากรพร้อมในด้านการทอผ้า ตลอดจนการมีฐานะเป็นศูนย์กลางการค้ากับนานา ประเทศ นับเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ราชสำนักอยุธยามีโอกาสดีในการคัดสรรสิ่งทอ และวัตถุดิบใน การทอผ้า เพื่อใช้ในกิจการของราชสำนัก อีกทั้งยังเป็นศูนย์กลางของราษฎรสยามซึ่งถือได้ว่าอยู่ ในวัฒนธรรมเดียวกัน อันได้แก่ราษฎรในราชธานีและหัวเมืองใกล้เคียงไปจนถึงเมืองในคาบสมุทร ภาคใต้ตอนบน ได้เรียนรู้และรู้จักใช้ผ้าประเภทต่างๆ เพื่อให้สามารถนุ่งห่มได้เหมาะสมกับ กาลเทศะ และถูกต้องตามกฎหมายบ้านเมือง

ดังที่กล่าวมาแล้วว่าผ้าเป็นสินค้าสำคัญในสมัยอยุธยา ผ้ายังมีบทบาทในทางสังคม การ ต่างประเทศ และการปกครองด้วย นอกจากนั้นการกำหนดชนิดและสีสันทของผ้าหรือเครื่องนุ่งห่ม ของราษฎร ยังใช้เป็นเครื่องบ่งบอกฐานะทางสังคมและชนชั้นของผู้สวมใส่ ตลอดจนลักษณะการใช้ ผ้าและเครื่องนุ่งห่มเป็นเครื่องกำหนดยศ กำหนดตำแหน่งของผู้สวมใส่ ยิ่งไปกว่านั้นผ้ายังใช้เป็น เครื่องบรรณาการระหว่างประเทศ ดังเช่นเครื่องแต่งกายเต็มยศของขุนนางไทยในสมัยสมเด็จพระ นารายณ์มหาราชคราวเจริญสัมพันธไมตรีกับพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ที่มีการบันทึกการแต่งกายตาม ตำแหน่งของเจ้าพระยาโกษาปาน ราชทูตไทยที่ไปฝรั่งเศสไว้ดังนี้ “...นุ่งยกดอกพื้นเขียว สวมเสื้อ สักหลาดสีแดงขลิบทอง ขาดเข็มขัดสายทองคำนอกเสื้อ เหน็บกระบี่ฝักแค ด้ามทองคำ สวมพอก เกี้ยวกระจิงทองคำสูง 3 นิ้ว ปักดอกไม้ไหวเพชร มีสายสร้อยทองคำ ผูกนอกรัดคางทั้งสามนาย ...” (ณัฐภักดิ์ จันทวิช. 2545 : 22)

อย่างไรก็ตามผ้าบางชนิดใช้ได้เฉพาะกษัตริย์และเจ้านายชั้นสูงเท่านั้น ผ้าบางชนิดใช้ได้ เฉพาะเสนาบดีและข้าราชการเท่านั้น ซึ่งส่วนมากพระมหากษัตริย์จะเป็นผู้พระราชทานให้สำหรับ นุ่งเข้าเฝ้าฯ และผ้าที่พระราชทานให้นั้นจะเป็นไปตามยศ ตามตำแหน่งของแต่ละคน นอกจาก

การพระราชทานผ้าให้กับเสนาข้าราชการสำหรับนุ่งเข้าเฝ้าฯ แล้ว บางครั้งพระเจ้าแผ่นดินยังทรงใช้ผ้าเป็นบำเหน็จรางวัลแก่ข้าราชการบริพาร ใช้เป็นเครื่องปูนบำเหน็จ หรือบางครั้งใช้พระราชทานต่างเงินเดือน ที่เรียกว่าเบี้ยหวัดรายปีเพราะพระราชทานให้ปีละครั้งก็มี ซึ่งการใช้ผ้าในราชสำนักในลักษณะต่าง ๆ เหล่านี้ได้สืบต่อมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นอีกด้วย (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ.2531 : 22)

จนเมื่อมีการสร้างกรุงรัตนโกสินทร์เป็นเมืองหลวง ต่อจากกรุงธนบุรี เสร็จในปี 2325 ขนบประเพณีต่าง ๆ ในการใช้ผ้า การแต่งกายของชายและหญิง ตลอดจนการแต่งกายในราชสำนัก ยังคงเป็นไปตามแบบอย่างของกรุงศรีอยุธยาเรื่อยมา จนสิ้นยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์ คือ สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 (พุทธศักราช 2394) ในช่วงนี้ปรากฏชื่อผ้าต่างๆ ที่ใช้เฉพาะในราชสำนักอยู่หลายชนิด ได้แก่ ผ้าเข้มขาบ ผ้าอัตลัด ผ้าเยียรบับ ผ้าสมปัก

นับตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเรื่อยมา มีเอกสารสำคัญทางราชการเป็นต้นว่า จดหมายเหตุบันทึกเหตุการณ์ บันทึกรายของราชทูต รวมทั้งพระราชพงศาวดาร และวรรณคดี ทำให้พบหลักฐานที่ระบุชัดเจนว่า แหล่งผลิตผ้ายกที่สำคัญในพระราชอาณาจักรสยามคือ หัวเมืองในคาบสมุทรภาคใต้ตอนบน ซึ่งมีเมืองนครศรีธรรมราชเป็นศูนย์กลาง ส่วนแหล่งผลิตผ้ายกจากต่างประเทศที่สำคัญ ได้แก่ จีนและอินเดีย

ทั้งนี้การสั่งทอผ้ายกจากหัวเมืองในบริเวณคาบสมุทรภาคใต้ตอนบน รวมถึงการสั่งผ้ายกจากต่างประเทศเพื่อนำมาใช้ในกิจการของราชสำนัก และการใช้สอยในหมู่สังคมชั้นสูง ล้วนแต่เพื่อตอบสนองรูปแบบวัฒนธรรมการแต่งกายของสังคมเมืองหลวง ซึ่งสืบทอดคติแนวคิด และประเพณีนิยมมาจากสังคมอยุธยาทั้งสิ้น

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 (พุทธศักราช 2394-2411) มีการติดต่อสัมพันธ์กับชาติตะวันตก สังคมในยุคนั้นมีการเปลี่ยนแปลง พร้อมกับเกิดการปฏิรูปบ้านเมืองในทุกๆ ด้าน ตั้งแต่การศึกษา การพิมพ์ การแพทย์ ตลอดจนสาธารณสุขโรคต่างๆ จึงกล่าวได้ว่า เป็นการก้าวสู่สังคมยุคใหม่ของไทย แต่อย่างไรก็ตามในด้านแต่งกาย แม้จะได้รับอิทธิพลของอารยธรรมตะวันตกซึ่งเห็นได้จาก การที่พระองค์โปรดให้ขุนนางและข้าราชการสวมเสื้อเข้าเฝ้าฯ แต่ธรรมเนียมการใช้ผ้ายังไม่มีการเปลี่ยนแปลงมากนัก ดังที่ปรากฏในพระบรมราชโองการ ตามประกาศฉบับที่ 28 กล่าวถึงการพระราชทานผ้าเป็นเบี้ยหวัดผ้าปี ดังนี้ “...ทรงพระมหากรุณาธิคุณชุบเลี้ยงตามสมักแลเห็นแก่ตระกูล แลความเห็นชอบของท่านทั้งปวง จึงทรงพระกรุณาชุบเลี้ยง พระราชทานเบี้ยหวัดผ้าปี แลเครื่องยศบรรดาศักดิ์ตามสมควร...” (สำนักพระราชโองการ. 2537 : 157.)

การเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรมการแต่งกายนั้นส่งผลไปถึงการค้าขายผ้า และการผลิตผ้ายด้วย คือมีความต้องการใช้ผ้าเพิ่มมากขึ้น ทั้งผ้าสำหรับตัดเย็บเสื้อผ้าอย่างฝรั่ง รวมทั้งผ้า

ประเภทต่างๆที่ใช้ในการนุ่งห่มแบบโบราณก็ยังคงมีความต้องการสูง ได้แก่ ผ้าที่เจ้านายชั้นผู้ใหญ่ และขุนนางใช้ ยังคงนิยมผ้าตาดจากอินเดีย ผ้าปุมเขมรซึ่งทอด้วยใยไหมมัดแล้วย้อมอย่างผ้ามัดหมี่ในปัจจุบัน ผ้าเขียนลายทองซึ่งใช้สำหรับแต่งกายเต็มยศในงานพระราชพิธีสำคัญ ตลอดจน ผ้ายกทอง และผ้าปักแล่งทอง เป็นต้น

ครั้นถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 (พุทธศักราช 2411-2453) นับเป็นยุคสมัยของการปฏิรูปบ้านเมืองอย่างแท้จริง พระองค์ทรงแก้ไขปรับปรุงสิ่งต่างๆ ที่ทรงเห็นว่าเป็นความล้าหลังให้ทันสมัยตามแบบอย่างอารยประเทศ เพื่อนำความเจริญมาสู่บ้านเมือง สำหรับด้านขนบประเพณีและวัฒนธรรมนั้น พระองค์ทรงให้ความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าด้านวัตถุธรรม

ในด้านที่เกี่ยวกับการแต่งกายของข้าราชการและขุนนาง พระองค์ทรงปรับปรุงอยู่เสมอ เช่น วางระเบียบให้ข้าราชการสวมเสื้อผูกเนคไท สวมรองเท้าและถุงเท้าอย่างฝรั่ง และหลังจากที่พระองค์เสด็จประพาสอินเดีย ทรงคิดดัดแปลงเสื้อฝรั่งให้เป็นเสื้อคอปิดมีกระดุมผ่าหน้า คือ เสื้อราชปะแตนที่ขึ้น เพื่อให้สวมได้โดยไม่ต้องสวมเสื้อชั้นในและไม่ต้องใช้ผ้าผูกคอ แต่สำหรับเรื่องผ้าต่างๆที่ทรงสั่งเข้ามาเพื่อพระราชทานเจ้านาย ขุนนาง และข้าราชการนั้น ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ใช้ผ้าม่วงสีน้ำเงินแก่ ซึ่งเป็นผ้าที่ต้องสั่งซื้อจากเมืองจีนแทนสำหรับเจ้านาย ส่วนข้าราชการให้นุ่งห่มตามยศ โดยพระราชทานเสื้อให้ตามยศ ตามตำแหน่ง

อย่างไรก็ตามการแต่งกายในราชสำนักยังคงกำหนดเป็นธรรมเนียมตามประเพณีนิยม คือ ต้องแต่งตามแบบอย่างของไทย โดยเฉพาะในพระราชพิธีสำคัญๆ เช่น การเข้าเฝ้า ณ พระที่นั่ง เวลาเสด็จออกรับแขกเมือง หรือพระราชพิธีต่างๆ โดยพระบรมวงศานุวงศ์และขุนนาง ข้าราชการ แต่งเต็มยศตามแบบแผนการแต่งกายชาวสยาม คือ พระบรมวงศานุวงศ์แต่งองค์ทรงผ้ายกทอง เขียนทอง หรือผ้าเกี้ยว สวมเสื้อเยียรบับเข็มขาบปิดรัดคุมตลอด 7 เม็ดเป็นต้น ส่วนข้าราชการนุ่งสมปักลายสวมเสื้อเข็มขาบ ต่อมาพระองค์ได้โปรดเกล้าฯ ให้ยกเลิกการใช้นุ่งผ้าปุมชนิดต่างๆ ด้วยทรงเห็นว่าผ้าปุมนั้นชาวเขมรทั้งผู้ดีและไพร่ต่างใช้กันทั่วไป การที่ไทยเรานำมาใช้เป็นผ้าบอยศบอกตำแหน่งจึงไม่ควร แต่ยังคงมีการใช้ผ้าสมปักยกซึ่งหมายถึงผ้ายกสำหรับนุ่งในงานพระราชพิธีต่อไป

และในสมัยรัชกาลที่ 5 นี้เอง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนับสนุนให้มีการใช้ผ้าไหมและการทอผ้าไหมขึ้นในประเทศอย่างจริงจัง โดยทรงสถาปนา กรมช่างไหม ขึ้นในปี พ.ศ.2452 (ร.ศ.128) มีกรมหมื่นพิไชยมหินทโรดม (พระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงศ์) เป็นอธิบดี และโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนช่างไหมขึ้น ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็น โรงเรียนเกษตร ที่ท้องที่สระปทุม ต่อมากรมหมื่นพิไชยมหินทโรดมได้ขยายออกไปยังหัวเมืองในภาคอีสาน โดยเฉพาะในจังหวัด นครราชสีมาและบุรีรัมย์ พร้อมกันนั้นได้จ้างผู้เชี่ยวชาญการเลี้ยงไหม และนำพันธุ์ไหมมาจาก ญี่ปุ่นเข้ามาผสมกับพันธุ์พื้นเมือง เพื่อพัฒนาพันธุ์ไหมพื้นเมืองในบริเวณภาคอีสานในสมัยนั้นด้วย

แต่โครงการนี้ไม่มีผู้ใดสืบทอด เมื่อกรมหมื่นพิไชยมหินทโรดมสิ้นพระชนม์จึงล้มเลิกไป (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ.2531: 30)

ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กระทั่งถึงพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พุทธศักราช 2453-2477) ถือเป็นช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของไทยที่สำคัญอีกช่วงหนึ่ง สังคมส่วนใหญ่เป็นไปตามแบบอย่างของชาติตะวันตก โดยมีจุดเริ่มของการเปลี่ยนแปลงจากผู้อยู่ในวัฒนธรรมหลวงอันได้แก่ผู้อยู่ในรั้วในวังเป็นหลัก พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้นำให้เกิดค่านิยมอย่างใหม่ในการแต่งกายของสตรี ดังที่ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ในเรื่อง “เครื่องหมายแห่งความรุ่งเรืองคือสภาพแห่งสตรี” ทรงใช้นามแฝงว่า “รามจิตติ” ซึ่งพระองค์ได้แสดงพระราชประสงค์เกี่ยวกับการแต่งกายของสตรีในสมัยนั้น โดยเฉพาะสตรีในราชสำนักไว้ 3 ประการ คือ นุ่งซิ่น ฟันขาว และเกล้าผมมวย (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. 2530 : 77)

ซึ่งทั้งนี้การนุ่งซิ่นนั้นน่าจะเป็นการแต่งกายยังคงลักษณะของความเป็นไทยได้ดีกว่าการนุ่งกระโปรงอย่างฝรั่ง แต่การนุ่งซิ่นตามพระราชนิพนธ์นี้ ยังเป็นที่นิยมกันเฉพาะในหมู่สตรีในราชสำนักและชาวเมืองเท่านั้น ในหมู่หญิงราษฎรสามัญทั่วไปยังคงนุ่งโจงกระเบน คาดผ้าแถบ หรือสวมเสื้อห่มสไบกันมากกว่า ส่วนการเกล้าผมมวยแบบพระราชนิยมคงเป็นการไว้ผมเกล้ามวยหรือดัดลอนอย่างฝรั่ง สำหรับเรื่องซัดฟันขาวนั้นมีการรณรงค์ให้เลิกกินหมากกันเรื่อยมาจนกระทั่งถึงสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม จึงมีการห้ามกินหมากอย่างจริงจังในปีพุทธศักราช 2482

ส่วนในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 การแต่งกายของผู้นั้นในราชสำนัก ข้าราชการ และประชาชนนั้น มิได้เปลี่ยนแปลงไปมากนัก จะมีบ้างก็เฉพาะแบบเสื้อของสตรีที่นิยมเสื้อไม่มีแขนขาวลงมามาก ส่วนทรงผมมีการดัดเป็นลอนแบบฝรั่งกันมากขึ้น

จนกระทั่งถึงสมัยรัชกาลปัจจุบัน สืบเนื่องมาจากพระวิริยะ อุตสาหะของสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถที่ทรงส่งเสริมและฟื้นฟูการใช้ผ้าไหมของไทยขึ้นอีกครั้ง พระองค์ทรงมีพระราชดำริสในพิธีเปิดการประชุมและนิทรรศการเรื่อง “ มรดกสิ่งทอของเอเชีย : หัตถกรรมและอุตสาหกรรม ” เมื่อวันพฤหัสบดีที่ 30 มกราคม พ.ศ.2535 ดังต่อไปนี้

“...ข้าพเจ้าสังเกตว่าชาวบ้านเหล่านี้ล้วนแต่เป็นศิลปินสืบทอดกันมาโดยสายเลือด เช่น เขาสามารถทอผ้าไหมมัดหมี่เป็นลายโบราณงามแปลกตา หรือทอลายใหม่ๆที่เขาคิดขึ้นเองด้วยสีเส้นที่มีเสน่ห์สวยงาม ข้าพเจ้าเพียงแต่ให้กำลังใจ ส่งเสริม และหาแนวทางเผยแพร่ความงามฝีมือของชาวนาชาวไร่ออกไปให้โลกรู้จัก สิ่งนี้จึงเป็นที่มาแห่งการอนุรักษ์และพัฒนาศิลปหัตถกรรมของข้าพเจ้า

นับเป็นสิ่งน่าปลื้มใจที่ในขณะนี้ชาวไทยและชาวต่างประเทศหันมานิยมศิลปหัตถกรรมเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ โดยเฉพาะผ้าที่ทอด้วยมือ ซึ่งหากเราร่วมมือกันศึกษาอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งทอของเราให้มีคุณค่ายิ่งขึ้น ศิลปหัตถกรรมเหล่านี้จะสืบทอดเป็นมรดกชิ้นงานทางวัฒนธรรมไปจนถึง

ลูกหลานของเราในอนาคต ” (ทรงศักดิ์ ปรารภวัฒนากุล. 2536 : 10)

ในการศึกษาเอกสารและข้อมูลเกี่ยวกับการทอผ้ายกในประเทศไทยนั้น ผู้วิจัยพยายามรวบรวมข้อมูลตั้งแต่อดีต จนกระทั่งถึงปัจจุบันที่คิดว่าสัมพันธ์กับกระบวนการทอผ้าไหมยกทองของกลุ่มทอผ้ายกทอง”จันทรีโสมา” จังหวัดสุรินทร์ ดังต่อไปนี้

1.1 ผ้ายกในประเทศไทย

ผ้ายกนับเป็นผ้าทอชนิดหนึ่งซึ่งราชสำนัก และราษฎรในสังคมสยามตระหนักถึงคุณค่า ความงาม และคุณสมบัติเฉพาะตัว พร้อมกับเลือกสรรแล้วว่าเป็นผ้าชนิดพิเศษ ที่จะป็นสัญลักษณ์ส่งเสริมสถานภาพอันสูงส่งแห่งสถาบันพระมหากษัตริย์ ตามคติความเชื่อที่เปรียบพระมหากษัตริย์เสมือนเป็นสมมติเทพ

ตามประเพณีดั้งเดิม ผ้ายกเงิน ยกทอง ไม่ใช่ผ้าสำหรับใช้ในชีวิตประจำวันของคนทั่วไป แต่จะใช้ได้เฉพาะชนชั้นสูงในราชสำนักเท่านั้น ดังที่สมพงษ์ ทิมแจ่มใส (2543 : 33 - 34) กล่าวถึงผ้ายกจากแหล่งผลิตเมืองนครศรีธรรมราชไว้ว่า “...ผ้ายกทองใช้เฉพาะเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชและข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ในวังหลวง นอกจากนี้ผ้ายกทองยังเป็นเครื่องราชบรรณาการซึ่งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชส่งไปถวายยังราชสำนักในสมัยกรุงธนบุรีอีกด้วย...” อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงระบอบประเพณี ทำให้คนทั่วไปสามารถใช้ผ้าประเภทนี้ได้ แต่จะใช้กันเฉพาะโอกาสพิเศษเพราะยังคงเป็นผ้าที่มีราคาสูงกว่าผ้าทอประเภทอื่น

ปัจจุบันผ้ายกในประเทศที่มีชื่อเป็นที่รู้จัก ได้แก่ ผ้ายกจากจังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดลำพูน ผ้ายกพุมเรียง จังหวัดสุราษฎร์ธานี และผ้ายกจังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นต้น

1.1.1 ความหมายของผ้ายก

จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องพบว่า มีผู้อธิบายความหมายของผ้ายกไว้ต่าง ๆ กัน ดังต่อไปนี้

จิรา จงกล (2525 : 280) อธิบายไว้ว่า

ผ้ายกเกิดจากการทอที่ไม่เรียบ มีเส้นด้ายเชิดขึ้นลงจมลง ด้ายที่เชิดขึ้นเรียกว่า “เส้นยก” ด้ายที่จมลงเรียกว่า “เส้นข่ม” เมื่อทอผ้าพุ่งกระสวยไปมาระหว่างเส้นยกและเส้นข่มจะเกิดเป็นลวดลายนูนขึ้นจากพื้นผ้า จะยกด้วยไหมหรือเส้นเงิน เส้นทองก็ได้ ศิลปะการทอผ้ายกจะต้องคิดทอให้เป็นลวดลายที่ต้องการ ถ้าทอยกด้วยไหมก็เรียกว่า “ยกไหม” ถ้าทอยกด้วยเส้นทองก็เรียกว่า “ยกทอง” เส้นเงินก็เรียกว่า “ยกเงิน”

สำหรับ“ผ้ายกทอง”ของพระมหากษัตริย์และเจ้านายที่เป็นผ้าทรงนั้น เป็นผ้ายกที่สั่งพิเศษจากประเทศอินเดีย ทอด้วยเส้นทองบนพื้นไหมสีต่างๆ ผ้ายกที่ละครในและโขนใช้ก็เช่นเดียวกันเป็นผ้ายกที่ต้องสั่งจากประเทศอินเดียโดยเฉพาะ และยังคงสั่งซื้อสำหรับละครอยู่จนถึงปัจจุบัน โดยถือว่าเป็นผ้ายกคุณภาพดี ราคาสูง ดิ้นทองดิ้นเงินเป็นของแท้ไม่หมองแม้จะเก็บไว้นานปี ซึ่งผ้า

ยกที่มีชื่อเสียงของอินเดีย คือ ผ้ายกพาราณสี (Banaras Brucades)

ดาร์นี บุญยประสพ (2543 : 187) อธิบายผ้าทอของภาคเหนือซึ่งภาษาถิ่นเรียกว่า”ยกดอก” ซึ่งที่จริงแล้วเป็นผ้าทอลายลูกแก้วว่า

ยกดอก คือ เทคนิควิธีการทอผ้าให้เกิดลวดลายใช้วิธีเก็บตะกอลายเช่นเดียวกับการทอขัด โดยการยกตะกอลเพื่อแยกเส้นด้ายยืนให้ด้ายเส้นพุ่งผ่านเข้าไปเฉพาะเส้น จะยกครั้งละกี่เส้นก็ได้ แล้วแต่ลวดลายที่กำหนดเอาไว้ แต่ไม่ได้เพิ่มด้ายเส้นยืนหรือเส้นพุ่งพิเศษ

ด้านเส้นพุ่งนิยมใช้ดินเงินดินทองเพื่อเพิ่มความงดงาม นิยมทอมากในภาคเหนือที่จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดลำพูน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดสุรินทร์ ในภาคใต้ จังหวัดที่มีการทอและมีชื่อเสียงรู้จักกันแพร่หลาย คือ ผ้ายกพุมเรียงของจังหวัดสุราษฎร์ธานี ผ้ายกเมืองนครศรีธรรมราช ผ้าทอยกดอกเกาะยอจังหวัดสงขลา และที่นาหมื่นศรีจังหวัดตรัง ก็เป็นผ้ายกอีกแบบหนึ่ง

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (ธีรพันธุ์ จันทร์เจริญ. 2548 : 27 ; อ้างอิงจาก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. *สาส์นสมเด็จ เล่ม3* : 2506.) อธิบายไว้ว่า

“ผ้ายก” คือ ผ้าไหมอันทอยกลวดลายให้สูงกว่าพื้นผ้า ถ้าลวดลายทอด้วยไหมทอง เรียกว่า “ยกทอง” ถ้าลวดลายทอด้วยไหมสามัญ เรียกว่า “ยกไหม”

หลักการสำคัญของการสร้างลวดลายผ้าประเภทนี้ คือ การทอเสริมเส้นด้ายพุ่งพิเศษทั้งแบบเสริมยาวต่อเนื่องตลอดหน้าผ้า และเสริมเป็นช่วงๆ โดยใช้วิธีเก็บตะกอลายหรือก่อเขาลายเพื่อเป็นเครื่องมือช่วยจัดกลุ่มเส้นด้ายยืน ให้เปิดอ้าหรือยกและขมเป็นจังหวะ ตามลวดลายที่ต้องการ

สำหรับมณีรัตน์ ท้วมเจริญ (โสมวดี ฤทธิโชติ. 2547 : 17 ; อ้างอิงจาก มณีรัตน์ ท้วมเจริญ. ม.ป.ป.) กล่าวถึงผ้าโบราณที่มีอยู่ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ว่า

ผ้ายก คือ ผ้าที่ทอให้เส้นด้ายเกิดลักษณะ 2 ประการ คือ เส้นด้ายเข้ดขึ้นและจมลง เส้นด้ายที่เข้ดขึ้นเรียกว่า เส้นยก เส้นด้ายที่จมลงเรียกว่า เส้นขม หลังจากทอให้เส้นด้ายเกิดลักษณะดังกล่าวแล้วก็ใช้พุ่งกระสวยเข้าไปในระหว่างกลางเส้นด้ายทั้งสอง ถ้าจะทำให้เกิดลวดลายต้องเลือกยกเส้นขมบางเส้นขึ้นจึงทำให้เกิดลายบนพื้นผ้า ลักษณะของการทอผ้าให้มีลวดลายสูงกว่าพื้นผ้าเช่นนี้จึงเรียกผ้าชนิดนั้นว่า ผ้ายก ถ้าทอด้วยไหมทอง เรียกว่า ยกทอง ถ้าทอด้วยไหมธรรมชาติ เรียกว่า ยกไหม

...ผ้าประเภทนี้ปัจจุบันยังมีการทอใช้กันอยู่ตามภาคต่างๆของไทย และที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันทั่ว ได้แก่ ผ้ายกนคร ผ้ายกไชยา ผ้าไหมพุมเรียง เป็นต้น

ส่วนเศรษฐมนตร์ กาญจนกุล (2548 : 73-74) ได้อธิบายไว้ว่า

ฝ้ายก มาจากคำว่า ยก เป็นการเรียกกระบวนการทอ เวลาทอเส้นด้ายหรือเส้นไหมที่ยกเชิดขึ้นเรียกว่า “เส้นยก” เส้นด้ายหรือไหมที่จมลงเรียกว่า “เส้นข่ม” แล้วพุ่งกระสวยไปในระหว่างกลาง ถ้าจะให้เปลี่ยนลายเลือกยกเส้นข่มบางเส้นก็จะเกิดลายยกขึ้น จึงเรียกว่า ฝ้ายก มักมีลายกรวยเชิง หรือ อาจมีลายอื่นๆได้ ส่วนตัวผ้าหรือท้องผ้ามักเป็นลายดอกซึ่งเด่นขึ้นด้วยไหมสี หรือ แลทอง ใช้เฉพาะสำหรับเป็นผ้านุ่งของเจ้านาย เรียกว่า ผ้าทรง นอกจากนี้ยังมี “ยกทองล่องจวน” ว่าเป็นผ้าทอยกทองเป็นลายแต่เชิงท้องขึ้นมาเป็นไหมเกลี้ยงสีเดียว

นอกจากนี้ยังมีผ้าแบบพื้นเมืองที่เป็นที่รู้จักกันอีกประเภทหนึ่ง คือ “ผ้าตีนจก” ซึ่งเป็นการทอยกเฉพาะส่วนที่ต่อเป็นเชิงผ้าขึ้นด้วยเส้นไหมสีต่างๆ ผูกเป็นลวดลายเรขาคณิตให้สีสลับสวยงาม ที่มีชื่อเสียงได้แก่ ตีนจกหาดเสี้ยว จังหวัดสุโขทัย ตีนจกกลับแล จังหวัดอุดรธานี และตีนจกคูบัว จังหวัดราชบุรี เป็นต้น สำหรับตีนจกหรือตีนยกของจังหวัดเชียงใหม่ นิยมยกด้วยดินทอง ดินเงิน ส่วนที่อื่นๆยกด้วยเส้นไหม แต่ทั้งนี้และทั้งนั้นผ้าประเภทนี้ไม่ถือเป็นฝ้ายกในสังคมสยาม

1.1.2 ความสำคัญของฝ้ายกทองในราชสำนักสยาม

ในระเบียบวิธีของการสร้างชนชั้นเพื่อจำแนกถึงความแตกต่างของบุคคลตั้งแต่สมัยประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยาจนถึงปัจจุบันนั้น ระบบของการสร้างเครื่องหมายเพื่อเป็นตัวบ่งชี้ถึงความต่างระหว่างชนชั้นเป็นสิ่งที่มีความสำคัญเป็นอย่างมาก เพราะระบบสัญลักษณ์ต่างๆเหล่านั้นได้ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือ หรือ ตัวแทนเพื่อสร้างตัวบ่งชี้ถึงสถานภาพและความสำคัญของบุคคลรวมไปจนถึงการสร้างฐานอำนาจของชนชั้น การสร้างและจัดระเบียบทางสังคม

สมัยอยุธยา ราชสำนักมีรูปแบบราชประเพณีที่สืบทอดมาจากอิทธิพลของวัฒนธรรมเขมร ที่ยกย่องพระมหากษัตริย์เสมือนสมมติเทพเข้ามามีบทบาทสำคัญในการปกครองบ้านเมือง มีการกำหนดพระราชประเพณีและกฎเกณฑ์ต่างๆ เพื่อแสดงพระอิสริยยศศักดิ์ของพระมหากษัตริย์ รวมไปถึงข้อกำหนดเกี่ยวกับการแต่งกาย เครื่องใช้ และเครื่องประดับ ซึ่งยังคงสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

ดังที่มีหลักฐานปรากฏ เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ขึ้นเป็นราชธานีในปีพุทธศักราช 2325 พระองค์ ฯ มีพระราชดำริที่จะฟื้นฟูราชประเพณี และกฎเกณฑ์ต่างๆ ตามแบบแผนครั้งกรุงศรีอยุธยา จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พระยาเพชรพิชัยซึ่งเคยเป็นขุนนางในราชสำนักอยุธยา เป็นผู้บอกแบบแผนขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆครั้งกรุงเก่า ดังนั้นประเพณีในพระราชสำนักสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์จึงเป็นแบบแผนที่สืบทอดมาจากสมัยกรุงศรีอยุธยา ทั้งนี้รวมถึงข้อกำหนดในการแต่งกายตามอิสริยยศศักดิ์ของแต่ละบุคคล

แต่ในสภาวะการณ์ที่บ้านเมืองระส่ำระสายหลังการเสียกรุงศรีอยุธยาให้แก่พม่า ทำให้ผู้คนละเลยแบบแผนข้อกำหนดการแต่งกายและการใช้เครื่องประดับตามฐานะ จึงได้มีการตราพระราชกำหนด ห้ามการแต่งกายบางประเภทของราษฎรสามัญ ความว่า

...แต่นี้สืบไปเมื่อหน้า ให้ข้าราชการทำตามอย่างทำเนียมแต่ก่อน ครั้นนี้โปรดเกล้าฯ ให้แต่ขุนนางผู้ใหญ่กันร่วมผ้าศรีผึ้งคาคาตาคตหนามขนุน ห้ามอย่าให้ข้าราชการผู้น้อยใส่เสื้อครุยกรองคอสังเวียน สำราญ คาคาตาคตหนามขนุน นุ่งสมปักทองนาก สายเช็ดขัดอย่าให้มีดอกประจำยาม กันร่วมผ้าศรีผึ้ง ใส่เสื้อครุยได้แต่กรองปลายมือ จะแต่งบุตรแลหลานก็ให้ใส่ได้แต่จี๋ เสมา ภัควจันต์ประดับพลอยแดงเขียวแต่เท่านี้ อย่าให้ประดับเพชรมณีนาราชาวะดี ลูกปะวะหล้าเกล้าให้ใส่แต่ลายแทงแลลายเกลี้ยง เกี้ยวอย่าให้มีกระจิงประจำยามสีทึบ แลอย่าให้ใส่กระจับปั้ง พริกเทศทองคำ กำไลทองคำใส่เท้า อย่าให้ข้าราชการผู้น้อยแลราษฎรกันร่วมผ้าศรีผึ้ง แลกระทำให้ผิดด้วยอย่างทำเนียมเก็นบันดาลศักดิ์เป็นอันขาดทีเดียว แลห้ามอย่าให้ช่างทองทั้งปวงรับจ้างแลทำจี๋ เสมา ภัควจันต์ประดับเพชรมณีนาราชาวะดี กระจับปั้ง พริกเทศ กำไลเท้าทองคำ แลหวานถมณีนาราชาวะดีประดับพลอย ห้ามมิให้ซื้อขายเป็นอันขาดทีเดียว ถ้าข้าราชการผู้น้อยแลอาณาประชาราษฎรช่างทองกระทำผิดด้วยอย่างทำเนียมแต่ก่อน จะเอาตัวเป็นโทษจึงหนัก (บุญเดือนศรีวรพจน์ , ประภัสสร โพธิ์ศรีทอง . 2542 : 31 ; อ้างอิงจาก พระราชกำหนด จุลศักราช 1161 (พุทธศักราช 2343) ข้อ 20)

นอกจากนี้ธีรพันธุ์ จันทรเจริญ (2536 : 54-56) ยังกล่าวถึงความสำคัญของผ้ายกที่สัมพันธ์กับสังคมและระบบความเชื่อไว้ดังนี้

การนุ่งห่มในสังคมไทยโบราณ ต้องกระทำให้เหมาะสมแก่ฐานะของตน จะกระทำเกินฐานะไม่ได้ โดยเฉพาะข้าราชการเมื่อเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์โดยเคร่งครัด ...ข้าราชการเมื่อได้รับพระราชทานเสื้อผ้าตามตำแหน่งของตน ต้องเอาไปนุ่งในการอันควร คือ ใช้นุ่งห่มในการปฏิบัติราชการ

สำหรับผ้ายกถือว่าเป็นผ้าชั้นสูง สำหรับพระบรมวงศานุวงศ์ทรง หรือ ขุนนางผู้ใหญ่ เป็นชุดเต็มยศใหญ่ในการพระราชพิธีสำคัญ เช่น “เวลาเข้าเฝ้า ณ พระที่นั่ง เวลาออกแขกเมืองใหญ่ หรือมีการใหญ่ เช่น สมโภชพระยาช้างเผือก โสกันต์ หรือทรงผนวชสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ พระเจ้าลูกเธอ หรือเสด็จพระราชทานพระกฐิน เป็นพระยุพหยาดรา เวลาแต่งเป็นยศใหญ่ ให้พระบรมวงศานุวงศ์แต่งองค์ทรงผ้ายก เขียนทอง หรือผ้าเกี้ยว”

...แต่”พระราชกำหนดห้ามราษฎรนุ่งห่มเทียมเจ้าเทียบนาย เห็นจะเลิกไปโดยปริยายหลังจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชสวรรคต” ราษฎรที่มีฐานะร่ำรวยอยู่ในชั้นเศรษฐีอย่างขุนช้าง ในวรรณคดีเรื่อง”ขุนช้างขุนแผน” ซึ่งสันนิษฐานว่าแต่งขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ก็สามารถซื้อหาผ้ายกมานุ่งห่มได้ เช่น ตอนขุนช้างแต่งตัวไปแต่งงานกับนางพิมพิลาไลย ในวรรณคดีกล่าวไว้ว่า

“ แล้วนุ่งยกอย่างดีมีราคา พึงซื้อหามาได้แต่ในวัง
ห่มसानอย่างดีสี่สะอาด เข็มขัดคาคาตาคากว่าสิบชั่ง”

และเมื่อแต่งตัวไปพึ่งเทศน์มหาชาติ ขุนช้างก็ได้แต่งตัวสมกับเป็นมหาเศรษฐีเมืองสุพรรณคือ

“ นุ่งยกลายกนกเหมหงส์ เหมือนผ้าทรงใครใครหามีไม่”

1.1.3 บทบาทของราชสำนักสยามที่มีอิทธิพลต่อพัฒนาการผ้ายกในประเทศไทย

การศึกษาเอกสารเกี่ยวกับบทบาทของราชสำนักสยามที่มีอิทธิพลต่อพัฒนาการผ้ายกในประเทศไทยในครั้งนี้ จะกล่าวถึงผ้ายกตั้งแต่สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์เป็นต้นมา

จากการศึกษาของธีรพันธุ์ จันทรเจริญ (2536 : 3,49-51) ทำให้ทราบว่า ราชสำนักไทยในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ มีการใช้ผ้ายกหลายประเภท ได้แก่ ผ้ายกที่ผลิตภายในพระราชอาณาจักร คือ ผ้ายกนครจากเมืองนครศรีธรรมราช และผ้ายกพุมเรียงจากเมืองไชยา ซึ่งมีสีสันและลายเป็นไทยแท้ๆ นอกจากนั้นยังมีผ้ายกที่ราชสำนักสั่งนำเข้ามาจากเมืองอื่นในโอกาสต่างๆ เช่น ผ้ายกอินเดีย ซึ่งมีทั้งรูปแบบที่เป็นลายไทยเนื่องจากทอตามตัวอย่างที่ช่างหลวงของไทยเขียนส่งไปให้ และลายแบบแขกเนื่องจากทอตามใจช่างแขก ส่วนผ้ายกจีนเป็นผ้ายกที่ทอเป็นลายไทยแท้ๆเนื่องจากราชสำนักไทยให้ช่างหลวงออกแบบลายส่งไปเป็นตัวอย่าง โดยใช้สีตามรสนิยมของช่างจีนและลายอาจแตกต่างไปจากผ้าที่ทอในพระราชอาณาจักรบ้างเป็นเพราะความแตกต่างทางวัฒนธรรมและวัตถุดิบที่ใช้ในการทอ

กล่าวได้ว่าในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ คือ ตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผ้ายกจากเมืองนครศรีธรรมราชและจากบ้านพุมเรียง เมืองไชยา เป็นที่นิยมแพร่หลายกันมากในฐานะผ้าชั้นดี ที่สำคัญ คือ สามารถผลิตได้เองภายในราชอาณาจักร นับเป็นของชั้นเยี่ยม อันเป็นที่เชิดหน้าชูตาอย่างหนึ่งของสยามประเทศในขณะนั้น โดยเฉพาะผ้ายกนครซึ่งปรากฏหลักฐานว่าเป็นที่นิยมและต้องการอย่างสูงของราชสำนักตลอดมา

เมืองนครศรีธรรมราชในฐานะหัวเมืองเอก ภายใต้การปกครองของรัฐบาลสยามในขณะนั้น เป็นแหล่งผลิตผ้ายกอันลือชื่อในราชอาณาจักร เมื่อผ้ายกนครเป็นที่ต้องการของราชสำนัก นครศรีธรรมราชจึงต้องทอผ้ายกส่งเข้าราชธานีตามจำนวนที่ทางราชธานีเกณฑ์มาในแต่ละคราว นอกเหนือไปจากการส่งทรัพย์สินและผลประโยชน์อื่นๆเข้าสู่ราชธานี ในฐานะผู้ดูแลผลประโยชน์ในหัวเมืองปักษ์ใต้ และเพื่อแสดงถึงความจงรักภักดีที่มีต่อราชธานี

ครั้นถึงสมัยพระพุทธเลิศหล้านภาลัย อันเป็นยุคสมัยที่สภาพบ้านเมืองค่อนข้างมั่นคง เป็นปึกแผ่นมากกว่ารัชกาลก่อน ทำให้การภายในราชสำนักเป็นไปอย่างสงบ เรียบร้อย ส่งผลให้มีการทำนุบำรุงศิลปะในแขนงต่างๆ ให้เจริญรุ่งเรือง ไม่ว่าจะเป็นด้านวรรณคดี การละคร และการช่างต่างๆ โดยมีองค์พระมหากษัตริย์เป็นองค์อุปถัมภ์ เปิดโอกาสให้ภายในราชสำนักมีความเป็นอยู่ที่หรูหราและฟุ่มเฟือยกว่ารัชกาลก่อน

ดังนั้นผ้ายก ในฐานะที่เป็นเครื่องนุ่งห่มชั้นดี สามารถแสดงถึงฐานะของผู้ใช้ และเสริมความงามให้แก่ผู้นุ่งห่ม จึงเป็นที่ต้องการอย่างสูงในหมู่ชนชั้นสูง ทำให้ทางราชธานีต้องสั่งจากนครศรีธรรมราชในรูปแบบของการเกณฑ์ทอ ตามธรรมเนียมการปกครองแบบโบราณ

มาถึงรัชกาลพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แม้จะไม่ปรากฏหลักฐานทางเอกสาร แต่จากสภาพโดยทั่วไปทำให้เชื่อว่าน่าจะมีการสั่งผ้ายกจากนครศรีธรรมราชเข้ามาใช้สอย เนื่องจากในการ

สำรวจพระอารามที่สร้างในรัชกาลนี้ พบผ้าห่อพระไตรปิฎก ที่ทรงสถาปนาไว้ในคราวเดียวกับการสร้างพระอาราม ซึ่งมีจำนวนหลายผืนที่เป็นผ้ายกนคร

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ใช้วิธีการสั่งมาใช้สอยโดยการเกณฑ์ดังที่เคยปฏิบัติมา บางคราวหากทางนครศรีธรรมราชผลิตไม่ทัน ก็ต้องใช้วิธีการทอส่งเข้าทูลเกล้าฯ ถวาย ดังความในหนังสือพระยาศรีธรรมราชภักดี ถึงปลัดเมืองนครศรีธรรมราช ลงวันที่ วันพฤหัสบดี ขึ้น 1 ค่ำ เดือน 11 ปีมะเมีย สำทฤทธก ใจความเป็นการตอบรับเครื่องถม และผ้ายกทอง ซึ่งทางราชธานีเกณฑ์ทำว่าได้รับแล้ว เป็นผ้ายกทอง 5 ผืน ซองบุหรี 15 ซอง กาน้ำ 2 กา “ส่วนเครื่องถม ผ้ายกทองจำนวนเกิน ซึ่งยังคงค้างอยู่อีกนั้นให้เร่งรัดส่งเข้าไปให้ครบโดยเร็ว

ในการนี้ธีรพันธุ์ จันทรเจริญได้สรุปแหล่งที่มาของผ้ายกในราชสำนักสยามสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (ระหว่าง พ.ศ. 2325 - 2453) ไว้ว่า มีหลักฐานระบุชัดเจนว่าแหล่งผลิตผ้ายกที่สำคัญภายในพระราชอาณาจักรสยาม ซึ่งมีฝีมือเป็นที่ยอมรับจากราชสำนัก ได้แก่ หัวเมืองในคาบสมุทรภาคใต้ตอนบน ซึ่งมีเมืองนครศรีธรรมราช เป็นศูนย์กลาง (ตั้งแต่เมืองชุมพร ไซยา นครศรีธรรมราช เรื่อยไปจนถึงเมืองสงขลา) สำหรับแหล่งผลิตผ้ายกที่สำคัญจากต่างประเทศคือ จีน และ อินเดีย ดังนี้

หัวเมืองภาคใต้ตอนบน มีลักษณะสำคัญคือ

1. เนื้อผ้า ส่วนใหญ่เป็นลายขิดธรรมดา เกิดจากการทอด้วยกี่มีแบบพื้นเมืองไม่มีโครงสร้างที่สลับซับซ้อน ใช้ตะกอสำหรับแบ่งกลุ่มของเส้นยืนในการทอเพียง 2 ตะกอ สำหรับลายผ้าจะใช้จำนวนตะกอสำหรับคัดลายมากน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับความซับซ้อนของลวดลาย
2. ขนาดเส้นไหม ส่วนใหญ่เป็นเส้นไหมที่ผลิตภายในพระราชอาณาจักร แต่ส่งมาจากภาคอีสาน เนื่องจากภูมิอากาศภาคใต้ไม่เหมาะสำหรับการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม หากเป็นเส้นไหมจากภาคอีสานตอนบนเรียก “ไหมลาว” ส่วนเส้นไหมจากภาคอีสานตอนล่างเรียก “ไหมขอม” หรือ “ไหมเขมร”
3. ลวดลายมีความถูกต้องตามแบบกระบวนลายไทย เนื่องจากเป็นผู้ที่อยู่ภายใต้กรอบของจารีตประเพณีและวัฒนธรรมเดียวกัน ตั้งแต่ช่วงประจำพระราชสำนักเป็นผู้ออกแบบลวดลาย ไปจนถึงช่วงทอจึงมีมีโนภาพและจินตนาการใกล้เคียงกัน

สั่งจากประเทศอินเดีย มีหลายประเภทที่สำคัญคือ

1. อัดลัด
2. เข้มขาบ
3. เยียรบับ
4. ตาด

ลักษณะเด่นที่แตกต่างจากผ้ายกในราชอาณาจักรสยาม คือ

1. เนื้อผ้า ใช้ตะกอดั้งแต่ 3 ตะกอขึ้นไป ทำให้ได้ผ้าที่มีเนื้อผ้าด้านหน้าเป็นเงามัน เพราะจำนวนเส้นยืนปรากฏขึ้นมากกว่าเส้นพุ่ง เช่นเดียวกับการทอเนื้อผ้าตัวหรือผ้าซาตินของจีน
2. ขนาดเส้นไหม ผลิตเส้นไหมที่มีขนาดเล็กกว่าที่ผลิตภายในพระราชอาณาจักรสยาม จนสามารถสังเกตเห็นได้ด้วยตาเปล่าทำให้ทอผ้าได้เนื้อบางเบา

3. สีสน มีสีสนที่เป็นเอกลักษณ์ โดยมีสีที่ไม่ค่อยเห็นในผ้ายกภาคใต้คือสีม่วงและสีเขียวสด เป็นต้น

4. ความผิดเพี้ยนของกระบวนลายแบบไทย กระบวนลายผิดเพี้ยนไปจากต้นแบบ อาจเนื่องมาจากความแตกต่างทางวัฒนธรรมและเทคโนโลยีการทอ ประกอบกับการใช้วัตถุดิบที่แตกต่างกัน

สั่งจากประเทศจีน

ผ้ายกจากจีนมีลักษณะเด่นที่แตกต่างจากผ้ายกที่ผลิตเองภายในพระราชอาณาจักรสยามคือ

1. เนื้อผ้า ใช้ตะกอตตั้งแต่ 3 ตะกอตขึ้นไปทำให้ได้ผ้าที่มีเนื้อผ้าด้านหน้าเป็นเงามันเรียกว่า "ต่วน" หรือ "ซาติน" การสร้างลวดลายก็มีความหลากหลายมากกว่ามีทั้งการเสริมเส้นพุ่งพิเศษแบบธรรมดา ปรากฏให้เห็นทั้งด้านหน้าและด้านหลัง และการเสริมเส้นพุ่งพิเศษให้ปรากฏเป็นลวดลายเฉพาะด้านหน้า ด้านหลังทอเก็บจนมองไม่เห็นเส้นพุ่งพิเศษ เป็นต้น

2. ขนาดเส้นไหม ขนาดเส้นไหมเล็กกว่ามากจนสังเกตเห็นได้ด้วยตาเปล่าจึงสามารถทอผ้าได้เนื้อเบาบางกว่า

3. สีสน มีสีสนสดใสแปลกตา ในขณะที่ผ้ายกจากภาคใต้ใช้สีเครื่องขี้มกว่า สีที่ไม่ใคร่เห็นในผ้ายกภาคใต้คือ สีเหลืองสด ชมพู แสด ม่วงและเขียวสด เป็นต้น

4. ความผิดเพี้ยนของกระบวนลายแบบไทย แตกต่างจากผ้ายกจากหัวเมืองภาคใต้ให้เห็นได้ชัดเนื่องจากความแตกต่างทางวัฒนธรรมและเทคโนโลยีตลอดจนวัตถุดิบที่ใช้

ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ซึ่งมีการติดต่อกับชาติยุโรปอย่างใกล้ชิด มีแบบเครื่องแต่งกายสตรี คือ นุ่งโจงกระเบนผ้ายกไหม สวมเสื้อแขนหม้อ แขนม ตัดด้วยผ้าลูกไม้สอดเอ็นให้เข้ารูป โดยในสมัยรัชกาลที่ 5 นี้เอง พระองค์ทรงสนับสนุนให้มีการใช้ผ้าไหมและการทอผ้าไหมขึ้นในประเทศ โดยทรงสถาปนากรมช่างไหมขึ้นในปีพ.ศ.2452 (ร.ศ.128) มีกรมหมื่นพิไชยมหินทโรดม (พระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงศ์) เป็นอธิบดี และโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนช่างไหมขึ้น ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนเกษตร ในท้องที่สระปทุม และได้ขยายออกไปตามหัวเมืองในภาคอีสาน โดยเฉพาะในจังหวัดนครราชสีมาและบุรีรัมย์ พร้อมกันนั้นได้ว่าจ้างผู้เชี่ยวชาญการเลี้ยงไหม และนำพันธุ์ไหมมาจากญี่ปุ่นเข้ามาผสมกับพันธุ์พื้นเมือง เพื่อพัฒนาพันธุ์ไหมพื้นเมืองในบริเวณภาคอีสานในสมัยนั้นด้วย แต่โครงการนี้ไม่มีผู้ใดสืบต่อ เมื่อกรมหมื่นพิไชยมหินทโรดมสิ้นพระชนม์จึงล้มเลิกไป (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. 2531 :30)

การแต่งกายในสมัยนี้เริ่มแรกยังคงรักษาขนบเดิมจากสมัยรัชกาลที่ 4 เมื่อมีพระราชพิธีต้อนรับทูตของประเทศใดประเทศหนึ่ง ขุนนางนั้นต้องแต่งกายเต็มยศอย่างสมัยรัชกาลที่ 4 ล่วงมาไม่นานนักพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้เปลี่ยนแปลงใหม่ เช่น

“... เข้าเฝ้าแต่งตัวนุ่งสมปักลาย ใส่เสื้อเข้มขาบ สวมเสื้อครุย ...” หากรับราชทูตไม่เต็มยศ ให้ขุนนางแต่ง “...นุ่งสมปักลาย ใส่เสื้อเข้มขาบ ไม่สวมเสื้อครุย”

ส่วนพระมหากษัตริย์ ทรงฉลองพระองค์ดังต่อไปนี้ “ ... ทรงพระภูษาไหม และทรงฉลององค์เยียรบับ ...” หากเสด็จออกครั้งยศ จะทรง “ ... เพียงนุ่งสมปักไหม ใส่แพรสี ” (เศรษฐมนตร์

กาญจนกุล . 2548 : 14 ; อ้างอิงจาก อนุรักษ์ธรรมา จันทวิช. 2545. ผ้าพิมพ์ลายโบราณใน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ. หน้า 65)

เนื่องจากกระเปียบกฎเกณฑ์การแต่งกายในราชสำนักยังคงให้เป็นอย่างไทยอยู่ จึงยังคงมีความต้องการใช้ผ้ายกนครเช่นที่ผ่านมาในอดีต ในต้นรัชกาลจึงมีการสั่งทอผ้ายกจากเมือง นครศรีธรรมราชเข้ามาใช้สอยในราชสำนัก ดังปรากฏในสารตราทอนเจ้าพระยาอรรคมหาเสนา มาถึงพระปลัด พระยกกระบัตร พระเสน่หามนตรีผู้ช่วยราชการ กรมการผู้อยู่รักษาเมือง นครศรีธรรมราช ความว่า “...ต้องพระราชประสงค์ ผ้ายกทองนุ่งดวงเกลดพิมพ์เสน ฝีมือช่างเมือง นคร สำหรับพระราชทานพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายหน้า / ใน ศรีต่างกัน 24 ผืน เร่งทำให้แล้วส่งเข้าไปให้ถึงกรุงเทพฯ ในเดือน 8/9 ปีระกา เบญจศก...” (ธีรพันธุ์ จันท์เจริญ. 2536 : 51-52)

นอกจากนั้นอนุรักษ์ธรรมา จันทวิช กล่าวถึงระเบียบการแต่งกายสำหรับเจ้านายและ ข้าราชการในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไว้ดังนี้

“เวลาเข้าเฝ้า ณ พระที่นั่ง เวลาออกแขกเมืองใหญ่หรือมีพระราชพิธีใหญ่ เช่น สมโภชพระยา ช้างเผือก พระราชพิธีโสกันต์ หรือทรงผนวชสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ พระเจ้าลูกยาเธอ หรือ เสด็จพระราชทานพระกรุณเป็นพยุหยาตรา เวลาแต่งเต็มยศอย่างใหญ่ โปรดให้พระบรมวงศานุ วงศ์แต่งองค์ทรงผ้ายกทอง ผ้าเขียนทอง หรือผ้าเกี้ยว สวมเสื้อเยียรบับ เข็มขาบ ปิดรัดคุม ตลอดทั้ง 7 เม็ด สวมเสื้อครุยชั้นนอก...”(อนุรักษ์ธรรมา จันทวิช. 2545ก : 62 ; อ้างอิงจาก ศุภย วิชาคพจนกิจ เล่ม 5. จ.ศ. 1204.)

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ยังคงใช้ผ้าชนิดต่างๆตาม ขนบเดิม แต่จะมีผ้าจากต่างประเทศเข้ามามากขึ้น ข้าราชการชายสวมเสื้อราชปะแตนที่ ซึ่งเกิดขึ้น ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวหลังจากเสด็จประพาสอินเดีย นุ่งผ้าม่วง สวม รองเท้า ทหารและพลเรือนบางกรณีก็สวมกางเกงกันบ้างแล้ว ส่วนประชาชนทั่วไปนิยมนุ่งกางเกง แพร หรือนุ่งผ้าพื้น ผ้าม่วง รองเท้าสวมบ้างไม่สวมบ้าง สำหรับสตรีมีพระราชนิยมให้ไว้ผมยาว เกล้ามวย นุ่งผ้าชั้นแทนการนุ่งโจงกระเบน เจ้านายทรงผ้ายกหรือผ้าลายเขียนทองอยู่ดังเดิม เช่น

“นุ่งผ้ายกทองผ่องพรรณ
ซึ่งนางฟ้าจัดสรรเอามาให้
ห่มผ้าปักทองผ่องอุไร
วิไลเหมือนอย่างนางฟ้า”

(อนุรักษ์ธรรมา จันทวิช. 2545ก : 66 ; อ้างอิงจาก พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ศกุนตลา. ม.ป.ป.)

นอกจากนั้นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 โปรดให้สตรีในวังแต่ง กายด้วยผ้าชั้นมากกว่าการแต่งกายแบบโจงกระเบน และโปรดให้สวมเสื้อผ้าที่ทันสมัยแบบ

ชาวตะวันตก สตรีในสังคมชั้นสูงและในราชสำนักจึงนิยมใช้ผ้าประเภทไหมยกดอกหรือผ้าไหมที่มีเชิงจกสวยงาม ดังนั้นผ้าชิ้นจากภาคเหนือซึ่งมีลักษณะสวยงามจึงถูกนำไปจำหน่ายในภาคกลางมากยิ่งขึ้น ซึ่งอาจส่งผลทำให้ทำให้ผ้าไหมยกดอกของลำพูนเป็นที่รู้จักกันทั่วไป (ณัฐภัทร จันทวิช และเรียม พุ่มพงษ์แพทย์. 2547 : 280)

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 การแต่งกายของผู้คนในราชสำนัก ข้าราชการ และราษฎรสามัญไม่มีการเปลี่ยนแปลงไปมากนัก แต่มีความนิยมดัดแปลงออกแบบอย่างต่างชาติดีชาวตะวันตก สวมเสื้อหลวมๆไม่มีแขน

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ พ.ศ.2475 ผ้าไหมยกดอกและผ้าไหมพื้นเป็นที่ต้องการของคนทั่วไป ทำให้มีนักธุรกิจลำพูนลงทุนสร้างโรงงานเพื่อผลิตผ้าไหมยกดอกออกสู่ตลาด จนเป็นหัตถกรรมที่มีชื่อเสียง และพัฒนาการทอผ้าไหมยกดอกด้วยกี่พื้นเมืองกันแทบทุกหลังคาเรือน ผ้าไหมยกดอกลำพูนได้รับความนิยม เป็นการส่งเสริมผ้าไหมยกดอกของจังหวัดลำพูนมาจนปัจจุบัน

ในเรื่องนี้ณัฐภัทร จันทวิช และเรียม พุ่มพงษ์แพทย์ (2547 : 281) กล่าวถึงฝ่ายของจังหวัดลำพูนว่า

การทอผ้าไหมยกดอกของจังหวัดลำพูนก็มีการเริ่มต้นในคุ้มเจ้า ซึ่งมีการทอผ้าดอกกันอยู่ก่อน แต่เป็นการทอยกดอกในผ้าฝ้ายและเป็นลวดลายธรรมดา จนกระทั่งพระราชชายาเจ้าดารารัศมี ซึ่งเป็นพระญาติกับเจ้าเมืองลำพูน ได้ถ่ายทอดความรู้เรื่องการทอผ้าไหมยกดอกที่มีลวดลายสวยงามแปลกตาและวิจิตรบรรจง ซึ่งพระองค์ทรงเรียนรู้อาจากวังหลวงให้แก่เจ้าหญิงส่วนบุญ ซึ่งเป็นพระชายาของเจ้าจักรคำขจรศักดิ์ เจ้าผู้ครองนครลำพูนองค์สุดท้าย และเจ้าหญิงลำเจียก วัฒนาเจ้าจักรคำขจรศักดิ์เป็นผู้เริ่มทำ ต่อมาการทอผ้าไหมยกดอกจึงได้เผยแพร่ไปสู่สาธารณะชน โดยมีการฝึกหัดชาวบ้านบริเวณใกล้เคียง จนมีความรู้เรื่องการทอผ้าไหมยกดอกเป็นอย่างดี ทำให้จังหวัดลำพูนเป็นศูนย์กลางการทอผ้าไหมยกดอกแหล่งสำคัญของประเทศไทย

เมื่อถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 มีการปฏิวัติวัฒนธรรมขนานใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการแต่งกาย มีการกำหนดวิธีการแต่งกายออกมาดังจะเห็นได้จากเอกสารรัฐนิยม วันที่ 15 มกราคม พ.ศ.2484 ฉบับที่ 10 กำหนดไว้ดังนี้

เครื่องแต่งกายของประชาชนชาวไทย มี 3 ประเภท คือ

1. แต่งตามธรรมดา คือ ใช้ในชุมชน ในที่สาธารณะ
2. เครื่องแต่งกายสำหรับออกไปทำงาน
3. เครื่องแต่งกายตามโอกาส ได้แก่ การแต่งกายในกาลเทศะที่เหมาะสม เช่น เล่นกีฬา

หรือเข้าสังคม แต่สิ่งที่บุรุษและสตรีต้องแต่งเหมือนกันคือ ต้องสวมหมวกเมื่อออกนอกบ้าน

(เศรษฐมนตร์ กาญจนกุล . 2548 : 16 ; อ้างอิงจาก ณัฐภัทร จันทวิช. 2545. ผ้าพิมพ์ลายโบราณในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ. หน้า 68)

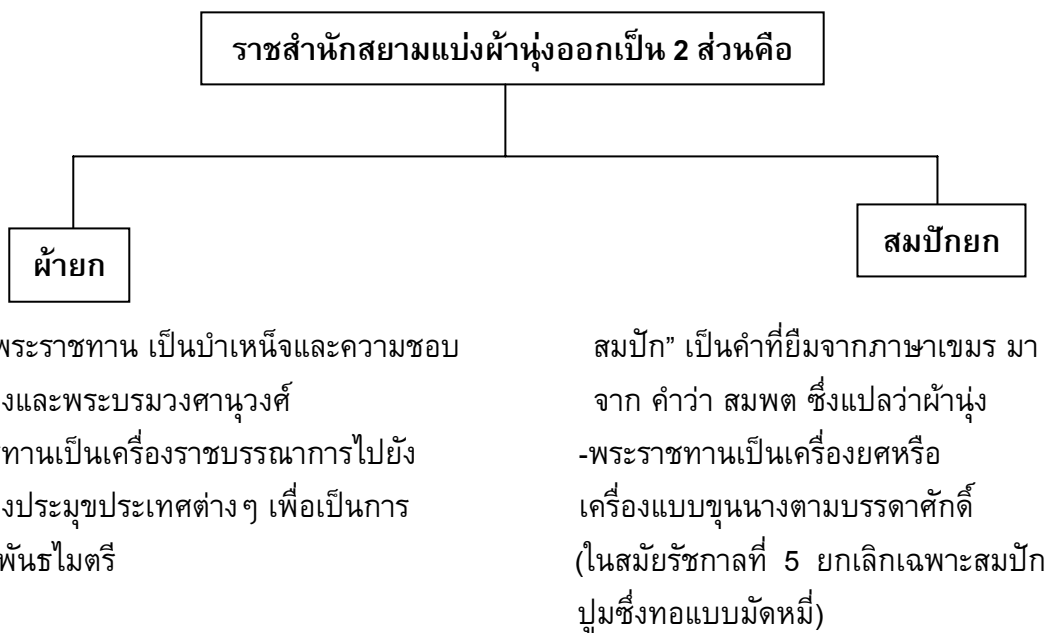
สรุป จากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลดังกล่าวขอผู้วิจัยสรุปดังนี้

ผ้าฝ้ายในสังคมสยามยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์

ผ้าฝ้ายที่สงวนสิทธิสำหรับกิจการของ ราชสำนัก	ผ้าฝ้ายสำหรับราษฎรสามัญ
1. ผ้าฝ้ายทอง เนื่องจากราชสำนักมีกำลังและความพร้อมในการจัดหาวัสดุมีค่า จำพวกไหมทอง มีการสั่งนำเข้าไหมทองชนิดต่างๆจากต่างประเทศมาใช้ โดยไม่มีข้อจำกัด จึงสามารถสั่งทอผ้าฝ้ายทองเพื่อใช้ในกิจการต่างๆได้ตามต้องการ 2. มีการสงวนสิทธิลายบางประเภทไว้สำหรับพระมหากษัตริย์ และพระบรมวงศานุวงศ์ และขุนนาง ได้แก่ ลายตัวภาพ เช่น ลายจำพวกสัตว์หิมพานต์ทั้งหลาย ลายนาคร เหารา หงส์ ครุฑ กิณรี ราชสีห์ และลายเทพเจ้า เช่น เทพพนม เทพร้า และเทพถือดอกไม้นี้ เป็นต้น 3. มีความหลากหลายกว่าผ้าฝ้ายที่ใช้ในหมู่ราษฎรสามัญ เนื่องจากมีความพร้อมในการสั่งทอผ้าฝ้ายทั้งในพระราชอาณาจักรสยาม และสั่งนำเข้าผ้าฝ้ายจากต่างประเทศ รวมทั้งผ้าฝ้ายที่ได้รับเป็นบรรณาการจากเมืองประเทศราช และมิตรประเทศเป็นต้น	สังคมที่มีการใช้ผ้าฝ้ายได้แก่กลุ่มราษฎร ที่ได้รับอิทธิพลการแต่งกายในราชสำนัก เป็นแม่แบบ ประกอบด้วยราษฎรในเมืองหลวง และหัวเมืองใกล้เคียงคือ เมืองในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และเมืองในคาบสมุทรภาคใต้ตอนบน 1. เป็นผ้าฝ้ายไหม เนื่องจากไหมทองเป็นสิ่งของหายาก เกินกำลังคนธรรมดาสามัญจะเสาะหามาได้ แต่อาจมีลายทองได้เพียงบางส่วนเช่น ในส่วนชุดลายกรวยเชิง ซึ่งจะต้องเป็นผู้มีฐานะและมีสถานภาพทางสังคมสูง(จึงจะเสาะหามาใช้ได้) 2. ลวดลาย ที่ใช้ได้มีเพียงลายเรขาคณิต ลายพรรณพฤกษา และลายกระหนกแบบง่าย ๆ หากผู้ใดใช้ลายที่ทางการสงวนไว้ ถือเป็นการทำผิดกฎหมาย (ได้แก่ลายตัวภาพ และลายเทพเจ้า) 3. เป็นผ้าฝ้ายที่ผลิตขึ้นในพระราชอาณาจักร โดยใช้เทคโนโลยีที่ไม่หลากหลาย ไม่มีความซับซ้อน (การใช้ผ้าจากต่างประเทศนั้นเกินกำลังของราษฎรสามัญ)

หน้าที่ใช้สอยของผ้ายกในราชสำนักและผู้คนในสังคมสยาม

1. **ผ้าห่ม**
 - ใช้ในพระราชพิธีที่กำหนดให้แต่งกายเต็มยศ เช่นพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา พระราชพิธีโสกันต์
 - ใช้ในวาระสำคัญ เช่น พิธีบรรพชา อุปสมบท พิธีสมรส พิธีโกนจุก

2. **ผ้าห่ม** ใช้สำหรับห่มคลุมไหล่กันหนาว ทั้งชายและหญิง หรือใช้เป็นผ้าแถบคาดอก หรือผ้าสไบห่มเฉียงบ่าสำหรับสตรี เป็นผ้าที่มีความกว้างประมาณ 70 เซนติเมตร ยาวประมาณ 187 เซนติเมตร
3. **ผ้าคาดเอว** ใช้เป็นผ้าเกี้ยวสำหรับคาดหรือเคียนเอวบุรุษ ในโอกาสพิเศษ มีขนาดความกว้าง 40 เซนติเมตร ยาวประมาณ 185 เซนติเมตร
4. **ผ้าเช็ดปาก** ใช้สำหรับเช็ดปากเพื่อซับน้ำหมาก หรือเหน็บไว้ตรงสะเอว เพื่อความสวยงาม รวมทั้งใช้ห่อของต่างๆ ที่มีขนาดไม่ใหญ่นัก เช่นเชี่ยนหมาก มีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาดตั้งแต่ 40 เซนติเมตร ไปจนถึง 65 เซนติเมตร
5. **เชิงผ้าห่มหรือสังเวียนผ้า** เป็นผ้าที่ทอเฉพาะส่วนเชิงผ้าหรือสังเวียนผ้า ส่วนใหญ่ใช้สำหรับนำมาเย็บต่อเป็นเชิงผ้าห่มโจงกระเบน มีลักษณะเหมือนองค์ประกอบส่วนเชิงผ้าที่เรียกว่าสังเวียน มีขนาดความกว้างประมาณ 20 เซนติเมตร ยาวประมาณ 3 เมตร

6. ผ้าตัดเสื้อและกางเกงหรือกระโปรง ส่วนใหญ่เป็นผ้ายกที่สั่งทอเป็นพับไม่มีเชิงไม่มีชาย สั่งนำเข้าจากต่างประเทศ เช่น ตาด เข็มขาบ อตัลัด และเยียรบับ จากอินเดีย หรือแพรชนิดต่างๆทั้งที่เป็นไหมล้วนและทอแทรกไหมทองจากจีน เป็นต้น

7. ผ้าปูลาด เป็นการนำผ้ายกจำพวกตาด เข็มขาบ อตัลัด และเยียรบับ จากอินเดีย รวมทั้งแพรจีน มาตัดเย็บให้ได้ขนาดตามต้องการ นอกจากพื้น ยังใช้ผ้าชนิดที่สั่งทอเป็นผืนทำนองเดียวกับผ้านุ่ง แต่ใช้รูปแบบการจัดวางองค์ประกอบลวดลายโดยวางกรอบสีเหลี่ยมล้อมรอบผืนผ้าทำนองเดียวกับพรม มีขนาดใกล้เคียงกับผ้านุ่ง

8. หน้าที่ใช้สอยอื่น พบว่ามีการนำผ้ายกมาตัดเย็บเป็นสิ่งของเครื่องใช้อย่างอื่นด้วยเช่น ยามพระภิกษุ ผ้าห่อคัมภีร์ ผ้าม่าน เป็นต้น

1.2 แหล่งทอผ้ายกและเทคนิคการทอที่เกี่ยวข้อง

ในที่นี้ผู้วิจัยขอกล่าวเฉพาะแต่แหล่งทอผ้ายกและเทคนิคการทอที่ยังคงเกี่ยวข้องกับสัมพันธกับการทอผ้าไหมยกทองของกลุ่มทอผ้ายกทอง“จันทร์ โสมา” ซึ่งจะเห็นได้ว่าผู้วิจัยไม่กล่าวถึงผ้ายกในภาคกลาง เนื่องจากไม่มีวัฒนธรรมการทอผ้ายกแบบที่ใช้ในกิจการราชสำนักในภาคกลาง และถึงแม้ว่าในรัชกาลสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะมีการตั้งโรงทอผ้าขึ้นที่พระตำหนักสวนหงส์ ในสมเด็จพระศรีสุรินทราชมหาราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า แต่ก็ยกเลิกไปเมื่อสิ้นรัชกาลที่ 5 จึงไม่น่ามากล่าวถึง

ฉะนั้นผู้วิจัยจึงกล่าวถึงผ้ายกในภาคอีสาน ภาคเหนือ และภาคใต้ ซึ่งมีความสืบเนื่องทางวัฒนธรรมการทอจากอดีตมาจนถึงปัจจุบันเท่านั้น

1.2.1 ผ้ายกในภาคอีสาน

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีหลักฐานว่ามีการส่งเสริมการทอผ้ายกในมณฑลอุดรราชธานี โดยเป็นที่รู้จักของราชสำนักบางกอกในชื่อ “เยียรบับลาว”

ปัจจุบันในภาคอีสานมีการทอผ้ายกในจังหวัดร้อยเอ็ดและจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งนิยมทอด้วยไหม ส่วนด้ายเส้นพุ่งอาจเป็นเส้นไหมหรือด้ายเงิน ด้ายทอง ซึ่งทั้ง 2 แห่งนี้ได้รับการส่งเสริมให้ทอผ้ายกโดยนำรูปแบบมาจากจังหวัดลำพูน แต่จะมีจุดสังเกตตรงที่ผ้ายกดอกร้อยเอ็ดและสุรินทร์จะทอด้วยไหมล้วนโดยไหมเส้นพุ่งจะมีขนาดใหญ่กว่าไหมเส้นยืน 1 เบอร์ เพื่อให้จังหวะของการยกดอกลอยตัวขึ้นมา (ดารณี บุญยประสพ.2543 : 201)

ผ้าทอในภาคอีสาน ที่เกี่ยวข้องกับสัมพันธกับการทอผ้าไหมยกทอง กลุ่มทอผ้ายกทอง“จันทร์ โสมา” ได้แก่

ผ้าทอลายขีด

ดังที่กล่าวมาแล้วว่า ผ้าทอลายขีดเป็นผ้าทอพื้นเมืองที่สำคัญอย่างหนึ่งของอีสาน ซึ่งมีอยู่ทางบางส่วนของจังหวัดทางภาคเหนือและภาคกลางของไทยด้วย ผ้าทอลายขีดมีความสัมพันธ์กับประเพณีและความเชื่อในการดำรงชีวิตของชาวอีสาน เช่น เชื่อว่าขีดเป็นของสูง อาจเนื่องมาจากเทคนิคการทำที่ค่อนข้างยุ่งยาก ต้องใช้ความพยายามและอดทนในการทอ จึงนิยมใช้ในงานมงคลต่างๆ โดยนำไปเป็นผ้าไหว้ผู้ใหญ่ หรือเป็นของกำนัลในงานบวช งานทอดกฐิน งานแต่งงาน หรืองานขึ้นบ้านใหม่ เช่น หมอนขีด ผ้าห่มขีด ผ้าคลุมไหล่ ที่นอน ผ้ารองเสือ หรือผ้าขีดที่ทอขึ้นเพื่อสนองความศรัทธาในพระพุทธศาสนา โดยนำไปถวายพระภิกษุในเทศกาลบุญต่างๆหรือทำเป็นผ้าคลุมศีรษะนาในงานบวช เป็นต้น โดยไม่นิยมใช้ผ้าขีดเป็นเครื่องนุ่งห่มที่ต่ำกว่าเอว เช่น ไม่ทำเป็นผ้าถุงหรือผ้าซิ่นนอกจากจะทำเป็นหัวซิ่นหรือตีนซิ่นเท่านั้น จากสาเหตุที่ถือว่าผ้าขีดเป็นของสูง จึงเก็บหรือตั้งไว้ในที่สูง เช่น โต๊ะ เติง หรือตู้ และอาจเป็นเพราะเหตุนี้เอง ชาวอีสานจึงไม่นิยมทอผ้าขีดเพื่อการซื้อขายหรือการจำหน่ายเป็นสินค้า

“ขีด” เป็นภาษาพื้นถิ่นของอีสานมาจากคำว่า “สะกิด” หมายถึง การรัดข้อขึ้นหรือการสะกิดขึ้น การทอผ้าลายขีดจะทอทางยืน ยาวตามความต้องการของผู้ทอ ความกว้างขึ้นอยู่กับขนาดของเครื่องทอ ส่วนใหญ่จะทอฝ้ายมากกว่าไหม กรรมวิธีดั้งเดิมนั้นจะใช้ตะกอจริงซึ่งใช้เพียง 2 เข็ม โดยการไขไม้เก็บขีดซึ่งเป็นไม้แผ่นบางๆ ปาดโค้งให้ปลายแหลมด้านหนึ่ง สำหรับสะกิดหรือรัดเส้นด้ายขึ้นลงตามลักษณะของลวดลายที่ต้องการ เรียกว่า “การเก็บขีด” จนเต็มหน้าฟืมแล้วใช้ไม้ดาบสอดแทนไม้ขีดยกตั้งขึ้นเพื่อให้ฝ้ายกว้างพอที่จะพุ่งกระสวยเส้นทอได้ 1 เส้น ซึ่งมีสีเดียวกันไปตามแนวเส้นยืนที่ยกขึ้น กระแทกฟืมให้แน่นแล้วจึงเก็บลายใหม่ด้วยวิธีเดิม ทำเช่นนี้เรื่อยๆจนกว่าจะได้ลายแต่ละแถวจนหมดเส้นยืน ซึ่งจังหวะของการสอดเส้นพุ่งซึ่งมีความห่างไม่เท่ากันจะทำให้เกิดลวดลายแบบต่างๆ แต่วิธีนี้ไม่มีการเก็บลายไว้ เมื่อจะทอใหม่ต้องเก็บลายตามเดิมทำให้เสียเวลามาก

ต่อมามีการพัฒนาวิธีทอให้สะดวกและรวดเร็วขึ้น โดยการเก็บขีดแบบถาวร คือ เก็บลายชุดเดียว แล้วสามารถทอลายเดียวกันได้หมดตลอดเส้นยืน โดยใช้ไม้เก็บลายตามไม้ขีดนั้นทุกไม้ แล้วเรียงไปตามด้านหลัง เรียกว่า “เก็บตะกอลอย” โดยยกไล่ไปแต่ละไม้จนครบ หรือจะยกกลับไปกลับมาก็จะได้ลายซ้ำตลอด ซึ่งสะดวกกว่าวิธีดั้งเดิมเนื่องจากไม่ต้องเก็บลายทุกครั้งที่ทอ แต่ไม่เหมาะกับลายที่มีจำนวนตะกอมากๆ

สำหรับลวดลายที่ใช้ตะกอมาก ๆ นั้นต้องเปลี่ยนเป็นแบบใช้ตะกอแนวตั้งหรือตะกอแผงยาว ซึ่งใช้ไม้เก็บด้ายตามขีดทุกช่องฟืมทั้งด้านบนและด้านล่าง เวลาทอก็เลื่อนไม้เก็บขีดลงมาไว้ด้านล่าง และใช้ไม้ดาบสอดยกตะกอแผงยาวให้เปิดขึ้นเพื่อจะสอดเส้นพุ่งเข้าไปทอ โดยไม่ต้องดึงไม้ดาบออก และใช้ไม้ขีดอันนั้นสอดลงด้านล่าง ทำวิธีนี้จนครบไม้ขีดที่เก็บ โดยการทอไม้ขีดจากบนลงล่างแล้วย้อนกลับจากล่างขึ้นบน ลายจะออกเต็มครบลายดอก การทอแบบนี้ทำให้ประหยัดเวลาและทุนแรงมาก แต่จะได้ลวดลายแบบธรรมดาเท่านั้นต่างกับการใช้มือเก็บ

ในการทอผ้าขีดนี้ลายซ้ำของเส้นพุ่งที่เกิดขึ้นจะเป็นแนวสีเดียวกันตลอด อาจจะ

เหมือนกันทั้งผืนหรือไม่เหมือนกันก็ได้ แต่ต้องมีลายซ้ำที่มีจุดจบ แต่ละช่องของลายอย่างเห็นได้ชัดเจน

อุปกรณ์สำคัญในการทอผ้าลายขิดในภาคอีสาน

1. กี่
2. ฟืม
3. ตะกอล สำหรับแยกเส้นด้ายให้ขึ้น เพื่อเปิดให้จังหวะของเส้นด้ายพุ่งสอดขัดกัน ซึ่งมีอยู่ 2 ชนิด คือ ตะกอลวดซึ่งใช้ในโรงงานอุตสาหกรรม และตะกอลวดซึ่งใช้กับเครื่องทอผ้าแบบพื้นเมือง
4. ไม้ขิด สำหรับคัดลาย ทำด้วยไม้ไผ่ซี่เล็กๆเหลาให้กลมและไม่มีปุ่ม ตากแดดให้แห้งกันฝุ่น เปราะหักง่าย ใช้สำหรับสอดเก็บปลายผ้าไว้ไม่ให้แฉกจนหมดลาย แล้วจึงนำไปเก็บตะกอลวดที่ละไม้ มีลายเหมือนลายที่ต้องการ
5. ตะกอลอก (ตะกอลวด) ชาวบ้านเรียกว่า “เขาใหญ่” หรือ “เขายาว” ใช้เป็นที่เก็บไม้ขิดเพื่อส่งลายให้ทอโดยไม่ต้องเข้าขิดซ้ำ เป็นลักษณะตะกอลวด
6. ด้ายเส้นยืน
7. ไม้กำพัน สำหรับมัดผ้าด้านหน้า (ไม้ค้ำพัน)
8. กระสวยด้ายพุ่ง
9. ไม้ตบ คือ ไม้สอดแทนไม้ขิด เพื่อให้ตะกอลวดเปิดกว้างและสอดด้ายเส้นพุ่งไป
10. เท้าเหยียบ

(ณัฐภัทร จันทวิช; พนมบุตร จันทรโชติ; และเรียม พุ่มพงษ์แพทย์. 2540 : 250-251)

ลวดลายของผ้าขิดในภาคอีสาน

จากการสำรวจของณัฐภัทร จันทวิช; พนมบุตร จันทรโชติ; และเรียม พุ่มพงษ์แพทย์ (2540 : 255-256) พบว่า

รูปแบบของลวดลายของผ้าขิดในภาคอีสานซึ่งมีกลุ่มชนหลายเชื้อสายอาศัยอยู่ ได้แก่ ไทยลาว ไทยอ้อย ไทยวน ผู้ไท ไทยเขมร เป็นต้น ไม่มีความแตกต่างกันมากนัก แต่จะเรียกชื่อลายต่างกันบ้างตามท้องถิ่น อย่างไรก็ตามลักษณะลวดลายต่างๆที่เป็นต้นฉบับดั้งเดิมยังคงมีอยู่ และสะท้อนให้เห็นถึงแนวความคิดในการประดิษฐ์ลายและผสมกันขึ้น โดยพัฒนามาจากลายพื้นฐานได้เป็นอย่างดี โดยสามารถแบ่งกลุ่มลายของผ้าขิดได้เป็น 2 ระบบ คือ

- แบ่งตามลักษณะต่างๆ แบ่งได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ดังนี้
 1. ลายหลัก หรือ ลายต้นแบบ
 2. ลายเรขาคณิต
 3. ลายประดิษฐ์
- แบ่งตามแหล่งที่มา หรือ ต้นกำเนิด แบ่งได้เป็น 4 กลุ่ม ดังนี้
 1. ลายจากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
 2. ลายจากสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ
 3. ลายจากความเชื่อทางศาสนาและจินตนาการทางวรรณคดี

4. ลายประดิษฐ์ หรือ ลายผสม

กลุ่มลายผ้าชนิดแบ่งตามลักษณะต่าง ๆ แบ่งเป็น 3 กลุ่มใหญ่ ดังนี้

1. ลายหลัก หรือ ลายต้นแบบ

ลายหลักหรือลายต้นแบบ คือ ลายกลุ่มพื้นฐานที่เกิดขึ้นด้วยกรรมวิธีการทอ โดยการขีดเส้นด้ายขึ้นบางส่วนเพื่อให้เกิดลายขึ้นบนผืนผ้าเรียบๆ ลายในกลุ่มนี้จัดว่าเป็นลายที่สร้างขึ้นอย่างง่ายที่สุด และจัดเป็นลายพื้นฐานของผ้าชนิดทั้งหมด เช่น ลายจุดเรียกชื่อลายว่า“ลายเม็ด” ลายเส้นตรงเรียกชื่อลายว่า“ลายหลัก” และลายเส้นโค้ง ซึ่งต่อมาลายเหล่านี้ได้กลายเป็นส่วนประกอบของลายประดิษฐ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายหลัง

2. ลายเรขาคณิต

ลายเรขาคณิต เป็นกลุ่มลายที่พัฒนาแบบมาจากกลุ่มลายพื้นฐาน เมื่อช่างทอมีประสบการณ์และความชำนาญในการทอมากขึ้น การขีดเส้นด้ายขึ้นเพื่อทำลวดลายสามารถจัดรวมกลุ่มได้มากและกำหนดรูปทรงให้เป็นรูปสามเหลี่ยมหรือสี่เหลี่ยมทรงต่างๆ อาทิ สี่เหลี่ยมผืนผ้า สี่เหลี่ยมจัตุรัส และสี่เหลี่ยมข้าวหลามตัด ซึ่งสามารถทอได้ทั้งทึบและโปร่ง การขึ้นรูปสามเหลี่ยมหรือสี่เหลี่ยมทำได้ง่ายกว่าการขึ้นรูปวงกลม ซึ่งยากแก่การทอ ดังนั้นความพยายามที่จะทำให้เกิดรูปวงกลมจึงเป็นพื้นฐานทำให้เกิดลายที่มาจากเส้นโค้งอีกประเภทหนึ่ง กล่าวคือ ลายที่มีพื้นฐานเป็นรูปสามเหลี่ยมหรือเรียกกันในลักษณะที่เป็นแม่ลายว่า “ลายกาบ” ลายที่ทอเป็นสี่เหลี่ยมเรียกว่า “ลายหน่วย” ส่วนลวดลายที่จะพยายามทำให้เป็นลายวงกลมนั้นทำให้เป็นลายโค้งเรียกว่า “ลายขอ”

3. ลายประดิษฐ์

กลุ่มลายประดิษฐ์เป็นกลุ่มลายที่เกิดขึ้นหลังสุดของลายพื้นฐานและลายเรขาคณิต เป็นการพัฒนาลายขีดออกมาเป็นรูปแบบจริง โดยที่ผู้ทอสามารถนำลายดังกล่าวข้างต้นมาผสมผสานให้เกิดรูปร่างตามที่ต้องการ ต้องอาศัยความชำนาญเป็นอย่างมาก ลายที่ประกอบเป็นรูปทรงเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงวิธีการดำเนินชีวิตในความคิดและค่านิยมตลอดจนแรงบันดาลใจทางความเชื่อถือนับถือและยึดมั่นในศาสนา ดังนั้นลายผ้าชนิดสามารถบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณี และศาสนาในท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี ลวดลายเหล่านี้ได้แก่ ลายนาค ลายช้าง ลายม้า ลายคน ลายดอกแก้ว เป็นต้น

กลุ่มลายชนิดแบ่งตามแหล่งที่มาหรือต้นกำเนิด แบ่งเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

1. ลายจากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

เป็นกลุ่มลายที่รับอิทธิพลของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ตนพบเห็นมาทอเป็นลวดลายลงผืนผ้า ซึ่งลายในกลุ่มนี้ได้แก่

ลายดอกไม้ ใบไม้ และผลไม้

- ลายดอกแก้ว	- ลายดอกหนามแท่ง
- ลายดอกฮัง	- ลายดอกแบบ
- ลายดอกจัน	- ลายดอกกะสะ
- ลายดอกสำน	- ลายหมากนัด
- ลายดอกบัว	- ลายหมากโม
- ลายดอกกระบวน	- ลายใบฝ้าย

- ลายดอกอินทวา
 - ลายใบนุ่น
- ฯลฯ

ลายสัตว์

- ลายคน
- ลายหนอน
- ลายช้าง
- ลายควาย
- ลายม้า
- ลายตีนตุ๊กแก
- ลายงู
- ลายหน้าวัว
- ลายนก
- ลายตาไก่
- ลายแมงงอด
- ลายปีกไก่
- ลายแมงมุม
- ลายตะขาบ
- ลายผีเสื้อ

2. ลายจากสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ

- ลายขอ
- ลายบันได
- ลายกุญแจไข
- ลายลูกโซ่
- ลายขาเป๋
- ลายขั้วกระหย่อง

3. ลายจากความเชื่อทางศาสนาและจินตนาการทางวรรณคดี

- ลายธรรมาสัน
- ลายนาค
- ลายชั้นหมากเบ็ง
- ลายสิงห์
- ลายหอปราสาท
- ลายหงส์

ฯลฯ

4. ลายประดิษฐ์ หรือ ลายผสม

เป็นลายที่เกิดจากเทคนิคการทอ โดยผสมผสานให้เกิดลายใหม่

- ลายนาคไต่เครือ
- ลายพันทมา
- ลายนายกเปรม

ฯลฯ

ผ้าจาก ญัฐภัทร จันทวิษ; พนมบุตร จันทรโชติ; และเรียม พุ่มพงษ์แพทย์. (2540 : 292) อธิบายผ้าจากในภาคอีสานไว้ดังนี้

จาก คือ การควักเส้นไหมหรือเส้นฝ้ายขึ้นมาจากข้างล่างสอดสลับเป็นลวดลายตามต้องการ โดยใช้ขนเม่น ลวดลายของผ้าจากคล้ายกับลายขิด แต่ลายขิดแต่ละหน่วยไม่อาจทำหลายสีสลับกันได้เพราะใช้เส้นพุ่งเส้นเดียวตลอดในแต่ละครั้ง ดังนั้นแต่ละหน่วยแต่ละลายจึงทำได้เพียงสีเดียว ต่างจากการจกซึ่งจะทำสีสลับกันก็ได้ ต้องการสีอะไร ตรงไหนก็สอดไหมสีนั้น

ลงไปแล้วควักขึ้นมาจากนั้นจึงกระแทกพิมพ์ให้แน่น ผ้ายกส่วนมากนิยมทำเป็นผ้าสบ (ผ้าเปียง) ที่รู้จักกันดีได้แก่ ผ้าแพรขาวของจังหวัดกาฬสินธุ์ นอกจากนั้นยังนิยมทำเป็นดินชั้นอีกด้วย

ผ้าแพรขาว ญัฏฐภัทร จันทวิษ; พนมบุตร จันทรโชติ; และเรียบ พุ่มพงษ์แพทย์. (2540 : 292) อธิบายถึงผ้าแพรขาวในภาคอีสานไว้ดังนี้

ผ้าแพรขาวเป็นผ้าทอลายชนิดผสมจกชั้นสูง มีกระบวนการทอที่ซับซ้อนยุ่งยากสำหรับผู้ที่ไม่มีความชำนาญ ทั้งนี้การทอจะยุ่งยากกว่าการขีด โดยการใช้ชนเม่นัดเส้นยืนขึ้นแล้วควักเส้นไหมพุ่งขึ้น มีสีสันทดลวดลายมากกว่าผ้าขีดเพราะสามารถสอดสีในแต่ละลายได้อย่างอิสระ เนื้อผ้าด้านหน้าจะเรียบแต่ด้านหลังจะมีรอยต่อเป็นปุ่ม นิยมทอด้วยไหมเพราะเป็นวัสดุเส้นใยละเอียด โดยใช้ไหมน้อยหรือไหมเส้นนอกที่มีความเลื่อม มัน วาว ทำให้มีสีสันงดงามสะดุดตา และมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว โดยเฉพาะชาวภูไทเชื้อสายลาว ในแถบบ้านโพน อำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดกาฬสินธุ์

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ได้ประพันธ์บทกวีเกี่ยวกับผ้าแพรขาวไว้ดังนี้

“แพรขาว”

เหยียบไม้ขึ้นยกไหม
กระสวยสอดเป็นไหมสี
ก้อยน้อยมีน้อยนี้
ค่อยคัดลายค่อยขีดลาย
ดอกดาวก็พราวดวง
ดอกตางัลลักระบาย
ดอกจอกดอกจันทน์กระจาย
จนดอกสำนึกแดงใส
บัวน้อยงูลอยน้ำ
หางปลาวาวะวาวไหว
ใบปุ่นก้านป้องใบ
นาคหัวจุ่มก้ามปูประจัน
ก้อยน้อยสะกิดเน้น
เป็นลายพันมหาพัน
แพรผ้าแพรขาวผืน
สะไบสาวผู้ไทสวย

(ญัฏฐภัทร จันทวิษ; พนมบุตร จันทรโชติ; และเรียบ พุ่มพงษ์แพทย์. 2540 : 260 ; อ้างอิงจากเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, 30 มิถุนายน 2535.)

ผ้าแพรขาวมีเทคนิคและวิธีการเก็บทอหรือลวดลายแตกต่างจากผ้าอื่นๆ โดยมีการขึ้นลายคล้ายผ้าจก ซึ่งทอแบบคว่ำลาย โดยเก็บแบบตะกอลแนวตั้ง สอดด้ายสลัสีตามดอกลายไม่ให้ซ้ำกันลายหนึ่งๆจะมีหลายสีตามความต้องการของผู้ทอ การทอแต่ละแถวจะใช้โครงสร้างแนวเดียวกับการทอขีดเป็นส่วนใหญ่ อาศัยหลักการของการเก็บขีดมาใช้ จึงเรียกว่า “ลายเกาะขีด” ในการทอ

ลายหลักๆเท่านั้นเพื่อความสะดวก รวดเร็ว และมองลายได้ง่าย แต่ดั้งเดิมจะจำกัดความยาวขนาดวาของผู้ทอ คือ ประมาณ 1.50 ถึง 2.00 เมตร จึงเรียกว่า “แพรวา” ส่วนความกว้างขึ้นอยู่กับฟืม ประมาณ 50 ถึง 60 เซนติเมตร นิยมพื้นเป็นสีแดง ใช้สำหรับห่มเฉียงไหล่ คลุมไหล่ หรือใช้เป็นสไบ สำหรับผู้หญิงทอในงานมงคลหรืองานบุญประเพณีนิยมใช้คู่กับ “แพรมน” ซึ่งมีขนาดเล็กกว่า ทำเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีชายครุยทั้งสองด้าน ใช้สำหรับคลุมศีรษะหรือเป็นผ้าเช็ดหน้า

ลวดลายของผ้าแพรวาได้รับอิทธิพลมาจากสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ จะทอลายหลักใหญ่ๆเพียง 3 -4 ลายเท่านั้น เช่น ลายดอกกระบวนเอวก็้ว ลายใบปุ่นหว่าน ลายพันทมหา ลายนาคหัวจุ่ม ลายนาคหัวจุ่มสองแขน เป็นต้น ดังนั้นเพื่อความสะดวกและเพื่อให้มองลายได้ง่าย ในการเก็บรักษาลวดลายและสีบดลายนั้น จะทำลายตัวอย่างเก็บรวมกันไว้ในผ้าฝ้ายสีขาวขนาดกว้างประมาณ 40 เซนติเมตร ยาวประมาณ 50 เซนติเมตร แต่จะไม่กว้างหรือยาวเกินไปเพื่อความสะดวกในการกางดูลายและเก็บรักษาซึ่งอาจจะมากกว่าหนึ่งผืนก็ได้ เรียกว่า “ผ้าแซว”

1.2.2 ผ้ายกในภาคเหนือ

ภาคเหนือตอนบนครอบคลุมถึงดินแดนเดิมที่เป็นอาณาจักรหรือแคว้นล้านนา ปัจจุบันนี้นักวิชาการนิยมกล่าวถึงอดีตของภาคเหนือโดยเรียกว่า รัฐล้านนา มีความหมายถึงภาคเหนือตอนบน ซึ่งได้แก่ จังหวัดเชียงราย เชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน แพร่ น่าน ซึ่งมีความเจริญและวัฒนธรรมเป็นแบบของตนโดยเฉพาะ

ณัฐภูภัทร จันทวิช และเรียม พุ่มพงษ์แพทย์ (2547 : 15) กล่าวถึงการนำผ้ามาตัดเย็บของอาณาจักรล้านนา โดยอ้างถึงตำนานเมืองเงินยาง เชียงแสน ที่กล่าวถึงขุนเจ็ย (เจียง) ว่า

“เมื่อขุนเจ็ยรับคำทำรบของพระยาแมนตาตอกรอพบฟ้าดาหยึดแล้ว เห็นว่าตนจะแพ้แน่แล้วก็เปลื้องเสื้อและผ้าพันพระเศียรใส่ผอบทองคำให้อำมาตย์คนหนึ่งเอากลับมาให้นางอัศรมเหสี ” จากตำนานนี้เป็นเครื่องยืนยันว่าในสมัยล้านนามีการนำผ้ามาตัดเย็บเป็นเสื้อสวมใส่ และนำผ้าแพรที่ทอจากไหมอย่างดีมาพันโพกศีรษะ ซึ่งในสมัยนั้นทั้งผู้ชายและผู้หญิงไว้ผมยาวมุ่นมวยและใช้ผ้าโพกประดับตามศักดิ์และฐานะ ทั้งยังเป็นสิ่งแสดงหรือสัญลักษณ์ของคนไทยแต่ละเมืองด้วย

การศึกษาเรื่องผ้าของรัฐบาลล้านนาโดยเฉพาะเชียงใหม่ ซึ่งมีผ้าใช้เช่นเดียวกับรัฐอื่นในยุคเดียวกัน นอกเหนือจากการแต่งกายแล้วทราบว่าการทำบุญในพระพุทธศาสนา เครื่องจุดปัจจัยไทยธรรมที่ถวายสิ่งหนึ่ง คือ ผ้า ดังเช่นว่าพราหมณ์อดีตเวสสะถวายจีวรห่มแก่พระโพธิสัตว์ สำหรับผ้าที่ถวายแก่พระสงฆ์และมอบให้เป็นทานแก่ผู้ยากจนเดือดร้อน เท่าที่ปรากฏหลักฐานมี ผ้าแพร ผ้าสักหลาด ผ้าสีจันทน์ขาว ผ้าสีจันทน์แดง ผ้าสีดอกจำปา ผ้าธรรมดา ส่วนชนชั้นสูงมีผ้ากัมพลใช้พันเอว ในพระพุทธศาสนาผ้าที่ถูกนำมาใช้ทำเป็นเครื่องใช้ เพื่อเป็นเครื่องพุทธบูชาถวายพระพุทธเจ้า มีผ้าไตรจีวร ผ้าปูบรรทม รัตตะคต ผ้าผลัดอาบน้ำ ผ้าปูลาด ผ้ากรองน้ำ สำหรับ

ประชาชนทั่วไปนั้นไม่ทราบว่ามีชนิดใดบ้าง ทราบเพียงว่าทหารแต่งกายด้วยผ้าสีเขียว และชาวเมืองที่เดือดร้อนรับแจกผ้าถุง ผ้าห่ม ซึ่งผ้าเหล่านี้คงจะทอขึ้นภายในเมือง ส่วนผ้าแพรและผ้าสักหลาดคงซื้อจากจีนและอินเดีย สำหรับผ้าไหมแม้จะไม่กล่าวถึง แต่สันนิษฐานว่าคนในอาณาจักรล้านนาทอผ้าไหมกันได้มาแต่บรรพบุรุษ และสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน ดังศึกษาได้จากจิตรกรรมฝาผนังที่วัดพระสิงห์วราวิหาร อำเภอเมือง เชียงใหม่ และวัดป่าแดด อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ แสดงให้เห็นถึงการแต่งกายของชาวเหนือในจังหวัดเชียงใหม่ โดยเฉพาะผ้าชิ้นของผู้หญิงกลุ่มต่างๆ ที่แสดงลวดลายของผ้าไหม และผ้าฝ้ายที่ทอด้วยกลวิธีต่างๆ ได้อย่างงดงาม ซึ่งยังมีใช้อยู่ในเชียงใหม่ปัจจุบัน หรือแม้แต่ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่อุโบสถวัดบวรนครหลวง จังหวัดเชียงใหม่ ล้วนแสดงให้เห็นถึงลักษณะลวดลายผ้าไหมและผ้าชิ้นที่ใช้สืบทอดกันเรื่อยมา

ลักษณะผ้าทอภาคเหนือ

ผ้าทอภาคเหนือที่ผู้วิจัยคาดว่าเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับการทอผ้าไหมยกทองของกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” นั้น สามารถแบ่งออกเป็นประเภทได้ดังนี้

ผ้าทอลายสาธรรมดา

โดยใช้ไม้เขา 2 อัน หรือเรียกว่าผ้า 2 ตะกอ เป็นการขัดกันธรรมดาระหว่างเส้นด้ายพุ่งกับด้ายยืน ใช้ทำเป็นผ้าพื้น ผ้าลายทาง เช่น ผ้าโสร่ง ผ้าขาวม้า ทั้งนี้หากทอด้วยฟืมที่มีเขามากขึ้น เช่น 4 หรือ 6 เขาก็จะได้ผ้าที่มีลวดลายในเนื้อผ้า เช่น ผ้าลายลูกแก้ว ซึ่งนิยมทำเป็นผ้าห่ม

ผ้ามัดหมี่

ภาคเหนือมีกลุ่มชาติพันธุ์บางกลุ่มที่ทอผ้ามัดหมี่เช่นเดียวกับภาคอีสาน แต่มีลวดลายและการตกแต่งด้วยองค์ประกอบอื่นที่แตกต่างไปจากผ้ามัดหมี่อีสาน เช่นกลุ่มไทยครั้ง

ผ้ามัดหมี่ของภาคเหนือจึงเป็นผ้าที่ทำให้เกิดลวดลายบนผืนผ้า ด้วยการใช้เชือกมัดเส้นไหม หรือฝ้ายที่เป็นด้ายเส้นพุ่งเป็นประจันหลักคั่นหมี่ให้เกิดลวดลายตามต้องการแล้วนำไปย้อมสี การทอผ้ามัดหมี่จึงแตกต่างจากผ้าชนิดอื่นๆ ที่การเตรียมด้ายเส้นพุ่ง อันเป็นขั้นตอนที่ยุงยาก ซับซ้อนมากกว่าการทอผ้าทั่วไป ส่วนด้ายเส้นยืนที่ทอนั้นมีขั้นตอนเหมือนการทอผ้าประเภทอื่นๆ ทั้งนี้ในการมัดลายหมี่สมัยก่อนจะใช้เชือกกล้วย ซึ่งเป็นเชือกกล้วยญวนหรือกล้วยนวลเป็นตัวมัด เนื่องจากมีความเหนียวมากกว่ากล้วยชนิดอื่นๆ เชือกดังกล่าวจะใช้เฉพาะผิวของกาบ ตัดเป็นท่อนประมาณ 1 – 2 ฟุต ขูดบางๆ แล้วนำไปตากให้แห้ง เวลาใช้ต้องนำมาแช่น้ำให้นิ่มก่อนจึงนำมามัด ปัจจุบันนิยมใช้เชือกฟางแทนเนื่องจากหาง่าย สะดวก และไม่ต้องเสียเวลาขูดตาก

ขั้นตอนหลังจากมัดลายเรียบร้อยแล้วจะนำเส้นไหมที่มัดไปย้อมสี สีที่ย้อมจะติดเฉพาะตรงที่ไม่ถูกมัดซึ่งจะเป็นสีพื้นของผ้า ส่วนที่มัดไว้เป็นลายจะไม่ติดสี ทั้งนี้การมัดย้อมดังกล่าวสามารถทำได้หลายครั้ง

สำหรับผ้ามัดหมี่อีสานโดยทั่วไปนิยมทำเป็นผ้าชิ้น เรียกว่า “ชิ้นหมี่” ไม่นิยมทำเป็นผ้า

ประเภทอื่นๆ โดยเฉพาะผู้ชายชาวอีสานจะไม่ใช้ผ้ามัดหมี่เลย นอกจากชนชั้นเจ้าเมืองที่ได้รับผ้าพระราชทานเพื่อเป็นผ้านุ่งสำหรับใช้ในงานพิธี ที่เรียกว่า “ผ้าปุม” เท่านั้น

ผ้ามัดหมี่สามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภท ตามลักษณะของลายที่ทอ ดังนี้

- หมี่ลวด หรือบางครั้งเรียกว่า หมี่หวาน หมายถึง ผ้ามัดหมี่ที่มัดและทอด้วยลวดลายเดียวกันต่อเนื่องตลอดผืน
- หมี่คั่น หมายถึง ผ้าที่ทอลายมัดหมี่สลับกับการทอด้วยเส้นด้ายธรรมดาที่ไม่ได้มัดลายเป็นระยะตลอดผืน

(ณัฐภัทร จันทวิช และเรียม พุ่มพงษ์แพทย์. 2547 : 457-458)

ยกดอกหรือยกมุก ณัฐภัทร จันทวิช และเรียม พุ่มพงษ์แพทย์ (2547 : 261) อธิบายถึงผ้ายกดอกในภาคเหนือไว้ว่า

ผ้ายกเป็นผ้าที่ทำให้เกิดลวดลายโดยการสะกิดด้ายเส้นยืนขึ้นเป็นระยะ ตามลวดลายที่ต้องการ ลักษณะลายของผ้ายกจะเป็นแบบลายเลขาคณิตที่เกิดจากการเว้นช่องของเส้นด้าย โดยยกเส้นยืนขึ้นตามจังหวะที่ต้องการเว้น เพื่อให้เส้นพุ่งเดิน การวางเส้นยืนที่ถี่ห่างไม่เท่ากันจะทำให้เกิดลาย โดยใช้ไม้เก็บขิดจัดซ่อนด้ายไปด้วยขณะทอ

การทอผ้ายกถือเป็นการทอผ้าที่ทำให้เกิดลวดลายสำเร็จอยู่ที่กี่ โดยมากใช้ไม้เขาประมาณ 4 – 6 อัน แล้วแต่ความซับซ้อนของลวดลายที่ทำ มีข้ออุปสรรคในการทอมากกว่าผ้าประเภทอื่นๆ ที่สำคัญ ได้แก่ ไม้เก็บเขา

ส่วนทรงศักดิ์ ปรารักษ์วัฒนากุลและแพทรีเซีย แนนหนา (2533 : 32) อธิบายว่า

“ยกดอก” เป็นเทคนิคการทำลวดลายซึ่งเกิดจากวิธีการยกเขาแยกเส้นยืนขึ้นลง แต่ไม่ได้เพิ่มด้ายเส้นพิเศษเข้าไปในผืนผ้าเช่นการทอจก หรือการขิด ลายยกดอกต่างๆที่ปรากฏนั้นมีทั้งลายสาม-แปดตะกอก(twill) ลายก้างปลา (herring-bone weave) และลายขัดสอง (basket weave) การยกดอกในบางครั้งจะมีการเพิ่มด้ายเส้นพุ่งจำนวนสองเส้นหรือมากกว่านั้นเข้าไป หรือเพิ่มดินเงินดินทองเข้าไป ซึ่งจะทำให้ได้ลวดลายเหมือนกันมากกับลวดลายที่เกิดจากเทคนิคการจกและขิด เราสามารถบอกความแตกต่างได้ก็ต่อเมื่อมีการตรวจสอบอย่างใกล้ชิดเท่านั้น ในลวดลายที่เกิดจากเทคนิคการจกและขิดนั้น ด้ายเส้นพุ่งพิเศษที่เพิ่มเข้าไปสามารถดึงออกได้โดยไม่ทำให้เนื้อผ้าเสียหาย แต่ในกรณีของการยกดอกจะทำให้เกิดผลตรงกันข้าม

ลวดลายการยกดอกรู้จักกันดีในกลุ่มชนตระกูลไท ซึ่งใช้เทคนิคนี้กับการทอผ้าหม่ม เพราะทำให้เนื้อผ้าที่ทอหนาขึ้นเหมาะกับการใช้งาน ไทวนที่อำเภอแม่แจ่มใช้เทคนิคการทอผ้าหม่มด้วยการทอยกดอกสี่ตะกอก ลายสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน (a diamond patterned twill) ซึ่งคล้ายกันมากกับผ้าหม่มของไทพวนในล้านนา สีที่ใช้เป็นสีแดงหรือสีดำ และสีขาวเป็นลายตาราง (a chequer design) สลับกันไปทั้งผืน

สำหรับ“มุก” เป็นเทคนิคการทอซึ่งปัจจุบันใช้กันน้อยมาก กลุ่มชนที่ยังใช้เทคนิคนี้ได้แก่

ไทแดงและไทพวน ที่อาศัยอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย รวมถึงกลุ่มที่อพยพมาอยู่แถวเมืองเวียงจันทน์และภาคเหนือของประเทศไทยด้วย

ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล และแพทรีเซีย แนนหนา (2533 : 39) อธิบายถึงเทคนิค”มูก”ไว้ว่า

วิธีทอใช้เทคนิคการเพิ่มด้ายเส้นยืนเข้าไปในผืนผ้า โดยการเตรียมด้ายเส้นยืนพิเศษไว้ตอนบนของกี่ เนื้อด้ายเส้นยืนธรรมดาที่ขึงไว้ ลวดลายบนผืนผ้าที่เกิดขึ้นอยู่กับการใช้เขาที่ขึงด้ายเส้นยืนพิเศษ ลวดลายที่เกิดจากเทคนิคนี้คล้ายกันมากกับลวดลายที่เกิดจากเทคนิคการขีดและเทคนิคการจก ซึ่งอาจทำให้เข้าใจผิดได้ง่ายหากเกิดการสับสนในทิศทางของด้ายเส้นยืน

อย่างไรก็ดี มีข้อควรสังเกตว่ากลุ่มไทลื้อในอำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา และชาวไทลื้อในเขตจังหวัดน่าน เรียกลวดลายที่เกิดจากเทคนิคขีดว่า “ลายมูก” ซึ่งอาจทำให้สับสนกับลวดลายมูกของที่อื่นๆ ส่วนลายมูกของกลุ่มไทแดงนั้นแตกต่างจากลายมูกของกลุ่มไทพวน โยไทแดงนิยมทอลายใหญ่ๆ ใช้สีเขียวอมฟ้าอ่อน และนิยมทอลายมูกผสมผสานกับลายจก ขิด และมัดหมี่บนผ้าชิ้นผืนเดียวกัน ส่วนไทพวนนิยมทอลายมูกขนาดเล็กด้วยสีขาว

ในปัจจุบันชาวไทพวนที่ตำบลหาดเสี้ยว จังหวัดสุโขทัย และที่อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ ยังคงใช้เทคนิคมูกในการทอตัวผ้าชิ้น โดยนิยมทอเป็นลายขนาดเล็กสีเขียว

จก ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล และแพทรีเซีย แนนหนา (2533 : 33) อธิบายเทคนิคการจกแบบล้านนาไว้ดังนี้

“จก” เป็นเทคนิคการทำลวดลายบนผืนผ้าด้วยวิธีการเพิ่มด้ายพุ่งพิเศษเข้าไปเป็นช่วงๆ ไม่ติดต่อกันตลอดหน้ากว้างของผ้า โดยใช้ไม้หรือขนเม่นหรือนิ้วมียอกหรือจกด้ายเส้นยืนขึ้น แล้วสอดใส่ด้ายเส้นพุ่งพิเศษเข้าไป คนบางกลุ่มใช้เทคนิคนี้ทำลวดลายบนผ้าโดยคว่ำหน้าของผ้าลงกับกี่ เช่น การทอจกที่อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

ผ้าเก่าหลายชิ้นของชาวไทเหนือและไทพวนแสดงให้เห็นถึงความชำนาญและความนิยมในการทอด้วยเทคนิคการจก ผ้าบางผืนมีลวดลายพิเศษ ซึ่งในการทออาจต้องใช้ไม้ค้ำ (shed sticks) เทคนิคนี้กลุ่มคนตระกูลไทรู้จักกันดีและใช้ทอทั้งในการทอด้วยผ้าฝ้ายและผ้าไหม

ส่วนณัฐภัทร จันทวิช และเรียม พุ่มพงษ์แพทย์ (2547 : 458) อธิบายถึงผ้าจกในภาคเหนือว่า

ลวดลายของผ้าจกคล้ายกับลายยกดอกหรือมูก แต่มูกแต่ละหน่วยไม่อาจทำหลายสีสลับกันได้ เพราะใช้เส้นพุ่งเส้นเดียวตลอดในแต่ละครั้ง แต่ละหน่วยหรือแต่ละลายจึงทำได้เพียงสีเดียว ส่วนผ้าจกจะทำสีสลับกันได้ ต้องการสีอะไร ตรงไหนก็สอดไหมสีนั้นลงไปโดยใช้ขนเม่นควักเส้นไหมขึ้นมาจากข้างล่างสอดสลับเป็นลวดลายตามต้องการ จากนั้นจึงกระแทกด้วยฟืมให้แน่น คล้ายทอสลับกับการปัก ผ้าจกส่วนมากทอส่วนตีนชิ้น เป็นชิ้นตีนจก หรือบางกลุ่มทอผ้าสไบ ผ้าห่ม เช่น ผ้าห่มของไทยครั้ง ไทยญวน

ตามที่กล่าวมาแล้วว่าลวดลายที่เป็นไปตามแนวขวางของผ้า เป็นลายที่เกิดจากสีสันของด้ายเส้นพิเศษ ซึ่งด้ายแต่ละสีปรากฏอยู่เป็นช่วงๆตามแนวของเส้นพุ่งที่อยู่ระดับเดียวกัน แต่หากลองดึงสื่อกจะพบว่าโครงสร้างของผ้ายังคงอยู่ นั่นเพราะว่าส่วนของจกเป็นเพียงการตกแต่ง มิใช่โครงสร้างจริงของผืนผ้า

วิถี พาณิชพันธ์ (2547 : 19) ยังให้รายละเอียดของวิธีการทอผ้าจกในภาคเหนือว่า

การจกทำได้ 2 วิธีตามความถนัดของผู้ทอและประเพณีท้องถิ่น ชาวล้านนาตะวันตกแถบจังหวัดลำปาง ลำพูน เชียงใหม่ นิยมทอคว่ำหน้าลง ซึ่งเป็นการทอจากด้านหลังของผ้า ผู้ทอจะไม่เห็นลวดลายจริงจนกว่าจะเสร็จ ดังนั้นผู้ทอจึงต้องมีความเชี่ยวชาญเรื่องการใช้สีและลวดลาย อีกทั้งยังต้องมีทักษะความจำที่ดีเยี่ยม การทอลักษณะนี้จะเก็บปมด้ายได้เรียบร้อย สวยงาม ใช้ทั้งสองด้าน อีกวิธีหนึ่งเป็นการทอด้านหน้าผ้าผู้ทอจะเห็นลวดลายในขณะที่ทอ แต่ไม่สามารถเก็บปมด้านหลังให้เรียบร้อยได้จนกว่าจะทอเสร็จจึงจะเก็บด้ายภายหลัง วิธีนี้เป็นวิถึถนัดของชาวไทพวนหรือลาวพวน แถบจังหวัดสุโขทัย อุตรดิตถ์ และลาวกลุ่มอื่นๆ

ขิต ตามที่ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล และแพทรีเซีย แนนหนา (2533 : 29) อธิบายไว้เป็นเทคนิคการทำลวดลายบนผืนผ้าด้วยวิธีการเพิ่มด้ายเส้นพุ่งพิเศษเข้าไป เช่นเดียวกับการจกแต่ลายขิตทำติดต่อกันตลอดหน้ากว้างของผืนผ้าโดยใช้ไม้ค้ำ (shed sticks) หรือ เข่า ที่ทำพิเศษ (string heddles) นอกจากเข่าที่ทอแบบธรรมดา และยังให้รายละเอียดว่า

ในการทำลวดลายขิตจากไม้ค้ำ (shed sticks) สามารถทำให้เกิดลวดลายได้สองครั้ง ครั้งแรกในขณะที่ดึงไม้ค้ำออก ส่วนการที่จะให้ด้ายเส้นพุ่งผ่านไปได้นั้นต้องใช้ไม้ดาบ (blade) ซึ่งเป็นไม้แบนยาวสอดผ่านเส้นยืนเข้าไปแล้วพลิกทางสันไม้ขึ้น

สำหรับการทำลวดลายขิตจากเข่า ทำให้ประหยัดเวลาและทุนแรงมาก แต่ข้อจำกัด คือสามารถทำให้เกิดลวดลายแบบธรรมดาต่างจากการใช้มือ ทั้งนี้ลวดลายที่เกิดขึ้นจากการใช้เข่าขึ้นอยู่กับจำนวนและตำแหน่งของเข่าที่ใช้ กลุ่มคนตระกูลไทใช้เทคนิคการทอผ้าด้วยเข่าเป็นสองระบบ คือ

ระบบแรก ใช้เข่าที่ทำจากเชือกหลายอัน แต่ละอันผูกติดกับแกนไม้ที่โยงพิมและเข่า (heddle rod) ในขณะทอ เมื่อผู้ทอจะใช้เข่าอันไหนก็นำเชือกที่ผูกอยู่ไปเกี่ยวกับไม้ตะกอก (treadles) ระบบนี้พบใช้ในกลุ่มไทลื้อในอำเภอเชียงของ แต่ไทลื้อส่วนใหญ่จะใช้ระบบของไม้ค้ำ (shed sticks)

ระบบที่สอง ใช้เข่าหลายอันแขวนไว้ในแนวตั้ง หรือที่รู้จักกันว่า “เข่าเก็บขิต” (vertical heddles) ผู้ทอใช้ไม้ขิตเสียบเข้าไปในเชือกของเข่าเก็บขิตเช่นเดียวกับที่ใช้ไม้ค้ำกับด้ายเส้นยืน วิธีการนี้สามารถทำให้เกิดลวดลายต่างๆได้หลายครั้งในระหว่างการทอ ไม้เก็บขิตที่แขวนเรียงอยู่จะถูกทยอยใช้ อันที่แล้วจะถูกนำไปแขวนข้างล่างใต้ด้ายเส้นยืน แล้วก็จะทำลวดลายซ้ำกันโดยวิธีเดียวกัน คือ นำไม้เก็บขิตนั้นกลับขึ้นไปข้างบนอีก ระบบนี้ค่อนข้างจะยากในการทำลวดลาย จำเป็นต้องใช้ผู้ช่วยอีกสองคนในการยกเข่าเก็บขิต ระบบนี้พบใช้กันมากในภาคอีสาน

เกาะหรือล้ง ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล และแพทรีเซีย แนนหนา (2533 : 37) อธิบายวิธีการทอแบบ "เกาะ" แบบล้านนาไว้ว่า

เป็นการใช้ด้ายเส้นพุ่งหลาย ๆ สี เป็นช่วง ๆ ทอด้วยเทคนิคธรรมดาโดยการเกี่ยวและผูกเป็นห่วง (hook and dove-tail) รอบด้ายเส้นยืนเพื่อเพิ่มความแข็งแรงให้กับเนื้อผ้า ลวดลายที่ละเอียดและซับซ้อนก็สามารถทำได้ด้วยวิธีการนี้

"เกาะ" เป็นเทคนิคการทอซึ่งรู้จักกันน้อยในกลุ่มตระกูลไท ยกเว้นกลุ่มไทลื้อ อำเภอยางคำ อำเภอยางม่วง จังหวัดพะเยา อำเภอยางของ จังหวัดเชียงราย และจังหวัดน่าน รวมทั้งไทลื้อบางกลุ่มในจังหวัดลาว สำหรับที่จังหวัดน่านได้มีการส่งเสริมการทอผ้าด้วยเทคนิคนี้ในปัจจุบัน โดยเรียกเทคนิคการทอผ้าชนิดนี้ว่า "ล้ง" และมีการผลิตซึ่งเป็นที่ยอมรับกันว่า "ผ้าลายน้ำไหล"

ผ้าทอในจังหวัดเชียงใหม่

สมพงษ์ ทิมแจ่มใส (2543 : 111) กล่าวไว้ว่า

การทอผ้าของจังหวัดเชียงใหม่เป็นวัฒนธรรมที่ผสมผสานของชนกลุ่มน้อยในอดีต ในอดีตชาวเชียงใหม่จะมีที่ทอผ้าเกือบทุกบ้าน ส่วนใหญ่นิยมทอไว้ใช้เอง โดยมีเอกลักษณ์ของท้องถิ่นซึ่งมีข้อแตกต่างกันออกไป ส่วนใหญ่นิยมทอผ้าฝ้าย ผ้าใยกล้วยง จุดเด่นของผ้าพื้นเมืองของชาวเชียงใหม่แบ่งได้ชัดเจนมาก

หลังจากที่พระราชชายาเจ้าดารารัศมี ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กลับมาประทับที่คุ้มหลวงในจังหวัดเชียงใหม่ มีการสนับสนุนให้ทอผ้าไหมในคุ้มหลวง โดยนำเอารูปแบบของเมืองหลวงมาเผยแพร่ในจังหวัดเชียงใหม่ เจ้านายฝ่ายเหนือในสมัยนั้นจึงนิยมใช้ผ้าไหมกันมากขึ้น โดยเฉพาะการทอดดินเงินดินทอง เพิ่มความสวยงามให้กับผ้าไหม ใส่เสื้อแขนหม้อแอม ติดเย็บด้วยผ้าลูกไม้จากต่างประเทศ เกล้าผมทรงญี่ปุ่นประดับด้วยดอกไม้เงินดอกไม้ทองตามฐานะ

จังหวัดเชียงใหม่มีแหล่งทอผ้าที่มีชื่อเสียงหลายอำเภอ มีช่างทอที่มีความสามารถหลายคน ล้วนสร้างสรรค์ผลงานได้น่าชื่นชมไม่แพ้ช่างรุ่นครู ช่างทอเชียงใหม่เก่งเรื่องการทอผ้ายก ทั้งยกดินและยกไหม นำมาตัดเสื้อ ทำผ้าห่ม ผ้าสไบ และผ้าชิ้นสวมใส่ได้อย่างสง่างาม นอกจากนั้นยังมีหลายพื้นที่ที่ทอผ้าตีนจกได้อย่างงดงามอีกด้วย

ผ้าตีนจกที่ขึ้นชื่อของจังหวัดเชียงใหม่อยู่ที่อำเภอมะแจ่ม ซึ่งมีความโดดเด่นคือสามารถใช้ผ้าได้ทั้ง 2 ด้าน เนื้อผ้าแน่น นุ่ม มีลวดลายที่ทอกันประมาณ 15 ลาย เป็นลายต่อเนื่อง เชิงขายนิยมสีแดง ปัจจุบันนิยมนำไปทำเนคไท ซึ่งตีนจกจะมีขนาดกว้าง 1 เมตร ยาว 1.5 เมตร ล่าสุดทางอำเภอมะแจ่มได้ทอผ้ามีพระนาม ภปร เพื่อทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในพระราชวโรกาสฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี

เนื่องจากความมีชื่อเสียง ทำให้มีนักท่องเที่ยวจำนวนมากเข้าซื้อถึงแหล่งผลิต รวมทั้งมีคนกลางรับซื้อไปจำหน่าย ทำให้ชาวบ้านผู้ผลิตมีรายได้เฉลี่ยคนละประมาณ 4,000 บาทต่อเดือน (ผู้จัดการรายสัปดาห์. 2549 : D1)

ผ้าทอในจังหวัดลำพูน

จังหวัดลำพูนเป็นแหล่งหนึ่งที่มีชื่อเสียงในการทอผ้าของภาคเหนือ เนื่องจากมีผู้ชำนาญในการทอผ้าแต่ละประเภทอยู่มากมาย จึงทำให้เกิดความหลากหลายในงานทอผ้าแต่ละชิ้น แต่ปัจจุบันนี้การสืบเนื่องและการถ่ายทอดความรู้เรื่องงานทอผ้าเริ่มลดน้อยลง เนื่องจากการใช้เวลาในการดำเนินชีวิตประจำวันของชาวลำพูนเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เช่น เด็กจะต้องไปโรงเรียนเพื่อศึกษาหาความรู้ทางวิชาการ และถ้าต้องการศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้นจะต้องเดินทางไกลออกไป และต้องใช้เวลามากขึ้น ทำให้การใช้เวลาว่างเพื่อถ่ายทอดความรู้เรื่องการทอผ้าเหลือน้อยลง อีกทั้งลวดลายของผ้าส่วนใหญ่คล้ายคลึงกับผ้าในจังหวัดอื่นๆ ทางภาคเหนือขาดเอกลักษณ์ของท้องถิ่น

แม้ว่าทุกวันนี้โรงเรียนและครูทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดความรู้เรื่องการทอผ้า แต่ปัญหาคือในโรงเรียนไม่มีผู้ชำนาญหรือมีความรู้เรื่องทอผ้า ครูจึงไม่สามารถให้เด็กได้โดยตรง ต้องขอความร่วมมือจากกลุ่มแม่บ้านที่เคยได้รับการสนับสนุนจากทางราชการมาช่วยให้การอบรมงานทอผ้า

แหล่งทอผ้าที่สำคัญของจังหวัดลำพูนอยู่ที่ตำบลแม่แรง อำเภอป่าซาง และตำบลเวียงยอง อำเภอเมืองลำพูน อย่างไรก็ตามจังหวัดลำพูนยังมีกลุ่มทอผ้าหลายกลุ่มกระจายอยู่ตามอำเภอต่างๆ เช่น อำเภอลี้ อำเภอบ้านโฮ่ง อำเภอเมืองลำพูน อำเภอทุ่งหัวช้าง ซึ่งล้วนสร้างสรรค์งานที่มีเอกลักษณ์ของตนเองขึ้น แม้ว่าต่อมาจะมีการยืมรูปแบบลวดลายผ้าทอของกลุ่มอื่นมาใช้ แต่ก็เป็นการแสดงถึงความสัมพันธ์ของผู้คนในแต่ละท้องถิ่นได้อย่างดี ดังจะเห็นได้จากข้อมูลดังต่อไปนี้

อำเภอลี้ ตำบลนาทราย

ที่บ้านเด่นยางมูลเป็นผ้าทอพื้นเมืองของคนกะเหรี่ยง ทอผ้าด้วยกี่เอวซึ่งเป็นอุปกรณ์ทอผ้าพื้นถิ่น การทอผ้าปัจจุบันซื้อฝ้ายจากเชียงใหม่ นำมาทอผ้าชิ้น ยาม และเสื่อ ผ้าชิ้นกะเหรี่ยงมีลักษณะพิเศษ คือ ทอเป็นลายริ้วขวางแบบลายน้ำไหล

อำเภอบ้านโฮ่ง ตำบลหนองปลาสุวย

บ้านโฮ่งเป็นอีกแห่งที่มีชื่อเสียงเกี่ยวกับการย้อมส้อมหรือที่เรียกว่าม่อส้อม ทั้งนี้เดิมชาวบ้านตำบลหนองปลาสุวยจะทอผ้าชิ้น ผ้าพื้น ผ้าขาวม้า ผ้าโสร่งสำหรับผู้ชาย ปัจจุบันมีการทอผ้าโสร่งตาตารางซึ่งในอดีตเคยมีการทอในท้องถิ่น และฝ้ายกดอกที่เชิงเรียกว่าผ้าลายลำพูน ซึ่งดินชั้นลายนอกจากมีครูจากจังหวัดแพร่มาสอน นอกจากนั้นยังมีผ้าชิ้นยกดอกที่เรียกว่าผ้าลายไทย ผ้าพื้นดำเชิงยกลายดอกแก้วแบบลำพูน ผ้าห่มฝ้ายลายช้างชายครูย

อำเภอเมืองลำพูน ตำบลเวียงยอง

ชุมชนเวียงยองเป็นชาวยอง ซึ่งมีการทอผ้ามาแต่บรรพบุรุษ คนยองเดิมเรียกคนเมืองว่าคนลาว และเรียกคนจากภาคกลางโดยเฉพาะจากกรุงเทพฯ ว่าคนไทย การแต่งกายของชาวยอง คือ ผู้หญิงนุ่งผ้าชิ้นก่านหรือชิ้นยกดอกทั้งตัวต่อตีนจก สวมเสื้อป้ายและมีผ้าคล้องคอ ยกเว้นเวลาไปตลาดจะไม่คล้อง ส่วนเด็กสวมเสื้อคอกระเช้า เนื่องจากฟืมที่ใช้ทอผ้าแต่เดิมมีขนาดแคบทำให้ได้ผ้าที่ไม่กว้างตามต้องการ ต่อมาจึงขยายฟืมทอชิ้นให้มีความกว้างมากขึ้นกว่าเดิม เพื่อสะดวกในการทอผ้าชิ้นจะได้ขนาดที่พอนุ่งได้โดยไม่ต้องต่อตีนชิ้น เพราะจะอยู่ในฟืมผืนเดียวกันเลย

สมัยก่อนที่เวียงยองมีการทอผ้าฝ้ายยกด้น ยกไหม เป็นลายดอกแก้ว ดอกพิกุล ซึ่งเป็นแบบที่พระราชยาเจ้าดารารัศมีทรงอนุรักษ์ไว้ นำมาปรับเป็นลายดอกแก้วชิงดวง และลายพิกุลตาข่าย ส่วนเชิงเป็นลายต้นสน รวมทั้งชั้นก้นเชิงลายดอกพิกุล ชั้นฝ้ายยกด้นลายยกดอกพิกุลในลายไทย ด้นนั้นใช้ด้นอย่างดีและนำเส้นใยแบบ Metallic Yarn มาจากญี่ปุ่น ซึ่งลายดอกพิกุลรูปสี่เหลี่ยมเป็นลายดอกพิกุลแบบดั้งเดิม แต่ลายดอกพิกุลในกรอบลายไทย ประดิษฐ์ขึ้นในปีพ.ศ. 2539 แปลงมาจากลายแบบเดิมใช้ทอเป็นลายผ้าชั้นยกด้นและมีฝ้ายกริ้วตลอดตัว เรียกว่า ผ้าเงี้ยวไหม เงี้ยวฝ้าย

นอกจากนี้ยังมีลายนารายวตร ซึ่งมีการทอมาแต่โบราณ ปัจจุบันมีการทอลายนารายวตรแปลงเป็นลายดอกพริก ที่เวียงยองเดิมปลูกฝ้ายและผลิตเส้นใยเอง มีการย้อมเส้นใยด้วยสีธรรมชาติ เช่น ขมิ้นให้สีเหลือง มะเกลือหมักโคลนให้สีดำ เปลือกสีเสียดให้สีแดงอิฐ ครั่งให้สีแดงอมม่วง ปัจจุบันทอผ้ายก ดอกแซมยกด้นลายที่ทอมีลายแววมยุรา ลายแก้วชิงดวง มีทั้งทอยกเชิงและยกด้นทึบ

ปัจจุบันกระบวนการทอผ้าของชาวยองยังคงใช้แบบดั้งเดิม จะใช้กี่กระตุกเฉพาะการทอผ้าพื้นเท่านั้น แต่มีการเปลี่ยนแปลงอุปกรณ์ทอผ้าที่สำคัญ คือ ตัวฟืมที่ใช้ทอ แต่เดิมพื้นทอเป็นซี่ไม้ซึ่งมักมีซี่ฟืมไม่สม่ำเสมอ ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นฟืมที่ใช้ซี่สแตนเลสหรือเหล็กที่มีซี่ฟืมเสมอกันตลอด แต่ฟืมเหล็กจะหนักและขึ้นสนิมเร็ว ส่วนสแตนเลสมีน้ำหนักเบาแต่ราคาแพงกว่า

อำเภอทุ่งหัวช้าง

ที่อำเภอนี้มีการทอผ้าพื้นถิ่นล้านนาเกือบทุกตำบล เช่น ตำบลบ้านปวง ตำบลตะเคียนปม โดยมีการสืบทอดแบบท้องถิ่นที่มีมาแต่บรรพบุรุษและมีการผสมผสานนำรูปแบบและวิธีการของต่างถิ่นมาปรับให้เข้ากับความต้องการของตลาด

ตำบลบ้านปวง

เดิมบ้านสันดอนหอม ตำบลบ้านปวงทอแต่ผ้าพื้นฝ้าย เมื่อมีการหัตถทอผ้ายกดอกลายต่างๆ ประมาณปีพ.ศ.2539 โดยมีครูจากเพ็ญศิริไหมไทยมาสอนและออกแบบลายมาให้ทอเลย ฝ้ายรุ่นแรกที่ทอมีผ้าชั้นไหมยกด้นทองลายเทพพนม เรียกว่า แบบลายไทยพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง ชั้นยกไหมลายโกศลงเชิงยกด้น ชั้นยกไหมเชิงเกาะดินกลางดอก เรียก ลายเกสรชั้นเงี้ยวหรือลายไทยใหญ่ ลายแก้วชิงดวง และดอกพิกุลใหญ่ สำหรับชั้นพื้นเมืองที่ยังทออยู่ ได้แก่ ชั้นตาแหลวพื้นดำ ชั้นตาแหลวยกดอก เป็นชั้นลายขวางแซงดอก ชั้นลายดอกเอื้อง ลายดอกเข็ม เป็นชั้นยกด้นแบบหน้านาง 2 ตะเข็บ ชั้นลายเม็ดข้าวโพดเชิงยกด้น และชั้นลายเดือนล้อมดาว เชิงยกลายสน

นอกจากนี้ยังทอผ้าสไบยกดอกลายแบบดั้งเดิม และที่พัฒนาใหม่เป็นผ้าสไบยกดอกเต็มผืนลายที่นิยม คือ ลายดอกพิกุล และที่นี้ยังเป็นแหล่งทอผ้าส่งลำพูนไหมไทยอีกด้วย

ตำบลตะเคียนปม

ที่ตำบลนี้มีการทอผ้าทั้งของคนเมืองที่บ้านทุ่งข้าวหาง หมู่ 1 บ้านนี้เป็นบ้านชาวยอง มีการทอผ้าจากโดยมีครูจากเมืองล่อง จังหวัดแพร่มาสอน และการทอผ้าแบบกะเหรี่ยงที่บ้านแม่แสม หมู่ 6 สำหรับบ้านแม่แสมนั้นมีการทอผ้าย้อมสีธรรมชาติ ผ้าที่ทอเป็นผ้าฝ้ายย้อมคราม ย้อมขมิ้น บัก ลูกเดือย

การย้อมสีผ้าของชาวกะเหรี่ยง ใช้วัสดุธรรมชาติเช่น ครามหรือฮ่อมให้สีน้ำเงินเข้ม ขมิ้นให้สีเหลือง เมื่อต้มกับปูนขาว เปลือกเพกาให้สีเขียวอ่อนๆ มะเกลือให้สีดำ เปลือกต้นเคาะหรือคั่วให้สีน้ำตาลอมแดงคล้ายสีเสียด นำมาใช้ย้อมเส้นใยสำหรับทอยาม เวลาย้อมผ้าหากมีส่วนที่เป็นสี

ชาว ให้ย้อมด้วยใบตอละอี่

อำเภอบ้านธิ ตำบลห้วยยาง

ที่นี่มีการทอผ้ามาแต่โบราณ ผ้าที่ทอมีชิ้นก้านคอควาย ชิ้นยกดอกเชิง ผ้าขาวม้า ผ้าปูที่นอนฝ้าย(ผ้าหลบ) แต่เดิมที่นี่ปลูกฝ้ายเอง ทำเส้นใยเอง ผู้หญิงนิยมโผกผดด้วยผ้าสีขาวและสีดำ ในปีพ.ศ.2538 มีการเปลี่ยนแปลงการทอผ้าชิ้นเป็นฝ้ายยกดอกเต็มตัว โดยมีครูจากเวียงยองมาสอน สำหรับชิ้นก้านคอควายเดิมเป็นมัดหมี่แซม และใช้กี่แบบพื้นเมือง แต่ปัจจุบันครูหันมาสอนให้ใช้กี่กระตุก

(ณัฏฐภัทร จันทวิช และเรียม พุ่มพงษ์แพทย์. 2547 : 262-278)

ความเป็นมาในการทอผ้าของจังหวัดลำพูน

ผ้าไหมของลำพูนเดิมทอกันเฉพาะในเวียงหรือในคุ้มของเจ้านายชั้นสูง โดยเฉพาะการทอผ้าไหมยก การยกดอกเป็นเทคนิคการทำลวดลายในการทอ เกิดจากวิธีการยกและแยกเส้นไหมหรือที่เรียกว่าด้ายเส้นพุ่งขึ้นลง และมีวิธีการเพิ่มเส้นไหมหรือที่เรียกว่าด้ายเส้นพุ่งจำนวนสองเส้นหรือมากกว่านั้น รวมทั้งการเพิ่มดินเงินดินทองเข้าไปในการทอเพื่อให้ได้ลวดลายและสีสันที่งดงาม การยกดอกนี้ทำได้ทั้งการทอผ้าฝ้ายและผ้าไหม แต่ที่ลำพูนนิยมทำการยกดอกผ้าไหมมากกว่าผ้าฝ้ายซึ่งมีชื่อเสียงและรู้จักกันทั่วไปว่าเป็นงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านของลำพูนที่มีความงดงาม ประณีต ด้วยฝีมือและเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดมาหลายชั่วอายุคน

สมพงษ์ ทิมแจ่มใส (2543 : 113) กล่าวถึงการทอผ้าของจังหวัดลำพูนในอดีต ว่า

จะทอเพื่อใช้กันเองภายในครัวเรือน โดยวัสดุที่ทอจะทำมาจากฝ้ายที่ปลูกเองภายในบริเวณบ้าน ทุกขั้นตอนตั้งแต่การเริ่มปลูกฝ้าย จนกระทั่งได้ผ้ามาเป็นผืนนั้นจะเป็นหน้าที่ผู้หญิงทั้งหมด นอกจากนี้แล้วยังมีการทอผ้าไหมยกดอกซึ่งในอดีตชาวไทยยังไม่สามารถผลิตเส้นไหมได้เอง จึงต้องรับมาจากจีนหรืออินเดีย โดยมีการติดต่อกันทางการค้าทางเรือ อย่างไรก็ตามถึงแม้ในปัจจุบันประเทศไทยจะสามารถผลิตเส้นไหมได้เอง แต่ชาวลำพูนก็ยังไม่นิยมทำเส้นไหมเอง เพราะการที่จะได้เส้นไหมมาอย่างเพียงพอที่จะทอผ้าทั้งผืนต้องฆ่าตัวไหมเป็นจำนวนมาก ซึ่งชาวลำพูนเชื่อว่าการฆ่าสัตว์ (รังไหม) เป็นบาปตามความเชื่อทางศาสนา ดังนั้นผ้าไหมยกดอกของชาวลำพูนในปัจจุบันจึงนิยมการซื้อเส้นไหมสำเร็จรูปเป็นวัตถุดิบ

การทอผ้าสำหรับชาวลำพูนเป็นสิ่งที่สามารถแสดงถึงความพร้อมของผู้หญิง ในการออกเรือน นอกจากนั้นลวดลายที่ทอยังแสดงความสามารถและความพยายามของผู้ที่ทออีกด้วย วิธีการทอผ้าของชาวลำพูนไม่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรถึงขั้นตอนและวิธีการทอ แต่จะเป็นการถ่ายทอดกันในครอบครัว

ในอดีตเด็กผู้หญิงจะเริ่มเรียนทอผ้าตั้งแต่อายุประมาณ 6-7 ปี การเรียนรู้ต้องอาศัยการจดจำและความอดทนเป็นอย่างมากเพื่อให้เกิดความชำนาญในการทอ ลวดลายเกือบทั้งหมดเป็นลวดลายที่สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีต แต่หากผู้หญิงคนใดมีความสามารถในการทอมาก ก็สามารถคิดประดิษฐ์ลวดลายใหม่ที่เป็นของตนเองได้ โดยการทอผ้าจะใช้เวลาที่เหลือจากการประกอบกิจกรรมต่างๆในชีวิตประจำวัน เช่น การทำนา การทำไร่ การทำสวน ดังนั้นการทอผ้าให้สำเร็จ

แต่ละผืนจึงไม่สามารถกำหนดได้ว่าจะใช้ระยะเวลาเท่าไร แต่โดยประมาณผ้าห่มผืนหนึ่งจะใช้เวลาในการทอประมาณ 2-3 วัน การทอผ้าใช้เองส่วนใหญ่จะไม่นิยมผ้าที่เป็นลวดลายมากนัก หากเป็นลวดลายก็จะทอลายง่าย ๆ เช่น ลายเส้นหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า ลายชั้น มากกว่าที่จะทอลายยกดอก สีที่ใช้ในการทอได้มาจากธรรมชาติ ได้แก่ สีแดง ได้มาจากเปลือกไม้หรือก้อนหิน สีดำ ได้มาจากลูกมะเกลือ แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่นิยม เพราะสีธรรมชาติต้องใช้ระยะเวลาในการย้อมกว่าที่สีจะติดเส้นไหม และหลังจากที่ย้อมแล้วสีก็จะตกด้วย ปัจจุบันนี้ชาวบ้านจึงเปลี่ยนมาใช้สีวิทยาศาสตร์แทน เพราะสีติดทนกว่า และไหมดิบส่วนใหญ่จะซื้อจากตลาดมากกว่าที่จะทำเอง

ปัจจุบันรูปแบบการทอผ้าของชาวลำพูนเปลี่ยนแปลงไปมาก ไม่ว่าจะเป็นขั้นตอน วิธีการทอ เครื่องมือที่ใช้ รวมไปถึงรูปแบบและลวดลายที่ทอด้วย คือ จากที่เป็นการทอผ้าเพื่อใช้สอยกันเองภายในครอบครัวเปลี่ยนเป็นการทอเพื่อการค้ามากขึ้น ในอดีตจะใช้เวลาที่เหลือจากการประกอบกิจกรรมในชีวิตประจำวันดังที่กล่าวไปแล้ว เปลี่ยนเป็นการทอผ้าเป็นอาชีพ โดยผู้หญิงชาวลำพูนจะมีอาชีพทอผ้าเพื่อส่งให้กับโรงงาน และจะใช้เวลาเกือบทั้งหมดในแต่ละวันเพื่อทอผ้า ผู้หญิงหลายคนเป็นพนักงานของบริษัทผ้าต่าง ๆ ทอลวดลายตามที่ทางบริษัทกำหนด โดยลวดลายต่างๆ เหล่านี้มีทั้งที่เป็นลวดลายเดิมและที่เป็นลวดลายใหม่ที่ทางบริษัทคิดขึ้นมาเอง ซึ่งในเรื่องของลวดลายใหม่นี้มีเพิ่มขึ้นจากลายเดิมเป็นจำนวนมาก ทางบริษัทจะไม่เปิดเผยให้กับคนภายนอกถึงวิธีการทอลวดลายต่างๆ ในการติดต่อกันระหว่างผู้ที่ทอผ้ากับทางบริษัทจะผ่านทางพนักงานของบริษัท โดยพนักงานจะนำลวดลายในการทอมาให้กับบ้านรวมถึงขนาด ความกว้าง ความยาว สี ตามที่ทางบริษัทต้องการ ทางบริษัทจะนำเส้นไหมมาให้ด้วย ผู้ที่ทอไม่ต้องลงทุนซื้อเส้นไหมเอง หลังจากทอเป็นผืนเสร็จแล้วผู้ที่ทอต้องนำผ้าที่ทอเสร็จแล้วไปส่งให้ทางบริษัท แล้วจะได้รับค่าตอบแทนในการทอ การเป็นพนักงานบริษัททอผ้านี้จะทอที่บ้านของตนเองหรือจะไปทอที่บริษัทก็ได้ ถ้าทอที่บ้านทางบริษัทก็จะส่งก็ทอผ้ามาให้ที่บ้าน ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงนิยมเป็นพนักงานของทางบริษัทมากกว่าที่จะทอและนำไปขายเอง เพราะรายได้ที่จะได้จากทางบริษัทนั้นแน่นอนกว่าและไม่ต้องลงทุนเอง มีรายได้เป็นกอบเป็นกำมากกว่าซึ่งถือเป็นรายได้เสริมจนเกือบครอบครัวเพิ่มขึ้นจากการทำอะไรทำสวนด้วย

ฝ้ายกดอกลำพูน

ดังที่กล่าวข้างต้นว่าผ้าไหมไทยยกดอกของจังหวัดลำพูน เป็นที่รู้จักแพร่หลายขึ้นเมื่อครั้งเจ้าหญิงส่วนบุญ ณ ลำพูน นำวิชาการทอฝ้ายกดอกมาเผยแพร่และฝึกหัดให้แก่สตรีชาวลำพูน ทำให้มีการตั้งโรงงานทอผ้าไหมยกดอกขึ้นหลายแห่ง ในการนี้นายปรีชาเกียรติ บุญเกียรติ อยู่บ้านเลขที่ 123 หมู่ 2 ตำบลเวียงยอง อำเภอเมืองลำพูน จังหวัดลำพูน เจ้าของโรงงานเพ็ญศิริไหมไทย และนางบุญศรี บุญเกียรติ มารดาผู้ตั้งโรงงานทอผ้าผ่องพรรณทอผ้าไหมยกดอกอันลือชื่อของจังหวัดลำพูนด้วยเช่นกัน เป็นผู้ซึ่งเคยฝึกหัดทอเมื่อเจ้าหญิงส่วนบุญเผยแพร่การทอผ้าด้วย

นายปรีชาเกียรติเริ่มจากความสนใจในศิลปะการทอผ้าไหมยกดอก โดยฝึกฝน และศึกษาจนมีความรู้ความชำนาญในการคัดลอกลายได้เหมือนของเดิม ในที่สุดจึงได้ถวายเป็นการรับใช้ได้เบื้องพระยุคลบาทสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เมื่อโปรด ฯ ให้นำพระภูษาโบราณมาคัดลอกลายและทอขึ้นใหม่ เช่น พระภูษาทรงของสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า จึงเกิดแรงบันดาลใจ

ใจที่จะรวบรวมผ้าโบราณ จนได้รับความไว้วางใจจากกรมศิลปากรให้คัดลอกและทอผ้าขึ้นใหม่ โดยทำรูปแบบให้ได้เหมือนเดิมทุกประการ แต่มีการปรับปรุงกระบวนการและขั้นตอนการผลิตแบบโบราณให้ทันสมัยรวดเร็วยิ่งขึ้น ถือเป็นการสร้างงานเพื่อเสริมรายได้ให้แก่แม่บ้าน ทั้งนี้มีชาวบ้านเข้าร่วมงานจาก 5 หมู่บ้านในเขตอำเภอเมืองลำพูน เขตอำเภอเมืองลี้ อำเภอทุ่งหัวช้าง นอกจากนี้ยังขยายไปยังอำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยาและจังหวัดอื่นๆอีกด้วย (ณัฐภัทร จันทวิช และเรียม พุ่มพงษ์แพทย์. 2547 : 281)

จังหวัดลำพูนมีชื่อเสียงในการทอผ้ายกดอก ทั้งผ้าไหมและผ้าฝ้าย โดยเฉพาะในเขตอำเภอเมือง ตำบลที่มีการทอผ้าในอำเภอนี้ คือ ตำบลเวียงยอง ตำบลบ้านกลาง และตำบลในเมือง รูปแบบการทอในอดีตจะเป็นการทอผ้าฝ้ายยกดอก แต่ต่อมาในระยะหลังเริ่มมีการทอโดยใช้เส้นไหมในการทอ จึงเรียกว่า “ผ้าไหมยกดอกลำพูน” จังหวัดลำพูนแต่เดิมไม่มีการการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเพื่อสาวเอง เนื่องจากความเชื่อทางศาสนาที่เชื่อว่าการฆ่าสัตว์เป็นบาป จึงไม่มีใครเลี้ยงไหมเพื่อสาวเอง แต่จะซื้อจากต่างจังหวัดอื่นที่มีการทำเส้นไหม เช่น จังหวัดเพชรบูรณ์ (สมพงษ์ ทิมแจ่มใส. 2543 : 114)

ส่วนการทอผ้าฝ้ายในปัจจุบันจะใช้เส้นใยผสมระหว่างเส้นฝ้ายธรรมชาติกับฝ้ายสังเคราะห์ เนื่องจากเส้นฝ้ายที่ได้จากธรรมชาติจะไม่สีทำให้ไม่เห็นลวดลายที่ชัดเจนหลังจากที่มีการทอผ้ายก จึงต้องมีการย้อมเส้นฝ้ายเพื่อให้เกิดสี แต่ขั้นตอนในการที่จะทำให้ฝ้ายติดสีในอดีตจะใช้วัตถุติดจากธรรมชาติ ซึ่งมีขั้นตอนยุ่งยาก ผ้าที่ย้อมสีจากธรรมชาติเมื่อใช้ไปนานๆสีที่ย้อมจะซีด ในปัจจุบันจึงเปลี่ยนมาใช้สีวิทยาศาสตร์แทนเนื่องจากสีติดทนนาน และสามารถย้อมได้หลายสี นอกจากนั้นในการทอผ้าไหม ชาวบ้านยังนิยมใช้เส้นไหมสังเคราะห์มากกว่า โดยแยกผ้าที่ทอเป็น 3 ลักษณะ คือ ผ้าฝ้ายยกดอก ผ้าไหมยกดอก และผ้าฝ้ายสำหรับทำบาติก

ทั้งนี้ ผู้จัดการรายสัปดาห์ (2549 : D1) มีการกล่าวถึงผ้ายกลำพูนว่า

ผ้าฝ้ายดอนหลวงของลำพูนจะมีเอกลักษณ์โดดเด่นมาก เนื่องจากมีการทอที่หลากหลาย สามารถประยุกต์เป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆไม่ว่าจะเป็นผ้าปูโต๊ะ ปลอกหมอน ผ้าปูที่นอน เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการพัฒนาทางด้านฝีมือในการผลิตมาโดยตลอด อีกทั้งมีการออกขายโดยนาระบบคอมพิวเตอร์มาใช้

การทอผ้ายกดอกของจังหวัดลำพูนจะแตกต่างจากที่อื่น เนื่องจากการทอจะเป็นการทอเพื่อการค้ามากกว่าการทอเพื่อใช้เองภายในครัวเรือน ลวดลายที่ทอในปัจจุบันเปลี่ยนจากการทอผ้าเป็นทอไหม เนื่องจากได้ราคาสูงกว่า ผ้า 1 ผืนใช้เวลาในการทอประมาณ 20 วันหรือมากกว่านั้น ขึ้นอยู่กับความยากง่าย ราคาเริ่มต้นที่เมตรละ 1,000 กว่าบาทขึ้นอยู่กับความยากง่ายของลาย

สำหรับการใช้งานมีความหลากหลาย ผ้าไหมจะเหมาะกับการใช้ออกงาน ส่วนผ้าฝ้ายสามารถใส่ได้ในทุกโอกาส ไม่ร้อน และผ้ายกดอกจะเป็นที่นิยมใช้สำหรับงานที่เป็นทางการในพระราชพิธีต่างๆ ซึ่งร้านเพ็ญศิริไหมไทยนำผ้าทอจากหมู่บ้านในอำเภอหัวช้างมาตัดเย็บจำหน่ายในราคา

ตั้งแต่ 10,000 ถึง 100,000 บาท

ฝ้ายดอกลาพูที่มีชื่อเสียง ได้แก่ ฝ้ายในเขตอำเภอเมืองและอำเภอป่าซาง เมื่อทอเสร็จจะส่งไปจำหน่ายที่เชียงใหม่

ลวดลายของผ้าทอภาคเหนือ

สมพงษ์ ทิมแจ่มใส (2543 : 113) กล่าวถึงลวดลายที่ใช้ในการทอผ้าของภาคเหนือว่า

ถ้าเป็นแบบพื้นเมืองลวดลายจะไม่มีภาพประณีตบรรจงมากนักเพราะเป็นการทอเพื่อใช้เองภายในครอบครัว ลายที่ทอส่วนใหญ่ คือ ลายชั้น เป็นการทอลายเส้นสลับชั้น สลับสีกันไป ลายดอกพิกุลเล็ก ลายดอกพิกุลใหญ่ และลายก้างปลา ลวดลายเหล่านี้เป็นลวดลายที่ใช้เวลาในการทอไม่มากนัก นอกจากนี้ยังมีลายต้นสน หรือบางผืนจะทอผสมกันหลายๆลาย ส่วนลวดลายที่ใช้ทอเพื่อจำหน่ายจะมีความแตกต่างจากลวดลายพื้นเมืองเป็นอย่างมาก คือ มีความประณีตบรรจงในการทอมากกว่า และเน้นความสวยงามของลวดลาย โดยจะมีการทำลวดลายดินเงินหรือดินทองด้วย เพื่อให้เกิดความสวยงาม ซึ่งผ้าเหล่านี้ส่วนใหญ่จะใช้ในการตัดเย็บเพื่อเป็นเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม

อิทธิพลที่มีต่อการทอผ้า

สมพงษ์ ทิมแจ่มใส (2543 : 115) กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า

การทอผ้ายกดอกที่มีการใช้ดินเงินดินทองเป็นเส้นพุ่ง เป็นอิทธิพลมาจากผ้าทอของเปอร์เซียและอินเดีย ซึ่งเป็นสินค้าประจำราชสำนักในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในสมัยหนึ่ง ลวดลายที่นิยมใช้ ได้แก่ ลายดอกกลมหรือลายเส้นที่ทำจากดินเงินดินทองบนผ้าไหม สำหรับสามัญชนจะใช้เส้นไหมสีเหลืองเลียนแบบดินทอง

แต่การเพิ่มเติมเส้นยืนเป็นพิเศษ เคยใช้กันแพร่หลายในดินแดนแถบนี้มาก่อนที่อิทธิพลของอินเดียจะเข้ามา แต่ก็พบหลักฐานว่าเทคนิคการเพิ่มเส้นพุ่งพิเศษก็มีมาก่อนแล้วในดินแดนแถบนี้เช่นกัน อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงเทคนิควิธีการเพิ่มเส้นยืนและเส้นพุ่งเกิดขึ้นในช่วงต้นของพันปีแรกของคริสต์ศตวรรษ ซึ่งเป็นระยะเดียวกันกับอิทธิพลของอินเดียเริ่มเข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การใช้ดินเงินดินทองในระยะต่อมาทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในงานทอผ้าสำหรับชนชั้นสูง แต่สำหรับบุคคลทั่วไปนิยมใช้ไหมเป็นเส้นพุ่งพิเศษบนผืนผ้าฝ้ายเพื่อตกแต่งให้ดูหรูหราและมีสีสันสดใสขึ้น

1.2.3 ฝ้ายกในภาคใต้

ฝ้ายกแบบโบราณในภาคใต้กำลังจะหายไปจากท้องถิ่น เพราะไม่ได้รับความนิยมจากผู้บริโภค อีกทั้งบางแห่งยังไม่เห็นคุณค่าของฝ้ายกอีกด้วย

ภาคใต้ของไทยเริ่มตั้งแต่จังหวัดชุมพรลงไปจนถึงชายแดนประเทศมาเลเซีย เป็นพื้นที่ที่ถูกขนาบด้วยทะเลทั้งสองฟาก อีกทั้งยังเป็นจุดผ่านของเส้นทางค้าขายติดต่อระหว่างอารยธรรม

ตะวันออกและตะวันตกมาตั้งแต่อดีต ซึ่งชัดเจนมากในสมัยอยุธยาเพราะเป็นตลาดแลกเปลี่ยนสินค้าและเป็นท่าเรือ อารยธรรมต่างประเทศหลายอย่างที่เข้าสู่ราชอาณาจักรสยามจะผ่านทางภาคใต้ก่อน เป็นเหตุให้พื้นที่ในคาบสมุทรนี้ค่อนข้างมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม

ในด้านการใช้ผ้า มีบันทึกว่า ชาวภาคใต้ใช้ผ้าหลายรูปแบบทั้งผ้าฝ้าย ผ้าแพร ผ้าเขียนลายเทียน ผ้ามัดย้อม แต่ผ้าที่มีชื่อที่สุดของภาคใต้คือผ้ายก โดยเฉพาะผ้ายกจากจังหวัดนครศรีธรรมราชซึ่งรู้จักกันในนามของ “ผ้ายกเมืองนคร” เป็นผ้าที่ราชสำนักภาคกลางสั่งทอและให้ส่งเป็นบรรณาการ

ผ้าทอในจังหวัดนครศรีธรรมราช

ในอดีตเมืองนครศรีธรรมราชเคยเป็นเมืองท่าที่ยิ่งใหญ่แห่งหนึ่งของภาคใต้ มีการติดต่อค้าขายและรับเอาวัฒนธรรมจากชนชาติที่เจริญอยู่เสมอ เช่น จีน อินเดีย อาหรับ แต่ผ้าที่ทอกันมาแต่เดิมนั้นคงจะเป็นแต่เพียงผ้าพื้นเท่านั้น ซึ่งเข้าใจว่ามีมาตั้งแต่สมัยศรีวิชัย

ชาวเมืองนครศรีธรรมราชนิยมนุ่งผ้าตาเป็นโจงกระเบนทั้งชายและหญิง ผ้าที่รู้จักกันดีได้แก่ ผ้าเก้าก็ ผ้าราชวัตร ผ้ายกและผ้าพื้น การทอผ้าพื้นเมืองของนครศรีธรรมราชมีทั้งผ้าไหมและผ้าฝ้าย ส่วนผ้ายกเมืองนครโดยเฉพาะ “ผ้ายกทอง” เป็นผ้าที่มีความงดงามและมีชื่อเสียงมากในอดีต ดังมีหลักฐานปรากฏในวรรณกรรมเสภาขุนช้างขุนแผน ในตอนที่ขุนช้างแต่งตัวเป็นเพื่อนเจ้าสาวให้กับขุนแผน

“ คิดแล้วอาบนํ้านุ่งผ้า ยกทองของพระยานครให้
ห่มसानปักทองเยื้องย่องไป บ่าวไพร่ตามหลังสะพรั่งมา”
(สมพงษ์ ทิมแจ่มใส. 2543 : 33 ; อ้างอิงจาก เสภาขุนช้างขุนแผน. 2513 : 162)

ทั้งนี้สมพงษ์ ทิมแจ่มใสเห็นว่าผ้ายกทองมีมาก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยอ้างถึง น. ณ ปากน้ำดังต่อไปนี้

หากมองตามหลักฐานของเสภาขุนช้างขุนแผน ผ้ายกทองมีมาก่อนกรุงศรีอยุธยาอย่างแน่นอน น. ณ ปากน้ำเคยให้ข้อคิดอย่างหนึ่งว่า เรื่องราวที่ปรากฏในเสภาขุนช้างขุนแผนเป็นเรื่องของมนต์ดำ ซึ่งเป็นความเชื่อในเรื่องคุณไสย เป็นเรื่องราวที่มีมาในสมัยอยุธยา ก่อนการสร้างกรุงศรีอยุธยาเสียอีก (สมพงษ์ ทิมแจ่มใส . 2543 : 33)

นอกจากนั้น สมพงษ์ ทิมแจ่มใส (2543 : 33 - 34) ยังกล่าวถึงหลักฐานบางชิ้นว่า

“ ผ้ายกทองใช้เฉพาะเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชและข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ในวังหลวง นอกจากนี้ผ้ายกทองยังเป็นเครื่องราชบรรณาการ ซึ่งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชส่งไปถวายยังราชสำนักในสมัยกรุงธนบุรีอีกด้วย ” ส่วนผ้ายกธรรมดาจะใช้กันทั่วไป ผู้หญิงมักจะนุ่งผ้ายกดอกหน้า

นางหรือผ้าเก็บนัด เท่าที่มีหลักฐานปรากฏอยู่ทำให้ทราบว่าฝ่ายกทอนนั้นเพิ่งรู้จักทอขึ้นใช้ในสมัยกรุงธนบุรี หรือหากก่อนหน้านี้ก็ราวสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ดังที่ปรากฏเรื่องราวที่เกิดขึ้นในปีพุทธศักราช 2320 ในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (หนู) มีความสนใจงานทอผ้าถึงขนาดมีเรื่องหมางใจกับเมืองสงขลา เนื่องจากไปเกณฑ์เอาช่างทอผ้าที่เป็นบุตรสาวของกรมการเมืองขึ้นผู้ใหญ่ พร้อมด้วยช่างทอที่เป็นบุตรสาวของราษฎรเมืองสงขลา เพื่อเกณฑ์มาทอผ้าในเมืองนครศรีธรรมราช (ในสมัยนั้นเมืองสงขลายังเป็นเมืองหนึ่งที่อยู่ภายใต้การปกครองของเมืองนครศรีธรรมราช สงขลาเป็นเมืองหนึ่งในสิบสองนักษัตรหลวงสุวรรณคีรีสมบัติ เจ้าเมืองสงขลาไม่พอใจเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (หนู) ในเรื่องราวของภาษีอากรอื่นๆอยู่ก่อนหน้านี้แล้ว จึงได้กราบบังคมทูลพระเจ้ากรุงธนบุรี กล่าวหาว่าเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (หนู) ใช้อำนาจกับเมืองสงขลาเกินกว่าเหตุ และไม่ขอขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราชอีกต่อไป พระเจ้ากรุงธนบุรีจึงโปรดเกล้าฯให้มีตราไปยังนครศรีธรรมราชให้ยกเมืองสงขลาขึ้นกับกรุงธนบุรีโดยตรง

ในพ.ศ.2354 เกิดกบฏขึ้นที่เมืองไทรบุรี เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (หนู) ได้ออกไปปราบปรามและกวาดต้อนชาวไทรบุรีเข้ามาอยู่ในเมืองนครศรีธรรมราช ในการกวาดต้อนในครั้งนั้นคงกวาดเอาช่างหล่อ ช่างทอง ช่างเงินที่มีความสามารถในการผลิตเครื่องประดับ รวมทั้งช่างทอผ้ายกเข้ามาด้วย (เพราะเมืองไทรบุรีมีชาวอินเดียเข้ามาตั้งถิ่นฐานและสอนการทอผ้าให้แก่ชาวไทรบุรี) คงเป็นเหตุนี้เองที่เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมของการทอผ้าพื้นเมืองจนนครศรีธรรมราชมีเอกลักษณ์ของการทอผ้ายกเมืองนครที่ขึ้นชื่อในเวลาต่อมา ซึ่งเป็นผ้าที่มีความสวยงามและมีความละเอียดคล้ายกับผ้าที่ใช้แสดงระบำต่างๆของแคว้นมณีปุระ ที่มาจากทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดีย

ฝีมือการทอผ้ายกของชาวเมืองนครศรีธรรมราชมีชื่อเสียงมาก จนคนทั่วไปกล่าวติดปากกันว่า ถ้าจะซื้อผ้าดี ๆ จะต้องซื้อหา “ผ้ายกเมืองนคร” ดังเพลงกล่อมเด็กที่ยกมาดังต่อไปนี้

ไปเมืองนครเหอ	ไปซื้อผ้าลายทองสลับ
ซื้อมาทั้งพับ	สลับทองห่างห่าง
หยิบนุ่งหยิบห่ม	ให้สมขุนนาง
สลับทองห่างห่าง	ทุกหมู่ขุนนางนุ่งเอย

(สมพงษ์ ทิมแจ่มใส. 2543 : 35 ; อ้างอิงจาก วิเชียร ณ นคร และคณะนครศรีธรรมราช. 2421 : 278)

ผ้ายกเมืองนครศรีธรรมราชเป็นผ้าที่วิจิตรสวยงามขึ้นชื่อมาแต่โบราณ เป็นที่นิยมมาตั้งแต่ครั้งราชสำนักอยุธยา ผ้ายกเมืองนครฯ ทอด้วยผ้าไหมเนื้อละเอียด นิยมเป็นสี่เหลี่ยมเกือบทั้งผืน สอดแทรกกลดลายด้วยดินทองที่แลดูแวววาวแต่เป็นระเบียบ ลวดลายของท้องผ้าและกรอบกรวยเชิงจะมีลักษณะประณีตเหมาะสมกับเป็นของราชสำนัก ใช้เป็นทั้งผ้านุ่งโจงกระเบนและเป็นผ้านุ่งแบบหน้านาง

ฝ้ายกในจังหวัดนครศรีธรรมราชที่ทอกันดั้งเดิมนั้น มีการทอฝ้ายกทองชนิดที่พวกช่างทอผ้า เรียกว่า “ขนาด 12 เซา” ใช้คนทอ 3 คน ผ้าที่ได้จะเป็นผ้าหน้ากว้างประมาณ 39 นิ้ว ใช้พุ่งใช้ ห่มได้สะดวก ลวดลายยกดอกขนาดใหญ่เท่าฝ่ามือ การทอฝ้ายกมีขั้นตอนและวิธีการทอคล้าย การทอผ้าขิดและผ้าจก ซึ่งยากกว่าการทอผ้าพื้นธรรมดาตามาก แต่ต่างกันตรงที่ฝ้ายกจะทอเป็น ลายพิเศษ มีตะกอลอยยกดอกแยกเส้นยืนต่างหาก จะยกครั้งละกี่เส้นก็ได้ขึ้นอยู่กับ การ ออกแบบลายทอว่าต้องการลวดลายอย่างไร มีลายมีเชิงที่แปลกออกไป การทอจึงต้องใช้ ขั้นตอนและวิธีการเก็บลายด้วยไม้เรียวปลายแหลม ตามลวดลายที่กำหนดจนครบ คัดยกเส้นยืน ขึ้นเป็นจังหวัด มีลวดลายเฉพาะส่วนสอดเส้นพุ่งไปสานขัดตามลายที่คัดไว้ทอ การเก็บตะกอลอยยกดอกเพื่อผู้ทอจะได้สะดวกไม่ต้องคัดเก็บลายที่ละเส้นเหมือนการทอผ้าจกในบางท้องถิ่น เป็นความสามารถและเทคนิคเฉพาะตัวของช่างแกะดอกผูกลาย ซึ่งน้อยคนจะทำได้ การร้อย ตะกอลอยนี้เสียเวลามาก เพราะต้องทำด้วยมือทั้งหมด บางลายเสียเวลาหลายเดือนกว่าจะ มัดเขาเสร็จ และเมื่อร้อยตะกอลเสร็จแล้วถ้าเป็นกักระดุกก็จะสามารถทอได้รวดเร็ว แต่ถ้าเป็นกั โบราณก็จะทอได้ช้ายิ่งกว่า บางครั้งใช้เวลานานกว่า 3 เดือน การทอฝ้ายกดอกนี้สามารถ ตกแต่งลวดลายให้สวยงามและทอออกมาได้หลายสี

ในสมัยหลังการทอฝ้ายกหน้าแคบลง ตลอดจนความประณีตและความละเอียดละออลดน้อยลง อาจเนื่องมาจากสีพื้นพื้ที่ใส่ทอฝ้ายกเมืองนครในอดีตทำมาจากต้นคลุ้ม (มีลักษณะคล้ายต้นคล้า มาก) ซึ่งมีความละเอียดแตกต่างกับพื้ในปัจจุบันอย่างเห็นได้ชัด ส่วนในปัจจุบันใช้สีพื้หลัก ทำให้อาชีพที่ทอมา มีเนื้อหยาบ อีกทั้งเส้นด้ายที่ใช้ในปัจจุบันก็มีขนาดเส้นใหญ่กว่าในอดีต เมื่อทอ เสร็จเนื้อผ้าจะมีความกระด้าง เนื้อไม่เรียบเนียนเหมือนเมื่อก่อน

แหล่งทอฝ้ายกเมืองนครศรีธรรมราชในปัจจุบัน

การทอผ้าหรือการทอหูกที่เมืองนครศรีธรรมราช แต่เดิมมีในทุกพื้นที่โดยแหล่งที่มีชื่อเสียง คือ ตำบลนาสาร อำเภอพระพรหม จังหวัดนครศรีธรรมราช แต่ในปัจจุบันพอมืออยู่บ้างในบางท้องที่

ลวดลายของฝ้ายกทอมือเมืองนครศรีธรรมราช

ลวดลายของฝ้ายกเมืองนครศรีธรรมราชที่เป็นลวดลายเก่า ในปัจจุบันไม่มีผู้ใดทอได้อีกแล้ว ลวดลายเท่าที่ปรากฏและนิยมกันอยู่ในปัจจุบันมีดังนี้

ลายเก๋กัตาหมุก	ลายก้างปลา	ลายดอกพิกุล
ลายดอกพิกุลล้อม	ลายตาหมากรุก	ลายใบไม้
ลายพิมพ์ทอง	ลายพริก	ลายพิกุลดอกเล็ก
ลายตาสก๊อต	ลายลูกแก้ว	ลายพิมพ์วงเล็ก
ลายพิมพ์วงใหญ่		

(สมพงษ์ ทิมแจ่มใส. 2543 : 37-41)

ผ้าทอในจังหวัดสงขลา

สงขลาเป็นเมืองท่าที่สำคัญในอดีต ตั้งอยู่ทางชายทะเลฝั่งตะวันออกของประเทศไทย ตามหลักฐานทางโบราณคดีที่ปรากฏอยู่หลายแห่งในจังหวัดสงขลา มีอายุเก่าแก่ถึงสมัยศรีวิชัย

ผ้าทอเกาะยอ เป็นศิลปหัตถกรรมพื้นเมืองที่เก่าแก่ของชาวตำบลเกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา มีการทอผ้ามานานตั้งแต่ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เป็นการทอใช้ภายใน

ครัวเรือนด้วยมือเพื่อแจกจ่ายในหมู่บ้าน ผ้าที่ทอจึงเป็นผ้าเรียบๆ ไม่มีลวดลาย และในตอนปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา มีการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศ จึงมีการถ่ายทอดวัฒนธรรมที่เลื่อนไหลมา กับกลุ่มพ่อค้าวานิชนาการทอผ้าเข้ามาเผยแพร่ด้วย มีการตกแต่งลวดลายในเนื้อผ้าจนกลายเป็นผ้ายกดอก

ผ้าทอเกาะยอเป็นผ้าที่ทอด้วยใยฝ้าย มีเนื้อแน่น มีทั้งชนิดที่ทอ 2 ตะกอ จนถึง 10 ตะกอ การทอแบบเหยียบตะกอแยกเส้นยืนขึ้นลงทำให้เกิดลายตารางคล้ายกับผ้าขาวม้า ซึ่งชาวภาคใต้ นิยมใช้ทำผ้าโสร่งและผ้าห่ม จุดเด่นของผ้าทอเกาะยอจึงอยู่ที่ลายตารางที่เรียกว่า ลายราชวัตร ซึ่งเป็นลายตารางที่มีขนาดเล็กซ้อนๆ กัน ทอด้วยด้าย 2 สี เช่น สีขาว – แดง สีขาว – แดงแซมดำ สีขาว – แดงแซมเหลือง หากเป็นลายตารางใหญ่เรียกว่า ราชวัตรใหญ่

ในปีพ.ศ.2482 สงขลาได้ขอครูทอผ้าชาวจีน 2 คน ซึ่งปรากฏหลักฐานจากบ้านนายกรั่ม สินธุรัตน์ ซึ่งมีครูสอนทอผ้าชื่อนายยี่สุนและนายพุดดิน เป็นครูทอผ้ามาจากเชียงใหม่เข้ามาสอนทอผ้าให้ที่เกาะยอเป็นครั้งแรกด้วยที่กระตุก ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมาการทอผ้าของเกาะยอจึงใช้ที่กระตุกแบบจีนมาตลอดเพราะลวดเร็วกว่าที่พื้นบ้านของดั้งเดิม

ผ้าทอมือในเกาะยอ

การทอผ้าในเกาะยอส่วนใหญ่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ เป็นอาชีพที่สืบเนื่องจากอิทธิพลของครอบครัวและชุมชนของผู้ผลิตที่อาศัยอยู่ โดยบิดามารดาเคยทำมาก่อน หรือในชุมชนนั้นมีการทอผ้า การฝึกหัดของผู้ผลิตจึงเริ่มมาจากบิดามารดาและญาติพี่น้อง ส่วนอีกลักษณะหนึ่งคือผู้ทอสามารถเรียนรู้หรือฝึกหัดทอผ้าด้วยตนเอง หรือได้รับการฝึกจากนายทุนผู้ว่าจ้าง การทอผ้าของชาวเกาะยอเป็นการผลิตเพื่อจำหน่ายมากกว่าทอไว้ใช้เอง ปัจจุบันสามารถประกอบเป็นอาชีพหลักและอาชีพรอง

การทอผ้าในเกาะยอมีลักษณะการผลิตเป็นแบบอุตสาหกรรมในครอบครัว สามารถแบ่งผู้ประกอบการได้เป็น 3 ประเภท คือ

1. ผู้ผลิตอิสระในลักษณะผลิตด้วยตนเองทุกขั้นตอน ใช้ทุนของตนเอง (ปัจจุบันมีเพียงไม่กี่ราย) จำหน่ายตรง ณ สถานที่ผลิต
2. นายจ้างทำการผลิตในลักษณะของนายทุนจ้างผู้อื่นทอ โดยเป็นผู้จัดหาวัสดุและอุปกรณ์ในการทอผ้าทั้งหมดแล้วจ่ายค่าแรงให้กับผู้ทอ ซึ่งผู้ทออาจจะทอในบ้านของผู้ว่าจ้างหรือผู้ว่าจ้างแจกจ่ายไปตามบ้านของผู้ทอ การผลิตในลักษณะเช่นนี้จะทำการว่าจ้างทุกขั้นตอนของการผลิต การจำหน่ายจะนำไปในต่างถิ่นหรือจำหน่ายตามงานจำหน่ายสินค้าที่จัดขึ้นตามจังหวัดต่างๆ
3. ผู้ทอเป็นแรงงานรับจ้างผลิตเพียงอย่างเดียว โดยผู้จัดจ้างต้องจัดหาวัสดุ อุปกรณ์ในการผลิตให้ทั้งหมด ผู้รับจ้างจะได้รับค่าจ้างเป็นผลตอบแทน

ลักษณะการทอผ้าของชาวเกาะยอ

เมื่อก่อนหญิงสาวในเกาะยอจะทอผ้าเป็นเกือบทุกคน และหากทอไม่ได้จะไม่คิดมาขอแต่งงาน ผู้ทอจะปลูกฝ้าย ปั่นฝ้าย และย้อมฝ้ายเองด้วยสีที่ได้จากธรรมชาติตามแบบพื้นบ้าน ซึ่งนำมาจากพืชเป็นหลัก ตลอดจนลงน้ำแบ่งเอง ซึ่งโดยทั่วไปจะทอกันในยามว่าง ทำให้ได้ผล

ผลิตที่ไม่แน่นอน

การทอผ้ายกใหม่เป็นงานที่ยากต้องอาศัยเวลา และมีความสวยงาม เป็นมันเงางามอยู่ในตัว มีเอกลักษณ์ของผ้าทอเกาะยอ จึงทำให้ราคาสูง

ปัจจุบันการเก็บดอกแกละลายผ้ายกดอก จะหาผู้ชำนาญในการแกละลาย 12 ตะกวดได้ยาก เพราะส่วนใหญ่การทอผ้ายกดอกจะเริ่มกันที่ลวดลาย จะใช้เป็นแบบ 4 ตะกวดกันก่อน สูงสุดของการทอผ้ายกดอกในปัจจุบันจะใช้เพียง 10 ตะกวดเท่านั้น ในปัจจุบันแม้ผ้าทอเกาะยอมีลวดลาย มากก็ตาม แต่ช่างแกละดอกผูกลายพยายามที่จะผูกลายใหม่ขึ้นมาทดแทนของเดิมตามค่านิยม ของการใช้ผ้าทอพื้นเมืองก็ตาม แต่การใช้ลวดลายถึง 12 ตะกวดนั้นเป็นอันว่าหาได้ยากใน ปัจจุบันซึ่งไม่สามารถหาช่างเก็บดอกผูกลายได้เลย

กำลังการผลิตต่อคนในการทอผ้าประเภทต่างๆใน 1 วัน

ชนิดของผ้า	ขนาด	กำลังผลิต
ผ้าหางกระรอก	39 นิ้ว	5 หลา
ผ้าพื้นต่างๆ	39 นิ้ว	5 หลา
ผ้าโสร่งผู้ชาย	39 นิ้ว	6 หลา
ผ้าขาวม้า	30 นิ้ว	7 หลา
ผ้าทอยกดอก 4 ตะกวด	39 นิ้ว	4 หลา
ผ้าทอยกดอก 6 ตะกวด	39 นิ้ว	3 หลา
ผ้าทอยกดอก 8 ตะกวด	39 นิ้ว	2 หลา
ผ้าทอยกดอก 10 ตะกวด	39 นิ้ว	1 หลา

รายได้จากการรับจ้างทอผ้ายกดอกในเกาะยอ

ผ้า 4 ตะกวด รายได้ตะกวดละ 25 บาทต่อหลา

ผ้า 6 ตะกวด รายได้ตะกวดละ 35 บาทต่อหลา

ผ้า 8 ตะกวด รายได้ตะกวดละ 40 บาทต่อหลา

คิดเป็นรายได้ต่อคนประมาณ 3,720 บาทต่อเดือน ส่วนกำไรจะขึ้นอยู่กับการขาย หากขาย ได้เร็วก็จะได้กำไรดี

กลุ่มอายุที่ทำการทอผ้า

การแบ่งกลุ่มอายุผู้ทอผ้าส่วนใหญ่สามารถแบ่งได้ดังนี้

25 – 35 ปี เป็นแม่บ้านที่ไม่ประกอบอาชีพ

36 – 45 ปี เป็นแม่บ้านที่ไม่มีอาชีพประจำเป็นหลัก จึงหันกลับมาทอผ้าอีก

46 – 55 ปี เป็นกลุ่มที่ไม่สามารถประกอบอาชีพอื่นๆได้ จึงหันกลับมาทอผ้าอีก

นอกจากนี้ยังมีกลุ่มที่อายุน้อยกว่า 25 ปี ซึ่งบางส่วนยังศึกษาอยู่ จะทอผ้าเมื่อว่างเว้นจากการศึกษาเพื่อหารายได้จุนเจือครอบครัวหรือหารายได้พิเศษ

ลวดลาย

ในอดีต ช่างทอผ้าเกาะยอจะทอผ้าโดยไม่ทราบชื่อลาย อาศัยเพียงการเรียกกันง่ายๆและจดจำทอตามอย่างบรรพบุรุษ บางครั้งก็ดัดแปลงให้เหมาะสมกับท้องถิ่นจึงเป็นลายใหม่แปลกตา หากติดตลาดเป็นที่นิยมก็จะใช้ชื่อของผู้คิดลายเป็นชื่อเรียก เช่น ลายโกเถี่ยม หรือบางครั้งก็ตั้งชื่อตามลักษณะที่คล้ายคลึงกับธรรมชาติ เช่น ลายดอกขี้ไก่ เป็นต้น

ผ้าลายราชวัตร

ลายราชวัตรเป็นลายโบราณ ได้รับพระราชทานชื่อจากพระมหากษัตริย์ ซึ่งกระแสนึ่งกล่าว
ว่าได้รับพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อีกกระแสว่าได้รับ
พระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

ผ้าลายราชวัตรเป็นผ้า 4 ตะกอ พันหวีหนึ่งจะมี 2 เส้น เส้นพุ่งก็ต้องสลับสี

ลวดลายของผ้าเกาะยอที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันมีดังนี้

กากบาท	ข้าวหลามตัด	คดกริช	ดอกแก้ว
ดอกพิกุล	ดอกสร้อยศุภณีย์	ดอกพยอม	ดอกรัก
ดอกหน้าหนึ่ง	บุหงา	ดอกผกากรอง	ดอกแฝด
ราชวัตรดอกเล็ก	ราชวัตรดอกใหญ่	พริกไทย	ลูกหวาย
ลูกโซ่	ตาสก๊อต	หมากรุก	โกเอี่ยม
ตะเคียว			

การทอผ้ายกดอกจะเริ่มที่ 2 ตะกอเป็นส่วนใหญ่ไปจนถึง 12 ตะกอ โดยเพิ่มทีละ 2 ตะกอ
ดังนั้นลวดลายการยกดอกที่ได้จะมีความหนาแน่นถี่ห่างตามขนาดของเส้นด้ายและเบอร์ของฟืม
ที่ใช้ในการทอลายนั้นๆ ด้วยเหตุนี้เองจึงเกิดเป็นข้อแตกต่างของความสวยงาม

สมัยก่อนการทอผ้าเกาะยอชาวบ้านใช้เครื่องมือหรือที่เรียกว่ากี่พื้นบ้าน ไม่มีลูกกลิ้งที่เรียกว่า
ลูกตุ้ง ทำเหยียบวางขวาง ตะกอจะกระตุก เมื่อกระตุกก็พุ่งเส้นเหยียบหรือกระทบ ทำได้
เฉพาะผ้า 2 ตะกอ สูงสุด 4 ตะกอ จะทอผ้าพื้นเป็นจุกกระเบน 4 สอก นิยมใช้สีม่วงเรียกผ้าพื้น
นอกเหนือจากนั้นมีลายอยู่ 2-3 ลาย แต่ไม่ใช่ดอกเพราะเป็นลายเล็กน้อย ได้แก่

ลายแมงดา

จะใช้การทอแบบ 2 ตะกอ ส่วนผ้าพื้นนั้นก็ใช้ 2 ตะกอ แตกต่างกันที่ลายแมงดาพุ่ง
กระสวย 2 ช่องคละสี เช่น ขาว แดง สำหรับเส้นยืนจะเป็นอีกสีหนึ่ง

ลายตากุ้ง

ใช้การทอแบบ 2 ตะกอ ใช้เส้นยืน 2 สี สีละ 2 พันหวี(ฟืม) โดย 1 หลอดจะเท่ากับ 1 พัน 2
หลอดเท่ากับ 2 พัน พันละ 23 เส้น คือ ถ้ายืนเส้นขาว 2 เส้น ยืนเส้นม่วง 2 เส้น เวลาทอจะพุ่ง
ด้ายสีขาว 4 เส้น พุ่งสี ม่วง 4 เส้น ลายจะปรากฏขนาดเท่ากับไม้ขีดสลับ สีขาวกับสีม่วง ซึ่ง
ปัจจุบันไม่มีให้เห็น

ลายริ้วเพ่า

ผ้านี้ทอแบบ 3 ตะกอ(เขา) จะเป็นลักษณะใช้ 3 ทำเหยียบ ซึ่งสัมพันธ์กับตะกอผูกโยงลูกกลิ้ง
ตะกอทำดอก ทำเหยียบให้ขึ้นลวดลาย (ลายนี้ไม่มีใครรู้นอกจากลุงกรั่ม)

ลายसान

ลักษณะของผ้าจะคล้ายลายसान (ขัด) เรียกอีกอย่างว่า ลายตะเคียว

ลายอื่นๆ

ได้แก่ ลายเครือวัลย์ ลายนมสวรรค์ ลายลัดดาวัลย์ ลายทะเลทิพย์ เป็นผ้า 10 ตะกอ หาก
ผู้ใดต้องการลายดังกล่าว จะต้องว่าจ้างนางแห่ง มีสุวรรณอายุ 82 ปี (พ.ศ.2537) ซึ่งเป็น
ผู้ออกแบบที่อาศัยอยู่บนเกาะยอ การขึ้นลายจะคิดราคา 2,000 – 2,500 บาท โดยสามารถผลิต
ได้จำนวนมาก ด้วยการสืบต่อเส้นยืนใหม่เข้ากับเส้นยืนที่ค้างอยู่ในตะกอ

ส่วนลวดลายอื่นๆที่สร้างขึ้น มีการพัฒนาขึ้นเมื่อพ.ศ.2516 เมื่อครั้งคุณหญิงชื่นจิตต์ สุขุม มาฟื้นฟูการทอผ้า มีการส่งที่กระตุกมาให้ 5 หลัง และส่งครูชาวเชียงใหม่จากกรุงเทพฯมาสอนทอผ้า มุ้งโปรง (4 ตะกอล) ดอกพริกไทย ดอกจอก ลายสอง ลายสาม ดอกซุก ข้าวหลามตัด ดอกโคม (8 ตะกอล) ลายลูกแก้ว ลายอื่นที่เกิดจากการพลิกแพลง ได้แก่ ลายพริกไทยสามารถเทียบเท่าเป็นลายทางปลาได้

สำหรับการตั้งชื่อลายผ้านั้น บางครั้งตั้งขึ้นตามลักษณะลวดลายที่เกิดว่ามีลักษณะคล้ายอะไรหรือตั้งชื่อตามผู้ประดิษฐ์คิดลายนั้นๆ เช่น ลายโกเถียม เป็นการนำชื่อครูสอนทอผ้าที่หน่วยทดลองเส้นใยส่งมาทดสอบการย้อมสี (เป็นครูอุตสาหกรรม) ซึ่งได้คิดลายไว้ให้ เป็นผ้า 4 ตะกอลลายผ้าเป็นลายตาหมากรุก ส่วนลายดอกซุกจะทอ 4 ตะกอล ลายราชวัตรหรือลายก้านแย่ง เป็นลายยกดอกตั้งเดิมของเกาะยอ ลายห้าหนึ่งเป็นลายที่เกิดขึ้นที่เกาะยอในสมัยที่คุณหญิงชื่นจิตต์มาฟื้นฟูการทอผ้า คือ ขึ้น 5 ลง 1 1 1 ขึ้น 1 ลง 5 ลายสามหนึ่งก็เช่นเดียวกัน ซึ่งลายที่ได้จะคล้ายลายตาหมากรุก

การย้อมสี

ปัจจุบันเปลี่ยนจากการย้อมสีธรรมชาติมาเป็นการซื้อสีเคมีจากตลาดมาย้อมแทน แต่ระยะหลังสีไม่มีคุณภาพประกอบกับใยฝ้ายแข็งกระด้างเกินไปทำให้ย้อมง่าย เมื่อทอเป็นผืนผ้าจะได้ผ้าเนื้อหยาบ สีตก จึงไม่สามารถแข่งกับผ้าในระบบอุตสาหกรรมได้

สีที่ใช้ในการย้อม

สีที่นิยมใช้ในการย้อม คือ สีวิทยาศาสตร์ย้อมร้อน ย้อมเย็น ได้แก่

สีไคเรค (สีจากประเทศญี่ปุ่น) สีสด แต่สีตกต้องมีการย้อมทับด้วยน้ำยากันสีตก

สีซัลเฟอร์ (สีจากประเทศอินเดีย) มีสีดำเพียงสีเดียว ใช้โดยละลายสีกับน้ำร้อน เกลือ และเกล็ดหิน

เส้นใยฝ้ายที่ผ่านการปั่นเป็นเส้นด้ายนั้น ตามธรรมชาติจะมีไขมันผสมอยู่ในตัวจึงจำเป็นต้องทำการฟอกฝ้ายให้เรียบร้อยเสียก่อนที่จะทำการย้อมสี ใช้ไฮโดรซัลไฟท์กับผงซักฟอกคนให้เข้ากัน เดิมหน้า 1 ปีกแล้วตั้งให้เดือด จะฟอกฝ้ายได้ 2 กิโลกรัม โดยต้มประมาณ 1 ชั่วโมงแล้วล้างและต้มตามกรรมวิธีเดิมอีกครั้ง จะช่วยให้สีติดสนิทกับเส้นฝ้ายอย่างสม่ำเสมอ

สีธรรมชาติ

สีธรรมชาติที่นิยมทำกันมี 3 สี คือ สีขาว สีแดง และสีดำ ซึ่งเมื่อใช้ไปนานๆสีจะซีด ทำให้ไม่นิยมใช้กันในปัจจุบัน ประกอบกับหาวัตถุดิบได้ยาก

สีอื่นๆที่ได้แก่

สีน้ำตาล ได้จาก เสม็ดซุน

สีคราม ได้จาก ต้นคราม

สีดำ ได้จาก ผลมะเกลือ

สีแดง ได้จาก ครั่ง

สีเหลือง ได้จาก ขมิ้น

สีน้ำตาล ได้จาก โกงกาง

ปัจจุบันผ้าทอเกาะยอมีการพัฒนาขึ้นแล้ว แต่บางสียังคงอยู่บ้างเพราะใยสังเคราะห์บางสี เช่น สีน้ำเงิน เมื่อลองนำมาล้างน้ำดู สีจะตกประมาณ 2-3 ครั้ง ส่วนสีเหลือง สีเขียว สีดำจะไม่ค่อยตก

สำหรับการยืดหดของผ้าขึ้นอยู่กับลายที่ทอ เช่น ผ้าขาวม้า จะมีการหดตัวเล็กน้อยเนื่องจากเป็นลายขัด(สาน) ส่วนผ้ายกดอกก็มีบ้างแต่ปัจจุบันได้ค่อยปรากฏ เพราะใช้ใยสังเคราะห์ที่มีคุณภาพดี (สมพงษ์ ทิมแจ่มใส. 2543 : 72-96)

ปัญหาที่พบในการทอผ้าเกาะยอ

หลังสงครามโลกครั้งที่สอง มีผ้าจากต่างประเทศเข้ามาจำหน่ายในจังหวัดภาคใต้มากขึ้น ซึ่งเป็นที่นิยมเนื่องจากราคาถูกกว่า เนื้อนิ่มไม่ยับ สีไม่ตก เพราะใช้วัสดุที่มีคุณภาพ มีกรรมวิธีการทอ ย้อมที่ดีกว่า ทำให้ผ้าเกาะยอถูกลืมไปนานกว่า 30 ปี

มาถึงปลายปีพ.ศ.2531 กิจกรรมทอผ้าในเกาะยอซบเซาลงอีกครั้งเนื่องจากการสร้างสะพานเชื่อมเกาะยอกับชายฝั่ง เมื่อการคมนาคมสะดวกขึ้น มีการติดต่อกับสังคมภายนอกมากขึ้น ทำให้เกิดการเปลี่ยนค่านิยมในการประกอบอาชีพของชาวเกาะยอ โดยเฉพาะคนหนุ่มสาวที่หันไปประกอบอาชีพในโรงงานอุตสาหกรรม หรือเป็นลูกจ้างในร้านอาหารที่เกิดขึ้นมากมายบนเกาะ ซึ่งมีรายได้ดีกว่าการทอผ้า

สมพงษ์ ทิมแจ่มใส (2543 : 84-85) กล่าวถึงปัญหาหลักที่ควรแก้ไขคือ

มีสินค้าประเภทเดียวกันที่ทำเลียนแบบเข้าตีตลาดในแหล่งเดียวกัน มีการเปิดร้านค้าผ้าทอจากโรงงานที่มีความคล้ายคลึงกับผ้าทอเกาะยอ แต่จำหน่ายในราคาถูกกว่ากัน เป็นสาเหตุให้ผู้ประกอบการทอผ้าลดน้อยลง ตลอดจนเหลือผู้ที่มีฝีมือในการทอผ้าเพียงไม่กี่คนซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ ส่วนที่พอจะทอกันอยู่บ้างก็เพียงแต่รับจ้างทอเท่านั้น เพราะปัจจุบันช่างทอผ้าเกาะยอจะทอผ้าได้อย่างเดียว แต่ในขั้นตอนการเตรียมเส้นด้ายเพื่อการทอ หรือที่เรียกว่าการเก็บดอกผูกกลายนั้นมีเพียงไม่กี่รายที่จะทำเองได้ จะมีก็เพียง 5 - 6 คนเท่านั้น ส่วนใหญ่จะเป็นผู้สูงอายุ กระบวนการเก็บดอกผูกกลายเป็นขั้นตอนที่ต้องเตรียมไว้ก่อนการทอผ้า และเป็นขั้นตอนที่ยุ่งยากมาก บางลายใช้เวลา 8 - 10 ตะกอ ต้องอาศัยเวลาและความใจเย็นของช่างแกะดอกเก็บกลาย สาเหตุเหล่านี้ทำให้อาชีพการทอผ้าเกาะยอกำลังเสื่อมความนิยมลงเรื่อยๆ และลวดลายต่างๆที่เคยมีอยู่ก็กำลังสูญหายไป

อีกปัญหาที่พบคือเดิมในโอกาสสำคัญๆชาวบ้านจะนุ่งผ้าและตัดเสื้อด้วยผ้ายกดอกเกาะยอ แต่ปัจจุบันชาวบ้านลดความนิยมในการสวมใส่ผ้าพื้นเมืองเนื่องจากผ้าฝ้ายธรรมชาติมีน้ำหนักมาก ยิ่งเป็นผ้ายกดอกจะยิ่งมีน้ำหนักมากกว่า การใช้ผ้าลายสานลายขัด เช่น ผ้าขาวม้าซึ่งเป็นผ้า 2 ตะกอทำให้บางกว่าจึงสวมใส่สบายกว่า

นอกจากนั้นยังมีปัญหาเรื่องวัตถุดิบมีราคาสูงขึ้น แต่ราคาสินค้าไม่สามารถเพิ่มราคาได้ ทำให้ผู้ทอมีรายได้ลดลงไม่เพียงพอกับค่าครองชีพที่สูงขึ้น

ผ้าทอในจังหวัดสุราษฎร์ธานี

การทอผ้าในพุมเรียงเป็นศิลปหัตถกรรมของชาวไทยมุสลิมที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่ตำบลพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี สืบทอดมาหลายชั่วอายุคน จนเป็นที่ยอมรับกันว่าลวดลายของผ้าพุมเรียงมีความสวยงามเป็นที่สุด การทอผ้ายกสอดดินทอง ดิ้นเงินและมีลวดลายที่

โดดเด่นแตกต่างกับผ้าจากที่อื่นๆเป็นอย่างมาก ผ้ายกที่ขึ้นชื่อได้แก่ผ้ายกหน้านาง ผ้ายกดอกกลม เกสร ผ้ายกดอกลายเชิง เป็นต้น

ทั้งนี้สมพงษ์ ทิมแจ่มใส (2543 : 97-101) กล่าวต่อไปว่า

ประชากรชาวไทยมุสลิมที่ตำบลพุมเรียงในปัจจุบัน เคยเป็นส่วนหนึ่งของประชากรที่หัวเขาแดง จังหวัดสงขลา บางส่วนมีเชื้อสายแขกเมืองปัตตานีและไทรบุรี ที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพุมเรียงจนเกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมตั้งแต่สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ถึงอย่างไรประชากรส่วนใหญ่ในพุมเรียงยังคงรักษาเอกลักษณ์ดั้งเดิมไว้ โดยเฉพาะงานทอผ้าที่ขึ้นชื่อ

การทอผ้าถือเป็นหน้าที่ของลูกผู้หญิงชาวมุสลิมที่จะต้องปฏิบัติยึดถือกันต่อมา โดยเฉพาะหญิงสาวที่จะต้องออกเรือน ซึ่งต้องจัดเตรียมผ้าไว้ใช้ในพิธีแต่งงาน ดังนั้นการมีฝีมือในการทอผ้าจึงถือเป็นแบบอย่างของกุลสตรีที่ดีอีกด้วย ลักษณะการถ่ายทอดงานทอผ้า เป็นการสืบทอดจากบรรพบุรุษโดยการเรียนจากธรรมชาติค่อยเป็นค่อยไป ตั้งแต่เป็นเด็กเล็กๆที่หัดทอผ้าด้วยการเริ่มกรอไหม คันไหม ม้วนเก็บ ย้อมสี หัดทอ ก่อเขาเก็บตะกอ เทคนิคต่างๆเหล่านี้ไม่เคยมีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร อาศัยเพียงการจดจำจากผู้สอนที่มีความชำนาญซึ่งปฏิบัติสืบทอดกันมานานหลายชั่วอายุคน

เครื่องใช้ในการทอผ้าของอำเภอพุมเรียง ได้แก่ หูก จึงเรียกกันว่า “ทอหูก” โดยการทอผ้าในช่วงแรกของพุมเรียงนิยมทอผ้าฝ้ายเป็นส่วนใหญ่ เพราะมีความคงทน ใช้งานได้ดี และดูแลง่าย สำหรับการทอผ้าไหมในช่วงแรกจะทอโดยราษฎรที่อพยพมาจากปัตตานีและไทรบุรี ซึ่งเป็นการทอผ้ายกดอกให้เจ้านาย และขุนนางผู้ใหญ่เท่านั้น คงไม่มีการซื้อขายในตลาด ทำให้ไม่ค่อยได้พบเห็นผ้าไหมยกดอกเก่าๆในพุมเรียง จึงจัดเป็นของหายาก

ในช่วงพ.ศ.2480 มีการนำเอาเครื่องทอผ้าชนิดใหม่เข้ามาเผยแพร่ในพุมเรียง คือ กี่กระตุก ที่มีรางกระสวยเชือกโยงกระตุกให้กระสวยวิ่งผ่านกลับไปกลับมาอย่างรวดเร็ว กล่าวกันว่าจอมพล ป. พิบูลสงคราม ต้องการให้คนไทยหันมานิยมใช้ของไทยที่ผลิตขึ้นเองในประเทศโดยเฉพาะการแต่งกายและเน้นการใช้ผ้าที่ทอขึ้นเอง จึงส่งเสริมให้มีการอบรมงานทอผ้าอย่างกว้างขวางตามชนบทต่างๆทั่วประเทศ เป็นเหตุให้ในอำเภอพุมเรียงมีกี่กระตุกเข้ามาจนทุกวันนี้

แต่การทอผ้าพื้นเมืองต้องสะดุดชะงักลงในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เนื่องจากวัสดุในการทอผ้าขาดแคลนและมีราคาสูงหาซื้อยาก ประกอบกับในเวลานั้นมีผ้าที่มาจากต่างประเทศเข้ามาตีตลาดในราคาที่ถูกลงกว่า ช่างทอผ้าในพุมเรียงจึงหยุดการทอผ้าพื้นเมือง

การทอผ้าไหมพุมเรียงได้รับการรื้อฟื้นขึ้นมาใหม่ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ลวดลายที่พบเห็นในปัจจุบันเป็นการพัฒนาจากของเดิม นิยมทอเป็นผ้ายกหน้านางมีความกว้าง 39 นิ้ว โดยทอเนื้อลายผ้ายก 2 หลา ผ้าพื้น 2 หลา เพื่อจัดเป็นชุดไทยพระราชนิยมแบบชุดไทยจิตรลดา ชุดไทยอัมรินทร์ ชุดไทยบรมพิมาน เพื่อประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ในโอกาสต่างๆ เนื้อผ้ายกของพุมเรียงเนื้อนิ่มนวลใช้ ลวดลายคมชัดเจน

การทอผ้าในปัจจุบันเป็นการรับจ้างทอให้ในกลุ่มประเภทอุตสาหกรรมขนาดย่อม รับจ้างทอเป็นรายชิ้น รายได้ตามความสามารถของช่างทอ และความยากง่ายของลวดลายที่ทอ

ลวดลาย

ลวดลายที่ใช้ทอผ้ายกดอกในตำบลพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี มีจำนวนมากมายและสวยงาม ซึ่งสามารถจำแนกได้ดังนี้

ลายดอกไม้

ลายดอกพิกุล	ลายดอกพิกุลคู่	ลายดอกกุหลาบ
ลายดอกบุหงา	ลายดอกโบตั๋น	ลายดอกเขี้ยวกระแต
ลายดอกแก้ว	ลายดอกมะลิ	ลายดอกก้านแย่ง
ลายก้านในดอก	ลายดอกลาย	ลายดอกลอย
ลายเครือวัลย์หรือเครือเถา		

ลายสัตว์

ลายพญาครุฑ	ลายราชสีห์เข้าถ้ำ	ลายขี้นอน(กิ้งก่า)
ลายราชสีห์	ลายช้าง	ลายหูช้าง
ลายแมลงวันสี่ตัว	ลายนกยูง	ลายปลาตะเพียน
ลายลูกปลา		

ลายเบ็ดเตล็ด

ลายราชวัตรดอกเล็ก	ลายราชวัตรดอกใหญ่	ลายโคมเพชร
ลายนพเก้า	ลายช่อเทพ	ลายน้ำไหลพุมเรียง
ลายข้าวหลามตัด	ลายยอดแหลม	ลายก้างปลา
ลายไทย	ลายยกเบ็ด	ลายมาเลเซีย
ลายดอกใหญ่ล้อมแมลงวัน		

ผ้ายกดอกแต่ละลายจะใช้จำนวนตะกอแตกต่างกันไปแล้วแต่ขนาดและลักษณะของลายนั้น สำหรับการทอผ้ายกพุมเรียงจะมีการใช้ตะกอมากเป็นพิเศษ (ศิริ ผาสุข. 2545 : 25) เท่าที่สามารถยกเป็นตัวอย่างได้มีดังนี้

ลายพญาครุฑ	ใช้ 17 ตะกอ
ลายโบตั๋น	ใช้ 15 ตะกอ
ลายดอกพิกุลล้อมลายดอกบุหงาและลายปลาตะเพียน	ใช้ 9 ตะกอ
ลายก้านแย่ง	ใช้ 8 ตะกอ
ลายดอกเขี้ยวกระแต	ใช้ 6 ตะกอ
ลายราชวัตรโคมและลายแมลงวัน	ใช้ 5 ตะกอ

จากการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งทอดผ้ายกในประเทศไทยพอสรุปได้ดังนี้

แหล่งผลิตผ้ายกในสยาม

ภาคอีสาน	ภาคเหนือ	ภาคใต้	ภาคกลาง
มีหลักฐานว่าในช่วง รัชการพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว มีการส่งเสริม การทอดผ้ายกในมณฑล อุบลราชธานี และเป็นที่ รู้จักของราชสำนัก บางกอกในชื่อ “เยียรบับลาว”	- ในล้านนา : ชิ่นตีนจก - พระราชชายา เจ้าดารารัตน์ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้ทรง สนับสนุนให้มีการทอดผ้า ยกขึ้นในคุ้มหลวงของ เชียงใหม่ ซึ่งต่อมาได้ แพร่หลายไปสู่เมืองลำพูน	ปัจจุบันมีอาณาเขตตั้งแต่ ชุมพรลงไปจนกระทั่งถึง สงขลา ประชากรส่วนใหญ่ เป็นชาวสยาม ที่มี วัฒนธรรมการแต่งกาย เช่นเดียวกับชาวสยามซึ่ง ตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณที่ ราบลุ่มแม่น้ำ เจ้าพระยา สาเหตุที่ทำให้การทอดผ้า ยกในบริเวณหัวเมือง ภาคใต้มีชื่อเสียงเป็นที่ ยอมรับในช่วงต้นกรุง รัตนโกสินทร์ น่าจะเกิด จากการทำนุบำรุงและ ส่งเสริมจากชนชั้น ผู้ปกครอง แห่งทอดผ้ายกสำคัญได้แก่ - ผ้ายกพุมเรียง จ.สุราษฎร์ธานี - ผ้ายกนคร จ.นครศรีธรรมราช - ผ้ายกเกาะยอ จ.สงขลา	- ในสมัยรัชกาลที่ 5 สมเด็จพระศรี สวริน ทิราบรมราชเทวี พระ พันวัสสาอัยยิกาเจ้า ได้ ทรงพระกรุณาโปรด เกล้าฯ ให้มีการทอดผ้า ยกขึ้นในพระตำหนัก สวนหงส์ โดยจ้างครู จากประเทศญี่ปุ่นมา ฝึกสอนช่างทอ เป็นที่ รู้จักกันในชื่อของ”ผ้ายก สวนหงส์” ซึ่งต่อมาได้ เลิกราไป ในช่วง เปลี่ยนแปลงการ ปกครอง

1.3 ลวดลายและการใช้สีที่ปรากฏในผ้าทอของไทย

เนื่องจากกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์โสมมา” เป็นกลุ่มชาติพันธุ์เขมรที่ทอผ้ายกทองแบบราชสำนักโบราณ โดยลวดลายที่นำมาใช้เป็นลวดลายที่มีปรากฏอยู่ในศิลปกรรมไทยแขนงต่างๆ ในการศึกษาลวดลายและการใช้สีที่ปรากฏในผ้าทอของไทย จึงขอก้าวโดยรวมทั้งลวดลายและสีในกลุ่มชาติพันธุ์เขมร รวมถึงที่เป็นระบบแบบแผนของราชสำนักโบราณ ดังต่อไปนี้

1.3.1 ลวดลายที่ปรากฏในผ้าทอของไทย

ลวดลาย ในความหมายของการออกแบบลายผ้าหรือสิ่งต่างๆ นั้น อาจนิยามได้ดังนี้

ลวดลาย หมายถึง แบบอย่างที่ทำให้เกิดบนผ้า อาจเป็น เส้น รูปต่างๆ หรือทำให้เกิดผิวสัมผัสต่างๆ กัน มีสีสดใส โดยใช้วิธีการพิมพ์หรือทอก็ได้ (โสมวดี ฤทธิโชติ. 2547 : 25 ; อ้างอิงจาก อัจฉราพร ไสละสุต. 2527 : 307)

ลวดลาย อาจหมายถึง ลายต่างๆ ที่เขียนหรือแกะสลัก “ลาย” หรือ “ลวดลาย” เป็นรูปที่สร้างขึ้นเพื่อตกแต่งสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้สวยงาม ส่วนมากจะเป็นรูปซ้ำๆ ของแม่ลาย ในจังหวะและลีลาต่างๆ เช่น ลายเครือเถา ลายกระหนก ลายกุดั่น ฯลฯ (โสมวดี ฤทธิโชติ. 2547 : 25 ; อ้างอิงจาก ชะลูด นิ่มเสมอ. 2534 : 278)

ลายผ้าในสมัยรัตนโกสินทร์

การใช้ผ้าในยุคสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์มีระบบระเบียบบังคับการใช้ผ้าอยู่พอสมควร ซึ่งที่จริงแล้วคงสืบต่อมาจากสมัยอยุธยา ไม่ว่าจะเป็นเนื้อผ้าหรือวิธีการ ได้แก่ ผ้าแพร ผ้ากำมะหยี่ ผ้าปัดหล้า ผ้าตาด ผ้าลายเขียนสี ผ้ายก ผ้าไหม ผ้าตานิ ผ้าเปลือกไม้ ผ้าคากรอง ผ้าสมปัก ผ้าอัตลัด ผ้ายกทองระกำไหม และผ้าไหมพัสดร์ เป็นต้น

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชรัชกาลที่ 1 โปรดให้ออกพระราชบัญญัติว่าด้วยการแต่งกาย การใช้ผ้า ข้อบังคับและข้อห้าม ทั้งนี้ให้เป็นไปเพื่อประกอบบรรดาศักดิ์ตามตำแหน่ง หน้าที่การงาน และตามสกุล ตลอดจนเป็นการจัดระเบียบสังคมอีกด้วย

มีบทกลอนบรรยายถึงผ้าทรงที่เป็นผ้ายกลายกระหนก สนับเพลлакประดับเพชรพลอย 7 สี สวมเสื้อลายครุฑขนาด ผ้างกล่าวว่ามีกรรมวิธีการปัก การพิมพ์ลาย เขียนสี และทอยกดอก ดังต่อไปนี้

“ สนับเพลлакประดับเพชรเจ็ดประการ

ภูษาสารแยงยกกระหนกลาย

จีบโจงจังหวัดเขมขัดคา

เจียรบาดพื้นทองรองสาย

ห้อยหน้าปักปลิวเป็นริ้วราย

เจ็ดฉายฉลององค์บรรจงทำ

เป็นเครือครุฑขนาดลากหัว

ดูล้วยลอมคมข้า”

(เศรษฐมนตร์ กาญจนกุล . 2548 : 12 ; อ้างอิงจาก ญัฎฐภัทร จันทวิช. 2545. ผ้าพิมพ์ลายโบราณในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ. หน้า 50)

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 มีผ้ามากมายหลายชนิดแปลกไปจากเดิม เช่น ผ้าไหมด (ไหมดเทศ) มีทั้งพื้นสีเดียวและเป็นลวดลายต่างๆ เช่น ลายก้านแย่ง ผ้าไหมดนิยมนำมาตัดเป็นตัวเสื้อ ครั้งแรกนิยมตัดกันในหมู่เจ้านาย ต่อมาเริ่มเป็นที่นิยมในหมู่สามัญชนทั่วไป ผ้าไหมดยังเป็นผ้าที่พระมหากษัตริย์ทรงใช้พระราชทานให้แก่เหล่าแม่ทัพนายกอง ที่มีคุณงามความดีแก่ประเทศชาติ ดังที่มีปรากฏในบทละครเรื่องขุนช้างขุนแผน ที่ว่า

“ แล้วจึงตรัสสั่งคลังวิเศษ
ให้จัดแจงเสื้อไหมดเทศอย่างก้านแย่ง
แพรจีนดอกพุดตานสำนสีแดง
ทั้งสมปักตามตำแหน่งขุนนางใน”

(เศรษฐมนตร์ กาญจนกุล . 2548 : 12 ; อ้างอิงจาก ญัฎฐภัทร จันทวิช. 2545. ผ้าพิมพ์ลายโบราณในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ. หน้า 51)

ญัฎฐภัทร จันทวิช (2545ก : 52) กล่าวถึงลวดลายของผ้ายกและผ้าพิมพ์ลายซึ่งใช้ในงานพระราชพิธีสำคัญ เฉพาะพระเจ้าแผ่นดิน พระมเหสี เจ้าฟ้า และพระองค์เจ้านั้น ว่า “...มีลายที่น่าสนใจ เป็นต้นว่า ลายก้านแย่งครุฑนาค ลายก้านแย่งเทพพนม ลายเทพพนมมรสิงห์ ลายก้านแย่งโคมเพชรเจ็ดเหลี่ยม ลายก้านแย่งครุฑทรงข้าวบิณฑ์ ลายกนกเครือเถารูปครุฑยุคนาค ลายกนกข้าวบิณฑ์รูปครุฑคาบนาคร ฯลฯ ส่วนผ้ายกบางที่พวกผู้ดีมีเงินก็ใช้ได้”

ลายไทย

วิวัฒน์ จุฑะวิภาต (2545 : 22-29) กล่าวถึงศิลปกรรมไทยไว้ว่า ศิลปกรรมไทยมีแบบอย่างที่เราเรียกว่า ศิลปะอุดมคติ (Idealistic art) อันเป็นแบบอย่างที่มีอยู่ในกลุ่มประเทศอินเดีย กล่าวคือ สร้างงานจากจินตนาการผสมผสานด้วยรูปแบบจากธรรมชาติ โดยสร้างสรรค์ให้จิตรบรรจงเกินกว่าความเป็นจริงเหนือธรรมชาติ

ลายไทยมีลักษณะพิเศษ คือ ประกอบด้วยเส้นโค้งมากที่สุด ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความอ่อนหวานละมุนละไม อันถ่ายทอดมาจากลักษณะแห่งภาวะทางจิตใจของคนไทย เป็นความจริงที่ว่าศิลปกรรมที่อยู่ในขั้นวิจิตรศิลป์นั้น ศิลปินผู้กระทำมักสวมวิญญาณขึ้นในผลงานให้ปรากฏออกมา กล่าวคือ ในการสร้างงานแต่ละครั้งต้องประกอบด้วย

1. เจตนาอันบริสุทธิ์
2. ความคิดริเริ่มที่ดี
3. เป็นแบบอย่างของตนเอง

4. แสดงความรู้สึกในเรื่องเชื้อชาติที่ตนสังกัด

ในปัจจุบันการนำลวดลายไทยมาออกแบบเครื่องแต่งกายนาฏศิลป์ควรคำนึงถึง

- หน้าที่ใช้สอย
- รูปแบบ
- บุคลิก
- การสร้าง
- การถอดเปลี่ยน
- หลักประหยัด

โครงสร้างพื้นฐานของลายไทย

ได้มีผู้วิเคราะห์ที่มาของลวดลายไทยว่าน่าจะมีโครงสร้าง (Structure) มาจากรูปทรงเรขาคณิต ทั้งนี้เพราะศิลปะในยุคแรกเริ่มจะพัฒนามาจากรูปทรงทางเรขาคณิต เช่น รูปสี่เหลี่ยม สามเหลี่ยม วงกลม เป็นต้น อย่างไรก็ตามสำหรับโครงสร้างของลายไทยเมื่อพิจารณาโดยละเอียดแล้วจะเห็นได้ชัดเจนว่าช่างเขียนจะร่างภาพโดยอาศัยรูปแบบจากธรรมชาติ ผสมผสานกับจินตนาการตามแนวความคิด ความเชื่อของตน รูปแบบที่ออกมาจึงเป็นรูปแบบที่มีความเหมือนธรรมชาติ ซึ่งบางครั้งจะไม่เหมือนจริงแต่ก็แฝงไว้ด้วยความอ่อนหวาน สง่างาม ภูมิฐานแบบไทย ในลีลาการเคลื่อนไหวของลวดลายที่สะท้อนให้เห็นถึงความประณีตละเอียดอ่อนได้เป็นอย่างดี โดยพื้นฐานของลายจะอยู่บนรูปสามเหลี่ยมหน้าจั่วสี่เหลี่ยมจัตุรัส สามเหลี่ยมขาตรง และวงกลม (วัฒนะ จูฑะวิภาต. 2545 : 30)

วัฒนะ จูฑะวิภาต (2545 : 31-65) ได้รวบรวมเรื่องลายไทยไว้ดังนี้

ลายกระหนก

เป็นลายที่ช่างไทยถือว่าเป็นแม่ลาย นอกจากสันนิษฐานว่าเกิดจากลายกระจิงผ้าซีกแล้ว ยังพบว่าน่าจะมีวิวัฒนาการมาจากลายของสกุลศิลปะอื่นๆอีกเช่น ศิลปะขอม และอุททอง แต่ที่เรียกว่าเป็นลายกระหนกแท้นั้นน่าจะมีขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นมา เพราะลายกระหนกไทยจะมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว คือ ปลายยอดชายจะไม่เรียบตรง แต่จะทำให้มีความอ่อนสะบัดคล้ายกฤษณา ซึ่งลักษณะนี้จะเริ่มมีปรากฏชัดในศิลปะอยุธยา ทั้งคำว่า “กระหนก” พจนานุกรมได้แปลไว้ว่า “ทอง” ดังนั้นลายกระหนกน่าจะเกิดขึ้นพร้อมกับการเขียนลายรดน้ำ ซึ่งเป็นลายทองอันเป็นศิลปะที่เด่นชัดในสมัยอยุธยาเป็นต้นมา

ต้นกำเนิดของลายกระหนกไทยนั้นประดิษฐ์มาจากดอกไม้ ใบไม้ชนิดที่เป็นเถา เป็นเครือ ดอกไม้ ต้นไม้ พรรณไม้ที่ดีนี้จำเป็นที่จะต้องมีต้น กิ่ง ก้าน ดอก และยอดที่งาม จึงจะมีความเจริญเติบโตขึ้นไปได้ หลักของกระหนกจึงมาจาก ดอก กอ กาบ กิ่ง ก้าน ใบ ผูกเข้าด้วยกันแบบมีจังหวะ ช่อไฟ เป็นเถา ช่อ คล้ายเปลวไฟที่ถูกลมกระพือพัด ซึ่งการเขียนลายกระหนกที่สวยงามต้องมีการบาก และสะบัดของตัวกระหนกที่นุ่มนวล ไม่ว่าจะผูกกระหนกเป็นลายเรื่องใดก็ตามเช่นว่าจะผูกกระหนกเป็นดงป่าเขาลำเนาไพร ก็ต้องตั้งต้นหาจังหวะให้เป็นกระหนกช่อ

เล็กใหญ่หนูนึงกันไป แล้วเว้นที่ว่างเพื่อบรรจุสิ่งสารพัด เช่น นก ลิง กระรอก กระต่าย ฯลฯ ตามแต่จะเห็นเหมาะสม

1. กระหนกก้านขด หรือเรียกว่า “ลายก้นหอย” ทรงของยอดลายก้านขดนี้ ต้องอ่อนเป็นวงโค้งตามเถาของลาย โดยยอดลายโค้งเข้าเพื่อรับความโค้งของกาบหรือกระหนก ตัวรองลงมา ยอดของลายจะแสดงถึงความรู้สึกว่าจะเจริญเติบโตต่อไปได้อีก

2. กระหนกสามตัว หรือเรียกว่า “กระหนกนาง” “นาง” เท่ากับ “แม่” รวมความแล้วเท่ากับ “แม่กระหนก” กระหนกสามตัว คือ แม่บทของลายไทยที่บรรจุ ก้าน เถา กาบใหญ่ กาบเล็ก กลีบเลี้ยง ตัวกระหนกและยอดกระหนกไว้อย่างครบถ้วน และยังรวมตัวกระหนกทุกชนิดไว้เป็นต้นว่า “กระหนกก้านขด” คือ ช่อกระหนกข้างหน้า ด้านหลังก็มีกาบและยอดกระหนกด้วย แต่ถ้าตัดช่อกระหนกข้างหน้าออกทั้งช่อ กระหนกที่เหลืออยู่ด้านหลังจากโคนถึงยอดก็คือ “กระหนกเปลว” นั่นก็รวมอยู่ในกระหนกสามตัว ลายเดียวกันเอง

การเขียนลายกระหนกที่ต้นจะต้องเขียนสัดส่วนก่อน ต่อไปจึงเขียนโครงภายนอกให้เส้นอ่อนช้อย และได้ทรวดทรง แล้วจึงแบ่งกระหนกออกเป็น 3 ส่วนเท่าๆกัน จากนั้นก็กะจังหวะแบ่งภายในแต่ละตัวเท่าๆกัน รวมความทั้งหมดแล้วต้องให้เส้นทุกเส้นมีความสัมพันธ์กัน

3. กระหนกเปลว เป็นลายที่ช่างได้รับแรงดลใจมาจากเปลวเพลิงที่กำลังลุกพวยพุ่ง เปรียบเสมือนสัญลักษณ์อันบ่งบอกถึงความเจริญรุ่งเรืองของชนชาติไทย นับเป็นลายที่ได้รับคามนิยมแพร่หลายมาก ส่วนใหญ่มักใช้ประดับสิ่งก่อสร้าง หรือนำไปประกอบในงานอุตสาหกรรมและหัตถกรรมเพื่อเพิ่มคุณค่าทางด้านความงามให้กับชิ้นงานพร้อมทั้งเป็นการแสดงออกของศิลปะไทยและวัฒนธรรมไทย

การเขียนลายกระหนกเปลว นั้น หลักใหญ่จะต้องเขียนให้กาบ ก้าน กาบเกลี้ยง ตาลาย และตัวกระหนกเป็นทรงเรียวยาวสลับตระรีน เส้นลายไม่คดโค้งหักมุม

4. ใบกระหนกเทศ เป็นกระหนกอีกชนิดหนึ่งของลายไทยที่ช่างได้รับแรงดลใจมาจากต้นใบเงินใบทองและต้นดอกใบฝ้ายเทศ การชอยบายแบ่งตัวทรงภายในของกระหนกใบเทศ ต่างกับกระหนกสามตัว เนื่องจากประกอบด้วยก้านลักษณะกลมๆเป็นทรงกระบอก วางทรงก้านโค้งเป็นก้านเดียว เป็นลายกระหนกที่เหมาะสมสำหรับงานปั้นปูนและงานแกะสลักต่างๆ เพราะลักษณะของตัวกระหนกประกอบด้วยแข่งสิงห์และกระจิงตาอ้อยแทรกบ้าง และรูปแบบของลายทั้งสองก็มีรูปทรงหนา แข็งแรง ทนทาน เหมาะสำหรับงานในลักษณะประติมากรรม เพราะเมื่อลวดลายกระหนกใบเทศกระทบกับแสงจะเกิดความงามมาก

5. กระหนกเทศหางโต เป็นลายกระหนกไทยชนิดหนึ่งที่ได้รับแรงดลใจมาจากหางสิงโต ถ้าสังเกตหางสิงโตของจริงแล้ว จะเห็นว่าโคนจะโต ส่วนปลายเรียวเรียบ มีขนยาวเป็นพู่อยู่ที่ปลายหางเท่านั้น ลักษณะของกระหนกเทศหางโตนี้ก็เหมือนกับกระหนกใบเทศ คือประกอบด้วยก้านที่เล็กเรียว ประดับด้วยแข่งสิงห์ข้างๆก้านเพื่อความสวยงาม ตรงยอดรวมกระหนกเพิ่มช่อใบเทศโดยมีตาลายแยกช่อๆหนึ่งออกเป็นช่อเลี้ยงเพื่อเสริมความงามของยอด และอีกช่อหนึ่งแยกออกเป็นเถาโค้งกลับ ยอดสูงสุดประดับด้วยกระหนกแข่งสิงห์ยอดสะบัด

ลวดลายกระหนกที่มาประกอบในลายผ้ามักประกอบกับลวดลายอื่นๆ เช่น ลายประจำยาม ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ลายเทพนม เป็นต้น

ลายประจำยาม

“ประจำยาม” มีต้นกำเนิดมาจากลูกจันทน์ที่ผ่าเอาเนื้อข้างในออกแล้วเหลือแต่เปลือกนอก ซึ่งในอดีตนิยมติดกันไว้ตามฝาเรือน เพราะมีกลิ่นหอม รูปร่างเป็นดอกเป็นดวงงดงามดี ลายประจำยามเป็นลายที่มีโครงสร้างเป็นรูปสี่เหลี่ยมทแยงมุม ตรงกลางเป็นรูปวงกลม รอบนอกสี่ด้านประกอบด้วยบัว กระเจี๊ยบเทศ กระเจี๊ยบหู อย่างใดอย่างหนึ่ง “ประจำยาม” จัดอยู่ในจำพวกลายดอกลอย คือ เป็นแม่ลาย ใช้ออกลาย ใช้ออกลาย หรือใช้เป็นที่ห้ามลาย ถ้าอยู่ตัวเดียวโดดๆ โดยไม่ติดต่อกับลายอื่น เรียกว่า “ประจำยามรัดดอก” การวางดอกประจำยามสามารถวางได้ทั้งแบบตั้งทแยงมุมและตั้งตามแนวฉาก

ลายประจำยามที่ปรากฏในลายผ้าในจิตรกรรมไทย มักเขียนเป็นลายผ้าพุ่ง หรือลายเชิงผ้า ลวดลายอาจใช้เป็นลายเดี่ยวคล้ายดอกกลอยวางสลับกันหรือสับหว่างกัน บางครั้งก็วางลายแล้วมีตาข่ายมาเป็นตัวกำหนดหรือเป็นกรอบลายที่เรียกกันว่าลายราชวัตร ลายประจำยามนอกจากเป็นลายสี่กลีบในตัวเองแล้ว ยังมีการนำลายกระหนกสามตัวมาประกอบมุมทั้งสี่ ที่เรียกกันว่าลายประจำยามกำมู ก็มีการนำมาใช้เป็นลายผ้าเช่นกัน

ณัฐภัทร จันทวิษ (2545 : 119) ยังกล่าวว่า “...ในสมัยโบราณหากนำมาตกแต่งในเครื่องประดับ เช่น กำไล เข็มขัด ลายประจำยามจะใช้ได้เฉพาะเครื่องทรงของพระมหากษัตริย์ และพระบรมวงศานุวงศ์เท่านั้น”

ลายกระเจี๊ยบ

เป็นลายที่ใช้เป็นตัวให้เกิดจังหวะ มักใช้ตามพระราชยาน ห้อยตามบุษบก หน้าบัน ฐานพระพุทธรูป ในงานจิตรกรรมไทยมักพบว่าช่างจะใช้ลายกระเจี๊ยบเป็นตัวคั่นภาพ แบ่งเรื่องราว ซึ่งก็มักเขียนลวดลายและการบากแบ่งตัวแตกต่างกันเป็นหลายรูปแบบ ดังต่อไปนี้

1. กระเจี๊ยบปลา เป็นลายที่ช่างได้รับแรงบันดาลใจมาจากปลา ทรวดทรงเป็นรูปสามเหลี่ยมซึ่งถอดมาจากรูปสี่เหลี่ยมด้านเท่า กระเจี๊ยบปลาเป็นลายต่อเนื่องกันได้ทั้งซ้ายและขวา โดยมีเส้นขอบเป็นฐาน ใช้ในการประดับตามกรอบแทนบัวแทงลาย

2. กระเจี๊ยบตาอ้อย หรือที่เรียกว่า “บัว” ทรวดทรงเป็นรูปพุ่มสามเหลี่ยมที่ถอดออกจากกรอบสี่เหลี่ยมด้านเท่าเหมือนกันกับกระเจี๊ยบปลา แต่ว่าพุ่มทรงโครงภายนอกได้รับการดัดแปลงมาจากดอกบัว จึงมีลักษณะเส้นอ่อนเรียวยาวทั้งซ้ายขวา ส่วนการสอดไส้ของบัวได้รับแรงบันดาลใจมาจากตาอ้อยซึ่งมียอดแหลมและปากที่หยักเข้าทั้งสองข้าง

3. กระเจี๊ยบเทศ รูปทรงภายนอกเหมือนกระเจี๊ยบตาอ้อย แต่มีการบากแบ่งตัวและบากกบบแบบใบเทศ ส่วนเนื้อที่ภายในมีตัวสอดไส้เล็กน้อยแล้วแต่ขนาด รอบนอกแบ่งจังหวะรอบตัวกระเจี๊ยบเป็นช่องๆเรียงต่อกัน แต่ละช่องเป็นเส้นม้วนขดเรียกว่า“แข่งสิงห์”

4. กระเจี๊ยบปฏิญาณเรียกว่า“กระเจี๊ยบหู” เป็นทรงพุ่มสามเหลี่ยมซึ่งอยู่ในกรอบสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดกว้าง 2 ส่วน สูง 3 ส่วน ตอนบนมีรูปทรงเหมือนกระเจี๊ยบเทศ แต่ตอนล่างต่อเป็นก้านลงมา ด้านซ้ายและขวาทั้งสองข้างเป็นกระหนกตั้งขึ้น ดูแล้วเหมือนหูของสัตว์ ตอนบนยอดของพุ่มสอดไส้บากแบ่งตัวได้เช่นเดียวกับกระเจี๊ยบเทศ กระหนกและก้านสอดไส้บากแบ่งตัวได้เช่นเดียวกัน แต่การบากแบ่งตัวทั้งตอนบนและตอนล่างต้องให้เท่าๆกัน จึงจะสวยงาม กระเจี๊ยบปฏิญาณนี้ถ้ามีขนาดเล็ก เมื่อเข้าสู่กับกระเจี๊ยบตาอ้อยหรือกระเจี๊ยบปฏิญาณตัวใหญ่กว่าแล้วจะเรียกว่า กระเจี๊ยบเจิม

5. กระจันรวน มีสัดส่วนเหมือนกระจันหู่ แต่กลับกันที่ยอดปลายเฉียงแหลมลงมาข้างล่าง ยอดจะเฉียงทางซ้ายหรือขวาก็ได้ การสอดไส้ปากแบ่งตัวเหมือนกระจันหู่ เพียงแต่ทำยอดให้ปลายสับตัดไปทางใดทางหนึ่ง

กระจันรวนใช้ประกอบหน้าบันโบสถ์ วิหาร พลับพลา ฯลฯ โดยประดับเรียงรายกันอยู่ข้างใต้ติดกันกับลายที่บรรจบหน้ากระดาน

ลายพุ่มข้าวบิณฑ์

เป็นลายไทยที่สำคัญลายหนึ่ง ข้าวบิณฑ์ แปลว่า ข้าวก้อน หมายถึงข้าวที่ใช้ตั้งเครื่องบูชาสังเวท มีพุ่มทรงแหลมคล้ายดอกบัวครอบอยู่ ดังนั้นลายทรงพุ่มข้าวบิณฑ์จึงได้แก่ลายประกอบช่อกระหนกที่มีรูปทรงคล้ายดอกบัวและมีก้านแหลมเล็กน้อย ซึ่งลายพุ่มทรงข้าวบิณฑ์นี้อาจเป็นลายกระหนกหรือลายอื่นๆก็ได้ มักนิยมนำไปประดับที่ยอดของพระเจดีย์ และส่วนใหญ่นิยมใช้เป็นลายพื้น โดยประกอบกับลายลูกโซ่

ลายพุ่มข้าวบิณฑ์มีเส้นตรงการวางไส้ลายให้เป็นรูปภาพต่างๆ เช่น รูปเทพนม รูปกนิรี รูปยักษ์ รูปนาง รูปกนิกรพื่อนโอ ฯลฯ อย่างไรก็ตามลายพุ่มข้าวบิณฑ์ที่เป็นภาพเทพนมจะใช้เขียนเป็นลายผ้าสำหรับพระมหากษัตริย์ ราชวงศ์ หรือเทพยดา ไม่นำมาเขียนสำหรับบุคคลธรรมดา ด้วยถือคติที่ว่าเทพดาอยู่สูงกว่าสามัญชน ซึ่งปัจจุบันมีการละเลยคตินิยมของบรรพบุรุษและมีการนำลายเทพนมไปใช้กันอย่างแพร่หลาย เช่น นำไปพิมพ์เป็นลายผ้าถุงนำไปหล่อเป็นลายประกอบโลงศพ เป็นต้น

ลายดอกกลอย

เป็นลายเดี่ยว นิยมใช้ดอกไม้มาประดิษฐ์เป็นดอกดวงวางสลับกันในผืนผ้า หรืออาจวางเรียงกันเป็นแถวเป็นแนว หรืออาจนำมาประกอบลายก้านแย่ง

ลายกุดั่น

เป็นลายดอกไม้หรือลายดอกจอก เดิมทีเป็นลายประกอบสถาปัตยกรรมไทย แต่มีการนำมาเขียนเป็นลายผ้ากันมากโดยการปรับปรุงรูปแบบใหม่ๆ มีทั้งลายกุดั่นกลมและลายกุดั่นแปดเหลี่ยมลายผ้าบางผืนอาจผูกภาพสัตว์หิมพานต์ผสมลายกุดั่น โดยให้ภาพสัตว์หิมพานต์อยู่กลางลาย

ซึ่งณัฐภัทร จันทวิช (2545 : 120) กล่าวถึงลายนี้ว่า

“...จากการศึกษาผ้าพิมพ์ลายโบราณ พบลายดอกกุดั่นเป็นจำนวนมาก และมีการปรับปรุงลายกุดั่นเป็นหลายรูปแบบ มีทั้งกุดั่นรูปกลม และลายกุดั่นรูปแปดเหลี่ยม ผ้าลายบางผืนมีการผูกลายกุดั่นกับภาพสัตว์หิมพานต์ ปรากฏอยู่ตรงกลางลายด้วย เช่น ลายคชสีห์ ลายราชสีห์ ลายหงส์ และลายมังกร เป็นต้น”

ลายแก้วชิงดวง

ลายแก้วชิงดวงนิยมนำมาเขียนลายผ้า โดยนำมาประกอบกับลายเครือเถาอื่นๆ

ลายราชวัตร

ลายราชวัตรเป็นลายตารางสี่เหลี่ยม ผสมกับลายประจำยามบ้าง ลายดอกลอยบ้าง ลายเทพนมบ้าง

ลายเฟื่องและลายไทยอันเนื่องมาจากดอกไม้ได้แก่

1. ลายดอกไชยพฤกษ์
2. ลายดอกพุดตาน
3. ลายดอกรัก
4. ลายดอกจิก
5. ลายดอกบัว
6. ลายดอกมะลิ
7. ลายดอกกุหลาบ
8. รักร้อย
9. ลายดอกลำดวน

ลายแข่งสิงห์

ลายแข่งสิงห์เป็นลายในทรงสี่เหลี่ยมทแยงมุม คล้ายโครงร่างลายบัวรวมเรียงต่อกับตั้งแต่สองตัวขึ้นไป โดยภายในมีการขมวด บากแบ่งตัว และสอดไส้ ลายแข่งสิงห์ส่วนใหญ่ใช้ประกอบกับลายไทยลายอื่น เช่น ลายกระจัง ซึ่งหากกระจังมีขนาดใหญ่ ก็จะใส่แข่งสิงห์ซ้อนรอบตัวกระจัง ลักษณะการประดับจะพบได้ทั้งแนวตั้งและแนวนอน ทำนองลายหน้ากระดาน

1. แข่งสิงห์ชนิดเทศหางโต
2. แข่งสิงห์ชนิดเทศกระหนก
3. แข่งสิงห์ชนิดใบเทศ
4. แข่งสิงห์ชนิดผักกูด

ลายดาวและเดือน

เป็นลายที่ประกอบด้วยวงกลมเป็นแกนกลาง ติดด้วยตัวกระจังชนิดต่างๆหรือกลีบบัวกระจายเป็นรัศมีโดยรอบ ได้แก่ ดอกดาวตุ้ตู่ ดอกดาวกระจาย

ลายบัว

เป็นลวดลายที่มีความสำคัญในงานศิลปกรรมไทยอย่างโดดเด่น และยังเป็นสัญลักษณ์ในศาสนาพุทธและพราหมณ์ ซึ่งในที่นี้จะกล่าวถึงลวดลายบัวที่อยู่บนงานช่างสถาปัตยกรรมไทยอันได้แก่

ลวดบัว คือ ลายเส้นที่ประดิษฐ์ให้ที่ส่วนนูน ส่วนเว้า บนท้องไม้ (พื้นระนาบ) รอบฐานอุโบสถ วิหาร หรือฐานเจดีย์

ลวดบัวลูกแก้ว คือ ลวดบัวที่ประดิษฐ์เป็นเส้นนูนโค้งไปตลอด

ลวดบัวลูกแก้วอกไก่ คือ ลวดบัวลูกแก้วที่ทำเป็นเส้นแหลม

บัวลูกแก้ว คือ ลูกแก้วลายบัวของหัวเม็ด

บัวคว่ำ บัวหงาย คือ ลายคู่กัน บัวคว่ำอยู่ส่วนล่างของฐาน บัวหงายอยู่ส่วนบนลายบัวคว่ำหากมีส่วนลาดมากเรียกว่า บัวถลา ซึ่งมักทำเป็นกลีบบัวแยกเป็นกลีบและมีกลีบซ้อนระหว่าง

กลีบ

บัวรวม คือ บัวคว่ำ บัวหงายอีกแบบหนึ่งซึ่งทำเส้นบัวขนานกันไปตามส่วนโค้งของบัว คล้ายกระจังรวม จึงอ่อนช้อยไม่แข็งกระด้างเหมือนบัวธรรมดา

บัวปากฐาน หรือ บัวแวง หรือ บัวเกสร คือ บัวหงายที่กลีบตั้ง ยาว ตัวลึบ ทำเป็นแผ่นตั้งตรง ปลายกลีบผายเปิดออกรับส่วนบนที่ยื่นเกินส่วนล่าง และตรงส่วนที่ใช้บัวปากฐานมักนิยมประดับรูปครุฑแบกหรือเทพนม

บัวปากปลิง คือ บัวที่ใช้ประดับตามขอบชั้นต่างๆ มีลักษณะคล้ายรูปข้างของกลีบของบัวคว่ำ แต่มีส่วนโค้งเว้าเข้าไปภายใน

บัวหลังเจียด หรือ บัวถลา เป็นบัวที่นิยมทำบนส่วนหลังของพนักเก้าอี้พวงกบ พนักกระเบื้องหลังเก้าอี้

บัวหลังเบ้า คือ บัวคว่ำบัวหงายที่อยู่ติดกันโดยไม่มีชั้นกระดานคั่นกลาง มักใช้กับฐานรองปากระฆังขององค์เจดีย์

บัวหลังสิงห์ คือ บัวคว่ำที่ประกอบเฉพาะส่วนที่ทับอยู่ตอนบนของฐานสิงห์

บัวพินัยักษ์ คือ บัวที่มีลักษณะกลีบเป็นเหลี่ยมสัน ปานมน มีส่วนสัดไปทางกว้างมากกว่าสูง คล้ายซี่ฟันของยักษ์ในเชิงจิตรกรรม

บัวกระจับ คือ บัวที่มีลักษณะกลีบบานผายออกด้านนอกคล้ายปีกกระจับ ใช้ประดับตามข้อต่อของสิ่งที่เป็นท่อนยาว

บัวกลุ่ม คือ รูปดอกบัวบาน มีกลีบซ้อนเป็นพุ่ม ใช้คั่นหรือเป็นเครื่องรองรับสิ่งอื่นๆ เช่น พระพุทธรูป หัวเสา (มักใช้กับเสากลมหรือเสาแปดเหลี่ยม) ปลียอด เครื่องยอด ถ้ากลีบปลายบานสะบัดเป็นลายน้ำไหล เรียก บัวจกกล มักใช้กับเสาเหลี่ยมย่อมุม

บัวกลีบขนุน เป็นส่วนประกอบของปรางค์ อยู่ตรงส่วนยอดฝักข้าวโพดขึ้นไปโดยทำเป็นชั้นๆ บัวชนิดนี้ถ้าใช้กับปรางค์จะเรียกว่ากลีบยอดปรางค์ หากใช้กับพานเรียกว่าบัวกลีบพาน

บัวคอเสื้อ เป็นกลีบบัวที่ใช้ประดับส่วนบนขององค์ระฆังของเจดีย์เหลี่ยม หรือยอดปราสาท ยอดมณฑป หรือส่วนคอเสาเหลี่ยม ย่อมุมได้คอดต่อหัวเสา บัวคอเสื้อมีที่มาจากลายประดับคอเสื้อสมัยโบราณ ทำเป็นรูปบัวยาวปกไหล่ทั้งสองข้าง

ลายประเภทลายผสม

มีมากมาย เช่น ลายก้านแย่งเทพนม ก้านแย่งโคมเพชร ลายก้านแย่งครุฑยุดนาค ลายก้านแย่งครุฑทรงข้าวบิณฑ์ ลายกระหนกเครือเถาครุฑผสมพุ่มข้าวบิณฑ์ ลายเครือเถาครุฑยุดนาค ลายกระหนกข้าวบิณฑ์รูปครุฑคาบนาคร เป็นต้น

ลวดลายอื่นๆ ได้แก่

ลายก้านขด เป็นการนำกระบวนลายหลายอย่างมาต่อกัน โดยมีลายเชื่อมต่อร้อยกันไปเรื่อยๆ มีหลายชนิด

ลายเปลว ลายเครือเถา เป็นลายที่เลื้อยไปอย่างอิสระภายในรูปทรงของสิ่งที่ทำ มีทั้งเครือเถาชั้นเดียว เครือเถาไขว้

ลายขอบและลายเชิง ใช้ในพื้นที่แคบหรือแต่งตามขอบทั้งแนวตั้งและแนวนอน มีหลายลาย เช่น ลายหน้ากระดาน ลายเกลียว ลายก้านต่อดอก ลายกรวยเชิง ลายเฟือง

ลายไทยในสมัยรัตนโกสินทร์

ภายหลังจากที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้ทรงกอบกู้บ้านเมืองคืนมาจากคราวเสียกรุงครั้งที่ 2 พระราชภารกิจอันยิ่งใหญ่ประการต่อมา ก็คือ การทำนุบำรุงบ้านเมืองให้ฟื้นจากสภาพบ้านแตกสาแหรกขาด ซึ่งในสมัยนี้งานช่างศิลปกรรมก็ได้รับการเหลียวแลด้วยเช่นกัน แต่อาจจะยังไม่โดดเด่นนัก จนเมื่อบ้านเมืองเข้าสู่ภาวะปกติ งานช่างศิลป์ไทยจึงได้รับความนิยมอีกครั้งโดยในสมัยรัชกาลที่ 1 ผลงานส่วนใหญ่มีความอ่อนหวานแบบอยุธยา หากแต่เว้นช่องไฟน้อย ทำให้ตัวลายเบียดกันแน่นดูแล้วค่อนข้างจะเป็นระเบียบแบบแผนมากเกินไป มาในสมัยรัชกาลที่ 2 ที่ช่างฝีมือแขนงต่างๆเจริญรุ่งเรืองมาก ด้วยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงพระปรีชาสามารถในเชิงการช่างเป็นยิ่งนัก และทรงชื่นชอบงานศิลปะแบบจีนเป็นพิเศษ จึงทำให้ลวดลายของงานในสมัยนี้คงความเข้มแข็งแบบไทยผสมผสานด้วยลวดลายแบบศิลปะจีนเป็นลายประกอบ เช่น ลายพระอุโบสถฝั่งมุขของวัดพระเชตุพนฯ ที่ตัวลายดำเนินเรื่องเป็นเรื่องราวเกียรติ แต่มีลายดอกพุดตานแบบศิลปะจีนเป็นลายพื้นในสมัยรัชกาลที่ 3 อันเป็นยุคทองของงานช่างสมัยรัตนโกสินทร์ ลวดลายต่างๆจะมีความลงตัวด้วยจังหวะตัวลาย ช่องไฟ และการจัดองค์ประกอบโดยรวมของภาพอย่างงดงาม เช่น บานประตูประดับมุก หรือตู้พระไตรปิฎกของวัดพระเชตุพนฯ ที่มีลายกระหนกพลิ้วไหวได้จังหวะอย่างศิลปะอยุธยาตอนปลาย

สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถือเป็นความเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญของลายไทย เพราะลวดลายส่วนใหญ่จะเป็นแบบฝรั่ง หรือไม่ก็ฝรั่งผสมไทยผสมจีน แต่ยังคงความนิยมแบบไทยอยู่ เพียงแต่ว่าลายไทยสมัยนี้ขาดความสง่างาม และไม่โดดเด่นเท่ากับสมัยก่อน เช่น ลายปูนปั้นบนประตูพระอุโบสถวัดศรีอัมรินทร์วรวิหาร

สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวลายไทยยังคงดำเนินตามแบบอย่างสมัยรัชกาลที่ 4 แต่ได้มีการประยุกต์ลายไทยให้เข้ากับแบบอย่างที่น่ามาจากฝรั่งได้อย่างลงตัวจนเกิดเป็นลวดลายไทยอย่างใหม่ขึ้น โดยนายช่างใหญ่ที่ปฏิรูปศิลปะไทยสมัยใหม่นี้ ก็คือ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ผู้ออกแบบใบเสมาหินอ่อนพระอุโบสถวัดพระปฐมเจดีย์

ในสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงปัจจุบัน แม้ว่าลวดลายอย่างศิลปะไทยจะคลายความนิยมลงไปมาก หากแต่ลายไทยก็ยังมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องมาโดยตลอด ทั้งจากตัวช่างผู้สร้างงานพื้นถิ่น และจากการประยุกต์ใช้กับงานอื่นๆ เช่น ใช้แต่งเติมเพิ่มความสวยงามให้กับเครื่องประดับอย่างลายหน้ากระดานลูกฟัก ลายกบตามเชิงเสา หรือมุกย่อไม้สิบสองของบุษบก ก็ล้วนแต่มีความวิจิตรบรรจงให้ความสวยงามตามแบบอย่างในอุดมคติได้

วิธีการแบ่งสัดส่วนของผืนผ้าห่มเพื่อบรรจุลาย

การบรรจุลายลงบนผืนผ้า มีการแบ่งสัดส่วนโดยความคิดของช่างเป็นหลัก ประกอบกับฐานะและตำแหน่งของผู้สวมใส่ อย่างเช่น ผืนผ้าห่มที่มีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีการแบ่งเนื้อที่ออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนท้องผ้า และเชิงผ้า

เชิงผ้าเป็นส่วนสำคัญ โดยมากมักแบ่งเชิงผ้าออกอีกเป็น 2 ส่วน ส่วนล่างสุดเป็นลวดลายกรวยเชิงโปร่งขัดจังหวะด้วยลายไขปลาค้างคาว จากนั้นเป็นลายหน้ากระดาน แล้วก็ลายไขปลาค้างคาว (ลายลูกประคำ) วิธีการวางลายอย่างง่าย ๆ คือ ให้วางลายกรวยเชิงที่ปลายลายสุดก่อน ต่อจากนั้นจึงจะ

วางลายที่ไม่ซ้ำรูปแบบกัน เช่น ลายประจำยามก้ามปู ลายดอกกลอย ลายดอกชี่กดอกซ้อน ทุกลายต้องคั่นด้วยลายไขปลาเสมอ หรืออาจใช้เส้นลวดแทนได้แต่ไม่ควรมาก (ลายเชิงผ้า คือ ลายที่อยู่ปลายเชิงของผ้า)

ณัฏฐภัทร จันทวิช (2545 : 120) กล่าวถึงลวดลายที่เชิงและขอบผ้าของผ้าพิมพ์โบราณซึ่งมีลักษณะเดียวกันกับผ้ายก ดังนี้

...ลายที่เชิงผ้าเป็นส่วนที่เน้นเป็นกรอบให้เห็นความสวยงามของผืนผ้ายิ่งขึ้น โดยใช้ลายที่แปลกออกไปจากลายตรงส่วนท้องผ้า สำหรับลายเชิงผ้าจะมีที่ส่วนนั้นย่อมแล้วแต่ความสวยงามและความคิดประดิษฐ์ของช่าง ประกอบกับความสำคัญที่ว่าผู้ที่สวมใส่นั้นมีตำแหน่งหรือฐานะเป็นอย่างไร เนื่องจากผ้านั้นเป็นเครื่องยศด้วย จำนวนชั้นของเชิงผ้าจึงมีความสำคัญ เท่าที่พบมีการแบ่งเนื้อที่ตรงเชิงผ้าออกเป็น 2 ส่วน ส่วนล่างสุดเป็นลายกรวยเชิงโปรง ขนาบด้วยแนวลายลูกประคำ ถัดจากลายกรวยเชิงเป็นลายหน้ากระดาน แบ่งออกเป็น 3 แนว แนวกลางกว้างเป็น 2 เท่าของแนวนบนและแนวล่าง แต่ละแนวนคั่นด้วยแนวลายลูกประคำหรือลายไขปลา แนวกลางประดับด้วยลายประจำยามแปลง ซึ่งตรงกลางลายเขียนเป็นลายสัตว์หิมพานต์ ลายประจำยามคั่นด้วยลายกระหนกในโครงภาพของลายมังกร 2 ตัวเกี่ยวพันกัน ส่วนแนวนบนและแนวล่างของลายแนวกลางเป็นลายเครือเถาดอกไม้ 8 กลีบ ที่แปลงมาจากลายประจำยามปีกค้างคาว

ส่วนตัวท้องผ้าที่อยู่ตรงกลางมักใส่ลายซ้ำ เช่น ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง ลายเทพนมก้านแย่ง เป็นต้น

สำหรับธีรพันธุ์ จันทรเจริญ (2536 : 57-62) กล่าวถึงองค์ประกอบของผ้ายก ลายผ้า และลักษณะสีของผ้ายกที่มีความสัมพันธ์กับความเชื่อ และการกำหนดฐานะของบุคคลในสังคม ไว้โดยสรุปได้ดังนี้

การจัดวางองค์ประกอบของลวดลายผ้ายก

1. แบบมีกรอบมีเชิง ประกอบด้วยส่วนท้องผ้า สังเวียน และกรวยเชิง ผ้ายกกลุ่มนี้พบหลายขนาด แตกต่างกันตามหน้าที่ใช้สอย ได้แก่ ใช้เป็นผ้านุ่ง หรือใช้เป็นผ้าคาดเอว บุรุษ
2. มีเชิงไม่มีกรอบ ประกอบด้วยส่วนท้องผ้าและกรวยเชิง ส่วนใหญ่ใช้เป็นผ้านุ่ง
3. มีกรอบไม่มีเชิง ประกอบด้วยส่วนท้องผ้าโดยมีสังเวียนล้อมท้องผ้าทั้ง 4 ด้าน ส่วนใหญ่ใช้เป็นผ้าสำหรับปูลาด ไม่นิยมนำมานุ่ง การจัดองค์ประกอบเช่นนี้ อาจได้รูปแบบมาจากพรหม
4. ไม่มีกรอบไม่มีเชิง แบ่งออกเป็น
 - 4.1 สังทอเป็นพับ สำหรับตัดเสื้อ กางเกงหรือกระโปรง ตลอดจนใช้ตัดเย็บเป็นสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ
 - 4.2 ทอเป็นผืน แตกต่างกันตามหน้าที่ใช้สอย ได้แก่ ผ้านุ่งขนาด กว้าง 90 เซนติเมตร

ยาว 1 เมตร ผ้าห่ม กว้าง 70 เซนติเมตร ยาว 1.85 เมตร เป็นต้น

5. แบบพิเศษ ได้แก่

5.1 ทอเฉพาะสั่งเวียน สำหรับต่อเชิงผ้าห่ม

5.2 ผ้าเช็ดปาก เป็นผ้าสีเหลี่ยมจัตุรัสมีส่วนท้องผ้าและมีการล้อมท้องผ้าทั้งสี่ด้าน

ลวดลายที่ใช้

1. ลายพรรณพฤกษา เป็นลวดลายที่ประดิษฐ์ขึ้นโดยได้รับแรงบันดาลใจจากพืชพรรณธรรมชาติรอบตัว มีทั้งต้นไม้ เถาไม้ กิ่งไม้ ใบไม้ ดอกไม้ และช่อดอกไม้ สามารถใช้ได้โดยทั่วไป มิได้จัดเป็นลายหวงห้าม หรือสงวนสิทธิเฉพาะชนชั้นสูง
2. ลายเรขาคณิต เป็นลวดลายที่ประดิษฐ์ขึ้นด้วยรูปทรงเรขาคณิต ทั้งทรงเหลี่ยมและทรงกลมประกอบกัน ลวดลายประเภทนี้มิได้หวงห้ามหรือสงวนสิทธิไว้สำหรับชนชั้นสูง
3. ลายกระหนก เป็นลวดลายที่มีรากฐานจากธรรมชาติ เช่นเดียวกับลายพรรณพฤกษา แต่มีการพัฒนาต่อเนื่องมายาวนาน ทำให้การคิดผูกลายมีความซับซ้อนมากกว่า และมีจังหวะลีลาที่เป็นระเบียบแบบแผนจัดเป็นลวดลายชั้นสูง นิยมใช้ร่วมกับลวดลายชั้นสูงประเภทอื่น เช่น กลุ่มลายตัวภาพ จึงมักจะพบลวดลายประเภทนี้ในผ้าของชนชั้นสูง
4. ลายตัวภาพ ราชสำนักสยามได้สงวนสิทธิไว้สำหรับพระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ และขุนนาง เป็นลวดลายที่ไม่อนุญาตให้ราษฎรสามัญใช้ ผู้ใดฝ่าฝืนถือเป็นการผิดกฎหมาย ลวดลายประเภทนี้จัดเป็นลายชั้นสูงที่ช่วยสร้างสรรค์ภาพลักษณ์ของเทพเจ้าในลำดับชั้นต่างๆ ตัวอย่างลายประเภท ได้แก่
 - 4.1 ลายจำพวกสัตว์หิมพานต์ทั้งหลายเป็นสัญลักษณ์แทนบุคคลชั้นสูงนับตั้งแต่ ขุนนาง พระบรมวงศานุวงศ์จนถึงพระมหากษัตริย์ ได้แก่ ลายนาค ลายครุฑยุคนาคหงส์ กิณรี-กินนร สิงห์หรือราชสีห์
 - 4.2 ลายเทพเจ้า ได้แก่ ลายเทพพนม เทพร้า และเทพถือดอกไม้ เป็นต้น
5. ลายพิเศษ เป็นลวดลายที่ออกแบบขึ้นเป็นพิเศษ มีความแตกต่างจากลวดลายตามประเพณีดั้งเดิม เช่นลวดลายตัวอักษรพระปรมาภิไธยย่อ“จปร” ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าพระเจ้าอยู่หัว เป็นต้น หรือ พระปรมาภิไธยย่อ “ภปร” ซึ่งเป็นการสั่งทอขึ้นเพื่อนำมาใช้ในกิจการของราชสำนักในวาระพิเศษ

ลวดลายของผ้าทอในกลุ่มคนภาคอีสาน

ลวดลายต่างๆมาจากจินตนาการของช่างทอเอง โดยส่วนใหญ่เป็นลายจากของใกล้ตัวที่ใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น ลายกุญแจ (ประแจ) ลายขอ และลายขาเป๋ ซึ่งเป็นเครื่องมือในการทอผ้า ลายตุ้ม เครื่องมือในการจับปลา ส่วนลายดอกไม้ ผลไม้ มีลายบกหรือลายกะบก ลายดอกสำน ดอกจิก ดอกฮ้าง ดอกแก้ว ดอกพิกุล และช่อดอกไม้ เครื่องแต่งตัว เช่น ลายขอกระจอน (ตุ้มหู) นอกจากนี้ยังมีลายที่เกิดจากความเชื่อและจินตนาการ เช่น ลายนาค ทั้งลายนาคขอ นาคหัวช่อ และนาคกันต์ ลายพองน้ำ ลายปราสาท เป็นต้น นอกจากเครื่องแต่งกายแล้วผ้าห่มหรือผ้ารองผ้าเปียง ผ้ามน รุง ผ้าผะเหวด เป็นต้น

ลวดลายที่ปรากฏบนผ้าของกลุ่มคนในภาคอีสาน แสดงให้เห็นถึงการมีจุดเริ่มต้น หรือ ต้นแบบที่มาจากสิ่งเดียวกัน คือมีบรรพบุรุษร่วมกัน และการคิดค้นลวดลายที่มาจากความคิดเดียวกัน และเมื่อต่างคนต่างแยกย้ายกันไป ลวดลายผ้าก็ยังคงสืบทอดแม่ลายเดิมเรื่อยมา แต่การคิดลายดัดแปลงไปจาลายดั้งเดิมก็มีบ้าง ก่อให้เกิดลวดลายที่แปลกออกไป จังหวะการวางลายก็เช่นเดียวกัน แม้ว่าจะมีการปรับเปลี่ยนคิดลายใหม่ๆขึ้นได้ แต่การวางลาย หรือ โครงสร้างของแนวลายก็ยังคงแนวเดิมให้สามารถศึกษาเปรียบเทียบได้ ดังเช่น การทอชิ้นชิ้นที่ทำจากฝ้ายเพื่อไว้นุ่งในการทำงานนั้นก็มีการพัฒนาแนวของชิ้นชิ้นออกมาเป็นชิ้นคั่น ซึ่งเดิมคงชิ้นคั่นแนวยาว สลับสีเรียบๆ ต่อมาได้เพิ่มลายขีดเล็กๆสอดแทรกเข้าไปในแนวลายที่สลับกันเป็นระยะๆ ต่อมาลายขีดงายก็เพิ่มความสวยงามมากขึ้น รู้จักทอลายขีดที่เป็นดอกขึ้นมาเป็นลายขยายลายเดียวทอซ้ำๆกันตลอดผืน เช่น ลายขอหวาน ลายโคมหัวหวาน ลายตุ้มหวาน ลายช่อดอกไม้ เป็นต้น

1.3.2 การใช้สีที่ปรากฏในผ้าทอของไทย

ดาร์นี บุญยประสพ (2543 : 229 ; อ้างอิงจาก เจือ สตะเวทิน. สุนทรภู่ พิมพ์ครั้งที่ 1) กล่าวอ้างถึงคำพรรณนาเกี่ยวกับสีของสุนทรภู่ จาก”สวัสดิกษา” จะเห็นว่าเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระกุษาทรงของพระมหากษัตริย์ ซึ่งสีที่ใช้บางสีต่างกับคติที่ใช้ในปัจจุบัน ดังนี้

กุษาทรงนรงค์ครบ
ให้มีครบเครื่องเสร็จทั้งเจ็ดสี
วันอาทิตย์สีทริโชคโศลกดี
เอาเครื่องสีแดงทรงเป็นมงคล
เครื่องวันจันทร์นั้นควรสีนวลขาว
จะยืนยาวชนษาสถาผล
อังคารม่วงช่วงงามสีครามปน
เป็นมงคลขัตติยาเขาราวี
เครื่องวันพุธสุดดีด้วยสีแสด
กับเหลืองแปดปนประดับสลับสี
วันพฤหัสบดีเครื่องเขียวเหลืองดี

วันศุกร์สี่เมฆหมอกออกสงคราม
วันเสาร์ทรงเครื่องดำจิ้งล้าเลิศ
แสนประเสริฐเสียนศึกจะนึกขาม
หนึ่งพาชีขับประด้างาม
ให้ต้องตามสีสนิจังกันภัย

นอกจากนี้ดาร์นี บุญยประสพ (2543 : 230 ; อ้างอิงจาก ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมท. *สี่แผ่นดิน*.) กล่าวถึงการพรรณนาของแม่แหม แม่ของแม่พลอยใน”สี่แผ่นดิน” ว่า “คนข้างนอกเวลานี้เขาแปลก นึกจะนุ่งสี ห่มสีอะไร เขาก็เอาแต่ใจของเขา ว่าบางทีแต่เป็นชุดผ้าถุง ผ้าห่มสีเดียวกันไม่ใช่ติดกันอย่างพวกเรา”

โดยอธิบายต่อไปว่าคนข้างนอกใน”สี่แผ่นดิน”เป็นชาวบ้าน ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้นำการแต่งกายในสมัยนั้นเป็นสังคมชั้นสูง ส่วนใหญ่จะอยู่ในรั้วในวัง การแต่งกายจะใช้สีเข้าชุดกัน ซึ่งในสมัยนั้นถึงว่าฉูดฉาดแบบของสาวชาววัง

ทั้งนี้ที่ใช้ในการแต่งกายในสมัยนั้น มีดังนี้

วันจันทร์	นุ่งผ้าสีเหลืองอ่อน ห่มสีน้ำเงินหรือบานเย็น หรือนุ่งผ้าสีน้ำเงินนกพิราบ ห่มสีจำปาแดง
วันอังคาร	นุ่งผ้าสีปนหรือม่วงเม็ดมะปราง ห่มสีโศก หรือนุ่งผ้าสีโศก(เขียวอ่อน) ห่มสีม่วงอ่อน
วันพุธ	นุ่งผ้าสีตะกั่วหรือสีเหล็ก ห่มสีจำปา
วันพฤหัสบดี	นุ่งผ้าสีเขียวใบไม้ ห่มสีแดงเลือดนก นุ่งผ้าสีแดง ห่มสีเขียวอ่อน
วันศุกร์	นุ่งผ้าสีน้ำเงินแก่ ห่มสีเหลือง
วันเสาร์	นุ่งผ้าสีเม็ดมะปราง ห่มสีโศก หรือนุ่งผ้าลายพื้นม่วง(เป็นผ้าสีที่หายาก) ห่มสีโศก
เวลาไว้ทุกข์	นุ่งผ้าลายพื้นม่วง ห่มสีนวล
วันอาทิตย์	หรือนุ่งผ้าลายพื้นสีลิ้นจี่หรือสีเลือดหมู ห่มสีโศก

แม้แต่ในตำราพิชัยสงคราม ยังมีการกล่าวถึงความเชื่อในเรื่องของสีซึ่งนับเป็นความเชื่อที่เกี่ยวกับความเป็นมงคลจากเทวดาสัตเคราะห์ หรือ แม่ชื่อทั้ง 7 ตน แต่ละตนมีสีประจำตนที่แตกต่างกันดังนี้

วันอาทิตย์	ใส่ผ้าสีแดง
วันจันทร์	ใส่ผ้าสีขาวนวล
วันอังคาร	ใส่ผ้าสีชมพู
วันพุธ	ใส่ผ้าสีเขียว
วันพฤหัสบดี	ใส่ผ้าสีเหลืองอ่อน

วันศุกร์ ใส่ผ้าสีฟ้า
วันเสาร์ ใส่ผ้าสีดำ
(ณัฐภัทร จันทวิช. 2521 : 21)

องค์ประกอบในทฤษฎีสี

การย้อมสีเป็นเรื่องของการสร้างสรรค์ทำให้เกิดความงามบนผืนผ้า แต่การใช้สีนั้นเป็นพรสวรรค์ของช่างย้อมและช่างมัดลวดลายที่จะสร้างสรรค์ขึ้นมา บนความงามเหล่านี้เป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านในแต่ละท้องถิ่น

การทอผ้าเปรียบได้กับการเขียนภาพบนผืนผ้าใบ ต่างกันตรงที่การทอผ้าทำให้เกิดลวดลายด้วยการเอาเส้นใยมาทอสานขัดกันของสีพื้นต่างๆ และขัดกันในรูปร่างที่แตกต่างกัน มีช่องไฟ มีขนาดที่ผลลัพธ์ในองค์ประกอบแห่งศิลปะในขอบเขตของลวดลาย แต่การทอผ้าไม่มีส่วนของแสงเงาเหมือนการเขียนภาพ ดังนั้นช่องไฟของลวดลายจึงเปรียบเสมือนเรื่องราวของแสงเงา โดยเฉพาะการให้สีอ่อนแก่ในบริเวณเดียวกัน ค่าของสีจึงเป็นเรื่องที่สำคัญของการทอผ้า

การทอผ้าถือเป็นงานวิจิตรศิลป์ ที่อาศัยเส้นใยฝ้ายหรือไหมนำมาผูก มัด ย้อมให้เป็นลวดลาย โดยอาศัยหลักการให้สีเพื่อความสวยงาม จึงต้องอาศัยหลักของสุนทรียศาสตร์ตามทฤษฎีแห่งองค์ประกอบซึ่งศิลป์ พระศรีได้เรียบเรียงไว้ตั้งแต่ พ.ศ.2487 เพื่อเป็นพื้นฐานของการให้สีสันทนของผ้า (ดารณี บุญยประสพ. 2543 : 237-245.) ซึ่งประกอบด้วยหลักการดังนี้

Frame	กรอบ
Transition	มุมมอง
Repetition	ภาพซ้ำ
Value	คุณค่า
Aesthetic	สุนทรียศาสตร์
Line	เส้น
Colour	สี
Form	รูปทรง
Texture	ผิว
Rhythm	จังหวะ
Dominance	จุดเด่น

โครงสร้างของทฤษฎีสีในการทอผ้า

ดารณี บุญยประสพ (2544 : 239) กล่าวไว้ดังนี้

สี ได้แก่ สีเอกรงค์ และสีพหุรงค์

สีขั้นที่หนึ่ง ปฐมภูมิ ได้แก่ สีนํ้าเงิน สีเหลือง สีแดง

สีขั้นที่สอง เกิดจากแม่สีปฐมภูมิ ได้แก่ สีม่วง สีเขียว สีส้ม

สีขั้นที่สาม ได้แก่ สีเขียวเหลือง สีส้มแดง สีส้มเหลือง
 สีขั้นที่สี่ ได้แก่ สีม่วงน้ำเงิน สีม่วงแดง สีเขียวน้ำเงิน

การจัดโครงสร้างสี

คุณสมบัติทางกายภาพของโครงสร้างจะช่วยให้การออกแบบเพื่อการสร้างสรรค์งานได้ (ดาร์นี บุนยประสพ. 2544 : 241) โดยอาศัยหลักของวรรณะของโครงสร้างซึ่งแบ่งออกเป็น 2 วรรณะ คือ วรรณะร้อนและวรรณะเย็น ดังนี้

วรรณะร้อน สร้างความรู้สึกที่ตื่นตา ให้อารมณ์แห่งความร้อนแรง จุดเด่นไม่อยู่นิ่ง จะมี ส่วนผสมของเนื้อแท้ของสีแดงได้แก่ สีเหลือง สีส้ม สีส้มแดง สีแดง สีแดงม่วง สีม่วง

วรรณะเย็น ให้ความรู้สึกถึงบรรยากาศที่ชุ่มชื้น ร่มเย็น สงบ เงียบงา จะมีส่วนผสมของ เนื้อแท้ของสีน้ำเงิน ได้แก่ สีเหลือง สีเหลืองเขียว สีเขียว สีเขียวน้ำเงิน สีน้ำเงิน สีน้ำเงินม่วง สีม่วง

นอกจากนั้นกมลรัตน์ หนองรัง (2547 : 32) ยังกล่าวถึงสีกลาง สีนอกวรรณะและสีทอง ดังนี้

สีกลาง เกิดจากการผสมสีของวัตถุธาตุ 3 สี ได้แก่ สีแดง สีเหลือง สีน้ำเงิน ผสมกันเป็นสี กลาง ได้แก่ สีเทาแกมดำ หรือสีดำ และสีเทาหนักไปทางสีน้ำเงิน สีแดง สีเหลือง ขึ้นอยู่กับ สัดส่วนในการผสมสี ดังนั้นสีที่เกิดจะเป็นสีกลางทั้งสิ้น

สีนอกวรรณะ เป็นสีที่ไม่ได้อยู่ในวงจรสี แต่มีการนำไปใช้งานมากมายและมีความหมาย สำคัญในตัวเอง โกสุม สายใจได้กล่าวถึงสีนอกวงจรไว้ว่า

สีทอง (gold) เป็นสีพิเศษสีหนึ่งที่ช่างนิยมใช้กันในงานที่เกี่ยวข้องกับศาสนาหรืองานที่ เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ ในอดีตมักใช้คู่กับสีแดงทำให้รู้สึกเป็นงาน เป็นการและดูยิ่งใหญ่มีพลัง อำนาจ ถ้าใช้คู่กับสีดำจะทำให้ดูเคร่งขรึม ศักดิ์สิทธิ์ น่าเกรงขาม และดูมีคุณค่า

นอกจากนี้ยังมีสีที่มีความคล้ายคลึงกัน ซึ่งเกิดจากการให้สีดังนี้

สีผสม ได้แก่สีที่มีส่วนผสมของสีเหลืองและสีแดง สีที่มีส่วนผสมของสีแดงและสีน้ำเงิน สี ที่มีส่วนผสมของสีน้ำเงินและสีเหลือง (ดาร์นี บุนยประสพ. 2544 : 241)

สีตรงข้ามหรือสีตัดกัน

สีตรงข้าม คือ คู่สีที่ตัดกัน ซึ่งจะรู้จักกันดีในหมู่นักศิลปิน ในการทอผ้าก็สามารถใช้สีชุดนี้ได้ แต่จะต้องมีความรู้ในเรื่องการให้สีพอสมควร บางครั้งจำเป็นที่จะต้องหลีกเลี่ยงการใช้สีตัดกันตรงๆ ก็สามารถให้สีที่อยู่ข้างเคียงกันก็มี ทั้งนี้และทั้งนั้นขึ้นอยู่กับพื้นของผลงานซึ่งสามารถดูได้จากวงจร สีที่ตัดกันตามวรรณะของสีที่มีเนื้อแท้ในแต่ละสี มีทั้งหมด 6 คู่สีด้วยกันได้แก่

สีเหลือง – สีม่วง

สีเขียว – สีแดง

สีส้ม – สีน้ำเงิน

สีเขียวเหลือง – สีม่วงอ่อน

สีเขียวน้ำเงิน – สีส้มแดง

สีส้มเหลือง – สีม่วงน้ำเงิน (ดาร์นี บุญยประสพ. 2544 : 243)

สีเอกรงค์

ดาร์นี บุญยประสพ (2544 : 245) กล่าวว่า

สีเอกรงค์ คือ สีเนื้อแท้ที่สามารถนำมาผสมผสานกับสีอื่นๆ ได้ โดยการไล่ให้มีน้ำหนักของสีที่มีความสัมพันธ์กัน ซึ่งสามารถศึกษาได้จากวงจรสี

การใช้สีเอกรงค์จะช่วยให้งานมีความประสานเป็นหนึ่งเดียว ไม่ว่าจะอยู่ในวรรณะร้อน หรือ วรรณะเย็น ทำให้ผลงานมีความกลมกลืนอย่างลึกซึ้ง

น้ำหนักของสีโดยปกติสามารถที่จะเปลี่ยนแปลงได้โดยการผสมสีขาว สีเทา สีดำ และสีในวรรณะตรงข้าม เมื่อนำมาผสมผสานกันจะทำให้สีมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางใดทางหนึ่ง อาจจะสว่างขึ้น หรืออาจจะคล้ำลงขึ้นอยู่กับการใช้ส่วนผสมอีกด้วย

การผสมสีขาว เป็นการเจือสีขาวเพื่อลดความเข้มของเนื้อแท้ที่ได้จากสีเดิม ที่เรียกว่า “สีจาง”

การผสมสีเทา เพื่อลดความเข้มของเนื้อแท้ที่ได้จากสีเดิม ที่เรียกว่า “สีกลาง”

การผสมสีดำ เพื่อเพิ่มความเข้มของเนื้อแท้ที่ได้จากสีเดิมให้มีน้ำหนักไปทางของสีดำ ที่เรียกว่า “สีคล้ำ”

สีโบราณ

โสมวดี ฤทธิโชติ (2547 : 45 ; อ้างอิงจาก เสถียร โกเศศ. 2490 : 17-18) กล่าวถึงสีไทยโบราณ ซึ่งแยกออกเป็นหมวดสีประเภทต่างๆ ไว้ดังนี้

1. หมวดสีแม่สี เป็นสีสำคัญในบรรดาสีต่างๆ มี 3 สี คือ สีคราม แดงและเหลือง เป็นสีมูลหรือสีมูลวรรณะ หรือเพราะเป็นแม่สีที่เมื่อนำมาผสมกันแล้วจะทำให้เกิดสีต่างๆ ได้มากมาย และหากนำแม่สีทั้ง 3 มาผสมกัน โดยใช้ส่วนเท่าๆ กันแล้วจะเกิดเป็นสีกลาง

2. หมวดสีเบญจรงค์ คือ สี 5 สี ประกอบด้วย แม่สีทั้ง 3 สี กับสีขาวและสีดำ ซึ่งเมื่อนำมาเรียงลำดับกันโดยไม่ให้เจือปนกัน จะเห็นสีหลัก 5 สี คือ สีคราม แดง เหลือง ขาว และดำ เรียกว่าเบญจรงค์

3. หมวดสีจันพวรรณรังสี หมายถึง สี 6 สี คือ สีแดงชาด ส้ม เหลือง เขียว คราม และม่วงคราม ซึ่งประสานเรียงลำดับกลมกลืนทุกสี หรือที่เรียกว่าสีแสงอาทิตย์

4. หมวดสีนพรัตน์ หมายถึง สีแก้วมณี 9 ประการ คือ 1.ขาวผ่อง ได้แก่ เพชร 2.แดงสด ได้แก่ ทับทิม 3.เขียวสด ได้แก่ มรกต 4.เหลืองสด ได้แก่ มุกดาหาร 5.แดงแก่ ได้แก่ โกเมน 6.ครามหรือน้ำเงินแก่ ได้แก่ นิล 7.หมอก ได้แก่ มุกดาหาร 8.หงสบาท ได้แก่ เพทาย 9.สีเลื่อมประภัสสร คือ สีเหลือง ขาว แดง ดำเจือปนกัน ได้แก่ ไพฑูรย์

1.4 กระบวนการทอผ้าไหม

ในการศึกษาเอกสารและข้อมูลที่เกี่ยวข้องในครั้งนี้จะกล่าวตั้งแต่การปลูกหม่อน การเตรียมเส้นใย การฟอกย้อมสี ไปจนจบกระบวนการทอ ดังนี้

กระบวนการเตรียมเส้นใยไหมและอุปกรณ์การทอ

กระบวนการทอผ้าไหมมีลำดับการผลิต 3 ขั้นตอนได้แก่

1. การผลิตเส้นใย คือการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม
2. การเตรียมเส้นไหมและการย้อมสี
3. การทอ

คุณสมบัติของผ้าไหม

คุณสมบัติพิเศษของผ้าไหมไทย มีสองลักษณะ คือ

1. คุณสมบัติในการมอง(ลักษณะภายนอก) คือ เมื่อมองแล้วจะมีความเป็นประกาย
2. คุณสมบัติในการสัมผัส คือ เส้นใยเหนียวคงทน ต้านทานแรงดึงได้สูง

การผลิตเส้นใย

ขั้นตอนการผลิตใยไหม

การผลิตเส้นใยไหมมีขบวนการและขั้นตอนยุ่งยากกว่าการผลิตเส้นใยฝ้าย ตามที่ณัฐภัทร จันทวิษ; พนมบุตร จันทรโชติ; และเรียม พุ่มพงษ์แพทย์ (2540 : 288) อธิบายไว้ คือ

ต้องเริ่มจากการปลูกหม่อนเพื่อนำใบมาใช้เป็นอาหารของตัวไหม เนื่องจากตัวไหมจะไม่กินอาหารชนิดอื่นนอกจากใบหม่อน ผู้เลี้ยงไหมจึงต้องปลูกต้นหม่อนให้เพียงพอที่จะเลี้ยงในแต่ละครั้ง มิฉะนั้นจะลำบากในการหาใบหม่อนเพิ่ม เนื่องจากตัวไหมในระยะที่โตเต็มที่ก่อนชักใย โดยจะกินอาหารทั้งกลางวัน กลางคืน การปลูกหม่อนนิยมปลูกช่วงต้นฤดูฝน โดยทั่วไปต้นหม่อนที่นิยมปลูกในภาคอีสานมีอยู่ 3 พันธุ์ คือ ต้นหม่อนน้อย หม่อนสร้อย และหม่อนไผ่ โดยจะปลูกไม่ไกลจากตัวบ้านนัก เช่น สวนครัวท้ายบ้าน ซึ่งจะใช้เวลาปลูกประมาณ 4 - 5 เดือนก็ใช้เลี้ยงไหมได้ โดยการหักปลายกิ่งที่มีใบอ่อนมาจากยอดสุด 3 - 4 ชั้นใบสับเป็นฝอยให้ตัวไหมกิน

ไหมที่เลี้ยงกันแต่เดิมเป็นไหมพันธุ์พื้นเมือง ซึ่งเชื่อกันว่าเริ่มต้นจากการเก็บรังไหมธรรมชาติในป่ามาเพาะเลี้ยง ไหมพื้นเมืองมีคุณสมบัติที่ดีตรงที่มีความต้านทานโรคสูง และไม่ต้องการการเอาใจใส่มากนัก แต่มีข้อเสีย คือ รังไหมเหลือเปอร์เซ็นต์เส้นใยไม่มากนัก ในปัจจุบันจึงมีการพัฒนาสายพันธุ์ไหมไทยผสมกับไหมต่างประเทศทำให้เปอร์เซ็นต์การให้เส้นใยสูงขึ้น

ไหมเป็นแมลงจำพวกผีเสื้อ มีวงจรชีวิต 4 ขั้นตอน คือ

- ระยะที่เป็นไข่ เป็นช่วงเวลาตั้งแต่แม่ผีเสื้อวางไข่ถึงฟักเป็นตัวอ่อน ใช้เวลาประมาณ 9 - 12 วัน
- ระยะที่เป็นตัวหนอน ไข่จะฟักออกเป็นตัวหนอนขนาดเล็กซึ่งสามารถกินอาหารได้เลย ผู้เลี้ยงจะต้องหั่นใบหม่อนอ่อนให้เป็นฝอยโรยบางๆให้กิน ระยะที่เป็นตัวหนอนนี้ไหมจะกินอาหาร

สลับกับการหยุดนอนเป็นช่วง ประมาณ 4 – 5 ช่วง ใช้เวลาประมาณ 20 – 25 วัน เมื่อได้เวลาตัวนอนจะเปลี่ยนจากตัวสีขาวเป็นเหลืองใสเรียกว่า“ตัวสุก” ซึ่งจะไม่กินอาหารอีกต่อไป ผู้เลี้ยงไหมจะเก็บตัวสุกใส่จ่อซึ่งเป็นกระดังขนาดใหญ่ มีไส้ขดเป็นวงกลมซ้อนกันเป็นชั้นเพื่อให้ตัวสุกชักใย โดยใช้ผ้าคลุมจ่อไว้อีกทีหนึ่งกันไหมออกนอกจ่อ

- ระยะดักแต่ ไหมสุกหลังจากเก็บเข้าจ่อจะเริ่มชักใยเพื่อทำรัง ใช้เวลาประมาณ 1 – 2 วัน จะทำรังเสร็จ โดยปกติหากไม่ต้องการคัดเลือกไหมไว้ทำพันธุ์ ผู้เลี้ยงจะคัดไหมออกจากจ่อเมื่อทำรังเสร็จแล้ว โดยจะนำรังไหมออกมาผึ่งแดดเพื่อเตรียมนำไปสาวเป็นเส้นใยต่อไป ทั้งนี้หากไม่นำรังไหมออกจากจ่อเพื่อสาวเส้นใย ตัวไหมจะลอกคราบอยู่ในรังกลายเป็นดักแต่ ซึ่งใช้เวลาอีก 7 – 9 วัน ดักแต่จึงจะลอกคราบกลายเป็นผีเสื้อเจาะรังออกมา

- ระยะที่เป็นผีเสื้อ หลังจากแม่ผีเสื้อใช้น้ำลายซึ่งมีฤทธิ์เป็นด่างละลายใยไหมและเจาะรังออกมาผสมพันธุ์และวางไข่ใช้เวลาประมาณ 12 ชั่วโมง หลังจากนั้นก็จะตาย แต่พบว่าบางครั้งอาจมีแม่ผีเสื้อที่มีชีวิตหลังการวางไข่แล้วถึง 10 สัปดาห์

การผลิตเส้นใยไหมเป็นกระบวนการที่ค่อนข้างซับซ้อน เริ่มจากการนำรังไหมที่ผึ่งแดดแล้วใส่หม้อต้ม ต้มในน้ำร้อน ใช้ไม้หีบซึ่งเป็นไม้ยาวประมาณ 70 – 80 เซนติเมตร มีปลายด้านหนึ่งเป็นง่ามเขี่ยรังไหมให้จมน้ำบางส่วนแล้วดึงเส้นไหมออกจากรัง ให้เส้นไหมผ่านง่ามไม้หีบขึ้นไปร้อยกับรอกแขวนหรือ“พวงสาว” ซึ่งยึดอยู่กับปากหม้อ แล้วดึงเส้นไหมผ่านรอกลงในกระบุงหรือตะกร้า ทั้งนี้ต้องคอยเติมรังไหมลงในหม้อเป็นระยะๆ เส้นไหมที่สาวออกมาได้จะมีคุณภาพต่างกันออกไป โดยแบ่งออกเป็น

1. ไหมลวงหรือไหมเลย เป็นการสาวครั้งเดียวจนใยไหมหมดจากรังไหม เส้นใยที่ได้ค่อนข้างใหญ่ มีคุณภาพปานกลาง
2. ไหมลืบ คือเส้นไหมเปลือกนอก การสาวไหมจะสาวเอาเฉพาะเปลือกนอกแล้วกรังไหมออกพักไว้ ทำเช่นนั้นจนหมดรังไหมที่จะสาวในแต่ละวัน ไหมที่ได้จะแข็งมีความมันวาวน้อยคุณภาพน้อยกว่าไหมลวง
3. ไหมน้อย ถือเป็นไหมชั้นดี มีเส้นสวยสม่ำเสมอมีความมันวาวมากกว่าไหมชนิดอื่นๆ ได้จากการนำรังไหมที่พักไว้จากการสาวไหมลืบมาสาวอีกครั้ง
4. ไหมขี้กระเปย เป็นไหมชั้นในสุดรวมทั้งเปลือกที่หุ้มตัวดักแต่ไว้ เส้นไหมที่ได้เต็มไปด้วยเปลือกดักแต่ ลักษณะเป็นปมปมจำนวนมากเรียกว่าขี้ไหม บางครั้งจึงไม่สาวเอาไหมชั้นนี้เพราะทำยากเสียเวลาและได้ไหมไม่สวย

เส้นไหมที่สาวออกมานำไปทำเป็นไหมโดยใช้กงและอักษ ทั้งนี้จะมีลักษณะเป็นเส้นใยแข็งกระด้าง ต้องนำไปฟอกด้วยน้ำด่างให้เส้นนิ่มเรียกว่า “ดองไหม” น้ำด่างดังกล่าวได้จากวัสดุธรรมชาติ เช่น ต้นกล้วย เปลือกขุ่น ก้านตาล ผักโขมหนาม ต้นตังก้านน้อย โดยการนำพืชเหล่านี้มาสับเป็นท่อนๆ ตาให้แห้ง แล้วนำมาเผาจนได้ขี้เถ้า จากนั้นกรองเอาน้ำใสๆ เรียกว่า“เตอะ”มาใช้น้ำด่างสำหรับฟอก ทั้งนี้การฟอกไหมจะทำโดยผู้ร้อยเข็ดไหมด้วยใบสับประรดที่เลาะเอาหนามออกแล้วชุบไหมกับน้ำด่างที่เตรียมไว้จนทั่ว นำไปต้มแล้วหมั่นสังเกตถ้าเส้นไหมขาวขึ้นหรือจับดูไม่ลื่นมือ จึงนำออกมาล้างด้วยน้ำสะอาดแล้วตากให้แห้ง เส้นไหมที่ฟอกแล้วจะอ่อนตัวลง เส้นนิ่ม เก็บปมปมออกจากเส้นไหมได้ง่าย เส้นไหมที่ฟอกแล้วถือเป็นเส้นใยที่มีคุณภาพ นำไปย้อมสีและทอเป็นผืนต่อไป

การเตรียมเส้นไหมและการย้อมสี

ดังที่ได้ทราบกันแล้วว่าการทอผ้าไหมนั้น เป็นการนำเอาเส้นไหม 2 ประเภทมาสอดประสานกันจนเป็นผืนผ้า เส้นไหมที่จัดเรียงตามยาวขนานกับกึ่งทอผ้าเรียกว่า“เส้นยืน” เส้นไหมที่ใช้กระสวยสอดเข้าไปในเส้นยืนเรียกว่า“เส้นพุ่ง” ซึ่งการเตรียมเส้นไหมทั้ง 2 ประเภทนี้จะเหมือนกัน

การเตรียมเส้นไหมสามารถแบ่งได้เป็น 4 ขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. การสาวไหม
2. การตีเกลียว
3. การฟอกแยกขาว
4. การย้อมสี

อุปกรณ์การเตรียมเส้นไหม

ณัฐภักดิ์ จันทวิษ และเรียบ พุ่มพงษ์แพทย์ (2547 : 445) อธิบายไว้ดังนี้

หลาหรือไ เป็นอุปกรณ์ที่ใช้ทั้งกับเส้นใยฝ้ายและไหม ในการใช้กับฝ้ายจะใช้เพื่อเข็นหรือกรอฝ้ายจากปุยฝ้ายให้เป็นเส้น และใช้ปั่นหลอดเพื่อทำเป็นเส้นพุ่ง ส่วนในการใช้กับไหมเพื่อเข็นหรือปั่นเส้นไหม 2 เส้นรวมกัน เรียกว่าเส้นควบ ใช้แกว่งไหมเพื่อเก็บส่วนที่เป็นปมหรือขี้ไหมออกจากเส้นไหม ใช้ทำเป็นเส้นยืน และใช้ปั่นหลอดเพื่อทำเป็นเส้นพุ่งเช่นเดียวกับฝ้าย

หลามีวงล้ออยู่ทางด้านขวามือ ยึดติดอยู่กับหลัก 2 หลัก มีที่จับเพื่อให้วงล้อหมุน เรียกว่าแขนหลา มีไม้ทำเป็นคานาออกปางซ้ายมือยาวประมาณ 80 – 100 เซนติเมตร มีไม้ไผ่เล็กๆติดอยู่ที่ปลายไม้ เรียกว่า หัวหลา ที่หัวหลาจะยึดติดกับเหล็กปลายแหลมยาวประมาณ 15 เซนติเมตรเรียกว่าเหล็กไ

เฟี้ยน เป็นอุปกรณ์สำหรับกรอด้วยเพื่อนำไปวันทำเป็นเส้นยืน

กงและหลักดินกง เป็นอุปกรณ์กรอเส้นไหมและฝ้าย โดยใช้ใส่ใจไหมหรือฝ้ายลงไปกรอ กวักและไม้คองกวัก ภาคอีสานเรียก “อ๊กหรือไม้คองอ๊ก” ใช้สำหรับกวักเส้นไหมและฝ้ายออกจากกง เพื่อนำไปคันทำเป็นเส้นยืน

เฟี้ยวขอ ภาคอีสานเรียก “หลักเฟี้ยวหรือหลักเฟี้ยว” เป็นอุปกรณ์ใช้สำหรับคันเส้นใยที่กวักแล้วเพื่อทำเป็นเส้นยืน ใช้ได้กับไหมและฝ้าย เป็นกรอบไม้สี่เหลี่ยม คานไม้ที่อยู่ทางซ้ายและขวาจะมีไม้เล็กๆปักเป็นหลักอยู่เป็นระยะตลอดคาน หลักแต่ละอันห่างกันประมาณ 20 เซนติเมตร ปกติจะมีด้าน 10 หลัก ใช้สำหรับคันเส้นใยที่กวักแล้วเพื่อทำเป็นเส้นยืน

1. การสาวไหม

การสาวไหม คือ การดึงเส้นไหมออกจากรังไหม เส้นใยที่ได้มาจากการดึงเส้นใยจากรังไหมหลายๆ รังรวมเป็นเส้นเดียว โดยเส้นใยจนพันกันเป็นเกลียวทำให้เกิดการยึดเกาะซึ่งกันและกัน เส้นไหมที่ได้จึงมีความเหนียวทนทานและเลื่อมมันจากการหักเหของแสง

การสาวไหมในปัจจุบันสามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ

1. การสาวไหมในระดับเกษตรกร เป็นการสาวไหมโดยเกษตรกร เครื่องสาวไหมที่ใช้จะมีทั้งแบบพื้นบ้าน แบบปรับปรุงโดยใช้แรงคนและแบบปรับปรุงโดยใช้มอเตอร์ เป็นต้น เส้นไหมที่ผลิตได้ส่วนใหญ่เกือบทั้งหมดจะใช้เป็นเส้นพุ่งในการผลิตผ้าไหม
2. การสาวไหมในระดับอุตสาหกรรม เป็นการสาวไหมในโรงงาน เครื่องสาวไหมที่ใช้เป็นเครื่องจักรที่ทันสมัย ได้แก่ เครื่องสาวไหมแบบมัลติเอ็น และเครื่องสาวไหมแบบอัตโนมัติ เส้นไหมที่ได้จะละเอียดไม่มีปมปน มีความหนาและความยืดตัวได้มาตรฐาน สามารถผลิตได้ทั้งเส้นยืนและเส้นพุ่ง

การสาวไหม (กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. 2549 : ออนไลน์) มีกระบวนการและขั้นตอนการสาวดังนี้

1. รังไหม
2. คัดรังไหมเพื่อเตรียมสาวไหม เป็นการคัดแยกรังดีและรังเสียออกจากกัน เพื่อให้เส้นไหมที่ออกมามีคุณภาพดี เนื่องจากรังเสียจะมีผลต่อคุณภาพของเส้นไหมที่สาวได้ในด้านความเรียบและความสะอาดของเส้นไหม นอกจากนี้ยังมีผลต่อการสาวทำให้เส้นไหมขาดบ่อย
3. การสาวไหมแยกออกเป็น การสาวไหมด้วยรังสดและการสาวไหมด้วยรังอบแห้ง
4. ต้มรังไหม เพื่อให้กาวเซรีซินซึ่งเป็นโปรตีนที่ยึดเส้นไหมละลายและอ่อนตัว เส้นไหมจะคลายตัวออกอย่างเป็นระเบียบ ทำให้สาวเส้นไหมออกได้ง่าย
5. หาเงื่อนไขเส้นไหม รังไหมที่ต้มแล้วจะมีเส้นไหมกระจายออกจากผิวรัง นำเส้นไหมนั้นมาดึงเพื่อหาเงื่อนไขโดยดึงเส้นใยออกมาจนได้เส้นใยไหม 1 เส้นต่อรัง ซึ่งจะได้รังไหมที่พร้อมจะทำการสาว
6. สาวไหม
7. กรอเส้นไหม เป็นการนำเส้นใยไหมในอักของเครื่องสาวไหมเข้าเครื่องกรอ เพื่อถายเอาเส้นไหมในอักสาวเข้าระวิง หลังจากนั้นจึงนำไปกรอทำเช็ดหรือทำใจไหม
8. ทำใจไหม เป็นการเตรียมเส้นไหมเพื่อนำออกจำหน่าย เส้นไหมที่สาวได้จะต้องมีการกรอใส่ในระวิงเพื่อทำเป็นใจไหมที่มีขนาดเส้นรอบวงมาตรฐานเท่ากับ 150 เซนติเมตร และแต่ใจไหมควรมีน้ำหนักประมาณ 100 กรัม โดยในระหว่างการกรอควรให้เส้นไหมที่กรอส่ายไปส่ายมา ไขว้เป็นรูปข้าวหลามตัด เพื่อความสะดวกในการเตรียมเส้นไหมเพื่อใช้ในการทอผ้า และเมื่อกรอเรียบร้อยแล้วจึงทำการมัดไหมทั้งสองข้าง แล้วทำการแบ่งเส้นไหมแต่ละใจออกเป็น 4 ส่วน โดยใช้เส้นด้ายร้อยเพื่อไม่ให้เส้นไหมในใจกระจายออกพันกัน ด้ายที่ผูกไว้ควรมีการเก็บรักษาเงื่อนไขหัวท้ายของเส้นไหมและมีความยาวพอเหมาะไม่แน่นเกินไป เพื่อความสะดวกในการฟอก ย้อมและทอผ้า
9. เส้นไหม เมื่อทำการแบ่งใจไหมเรียบร้อยแล้วให้นำเส้นไหมไปผึ่งในที่ร่มให้แห้ง แต่ไม่ควรผึ่งแดดเพราะจะทำให้เส้นไหมเสียคุณภาพ เส้นไหมที่แห้งแล้วสามารถนำไปเข้าสู่ขบวนการฟอกย้อมหรือนำออกจำหน่ายต่อไป หากต้องการเก็บรักษาควรเก็บไว้ในที่แห้งไม่อับชื้น เพราะอาจทำให้เส้นไหมขึ้นราได้
10. ส่งจำหน่ายหรือนำไปทอผ้า

2. การตีเกลียว

เมื่อชาวบ้านสาวไหมเสร็จแล้วยังไม่สามารถนำไปทอได้ เพราะการทำเช่นนั้นเส้นไหมจะแตกเป็นขุยและขาดง่าย จึงต้องนำไปตีเกลียวเสียก่อน เครื่องมือที่ใช้ตีเกลียวแบบดั้งเดิมชาวบ้านแถบจังหวัดสุรินทร์เรียกว่า "ระหัด"

3. การฟอกแยกขาว

เส้นไหมเป็นเส้นใยที่เกิดจากน้ำลายของสัตว์ ซึ่งประกอบขึ้นด้วยโปรตีน 2 ส่วน คือ ส่วนที่เป็นเส้นไหม เรียกว่า ไผโบรอน ซึ่งมีอยู่ประมาณ 62.5 – 67.0 % และขาวไหม ซึ่งเคลือบติดอยู่กับเส้นไหม เรียกว่า เซริซิน (Sericein) ซึ่งมีอยู่ประมาณ 23.0 – 27.5 % นอกจากนั้นเป็นส่วนประกอบอย่างอื่น ได้แก่ ไขมัน น้ำมัน แร่ธาตุต่างๆ สีที่ปรากฏตามธรรมชาติและน้ำ เป็นต้น (กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. 2549 : ออนไลน์)

ดังนั้นในการฟอกย้อมสีไหม สิ่งแรกที่ต้องทำ คือ การฟอกแยกขาวของเส้นไหม เพื่อขจัดขาวและสิ่งสกปรกต่างๆ ออก

ในขั้นตอนนี้พลุทรัพย์ สวนเมือง ตูลาพันธุ์และคนอื่นๆ (2542 ; 11 – 24) มีผลการศึกษา ดังนี้

เนื่องจากเส้นไหมมีขาวติดอยู่ ทำให้เส้นไหมแข็งกระด้าง ย้อมไม่ติดสี หรือติดได้ไม่ดี ดังนั้นก่อนจะนำไปย้อมสีหรือทอผ้าจึงต้องฟอกขาวออกเสียก่อน ซึ่งการฟอกจะทำให้เส้นไหมอ่อนนุ่ม มีสีขาวนวลและมีความเป็นมันเงา

การเตรียมเส้นไหมก่อนฟอก วิธีนี้นิยมปฏิบัติในหมู่คนเขมร เช่น ที่จังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ และคนลาวอีสานในบางพื้นที่ วิธีทำ คือ หลังจากสาวไหมแล้ว ชาวบ้านจะแกะชีไหมออกจากเส้นไหมและนำเส้นไหมไปแก้ง (twist) โดยใช้ไ้ เพื่อให้เส้นไหมมีเส้นกลมเหนียวและแข็งแรงขึ้น จากนั้นจึงนำไปฟอกสำหรับนำไปย้อมสีต่อไป

การฟอก หรือ ภาษาอีสานเรียกว่า "ต้อง" ปัจจุบันทำกัน 2 วิธี คือ

การฟอกโดยใช้ต่างธรรมชาติ ต่างธรรมชาติ จะได้จากขี้เถ้าของวัชพืชรกรรชาติ เช่น เห่ง้า กล้วย เปลือกนุ่น งวงตาล ไม้ขี้เหล็กสด ไม้เพกาสด หรือต้นผักโขมฟ้าเป็นต้น โดยใช้วัสดุเหล่านี้อย่างใดอย่างหนึ่งนำไปเผาเป็นขี้เถ้า จากนั้นนำเถ้าที่ได้ไปแช่น้ำ แล้วกรองเอาแต่น้ำใส ๆ ออกมาเป็นน้ำต่างสำหรับฟอกไหม

การฟอกทำโดย เอาเส้นไหมที่ต้องการจะฟอกไปชุบน้ำต่างให้ทั่ว แล้วจึงนำลงไปต้มในหม้อน้ำเดือดที่มีส่วนผสมของน้ำต่างอยู่ด้วยเล็กน้อย ประมาณ 20 นาที เส้นไหมจะถูฟอกจนสะอาด

ชาวบ้านนิยมฟอกให้เส้นไหมมีสีขาวนวลเป็นสีเหลืองอ่อน ๆ เรียกว่าสีไข่มุกหรือมันปูมากกว่าให้เป็นสีขาวเลย เนื่องจากชาวบ้านเชื่อว่าถ้าเส้นไหมถูฟอกจนเป็นสีขาวสะอาด เส้นไหมจะฟูและเปราะ นำไปทอได้ยาก นอกจากนั้นหากผู้ต้องไหมทำได้ไม่ดี เส้นไหมถูฟอกไม่สม่ำเสมอจะทำให้เส้นไหมบางที่แข็ง เมื่อนำไปย้อมสีหรือทอจะไม่สวย

การฟอกโดยต่างวิทยาศาสตร์ ต่างวิทยาศาสตร์ที่ชาวบ้านใช้อยู่ คือ โซดาแอช นั่นเองโดยชาวบ้านจะนำด่างนี้ไปละลายในน้ำดินเดือด จากนั้นนำเส้นไหมลงไปต้มฟอก ประมาณ 20 – 30 นาที เป็นอันเสร็จขั้นตอนการฟอกไหม แต่วิธีนี้เส้นไหมที่ได้จะไม่ค่อยมันวาว และถ้าใส่โซดาแอชมากเกินไปก็จะทำให้เส้นไหมแข็งและดำน

การเตรียมเส้นไหมหลังการฟอก วิธีนี้นิยมปฏิบัติในหมู่คนลาวอีสานทั่วไป คือ หลังจากฟอกไหมเรียบร้อยแล้วจะนำเส้นไหมที่ได้ไปกวัก (wind) ใส่อัก ต่อจากนั้นก็แกะเอาสิ่งสกปรกออกจากเส้นไหมให้หมด แล้วจึงนำไปแก่ง (twist) หรือภาษากลาง เรียกว่า “ปั่น” เพื่อให้เส้นไหมกลม เหนียวและแข็งแรงขึ้น การแก่งนี้จะแก่งใส่โบก เพื่อเตรียมไว้สำหรับย้อมและทอต่อไป

4. การย้อมสี

เนื่องจากเส้นใยที่ได้จากไหมและฝ้ายเป็นสีเดียว คือ เส้นใยจากไหมเป็นสีเหลืองนวลจากฝ้ายเป็นสีขาว ดังนั้นหากต้องการผ้าสีต่างๆ จะต้องนำเส้นใยไปย้อมสี การย้อมสีในสมัยโบราณจะเป็นสีที่ได้จากธรรมชาติ ซึ่งโดยมากเป็นสีที่สกัดมาจากส่วนต่างๆของพืชที่หาได้ในท้องถิ่น ทั้งที่สกัดมาจากส่วนเปลือกของลำต้น แก่น ราก ลูกหรือผล ดอกและใบ รวมทั้งสีที่สกัดจากสัตว์ได้แก่ ครั่ง ทั้งนี้ในการย้อมสีธรรมชาติของชาวอีสานมักจะมีเคล็ดความเชื่อพื้นบ้านอยู่มาก เช่นอย่าให้พระภิกษุหรือสตรีที่มีประจำเดือนหรือสตรีมีครรภ์เข้ามาในบริเวณที่ทำการย้อมเพราะเชื่อว่าจะทำให้สีติดยาก

สีที่ใช้ในการย้อมไหมในปัจจุบัน แบ่งเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ

1. สีธรรมชาติ ส่วนใหญ่ได้จากพืชในส่วนของเปลือกไม้ ใบไม้ ลูกไม้ และรากไม้ ซึ่งมีกรรมวิธีในการย้อมแตกต่างกันออกไปแล้วแต่ชนิดของพืชและส่วนที่นำมาสกัดเป็นสีย้อม
2. สีเคมี เป็นสีที่มีความบริสุทธิ์ของตัวสีมาก สามารถนำสีเหล่านี้มาผสมเพื่อให้ได้สีที่ต้องการและปรับระดับความเข้มของสีได้ วิธีการย้อมทำได้ง่ายและสะดวก สีย้อมที่ได้จะมีความสดสวยและมีความทนทานของสีดี สีเคมีที่นำมาย้อมเส้นไหมมีหลายประเภท ได้แก่ สีแอซิก (Acid Dyestuff) สีเมทัลคอมเพลกซ์ (Metal Complex Dyestuff) สีเบสิค (Basic Dyestuff) สีโครมอร์แดนท์ (Chrom Mordant Dyestuff) สีไดเรกต์ (Direct Dyestuff) และสีรีแอคทีฟ (Reactive Dyestuff) (กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. 2549 : ออนไลน์)

พลทรัพย์ สวนเมือง ตูลาพันธุ์และคนอื่นๆ (2542 ; 11 – 24) ได้รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการย้อมสีธรรมชาติ ที่นิยมย้อมกันในหมู่ชาวอีสาน โดยกล่าวถึงสีหลัก ๆ ที่ทำกันมาแต่เดิม คือ สีดำ สีเหลือง แดง และน้ำเงิน

- สีดำ ได้จากการย้อมด้วยไม้มะเกลือ
- สีเหลือง ได้จากการย้อมด้วยไม้เข
- สีแดง ได้จากการย้อมด้วยครั่ง
- สีน้ำเงิน ได้จากการย้อมด้วยคราม

ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล และแพทรีเซีย แนนหนา (2533 : 41) กล่าวถึงชาวไทวน ไทลื้อ และชาวลาว ว่า

มีวิธีการย้อมสีแบบธรรมชาติมาเป็นเวลานานแล้ว แต่ในปัจจุบันนี้ช่างทอผ้าไม่ค่อยนิยมทำสีธรรมชาติขึ้นเอง เนื่องจากวิธีการนี้ต้องผ่านขบวนการที่ยุ่งยากและใช้เวลานานจึงหันมานิยมใช้สีเคมี ซึ่งมีสีสันทัดสีและหลากหลายมากกว่าเดิม โดยเฉพาะชาวไทลื้อ สีเคมีที่ถูกนำเข้ามาจากประเทศตะวันตกในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 และเป็นที่ยอมรับกันอย่างแพร่หลายแม้แต่ในชนบทที่ห่างไกล ก่อนหน้าที่จะมีการใช้สีเคมีนั้น มีการใช้สีย้อมจากประเทศจีน โดยเฉพาะสีชมพูสด และสีม่วงสด มาเป็นเวลานาน

สีย้อมผ้าธรรมชาติของชาวไทยจะใช้แตกต่างกันในแต่ละแห่ง และเทคนิควิธีการย้อมก็แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด ช่างทอผ้าแต่ละคนมีวิธีการทำสีย้อมผ้าของตนเอง ซึ่งจะเก็บไว้เป็นความลับ และจะถ่ายทอดให้แก่ลูกสาว ซึ่งในปัจจุบันความลับในการทำสีย้อมผ้าเหล่านี้ได้สูญหายไปเป็นส่วนใหญ่ คงเหลืออยู่แต่ความรู้ในการทำสีแต่เพียงบางสีเท่านั้น เช่น สีคราม ซึ่งในปัจจุบันชาวลาวและชาวไทลื้อยังนิยมใช้อยู่

สำหรับการย้อมสีธรรมชาตินั้น มีผู้กล่าวว่า “...มีคนกลุ่มเดียวเท่านั้นที่ทำได้โดยไม่ต้องอาศัยตัวช่วยจากเคมีใดๆทั้งสิ้น นั่นก็คือ คนสุรินทร์” (บ้านตุลาไทย. 2547 : ออนไลน์)

ปัจจุบันมีสัณนิษฐานหรือสีเคมีเข้ามาแพร่หลายอย่างมาก จึงทำให้การย้อมสีด้วยวัสดุจากธรรมชาติลดลง ทั้งนี้เป็นเพราะสัณนิษฐานหาซื้อได้ง่ายกว่าและการย้อมทำได้ง่ายไม่ซับซ้อนยุ่งยากต่างกับสีธรรมชาติซึ่งต้องใช้เวลานาน กว่าจะควบคุมน้ำหนักหรือความเข้มข้นของการย้อมสีแต่ละครั้ง เป็นเหตุให้สีที่ย้อมแต่ละครั้งไม่เหมือนเดิมทีเดียว ซึ่งอาจทำให้ผ้าต่าง อย่างไรก็ตามปัจจุบันนี้มีการสนับสนุนและอนุรักษ์การย้อมสีธรรมชาติขึ้นในหลายท้องถิ่น เพื่อเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาของคนโบราณไว้ไม่ให้สูญหายไป นอกจากนี้ยังมีผู้บริโภคบางกลุ่มชอบลักษณะของผ้าย้อมสีธรรมชาติที่มีความนุ่มนวลไม่ฉูดฉาดต่างจากสีย้อมวิทยาศาสตร์หรือสีเคมี

สีย้อมธรรมชาติเหล่านี้ประกอบด้วยสีหลักๆเพียงไม่กี่สีได้แก่ สีแดงจากครั่ง สีเหลืองจากแก่นขนุน ทางภาคอีสานจะได้สีเหลืองจากต้นเข สีส้มจากต้นคราม สีดำจากต้นมะเกลือ ในที่นี้จะกล่าวถึงพอสังเขปได้ดังนี้

สีแดง สีแดงที่ในอดีตใช้ย้อมไหมจะเป็นสีแดงช้าซึ่งทำจากตัวครั่ง (Coccus lacca insect) เป็นสัตว์ที่ชอบทำรังเกาะอยู่บนต้นจามจุรี (จำปาหรือก้ามปู) และต้นสาเก ก่อนเก็บครั้งต้องสังเกตดอกไม้ชนิดหนึ่งในทุ่งนา คือ “ดอกเหล้าหังหรือมุงเมียง” ซึ่งหากดอกดังกล่าวเป็นสีขาวบานจึงจะเก็บได้ (ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล และแพทรีเซีย แนนหนา. 2533 : 45)

หลังจากที่เก็บครั้งลงจากต้นแล้วจะนำมาตากไว้กลางแดดให้ตัวครั่งในรังตาย แล้วตำให้เป็นผงละเอียด แช่วรงเอาแต่น้ำมาต้มกับสารส้มแล้วจึงนำไปย้อม ขบวนการเตรียมสีย้อมนี้อาจแตกต่างกันไปในแต่ละแห่ง แต่จะใช้ทฤษฎีพื้นฐานเดียวกันกล่าวคือ ต้องนำครั้งไปผสมกับน้ำกรด

แล้วยกขึ้นตั้งไฟให้เดือด (ณัฐภูภัทร จันทวิช และเรียม พุ่มพงษ์แพทย์. 2547 : 448)

ซึ่งส่วนผสมน้ำกรตนี้อาจจะทำจากน้ำส้ม น้ำมะกรูด ใบส้มต่างๆ ส้มมะขาม หรือรังมด สิ่งที่สำคัญในการทำสีแดงจากครั้งนี้ขึ้นอยู่กับคุณภาพของกรตและปริมาณของน้ำกรตที่พอดี หลังจากที่ได้ต้มเสร็จแล้วจะนำสีที่ได้ไปกรองก่อนที่จะนำไปต้มอีกครั้งพร้อมกับฝ้ายที่จะย้อมอีก ประมาณครึ่งชั่วโมง เสร็จแล้วนำไปล้างน้ำ หลังจากนั้นก็นำไปตากแดด ทั้งนี้ครั้งจะย้อมและติดเส้นไหมได้ดีกว่าใยฝ้าย (ทรงศักดิ์ ปรารงค์วัฒนากุล และแพทรีเซียแนนนนา. 2533 : 45)

พุลทรัพย์ สวนเมือง ตูลาพันธุ์และคนอื่นๆ (2542 ; 17–21) มีผลการวิจัยเรื่องการย้อมสีแดงจากครั้งดังนี้

การย้อมสีครั้ง

การย้อมสีครั้งยังพอเหลือให้เห็นอยู่บ้างในเขตอีสานใต้ เช่น จังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ และบางท้องถิ่นในเขตอีสานเหนือ เช่น จังหวัดขอนแก่น กาฬสินธุ์ และอุดรธานี เป็นต้น โดยครั้งที่ชาวบ้านนิยมทำให้สีแดงดงาม จะเป็นครั้งจากต้นฉำฉา (กำมปู) เพราะครั้งที่เกิดบนต้นฉำฉาจะสามารถเติบโตได้เร็ว อีกทั้งต้นฉำฉายังเป็นไม้ปลูกง่าย โตเร็วกว่าต้นพยุงและต้นสะแก ดังนั้นครั้งที่นำมาใช้ย้อมสีแดงในปัจจุบันจึงเป็นครั้งที่ได้จากต้นฉำฉาเป็นส่วนใหญ่

กรรมวิธีในการย้อมสีครั้งแตกต่างกันไปตามแต่ละท้องถิ่น ในที่นี้จะกล่าวถึงวิธีการย้อมครั้งแบบของชาวไทยเชื้อสายเขมร โดย นางขำนิ อยู่ครบ บ้านเขวาสินรินทร์ ต.เขวาสินรินทร์ อ.เมือง จ.สุรินทร์ ดังต่อไปนี้

1. การเตรียมน้ำครั้ง นำครั้งไปตากแดดให้แห้ง เมื่อแห้งดีแล้วจึงนำไปล้างน้ำเอาสิ่งสกปรกต่าง ๆ ออก แล้วผึ่งไว้ วิธีการนำสีออกจากครั้งนั้น จะใช้วิธีนวด คือ จะนำครั้งไปใส่ไว้ในครกใบโต ๆ แล้วนำน้ำร้อนจัด ๆ มาใส่ลงในครก แล้วใช้สากนวดครั้งไปมา ครั้งก็จะหลอมละลาย จนเหนียวติดกันเป็นก้อนและให้น้ำสีออกมา เมื่อก่อนครั้งเข็งก็ตักน้ำสีออกเก็บไว้แล้วจึงใช้น้ำร้อนนวดต่อไปอีก การนวดจะทำติดต่อกันประมาณ 2 – 3 ครั้ง จนกว่าน้ำสีที่ออกมาใส

2. การเตรียมใบเหมือด นำใบเหมือดพอประมาณมาต้มให้เดือดประมาณ 20 นาทีจนมีน้ำสีเหลืองอ่อน จึงกรองเอาน้ำเก็บไว้

3. การเตรียมน้ำใบชงโคและน้ำใบมะขาม ใช้ใบชงโคหรือใบส้มเสี้ยวในภาษาอีสาน พอประมาณ ต้มรวมกับใบมะขามประมาณ 1 กำมือ ต้มให้เดือดประมาณ 20 นาทีจึงยกลงและกรองเอาน้ำเก็บไว้

การย้อม

1. ผสมน้ำสีและน้ำต้มใบไม้ทั้ง 2 ชนิด ที่เตรียมไว้เข้าด้วยกัน โดยมีอัตราส่วนดังนี้คือ น้ำครั้ง : น้ำใบมะขามและน้ำใบชงโค เท่ากับ 3 : 2 : 1

2. นำน้ำสีที่ผสมได้ขึ้นตั้งไฟจนเดือด แล้วนำเส้นไหมซึ่งผ่านการแช่น้ำใบเหมือดจนน้ำเข้าในเส้นไหมดีแล้ว ลงย้อมประมาณ 30 นาที ถึง 1 ชั่วโมง ถ้าสีที่ได้ยังไม่ถูกใจก็ผสมน้ำสีใหม่แล้วย้อมซ้ำอีกประมาณ 2 – 3 ครั้งจนพอใจ

ในการย้อมสีครั้งบางครั้งส่วนผสมของน้ำย้อมอาจเปลี่ยนไปบ้าง ขึ้นอยู่กับความเข้มข้นของน้ำต้มใบไม้ต่าง ๆ ความเข้มข้นของน้ำครั้งและปริมาณของเส้นไหมที่ใช้ย้อม เช่น ถ้าย้อมเส้นไหมในปริมาณน้อย อัตราส่วนของน้ำสีอาจลดลงเป็น น้ำครั้ง : ใบเหมือด : น้ำชงโค + น้ำใบ

มะขาม เท่ากับ 2 : 0.5 : 1 เป็นต้น

ทั้งนี้ชาวบ้านจะสังเกตความพอดีของน้ำย้อมว่าผสมได้หรือไม่หรือยัง จากสีน้ำย้อม คือ น้ำย้อมที่ดีต้องมีสีส้มสดใส เมื่อตากแล้วเทลงจะเห็นน้ำสีส้ม หรือเมื่อใช้มือตักน้ำขึ้นมาดูจะต้องสามารถมองเห็นเส้นลายมือที่อยู่ข้างใต้ จึงจะแสดงว่าส่วนผสมของน้ำสีนั้นใช้ได้แล้ว หลังจากการย้อมเสร็จแล้ว นำเส้นไหมที่ย้อมได้ไปผึ่งให้แห้ง แล้วจึงล้างออกด้วยน้ำสารส้ม (ใช้สารส้มแกว่งในน้ำประมาณ 4 – 5 ครั้ง) จากนั้นจึงนำไปล้างในน้ำสะอาด จนกว่าน้ำที่ใช้ล้างมีสีใส ไม่มีสีแดงออกมาจึงใช้การได้

วิธีการย้อมเช่นที่กล่าวมานี้เป็นแบบของชาวเขมรซึ่งนิยมย้อมสีรองพื้น จากนั้นนำไปย้อมทับด้วยน้ำประโหดและครามสำหรับการทำผ้ามัดหมี่ อย่างไรก็ตามในบางท้องถิ่น ที่เป็นชาวไทยเชื้อสายเขมร เช่น ที่บ้านสำโรง ตำบลโพนครก อ.ท่าตูม และบ้านนาแก้ว ต.สวาย อ.เมือง จังหวัดสุรินทร์ จะย้อมครั้งโดยไม่ใช้ใบมะขามและใบส้มเสี้ยว แต่จะใช้ใบเหมือดและใบเหมือดแอ โดยนำใบไม้ทั้งสองชนิดตำลงไปพร้อมกับน้ำครั่ง แล้วสังเกตดูน้ำสีที่ออกมา ถ้าน้ำสีส้มสดใสแสดงว่าน้ำสีนี้จะย้อมได้ แต่ถ้าไม่มีสีแดงขึ้นให้นำใบไม้ทั้งสองชนิดมาตำลงไปอีกจนกว่าจะได้น้ำสีส้มสดตามต้องการ

ความเชื่อเรื่องครั่ง

ในสมัยก่อนสีที่ย้อมยากมักจะมีกฎเกณฑ์ความเชื่อมาเกี่ยวข้องเสมอ สำหรับผู้ย้อมครั้งชาวบ้านเชื่อว่าจะต้องไปย้อมคนเดียวในป่าละเมาะ เพราะครั้งเป็นสีที่ย้อมยากซึ่งสีจะไม่ติดเส้นไหมหากมีสิ่งอื่นมารบกวน โดยสิ่งที่เป็นอุปสรรคทำให้การย้อมไม่สำเร็จนี้ภาษาอีสานเรียกว่า “ขล้า” และสิ่งที่เป็น “ขล้า” ในการย้อมสีครั้งมีดังต่อไปนี้

1. เชื่อว่าเวลาย้อมห้ามไม่ให้คนท้อง พระ คนมีประจำเดือน และคนแก่ผมหงอก ผ่านเข้ามาในบริเวณที่ย้อม แต่บังเอิญผ่านมาจะต้องให้ผู้นั้นนำน้ำครั่งที่จะใช้ย้อมนั้นมากินเล็กน้อยเพื่อแก้ “ขล้า”
2. เชื่อว่าถ้าผู้ย้อมเป็นคนท้องหรือมีประจำเดือน แต่บางคนก็ไม่ได้เป็นทั้งสองอย่าง ผู้ย้อมจะตอกกินน้ำครั่งเล็กน้อย จะทำให้การย้อมสีติดดี หรืออาจใช้วิธีให้ผู้ย้อมนำน้ำสีเล็กน้อย รวมทั้งส่วนผสมอื่นๆ เช่นใบเหมือดและใบเหมือดแอ ไปใส่ในเตาไฟแล้วพูดว่า “ขอให้การย้อมสีนั้นติดดี”
3. เชื่อว่าเวลาไปเก็บใบไม้ต่างๆ ที่เป็นส่วนผสมของน้ำสี จะต้องไม่พูดกับใครเลยระหว่างทางที่ไปและกลับ ถ้าพูดกับใครในระหว่างนั้นจะต้องเทใบไม้เหล่านั้นทิ้งเสียแล้วเริ่มหาเก็บเอาใหม่
4. เชื่อว่าห้ามย้อมครั้งในวันพระ
5. เชื่อกันในกลุ่มคนเชื้อสายเขมรในจังหวัดสุรินทร์ว่า ระหว่างที่มีการย้อมครั้งนั้น ห้ามมิให้เอาฟืนในตามที่ใช้ย้อมออกไปที่อื่น

สีคราม สีครามได้มาจากต้นคราม เป็นไม้ป่าล้มลุก นิยมปลูกตามบ้านในฤดูฝนโดยใช้เมล็ดหว่าน ประมาณเดือนธันวาคมถึงมกราคมจึงถอนเอาขึ้นมาทั้งต้นโดยเอามาแช่น้ำประมาณ 5 – 6 วันจนเน่า แล้วเอาปูนกินหมากใส่ลงไปกวนให้เข้ากัน ทิ้งไว้ประมาณ 30 นาที เทน้ำใสจะได้ตะกอนคือเนื้อครามที่ใช้ย้อมได้ดีทั้งใยไหมและฝ้าย ผ้าที่ย้อมครามบางครั้งชาวบ้านเรียกว่า “ผ้าดำ” (ณัฐภูภัทร จันทวิช และเรียม พุ่มพงษ์แพทย์. 2547 :449)

ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล และแพทรีเซีย แนนหนา (2533 : 42 - 44) อธิบายการเตรียมทำสีย้อมว่า

ชาวบ้านจะตัดต้นครามที่ปลายต้นแล้วนำมาผ่นและมัดเป็นพ่อนๆ จากนั้นนำไปแช่ไว้ในภาชนะที่ใส่น้ำเตรียมไว้จนใบครามเปื่อย โดยแช่ไว้ 1 วันก่อน แล้วพลิกพ่อนครามกลับด้านแช่อีก 1 วัน หลังจากนั้นจึงบีบพ่อนครามแล้วเอาทิ้งไป น้ำที่เหลือในภาชนะจะมีสีเขียวและกลิ่นเหม็น จากนั้นจะนำพ่อนครามชุดใหม่มาแช่ไว้อีกครั้ง และดำเนินการตามขั้นตอนการเดิม

หลังจากพ่อนครามชุดที่ 2 เปื่อยและถูกบีบน้ำออกแล้ว น้ำที่เหลือจะมีกลิ่นเหม็นเพิ่มขึ้นและมีสีออกฟ้าๆ จากนั้นจึงนำปูนเคี้ยวหมากมาตีลงในน้ำจนกระทั่งน้ำเป็นฟองและกลิ่นเปลี่ยนจากเหม็นเป็นหอม ปริมาณของปูนเคี้ยวหมากที่ใส่ลงไปขึ้นอยู่กับความชำนาญของผู้ย้อม หลังจากนั้นก็จะเป็นสีน้ำเงินแก่ จะทิ้งน้ำในภาชนะนี้ไว้อีก 2 วัน ให้ตกตะกอน

ตะกอนจะถูกเก็บขึ้นจากภาชนะหลังจากกรองน้ำออกแล้ว และจะนำไปเก็บไว้ทั้งเปียๆ เพราะถ้าหากแห้งเมื่อใดก็จะใช้การไม่ได้ทันที ครามเปียกนี้สามารถเก็บไว้เป็นเวลาหลายปี และอาจมีผู้นำมาขายในรูปของก้อนเล็กๆ ซึ่งอาจหาซื้อได้ในบางแห่ง การนำสีออกจากครามต้องนำก้อนครามนี้ไปผสมกับน้ำต่างแ่งๆ ซึ่งได้มาจากขี้เถ้าของต้นมะขามหรือต้นทุเรียน ปริมาณของน้ำที่ใส่น้ำขึ้นอยู่กับผู้ย้อม จากนั้นก็หมักทิ้งไว้ ในการหมักนี้หากไม่เกิดการบูดเน่าก็จะใช้การไม่ได้ ผู้ย้อมจะใส่กรดหรือด่าง เช่น มะกรูด เหล้า หรือปูนเคี้ยวหมาก ตามจำนวนที่ต้องการลงในหม้อหมัก การย้อมผ้าควรทิ้งช่วงเวลาไว้อย่างน้อย 12 ชั่วโมง ก่อนการย้อมครั้งต่อไป เพื่อให้ผ้าในหม้อเกิดการหมักหมม

ผ้าที่นำไปย้อมจะอยู่ในสภาพชื้น การย้อมครั้งแรกจะได้สีออกเขียว ผู้ย้อมส่วนมากจะใช้สีย้อมมากกว่าหนึ่งภาชนะ โดยจะนำผ้าไปย้อมอีกครั้งในภาชนะต่อไป ในการย้อมผ้าจะถูกขยำประมาณ 15 นาที เพื่อให้สีเข้าเนื้อผ้าได้ทั่วถึง กว่าจะได้สีครามที่แท้จริงจะต้องย้อมถึง 10 ครั้ง ผ้าที่นำไปย้อมจะยังไม่ใช้น้ำชำระล้างจนกว่าการย้อมครั้งสุดท้ายจะเสร็จสิ้นลง ทั้งนี้จะสังเกตได้ว่าสีผ้าของชาวไทลื้อจะมีสีแก่ทั้งนี้เป็นเพราะชาวไทลื้อตากผ้ากลางแสงแดดทำให้หลังการย้อมแต่ละครั้งผ้าจะได้ถูกอากาศ ซึ่งผ้าที่ถูกอากาศจะมีสีฟ้า ส่วนชาวลาวจะเก็บผ้าลงในภาชนะที่มีฝาปิดซึ่งไว้ในที่ร่ม โดยผ้าที่ไม่ถูกอากาศนี้จะมีสีเขียว หลังจากการย้อมครั้งสุดท้ายแล้วอาจจะมีสีฟ้าตกออกจากผ้าเวลาซัก แต่จะไม่กินผ้าขาว ดังจะเห็นได้จากผ้ามัดหมี่ซึ่งเมื่อใช้ไปนานๆ จนกระทั่งสีครามจางไปแล้วสีขาวก็ยังเป็นสีขาวอยู่

พลทรัพย์ สวนเมือง ตูลาพันธุ์และคนอื่นๆ (2542 : 13-16) มีผลการวิจัยเรื่องการย้อมสีครามดังต่อไปนี้

การย้อมคราม ขั้นตอนการย้อมครามอาจมีรายละเอียดแตกต่างกันไปตามสภาพของแต่ละท้องถิ่น และโดยทั่วไปจะแบ่งเป็น 3 ขั้นตอน

1. การผลิตเนื้อคราม
2. การก่อหม้อคราม
3. การชุบคราม

การผลิตเนื้อคราม การผลิตและเก็บเนื้อครามไว้ใช้ มีขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้

แช่ หลังจากปลูกครามได้ประมาณ 4 – 5 เดือน เมื่อครามเริ่มมีดอกเล็ก ๆ หมายความว่าครามนั้นสามารถนำมาใช้ได้ ชาวบ้านจะตัดครามทั้งต้นและกิ่ง แต่ในบางครั้งอาจจะตัดเพียงครึ่งต้นเพื่อปล่อยให้ต้นครามนั้นแตกใบออกให้ใช้ได้อีกครั้งจึงจะตัดต้นทิ้งไป เมื่อได้กิ่งครามแล้วโดยทั่วไปจะมัดกิ่งครามเข้าด้วยกันเป็นกำ ๆ ม้วนขนาดพอดี แล้วนำไปแช่ในโอ่งที่เตรียมไว้ซึ่งจะเป็นโอ่งดินหรือโอ่งมังกรก็ได้ โดยจะแช่ไว้ประมาณ 1 – 3 วัน ตามความถนัดของผู้เก็บ ซึ่งจะแตกต่างกันในแต่ละท้องถิ่น

ระหว่างการแช่จะต้องพลิกใบครามกลับข้างล่างขึ้นมาข้างบน หรือถ้าต้องการแช่ 3 คืน หลังจากคืนที่ 2 แล้วต้องพลิกใบครามขึ้นมา แต่หากต้องการแช่ 1 คืน เมื่อผ่านไป 12 ชั่วโมงแล้วให้พลิกใบครามกลับขึ้นมา ทั้งนี้การแช่ต้องทำให้ครบวัน ครบคืน หมายความว่า ถ้าเริ่มแช่เวลาใดก็ต้องนำไปกวนเวลานั้น และในระหว่างที่แช่น้ำที่แช่จะขึ้นเป็นฟองสีขาวและน้ำมีสีอ่อนใสเหมือนสีเขียวสะท้อนแสง โดยบางท้องถิ่นจะเปรียบเทียบว่าน้ำที่แช่ครามมีสีเหมือนเขียววุ้นจึงจะใช้ได้ แต่หากว่าน้ำที่แช่นั้นไม่มีสีเขียวสดดังที่กล่าวมานั้นแสดงว่าครามโอ่งนั้นกวนแล้วไม่ได้คราม ซึ่งหมายถึงเสียใช้ไม่ได้

สาเหตุที่หม้อแช่ครามเสีย อาจเกิดจากการแช่นานเกินไป หรือใส่ใบครามแน่นเกินไป

กวน หลังจากแช่ครามได้ที่แล้ว คือ ประมาณ 1 – 3 วันให้นำใบครามออกจากโอ่งให้หมดเหลือไว้แต่น้ำแช่ใบคราม ซึ่งจะต้องนำมากวนต่อไป การกวนทำได้โดยนำปูนกินหมากสีขาวซึ่งได้จากการเผาเปลือกหอยใส่ลงไปละลายในน้ำน้ำคราม แล้วใช้มือหรือตะกร้ากวน หรือยกจนเกิดฟอง การกวนนี้ใช้เวลาประมาณ 1 – 2 ชั่วโมง เราจะทราบได้ว่าการกวนนั้นเพียงพอแล้วโดยสังเกตจากฟองที่เกิดขึ้นนั้นจะมีสีขาวและมีลักษณะเป็นฟองละเอียดอยู่ได้นานไม่แตกง่าย ทั้งนี้ น้ำแช่ครามก็จะเปลี่ยนเป็นสีขาวด้วย

อัตราส่วนของปูนที่ใส่ขึ้นอยู่กับปริมาณของน้ำแช่ใบคราม คือ ถ้าน้ำแช่ใบคราม 1 โอ่งมังกร จะใช้ปูนขาว (ราคาประมาณ 3 บาท) ใบประมาณ 300 กรัม หากใช้โอ่งเล็กลงก็จะใส่ปูนขาวลดลงไปตามส่วน ถ้าหลังจากกวนแล้วฟองที่ได้เป็นสีขาวโดยที่น้ำครามเป็นสีเขียวขี้น้ำ แสดงว่าน้ำครามโอ่งนั้นใช้ไม่ได้ ซึ่งอาจจะมีสาเหตุมาจากการใส่ปูนขาวมากเกินไป หรือกวนมากเกินไป

การเก็บครามเปียก หลังจากกวนความจนได้ผลตามต้องการแล้ว ให้ตั้งโอ่งครามนั้นทิ้งไว้ อีกประมาณ 2 -3 ชั่วโมง เนื้อครามจะตกตะกอนลงข้างล่าง น้ำข้างบนจะใส ให้รินน้ำใสทิ้งเหลือไว้แต่ตัวครามที่ตกตะกอน นำตะกอนครามไปกรองเอาน้ำออกอีก ต้องระวังไม่ให้น้ำออกไปหมดเพราะครามจะแห้งเกินไป สังเกตดูพอเหลือเนื้อครามก็ใช้ได้ นำเนื้อครามนี้ไปเก็บไว้ในโอ่งแล้วปิดฝาไว้ ครามที่เก็บไว้นี้จะเก็บไว้ใช้ได้นาน แต่ต้องระวังอย่าให้น้ำแห้ง ถ้าแห้งต้องนำน้ำต่างมาเติมไว้ ครามที่เก็บแบบนี้เรียกว่า ครามเปียก เป็นวิธีการเก็บครามที่นิยมกันทั่วไป เพราะมีความเชื่อว่า ครามเปียกใช้ก่อก้อนครามได้ดี

การเก็บครามแห้ง ในบางท้องถิ่นแถบจังหวัดสุรินทร์นิยมเก็บครามแห้ง ซึ่งเป็นการเก็บครามอีกวิธีหนึ่ง การเก็บครามแห้งทำได้โดยหลังจากที่รินน้ำใสตอนบนของหม้อครามออก และเหลือแต่ตะกอนครามแล้วนั้น ให้นำตะกอนครามไปใส่ผ้ากรองน้ำออกให้หมด แล้วนำเนื้อครามที่ได้มานั้นเป็นก้อนขนาดก้อนสบู่ แล้วนำไปตากแดดก็จะได้เป็นครามแห้ง ซึ่งการนำมาใช้ต้องตำครามให้ละเอียดเสียก่อน

ครามแห้งสามารถเก็บไว้ได้นานเท่าที่ต้องการ ทั้งนี้ถ้าแช่ครามไว้ 1 โอ่งมังกร จะได้คราม

แห้งประมาณ 10 ก่อน

การก่อก้อนหม้อคราม การก่อก้อนหม้อครามสำหรับย้อมเส้นไหมจะแตกต่างกับหม้อครามสำหรับย้อมเส้นฝ้าย ซึ่งในแต่ละท้องถิ่นมีกรรมวิธีและส่วนผสมแตกต่างกันตามความเชื่อและสิ่งแวดล้อม โดยมีหลักเกณฑ์ที่คล้ายคลึงกัน ทั้งนี้การก่อก้อนหม้อครามของชาวบ้านเชื้อสายเขมร ที่บ้านนาแห้ว ต.สวาย และบ้านนาตัว ต.เขวาสินรินทร์ อำเภอมือ จังหวัดสุรินทร์ ไว้ดังนี้

ส่วนผสมที่ใช้ในการก่อก้อนหม้อคราม

1. ครามเปียก
2. น้ำมดแดง ซึ่งได้จากการนำตัวมดแดง ประมาณ 1 รังใหญ่ และใบตมุง (ภาษาเขมร ภาษาอีสาน – โมง, ภาษากลาง – ชะมวง , ภาษาอังกฤษ – Gareina) ประมาณ 300 กรัม มาต้มเข้าด้วยกันให้เดือดประมาณครึ่งชั่วโมง แล้วยกลงทิ้งให้เย็น
3. น้ำตางที่ใช้สำหรับฟอกไหม ซึ่งได้จากเปลือกกล้วย หรือเปลือกมะพร้าว ที่รสไม่เค็มจัด

การก่อก้อนหม้อคราม

ใช้คราม 4 ทัพพี ขนาดกลาง (ประมาณ 360 กรัม) ตาง 1 กระป๋องนม(ประมาณ 1 ลิตร) และ น้ำมดแดง 1 กระป๋อง (ประมาณ 1 ลิตร) คนให้เข้ากันแล้วนำอ่างครามไปตั้งตากแดดไว้บนแท่นไม้ให้สูงจากพื้นดิน เนื่องจากการตั้งไว้บนพื้นดินจะทำให้หม้อครามเย็น และบริเวณที่ตั้งหม้อครามจะต้องเป็นบริเวณที่แสงแดดส่องถึงสม่ำเสมอ ในวันต่อ ๆ มาให้นำน้ำคราม ตางและน้ำมดแดง มาเติมหม้อครามอีกโดยเติมครามประมาณ 1 ทัพพี น้ำมดแดง และน้ำตางประมาณ ¼ กระป๋อง หรืออาจเติมน้ำมดแดง วันละนิดหน่อยประมาณ 1/6 กระป๋อง ทำเช่นนั้นประมาณ 3 วันก่อนก็ได้ จึงจะมาเติมตาง เพราะในช่วงแรกของการก่อก้อนหม้อครามนั้น หม้อครามจะมีรสเปรี้ยวมากกว่ารสเค็ม ถ้าหม้อครามมีรสเค็มจะเป็นยาก แต่หากมีหม้อครามเก่าที่ใช้ได้ แล้วให้นำน้ำครามเก่านั้นมาเติมลงไปประมาณ 1 ทัพพี จะช่วยให้หม้อครามเป็นเร็วขึ้น

การเติมน้ำตางหรือน้ำส้มและครามนั้น มีอัตราส่วนที่ไม่แน่นอนตายตัว ผู้ก่อจะต้องสังเกตจากสภาพของหม้อครามว่าเป็นอย่างไร ถ้าหม้อครามมีสีเขียวเหมือนสีขี้ไก่ก่อน (สีเขียวน้ำเงิน) แสดงว่าหม้อครามนั้นอยู่ในสภาพดี โดยระยะเวลาที่ใช้เติมส่วนผสมต่าง ๆ จนหม้อครามใช้ย้อมได้จะประมาณ 9 – 10 วัน

ทั้งนี้ผู้ก่อจะรู้ว่า หม้อครามใช้ได้หรือไม่นั้น สังเกตได้จาก

1. ฟอง ที่ข้างบ้านเรียกว่า ปลวก ซึ่งเกิดจากการคนและตักน้ำครามขึ้นมา แล้วเทกลับลงไป ในอ่างเหมือนเดิม เรียกว่า การโจก จะเกาะอยู่ด้านบนของหม้อครามนานไม่ตกไปง่าย ๆ
2. ด้านบน ของหม้อครามจะเกิดเป็นฝ้าสีน้ำเงินเข้มอยู่เต็มหน้าหม้อคราม
3. น้ำครามจะมีสีเขียวเหมือนสีขี้ไก่ก่อน (สีเขียวน้ำเงิน) แต่ถ้าหม้อครามเป็นแล้ว แต่ต่อนำน้ำในหม้อเปลี่ยนจากสีเขียวน้ำเงินไปเป็นสีเขียวเหลืองหรือเหลืองเทา ๆ แสดงว่าหม้อครามนั้นกำลังจะเสีย ให้เติมน้ำมดแดงและน้ำตางลงไปเพื่อแก้ไขให้หม้อครามดีกลับเหมือนเดิม

การเติมหม้อคราม

เมื่อได้หม้อครามที่เป็นแล้วจะสามารถนำไปใช้ชุบย้อมเส้นไหมได้ แต่ก็ต้องคอยดูแลหม้อคราม หมั่นดูแลเอาใจใส่คอยเติมส่วนผสมเพิ่มอย่างต่อเนื่อง ไม่เช่นนั้นหม้อครามจะเสียไป และด้วยลักษณะเช่นนี้เองจึงทำให้มีการกล่าวเปรียบว่าหม้อครามเหมือนมีชีวิตจิตใจ เมื่อทำงานเสร็จแล้ว คือชุบหม้อครามแล้วก็ต้องกินอาหาร เปรี้ยว หวาน เค็ม เพิ่มเติม ซึ่งหมายถึงเนื้อคราม น้ำมดแดง และน้ำตาง

ดังนั้นเมื่อซุบครามแล้วก็ต้องเติมส่วนผสมไปในหม้ออีก โดยช่วงย้อมครามที่บ้านนาแห้ว จะเติมส่วนผสมต่าง ๆ ในเวลาสาย ประมาณ 9.00 – 10.00 นาฬิกา คือ เมื่อเริ่มมีแดด และ จะต้องเติมน้ำมดแดงและน้ำค้างทุกวัน วันละประมาณ 1/2 – 1/3 กระป๋อง ส่วนครามจะเติมมาก หรือน้อยขึ้นอยู่กับความถี่ในการนำหม้อครามนั้นไปใช้ ถ้าหม้อครามนั้นใช้ย้อมมากก็ต้องเติมคราม บ่อย ๆ แทบจะทุกวัน แต่ถ้าหม้อครามนั้นไม่ได้ใช้มาก อาจเติมคราม 2 – 3 วัน ครั้งก็ได้

อย่างไรก็ดีผู้ก่อหม้อครามต้องหมั่นสังเกตสีของหม้อคราม ฟองและฝ้าที่เกิดขึ้นอยู่เสมอ หาก มีสิ่งใดผิดปกติไปสามารถนำส่วนผสมต่าง ๆ มาทดลองใส่ลงไปจนกว่าหม้อครามจะเป็น นอกจากนั้น ยังพบว่า ในครั้งที่หม้อครามต้องใช้ย้อมมาก หากเติมเหล้าขาวลงไปประมาณ 1 เป็ก (53 มิลลิเมตร) จะช่วยให้หม้อครามนั้นไม่เสียไปง่าย

ในกรณีที่หม้อครามเป็นแล้วแต่ไม่ได้ใช้ย้อม ให้ตั้งหม้อครามทิ้งไว้อย่างนั้น แต่ต้องคอย สังเกตไม่ให้แห้งและคอยเติมน้ำค้างไว้เสมอ เวลาที่ต้องการย้อมก็ให้นำหม้อครามที่เก็บไว้นี้ไป ตากแดดและเติมคราม น้ำมดแดง ค้าง อีกสักกระยะหนึ่ง หม้อครามนั้นก็จะเป็นชั้นใหม่ สามารถใช้ย้อมใหม่ได้อีก การดูแลรักษาหม้อครามในลักษณะเช่นที่ว่านี้ อาจช่วยให้หม้อคราม สามารถเก็บไว้ได้นาน 2 – 5 ปี

การซุบคราม

การซุบคราม ช่วงย้อมครามจะทำในช่วงบ่าย หลังจากหม้อครามตากแดดและอุณหภูมิใน หม้อเพิ่มสูงจนรู้สึกอุ่นมือ ให้ค่อย ๆ รินน้ำครามออกจากอ่างใส่กะละมังหรือภาชนะอื่น ๆ ที่จะใช้ เป็นที่ซุบคราม โดยขณะที่รินน้ำครามออกมานี้จะคอยระวังไม่ให้ตะกอนครามติดออกมา และ เมื่อได้น้ำครามแล้วให้นำเส้นไหมที่ฟอกเตรียมไว้ และแช่น้ำไว้ดีแล้ว ไปซุบในหม้อคราม ค่อย ๆ บีบให้น้ำครามเข้าไปในเส้นไหมจนทั่ว เมื่อรู้สึกว่าน้ำครามเย็นลง จึงนำเส้นไหมออกตาก ส่วนน้ำ ครามที่เหลืออยู่ให้รินกลับไปในหม้อครามดังเดิม และหากเสียดายน้ำครามซึ่งอาจติดอยู่กับ กะละมัง สามารถใช้น้ำมดแดงล้างกะละมังให้สะอาดแล้วเทคืนกลับหม้อครามก็ได้

ส่วนการตากเส้นไหม จะตากไว้กลางแจ้งจนข้ามคืน เรียกว่า ตากแดดตากหมอก จึงจะนำมา ซุบครามต่อในวันรุ่งขึ้นจนกว่าจะใช้ได้ ซึ่งถ้าต้องการสีน้ำเงินเข้มอาจต้องซุบ 6 – 7 ครั้งจึงจะได้ สีตามต้องการซึ่งใช้เวลาหลายวัน จึงพบว่าเจ้าของหม้อครามจะก่อครามไว้ใช้ที่ละหลาย ๆ หม้อ ช่วยให้วันหนึ่งสามารถซุบหม้อครามไว้ที่ละ 3 หม้อ ซึ่งช่วยลดระยะเวลาในการซุบให้น้อยลง

ครามกับสีชั้นที่ 2

สีชั้นที่ 2 คือสีผสมจากแม่สีชั้นที่หนึ่ง อันได้แก่สีน้ำเงิน เหลือง และแดง ดังนั้นนอกจากการ ซุบหม้อครามให้ได้เส้นไหมสีครามหรือสีน้ำเงินแล้ว ยังสามารถซุบให้ได้สีอื่น ๆ อีกด้วย ได้แก่

- สีเขียว ต้องย้อมไหมด้วยประโหด ให้ได้สีเหลืองมะนาวก่อน แล้วจึงนำมาซุบในหม้อคราม เพื่อให้ได้สีเขียว
- สีม่วงหรือสีแดงคล้ำ ต้องย้อมเส้นไหมด้วยน้ำครั่งก่อน จึงนำมาซุบครามจึงจะได้สีม่วง หรือ แดงคล้ำตามต้องการ

หลังจากได้เส้นไหมสีต่าง ๆ แล้วให้นำเส้นไหมไปล้างน้ำมดแดง แต่ถ้าไม่มีน้ำมดแดง สามารถใช้น้ำธรรมชาติแทนได้ หรือถ้ามีน้ำมะพร้าวก็สามารถใช้น้ำมะพร้าวล้างเป็นน้ำสุดท้ายได้ ซึ่งยิ่งช่วยทำให้เส้นไหมมีสวยงามเป็นเงายิ่งขึ้น

ครามกับความเชื่อ

ชาวบ้านมีความเชื่อเกี่ยวกับครามหลายประการ บ้างก็ว่าครามมีชีวิต บ้างก็ว่าครามมีผีสิง นอกจากนี้ยังมี

1. ลักหนี่ คือ หม้อนิล ชาวบ้านทั่วไปเรียกหม้อครามว่า “หม้อนิล” ซึ่งหม้อนิลนี้จะเสียไปได้ง่ายและรวดเร็ว จนเกิดคำสำนวนเปรียบเทียบ คนที่หายไปอย่างรวดเร็วโดยไร้ร่องรอยว่า ลักหนี่ คือหม้อนิล

2. การเสียหม้อครามนั้นสาเหตุส่วนหนึ่งอาจเกิดจาก ส่วนผสมที่ใส่ลงไปไม่ได้สัดส่วนที่ถูกต้อง จึงทำให้หม้อครามเสีย แต่มีความเชื่อกันว่าหากมีคนตายในหมู่บ้าน หรือญาติพี่น้องจากบ้านอื่นมาเยี่ยม หม้อครามอาจจะลักหนี่ไปกับบุคคลเหล่านั้น โดยมีทางแก้คือเจ้าของหม้อครามจะต้องหากิ่งไม้ที่มีหนามมาวางไว้ที่ขอบอ่างครามเพื่อกันไม่ให้ครามลักหนี่ไป ดังนั้นจึงเชื่อกันว่าเมื่อมีคนตายในหมู่บ้าน ห้ามทำการชุบคราม

3. เชื่อกันว่าหากเจ้าของหม้อครามป่วย จะไม่ทำการชุบครามเพราะจะทำให้สีครามไม่สวย

4. เชื่อกันว่าการปลูกครามจะต้องปลูกก่อนอึ่งจะร้อง และเก็บก่อนหมอกลง ซึ่งนั่นอาจหมายความว่า การปลูกครามจะต้องทำกันในช่วงต้นฤดูฝน และเก็บให้เร็วช่วงปลายฤดู ก่อนฤดูหนาว

5. เชื่อกันว่าห้ามคนเดินข้ามหม้อครามเด็ดขาด มิฉะนั้นครามจะหนีไป

6. ชาวสุรินทร์เชื้อสายเขมรจะไม่สอนการก่หม้อครามให้กับคนทั่วไป นอกจากผู้เรียนจะทำพิธีไหว้ครูขอเป็นศิษย์เสียก่อนจึงจะสอนให้ได้ โดยการไหว้ครูนั้นผู้เรียนจะต้องนำขันดอกไม้ซึ่งประกอบด้วย ขวดย คือ ใบตองม้วนเป็นรูปกรวยสำหรับใส่ดอกไม้จำนวน 5 อัน ข้าวต้มต่าง 2 อัน ข้าวต้มธรรมดา 2 อัน เงินซึ่งเรียกว่าค่าคาย จำนวน 6 สลึง หมาก 4 ลูก พลุ 4 ใบ เทียน 2 เล่ม น้ำมะพร้าว 1 แก้วเล็ก แบ่งผัดหน้า 2 ห่อเล็ก และขมิ้นผง นำทั้งหมดนี้ไปหาผู้สอน และผู้เรียนจะต้องรับขันดอกไม้จากครูผู้ที่จะทำการสอนและใช้แบ่งกับขมิ้นผัดหน้า เพื่อขอเป็นลูกศิษย์รับถ่ายทอดวิชาการก่หม้อครามต่อไป

สีดำ ผู้ทอผ้าส่วนใหญ่จะเรียกสีครามเข้มที่ย้อมจากต้นครามว่าสีดำ แต่สีดำจริงๆ นั้นทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล และแพทรีเซีย แนนหนา (2533 : 46) อธิบายว่า

ได้มาจากเม็ดมะเกลือ (*Diopyros mollis*) ซึ่งเป็นไม้ยืนต้นให้ผลในช่วงเดือนพฤศจิกายนถึงธันวาคม การย้อมทำได้โดยใช้ลูกดิบหรือสดดองน้ำ โดยตำให้แตกก่อน ยางจะให้สีดำ ลูกสดใช้เวลาดอง 15 -20 วัน ซึ่งเม็ดมะเกลือนี้ต้องสุกพอดีไม่อ่อนไม่แก่เกินไปจะสามารถเก็บไว้ได้นานถึง 6 เดือน โดยแช่ไว้ในน้ำเพื่อให้ชุ่มอยู่ตลอดเวลา ในการเตรียมสีย้อมนั้นจะนำเอาเม็ดมะเกลือมาบดและผสมกับน้ำค้างที่เข้มข้น เสร็จแล้วนำเอาฝ้ายมาชุบประมาณ 3 ครั้ง สีจะค่อยๆ ดำขึ้นเมื่อนำมาไปตากในร่ม ในการย้อมสีอื่นๆ เพื่อให้ผ้าที่ย้อมมีสีเสมอกัน ผู้ย้อมผ้ามักจะนำเอาฝ้ายที่จะย้อมมาชุบในน้ำมะเกลือที่ผสมไว้ก่อนๆ ก่อน เพราะจะทำให้สีที่ย้อมนั้นติดผ้าได้ดีขึ้น ผ้าที่ย้อมมะเกลือนิยมตัดเย็บก่อนแล้วจึงนำไปย้อม

พูลทรัพย์ สวนเมือง ตูลาพันธุ์และคนอื่นๆ (2542 : 21-23) มีผลการวิจัยเรื่องการย้อมสี

ดำจากมะเกลือที่จะนำมากล่าวโดยสังเขปดังต่อไปนี้

มะเกลือ (Ebony) มะเกลือหรือบักเกีย ในภาษาอีสานเป็นไม้ยืนต้น ขนาดกลางถึงใหญ่ สามารถใช้ประโยชน์ได้หลายอย่าง ได้แก่ ใช้ทำเฟอร์นิเจอร์ประดับมุก เนื่องจากมีน้ำหนักมาก และมีสีดำผลเป็นยาสมุนไพร ใช้ถ่ายพยาธิ และย้อมผ้าให้มีสีดำ

ปัจจุบัน การย้อมผ้าดำ “มะเกลือ” ของภาคอีสาน ยังพบได้ในหมู่คนไทยเชื้อสายลาวและเขมร แถบจังหวัดศรีสะเกษ ร้อยเอ็ด บุรีรัมย์ และสุรินทร์ โดยชาวบ้านจะนิยมใช้ย้อมผ้าแพรที่ใช้ห่มและถือไปวัดเรียกว่า “แพรเหยียบ” หรือ “สไบซนูด” ซึ่งเป็นผ้า 4 – 5 ตะกอลอกจากไหมน้อยหรือไหมเลย (เป็นผ้าลายลูกแก้ว คือ ทอให้มีลวดลายเป็นดอกสี่เหลี่ยมข้าวหลามตัดอยู่ในเนื้อผ้า) แต่ถ้าเป็นแพรเหยียบที่ทอจากไหมลืบหรือไหมเส้นใหญ่ ชาวบ้านจะตัดเป็นเส้นแล้วจึงนำเส้นนั้นไปย้อมมะเกลือ โดยเส้นไหมแพรเหยียบสีดำนี้นะหนาและอ่อนสบาย ชาวบ้านจะใช้สไบไปดำนากี๋ยขาว หรือทำงานอื่น ๆ ซึ่งในปัจจุบันยังใช้กันอยู่ในเขตอำเภอรามไศล และอำเภอโพธิ์ทราย จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นต้น

สีเหลือง สีเหลืองธรรมชาตินั้นทรงศักดิ์ ปรากฏวิวัฒนาการ และแพร่หลาย เน้นหนา (2533 : 46) กล่าวว่า

โดยมากจะได้มาจากขมิ้น (*Curcuma domestica*) โดยจะนำเอาขมิ้นมาบด และผสมลงในน้ำเย็นเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการตกสีผู้ย้อมผ้าบางคนจะใช้ไม้สมอ (*Terminaria chebula*) และเม็ดมะตูม (*Aegle marmelos*) ผสมลงไปและต้มพร้อมกับเกลือ หากเป็นเส้นฝ้ายหลังจากต้มฝ้ายในสีย้อมเสร็จแล้วจะนำฝ้ายลงชุบลงในน้ำที่ผสมกับสารส้มแล้วนำไปล้างน้ำและตากในที่ร่ม

นอกจากนั้นนักวิชาการ จันทวิษ; พนมบุตร จันทรโชติ; และเรียม พุ่มพงษ์แพทย์ (2540 : 290) ยังกล่าวถึงสีเหลืองจากต้น”เข” ว่า

เขเป็นไม้เลื้อยขึ้นตามป่าโคก ใช้รากมาผ่าเป็นเส้นตากแดดให้แห้งแล้วเคี้ยว ต้มกรองเอาแต่น้ำสี ตั้งไฟให้เดือดแล้วเอาเส้นใยไปย้อม คุณสมบัติอย่างหนึ่งของเข คือ การดูดสีอื่นๆให้ติดกับเส้นใยใหม่ได้ดี ดังนั้นไหมที่ฟอกแล้วก่อนนำไปย้อมเป็นสีต่างๆจึงมักย้อมด้วยเขก่อนทุกครั้ง

พุทธทรัพย์ สวนเมือง ตูลาพันธุ์และคนอื่นๆ (2542 : 24-25) มีผลการวิจัยเรื่องการย้อมสีเหลืองจากเข ดังต่อไปนี้

เข (Yellow Wood) เป็นไม้ประเภทเถา เนื้อแข็งขนาดใหญ่ที่ขึ้นอยู่ในป่าดงดิบและป่าเบญจพรรณขึ้นเป็นพุ่ม และพันกับต้นไม้อื่น ๆ ลำต้นและกิ่งมีหนามแหลมยาว ผลเป็นผลรวม ผลสุกมีสีเหลืองส้มถึงแดงชมพู รสหวาน ฝาด เป็นอาหารที่นกชอบมาก จึงทำให้การขยายพันธุ์จำกัด แต่สามารถขยายพันธุ์ทางเหง้าหรือแตกหน่อจากต้นเดิมได้ มักขึ้นอยู่เป็นกลุ่ม ๆ ละหลายต้น เมื่อตัดต้นใหญ่ออกไปแล้ว ต้นเล็กก็จะแตกหน่อออกจากตอที่ถูตัดไป

ไม้เขที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ดีควรมีอายุประมาณ 10 – 15 ปี ในการย้อมผ้าจะละแกน โดยจะให้สีเหลืองทอง เรือนกันว่าสีเหลืองเข

ปัจจุบันป่าไม้ถูกทำลายหมดไป เขจึงหายาก ยังคงเหลืออยู่เฉพาะถิ่นที่นิยมย้อมสีเขอยู่ ได้แก่ แถบอีสานใต้ ในเขตจังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ และร้อยเอ็ด แหล่งจำหน่ายเข ที่ชาวบ้านผู้ทอผ้ารู้ดี คือ ตามรายขายอุปกรณ์ทอผ้าในอำเภอจอมพระ และอำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ โดยแกนเขเหล่านี้ได้มาจากแถบเขมรด้า คือในประเทศกัมพูชา ซึ่งยังมีภูมิประเทศเป็นป่าอยู่

การย้อมเข ในที่นี้จะกล่าวถึงวิธีย้อมเขที่นิยมกันแพร่หลาย 2 วิธีดังต่อไปนี้

วิธีที่ 1 โดยนางคิดชอบ หัวหาญ บ้านบึงบุรณ์ หมู่ที่ 2 ตำบลบึงบุรณ์ กิ่งอำเภอบึงบุรณ์ จังหวัดศรีสะเกษ

ส่วนผสม

- เส้นไหมฟอกสะอาด 1.5 กิโลกรัม
- แก่นเข 2 กิโลกรัม
- น้ำส้ม ได้จากการนำใบเหมือดแอกกับใบเหมือดปลาชิว ประมาณ 3 กิโลกรัม กับน้ำขนาดท่วมใบไม้ ต้มให้เดือดจนเหลือน้ำประมาณ 1 ใน 3

การย้อม

ต้มเคี่ยวเขโดยใส่น้ำให้ท่วมเข แล้วกรองน้ำเก็บไว้ประมาณ 3 ครั้ง โดยแต่ละครั้งปล่อยให้เดือดจนเหลือน้ำประมาณครึ่งหนึ่งของปริมาณน้ำก่อนเดือด จากนั้นนำน้ำเขกับน้ำส้มที่เตรียมไว้มาผสมกันในอัตราส่วน ของ เข : น้ำส้ม เท่ากับ 3 : 1

เมื่อได้ส่วนผสมที่ต้องการแล้วนำเส้นไหมใส่ลงไป แล้วใช้มือขยำจนน้ำสีซึมเข้าเส้นไหมให้ทั่ว จากนั้นจึงยกขึ้นตั้งไฟจนเดือด ประมาณ 30 นาที ถึง 1 ชั่วโมง ย้อมซ้ำให้ครบ 3 ครั้ง โดยการเพิ่มน้ำใส่ลงไป เมื่อย้อมเสร็จตามที่ต้องการแล้วจึงนำเส้นไหมไปล้างน้ำให้สะอาด

วิธีที่ 2 โดย นางจันมา สมวงษ์ บ้านสองห้อง ตำบลเหล่าหลวง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

ส่วนผสม

- แก่นเข จำนวน 350 กรัม สับให้ละเอียดซึ่งถ้าแกนเขที่มีลักษณะดีจะมีสีเหลืองติดที่มีดขณะสับ
- สารส้มหรือหินส้ม จำนวนเล็กน้อย ขนาดเท่ากับเมล็ดถั่วเขียว
- เส้นไหมฟอกเรียบร้อยแล้ว จำนวน 1 กิโลกรัม
- น้ำสะอาด ประมาณ 8 ลิตร

วิธีย้อม

1. นำแก่นเขต้มกับน้ำประมาณ 4 ลิตรให้เดือด 4 – 5 ชั่วโมง หรือจนน้ำลดลงเหลือครึ่งหนึ่ง
2. กรองน้ำเขที่ได้ออกพักไว้ แล้วนำน้ำที่เหลือมาเติม ต้มเขต่อไปอีกครั้งให้เดือดประมาณ 4-5 ชั่วโมง หรือจนน้ำเหลือประมาณครึ่งหนึ่ง จากนั้นยกลงกรองน้ำสีออกใส่ในหม้อเดียวกับครั้งแรก
3. หมักน้ำเขที่ได้ไว้ 1 เดือน
4. หลังจากนั้นนำน้ำเขที่ได้มาต้มอีกครั้ง ก่อนต้มนำสารส้มใส่ลงไปจนจนสารส้มละลาย

สังเกตน้จะมีสีขุ่น ยกขึ้นต้มจนเดือดโดยใช้ไฟอ่อนถึงปานกลาง

5. นำเส้นไหมที่เตรียมไว้ลงต้ม ไม่ควรใช้ไฟแรงเพราะจะทำให้เส้นไหมฟูทับกัน ต้มประมาณ 30 นาที ให้สังเกตว่าถ้าไหมที่ย้อมสีอ่อน น้ำจะมีสีใสไม่ขุ่นเหมือนเดิม
6. ยกหม้อต้มไหมลง แช่ไหมไว้จนเย็นจึงเทน้ำทิ้ง นำไหมไปล้างน้ำให้สะอาด

สีอื่น ๆ สีย้อมสีอื่น ๆ ทำได้จากสีคราม สีแดง สีเหลือง และสีดำ ดังกล่าวข้างต้นนี้ โดยการชุบผ้าลงในส่วนผสม 2 ครั้ง ยกตัวอย่างเช่น สีน้ำทะเลหรือสีเขียว ทำได้โดยการย้อมด้วยสีเหลืองและชุบอย่างรวดเร็วจนในสีคราม ส่วนสีส้มจะได้จากสีเหลืองและสีแดง ในขณะที่สีม่วงได้จากสีแดงและสีคราม

ในการย้อมสีของช่างทอผ้าในสมัยก่อนนั้นยังมีการนำเอาวัตถุดิบจากธรรมชาติอื่น ๆ มาใช้อีกมาก แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าในปัจจุบันนี้ความรู้ในเรื่องเหล่านี้ได้สูญหายไปเสียเป็นส่วนใหญ่ ความรู้เรื่องการย้อมด้วยสีธรรมชาติ ถือเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านในอดีตที่ควรจะได้มีการศึกษา บันทึก และส่งเสริมฟื้นฟูกันต่อไป

ขบวนการสกัดสี

นอกจากพืชและสัตว์ที่กล่าวไปแล้วนั้น ยังมีพืชอีกหลายชนิดสามารถนำมาสกัดสีเพื่อใช้ย้อมผ้าได้ ทั้งนี้กระบวนการสกัดสีโดยมากคล้ายคลึงกัน คือ ใช้ความร้อนในการต้ม แต่บางแห่งอาจมีเคล็ดเพิ่มเติมที่ทำให้ผ้าติดสีได้ดีหรือมีสีใกล้เคียงกับที่ต้องการมากยิ่งขึ้น เช่น การนำผ้าไปแช่ในน้ำปลักควายหรือแช่น้ำสนิมเหล็ก พืชชนิดอื่นๆที่ใช้สกัดสีย้อมผ้า เช่น ลูกหว้าให้สีม่วงอ่อน เปลือกเพกากับแก่นขนุนให้สีกากีแกมเขียว ลูกสะติ ใบหูกวาว หรือใบเตยให้สีเขียว เป็นต้น

นักธรรมชาติ จันทวิช และเรียม พุ่มพงษ์แพทย์ (2547 : 449-450) กล่าวถึง คนล้านนามีความรู้ในการนำรากไม้บางอย่าง ลูกไม้ หรือเปลือกไม้บางชนิด ย้อมผ้าขาว ผ้าไหม และด้ายขาวให้เป็นสีต่างๆที่สวยงามได้ดีมานานแล้ว ได้แก่

สีเหลือง ย้อมด้วยหัวขมิ้น หรือหัวขมิ้นกับใบฝรั่ง หรือรากยอป่า หรือแก่นแกแล หรือแก่นขนุน หรือหัวขมิ้น หรือลูกมะตายน ลูกมะแสดและต่างไม้สะแก รกฟ้า ใบมะขามไทย ยางรง ดอกทองกวาว

สีเหลืองอ่อน ย้อมด้วยแก่นแกแลหรือรากไม้ยอป่ากับผิวมะกรูด หรือเปลือกไม้นมแมวใบมะพร้าวอ่อน รากคำฝอย ใบฝรั่ง เปลือกผลมังคุด

สีเหลืองแก่ ย้อมด้วยแก่นขนุน ดอกคำแสด ดอกกรรณิการ์ เปลือกก่อ เปลือกมะพูด

สีนวล ย้อมด้วย รากยอป่า

สีจำปา ย้อมด้วยดอกคำแสด ดอกกรรณิการ์

สีเหลืองมะนาว ย้อมด้วยเปลือกลูกทับทิม

สีเหลืองอมเขียว (คล้ายผลมะนาว) ย้อมด้วย เปลือกไม้ประโหมด

สีกากีหรือสีกล้วย ย้อมด้วย แก่นขนุน หรือเปลือกไม้เบนหนาม หรือขมิ้นชันและใบแมงลัก เปลือกเพกา

สีกากีแกมเขียวหรือเขียวแก่ ย้อมด้วยใบสมอป่า
 สีเขียวทองอ่อน ย้อมด้วย ใบสับปะรดอ่อนกับน้ำมะนาวหรือน้ำมะกรูด
 สีเขียวมะกอก ย้อมด้วย ใบสัก กระบก เปลือกต้นตะแบก
 สีเขียวอ่อน ย้อมด้วย ใบแค
 สีเขียว ย้อมด้วย ลูกสะตี่ (หมากชาติ) ใบเตย
 สีเขียวแก่ ย้อมด้วย เปลือกสมอกับใบสมอ
 สีเขียวขี้ม้า ย้อมด้วย ใบตะขบไทย ใบหูขวางแก่ เปลือกและผลสมอพิเภก
 สีไพล ย้อมด้วย แก่นยอป่า ใบสับปะรดอ่อนกับน้ำมะนาว
 สีแสด ย้อมด้วย ผลแสดหรือผลและใบแสด ใบเทียนกิ่ง ดอกยมหอม
 สีแดง ย้อมด้วย รากยอป่า ต้นมะไฟป่า น้ำมันปลา น้ำมันหมู และน้ำมันเม็ดกระทงลายหรือ
 ต่างไม้เหมือด 3 ส่วน น้ำมันปลา 1 ส่วน และรากยอป่าหรือผลคำแฝด รากยอ ไม้ฝาง ดอก
 คำฝอย รากและดอกคำป่า เปลือกสะเดา ไม้มะกล่ำต้น
 สีแดงยอ ย้อมด้วย เปลือกต้นสมอ
 สีคราม ย้อมด้วย รากและใบต้นครามหรือห้อม
 สีดำ ย้อมด้วย ผลสมอแคนหรือเปลือก และใบเบน หรือเปลือกและใบสมอ หรือผลสีฟัน หรือ
 ผลมะเกลืออ่อนกับใบกะเมงและรากชะพลู กับใบต้นกะเนียง มะกั้ม รกฟ้า ดับเต่าตัน มะยมป่า
 สีน้ำตาล ย้อมด้วย หมาก อ้อยช้าง นนทรี เปลือกโกงกาง พะยอม เคี่ยม สีเสียด
 สีม่วง ย้อมด้วย หว่า
 เมื่อย้อมผ้าแล้วถ้าจะให้สีจับติดเส้นใย ไม่ตกง่าย เดิมใช้น้ำสารส้มและน้ำมะกรูดย้อมทับอีก
 ครั้งหนึ่ง

หลักการสำคัญในการปฏิบัติการย้อมสีธรรมชาติ

มีผลการวิจัยของพูลทรัพย์ สวนเมือง ตูลาพันธุ์และคนอื่นๆ (2542 ; 26-33) กล่าวถึง
 หลักการสำคัญในการปฏิบัติการย้อมสีธรรมชาติ ซึ่งสามารถสรุปได้ดังต่อไปนี้

การใช้ตัวติดสี (Mordant)

ตัวติดสี (Mordant) หรือตัวที่ช่วยให้สีที่ย้อมติดอยู่บนผ้าและเส้นใยอย่างมีประสิทธิภาพไม่
 ตกง่าย ตัวติดสีนี้เป็นสารประกอบที่ช่วยให้เส้นไหมสามารถดูดซึมสีได้ และในขณะเดียวกันตัว
 ติดสีแต่ละชนิดยังมีผลให้เกิดสีที่แตกต่างกันด้วย

ตัวติดสีที่รู้จักและนิยมใช้กันทั่วไปแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. ตัวติดสีที่เป็นสารเคมี สามารถหาซื้อได้จากร้านขายเคมีภัณฑ์
 2. ตัวติดสีที่มีอยู่ในธรรมชาติ
1. ตัวติดสีที่เป็นสารเคมี จะช่วยให้สีติดและช่วยทำให้ย้อมสีได้สวยงามมากยิ่งขึ้น แต่สารเคมีบาง
 ตัวเป็นอันตรายและเป็นพิษต่อสิ่งแวดล้อม แต่ตัวติดสีในกลุ่มนี้ที่ชาวบ้านรู้จักและนิยมใช้ คือ
 สารส้ม นับเป็นชนิดเดียวที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมและไม่มีอันตรายต่อผู้ใช้ อีกทั้งยังช่วยให้เส้น
 ไหมเป็นมันวาว
2. ตัวติดสีที่มาจากธรรมชาติ โดยทั่วไปผู้ย้อมจะใช้ตัวติดสีจากธรรมชาติ เช่น ใช้โคลนหรือน้ำ

บาดาลแทนสนิมเหล็ก และใช้ใบไม้ ผลไม้ เปลือกไม้ แทนตัวติดสีอื่น ๆ เช่น การใช้ใบเหมือนแอ ใบเหมือด ใบส้มเลี้ยว ใบส้มป่อย ใบมะขาม และด่างขี้เถ้า เป็นต้น

การใช้ตัวติดสีในการช่วยย้อมจะแบ่งเป็น 3 ลักษณะคือ

1. การใช้ตัวติดสีก่อนย้อมเช่นสารส้ม
2. การใช้ตัวติดสี พร้อม ๆ กับการย้อม เช่น สารส้ม มะขาม และใบไม้ต่าง ๆ
3. การใช้ตัวติดสีหลังการย้อม เช่นโคลน น้ำบาดาล และน้ำด่าง เป็นต้น

นอกจากตัวติดสีจะมีคุณสมบัติช่วยให้สีติดแล้ว ยังมีคุณสมบัติทำให้ได้ระดับสีที่แตกต่างกันด้วย เช่น

- สารส้ม จะย้อมสีได้ในระดับอ่อน
- มะนาว มะขาม หรือใบไม้บางชนิด ช่วยให้ย้อมได้สีสดใส เช่น แดงสด หรือเหลืองสด
- โคลนหรือน้ำบาดาลจะช่วยให้สีมีระดับครามเข้มเพิ่มขึ้น

ไม่เพียงเท่านั้น วิธีการใช้ตัวติดสีที่ต่างกันยังส่งผลให้ได้สีที่แตกต่างกันด้วย ดังนั้นในบางครั้งผู้ย้อมอาจใช้ตัวติดสี 2 ชนิด โดยใช้ก่อนการย้อมชนิดหนึ่งและหลังการย้อมอีกชนิดหนึ่ง เพื่อให้ได้สีที่แปลกและหลากหลายขึ้น

หลักทั่วไปในการย้อมสี มีดังต่อไปนี้

อัตราส่วน

- เส้นไหม 1 กิโลกรัม
- วัสดุย้อมหรือพืชย้อมแบบแห้ง 2 กิโลกรัม (ถ้าเป็นแบบสดต้องใช้ 4 กิโลกรัม)

การเตรียมน้ำสี

1. นำพืชย้อม ไปหั่นหรือสับเป็นชิ้นเล็ก ๆ
2. หากต้องการใช้แบบแห้งต้องนำไปตากให้แห้งสนิทประมาณ 2 – 3 วัน แต่ถ้าต้องการใช้สดให้ใช้ได้เลย
3. นำพืชย้อมที่เตรียมไว้ แช่น้ำทิ้งไว้ 1 คืน
4. ต้มเคี่ยวเอาน้ำสีให้ได้สีตามปริมาณที่ต้องการ จากนั้นจึงนำไปย้อม

การย้อม

1. นำเส้นไหมที่ฟอกเตรียมไว้ลงชุบน้ำ โดยให้น้ำซึมเข้าเส้นไหมให้ทั่ว
2. นำเส้นไหมใส่ลงในน้ำสี
3. ยกหม้อย้อมตั้งไฟ
4. คอยพลิกกลับเส้นไหมให้สามารถดูดซึมสีให้ทั่วถึง
5. ทิ้งไว้ให้เดือดประมาณ 60 นาที
6. ยกลงตั้งทิ้งไว้ให้เย็น
7. นำเส้นไหมที่ได้ไปล้างน้ำให้สะอาด

การย้อมสีผสม (Compound Dyeing)

การย้อมสีผสม หมายถึง การย้อมที่นำวัตถุดิบในการย้อมตั้งแต่ 2 ชนิดขึ้นไปมาผสมกัน เพื่อให้ได้สีใหม่ เช่น การผสมครั้งกับแก่นขนุนจะได้สีส้ม แต่ทั้งนี้และทั้งนั้นต้องระวังเรื่องความคงทนของสี เนื่องจากพืชย้อมแต่ละชนิดอาจมีความคงทน ต่างกัน ดังนั้น เมื่อซักไประยะหนึ่ง ส่วนของสีที่มีความคงทนน้อยกว่าจะซีดจางไป เหลือแต่สีที่มีความอดทนสูงกว่า ผู้ย้อมจึงควรทราบ และเข้าใจถึงค่าความคงทนของสีที่นำมาใช้และผสมกัน อีกทั้งควรทำการทดลองก่อนทำการย้อม หรือผสมสีตามที่ต้องการ

การย้อมสีทับ (Top-Dyeing)

การย้อมทับ หมายถึง การย้อมสีด้วยพืชย้อมชนิดหนึ่งแล้วจึงนำไปย้อมทับด้วยพืชย้อมอีกชนิด เพื่อให้ได้สีใหม่ซึ่งโดยทั่วไปจะย้อมด้วยพืชย้อมชนิดใดก่อนก็ได้ จากนั้นนำไปย้อมทับด้วยน้ำคราม ซึ่งเป็นสีย้อมเย็น ไม่สามารถผสมกับสีอื่นที่เป็นสีย้อมร้อนได้ ดังเช่น

- ย้อมด้วยครั้งได้สีแดง นำไปย้อมทับด้วยคราม จะได้เส้นไหมสีม่วง
- ย้อมด้วยแก่นเข (แกแล) ได้สีเหลือง นำไปย้อมทับด้วยคราม จะได้สีเขียว เป็นต้น

ข้อควรจำในการย้อมสีธรรมชาติ

1. วัตถุดิบที่นำมาใช้ เช่น เปลือกไม้หรือใบไม้ ต้องหั่นหรือสับให้เป็นชิ้นเล็ก ๆ เพื่อให้ น้ำสีซึมออกมาให้ได้มากที่สุด
 2. อัตราส่วนที่นิยมใช้ในการย้อมสี คือ พืชย้อมตากแห้งน้ำหนัก 2 เท่า ของน้ำหนักเส้นไหม แก่หากเป็นส่วนใบหรือแบบสดจะใช้น้ำหนัก 4 เท่าของเส้นไหมเพราะการใช้พืชย้อมในปริมาณมากเกินไปเส้นไหมจะไม่สามารถดูดสีไปใช้ได้หมด ทำให้เกิดการตกสี และอาจทำให้ค่าความคงทนต่อการขัดถูมีน้อย
 3. ควรแช่พืชย้อมทิ้งไว้อย่างน้อย 1 คืน ก่อนจะนำไปต้มเอาน้ำสีเพราะจะช่วยให้พืชย้อมคายสีออกมาง่ายขึ้น อีกทั้งยังช่วยให้ไม่สิ้นเปลืองเชื้อเพลิงในการต้มมาก
 4. เส้นไหมที่นำมาย้อม ต้องฟอกให้สะอาดเสียก่อน จะช่วยให้สีติดได้ดีและสม่ำเสมอ
 5. ต้องใช้น้ำสะอาดไม่กระด้าง เช่น น้ำฝน และน้ำบ่อ (บาดาล) เป็นต้น
 6. ปริมาณของน้ำสีจะต้องมากกว่าเส้นไหมไม่น้อยกว่า 20 เท่า เช่น เส้นไหม น้ำหนัก 1 กิโลกรัม ต้องมีปริมาณน้ำสีอย่างน้อย 1 ปีบ
 7. อุปกรณ์ที่ใช้ย้อมต้องมีขนาดเหมาะสมกับเส้นไหม ไม่ควรเล็กหรือใหญ่เกินไป
 8. หม้อย้อมควรเป็นกะละมังเคลือบหรือสแตนเลส เพราะช่วยทำให้สีที่ย้อมได้สดใส
- เนื่องจากสีธรรมชาติจะทำปฏิกิริยาที่รวดเร็วกับโลหะที่มีคุณสมบัติเป็นตัวติดสี (Mordant) ถ้าใช้หม้อย้อมที่เป็นเหล็กหรือมีสนิม เส้นไหมที่ได้จะมีระดับสีเข้มเหมือนใช้สนิมเหล็กเป็นตัวติดสี หรืออาจมีผลทำให้เส้นไหมที่ย้อมนั้นต่างเพราะถูกสนิมของหม้อย้อม
9. การใช้ความร้อนควรค่อย ๆ เพิ่มระดับขึ้นช้า ๆ ไม่ให้เร็วเกินไป เพราะมีผลทำให้เส้นไหมที่ย้อมต่างได้

10. ขณะย้อมต้องค่อยพลิกกลับเส้นไหมอย่างสม่ำเสมอ มิฉะนั้นจะทำให้เส้นไหมต่าง
11. เมื่อย้อมเส้นไหมเสร็จแล้ว ควรตั้งน้ำสีและเส้นไหมไว้ให้เย็นเสียก่อนแล้วจึงนำเส้นไหมไปล้างน้ำ ไม่เช่นนั้นจะทำให้สีหลุดออกจากเส้นไหมได้ง่าย
12. ผู้ย้อมควรมีการบันทึกรายละเอียดของการย้อมสีทุกครั้ง เพื่อให้สามารถทำซ้ำให้ได้สีเหมือนเดิม

การทอ

เมื่อเสร็จจากขั้นตอนการฟอกย้อมสีไหม จะต้องแยกเส้นไหมออกเป็น 2 ชุด คือ สำหรับทำเส้นยืน 1 ชุด และสำหรับทำเส้นพุ่ง 1 ชุด ซึ่งเส้นไหมที่เตรียมทำเส้นยืนจำเป็นจะต้องดำเนินการดังต่อไปนี้

การเตรียมเส้นยืน ศิริ ผาสุข (2545 : 15) อธิบายไว้ดังต่อไปนี้

1. การลงแบ่ง คือ การนำเส้นไหมไปเคลือบด้วยแบ่งเพื่อทำเป็นเส้นยืน สำหรับวิธีการแบบโบราณของชาวบ้านจะใช้ข้าวเปลือกคั่วเป็นข้าวตอก แล้วเอาข้าวตอกนั้นมาคนในน้ำจนละลายในน้ำเกือบหมด จากนั้นแยกเอากากทิ้งไป น้ำที่ได้จะมีลักษณะ 2 ประการ คือ มีความเหนียว และมีความมันออกมาคล้ายน้ำมันรำข้าว การลงแบ่งชาวบ้านจะเลือกทำในวันที่มีแดดดี เพื่อเวลาลงแบ่งแล้วกระตูกน้ำจะสะเด็ดได้ง่าย ตากแล้วแห้งเร็ว เส้นไหมจะไหมจับกันเป็นก้อนการกระตูกจะทำให้เส้นไหมแห้งเร็วและไม่เกาะติดกัน การลงแบ่งเส้นไหมจะทำเฉพาะเส้นยืนเท่านั้น
2. การกรอเส้นไหม เส้นไหมที่ลงแบ่งและตากแดดแห้งสนิทแล้วนำมากรอเข้าอักหรือเข้าหลอด
3. การตั้งเส้นยืน เมื่อกรอไหมเข้าอักหรือหลอดได้จำนวนมากพอตามความต้องการแล้ว ก็เอาเส้นไหมนั้นมาตั้งเส้นยืนโดยการเดินเส้นไหม สำหรับการทอผ้าแบบเดิมจะทอผ้าที่มีความยาวไม่เกิน 30 เมตร มักจะตั้งอักประมาณ 24 อัก แต่การทอผ้าในระบบโรงงานจะใช้หลอดจำนวนมาก บางครั้งมากกว่า 100 หลอด โดยใช้เครื่องจักรตั้งเส้นยืนแทนแบบเก่า
4. การเข้าฟืม (พื้นหวี) หลังจากเดินด้ายเสร็จแล้วนำเอาเส้นไหมเข้าฟืม แล้วพันเข้าไม้พันเส้นไหม
5. การเก็บตะกอ ตะกอเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของกี่ทอผ้า มีหน้าที่แยกไหมเส้นยืนออกจากกันเพื่อสอดกระสวยเส้นพุ่งเข้าไปขัดกัน ตะกอมี่ 2 ชนิด คือ ตะกอธรรมดากับตะกอดอก ตะกอธรรมดามีเพียง 2 ตะกอเท่านั้น เพื่อแยกเส้นยืนออกจากกัน การทอผ้าที่ใช้ตะกอธรรมดาจะใช้ทอผ้าพื้น ผ้าลายทาง หรือลายตาราง

ดวงเด่น บุญปก (2540 : 22) อธิบายความหมายของ"ตะกอ" ไว้ดังนี้

ตะกอ หมายถึง เชือกที่ทำเป็นห่วง 2 อัน คล้องกันเป็นคู่เรียงชิดกันตลอดแนวนอน ใช้สำหรับดึงไหมเส้นยืนที่จะทอออกเป็น 2 ฝ่าย เพื่อที่จะพุ่งสอดกระสวยได้สะดวก กี่ทอผ้าโดยทั่วไปจะมีตะกออยู่ 2 ตะกอ เวลาเก็บตะกอจะต้องสอดไหมเส้นยืนผ่านห่วงเชือกตะกอแต่ละ

ห้วง สลับกันไปเส้นหนึ่งวันเส้นหนึ่ง จนครบทั้ง 2 ตะกอ ด้านบนของตะกอจะมีเชือกผูกห้อยไว้กับไม้หาบด้านบนเพื่อให้ตะกอสามารถเลื่อนไป-มาได้สะดวก ส่วนด้านล่างจะมีเชือกผูกติดตะกอไว้กับไม้เหยียบ ซึ่งมีไว้เหยียบดึงตะกอให้เลื่อนขึ้นลงสลับกัน เพื่อแยกไหมเส้นยืนให้เป็นช่อง แล้วสอดกระสวยที่บรรจุไหมเส้นพุ่งเข้าไปตามแนวนอน

ในปัจจุบันบางท้องถิ่น เช่น อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น มีการดำเนินการแบบลดขั้นตอนการกรอเข้าอีกออกไป คือ เมื่อมีการฟอกแยกกวและย้อมสีไหมเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็จะเอาเส้นไหมทั้งเช็ดตามแบบที่ซื้อมาจากโรงงานเอาขวดเบียร์จำนวนมากมาตั้งเพื่อให้เส้นไหมตั้ง แล้วตั้งเส้นยืนได้เลยโดยไม่ต้องกรอเข้าหลอดหรืออีก ซึ่งวิธีนี้นับว่าเป็นวิธีที่ง่าย รวดเร็ว และลดต้นทุนในการผลิตได้อย่างมาก เพราะการกรอเข้าหลอดนั้นเป็นขั้นตอนที่เสียเวลามากและเพิ่มต้นทุนมากด้วย

เครื่องทอผ้าแบบพื้นบ้าน

หลังจากเตรียมเส้นไหมได้พอกับความต้องการแล้ว เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวหรือพืชไร่เสร็จ ผู้หญิงจะเริ่มทอผ้า โดยใช้เวลาวางในช่วงบ่ายและตอนกลางคืน ซึ่งนักวิชาการ จันทวิชและเรียบ พุ่มพงษ์แพทย์ (2547 : 450-457) อธิบายถึงเครื่องทอผ้าที่ใช้ ดังต่อไปนี้

ทูกทอมือหรือที่พื้นบ้าน สมัยก่อนผู้ชายซึ่งเป็นพ่อบ้านจะเป็นผู้ทำที่ ไม้ที่นำมาทำรวมทั้งวัสดุอุปกรณ์ประกอบต่างๆล้วนหาได้จากป่าละเมาะหมู่บ้าน ที่พื้นบ้านทั่วไปไม่โครงสร้างเป็นรูปสี่เหลี่ยม ประกอบด้วย เสาหลักสี่เสาที่ใช้ไม้ยึดติดกัน และมีแป้นหรือกระดานที่ทำด้วยไม้กระดานเนื้อแข็งสำหรับนั่งทอผ้า

ที่หลังหนึ่ง ประกอบด้วยส่วนต่างๆที่เป็นอุปกรณ์อันเป็นเครื่องกลไกในการทำงานดังนี้

1. **ฟืม** เป็นเครื่องมือสำคัญในการทอผ้า มีกรอบเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ตัวกรอบฟืมทำจากไม้เนื้อแข็ง ภายในกรอบมีฟันซี่เล็กๆเหลาด้วยไม้ไผ่เรียงกัน ลักษณะคล้ายซี่หรือฟันของหวี ตัวฟืมมีหน้าที่เป็นตัวกระแทกให้ด้ายเส้นยืนและเส้นพุ่งประสานกัน ฟืมที่มีเส้นด้ายยืนสอดอยู่พร้อมที่จะทอเป็นผ้าเรียกว่า “ทูก”

ตัวฟืมจะใช้กับเขาหรือตะกอ เพราะถ้าไม่มีเขาก็ทอผ้าไม่ได้ เขาหรือตะกอเป็นที่ร้อยเส้นด้ายออกจากฟืม เรียกว่าด้านทางเครือ (เส้นยืน) ทั้งนี้เขาจะยกเส้นด้ายทางเครือขึ้นลงสลับกัน เมื่อสอดด้ายพุ่ง เส้นยืนกับเส้นพุ่งจะขัดกันเป็นลายขัด ฟืมที่ใช้ทอผ้าธรรมดาจะมีเขา 2 เขา ใช้ทอผ้าพื้นหรือผ้าลายทาง แต่ถ้าใช้ฟืมที่มี 4 เขาหรือ 6 เขา จะทอได้ผ้าที่มีลายสลับซับซ้อนละเอียดขึ้น เช่น ลายวง ลายลูกแก้ว หรือลายยกดอก ฟืมและเขานี้จะต้องใช้คู่กับไม้เหยียบที่อยู่ข้างล่าง เรียกว่า ไม้เหยียบทูก เป็นไม้ท่อนกลม ยาวประมาณ 1.50 – 2.00 เมตร ใช้สอดกับเชือกที่ผูกโยงจากด้านล่างของเขาลงมาทำเป็นห่วงไว้ เมื่อจะให้เขาขึ้นลงก็เหยียบไม้นี้ ปกติไม้เหยียบทูกจะมีจำนวนเท่ากับเขาของฟืมที่ทอผ้านั้นๆ

2. **ไม้พาดหรือหาบทูก** เป็นไม้ที่สอดร้อยกับเชือกที่ผูกเขาด้านบน เพื่อให้ทูกยึดติดกับที่ ไม้หาบทูกจะมีเพียงอันเดียว ไม่ว่าจะใช้ฟืมที่มี 2,4 หรือ 6 เขา ซึ่งต่างกับไม้เหยียบ

3. **กระสวย** ทำด้วยไม้เนื้อแข็ง ยาวประมาณ 1 ฟุต หัวท้ายเรียวอ่อน ตรงกลางเป็นราง

สำหรับใส่หลอดด้ายเส้นพุ่ง

4. หลอด ทำจากแถวล้วยเครือไต้ตัน ที่มีตรงกลางกลวง หรือจะใช้ไม้อย่างอื่นที่มีรูตรงกลางก็ได้ นำมาตัดเป็นท่อนๆยาวประมาณ 3 นิ้ว เมื่อใช้ไม้สอดยึดติดกับกระสวยไม้ันเรียกว่า ไม้ขอหลอด

5. ไม้ค้ำพันหรือไม้ม้วนผ้า ใช้สำหรับพัน ม้วนผืนผ้าที่ทอแล้ว ปลายด้านหนึ่งเจาะรูสำหรับยึดติดกับหลักที่ เวลาทอผ้าต้องนำลูกไปวางที่ที่ เมื่อหยุดทอจะเก็บลูกออกจากที่ เรียกว่า กู้ลูก โดยจะม้วนเส้นด้ายยืนมารวมกันไว้ที่ฟืม แล้วใช้เชือกด้านล่างเขาขึ้นมาผูกยึดไว้กับฟืม ปลดไม้หาบลูกลงแล้วนำขึ้นไปเก็บ

อุปกรณ์ที่ใช้กับลูกยังมีอีก 2 ชนิด คือ ผัง และแผงหมู(แปรง)

ผัง ทำด้วยไม้เหลา มีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 0.50 เซนติเมตร ยาวกว่าความกว้างของผืนผ้าในฟืมเล็กน้อย เสียบปลายทั้ง 2 ข้างให้แหลม ใช้สำหรับชิงผ้าให้ตึง เพื่อไม่ให้ริมผ้าห่อเข้าหากันระหว่างการทอ

แผงหมู เป็นแปรงทำจากต้นตาล เอาเฉพาะที่เป็นเส้นยืน ใช้แปรงด้ายเส้นยืนเพื่อไม่ให้ด้ายพันกัน

ด้วยอุปกรณ์ทอผ้าดังกล่าวสามารถทอผ้าได้หลายประเภท ขึ้นอยู่กับวิธีการทอและลักษณะของลวดลายที่ทำ เช่น การทอผ้ายกดอก ชิด และจก จำเป็นต้องมีอุปกรณ์การทอ นอกจากที่ได้กล่าวมาแล้ว

การทอผ้าไหมแบบพื้นบ้าน

การทอผ้าไหมแบบพื้นบ้าน คือ การทอผ้าไหมที่ใช้ตะกอ(เขา)เพียง 2 เขา ตะกอจะทำการยกเส้นยืนเพื่อสอดเส้นพุ่งเข้าไปทำให้เกิดเป็นผืนผ้า แต่ชาวบ้านไม่นิยมทอเป็นผ้าพื้นธรรมดา แต่จะเพิ่มสีสันหรือเทคนิคบางอย่างเข้าไปเพื่อให้งามยิ่งขึ้น ดังนั้นการทอผ้าไหมแบบพื้นบ้านของไทยพอจะแบ่งได้เป็น 2 แบบ คือ

1. การทอสลัสี ยังแบ่งได้เป็น 2 แบบ คือ

- การตั้งเส้นยืนเพื่อสลัสี ซึ่งมีอยู่มากและมียู่ทุกแห่งที่มีการทอผ้าไหม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทอผ้าขาวม้าไหมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนผ้าขึ้นของชาวภาคเหนือก็ทอแบบสลัสีเส้นยืนเหมือนกัน แต่มักจะทอเป็นผ้าฝ่ายมากกว่าผ้าไหม

- การสลัสีทั้งเส้นยืนและเส้นพุ่ง เท่าที่พบก็มีผ้าขาวม้าไหมและโลรงไหมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือหลายจังหวัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางตอนใต้ตั้งแต่จังหวัดอุบลราชธานี ศรีสะเกษ สุรินทร์ บุรีรัมย์ นครราชสีมา ชัยภูมิ ล้วนมีการทอผ้าขาวม้าและโลรงไหมประเภทนี้กันทุกจังหวัด

ส่วนจังหวัดสุรินทร์พบว่าการทอสลัสีทั้งเส้นยืนและเส้นพุ่ง สำหรับเป็นผ้านุ่งของสตรี ซึ่งเป็นลายตารางเล็กๆ เท่าที่พบมี 3 ชนิด คือ ผ้าม่อ ผ้าศากู และผ้าอูลลุซิม

2. การตีเกลียวสลัสีซึ่งรู้จักในชื่อผ้าหางกระรอก คือ การใช้เส้นไหมต่างสีกันตีเกลียวควบเส้นอาจจะเป็น 2 – 3 เส้น แล้วแต่ความต้องการในการทอ บางครั้งก็ทอแบบผ้าพื้นธรรมดา แต่

บางครั้งก็สลับในเส้นยืนและเส้นพุ่งด้วย ที่พบได้ คือ ผ้าโสร่ง ผ้าตาสมุททางภาคใต้ ผ้าใส่ปลาไหล(ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ) (ศิริ ผาสุข. 2545 : 17)

1.5 สถาบันหม่อมใหม่แห่งชาติเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์

พระบรมราชินีนาถ

สถาบันหม่อมใหม่แห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เป็นองค์กรภาครัฐที่รับผิดชอบและพัฒนา ตลอดจนถ่ายทอดเทคโนโลยีใหม่ ไทยในด้านต่าง ๆ ซึ่งผู้ผลิตผ้าควรรู้จักกันพอสมควรดังนี้

ชื่อสำนักงาน : สถาบันหม่อมใหม่แห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์

พระบรมราชินีนาถ

สังกัด : สำนักงานปลัด กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

สถานที่ทำการ : สถาบันวิจัยหม่อมใหม่ (เดิม) กรมวิชาการเกษตร จตุจักร กรุงเทพมหานคร 10900

โครงสร้างองค์กร : ประกอบด้วย 6 กลุ่ม 1 ศูนย์ 5 สำนักงานภาค 21 ศูนย์หม่อมใหม่ ดังนี้

1. กลุ่มอำนวยการ
2. กลุ่มวิจัยและพัฒนาผลิตภัณฑ์หม่อมใหม่
3. กลุ่มวิจัยและพัฒนาหม่อมใหม่
4. กลุ่มเศรษฐกิจและการตลาด
5. กลุ่มอนุรักษ์และคุ้มครองหม่อมใหม่
6. กลุ่มส่งเสริมและถ่ายทอดเทคโนโลยี

1 ศูนย์ คือ ศูนย์สารสนเทศหม่อมใหม่

5 สำนักงานภาค คือ สำนักงานหม่อมใหม่เฉลิมพระเกียรติภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคใต้ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน และภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง

21 ศูนย์หม่อมใหม่ คือ ศูนย์หม่อมใหม่เฉลิมพระเกียรติจังหวัดแพร่ น่าน ตาก เชียงใหม่ กาญจนบุรี สระบุรี ชุมพร นราธิวาส ชัยภูมิ อุบลราชธานี สุรินทร์ นครราชสีมา ศรีสะเกษ บุรีรัมย์ หนองคาย สกลนคร เลย มุกดาหาร อุตรดิตถ์ ขอนแก่น และร้อยเอ็ด

เหตุสำคัญและความเป็นมา

1. เพื่อเกิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 พระผู้ทรงก่อตั้งกรมช่างไหม และก่อให้เกิดการพัฒนาวิชาการเกษตร
2. เพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ ผู้ทรงสรรสร้างงานหัตถกรรม และส่งเสริมเผยแพร่ชื่อเสียงของไทย ในวโรกาสที่เจริญพระชนมายุ 72 พรรษา
3. เพื่อบูรณาการบทบาทภารกิจขององค์กรที่รับผิดชอบด้านหม่อมใหม่ของชาติ ให้มีความชัดเจน สามารถเชื่อมโยงการพัฒนาหม่อมใหม่ได้อย่างเป็นระบบ
4. เพื่อวางแผนและกำหนดแนวทางการผลิตและการตลาดไหมของไทย ด้วยการรวบรวมข้อมูล และวิเคราะห์สถานการณ์ไหมโลก และสร้างหน่วยงานกลางในการกำหนดมาตรฐานและ

- ตรวจสอบคุณภาพของสินค้าไหม และผลิตภัณฑ์ด้านหม่อนไหมให้เป็นที่ยอมรับในระบบสากล
5. เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและศักยภาพในการผลิตไหม ทั้งระดับครัวเรือนและระดับอุตสาหกรรม
 6. เพื่อให้การดำเนินงานวิจัยเป็นไปอย่างต่อเนื่อง มีความเป็นเอกภาพและครบวงจร
 7. เพื่อเป็นแหล่งอนุรักษ์พันธุ์ไหมไทยและภูมิปัญญาไทยในด้านการฟอกย้อมสีธรรมชาติ และลวดลายของผ้าไหมไทย ตลอดจนขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง ให้เป็นแหล่งศึกษาและรวบรวมประวัติศาสตร์ และวิวัฒนาการไหมของไทย
 8. เพื่อวางรากฐานในการผลิตไหมให้เข้มแข็ง สามารถเพิ่มศักยภาพการผลิตได้เพียงพอกับความต้องการของตลาดโลก และเตรียมการสำหรับการเปิดตลาดการค้าเสรี
 9. สร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กร คือ สถาบันหม่อนไหมแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติฯ ซึ่งทำหน้าที่เป็นเลขานุการคณะกรรมการหม่อนไหมแห่งชาติ ให้สามารถขับเคลื่อนแผนงาน โครงการ ยุทธศาสตร์ มาตรการและกิจกรรม ตามนโยบายของคณะกรรมการหม่อนไหมแห่งชาติได้อย่างมีประสิทธิภาพ

หน้าที่รับผิดชอบ

1. วางแผนงานและโครงการพัฒนาหม่อนไหมให้เป็นไปตามนโยบายของคณะกรรมการหม่อนไหมแห่งชาติ
2. ศึกษา ค้นคว้า วิจัย และพัฒนาด้านการผลิตเกี่ยวกับหม่อนและไหมให้ได้มาตรฐาน และส่งเสริมอาชีพการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม
3. ศึกษา ค้นคว้า วิจัย และพัฒนาด้านการตลาดและเศรษฐกิจของหม่อนไหม
4. ศึกษา ค้นคว้า วิจัย และพัฒนาการแปรรูปและผลิตภัณฑ์จากหม่อนและไหม
5. ให้คำปรึกษาแนะนำและถ่ายทอดเทคโนโลยี และให้บริการวิชาการแก่เกษตรกร ภาคเอกชน หน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้อง และผู้สนใจทั่วไป
6. ดำเนินการเกี่ยวกับการอนุรักษ์ เอกลักษณ์ และการคุ้มครองไหมไทย
7. เป็นศูนย์กลางเครือข่ายข้อมูลสารสนเทศด้านหม่อนไหม
8. ดำเนินการเกี่ยวกับงานเลขานุการของคณะกรรมการหม่อนไหมแห่งชาติ

นอกจากนี้ยังมีหน้าที่กำหนดโครงสร้างของสถาบันหม่อนไหมแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติฯ ประกอบด้วย 6 กลุ่ม 1 ศูนย์ 5 สำนักงานภาค และ 21 ศูนย์หม่อนไหม และกำหนดรหัสย่อว่า “สมมช”

(กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. 2549 : ออนไลน์.)

ตรานกยูงพระราชทาน

ตรานกยูงพระราชทาน เป็นเครื่องหมายการค้ารับรองความเป็นมาตรฐานของผลิตภัณฑ์ผ้าไหมไทย ซึ่งมีกระบวนการผลิตแตกต่างกันตั้งแต่ชนิดของไหม การสาวไหม เส้นไหม การทอ การย้อม โดยจะมีข้อบังคับในการขอเครื่องหมายรับรองผลิตภัณฑ์ผ้าไหมไทยของสถาบันหม่อนไหมแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติฯ สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

วัตถุประสงค์ของตรานกยูง

1. เพิ่มมูลค่าให้กับผ้าไหมไทย
2. สร้างความเชื่อมั่นในผลิตภัณฑ์ผ้าไหมไทย
3. สร้างความมั่นใจให้แก่ผู้บริโภคผ้าไหมไทยที่มีตรานกยูง
4. เพื่ออนุรักษ์ไหมไทยให้อยู่คู่วัฒนธรรมของชาติ

เครื่องหมายรับรองมาตรฐานผ้าไหมไทย

ตรานกยูงพระราชทานจะเน้นคุณสมบัติของวัตถุดิบที่นำมาใช้เป็นหลัก แบ่งออกเป็น 4 ชนิด ดังนี้

1. Royal Thai Silk : นกยูงทอง

- ใช้เส้นไหมพันธุ์ไทยพื้นบ้านเป็นทั้งเส้นพุ่งและเส้นยืน
- เส้นไหมต้องสาวด้วยมือผ่านพวงสาวลงภาชนะ
- ทอด้วยกี่ทอมือแบบพื้นบ้านชนิดพุ่งกระสวยด้วยมือ
- ย้อมด้วยสีธรรมชาติ หรือสีเคมีที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม
- ต้องผลิตในประเทศไทยเท่านั้น

2. Classic Thai Silk : นกยูงเงิน

- ใช้เส้นไหมพันธุ์ไทยพื้นบ้านหรือพันธุ์ไทยปรับปรุงเป็นเส้นไหมเป็นเส้นพุ่งและเส้นยืน
- เส้นไหมต้องสาวด้วยมือ หรือสาวด้วยอุปกรณ์ที่ใช้มอเตอร์ไม่เกิน 5 แรงม้า
- ทอด้วยกี่ทอมือ
- ย้อมด้วยสีธรรมชาติ หรือสีเคมีที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม
- ต้องผลิตในประเทศไทยเท่านั้น

3. Thai Silk : นกยูงสีน้ำเงิน

- ใช้เส้นไหมแท้เป็นทั้งเส้นพุ่งและเส้นยืน
- ทอด้วยกี่แบบใดก็ได้
- ย้อมด้วยสีธรรมชาติหรือสีเคมีที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม
- ต้องผลิตในประเทศไทยเท่านั้น

4. Thai Silk Blend : นกยูงสีเขียว

- ใช้เส้นไหมแท้เป็นส่วนประกอบหลัก มีเส้นใยอื่นเป็นส่วนประกอบรอง
- ต้องระบุส่วนประกอบของเส้นใยอื่นให้ชัดเจน
- ทอด้วยกี่แบบใดก็ได้
- ย้อมด้วยสีธรรมชาติหรือสีเคมีที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม
- ต้องผลิตในประเทศไทยเท่านั้น

สถานที่ติดต่อขอรับแบบคำขอใบรับรอง

- สถาบันหม่อนไหมแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เขต จตุจักร กรุงเทพฯ 10900 โทร. 02-579-5595, 02-579-3118
- สำนักงานหม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติฯ 5 ภาค รวม 21 แห่งทั่วประเทศ ดังนี้

- ภาคเหนือ ได้แก่ แพร่ น่าน เชียงใหม่ ตาก
 - ภาคกลาง ได้แก่ กาญจนบุรี สระบุรี
 - ภาคใต้ ได้แก่ ชุมพร นราธิวาส
 - ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ได้แก่ อุดรธานี หนองคาย สกลนคร เลย มุกดาหาร ขอนแก่น ร้อยเอ็ด
 - ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ได้แก่ นครราชสีมา อุบลราชธานี สุรินทร์ ศรีสะเกษ บุรีรัมย์ ชัยภูมิ
- (สถาบันหมอนไหมแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ. ม.ป.ป. : เอกสารพิมพ์เผยแพร่)

2. ข้อมูลเกี่ยวกับผ้าทอพื้นเมือง จังหวัดสุรินทร์

จังหวัดสุรินทร์เป็นจังหวัดหนึ่งที่มีการสืบทอดวัฒนธรรมการทอผ้าไหมซึ่งมีเอกลักษณ์ของตนเอง ที่ส่งผลต่อการทอผ้าไหมไม่ว่าจะเป็นลวดลายเฉพาะตัวที่ดัดแปลงจากธรรมชาติอย่างง่าย ๆ ไม่มีความสลับซับซ้อน การผลิตเส้นไหมน้อยที่สืบทอดวิธีการมาแต่โบราณ จนกระทั่งถึงวิธีการทอที่หลากหลาย เช่น มีการทอผ้าไหมมัดหมี่พร้อมกับยกดอกไปในตัว เป็นต้น ซึ่งทั้งหมดนี้ได้สืบทอดเป็นมรดกทางวัฒนธรรมมาช้านาน

2.1 ข้อมูลเกี่ยวกับจังหวัดสุรินทร์

จังหวัดสุรินทร์ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของอีสานใต้ โดยเมืองสุรินทร์เป็นที่รู้จักตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย โดยมีสายสัมพันธ์กับชาวเขมร และได้เริ่มก่อตั้งขึ้นในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ในระหว่างปีพ.ศ.2329 – 2450 (สมพงษ์ ทิมแจ่มใส. 2543 : 105)

ตามพงศาวดารเมืองสุรินทร์กล่าวว่า เดิมเป็นที่อยู่ของชนชาติไทย ครั้งสมัยเมื่อไทยมีอำนาจ เจ้าเมืองมีนามว่า"ขุนเกต" ได้สร้างโบราณสถานไว้หลายแห่งบางแห่งก็สร้างสำเร็จ บางแห่งก็สร้างค้างอยู่โดยไม่ทราบสาเหตุที่แน่ชัด โบราณสถานที่สร้างเสร็จมีปรากฏอยู่ที่บ้านระแงง ซึ่งเป็นที่ตั้งที่ว่าการอำเภอเมืองศีขรภูมิแห่งหนึ่ง และที่อื่นๆอีกบ้างแต่ไม่สำคัญนัก หลักฐานที่พอจะสันนิษฐานได้ว่าชนชาติไทยมีอำนาจก็คือมีตัวอักษรภาษาไทยภาคอีสานที่โบราณสถานนั้นๆ (ณัฐภัทร จันทวิช; พนมบุตร จันทรโชติ; และเรียม พุ่มพงษ์แพทย์. 2540 : 189)

การปกครอง

จังหวัดสุรินทร์ ตั้งอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ห่างจากกรุงเทพฯ ประมาณ 457 กิโลเมตร มีพื้นที่ประมาณ 8,124.056 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 5,077,535 ไร่ แบ่งการปกครองออกเป็น 13 อำเภอ 4 กิ่งอำเภอ 156 ตำบล 1,899 หมู่บ้าน 1 เทศบาล และ 13 สุขาภิบาล

อำเภอเมืองสุรินทร์

อำเภอกาบเชิง

อำเภอปราสาท

อำเภอจอมพระ	อำเภอชุมพลบุรี	อำเภอท่าตูม
อำเภอบัวเขต	อำเภอรัตนบุรี	อำเภอลำดวน
อำเภอสำโรงทาบ	อำเภอสังขะ	อำเภอสนม
อำเภอศีขรภูมิ	กิ่งอำเภอเขวาสินรินทร์	กิ่งอำเภอโนนารายณ์
กิ่งอำเภอพนมดงรัก	กิ่งอำเภอศรีณรงค์	

อาณาเขต

ทิศเหนือ ติดต่อกับ จังหวัดร้อยเอ็ดและจังหวัดมหาสารคาม

ทิศใต้ ติดต่อกับ สาธารณรัฐกัมพูชาประชาธิปไตย

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ จังหวัดศรีสะเกษ

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ จังหวัดบุรีรัมย์

(สมพงษ์ ทิมแจ่มใส. 2543 : 105)

2.2 ผ้าทอของจังหวัดสุรินทร์

การทอผ้าถือเป็นคุณสมบัติประการหนึ่งของแม่ศรีเรือนดังที่ว่า

แม่หญิง ให้รู้แจ้งไว้	ต่ำทุกชนิดไหม แทนอ
พอสอนสาว	ให้สั่งสอนการเหยา
แปลงโตม่อน	กินนอนบ่บ่อน
เอ็ดสวนมอนให้กว้าง	ประสงค์ให้ปลูกหมอน

(ณัฐภัทร จันทวิษ; พนมบุตร จันทรโชติ; และเรียบ พุ่มพงษ์แพทย์. 2540 : 249 ; อ้างอิง

จาก พระอริยานวัตร เขมจารีเถระ. พระยาคำกองสอนไพร่.ม.ป.ป.)

การทอผ้าในจังหวัดสุรินทร์เป็นมรดกตกทอดทางวัฒนธรรมของบรรพบุรุษ ชาวไทยเชื้อสายเขมรมีเอกลักษณ์ของตนเอง ในความที่โดดเด่นมีความประณีต ใช้เส้นไหมน้อยซึ่งสาวได้จากรังไหมส่วนในสุด เป็นไหมเส้นเล็กๆใช้ทอผ้าได้แน่น บางเบา อ่อนนุ่ม เรียบตรง เงามามเป็นประกาย ใช้เปลือกด้านนอกของรังไหมนำมาสาวเป็นเส้นใย นำมาควบให้มีเส้นขนาดใหญ่ขึ้นใช้สำหรับทอผ้าคลุมเตียง ในปัจจุบันมีการนำเส้นใยเปลือกนอกของรังไหมมามัดหมี ทอเป็นจุดที่เน้นความสวยงาม นิยมทอด้วยสีธรรมชาติ มีแม่ลายเป็นแบบฉบับของท้องถิ่น มีการมัดหมี 2 ลักษณะ คือ การมัดย้อมในระวีง ซึ่งใช้กับผ้าอัมปรม กับการมัดหมีแบบทั่วไป

ทั้งนี้ในอำเภอเมืองจะมีชาวไทยเขมรอาศัยอยู่มาก และใช้ภาษาเขมรดั้งเดิมเป็นภาษาพูด จะมีวัฒนธรรมได้ทุนเรือนโดยนิยมตั้งก็ทอผ้าไว้ได้ทุนเรือน ปลูกหมอน เลี้ยงไหม ตลอดจนสาวไหม และย้อม เพื่อทอใช้เองหรือเก็บสะสมในหีบหีบ ซึ่งชาวไทยเขมรถือว่าผ้าเป็นสิ่งมีค่ามีราคาแทนเงินได้ เพราะสามารถนำไปจำหน่ายเอาเงินมาใช้ก่อนได้ (เครือจิต ศรีบุญนาถ; อัจฉรา ภาณุรัตน์; และ วารุณี สุวรรณานนท์. ม.ป.ป.: 84)

การแต่งกายของชาวสุรินทร์มีความสัมพันธ์กับชาวเขมรซึ่งเป็นบรรพบุรุษ คือ นิยมนุ่งโจงกระเบน สตรีนิยมนุ่งผ้าซิ่น ส่วนใหญ่จะใช้ผ้าไหมเป็นหลัก เพราะพื้นที่โดยทั่วไปในอดีตสามารถปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและสาวไหมเอง ซึ่งสืบทอดกรรมวิธีการสาวไหมน้อยมาจากชาวเขมร โดยใช้ส่วนในสุดของรังไหม

จากการสำรวจของณัฐภัทร จันทวิษ; พนมบุตร จันทรโชติ; และเรียม พุ่มพงษ์แพทย์ (2540 : 190) พบว่า

ที่จังหวัดสุรินทร์มีหมู่บ้านที่ทอผ้าตามประเพณีสืบทอดต่อกันมาจนปัจจุบันจะเป็นคนไทยเชื้อสายเขมรและไทยอีสาน มีแหล่งสำคัญ 5 แห่ง อยู่ในเขตอำเภอเมือง 4 แห่ง คือ

1. บ้านเขวาสินรินทร์ หมู่ 2 ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอเมือง
2. บ้านสวาย หมู่ 7 ตำบลสวาย อำเภอเมือง
3. บ้านนาแก้ว หมู่ 7 ตำบลสวาย อำเภอเมือง
4. บ้านจันรม หมู่ 4 ตำบลตาอ้อ อำเภอเมือง
5. บ้านจารย์พิตร หมู่ 1 ตำบลจารย์พิตร อำเภอศีขรภูมิ

สมพงษ์ ทิมแจ่มใส (2543 : 107-108) ยังกล่าวไว้ว่า

ส่วนใหญ่เป็นการทอผ้าไหมเพื่อที่จะใช้ในชีวิตประจำวันและถวายพระในการทำบุญ ผ้าที่นิยมใช้ถวายพระมักจะทอผ้าขาวเพื่อจะได้นำไปย้อมผาตัดทำสบง จีวรได้ และช่างนิยมที่จะทอในสิ่งที่ตนเองสนใจและสามารถทำได้ เช่น บางคนทอเฉพาะตัวซิ่น บางคนทอเฉพาะส่วนเชิงหรือตีนซิ่น และผ้าซิ่นพบว่ามีการพัฒนามาจากต้นแบบซึ่งน่าจะเป็นผ้าซิ่นไทยที่เรียกว่า อันลุ่มซิม ซึ่งซิม คือ สยาม

ผ้าสำหรับประเภทต่างๆของจังหวัดสุรินทร์ ได้แก่

ผ้าพาดบ่า

เป็นผ้าขาวม้าที่ใช้พาดบ่าสำหรับบุรุษ ทอเป็นลายตารางสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ ที่ชายผ้าจะทอเป็นลายยกดอกเอาไว้

สไบ

สไบสตรีนิยมทอเป็นผ้ายกดอก (จตุรพักตรพิมาน) ส่วนใหญ่จะใช้สีขาว ไม่นิยมทอด้วยสีดำ

ผ้าปูมเขมร

ผ้าปูมในอดีตเป็นผ้าที่ใช้ในหมู่ขุนนางไทย มีขนาดเดียวกับผ้าม่วง ผ้าปูมแตกต่างกับผ้ามัดหมี่ตรงที่มีชายผ้าเป็นกรอบลวดลายเพิ่มขึ้นมา ความยาวประมาณ 15 – 20 เซนติเมตร

ผ้าโฮล

ผ้ามัดหมี่โฮลถือเป็นแม่ลายหลักของชาวสุรินทร์ มัดหมี่เพียงหนึ่งลาย แต่สามารถทอได้หลายแบบ และยังสามารถแบ่งแยกตามลักษณะของการทอผ้าโฮลได้ถึง 4 แบบด้วยกัน ได้แก่ ผ้าโฮลเปาะ โฮลสริย โฮลเกียรติ โฮลปะนะ

ผ้าอันลุ่มซิม (ผ้ากะเหียว)

ไม่มีลวดลายที่เกิดจากการมัดย้อมหรือยกดอก แต่เป็นลวดลายที่เกิดจากการนำเส้นไหมมา

ควบตีเกลียวหรือที่ชาวสุรินทร์เรียกว่าไหมควบ เป็นการนำไหมตั้งแต่ 2 – 5 เส้นมาควบตีเกลียวให้เป็นเส้นเดียว นิยมใช้เส้นใยไหมน้อย เพราะเมื่อรวมตัวกันจะเป็นเส้นใหญ่ ทั้งนี้ทั้งนั้นขึ้นอยู่กับผู้ที่ต้องการให้ลายทางกระรอกออกมาอย่างไร ดังนั้นผ้าทางกระรอกของจังหวัดสุรินทร์จึงแตกต่างกับที่อื่น

กะเนียว หมายถึง การควบไหม 2 สีในเส้นเดียว เมื่อทอเสร็จจะมีความเหลือบของเส้นไหมเมื่อไหมเรียงขัดสานตัวจะเห็นลวดลายคล้ายทางกระรอกบนพื้นผ้าเป็นผ้าลายตรง ใช้สีเหลืองทอง สีเขียว สีแดง สีขาว เพียง 4 สีในการทอเท่านั้น

ส่วนเครื่องจิต ศรีบุญนาถ; อารีย์ ทองแก้ว; และสุปิยา ลิ้มปึกฤตธนวัตร (2539 : ออนไลน์) กล่าวถึงผ้าไหมสุรินทร์ไว้ดังนี้

จังหวัดสุรินทร์นิยมนำเส้นไหมชั้นหนึ่งหรือไหมน้อย (ภาษาเขมร เรียก “โซกซัก”) มาใช้ในการทอผ้า นอกจากนั้นการทอผ้าไหมของจังหวัดสุรินทร์ยังมีกรรมวิธีการทอที่สลับซับซ้อน และเป็นกรรมวิธีที่ยาก ซึ่งต้องใช้ความสามารถและความชำนาญ เช่น การทอผ้ามัดหมี่พร้อมยกดอกไปในตัว ซึ่งมีที่เดียวในประเทศไทย

ลักษณะเด่นของผ้าไหมจังหวัดสุรินทร์

1. มีลวดลายเป็นเอกลักษณ์ที่ได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากกัมพูชา ซึ่งลวดลายที่ประดิษฐ์ขึ้นนั้นล้วนมีความหมายอันเป็นมงคล
2. นิยมใช้ไหมน้อยในการทอ
3. นิยมใช้สีธรรมชาติในการทอ ทำให้สีไม่ฉูดฉาด และมีสีสันที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ คือ สีจะออกโทนสีขี้มู เช่น น้ำตาล แดง เขียว ดำ เหลือง อีกทั้งยังมีกลิ่นหอมจากเปลือกไม้อีกด้วย
4. ฝีมือการทอ จะทอแน่น มีความละเอียดอ่อนในการทอ และประณีต รู้จักผสมผสานลวดลายต่างๆ เข้าด้วยกัน
5. แต่เดิมนั้นการทอผ้าไหมของชาวบ้านทำเพื่อใช้เอง และสวมใส่ในงานบุญและงานพิธีต่างๆ การทอจะทำหลังจากสิ้นสุดฤดูกาลทำนา ซึ่งเป็นอาชีพหลัก จนมีคำกล่าวทั่วไปว่า “พอหมดหน้านา ผู้หญิงทอผ้า ผู้ชายตีเหล็ก”

ประเภทของผ้าไหมสุรินทร์ โดยแบ่งตามลักษณะการทอได้ 6 ประเภท คือ

1. **มัดหมี่โฮล หรือ จองโฮล** (จองเป็นภาษาเขมร หมายถึง ผูกหรือมัด) หรือ ชัมปิวตโฮล มัดหมี่แม่ลายโฮลถือเป็นแม่ลายหลักของผ้ามัดหมี่สุรินทร์ ที่มีกรรมวิธีการมัดย้อมด้วยวิธีเฉพาะไม่เหมือนที่ใดๆ ความโดดเด่นของการมัดย้อมแบบจองโฮล คือ ในการมัดย้อมแบบเดียวนี้สามารถทอได้ 2 ลาย คือ โฮลสเรีย (โฮลผู้หญิง)หรือผ้าโฮลธรรมดา และโฮลเปราะฮ์ (โฮลผู้ชาย) ไว้ใช้ในงานพิธีต่างๆ
2. **มัดหมี่อัมปรม หรือ จองกา** เป็นการมัดหมี่ทั้งเส้นพุ่งละเส้นยืน ซึ่งมีปรากฏที่จังหวัดสุรินทร์เพียงที่เดียว การมัดหมี่อัมปรมนี้จะทอให้ส่วนที่มัดเป็น “กราปะ” คือ จุดปะขาวของเส้นยืนมาชนกับจุดปะขาวของเส้นพุ่ง ให้เป็นเครื่องหมายบวบนสีพื้น เช่น การทอบนพื้นแดงซึ่งย้อมด้วยครั่ง เรียกว่า อัมปรมครั่ง การทอบนพื้นสีม่วง ก็เรียกว่า อัมปรมปะกาอะออม
3. **มัดหมี่ลายต่างๆ หรือ จองชั้น** เป็นมัดหมี่ที่เหมือนจังหวัดอื่นๆทั่วไป มีหลายลาย

สามารถแบ่งได้ดังนี้

- 3.1 มัดหมี่ลายธรรมดา เช่น ลายหมี่ข้อ หมี่คั่น หมี่โคม ซึ่งจะพบมากที่บ้านจารพัด อำเภอดงเจริญ บ้านสตอ บ้านนาโพธิ์ บ้านเขวาสินรินทร์ กิ่งอำเภอสวนรัตน บ้านสวาย บ้านนาแห้ว ตำบลสวาย อำเภอเมืองสุรินทร์
- 3.2 มัดหมี่ลายกนก เช่น ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ลายสัปดาห์ ลายพระตะบอง ลายก้านแย่ง ลายพนมเปญ บายดอกมะเขือ ส่วนมากจะพบที่บ้านสวาย ตำบลสวาย อำเภอเมืองสุรินทร์ บ้านอุโลก ตำบลอุโลก อำเภอลำดวน
- 3.3 มัดหมี่ลายรูปสัตว์ ต้นไม้ และลายผสมอื่นๆ เช่น รูปนก ไก่ ผีเสื้อ ช้าง ม้า นกยูง ปลาหมึก พญานาค นำมาผสมกับลายต้นไม้ดอกไม้ต่างๆ หรือทอลายสัตว์เดี่ยวๆ ตลอดผืน พบมากเกือบทุกหมู่บ้าน

4. ผ้าไหมยกดอก เป็นการทอที่เพิ่มลวดลายเข้าไปในเนื้อผ้า เพื่อให้ผ้าทั้งสองด้านมีลวดลายที่ต่างกันไป ด้านหนึ่งจะมีลวดลายชัดและเรียบ ส่วนอีกด้านหนึ่งจะมีลวดลายหยาบมีเส้นด้ายซึ่งถูกเกาะเกี่ยวได้ง่าย การทอผ้าประเภทนี้จะต้องใช้เส้นไหมมากกว่าธรรมดา ทำให้ดูหนาและหนัก การทอผ้ายกดอกของจังหวัดสุรินทร์แบ่งออกได้เป็น 4 ลายดังนี้

4.1 ผ้ายกดอกลายลูกแก้ว (ชะโนดเล็ก, จุลุดเล็ก) การทอผ้าลายนี้จะใช้ 4 ตะกอ เป็นตัวกำหนดลาย โดยไม่มีการแยกตะกอสำหรับทอลายชัดเพื่อเป็นพื้นของผ้า ซึ่งการทอแบบนี้เรียกว่า ลายสองยกดอก คือ การทอผ้าลายสองแบบแนวทแยง มีจุดกลับโดยยกตะกอย้อนกลับ การออกแบบลายลูกแก้วจะออกแบบเส้นด้ายยืนย้อมสีเดียว แล้วเก็บตะกอ 4 ตะกอ ตามลวดลายที่กำหนดไว้ เส้นด้ายพุ่งจะย้อมสีเดียวกับเส้นด้ายยืน ผ้าชนิดนี้มีการทอมากที่บ้านสวาย อำเภอเมืองสุรินทร์

4.2 ผ้าลายยกดอกลายละเบิก ผ้าลายนี้นิยมย้อมเส้นด้ายยืนเป็นสีม่วง สีส้ม สีเขียว สีเหลือง และสีขาว การทอจะทยอยยกตะกอครั้งละ 2 ตะกอ คือ ตะกอที่ 1-2 และตะกอที่ 3-4 เพื่อทอเป็นพื้น ส่วนลวดลายเกิดจากการแยกตะกอ 2-3 ซึ่งส่วนใหญ่จะมีเส้นด้ายยืนสีเหลืองและสีขาว การทอผ้าลายนี้จะพบเห็นทั่วไปในทุกหมู่บ้าน

4.3 ผ้ายกดอกลายดอกจัน เป็นผ้าทอที่ลวดลายละเอียด ประณีต การทอผ้ายกดอกลายนี้จะออกแบบเส้นด้ายยืนสีเดียว ส่วนด้ายเส้นพุ่งจะย้อม 2 สี จะเป็นสีอ่อนแก่ ตามต้องการ การทอผ้าลายนี้จะเก็บตะกอของลวดลาย 7 ตะกอ ส่วนตะกอที่ 8 และ 9 เป็นการเก็บลายขัดธรรมดาเพื่อทอเป็นพื้นของผ้า จะพบมากที่บ้านเขวาสินรินทร์

4.4 ผ้ายกดอกลายดอกพิกุล หรือ ปกาปุกุน ผ้ายกดอกลายนี้จะย้อมเส้นด้ายยืนสีเดียว และอาจใช้สีอื่นคั่นระหว่างดอกก็ได้ การเก็บตะกอ 4 ตะกอ โดยการทอลายชัดเป็นพื้น 2 ตะกอ ส่วนอีก 2 ตะกอ เป็นลวดลาย การทอลายนี้จะทอที่ตะกอ จะพบที่บ้านเขวาสินรินทร์เป็นส่วนใหญ่

5. ผ้าจกลายปาเต๊ะ เป็นผ้าทอเป็นดอกห่างๆ ปะปรายทั่วไปบนผืนผ้า ผ้าลายปาเต๊ะ (หรือนานๆ ดอก) จะใช้เส้นพุ่งและเส้นยืนสีเดียวกัน มีการจกดอกห่างๆ ระยะระหว่างดอกเท่ากัน กระจ่ายทั่วผืนผ้า จะพบมากที่บ้านเขวาสินรินทร์

6. ผ้าไหมพื้นเรียบ เป็นผ้าไหมที่ไม่มีการมัดย้อมหรือทาลวดลาย การทอจะใช้สีเดียวหรือ 2 สีก็ได้ เส้นด้ายพุ่ง 1 สี เส้นด้ายยืน 1 สี เพื่อให้เกิดความวาว การใช้เส้นพุ่งอาจใช้ 1 เส้น 2 เส้น หรือ 3 เส้น ก็ได้ เพื่อให้เกิดความหนา ตามความนิยม

2.3 กลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” หมู่บ้านท่าสว่าง ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์

กลุ่มทอผ้ายกทอง“จันทร์ โสมา” หมู่บ้านท่าสว่าง ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ เกิดจากการรวมกลุ่มนักร้องแบบโดยการนำของวีรกรรม ตระกูลเงินไทย เพื่อรวบรวมชาวบ้านท่าสว่างมาทอผ้ายกทองจากการทำไร่ทำนา และจัดตั้งกลุ่มอาชีพทอผ้ายกทอง ตั้งแต่ปี พ.ศ.2540

ผ้าไหมของกลุ่มทอผ้ายกทอง“จันทร์ โสมา” เป็นการผสมผสานระหว่างการทำแบบราชสำนักกับเทคนิคแบบพื้นบ้าน ความโดดเด่นของผ้าเกิดจากการเลือกเส้นไหมที่เล็กและบางเบา นำมาผ่านกรรมวิธีฟอก ต้ม แล้วย้อมสีธรรมชาติ ด้วยแม่สีหลักสามสี ประกอบด้วย สีแดงจากครั้ง สีเหลืองจากแก่นแกแล สีครามจากเมล็ดคราม สอดแทรกด้วยการยกดอกด้วยไหมทองที่ทำจากเงินแท้ นำมารีดเป็นเส้นเล็กๆ แล้วชุบทองนำมาปั่นควบกับเส้นด้าย

วีรกรรมชี้แจงว่า “เทคนิคการทอแบบนี้ เป็นการปรับปรุงมาจากภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งคนที่นี่ จะใช้การทอผ้าจากการวางตะกอแนวตั้ง แต่นั่นทำด้วยลายง่าย ๆ เชือกตะกอไม่มีความยาวขนาดนั้น แต่ด้วยความที่ลายซับซ้อนมาก ทำให้ต้องประยุกต์ด้วยการขุดหลุมลงไป รองรับความยาวของตะกอ”

โดยการทอนั้นใช้กี่แบบพื้นเมือง แต่การออกแบบเป็นลวดลายที่ซับซ้อนแบบราชสำนักโบราณ ทำให้ต้องใช้ตะกอจำนวนมาก ตั้งแต่ 100 ถึง 1000 ตะกอขึ้นไป จนไม่สามารถตั้งที่อยู่บนพื้นดินได้เนื่องจากมีความสูงไม่พอ ทำให้ต้องขุดหลุมบริเวณนั้นลงไปลึกประมาณ 2-3 เมตร เพื่อรองรับความยาวของตะกอที่ห้อยลงมาจากกึ่งให้เป็นระเบียบ และให้คนที่อยู่ในหลุมคอยสอดตะกอไม้

อย่างไรก็ตาม มีปัญหาสำคัญของกลุ่มคือสมาชิกยังไม่ได้ทำงานนี้เป็นอาชีพหลัก แต่ละคนยังยึดมั่นกับอาชีพทำนา ซึ่งหากว่ามีการสั่งผลิตเข้ามาเป็นจำนวนมากอาจทำให้ไม่สามารถจะผลิตได้ทัน แต่ทั้งนี้วีรกรรมซึ่งเป็นผู้นำกลุ่มก็ต้องการเร่งกำลังการผลิต เนื่องจากไม่ต้องการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวบ้าน โดยมีแนวความคิดว่าจะทำงานให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน เพราะเห็นเป็นสิ่งดีในการที่ชาวบ้านมีอาชีพเสริมจากการทำไร่ทำนา และยังสามารถรักษาวิถีชีวิตดั้งเดิมไว้ได้ (ผู้จัดการออนไลน์. 2548 : ออนไลน์)

กระบวนการการทอผ้ายกทองของกลุ่มทอผ้ายกทอง“จันทร์ โสมา ”

เสาวนีย์ ตะโพทอง และคนอื่นๆ (2548 : 43-51) สรุปกระบวนการทำงานของกลุ่มทอผ้ายกทอง“จันทร์ โสมา” ไว้ว่า

จะเริ่มจากขั้นตอนการออกแบบ ซึ่งจะเตรียมการจากกรุงเทพฯ คือ ออกแบบลวดลายในรูปแบบของกราฟ แล้วย้ายไปดำเนินการต่อบ้านท่าสว่าง ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ โดยแบ่งการทำงานเป็น 5 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ 1 การเตรียมเส้นไหม ได้แก่ การย้อมสี การตรวจเจดสี การล้างเส้นไหม การ

กระตุกเส้นไหม และการนำเส้นไหมไปตากแดด

กลุ่มที่ 2 การเตรียมก่อนทอผ้า ได้แก่ การปั่นไหม การคัดแยกเส้นไหม และการใส่กระสวยพุ่ง

กลุ่มที่ 3 กระบวนการทอผ้า ได้แก่ การสอดฟันหวี (ฟืม) การถักตะกอเหยียบ และเริ่มทอผ้า

กลุ่มที่ 4 การตกแต่ง ได้แก่ การตรวจความถูกต้อง และการถักชายผ้า

กลุ่มที่ 5 การตลาด การติดต่อลูกค้า การเก็บและการบำรุงรักษาผ้าไหมยกทอง

2.3.1 ผ้าไหมยกทองสำหรับตัดเสื้อแบบพระราชทานและผ้าคลุมไหล่ของขวัญมอบแก่ผู้นำประเทศและคู่สมรสในการประชุมเอเปก 2003

ความร่วมมือทางเศรษฐกิจในภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิกหรือเอเปก (ASIA - PACIFIC Economic Cooperation : APEC) จากข้อมูลของธนาคารแห่งประเทศไทย (2548 : ออนไลน์)

เป็นกลุ่มความร่วมมือทางเศรษฐกิจระหว่างเขตเศรษฐกิจ (economics) ในภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก สถาปนาเมื่อปี 2532 (ค.ศ.1989) เพื่อตอบสนองต่อภาวะ การพึ่งพาทางเศรษฐกิจ (interdependence) ที่เพิ่มขึ้น โดยมุ่งเน้นความเจริญเติบโตและการพัฒนาที่ยั่งยืนของโลกและภูมิภาค ขณะเดียวกันเอเปกต้องการถ่วงดุลอำนาจทางเศรษฐกิจของกลุ่มความร่วมมือทางเศรษฐกิจต่างๆ โดยเฉพาะสหภาพยุโรปซึ่งมีแนวโน้มเป็นกลุ่มทางเศรษฐกิจที่ปิดกั้นการค้าจากภายนอก เนื่องจากเอเปกสนับสนุนอุดมการณ์การรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจแบบเปิด (open regionalism) และส่งเสริมการค้าพหุภาคี

ประเทศไทยเป็นหนึ่งในผู้ก่อตั้งเอเปกในปี 2532 ซึ่งขณะนี้เอเปกมีสมาชิกรวม 21 ประเทศ ได้แก่

1. ออสเตรเลีย
2. แคนาดา
3. ญี่ปุ่น
4. เกาหลีใต้
5. นิวซีแลนด์
6. สหรัฐอเมริกา
7. บรูไน
8. อินโดนีเซีย
9. มาเลเซีย
10. สิงคโปร์
11. ฟิลิปปินส์
12. ไทย
13. จีน
14. เขตปกครองพิเศษจีน (ฮ่องกง)
15. ไต้หวัน

16. ซิลี
17. เม็กซิโก
18. ปาปัวนิวกินี
19. เปรู
20. รัสเซีย
21. เวียดนาม

ในปี 2546 ประเทศไทยได้รับเกียรติให้เป็นประธานและเจ้าภาพการจัดการประชุมเอเปกในปี 2546 (ค.ศ. 2003) ณ กรุงเทพมหานคร ภายใต้หลักการ “โลกแห่งความแตกต่าง : หุ่นส่วนเพื่ออนาคต” รวมถึงการจัดงานเอเปก อินเวสต์เมนต์ มาร์ท 2003 ซึ่งจัดขึ้นเพื่อส่งเสริมการลงทุนระหว่างประเทศสมาชิกเอเปก และประเทศอื่นๆ และช่วยลดปัญหา อุปสรรคด้านการค้า และการลงทุน รวมถึงการเปลี่ยนแปลงข้อมูล อุตสาหกรรมและเทคโนโลยี

ของขวัญที่ระลึกการประชุมเอเปก สำหรับผู้นำ 21 ประเทศจากหมู่บ้านท่าสว่าง ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์

- ผ้าสำหรับตัดเสื้อแบบพระราชทานของผู้นำประเทศ รัฐบาลเลือกผ้าไหมยกทองจากหมู่บ้านท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ สำหรับตัดเสื้อทรงพระราชทานเพื่อมอบแก่ผู้นำเอเปก ได้สวมใส่กันในวันประชุม คือ อังคารที่ 21 ตุลาคม 2546 โดยนายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย เป็นผู้ออกแบบและควบคุมการผลิต

ทั้งนี้ได้จัดทำทั้งสิ้น 4 สี คือ สีน้ำเงิน สีเขียว สีม่วง และสีเม็ดมะขามแก่ สำหรับเป็นผ้าตัดเสื้อ 21 ชิ้น ผ้าคลุมไหล่ 13 โดยออกแบบผ้าตัดเสื้อเป็นลายสัตว์หิมพานต์ เช่น ราชสีห์ คชสีห์ ช้าง นกยูง หงส์ นกทนต์มา ทอลงบนผ้ายกทองลายดอกกลม ซึ่งใช้ลาย“อัตลัด” ซึ่งเป็นลายผ้าโบราณที่ใช้ในราชสำนักมาเป็นต้นแบบ ส่วนไหมทองที่ใช้ต้องสั่งมาจากประเทศอินเดีย

พื้นทอเป็นลายดอก ลายผ้าบาตร สลับลายประจายามดอกสี่กลีบ โดยยกไหมปั่นลวดลาย และผสมเทคนิคการจกทองเป็นลายรูปสัตว์ ความพิเศษของผ้า คือ ส่วนที่ยกไหมจะมองเห็นลายแค่ด้านเดียว เนื่องจากเพิ่มขั้นตอนในการเก็บลาย ใช้คนทอ 5 คน ต่อผืน วันหนึ่งทอได้ 5 เซนติเมตร (ผู้จัดการออนไลน์. 2548 : ออนไลน์)

ด้านการตัดเย็บเสื้อทรงพระราชทานจากผ้าไหมยกทองนั้น รัฐบาลมอบหมายให้“ยูไลย เทเลอร์” ร้านตัดเสื้อสุท ขุดชาฟารี ย่านศาลาแดง กรุงเทพมหานคร เป็นผู้รับผิดชอบ การตัดเสื้อครั้งนี้ใช้ช่าง 3 คนจัดทำแพทเทิร์นและตัดผ้า ช่างเย็บและช่างสอย ซึ่งใช้เวลา 3-4 วัน ในการตัดเย็บเสื้อ 1 ตัว โดยในขั้นแรก คือ รับขนาดร่างกายของผู้นำเอเปกจากกระทรวงการต่างประเทศ จากนั้นจึงส่งผ้าไหมไปอบไอน้ำเพื่อให้ผ้าไหมอยู่ทรง ต่อมาจึงนำมาขึ้นแพทเทิร์นและนำไปทาบบนเนื้อผ้าไหม เพื่อกะขนาดและวางลายผ้าให้ตรงตามระดับและสัดส่วนของร่างกาย เช่น ระดับหน้าอก หรือแขน จากนั้นจึงนำไปสอยและเย็บ เสื้อที่ตัดเย็บเสร็จแล้วจะนำไปเก็บไว้ในหุ่นก่อนส่งมอบให้รัฐบาลเพื่อมอบให้บรรดาผู้นำเอเปกได้สวมใส่ในช่วงการประชุมต่อไป

- **ผ้าคลุมไหล่** เป็นของที่ระลึกเพื่อบอບแก่ผู้สมรสผู้นำประเทศในกลุ่มเอเปกที่ร่วมเดินทางมาด้วย ใช้กรรมวิธีการทอผ้าไหมแบบเดียวกับผ้าตัดเสื้อ แต่เปลี่ยนลายเป็นลายกรวยเชิง ลายดอกลอยฟ้าบาตร และลายหน้ากระดาน ยกทองตรงสังเวียน

ความยากอยู่ที่ปลายผ้า ซึ่งต้องใช้กระสวยถึง 47 กระสวย เพื่อให้เกิดสีต่างๆ วันหนึ่งจะทอได้เพียง 2 เซนติเมตร กระบวนการผลิต ทอผ้าขนาดความกว้าง 100 เซนติเมตร ความยาว 3 เมตร ด้วยกี่ทอผ้าไหมพื้นบ้านแบบโบราณ โดยช่างทอ 5 คนต่อ 1 กี่ รวมเวลา 2 เดือน ใช้ช่างทอผ้าจำนวน 150 คนหมุนเวียนสับเปลี่ยนกัน ใช้กี่ทอผ้าทั้งสิ้น 24 กี่ (เอเปก 2003. 2546 : ออนไลน์)

2.3.2 ผ้าคลุมพระอังสาทูลเกล้า ฯ ถวายสมเด็จพระราชินีและพระชายาของพระราชอาคันตุกะที่เสด็จ ฯ มาร่วมงานพระราชพิธีฉลองสิริราชสมบัติ ครบ 60 ปี

พระราชพิธีฉลองสิริราชสมบัติ ครบ 60 ปี

วันที่ 9 มิถุนายน 2549 นับเป็นมหามงคลสมัยพิเศษที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จะเสด็จขึ้นครองราชย์ ครบ 60 ปี ซึ่งเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีระยะเวลาการครองราชย์ยาวนานที่สุดในประเทศไทย และในปัจจุบันประเทศไทยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

ในการนี้รัฐบาล โดยนายกรัฐมนตรี พันตำรวจโททักษิณ ชินวัตร ได้กราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท ขอพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยเรื่องการจัดงาน และขอบเขตงานเฉลิมฉลอง โดยมีพระราชกระแส

ชื่อการจัดงานว่า “ การจัดงานฉลองสิริราชสมบัติ ครบ 60 ปี ”

ชื่อพระราชพิธีว่า “ พระราชพิธีฉลองสิริราชสมบัติ ครบ 60 ปี ”

ชื่อการจัดงานและชื่อพระราชพิธี เป็นภาษาอังกฤษว่า “ The Sixtieth Anniversary Celebrations of His Majesty's Accession to the Throne ” (วิกิพีเดีย. 2549 : ออนไลน์)

พระราชอาคันตุกะ ในพระราชพิธีฉลองสิริราชสมบัติ ครบ 60 ปี

ประเทศที่มีสมเด็จพระราชาธิบดี และสมเด็จพระราชินี เป็นประมุข มีจำนวนทั้งหมด 29 ประเทศ ทั้งนี้ประเทศที่ตอบรับคำกราบบังคมทูลเชิญเสด็จพระราชดำเนินเยือนประเทศไทยเพื่อร่วมถวายพระพรพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในพระราชวโรกาสฉลองสิริราชสมบัติ ครบ 60 ปีอย่างเป็นทางการ จำนวน 25 ประเทศ โดยมีสมเด็จพระราชาธิบดี และ สมเด็จพระราชินี ที่จะเสด็จฯ มาด้วยพระองค์เอง จำนวน 13 ประเทศ นับเป็นการชุมนุมของพระประมุขจากประเทศต่างๆ มากที่สุดในโลก

สมเด็จพระราชาธิบดี และสมเด็จพระราชินีนาถ (ในฐานะพระประมุขแห่งรัฐ) จาก 13 ประเทศ ดังนี้

1. ราชอาณาจักรกัมพูชา

สมเด็จพระราชาธิบดี : พระบาทสมเด็จพระบรมนาถนโรดม สีหมุนี

2. รัฐกาตาร์

สมเด็จพระราชาธิบดี : เชคฮามัด บิน คอลิฟะห์ อัลธานี

พระชายา : เชคเคาะห์เมาซา บิน เนเซอร์ อัลมัสนัด

3. รัฐคูเวต

สมเด็จพระราชาธิบดี : เชคซอเบห์ อัลอะห์มัด อัลจาบีร์ อัล-ซาบะห์

4. ราชอาณาจักรฮัชไมต์จอร์แดน

สมเด็จพระราชาธิบดี : สมเด็จพระราชาธิบดีอับดุลเลาะห์ที่ 2 บิน อัล ฮุสเซน

5. ญี่ปุ่น

สมเด็จพระราชาธิบดี : สมเด็จพระจักรพรรดิอะกิฮิโตะ

สมเด็จพระราชินี : สมเด็จพระจักรพรรดินีมิจิโกะ

6. เนการา บรูไน ดารุสซาลาม

สมเด็จพระราชาธิบดี : สมเด็จพระราชาธิบดีฮัจญ์ ฮัสซานัล โมฮิซซัดดิน วัดเดาเลาะห์

สมเด็จพระราชินี : สมเด็จพระราชินีราชาอิสตรี เบ็ญจัน อานัก ฮัจญะห์ ซาเลฮา

7. มาเลเซีย

สมเด็จพระราชาธิบดี : สมเด็จพระราชาธิบดีตวนกู ไชฮิด ชีร์จูดดิน อิบน์ อัลมาร์ฮูม ตวนกู ไชฮิด ปุตรา จามารุสไลล์ ยังดีเปอร์ตวน อากง ที่ 12

สมเด็จพระราชินี : สมเด็จพระราชินีตวนกู เฟาซิกะห์ บินดี อัลมาร์ฮูม เติงกู อับดุล รอซิด ราชายาประไหมสุหรี อากง

8. ราชรัฐโมนาโก

เจ้าผู้ครองราชรัฐ : เจ้าชายอัลแบร์ตที่ 2

9. ราชรัฐลักเซมเบิร์ก

เจ้าผู้ครองราชรัฐ : แกรนด์ดยุกอ็องรีที่ 1

10. ราชรัฐลิทัวเนีย

เจ้าผู้ครองราชรัฐ : เจ้าชายอันส์ อัดัม ที่ 2

ผู้สำเร็จราชการ : เจ้าชายอาโลอิส มกุฎราชกุมาร

พระชายา : เจ้าหญิงโซฟี

11. ราชอาณาจักรเลโซโท

สมเด็จพระราชาธิบดี : สมเด็จพระราชาธิบดีเลตซีที่ 3

สมเด็จพระราชินี : สมเด็จพระราชินีมาเซเนต โมฮาโต เซเอโซ

12. ราชอาณาจักรสวาซิแลนด์

สมเด็จพระราชาธิบดี : สมเด็จพระราชาธิบดีสวาตีที่ 3

13. ราชอาณาจักรสวีเดน

สมเด็จพระราชาธิบดี : สมเด็จพระราชาธิบดีคาร์ลที่ 16 กุสตาฟ

สมเด็จพระราชินี : สมเด็จพระราชินีซิลเวีย

สมเด็จพระราชินี พระราชสวามี หรือพระราชชายา จาก 3 ประเทศ ดังนี้

14. ราชอาณาจักรเดนมาร์ก

สมเด็จพระบรมราชินีนาถมาร์เกรเทที่ 2

ผู้แทนพระประมุข : เจ้าชายเฮนริก พระสวามี

15. ราชอาณาจักรสเปน

สมเด็จพระราชาธิบดีฮวนคาร์ลอสที่ 1

ผู้แทนพระประมุข : สมเด็จพระราชินีโซเฟีย

16. ราชอาณาจักรโมร็อกโก

สมเด็จพระราชาธิบดีโมฮัมเหม็ดที่ 6

ผู้แทนพระประมุข : เจ้าหญิงลัลลาซัลมา เบนนานี

มกุฎราชกุมาร และ พระวรชายา จาก 6 ประเทศ ดังนี้

17. ราชอาณาจักรตองกา

สมเด็จพระราชาธิบดี : พระเจ้าเตาฟา อาฮัว ทูบูที่ 4

ผู้แทนพระประมุข : เจ้าชายเซียวโอชิ เตาฟา อาฮัว มานูมาตา โอโต ตูกู อาโฮ ทูบู

มกุฎราชกุมาร (เจ้าฟ้าชายตูโฟทัว)

18. ราชอาณาจักรนอร์เวย์

สมเด็จพระราชาธิบดี : พระเจ้าฮารัลด์ที่ 5

ผู้แทนพระประมุข : เจ้าฟ้าชายโฮคุน มกุฎราชกุมาร

ผู้แทนพระประมุข : เจ้าหญิงเม็ตเต-มาริต พระวรชายา

19. ราชอาณาจักรเนเธอร์แลนด์

สมเด็จพระราชินีนาถ : สมเด็จพระบรมราชินีนาถเบียทริกซ์

ผู้แทนพระประมุข : เจ้าฟ้าชายวิลเลิม-อเล็กซานเดอร์ มกุฎราชกุมาร

ผู้แทนพระประมุข : เจ้าหญิงแม็กซีมา พระวรชายา

20. ราชอาณาจักรเบลเยียม

สมเด็จพระราชาธิบดี : สมเด็จพระราชาธิบดีอัลแบร์ตที่ 2

ผู้แทนพระประมุข : เจ้าฟ้าชายฟิลิปป์ มกุฎราชกุมาร

ผู้แทนพระประมุข : เจ้าหญิงมาริลด์ พระวรชายา

21. ราชอาณาจักรภูฏาน

สมเด็จพระราชาธิบดี : สมเด็จพระราชาธิบดีจิกเม ชิงเย วังชุก

ผู้แทนพระประมุข : เจ้าฟ้าชายจิกมี เคเซอร์ นัมเกล วังชุก มกุฎราชกุมาร

22. สหราชอาณาจักรออสเตรีย

สมเด็จพระราชาธิบดี : เซคคอลลีฟะห์ บิน ซาเยด อัลนะฮะยัน

ผู้แทนพระประมุข : เซคโมฮัมเหม็ด บิน ซะอิด อัลนะฮะยัน มกุฎราชกุมารแห่งอาบูดาบี

ผู้แทนพระองค์ พระประมุข จาก 3 ประเทศ ดังนี้

23. ราชอาณาจักรบาร์เรน

สมเด็จพระราชาธิบดี : เซคฮามัด บิน อีซา อัล คอลลีฟะห์

ผู้แทนพระประมุข : เซคคอลลีฟะห์ บิน ซัลมาน อัล คอลลีฟะห์ พระราชปิตุลา

24. สหราชอาณาจักรบริเตนใหญ่และไอร์แลนด์เหนือ

สมเด็จพระราชินีนาถ : สมเด็จพระบรมราชินีนาถเอลิซาเบธที่ 2

ผู้แทนพระประมุข : เจ้าฟ้าชายแอนดรูว์ ดยุกแห่งยอร์ก

25. รัฐสุลต่านโอมาน

สมเด็จพระราชาธิบดี : สุลต่าน กะบูน บิน ซาอิด อัล บู ซาอิด

ผู้แทนพระประมุข : เจ้าชายซัยยิด ซัยาบ บิน ตาริก ตัยมูร อัล-ซาอิด

(วิกิพีเดีย. 2549 : ออนไลน์)

ของที่ระลึกทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายพระราชอาคันตุกะที่เสด็จมาร่วมงานฉลองสิริราชสมบัติ ครบ 60 ปี

สำหรับของที่ระลึกทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายแด่สมเด็จพระราชินี คือ “ผ้าคลุมพระอังสา” (ผ้าคลุมไหล่) ซึ่งกระทรวงการต่างประเทศมอบหมายให้วีรกรรม ตระกูลเงินไทย ผู้นำกลุ่มจันทร์โสมมา เป็นผู้ออกแบบการทอผ้าไหมยกทองโบราณ โดยใช้ช่างทอจากบ้านท่าสว่าง อำเภอเมืองและกิ่งอำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์

วีรกรรมกล่าวว่า ผ้าคลุมพระอังสาเป็นผ้าไหมยกทองที่มีแนวคิดจากผ้าทรงสะพักของเจ้านายชั้นสูงในราชสำนักสยามโบราณ ใช้ชื่อว่า “ลายครุฑหรือลายครองราชย์” มีขนาดความกว้าง 75 เซนติเมตร ยาว 2 เมตร 20 เซนติเมตร ใช้ไหมไทยและไหมทองย้อมด้วยสีจากธรรมชาติ โดยสีแดงทำมาจากครั่ง สีเหลืองมะนาวจากเปลือกลูกทับทิม สีเขียวอมเขียวคล้ายผลมะนาวทำจากเปลือกไม้ประโหด สีน้ำเงินได้จากคราม สีเขียวเกิดจากการผสมระหว่างเปลือกไม้ประโหดกับคราม ส่วนสีเม็ดมะขามเกิดจากการย้อมแดงจากครั่งแล้วย้อมทับอีกครั้งด้วยคราม ใช้เส้นพุ่งหรือตะกอจำนวน 1,081 ตะกอ ใช้เวลาทอประมาณ 1 เดือน ทอตลอด 24 ชั่วโมง โดยแบ่งการทำงานเป็น 3 กะ กะละ 8 ชั่วโมง ใช้ช่างจำนวน 150 คน ซึ่งแต่ละวันจะทอผ้าได้ไม่เกิน 3 เซนติเมตร ส่วนวิธีการทอใช้วิธีการทอกลับด้านทั้ง 28 ผืน (ข่าวสด. 2549 : ออนไลน์)

สำหรับการจัดองค์ประกอบเป็นแบบมีสังเวียนล้อมท้องผ้า ชายทั้งสองข้างประดับลายกรวยเชิง โดยที่ลายกรวยเชิงทั้งสองผูกเป็นลายกนก เคล้าภาพตัวครุฑพยอมและครุฑอิต สลับแทรกกันไปตลอดหน้าผ้า ถัดกรวยเชิงไปเป็นส่วนสังเวียนหรือกรอบผ้าซึ่งประกอบด้วยแม่ลายและลูกขนานบ แม่ลายผูกเป็นลายครุฑเหและครุฑอิตเคล้าลายก้านขด คั่นด้วยลายพุ่มข้าวบิณฑ์เป็นระยะ นอกจากนี้ลูกขนานบผูกลายดอกสี่กลีบสลับลายขอสร้อย ถัดเข้าไปเป็นช่องแท่งท้องและท้องผ้า ส่วนท้องผ้ามีลายโคมทรงข้าวบิณฑ์ ดอกในผูกเป็นลายเทพเจ้าทรงครุฑประดิษฐ์ และกรอบลายเป็นครุฑเสี้ยว พร้อมนำตราสัญลักษณ์เฉลิมฉลองสิริราชสมบัติ 60 ปี ไว้บนผืนผ้าด้วย ส่วนของปลายผ้าจะปล่อยเส้นยืนให้เหลือไว้ 15 เซนติเมตร เพื่อถักเป็นตาข่ายเล็กๆ แล้วปั่นเกลียวให้สวยงามและช่วยให้ชายผ้ามีน้ำหนัก ไม่พันกันเวลาห่มคลุม นอกจากนี้ยังเพิ่มความสวยงามด้วยการบุด้านหลังของผ้าด้วยผ้าไหมอีกผืนหนึ่งด้วยการสอยมือแบบชอนด้าย

การทอผ้าครั้งนี้แบ่งเป็นผ้าคลุมพระอังสาสำหรับถวายสมเด็จพระราชินีและพระชายา จำนวน 24 ผืน มีทั้งหมด 5 สี คือ สีเหลือง สีม่วง สีน้ำเงิน สีครามเข้ม และสีชมพู สำหรับผู้แทนพระองค์จะได้รับผ้าคลุมไหล่จำนวน 4 ผืน ซึ่งทอเป็นลายหิ้งห้อยชมสวนในโทนสีคราม สีเหลือง และสีชมพู (คม ชัด ลึก. 2549 : ออนไลน์)

2.4 ข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้าน

จากการศึกษาเอกสาร และข้อมูลเกี่ยวกับวัฒนธรรมการทอผ้าของแหล่งทอผ้าต่างๆในประเทศไทย รวมถึงการทำงานของกลุ่มทอผ้ายกทอง"จันทร์ โสมา" แล้วต้องยอมรับว่าเป็นเพราะภูมิปัญญาที่มีการสั่งสมมาจากอดีตแทบทั้งสิ้น จึงขอลำดับถึงความหมายของภูมิปัญญาพื้นบ้านดังนี้

กมลรัตน์ หนองรัง (2547 : 29-30 ; อ้างอิงจากธวัช ปุณโณทก. 2531 : 40-42. และสามารถ จันทร์สุรย์. 2547 : 3) ได้กล่าวถึงความหมายของคำว่าภูมิปัญญาชาวบ้านไว้ดังนี้

ภูมิปัญญาชาวบ้าน (People Wisdom) หมายถึง พื้นเพ รากฐานความรู้ของชาวบ้านที่สั่งสมกันมาตั้งแต่อดีต อาจเป็นเรื่องของการจัดการที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติแวดล้อม คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยผ่านกระบวนการทางจารีตประเพณี วิถีชีวิต การทำมาหากิน และพิธีกรรมต่างๆ เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างความสัมพันธ์เหล่านี้ มีการสืบทอดกันทั้งทางตรงและทางอ้อม คือเรียนรู้จากประสบการณ์ด้วยตนเอง และเรียนรู้จากผู้ใหญ่หรือความรู้ที่สืบทอดกันมา เป้าหมายคือเพื่อการดำรงชีวิตอยู่อย่างมีความสุขทั้งในส่วนที่เป็นชุมชน หมู่บ้าน ท้องถิ่น และส่วนที่เป็นปัจเจกของชาวบ้านเอง

จึงกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เอง แล้วนำมาแก้ปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ในทุกมิติที่ชาวบ้านคิดได้เอง ทำได้เอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาในการดำเนินชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างสมสมัย รวมทั้งประสบการณ์การเอาชนะธรรมชาติ หรือดัดแปลงธรรมชาติมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตประจำวัน อันทำให้เกิดสิ่งประดิษฐ์และแนวคิดต่างๆ ดังนั้นภูมิปัญญาชาวบ้านจึงเกิดจากการสะสมการเรียนรู้มาเป็นเวลานานมีลักษณะเป็นวัฒนธรรมที่ผสมผสานกลมกลืน และเชื่อมโยงกันหมดในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับการอาชีพ ความเป็นอยู่ ศรัทธา ความเชื่อและศาสนา

3. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ณัฐภัทร จันทวิษ; พนมบุตร จันทรโชติ; และเรียม พุ่มพงษ์แพทย์ (2540 : 312) ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับผ้าพื้นเมืองอีสาน เพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับผ้าพื้นเมืองอีสานในแต่ละท้องถิ่น แต่ละจังหวัดที่ยังคงมีการทอตามแบบดั้งเดิมไว้ โดยมีเป้าหมายเพื่อรวบรวมลวดลายดั้งเดิมของแต่ละท้องถิ่น เนื่องจากความนิยมในการใช้ผ้าพื้นเมืองอีสานในปัจจุบัน ส่งผลกระทบต่อ

กระบวนการผลิตและการรักษารูปแบบดั้งเดิมของผ้าพื้นเมืองที่มีเอกลักษณ์เฉพาะของแต่ละท้องถิ่น ในภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ชาวอีสานรับอิทธิพลของธรรมชาติรอบข้างมาใช้เป็นศิลปะในการทอผ้าลวดลายต่างๆ เช่น ลายสัตว์และลายต้นไม้ เป็นต้น ส่วนเทคนิคและกรรมวิธีการผลิตผ้าไหมและผ้าฝ้ายเป็นขั้นตอนที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ทางเทคโนโลยีพื้นบ้านที่สืบทอดกันมาเป็นเวลานาน โดยรูปแบบของผ้าที่เรียกชื่อตามเทคนิคการทอ เช่น ผ้าขิด ผ้ามัดหมี่ ฯลฯ ล้วนมีส่วนสัมพันธ์กับผ้าทอที่พบในดินแดนใกล้เคียง ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มชนในประเทศลาว หรือกลุ่มชนเชื้อสายเขมรในประเทศกัมพูชา ทั้งยังมีการแลกเปลี่ยนความรู้ในการให้รูปแบบ เทคนิค และลวดลายการทอผ้าแก่กันและกันอันเป็นผลมาจากการอพยพเคลื่อนย้ายของผู้คนจากประเทศเพื่อนบ้านมายังประเทศไทย เมื่อกว่าศตวรรษมาแล้ว และยังคงมีกลุ่มชนต่างๆ ตั้งหลักแหล่งอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมาจนถึง ปัจจุบัน ทำให้รูปแบบของผ้าพื้นเมืองอีสานมีความหลากหลายและผสมผสานกันจนออกมาเป็นรูปแบบเฉพาะถิ่น จนเป็นเอกลักษณ์ของภูมิภาคอีสานและแตกต่างไปจากผ้าทอในภูมิภาคอื่นๆ

การทอผ้าพื้นเมืองของภาคตะวันออกเฉียงเหนือในปัจจุบัน เปลี่ยนแปลงจากการผลิตเพื่อใช้ในครัวเรือนมาเป็นการผลิตเพื่อจำหน่าย และกำลังจะเติบโตขึ้นเป็นอุตสาหกรรมในอนาคต เพื่อตอบสนองความนิยมและความต้องการใช้ผ้าพื้นเมืองที่เพิ่มมากขึ้น จึงเกิดการทอด้วยเครื่องจักรมากขึ้น รวมทั้งมีการมัดลายขายส่งให้ผู้ทอซื้อไปทอได้เลย ทำให้ขาดความคิดสร้างสรรค์ของช่าง และทำให้ลวดลายดั้งเดิมของแต่ละถิ่นถูกลดความสำคัญลง เกิดการนำลายต่างถิ่นเข้ามาผสมผสานจนขาดเอกลักษณ์ของแต่ละถิ่นที่มีมาแต่เดิม

ธีรพันธุ์ จันท์เจริญ (2536 : 66-69) ศึกษาบทบาทและความสำคัญของผ้ายกนครศรีธรรมราชและผ้ายกพุมเรียง ระหว่าง พ.ศ.2325-2453 พบว่า

การทอผ้ายกที่เมืองนครศรีธรรมราชและบ้านพุมเรียงเมืองไชยา ในช่วงรัตนโกสินทร์ มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับการทอผ้ายกของชาวมลายูเป็นอย่างมาก ซึ่งมีเหตุผลหลายประการที่ชวนให้คิดว่าการทอผ้ายกนครและการทอผ้ายกพุมเรียงน่าจะได้รับการถ่ายทอดมาจากการทอผ้ายกของชาวมลายูทางตอนเหนือ โดยมีการปรับปรุงบางอย่างให้เหมาะสมกับวัฒนธรรมไทย ดังนี้

1. บุคคลากรผู้ประกอบการทอผ้ายกทั้งในอดีตและปัจจุบันในเมืองนครศรีธรรมราชและพุมเรียง ส่วนใหญ่เป็นชาวไทยมุสลิมที่สืบเชื้อสายมาจากชาวมลายู เมืองต่างๆของมลายูทางตอนเหนือซึ่งถูกกวาดต้อนมาเนื่องจากราชการสงครามกับราชอาณาจักรไทย

เมื่อช่างทอผ้าชาวมลายูซึ่งส่วนใหญ่เป็นสตรี เป็นผู้ที่มีฝีมือในการทอผ้ายกได้เข้ามาอาศัยในเมืองนครศรีธรรมราชและพุมเรียง ช่างเหล่านี้จึงได้รับมอบหมายให้ทอผ้ายกให้แก่ทางราชการ ตามความถนัดของตนภายใต้การควบคุมของไทย ผ้ายกนครและผ้ายกพุมเรียงจึงมีพัฒนาการสืบต่อมาจนเป็นที่รู้จักแพร่หลายอยู่นับศตวรรษ โดยชาวไทยที่มีความรู้พื้นฐานในการทอผ้าและมีการผลิตใช้ในครัวเรือนก็ได้จากศึกษาเทคนิคการทอผ้ายกมาจากชาวมลายูนั่นเอง

2. กระบวนการผลิต มีลักษณะใกล้เคียงกันหลายประการที่แสดงให้เห็นว่ามีความสัมพันธ์กัน คือ

- ลักษณะการเพิ่มเส้นพุ่งพิเศษ ซึ่งมีทั้งแบบ “ ยกเขา ” และแบบ “ ยกจก ”

- ลักษณะโครงสร้างและองค์ประกอบของหูกทอผ้ามีลักษณะใกล้เคียงกัน ซึ่งแตกต่างไปจากโครงสร้างของหูกทอผ้าที่ใช้ในภูมิภาคอื่นของไทย
- กระบวนการผลิต มีขั้นตอนและวิธีการดำเนินการใกล้เคียงกัน โดยมีลักษณะพิเศษที่แตกต่างไปจากภูมิภาคอื่น คือ ขั้นตอนการเก็บดอกเพื่อให้เกิดฝ้ายที่มีลวดลายตามต้องการ ทั้งมลายู นครศรีธรรมราชและพุมเรียงต่างก็ใช้วิธีการเดียวกัน คือ ใช้การเก็บตะกอกเป็นตะกอกอีกชุดหนึ่ง เรียกว่า “ ตะกอลาย ” แต่อาจแตกต่างกันในรายละเอียด เนื่องจากมีพัฒนาการแยกจากกัน ซึ่งต่างกับวิธีการสร้างลวดลายของการทอผ้าขิดและผ้าจกซึ่งใช้ไม้คัตขิดและใช้ชนมนตามลำดับ
- การออกแบบลายผ้าซึ่งเรียกว่าครุผ้า โดยการทดลองปักผ้าเป็นรูปร่างต่างๆเพื่อดูทรวดทรงและนับจำนวนเส้นไหมก่อนการทอจริง

จากการศึกษาวิเคราะห์บทบาทและความสำคัญของฝ้ายกนกศรีธรรมราชและฝ้ายกพุมเรียง พบว่ามีบทบาทและความสำคัญในด้านต่างๆดังนี้ คือ

1. บทบาทและความสำคัญที่สัมพันธ์กับการเมือง การปกครอง นครศรีธรรมราชและพุมเรียงในฐานะหัวเมือง ภายใต้การปกครองของราชอาณาจักรสยามในขณะนั้น เมื่อมีหมายเกณฑ์จากทางราชธานีให้ทอผ้ายกส่งเข้าไป ก็ต้องกระทำตามที่ได้รับมอบหมายเพื่อแสดงความจงรักภักดี ส่วนทางราชธานีก็ไม่ได้ใช้งานกดขี่จนเกินไป ยอมเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายในการทอทั้งหมด รวมทั้งค่าแรงในการทอ เมื่อบ้านเมืองสงบเรียบร้อย การส่งผ้ายกให้ราชสำนักตามเกณฑ์ก็กระทำด้วยความเต็มใจ แต่ยามที่มีความขัดแย้งเกิดขึ้น การส่งผ้ายกให้ราชสำนักตามประสงค์จะเป็นไปด้วยความจำใจ ดังการส่งของคุณภาพไม่มีเข้าทูลเกล้าถวาย เพื่อเป็นการตอบโต้ราชสำนักในกรณีของเจ้าพระยาสุรธรรมมนตรีในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
- เมื่อราชธานีได้รับผ้ายกไปแล้วก็นำไปใช้ในโอกาสต่างๆ รวมทั้งใช้เพื่อการเมือง เช่น เป็นเครื่องราชบรรณาการ และพระราชทานให้แก่บุคคลต่างๆ เป็นต้น
2. บทบาทและความสำคัญที่สัมพันธ์กับสังคมและระบบความเชื่อ แม้ว่าการทอผ้ายกจะมีพื้นฐานมาจากวัฒนธรรมมลายู แต่เมื่ออยู่ภายใต้การควบคุมของไทย ลวดลาย องค์ประกอบ และสีสันท้องเป็นไปตามแบบแผนของราชสำนัก คือ เป็นลวดลายที่อยู่บนพื้นฐานความเชื่อและความต้องการของสังคมไทย ดังนั้นผ้ายกที่ผลิตออกมาจึงมีระเบียบแบบแผน ถูกต้องตามกระบวนลายไทยทุกประการ
3. บทบาทและความสำคัญที่สัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจ เนื่องจากผ้ายกเป็นของที่ต้องสั่งทำ ไม่มีวางขายในท้องตลาดเนื่องจากมีราคาแพงและใช้ได้เฉพาะชนชั้นสูงเท่านั้น ทำให้ผ้ายกไม่ค่อยมีบทบาทในระบบเศรษฐกิจภายในเท่าใดนัก แต่มีบทบาทเพียงและน้อยในการค้าระหว่างชุมชนหรือระหว่างประเทศ เนื่องจากวัตถุุดิบสำคัญในการทอ คือ ไหมและไหมทอง ทางนครศรีธรรมราชและพุมเรียงผลิตเองไม่ได้ จึงค้าขายแลกเปลี่ยนมาจากชุมชนภายนอก คือ อินเดียและจีน

ปิยวรา ทีชะระ (2546 : 70-71) ศึกษาโครงสร้างลวดลายของสมปักปุมในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยศึกษาเกี่ยวกับแหล่งผลิต และกรรมวิธีการผลิตของสมปักปุม ตลอดจนการใช้สมปักปุมที่มีในประเทศไทย รวมถึงความสัมพันธ์ที่สอดคล้องกับศิลปกรรมในแขนงต่างๆ

จากการศึกษาเอกสารเก่าพบแหล่งผลิตสมปักปุมของทางราชสำนักอยู่ 2 แห่ง คือ ที่หัวเมืองประเทศราชกัมพูชาและที่โรงไหมหลวงในเขตพระนคร และพบความแตกต่างของผ้าปุมของ 2 แหล่ง คือ ที่หัวเมืองประเทศราชกัมพูชาจะทอแบบ 3 ตะกอก ส่วนที่โรงไหมหลวงจะทอแบบ 2

ตะกอก จึงทำให้มีความแตกต่างกันในเรื่องเนื้อผ้า แต่โครงสร้างของผ้านั้นมีความแตกต่างกันเพียง และน้อยหรืออาจไม่ต่างกันเลย กล่าวคือ ผ้าปุมเขมรที่พบในประเทศไทยบางผืนเป็นผ้าที่ทางราชสำนักเป็นผู้สั่งให้ทางหัวเมืองประเทศราชกัมพูชาทอ โดยการออกแบบลวดลายและโครงสร้างต่างๆ จึงทำให้ได้ผ้าที่มีโครงสร้างลวดลาย ระเบียบ และตำแหน่งเหมือนที่ผลิตในประเทศไทย อย่างไรก็ตามมีผ้าปุมบางผืนเป็นผ้าที่ทางประเทศราชกัมพูชาได้ทอขึ้นตามแบบของเขมร และส่งมาให้ราชสำนักจึงมีความแตกต่างทางด้านโครงสร้าง และตำแหน่งของลวดลายอย่างเห็นได้ชัด

สำหรับเรื่องการใช้สมปักปุมในวัฒนธรรมสยาม พบว่า สมปักปุมที่มีชั้นยศสูงสุดเป็นสมปักปุมท่อนาค รองลงมาคือสมปักปุมดอกใหญ่ สมปักปุมดอกกลาง สมปักปุมดอกเล็ก สมปักเชิง หรือสมปักเชิงปุม สมปักล่องจวน สมปักริ้วใหญ่ และสมปักริ้วเล็ก ตามลำดับ ในข้อนี้ชี้ให้เห็นว่าโครงสร้างของสมปักปุมสามารถแบ่งศักดินา ยศ และบรรดาศักดิ์ได้ โดยพิจารณาจากลวดลาย ท้องผ้า และกรวยเชิง จำนวนกรวยเชิง นั่นคือจำนวนกรวยเชิงมากก็จะมีชั้นยศสูงกว่าผ้าที่มีกรวยเชิงน้อย

การศึกษาและเปรียบเทียบโครงสร้างระเบียบและตำแหน่งลวดลายของสมปักปุม มีส่วนประกอบสำคัญ 4 ส่วน คือ ท้องผ้า ซ่อแทงท้อง สังเวียน และชุดกรวยเชิง ซึ่งสามารถแบ่งกลุ่มโครงสร้างผ้าออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ๆ คือ กลุ่มที่ 1 แบ่งส่วนเพื่อบรรจุลายออกเป็น 4 ส่วนประกอบด้วย ส่วนที่ 1 ท้องผ้าคือส่วนที่อยู่ตรงกลางของผืนผ้า ขอบด้านข้างมีสังเวียนหรือขอบผ้าขนบอยู่ ส่วนด้านล่างและด้านบนประกบด้วยลายกรวยเชิง ส่วนที่ 2 ซ่อแทงท้องคือส่วนลายทรงพุ่ม คล้ายดอกบัวหางยาว หลายขนาดเรียงสลับกัน ล้อมเป็นกรอบรอบท้องผ้าทั้งสี่ด้าน ส่วนที่ 3 สังเวียนหรือขอบผ้าคือส่วนที่ล้อมรอบเป็นกรอบทั้งสี่ด้าน เป็นขอบที่ขนบท้องผ้าจะมีลักษณะเป็นเส้นแคบยาวอยู่ตรงขอบบนและล่างของผ้า เวี่ยงตลอดผืนจากชายด้านหนึ่งจนสุดชายอีกด้านหนึ่ง ส่วนที่ 4 ชุดกรวยเชิงคือส่วนลายตรงบริเวณชายผ้าทั้งสองด้าน ถัดออกไปจากซ่อแทงท้อง ผ้าที่อยู่ในกลุ่มนี้ได้แก่สมปักปุมดอกกลาง สมปักปุมดอกใหญ่ และสมปักปุมท่อนาค ซึ่งผู้สวมใส่จะเป็นผู้ที่ได้รับศักดินาสูงสุด

กลุ่มที่ 2 แบ่งส่วนเพื่อบรรจุลายออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 ส่วนท้องผ้า มีเนื้อที่เกือบทั้งหมดของผืนผ้า จากชายข้างหนึ่งจรดชายอีกข้างหนึ่ง ส่วนที่ 2 ชุดลายกรวยเชิงหรือชายผ้า ผ้าในกลุ่มนี้เป็นสมปักปุมล่องจวนหรือสมปักริ้วทั้งหมด ซึ่งผู้ใช้ผ้ากลุ่มนี้จะมีศักดินาต่ำกว่ากลุ่มที่ 1

กลุ่มที่ 3 มีการแบ่งส่วนเพื่อบรรจุลายเป็น 4 ส่วน แตกต่างจากกลุ่มที่ 1 ดังนี้ กลุ่มที่ 1 ท้องผ้า ส่วนที่ 2 ซ่อแทงท้อง ส่วนที่ 3 สังเวียน ถูกขนบด้านข้างทั้งด้านในและด้านนอกด้วยเส้นขนาดเล็กกว่าเรียกว่า " ลูกขนบ " ส่วนที่ 4 ชุดลายกรวยเชิงหรือชายผ้า โดยจะอยู่ถัดจากสังเวียนที่เป็นกรอบทั้งสี่ด้านล้อมรอบซ่อแทงท้อง ผ้าในกลุ่มนี้เป็นผ้าสำหรับคาดศีรษะ ได้แก่สมปักปุมดอกกลาง ซึ่งมีโครงสร้างลายผิดไปจากลวดลายโครงสร้างของทางราชสำนักที่ผลิตที่โรงไหมหลวง คาดว่าเป็นผ้าที่ผลิตจากหัวเมืองประเทศราชกัมพูชาที่ทางราชสำนักสยามได้สั่งไป

ในด้านความสัมพันธ์กับศิลปกรรมแขนงอื่น พบว่าส่วนประกอบของโครงสร้างระเบียบ และตำแหน่งลวดลายมีลักษณะคล้ายกัน ไม่ว่าจะเป็นประติมากรรม จิตรกรรม รวมถึงงานประดิษฐ์ศิลป์อื่นๆ ผลจากการศึกษาพบว่าองค์ประกอบโครงสร้างของสมปักปุมไม่ได้เป็นรูปแบบที่คิดค้นขึ้นมาใหม่ทั้งหมด แต่เป็นการนำรูปแบบที่เคยปรากฏอยู่ก่อนในศิลปกรรมอื่นๆ นำมาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมต่อผืนผ้า แต่ในทางกลับกันศิลปกรรมอื่นก็อาจรับเอารูปแบบโครงสร้างของลวดลายผ้าไปใช้ได้เช่นกัน

พลทรัพย์ สวนเมือง ตูลาพันธุ์และคนอื่นๆ (2542 : 34-38) ค้นคว้าและวิจัยเรื่องการย้อมสีธรรมชาติในภาคอีสาน เพื่อนำผลจากการศึกษาไปเผยแพร่ฟื้นฟูและพัฒนาให้กับกลุ่มชาวบ้านบางอำเภอในจังหวัดร้อยเอ็ด สุรินทร์ และศรีสะเกษ ซึ่งการส่งเสริมดังกล่าวชาวบ้านสามารถศึกษาและพัฒนาเทคนิคการย้อมด้วยตัวเองได้ และสามารถพัฒนาเป็นอาชีพเสริม เพิ่มรายได้ให้กับครอบครัวด้วย

คุณค่าของสีธรรมชาติ

โดยทั่วไปคุณประโยชน์ในการย้อมสีธรรมชาติที่สำคัญประกอบด้วย

1. ปลอดภัยต่อผู้ผลิตและผู้บริโภค เพราะสีธรรมชาติรวมทั้งตัวติดสีไม่มีองค์ประกอบทางเคมีที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ ไม่มีโลหะหนักตกค้าง ผิวนั่งให้ระคายเคืองหรืออักเสบ
2. ประหยัดการใช้สีจากต่างประเทศ ช่วยลดการขาดดุลการค้าของประเทศ
3. สามารถใช้วัตถุดิบในท้องถิ่น เช่น เปลือกไม้ต่างๆ
4. สร้างความตระหนักในการอนุรักษ์ต้นไม้และสิ่งแวดล้อม
5. ฟื้นฟูและอนุรักษ์องค์ความรู้อันเป็นมรดกของประชาคมโลก มิให้สูญหายไป

ข้อจำกัดของสีธรรมชาติ

1. การจัดหาวัตถุดิบคราวละมากๆทำได้ยาก เนื่องจากวัตถุดิบในธรรมชาติมีน้อยลง
2. คุณภาพของสี เช่น ความคงทนต่อแสง ความคงทนต่อการซัก หรือการขัดถู
3. การย้อมซ้ำเพื่อให้ได้สีเดิมทำได้ยาก
4. วัตถุดิบให้สีบางชนิดหายาก หรือเทคนิคการย้อมสีบางสีทำได้ยาก เช่น สีดำจากมะเกลือ สีน้ำเงินจากคราม และสีแดงจากครั่ง ทำให้ผู้ทอผ้าบางรายหันไปใช้สีย้อมเคมี

การย้อมสีธรรมชาติมีขั้นตอนหลายขั้นตอนและต้องใช้เวลามาก ผู้ทำจึงต้องมีความอดทน ประณีตและละเอียดถี่ถ้วน

การย้อมสีธรรมชาติอย่างยั่งยืน มีแนวทางในการปฏิบัติดังนี้

1. การเลือกใช้วัตถุดิบ วัตถุดิบจากธรรมชาติที่นำมาใช้ในการย้อมสีมีทั้งจากสัตว์เช่นครั่ง จากแร่ธาตุเช่นดินหรือโคลน และที่นิยมใช้มากที่สุดคือพืชซึ่งต้นไม้ทุกชนิดสามารถให้สีได้ แต่ทั้งนี้และทั้งนั้นมีเพียงบางชนิดเท่านั้นที่ให้สีที่มีความคงทนไม่ซีดจางหรือตกง่าย นอกจากนั้นจะต้องรู้จักเลือกใช้อย่างฉลาดเพื่อไม่ให้ต้นไม้เหล่านั้นตาย เช่น ใช้ใบแทนรากหรือแก่น การถากเปลือกไม้เพียงบางส่วนไม่ใช่การรอบลัดต้น และควรใช้ดินเหนียวชุบน้ำประปรายรดดินนั้นเพื่อให้ต้นไม้ฟื้นตัวเร็วขึ้น เป็นต้น
2. ปลุกต้นไม้ทดแทน
3. นำกลับมาใช้ซ้ำ เช่น น้ำสีที่เหลือจากการย้อมสามารถใช้ย้อมสีที่มีระดับอ่อนกว่าการย้อมในครั้งแรก หรือนำไปผสมกับน้ำสีอื่น เป็นการใช้ประโยชน์จากวัตถุดิบอย่างสูงสุด
4. นำไปใช้ประโยชน์อย่างอื่น เช่น เปลือกไม้ที่นำไปต้มเอาน้ำสีออกหมดแล้วสามารถนำไปใช้ทำเป็นปุ๋ยหมักหรือเชื้อเพลิงได้
5. การบำบัดน้ำเสีย แม้ว่าสีย้อมที่ได้จากธรรมชาติจะไม่มีย้อมประกอบของสารเคมีที่เป็นอันตราย แต่ก็ไม่ควรเทน้ำสีที่ร้อนลงบนดินทันที เพราะน้ำร้อนจะทำลายจุลินทรีย์ที่อยู่ในดิน
6. ประหยัดพลังงาน โดยทั่วไปการย้อมสีธรรมชาติจะต้องใช้เชื้อเพลิงในการต้มเคี่ยววัตถุดิบ ผู้ย้อมจึงควรใช้อุปกรณ์ที่ช่วยประหยัดพลังงาน เช่น เลือกใช้เตาเศรษฐกิจ หรือเลือกใช้หม้อที่

ร้อนเร็ว เป็นต้น

การย้อมสีธรรมชาติให้ได้คุณภาพและมาตรฐาน สามารถจำหน่ายในตลาดได้นั้นผู้ผลิตจะต้องคำนึงถึงความสม่ำเสมอของสี ความคงทน สามารถย้อมซ้ำให้ได้สีเหมือนเดิม นอกจากนี้ในการส่งเสริมการย้อมสีธรรมชาตินั้นวัตถุดิบที่นำมาใช้ในการย้อมต้องมาจากธรรมชาติ เช่นส่วนที่ได้ไ้จากต้นไม้ ดังนั้นการส่งเสริมการอนุรักษ์ธรรมชาติจะต้องทำควบคู่กันไปด้วย จึงจะทำให้การย้อมสีธรรมชาติมีคุณค่าและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมอย่างแท้จริง

ดังนั้นการพัฒนาการย้อมสีธรรมชาติจำเป็นต้องมีการจัดทำอย่างมีระบบ กล่าวคือ มีการศึกษา บันทึก แลกเปลี่ยนเรียนรู้จากกันและกัน แล้วนำความรู้ที่ได้นี้ส่งเสริมและถ่ายทอดให้แก่ชุมชนต่อไป

มลินี ฤาษตุกุล (2546 : บทคัดย่อ) ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์ผ้าไหมของโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ของผู้บริโภคในจังหวัดสุรินทร์ ผลการวิจัยพบว่า

ผู้บริโภคส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีอายุระหว่าง 21-30 ปี ระดับการศึกษาขั้นสูงสุดคือ ระดับปริญญาตรี มีอาชีพเป็นข้าราชการ พนักงานรัฐวิสาหกิจ มีระดับรายได้ต่อเดือนต่ำกว่าหรือเท่ากับ 5,000 บาท ผู้บริโภคส่วนใหญ่ซื้อผลิตภัณฑ์ผ้าไหมจากศูนย์จำหน่ายสินค้าของโครงการเหตุผลเพราะต้องการอุดหนุนสินค้าของโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ เกณฑ์ในการพิจารณาเลือกซื้อจะพิจารณาจากคุณภาพ โอกาสที่จะซื้อคือซื้อตามความต้องการ และบุคคลที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจคือตัวเอง ผลิตภัณฑ์ผ้าไหมที่ซื้อบ่อยมากเป็นอันดับหนึ่งคือ ผ้าผืนรองลงมาคือ เสื้อผ้า และดอกไม้ประดิษฐ์ตามลำดับ ส่วนโทนสีที่ชอบมากที่สุดคือ สีน้ำเงิน รองลงมาคือ สีม่วงและสีชมพู ความถี่ในการซื้อผลิตภัณฑ์ผ้าไหมเฉลี่ย 4 ครั้งในช่วงระยะเวลา 3 ปีที่ผ่านมา ปริมาณการซื้อผลิตภัณฑ์ผ้าไหมเฉลี่ย 2 ชิ้นต่อการซื้อในแต่ละครั้ง และจำนวนเงินที่จ่ายไปในการซื้อผลิตภัณฑ์ผ้าไหมในแต่ละครั้งเฉลี่ย 1,755 บาท

โสมาตร ฤทธิโชติ (2547 : บทคัดย่อ) ศึกษาวิเคราะห์ลวดลายผ้าพิมพ์โบราณ ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ในสมัยกรุงศรีอยุธยาและสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ผลการวิจัยปรากฏว่า

ผ้าพิมพ์ลายโบราณทั้งสองสมัยมีเอกลักษณ์ของไทย เพราะลวดลายส่วนใหญ่จะนำมาจากลายไทย โดยการนำมาประกอบหรือผูกลายเข้าด้วยกัน จะเกิดลายใหม่ขึ้นบ้าง และบางลายยังคงเป็นลวดลายเดิม และยังมีการออกลายใหม่ๆเข้าไปประกอบหรือผูกกับลวดลายดั้งเดิมด้วย

ลักษณะลวดลายของผ้าพิมพ์ลายโบราณแต่ละประเภท สามารถแบ่งได้เป็น ลวดลายหลักและลายประกอบ โดยในแต่ละประเภทมีลักษณะของลวดลายหลักและลายประกอบที่แตกต่างกันออกไป ลายหลักโดยภาพรวมแล้วจะมองเห็นอย่างเด่นชัด เป็นลายที่มีลักษณะที่โตกว่าและมีความโดดเด่นกว่าลายประกอบ ลวดลายจะไม่ซับซ้อน โดยลวดลายหลักจะมีอยู่ทุกประเภทของลาย ส่วนลายประกอบ ลวดลายส่วนใหญ่จะมีความคล้ายคลึงกันในแต่ละประเภท ส่วนใหญ่จะเป็นลายของชอกนกต่างๆเพราะจะมีความละเอียดอ่อน มีความซับซ้อนในตัวของมันเอง

จากการศึกษาผ้าพิมพ์ลายสมัยอยุธยา พบว่าลักษณะลวดลายที่พบมากที่สุดคือลายก้านแย่ง รองลงมาคือลายกุดั่นและลายเบ็ดเตล็ด ลายดอกกลอย ลายเข็มขาบและตารางสี่เหลี่ยม ลายเครือเถาและลายต่างประเทศ ลายดาวและราชวัติ ตามลำดับ

สำหรับการจัดวางโครงสร้างลาย พบว่า การต่อลวดลายในลักษณะเหลี่ยมเพชรหรือสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนมีมากที่สุด รองลงมาคือการต่อลวดลายในลักษณะสี่เหลี่ยมและลักษณะลวดตาข่าย การต่อลวดลายลักษณะการเรียงอิฐแนวนอนและแนวตั้ง การต่อลายลักษณะวงกลมตามลำดับ

การใช้สี พบหมวดสีฉ่ำพรรณรังสีมากที่สุด รองลงมาคือ หมวดสีนพรัตน์ และหมวดเบญจรงค์ตามลำดับ

การศึกษาผ้าพิมพ์ลายสมัยรัตนโกสินทร์ พบว่าลวดลายที่พบมากที่สุดคือลายก้านแย่ง รองลงมาคือลายตารางสี่เหลี่ยม ลายเข็มขาบและลายเบ็ดเตล็ด ลายกุดั่น ลายดอกกลอยและลายดาว ลายราชวัติและลายต่างประเทศตามลำดับ

การจัดวางโครงสร้างลาย พบว่า การต่อลวดลายในลักษณะเหลี่ยมเพชรหรือสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนมีมากที่สุด รองลงมาคือ การต่อลายในลักษณะสี่เหลี่ยม ลักษณะลวดตาข่าย ลักษณะการเรียงอิฐแนวนอนและแนวตั้ง ลักษณะวงกลม และการต่อลายในลักษณะหกเหลี่ยมตามลำดับ

สำหรับการใช้สี พบว่า มีการใช้หมวดสีเบญจรงค์มากที่สุด รองลงมาคือหมวดสีนพรัตน์ หมวดสีฉ่ำพรรณรังสี และหมวดสีแม่สีตามลำดับ

สรุปได้ว่าผ้าพิมพ์ลายโบราณลวดลายที่พบมากที่สุด คือ ลักษณะลวดลายประเภทลายก้านแย่ง ซึ่งพบมากที่สุดสองสมัย อาจเป็นเพราะเป็นลวดลายที่สามารถออกแบบได้ง่าย นำมาผูกลายหรือประกอบลายเข้าด้วยกันแล้วสามารถจัดลายได้ง่ายกว่าลวดลายอื่นๆ การซ้ำของลายเมื่อนำมาต่อกันแล้วดูไม่น่าเบื่อ และไม่มีช่องว่างและแนวของลาย การออกแบบก็สามารถทำได้ง่ายขึ้น ส่วนลายอื่นๆการออกแบบอาจทำได้ยากกว่าจึงทำให้ลวดลายมีน้อยกว่า และความนิยมของการสวมใส่อาจจะมีความแตกต่างกันด้วย ส่วนการใช้สีในผ้าพิมพ์นิยมใช้สี 3-5 สี และผ้าเกือบทั้งหมดใช้สีแดง แต่มีความแตกต่างกันที่ความเข้มของสี อาจเป็นเพราะสีที่ใช้ในการพิมพ์ผ้าในสมัยโบราณเป็นสีที่สกัดมาจากธรรมชาติ จึงทำให้สีที่ใช้มีจำนวนจำกัด สีที่ใช้จึงไม่มีความหลากหลายเหมือนในปัจจุบันนี้

เสาวนีย์ ตะโพนทองและคนอื่นๆ (2548 : บทคัดย่อ) การวิจัยเรื่องนี้นำเสนอแผนการผลิต ต้นทุนและผลตอบแทนการผลิตผ้าไหมยกทอง บ้านท่าสว่าง ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์

ซึ่งผลการคำนวณต้นทุนการผลิตและผลตอบแทนที่ได้รับ จะต้องใช้เงินลงทุนสูงมาก การผลิตแต่ละครั้งต้องทำไม่น้อยกว่าสิบผืนจึงจะคุ้มค่ากับการลงทุน ลูกค้าที่ต้องการซื้อต้องตกลงเงื่อนไขกับผู้ผลิตก่อน จึงจะผลิตเป็นผืนผ้าออกมาได้ ในความคิดของผู้ทำการผลิตจะไม่ขยายกำลังการผลิตเพิ่มขึ้นอีก เพราะมองงานที่ผลิตเป็นเรื่องศิลปะและความงดงามอันเกิดจากความพึงพอใจเป็นหลัก เนื่องจากผ้าไหมยกทองตามแบบราชสำนักนั้นมีคุณค่าทางด้านภูมิปัญญาไทยชั้นสูงไม่สามารถคิดเป็นมูลค่าทางตัวเงินได้

อารีย์ งามศิริพัฒนกุล (2539 : 81-82) ศึกษาสภาพปัจจุบันของการผลิตไหมและผลิตภัณฑ์ไหม โดยเน้นด้านการผลิต การตลาด การลงทุนและมาตรการดำเนินการของรัฐบาล ตลอดจนศึกษาปัญหาและแนวทางการแก้ปัญหาโดยหาข้อเสนอแนะและการคาดการณ์ในอนาคต เนื่องจากว่าอุตสาหกรรมไหมของไทยได้พัฒนาขึ้นมากกว่า 50 ปีแล้ว แต่การเจริญเติบโตยังเป็นไปอย่างเชื่องช้าเมื่อเทียบกับสิ่งทอสาขาอื่น ทั้งนี้พบว่า

อุตสาหกรรมไหมไทยทั้งระบบยังประสบปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ได้แก่ การผลิตไหม การผลิตเส้นไหมและการทอผ้าไหมให้มีปริมาณเพียงพอ มีคุณภาพและราคาที่สามารถแข่งขันในต่างประเทศได้

ดังนั้นอุตสาหกรรมไหมของไทยจะอยู่รอดและก้าวหน้าต่อไปได้ ก็ด้วยความร่วมมือของภาครัฐบาลและเอกชนอย่างจริงจังจึงเป็นสำคัญ ซึ่งภาคเอกชนที่เกี่ยวข้อง 3 กลุ่ม ได้แก่ เกษตรกรผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม โรงงานสาวไหม และโรงงานทอผ้า ซึ่งมีผลประโยชน์และผลกระทบกันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ อีกทั้งยังควรตระหนักถึงปัญหาและหันหน้าเข้าหากันเพื่อพิจารณหาทางแก้ไขด้วยเหตุผล ไม่ควรเห็นแก่ประโยชน์ของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ซึ่งเป็นหลักภายใต้สภาพการณ์ปัจจุบันที่การค้าของโลกเข้าสู่ระบบการค้าเสรี และประเทศไทยเองต้องปรับเปลี่ยนมาตรการให้ความช่วยเหลือการผลิตเส้นไหมในระบบสัดส่วน สู่ระบบการค้าตามพันธกรณีที่มิต้องการค้าโลก (WTO)

สำหรับเกษตรกรผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเองแม้จะเป็นอาชีพเสริมแต่ก็ควรที่จะปรับปรุงและพัฒนาประสิทธิภาพ และคุณภาพของผลิตผลให้สูงขึ้น จะช่วยลดการนำเข้าเส้นไหมจากต่างประเทศให้น้อยลง โดยภาครัฐบาลก็จำเป็นต้องให้การสนับสนุนและช่วยเหลือต่อไปในด้านแหล่งเงินทุน บัณฑิตการผลิต ตลอดจนความรู้ทางวิชาการ ไม่เพียงเท่านั้น เกษตรกรควรพัฒนาความรู้และความเข้าใจในธุรกิจอีกด้วย เพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาภาระหนี้สินที่อาจสูงกว่ารายได้

ในส่วนของภาครัฐบาลควรหันมาสนับสนุนทุกกลุ่มโดยใช้มาตรการอื่นๆ ดังเช่น

- ด้านการผลิต ที่ใช้โครงสร้างต้นทุนการผลิตและส่งเสริมการผลิต ซึ่งมีหลายโครงการที่ดำเนินการมาทั้งในอดีตและปัจจุบัน
- การสนับสนุนการวิจัยและพัฒนา โดยตั้งศูนย์เผยแพร่กระจายให้ทั่วถึงทุกภูมิภาค ในขณะที่การลดต้นทุนการผลิตและปรับปรุงคุณภาพ คือ หัวใจของการอยู่รอดในระบบการค้าเสรี เทคโนโลยีจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการผลิต การวิจัยและพัฒนา คือ เครื่องมือในการเสาะหา โดยที่หากประเทศไทยมีเทคโนโลยีที่ดีและเหมาะสม ที่ช่วยลดต้นทุนการผลิตให้ต่ำลง มีคุณภาพสูงขึ้นได้แล้ว ก็ไม่จำเป็นต้องใช้มาตรการการค้าที่ควบคุมการนำเข้าตามระบบสัดส่วน อันเป็นเหตุให้โรงงานทอผ้าไหมต้องแบกรับภาระต้นทุนการผลิตที่รัฐบาลผลกระทบการรับซื้อเส้นไหมมาให้ดังเช่นในอดีตอีกต่อไป

อุบลศรี อรรถพันธ์ (2529 : บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่องการทอผ้าไหมพุมเรียง มีความมุ่งหมายที่จะศึกษาถึงการทอผ้าไหมยกดอกด้วยทุกแบบโบราณ ที่ตำบลพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เพื่อประโยชน์และเป็นแนวทางในการอนุรักษ์ ส่งเสริมและเผยแพร่ศิลปหัตถกรรม

พื้นที่ที่เป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของภาคใต้ จากการศึกษาพัฒนาการของการทอผ้าไหมพุมเรียง ทำให้ทราบว่า

ในภาคใต้ของประเทศไทยมีการทอผ้ามาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ และช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ เมืองไชยาพุมเรียง ได้ส่งผ้าทอพื้นเมืองเป็นสินค้าออกจำนวนมาก แต่ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 กิจกรรมทอผ้าเริ่มทรุดโทรมลง เนื่องจากขาดแคลนวัตถุดิบ ประกอบกับมีผ้าทอด้วยเครื่องจักรส่งเข้ามาขายดีตลาด ชาวไทยพุทธจึงเลิกทอผ้าไปในที่สุด คงมีแต่ชาวไทยมุสลิมซึ่งบรรพบุรุษอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพุมเรียงตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีและต้นกรุงรัตนโกสินทร์ที่ยังคงดำเนินการทอผ้าสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

ปัจจุบันในตำบลพุมเรียงยังมีการทอผ้าไหมยกดอกด้วยหูกแบบโบราณ ตลอดจนการเตรียมเส้นไหมด้วยเครื่องมือแบบเก่า เช่น ใช้ในกรอไหม การคันไหมโดยใช้รางคันและหลักคัน ส่วนการม้วนหูก เก็บดอก ก่อตะกอกก็เป็นวิธีแบบโบราณ แต่ช่างผู้ชำนาญการในการทอผ้าประเภทนี้เหลืออยู่น้อยมาก จนน่าเป็นห่วงว่าต่อไปจะไม่มีช่างสืบทอดการทอผ้ายกดอกแบบโบราณอีกเลย เพราะช่างทอผ้ารุ่นใหม่นิยมหัดทอผ้าด้วยกี่กระตุกกันเป็นส่วนมาก นอกจากนี้ยังมีปัจจัยอื่นๆที่เป็นสาเหตุให้การทอผ้าไหมในพุมเรียงไม่เจริญก้าวหน้าเท่าที่ควร อาทิ ด้านวัสดุ เงินทุน และการตลาด เป็นต้น ซึ่งรัฐบาลควรเข้ามามีบทบาทในการช่วยแก้ไขปัญหาดังกล่าว และผู้ประกอบการทอผ้าในตำบลพุมเรียงเองควรมีการรวมกลุ่ม เพื่อร่วมมือกันดำเนินธุรกิจประเภทนี้ และร่วมกันปรึกษาหารือเพื่อแก้ไขปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในเบื้องต้น

บทที่ 3

วิธีการดำเนินการวิจัย

ในการดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิจัยในลักษณะของ “ การวิจัยเชิงคุณภาพ ” โดยเป็นการศึกษาวิเคราะห์กระบวนการทอผ้าไหมยกทอง 1,000 ตะกอ ของกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” บ้านท่าสว่าง ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ โดยมีขั้นตอนระเบียบวิจัยดังต่อไปนี้

1. การกำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
2. การเก็บรวบรวมข้อมูล
3. การวิเคราะห์ข้อมูล
4. การนำเสนอผลการศึกษาค้นคว้า

1. การกำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร

ประชากรที่ใช้ในงานวิจัยครั้งนี้ ประชากรคือผ้าไหมยกทองของกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” บ้านท่าสว่าง ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์

การเลือกกลุ่มตัวอย่าง

ในการเลือกกลุ่มตัวอย่างเพื่อใช้ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยใช้การเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยพิจารณาจากผลงานที่สร้างชื่อเสียงให้กลุ่ม ได้แก่ ผลงานที่รัฐบาลคัดเลือกเป็นของขวัญสำหรับมอบแก่ผู้นำประเทศและคู่สมรสในการประชุมเอเปก 2003 และของทูลพระขวัญเพื่อทูลเกล้า ฯ ถวายแด่สมเด็จพระราชินีและพระชายาของพระราชอาคันตุกะที่เสด็จ ฯ มาร่วมงานพระราชพิธีฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี รวมทั้งผ้ายกทองแบบสั่งทอพิเศษ รวมจำนวนทั้งสิ้น 77 ผืน ดังนี้

1. ขวัญมอบแก่ผู้นำประเทศกลุ่มความร่วมมือทางเศรษฐกิจเอเชียแปซิฟิกและคู่สมรสในการประชุมเอเปก 2003 ณ กรุงเทพมหานคร จำนวน 34 ผืน แบ่งออกเป็น
 - 1.1 ผ้าตัดเสื้อแบบพระราชทานมอบแก่ผู้นำประเทศ จำนวน 21 ผืน
 - 1.2 ผ้าคลุมไหล่มอบแก่คู่สมรสของผู้นำประเทศ จำนวน 13 ผืน
2. ผ้าคลุมพระอังสาทูลเกล้า ฯ ถวายสมเด็จพระราชินีและพระชายาของพระราชอาคันตุกะที่เสด็จ ฯ มาร่วมงานพระราชพิธีฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี จำนวน 24 ผืน แบ่งออกเป็น
 - 2.1 ผ้าคลุมพระอังสาทูลเกล้า ฯ ถวายสมเด็จพระราชินีและพระชายา จำนวน 20 ผืน
 - 2.2 ผ้าคลุมพระอังสาทูยผู้แทนพระองค์ จำนวน 4 ผืน
3. ผ้ายกทองแบบสั่งทอพิเศษ ที่มีลวดลายแตกต่างกัน จำนวน 19 ผืน

2. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลของการวิจัยตามขั้นตอนดังนี้

1. การรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
2. ขออนุญาตทำการศึกษาวิจัยในกลุ่มทอผ้ายกทอง"จันทร์ โสมา" หมู่บ้านท่าสว่าง ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ โดยผู้วิจัยทำหนังสือติดต่อด้วยตนเอง
3. ทำการสัมภาษณ์ (interview) ผู้ออกแบบและควบคุมการผลิต และช่างทอ ผู้วิจัยได้สร้างเครื่องมือสัมภาษณ์ คือ การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (information – interview) เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับเทคนิคและกระบวนการทอผ้าไหมยกทอง 1,000 ตะกอ ตลอดจนกระบวนการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนความรู้
 ทั้งนี้ผู้วิจัยจะเลือกสัมภาษณ์ผู้ที่ทำงานร่วมกับกลุ่มทอผ้ายกทอง "จันทร์ โสมา" ทั้งผู้ออกแบบและควบคุมการผลิต และช่างทอ ที่ร่วมงานกันตั้งแต่ 6 ปีขึ้นไป และมีส่วนร่วมในการทอผ้าไหมยกทอง 1,000 ตะกอ โดยเฉพาะการทอผ้าไหมยกทองเพื่อเป็นของขวัญมอบแก่ผู้นำประเทศกลุ่มความร่วมมือทางเศรษฐกิจเอเชีย แปซิฟิกและกลุ่มสมร 21 ประเทศ ในการประชุมเอเปก 2003 (พ.ศ.2546) ณ กรุงเทพมหานคร และการทอผ้าคลุมพระอังสา เพื่อทูลเกล้า ฯ ถวายแด่สมเด็จพระราชินีของพระราชอาคันตุกะที่เสด็จ ฯ มาร่วมงานพระราชพิธีฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เมื่อปีพ.ศ. 2549
4. บันทึกกระบวนการทอผ้าไหมยกทอง ตั้งแต่การเตรียมเส้นไหม การฟอกย้อม จนถึงการทอ โดยการสังเกตการณ์ (observation)
5. ทำการวิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผล

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ข้อมูลในส่วนที่เกี่ยวข้องตามขั้นตอนการวิเคราะห์ดังต่อไปนี้

1. ศึกษาวิเคราะห์กลุ่มตัวอย่างของผ้าไหมยกทองที่คัดเลือกไว้ในด้านต่างๆ ดังนี้
 - 1.1 ศึกษาภาพรวม องค์ประกอบและโครงสร้างของผ้ายกทอง กลุ่ม "จันทร์ โสมา"
 - 1.2 วิเคราะห์ลวดลายและการใช้สี ของตัวอย่างแต่ละชิ้นอย่างละเอียด
2. ศึกษาวิเคราะห์เทคนิค และกระบวนการทำงาน ของกลุ่มทอผ้ายกทอง"จันทร์ โสมา" ซึ่งเป็นช่างทอผ้า ชาวบ้านบ้านท่าสว่าง ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์

4. การนำเสนอผลการศึกษาค้นคว้า

เสนอผลการศึกษาค้นคว้าแบบ พรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Research)

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล ในการศึกษาวิเคราะห์ โดยนำเสนอข้อมูลผลงานการทอผ้าไหมยกทองของกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” จังหวัดสุรินทร์ เพื่อศึกษาวิเคราะห์ลดลายการใช้สี และกระบวนการทอผ้า ในรูปแบบของการพรรณนาวิเคราะห์ (Description Analysis) ดังนี้

1. กลุ่มตัวอย่าง

จากการศึกษาวิเคราะห์ผ้าไหมยกทอง 1000 ตะกอ : กรณีศึกษากลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” จังหวัดสุรินทร์ จากกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 77 ผืน โดยแบ่งกลุ่มตัวอย่างออกเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

1. ของขวัญมอบผู้นำประเทศกลุ่มความร่วมมือทางเศรษฐกิจเอเชียแปซิฟิกและคู่สมรสในการประชุมเอเปก 2003 ณ กรุงเทพมหานคร จำนวน 34 ผืน แบ่งออกเป็น
 - 1.1 ผ้าตัดเสื้อแบบพระราชทานมอบแก่ผู้นำประเทศ จำนวน 21 ผืน
 - 1.2 ผ้าคลุมไหล่มอบแก่คู่สมรสของผู้นำประเทศ จำนวน 13 ผืน
2. ผ้าคลุมพระอังสาทูลเกล้า ฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สำหรับพระราชทานแด่สมเด็จพระราชินีและพระชายาของพระราชอาคันตุกะที่เสด็จ ฯ มาร่วมงานพระราชพิธีฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี จำนวน 24 ผืน แบ่งออกเป็น
 - 2.1 ผ้าคลุมพระอังสาพระราชทานแด่สมเด็จพระราชินีและพระชายา จำนวน 20 ผืน
 - 2.2 ผ้าคลุมพระอังสาพระราชทานแด่ผู้แทนพระองค์ จำนวน 4 ผืน
3. ผ้ายกทองแบบสั่งทอพิเศษ ที่มีลดลายแตกต่างกัน จำนวน 19 ผืน

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ศึกษาใน 2 ประเด็นหลัก คือ

1. ศึกษาวิเคราะห์กลุ่มตัวอย่างของผ้าไหมยกทองที่คัดเลือกไว้ในด้านต่าง ๆ ดังนี้
 - 1.1 ศึกษาภาพรวม องค์ประกอบและโครงสร้างของผ้ายกทอง กลุ่ม “จันทร์ โสมา”
 - 1.2 วิเคราะห์ลดลาย และการใช้สี
2. ศึกษาวิเคราะห์เทคนิคและกระบวนการทำงาน ของกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” จังหวัดสุรินทร์

กลุ่มตัวอย่างผ้าที่ทำการศึกษาแบ่งเป็น 3 กลุ่ม จำนวน 77 ผืน ประกอบด้วย

กลุ่มที่ 1 : ของขวัญมอบผู้นำประเทศกลุ่มความร่วมมือทางเศรษฐกิจเอเชียแปซิฟิกและ
คู่สมรสในการประชุมเอเปก 2003 ณ กรุงเทพมหานคร จำนวน 34 ผืน

ผ้าในกลุ่มนี้แบ่งออกเป็น

1.1 ผ้าตัดเสื้อแบบพระราชทาน แบบที่ 1

จำนวน 18 ผืน

หมายเลข ก.1 - 001

สีเม็ดมะขาม(แดง)

จำนวน 4 ผืน

หมายเลข ก.1 - 002

สีเม็ดมะขาม(แก่)

จำนวน 3 ผืน

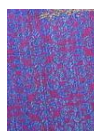
หมายเลข ก.1 - 003

สีน้ำเงิน

จำนวน 3 ผืน

หมายเลข ก.1 - 004

สีม่วง

จำนวน 4 ผืน

หมายเลข ก.1 - 005

สีเขียว

จำนวน 4 ผืน

1.2 ผ้าตัดเสื้อแบบพระราชทาน แบบที่ 2 สำหรับประเทศมุสลิม จำนวน 3 ผืน

หมายเลข ก.1 – 006

สีเม็ดมะขาม(แดง) จำนวน 1 ผืน

หมายเลข ก.1 – 007

สีน้ำเงิน จำนวน 1 ผืน

หมายเลข ก.1 – 008

สีเขียว จำนวน 1 ผืน

1.3 ผ้าคลุมไหล่

จำนวน 13 ผืน

หมายเลข ก.1 - 009

สีเม็ดมะขามแก่

จำนวน 3 ผืน

หมายเลข ก.1 - 010

สีเหลือง(เชิงเขียว) จำนวน 2 ผืน

หมายเลข ก.1 - 011

สีเหลือง(เชิงเหลือง)จำนวน 2 ผืน

หมายเลข ก.1 - 012

สีเงิน

จำนวน 2 ผืน

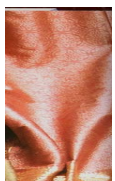
หมายเลข ก.1 - 013

สีเขียว

จำนวน 2 ผืน

หมายเลข ก.1 - 014

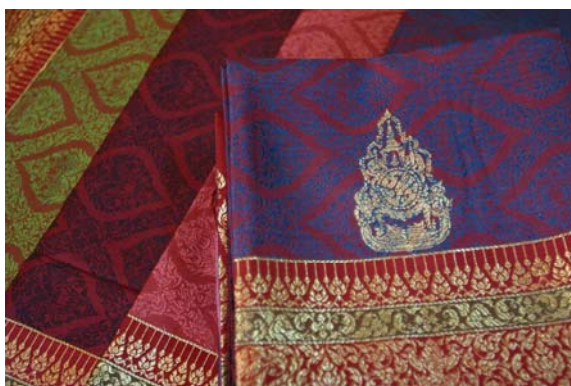
สีส้ม

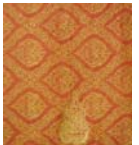
จำนวน 2 ผืน

**กลุ่มที่ 2 : ผ้าคลุมพระอังสาทูลเกล้า ฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สำหรับ
พระราชทานแด่สมเด็จพระราชินีและพระชายาของพระราชอาคันตุกะที่เสด็จ ฯ
มาร่วมงานพระราชพิธีฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี จำนวน 24 ผืน**

ผ้าในกลุ่มนี้แบ่งออกเป็น

2.1 ผ้าคลุมพระอังสาสำหรับสมเด็จพระราชินีหรือพระชายา จำนวน 20 ผืน

หมายเลข ก.2 - 001		สีครามเข้ม	จำนวน 4 ผืน
หมายเลข ก.2 - 002		สีครามอ่อน	จำนวน 4 ผืน
หมายเลข ก.2 - 003		สีเขียวทอง	จำนวน 4 ผืน
หมายเลข ก.2 - 004		สีชมพู	จำนวน 4 ผืน
หมายเลข ก.2 - 005		สีเหลืองทอง	จำนวน 4 ผืน

2.2 ผ้าคลุมพระอังสาสำหรับผู้แทนพระองค์

จำนวน 4 ผืน

หมายเลข ก.2 - 006

สีม่วง

จำนวน 4 ผืน

กลุ่มที่ 3 : ผ้าไหมยกทองแบบสั่งทอพิเศษ

จำนวน 19 ผืน

ผ้าในกลุ่มนี้แบ่งออกได้เป็น 8 กลุ่มย่อยดังนี้

3.1 พระภูษาทรง

จำนวน 4 ผืน

หมายเลข ก.3 – 001

สีน้ำเงิน

จำนวน 1 ผืน

หมายเลข ก.3 – 002

สีเหลือง

จำนวน 1 ผืน

หมายเลข ก.3 – 003

สีเม็ดมะขาม (แก่)

จำนวน 1 ผืน

หมายเลข ก.3 – 004

สีเม็ดมะขาม (แดง) จำนวน 1 ผืน

3.2 ผ้าทรงสะพัก

จำนวน 2 ผืน

หมายเลข ก.3 – 005

จำนวน 1 ผืน

หมายเลข ก.3 – 006

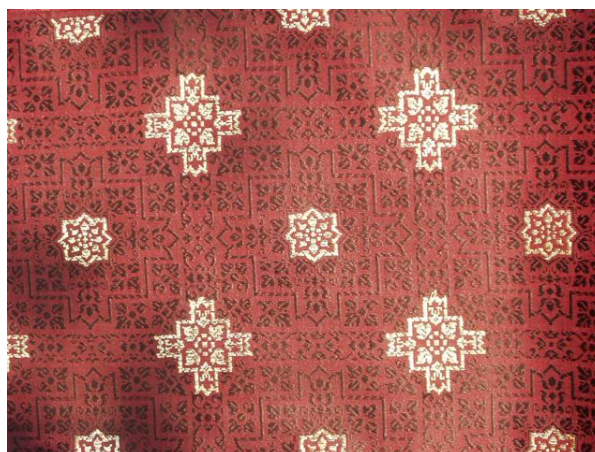

จำนวน 1 ผืน

3.3 ผ้าสำหรับตัดเย็บ

จำนวน 2 ผืน

หมายเลข ก.3 – 007

สีแดง

จำนวน 1 ผืน

หมายเลข ก.3 – 008

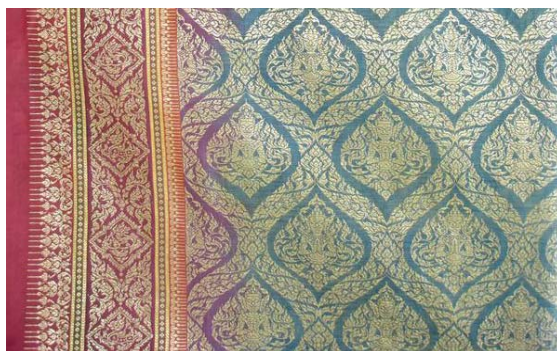

สีน้ำเงิน

จำนวน 1 ผืน

3.4 ผ้าห่ม

จำนวน 2 ผืน

หมายเลข ก.3 – 009

จำนวน 1 ผืน

หมายเลข ก.3 – 010

จำนวน 1 ผืน

3.5 ผ้าห่มแบบมีเชิงผ้าและหน้านาง

จำนวน 1 ผืน

หมายเลข ก.3 – 011

จำนวน 1 ผืน

3.6 ผ้าแขวนผนัง

จำนวน 2 ผืน

หมายเลข ก.3 – 012

จำนวน 1 ผืน

หมายเลข ก.3 – 013

จำนวน 1 ผืน

3.7 ผ้าคลุมไหล่ แบบที่ 1

จำนวน 4 ผืน

หมายเลข ก.3 – 014

จำนวน 1 ผืน

หมายเลข ก.3 – 015

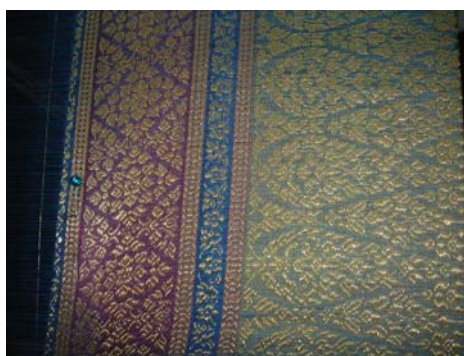
จำนวน 1 ผืน

หมายเลข ก.3 – 016

จำนวน 1 ผืน

หมายเลข ก.3 – 017

จำนวน 1 ผืน

3.8 ผ้าคลุมไหล่ แบบที่2

จำนวน 2 ผืน

หมายเลข ก.3 – 018

จำนวน 1 ผืน

หมายเลข ก.3 – 019

จำนวน 1 ผืน

2. ผลการวิจัยจากการศึกษาวิเคราะห์กลุ่มตัวอย่างของผ้าไหมยกทองที่คัดเลือกไว้ในด้านต่าง ๆ พบว่า

2.1 ศึกษาภาพรวม องค์ประกอบและโครงสร้างของผ้ายกทอง กลุ่ม “จันทร์ โสมา”

กลุ่มที่ 1 ของขวัญมอบผู้นำประเทศกลุ่มความร่วมมือทางเศรษฐกิจเอเชียแปซิฟิกและคู่สมรสในการประชุมเอเปก 2003 ณ กรุงเทพมหานคร จำนวน 34 ผืน ปรากฏผลดังต่อไปนี้

- ผ้ายัดเย็บแบบพระราชทานสำหรับผู้นำประเทศ : ผ้าหมายเลข ก.1 - 001 ถึง 008

การศึกษาผ้ายัดเย็บแบบพระราชทานมอบแก่ผู้นำประเทศมีจำนวน 21 ผืน พบว่าทอลายเหมือนกัน ทั้งนี้มีการออกแบบเป็น 2 แบบ โดยผ้าแต่ละผืนจะใช้สีไม่เหมือนกันเลย ดังนี้

แบบที่ 1 : จกลายสัตว์หิมพานต์ 6 ชนิด

แบบที่ 2 : จกลายดอกพุดตาน สำหรับประเทศมุสลิม

Concept	:	East meet West ที่เกี่ยวกับการค้าจึงนำลายสมัยพระนารายณ์มาปรับใช้ในการออกแบบ เนื่องจากเป็นยุคทองด้านการค้ากับนานาประเทศ อันส่งผลให้ศิลปกรรมไทยมีการผสมผสานและได้รับอิทธิพลของศิลปะตะวันตกในสมัยนั้น ซึ่งตรงกับสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 แห่งฝรั่งเศส
องค์ประกอบ	:	แบบไม่มีกรอบ ไม่มีเชิง เป็นผ้าที่ออกแบบเพื่อการตัดเย็บ

ลวดลายที่ใช้ :	โดยเฉพาะ นำลายผ้า “อัตลัด” ซึ่งเป็นลายผ้าที่ใช้ในราชสำนักโบราณ มาเป็นต้นแบบในการทอผ้าครั้งนี้ โดยออกแบบเป็นลายเนื่อง คือ ลายที่สามารถขยายออกไปได้ 4 ด้านโดยไม่รู้จบ ประกอบด้วย - พื้นผ้ากำหนดเป็นลายดอกผุดดวงกลม สลับลายประจำยามดอกสี่กลีบ เนื่องจากเป็นลายไทยสมัยอยุธยาตอนปลาย ที่ผสมผสานกับศิลปกรรมของชาติตะวันตก และปรากฏเด่นชัดในสมัยพระนารายณ์มหาราช ซึ่งเป็นยุคทองของความเจริญทางการค้าและความสัมพันธ์กับนานาชาติต่างประเทศ - ลายสัตว์หิมพานต์ 6 ชนิด ได้แก่ ราชสีห์ คชสีห์ ช้าง นกยูง หงส์ และนกทณทิมมา โดยใช้เทคนิคการจกทองบนพื้นผ้าลายดอกผุดดวงกลม - ลายดอกพุดตาน 6 แบบ ใช้เทคนิคการจกทองบนพื้นผ้าลายดอกผุดดวงกลมสำหรับผู้นำประเทศมุสลิม เนื่องจากเป็นดอกไม้มงคลซึ่งไม่ขัดต่อหลักศาสนาอิสลาม และยังเป็นลายไทยที่ปรากฏเด่นชัดในศิลปกรรมสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ซึ่งมีความรุ่งเรืองด้านการค้าทั้งกับประเทศจีนและชาวยุโรป โดยเฉพาะการค้าขายทางสำเภา
เทคนิคที่ใช้ :	1. พื้นผ้าทอยกไหมแบบแพร ความพิเศษของผ้า คือส่วนที่ยกไหมจะมองเห็นลายเพียงด้านเดียว ส่วนด้านหลังเป็นผ้าเรียบธรรมดา เนื่องจากเพิ่มขึ้นตอนในการเก็บลาย 2. ทอยกไหมทอง และใช้เทคนิคจกในส่วนลายสัตว์หิมพานต์ และลายดอกพุดตาน 3. ผสมเทคนิคการมัดหมี่ลงในเส้นพุ่งและเส้นยืน เพื่อให้มีสีสัน 4. การทอจกต้องทอผ้ากลับด้าน โดยลายผ้าจะปรากฏอยู่ด้านล่างของกึ่ง
การย้อมสี :	ใช้สีธรรมชาติในการย้อม โดยจัดทำทั้งสิ้น 4 สี 21 เฉดไม่ซ้ำกันเลย ได้แก่ 1. สีเม็ดมะขาม(แดงและแก่) 2. สีน้ำเงิน 3. สีม่วง 4. สีเขียว

เก็บตะกอลาย : 708 ตะกอล

ขั้นตอนการทอ : 1. ออกแบบลวดลาย
2. ออกแบบเทคนิคให้สอดคล้องกับลวดลาย (ทำไปพร้อมกับข้อ 1)
3. เก็บลายเข้าตะกอล
4. ย้อมสีไหมพร้อมกับการกำหนดเส้นยืนและเส้นพุ่ง
5. ทอผ้า
6. ตกแต่ง

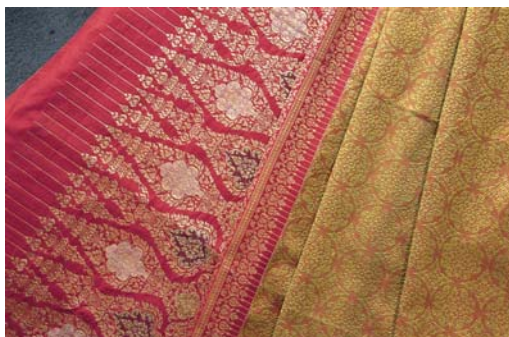
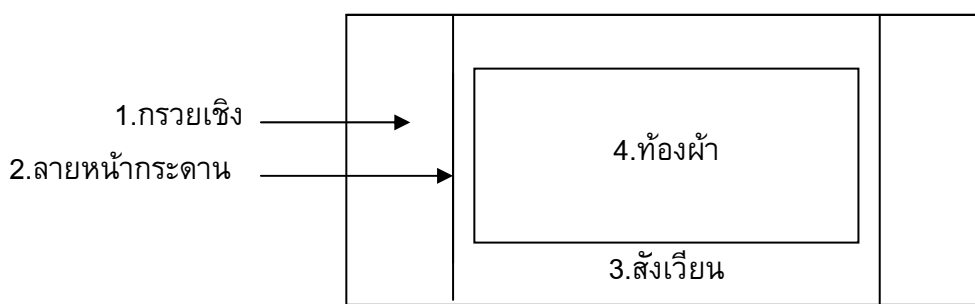
ระยะเวลาในการทำ : - แต่ละผืนจะทอได้วันละ 5 เซนติเมตร
- มีเวลาทำงาน 6 เดือน โดย 3 เดือนแรกเป็นการสร้างกี่ จำนวน 24 กี่ สร้างโรงทอและเป็นขั้นตอนการออกแบบลวดลาย ตลอดจนการออกแบบเทคนิคการทอให้สัมพันธ์กับลาย จนกระทั่งการย้อมสีไหม การเตรียมเส้นใย การเก็บลายเข้า ตะกอลทั้ง 24 กี่ ส่วน 3 เดือนหลังจึงจะเป็นกระบวนการทอ ทั้งนี้วางแผนการทำงานเป็น 3 กะ (ช่างทอ 150 คน หมุนเวียน กัน) ดังนี้
กะที่ 1 ทำงานกลางวัน 7 ชั่วโมง (8.00 น. – 16.00 น.)
กะที่ 2 ทำงานกลางคืน 5 ชั่วโมง (18.00 น. – 23.00 น.)
กะที่ 3 ทำงานช่วงดึก 5 ชั่วโมง (01.00 น. – 06.00 น.)

- ผ้าคลุมไหล่สำหรับมอญแต่ภริยาผู้นำประเทศ : ผ้าหมายเลข ก.1 - 009 ถึง 014

การศึกษาผ้าคลุมไหล่ จำนวน 13 ผืน พบว่าทอลายเดียวกันทั้งหมด โดยกำหนดสีไว้ 5 โทนสีที่เข้ากันกับผ้าตัดเสื้อของผู้นำประเทศ

Concept : East meet West ที่เกี่ยวกับการค้าจีนนำลายสมัยพระนารายณ์มาปรับใช้ในการออกแบบ เนื่องจากเป็นยุคทองด้านการค้ากับนานาประเทศ อันส่งผลให้ศิลปกรรมไทยมีการผสมผสานและได้รับอิทธิพลของศิลปะตะวันตกในสมัยนั้น ซึ่งตรงกับสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 แห่งฝรั่งเศส

องค์ประกอบ : แบบ"ผ้าทรงสะพัก" คือ มีกรอบมีเชิง

คำเรียกส่วนประกอบของผ้าและลวดลาย

1. ลายกรวยเชิง (ชั้นเดียว)
2. ลายหน้ากระดาน
3. สังเวียน (เป็นกรอบล้อมท้องผ้าทั้ง 4 ด้าน)
4. ท้องผ้า : ลายดอกผุดดวงกลม สลับลายดอกสี่กลีบ

การใช้องค์ประกอบเช่นนี้ไม่มีใครพบในผ้ายกโบราณ เนื่องจากผ้ายกและผ้าพิมพ์ลายอย่างง่ายที่มีสังเวียนล้อม จะเป็นรูปแบบของผ้าห่อของหรือผ้าห่อบายศรี ซึ่งไม่นิยมนำมานุ่ง-ห่ม ดังนั้นเมื่อได้รับคำสั่งให้ออกแบบผ้าคลุมไหล่ จึงยืมมาจากรูปแบบของผ้าปัก "ทรงสะพัก" ของเจ้านายฝ่ายใน ในราชสำนักสยาม

โบราณมาใช้ โดยติดกรวยเชิงที่ปลายทั้ง 2 ข้าง ขนานท้องผ้า เพื่อปรับให้เป็นรูปแบบของผ้าห่ม

- ลวดลายที่ใช้ :**
- ท้องผ้าบรรจุลายเดียวกับผ้าสำหรับตัดเสื้อของผู้นำประเทศ คือ ลายดอกพุดดวงกลม
 - สังเวียนล้อมท้องผ้าทั้ง 4 ด้าน มีลายหน้ากระดานที่ขยายออกซ้าย ขวา ต่อเนื่องได้ตลอด โบราณ เรียก “ลายเนื่อง” บรรจุแม่ลายและลูกขนานเป็นลายลูกประคำไข่ปลาในเส้นลวด
 - ลายกรวยเชิง
- เทคนิคที่ใช้ :**
1. พื้นผ้าทอยกไหมแบบแพร ความพิเศษของผ้า คือส่วนที่ยกไหมจะมองเห็นลายเพียงด้านเดียว ส่วนด้านหลังเป็นผ้าเรียบธรรมดา เนื่องจากเพิ่มขึ้นตอนในการเก็บลาย
 2. ผสมเทคนิคการมัดหมี่ลงในเส้นพุ่งและเส้นยืน เพื่อให้มีสีสัน
 3. ทอยกทอง ในส่วนสังเวียนและกรวยเชิง
 4. ใช้เทคนิคเกาะ ในส่วนกรวยเชิง ตรงลายที่มีการแขวะช่องลาย สอดสีเข้าไป โดยช่างทอจะคล้องไหมสีต่างๆเป็นช่วงๆ ในส่วนที่ต้องการให้เกิดเป็นสีนั้นๆขึ้นมา โดยไหมสีต่างๆจะถูกแบ่งลงกระสวยเล็กๆจำนวน 47 กระสวย คล้องต่อกันจนเต็มหน้าผ้า เมื่อคล้องไหมได้ครบทุกกระสวยจึงจะกระทบฟืม 1 ครั้ง ซึ่งในส่วนนี้ช่างสามารถทอได้เพียงวันละ 1 – 2 เซนติเมตรเท่านั้น
 5. การทอเกาะต้องทอผ้ากลับด้าน โดยลายผ้าจะปรากฏอยู่ด้านล่างของก็
- เก็บตะกอลาย :** 708 ตะกอ
- การย้อมสี :** ใช้สีธรรมชาติย้อม โดยจัดทำทั้งสิ้น 5 โทนสี ได้แก่
1. สีเม็ดมะขามแก่
 2. สีเหลือง(เชิงเขียวและเชิงเหลือง)
 3. สีน้ำเงิน
 4. สีเขียว
 5. สีส้ม

- ขั้นตอนการทอ :**
1. ออกแบบลวดลาย
 2. ออกแบบเทคนิคให้สอดคล้องกับลวดลาย (ทำไปพร้อมกับข้อ 1)
 3. เก็บลายเข้าตะกอ
 4. ย้อมสีไหมพร้อมกับการกำหนดเส้นยืนและเส้นพุ่ง
 5. ทอผ้า
 6. ตกแต่ง
- ระยะเวลาในการทำ :**
- แต่ละผืนจะทอได้เฉลี่ยวันละ 5 เซนติเมตร
 - มีเวลาทำงาน 6 เดือน โดย 3 เดือนแรกเป็นการสร้างกี่ จำนวน 24 กี่ สร้างโรงทอและเป็นขั้นตอนการออกแบบลวดลาย ตลอดจนการออกแบบเทคนิคการทอให้สัมพันธ์กับลาย
 - จนกระทั่งการย้อมสีไหม การเตรียมเส้นใย การเก็บลายเข้าตะกอทั้ง 24 กี่ ส่วน 3 เดือนหลังจึงจะเป็นกระบวนการทอ
 - ทั้งนี้วางแผนการทำงานเป็น 3 กะ (ช่างทอ 150 คน หมุนเวียนกัน) ดังนี้
 - กะที่ 1 ทำงานกลางวัน 7 ชั่วโมง (8.00 น. – 16.00 น.)
 - กะที่ 2 ทำงานกลางคืน 5 ชั่วโมง (18.00 น. – 23.00 น.)
 - กะที่ 3 ทำงานช่วงดึก 5 ชั่วโมง (01.00 น. – 06.00 น.)

กลุ่มที่ 2 ผ้าคลุมพระอังสา ทูลเกล้า ฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สำหรับ
พระราชทานแด่สมเด็จพระราชินีและพระชายาของพระราชอาคันตุกะที่เสด็จ ฯ
มาร่วมงานพระราชพิธีฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี จำนวน 24 ผืน
ปรากฏผลดังต่อไปนี้

- ผ้าคลุมพระอังสาพระราชทานแด่สมเด็จพระราชินีและพระชายา : ผ้าหมายเลข ก.2 - 001
ถึง 005

การศึกษาผ้าคลุมพระอังสาพระราชทานแด่สมเด็จพระราชินีและพระชายา จำนวน 20 ผืน
พบว่าทอลายเหมือนกันทั้งหมด โดยออกแบบเป็น 5 โทนสี

แรงบันดาลใจ : จากผ้าทรงสะพักของเจ้านายฝ่ายใน ในราชสำนักสยามโบราณ

องค์ประกอบ : แบบมีกรอบมีเชิง

คำเรียกส่วนประกอบของผ้าและลวดลาย

1. ส้างเวียน	10. ลายก้านขด
2. ท้องผ้า	11. ลายพุ่มข้าวบิณฑ์
3. ลายกรวยเชิง	12. ลายดอกสี่กลีบ
4. ลายกระหนก	13. ลายขอสร้อย
5. ลายครุฑพนม	14. ช่อแท่งท้อ
6. ลายครุฑอัด	15. ลายโคมทรงข้าวบิณฑ์
7. แม่ลาย	16. ลายเทพเจ้าทรงครุฑประดิษฐ์
8. ลายลูกขนาน	17. ลายครุฑเสี้ยว
9. ลายครุฑเห	

ลวดลายที่ใช้ : -ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง ประดิษฐ์จากรูปเทพเจ้าเป็นรูปพระนารายณ์ทรงครุฑ โดยออกแบบก้านแย่งเป็นตัวครุฑ
-บรรจุลายครุฑในส่วนต่าง ๆ ได้แก่ ลายครุฑพนม ลายครุฑอัด ลายครุฑเสี้ยว เนื่องจากครุฑเป็นสัญลักษณ์ของสถาบันพระมหากษัตริย์
-ตราสัญลักษณ์ฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี

เทคนิคที่ใช้ : 1. ทอยกใหม่แบบเห็นลายด้านเดียว
2. ทอยกทอง
3. เกาะระหว่างท้องผ้าซึ่งยกใหม่กับสังเวียนซึ่งยกทอง เนื่องจากไม่สามารถพุ่งกระสวยรวดเดียวได้ และเกาะใหม่ในส่วนกรวยเชิงที่มีการแขวะช่องท้องเพื่อสอดไหมสีต่าง ๆ
4. จกทอง ในส่วนตราสัญลักษณ์ฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี
5. การทอเกาะและจกต้องทอผ้ากลับด้าน โดยลายผ้าจะปรากฏอยู่ด้านล่างของกึ่ง

เก็บตะกอลาย : 1,081 ตะกอ

การย้อมสี : ใช้สีธรรมชาติ โดยจัดทำทั้งสิ้น 5 สี ได้แก่

1. สีครามเข้ม
2. สีครามอ่อน
3. สีเขียวทอง
4. สีชมพู
5. สีเหลืองทอง

- ขั้นตอนการทอ :**
1. ออกแบบลวดลาย
 2. ออกแบบเทคนิคให้สอดคล้องกับลวดลาย (ทำไปพร้อมกับข้อ 1)
 3. เก็บลายเข้าตะกอ
 4. ย้อมสีไหม พร้อมกับ การกำหนดเส้นยืน เส้นพุ่ง
 5. ทอผ้า
 6. ตกแต่ง
- ระยะเวลาในการทำ :**
- ตั้งแต่เก็บลายจนทอเสร็จ ประมาณ 4 เดือน
(แต่เฉพาะการลงมือทอมีเวลาเพียง 1 เดือน 8 วัน)
 - แต่ละวันจะทอได้ไม่เกิน 3 เซนติเมตร
- วิธีการแก้ปัญหาเรื่องระยะเวลา :**
- ออกแบบเทคนิคให้ทอได้ 2 ผืนพร้อมกัน โดยใช้ฟืมหน้ากว้างเป็นพิเศษ ขนาด 180 เซนติเมตร จำนวน 16 กี่
 - ทำงาน 24 ชั่วโมง โดยจัดการทำงานเป็น 3 กะ กะละ 8 ชั่วโมง
 - กะที่ 1 ทำงานกลางวัน 8 ชั่วโมง (08.00 น. – 16.00 น.)
 - กะที่ 2 ทำงานกลางคืน 8 ชั่วโมง (16.00 น. – 24.00 น.)
 - กะที่ 3 ทำงานช่วงดึก 8 ชั่วโมง (24.00 น – 08.00 น.)
 - รวบรวมช่างทอจากบ้านท่าสว่าง อำเภอเมืองและกิ่งอำเภอ
เขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ จำนวน 150 คน
- ข้อด้อย :**
- ริมผ้าไม่จบในตัว แต่ไม่มีผลเสียเนื่องจากผ้าคลุมพระอังสาต้องกรุผ้าซับด้านหลังในขั้นสุดท้าย

- ผ้าคลุมพระอังสาพระราชทานแด่พระชายาในผู้แทนพระองค์ ฯ : ผ้าหมายเลข ก.2 - 006

การศึกษาผ้าคลุมพระอังสาพระราชทานแด่ผู้แทนพระองค์ จำนวน 4 ผืน พบว่าแตกต่างกันโดยสิ้นเชิงกับผ้าคลุมพระอังสาสำหรับสมเด็จพระราชินีและพระชายาที่เสด็จมาทรงร่วมงานพระราชพิธีด้วยพระองค์เอง เนื่องจากผ้าสำหรับผู้แทนพระองค์ไม่มีความสลับซับซ้อนมากนัก อีกทั้งทอผ้าก็ไม่ได้มีการทอยกใดๆเลย

แรงบันดาลใจ : ผ้าในราชสำนักสยามโบราณ

องค์ประกอบ : แบบไม่มีกรอบ มีเชิง

ลวดลายที่ใช้ :

- ท้องผ้าทอลายหิ้งห้อยขมสวน คือ ลายผ้าที่เกิดจากการการทอแบบพุ่งเส้นไหมสลับกับการพุ่งไหมทอง
- ชุดลายกรวยเชิง มีลายหน้ากระดาน ประกอบด้วยข้อแหว่งท้องลายกระจิง แม่ลายและลูกขนานบรจุลายใบเทศแบบสมัยรัชกาลที่ 3 และ 4 คั่นด้วยลายลูกประคำไข่ปลาในเส้นลวด

เทคนิคที่ใช้ :

- ท้องผ้าทอพุ่งเส้นไหมสลับกับไหมทอง
- ทอยกทองในส่วนกรวยเชิง

เก็บตะกอลาย : 360 ตะกอ

การย้อมสี : ใช้สีธรรมชาติ โทนสีคราม สีส้ม และสีม่วง

ขั้นตอนการทอ :

1. ออกแบบลวดลาย
2. ออกแบบเทคนิคให้สอดคล้องกับลวดลาย (ทำไปพร้อมกับข้อ 1)
3. เก็บลายเข้าตะกอ
4. ย้อมสีไหม พร้อมกับการกำหนดเส้นยืน เส้นพุ่ง
5. ทอผ้า
6. ตกแต่ง

ระยะเวลาในการทำ : ตั้งแต่เก็บลายจนทอเสร็จ ประมาณ 1 เดือน

ข้อด้อย : ผ้าทอลายหิ้งห้อยขมสวนจะระคายผิวเพราะท้องผ้าเป็นเส้นไหมสลับไหมทอง แต่ไม่เป็นปัญหาเนื่องจากต้องบุผ้าไหมซับด้านหลังเป็นขั้นตอนสุดท้าย

กลุ่มที่ 3 ผ้ายกทองแบบสั่งทอพิเศษ ที่มีลวดลายแตกต่างกัน
แบ่งออกเป็น 8 กลุ่มดังต่อไปนี้

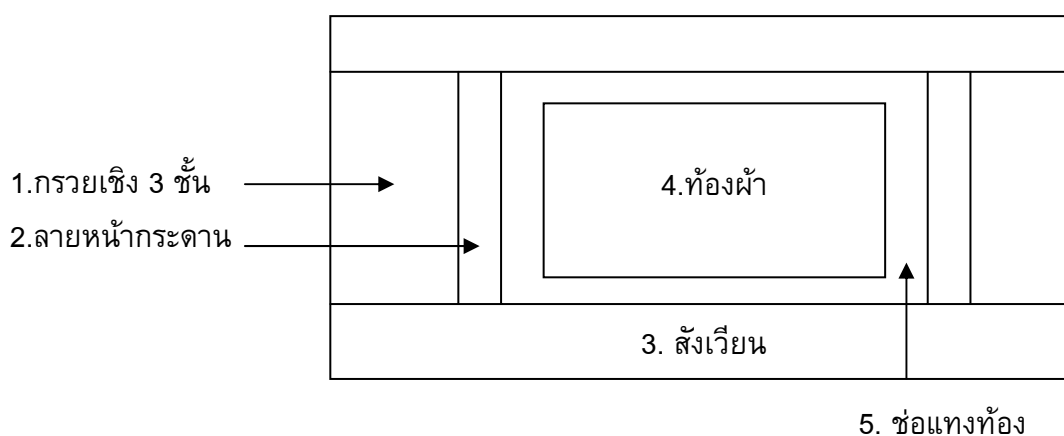
จำนวน 19 ผืน

3.1 พระภูษาทรง : ผ้าหมายเลข ก.3 – 001 ถึง 004

การศึกษาผ้าที่ทอเพื่อเป็นพระภูษาทรง จำนวน 4 ผืน พบว่าทอลวดลายเดียวกัน จำนวน 3 ผืน แต่ออกแบบสีแตกต่างกัน คือ ผ้าหมายเลข ก.3 – 001 ถึง 003 ส่วนผ้าหมายเลข ก.3 – 004 นั้นกำหนดสีและจัดองค์ประกอบผ้าไม่เหมือนกับผืนอื่นในกลุ่มเดียวกันนี้

Concept : ลายครุฑยุคนาคเป็นลายที่มีศักดิ์สูง ในสมัยโบราณกำหนดไว้เฉพาะสถาบันพระมหากษัตริย์ซึ่งทรงเป็นสมมติเทพ คือ ทรงเป็นพระนารายณ์อวตาร ดังนั้นเมื่อพระมหากษัตริย์ทรงผ้าลายครุฑจึงเปรียบเสมือนว่าพระองค์กำลังทรงครุฑ

องค์ประกอบ : แบบมีกรอบมีเชิง เรียกว่าผ้าใหญ่เป็นการจัดองค์ประกอบอย่างโบราณ คือ มีกรวยเชิง 3 ชั้น มีสังเวียน มีปลายสังเวียน และมีช่องแทงท้องล้อมท้องผ้า

คำเรียกส่วนประกอบของผ้าและลวดลาย

1. กรวยเชิงสามชั้น แบบมีชั้นแทรก
2. ลายหน้ากระดาน
3. สังเวียน
4. ท้องผ้า ลายครุฑยุคนาค
5. ช่องแทงท้อง

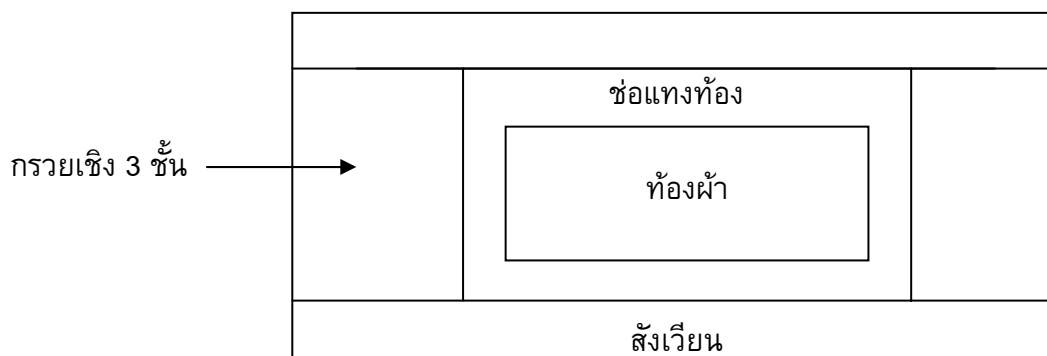
ลวดลายที่ใช้	:	- ท้องผ้า เป็นลายโคมทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ รูปครุฑยุดกำลังยุคนาค ล้อมรอบด้วยลายก้านแย่งประดิษฐ์เป็นรูปकिनรร่า และมีลายมุม ประดิษฐ์เป็นรูปครุฑ ส่วนของท้องผ้าทั้งหมดถูกล้อมไว้ด้วยลาย กระจิง เรียกว่า ซ่อแทงท้อง - สังเวียน สังเวียนอยู่ในเส้นของลายหน้ากระดาน ซึ่งมีแม่ลาย ประดิษฐ์เป็นดอกประจายามพุ่มข้าวบิณฑ์ สลับกับลายเทพนมที่ ออกลายก้านขดเป็นรูปครุฑรำ ส่วนปลายสังเวียนทั้ง 2 ด้านออกเป็นกรวยขนาดใหญ่ บรรจุรูปครุฑพนมขนานสองข้างด้วยลาย ประจายามสลับลายลูกฟักข้อสร้อย ลายทั้งหมดนี้ถูกคั่นไว้ด้วย ลายลูกประคำไขปลาภายในเส้นลวด - ชุดกรวยเชิง มีทั้งหมด 4 ชั้น แต่ละชั้นออกลายเป็นช่ออุบะ ห้อยออกมาจากลายหน้ากระดาน - กรวยเชิงชั้นแรกประดิษฐ์เป็นรูปครุฑทั้งตัว - ชั้นที่ 2 เป็นรูปครุฑประดิษฐ์เป็นลายนก - ชั้นที่ 3 เป็นลายกระหนก - ชั้นที่ 4 (ชั้นแทรก) เป็นลายกระจิง
เทคนิคที่ใช้	:	ทอยกไหมและไหมทอง
เก็บตะกอลาย	:	1,418 ตะกอลาย
การย้อมสี	:	ใช้สีธรรมชาติ
ขั้นตอนการทอ	:	1. ออกแบบลวดลาย 2. ออกแบบเทคนิคให้สอดคล้องกับลวดลาย (ทำไปพร้อมกับข้อ 1) 3. เก็บลายเข้าตะกอลาย 4. ย้อมสีไหม พร้อมกับการกำหนดเส้นยืนและเส้นพุ่ง 5. ทอผ้า 6. ตกแต่ง
ระยะเวลาในการทำ	:	ตั้งแต่เก็บลายจนทอเสร็จ ประมาณ 7 เดือน

กลุ่มที่ 3.2 ผ้าทรงสะพัก : ผ้าหมายเลข ก.3 – 005 ถึง 006

การศึกษาผ้าทรงสะพัก จำนวน 2 ผืน พบว่าทอลายผ้าบาตร 1 ผืน และลายพุ่มข้าวบิณฑ์ 1 ผืน โดยจัดองค์ประกอบและกำหนดสีเหมือนกัน

Concept : ผ้าทรงสะพักของเจ้านายฝ่ายใน ในราชสำนักสยามโบราณ

องค์ประกอบ : แบบมีกรอบมีเชิง เป็นการจัดองค์ประกอบอย่างโบราณ คือ มีกรวยเชิง 3 ชั้น มีสังเวียนขนาน และมีช่องแท่งห้องล้อมห้องผ้า

ลวดลายที่ใช้ : หมายเลข ก.3 – 005 ทอลายผ้าบาตร
หมายเลข ก.3 – 006 ทอลายพุ่มข้าวบิณฑ์

เทคนิคที่ใช้ : ทอยกไหมทอง

เก็บตะกอลาย : 1000 ตะกอลาย

การย้อมสี : ใช้สีธรรมชาติ

ขั้นตอนการทำ :

1. ออกแบบลวดลาย
2. ออกแบบเทคนิคให้สอดคล้องกับลวดลาย (ทำไปพร้อมกับข้อ 1)
3. เก็บลายเข้าตะกอลาย
4. ย้อมสีไหมพร้อมกับการกำหนดเส้นยืนและเส้นพุ่ง
5. ทอผ้า
6. ตกแต่ง

ระยะเวลาในการทำ : ตั้งแต่เก็บลายจนทอเสร็จ ประมาณ 5 เดือน

กลุ่มที่ 3.3 ผ้าสำหรับตัดเย็บ : ผ้าหมายเลข ก.3 – 007 ถึง 008

การศึกษาผ้าสำหรับตัดเย็บแบบผ้าเย็บรับยกทองลายราชวัตร จำนวน 2 ผืน พบว่า ทอ
ลายเดียวกัน แต่สีต่างกัน

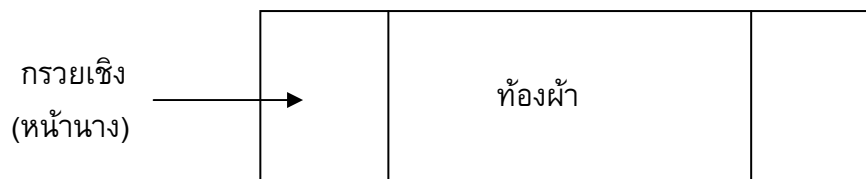
Concept	:	ราชวัตร หมายถึง ร้วที่สานกับแบบตาตะแกรงใช้กันเพื่อแบ่งเขต มณฑลพระราชพิธีหรือพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ เพื่อสร้างความบริสุทธิ์ ให้บริเวณนั้น ดังนั้นผ้ายกทองลายราชวัตรจึงเปรียบเสมือนเป็น เกราะกำบังสิ่งอัปมงคลทั้งปวง มิให้กล้ำกรายมาสู่ตัวผู้ที่สวมใส่ เสมือนการสร้างอาณาเขตบนร่างกายให้เป็นมณฑลที่บริสุทธิ์ และศักดิ์สิทธิ์ เป็นสิริมงคลอยู่เสมอ
องค์ประกอบ	:	แบบไม่มีกรอบไม่มีเชิง ออกแบบเพื่อการตัดเย็บโดยเฉพาะ
ลวดลายที่ใช้	:	ลายราชวัตรทรงเครื่อง มีดอกในเป็นลายย่อมุมไม้สิบสอง บรรจุ ลายดอกสี่กลีบไว้ภายใน และออกลายกระจังใหญ่เป็นกลีบดอกทั้ง สี่ทิศ แทรกด้วยกระจังเล็กระหว่างกระจังใหญ่ ตรงลายมุมใช้ ลายดอกสี่กลีบเพื่อเชื่อมก้านลาย และก้านลายยังใช้ดอกสี่กลีบ เล็กเป็นตัวออกลายใบเทศและกนกใบอ่อนเพื่อเชื่อมกับลายมุม
เทคนิคที่ใช้	:	1. ทอยกไหม แบบมองเห็นลายเพียงด้านเดียว 2. จกไหมทองในส่วนใจลาย โดยใช้กระสวยเล็ก 13 กระสวย
เก็บตะกอลาย	:	700 ตะกอ
การย้อมสี	:	ใช้สีธรรมชาติ สีแดงและน้ำเงิน
ขั้นตอนการทอ	:	1. ออกแบบลวดลาย 2. ออกแบบเทคนิคให้สอดคล้องกับลวดลาย (ทำไปพร้อมกับข้อ 1) 3. เก็บลายเข้าตะกอ 4. ย้อมสีไหมพร้อมกับการกำหนดเส้นยืนและเส้นพุ่ง 5. ทอผ้า 6. ตกแต่ง
ระยะเวลาในการทำ	:	ตั้งแต่เก็บลายจนทอเสร็จ ประมาณ 6 เดือน

กลุ่มที่ 3.4 ผ้าห่ม : ผ้าหมายเลข ก.3 - 009 ถึง 010

การศึกษาผ้าห่ม จำนวน 2 ผืน พบว่าเป็นผ้าห่มแบบมีหน้านางโดยมีลวดลายกัน

Concept : พระภูษาทรงสำหรับพระเจ้าแผ่นดินละเจ้านายชั้นสูง โดยใช้ลวดลายเป็นสัญลักษณ์เพื่อแสดงสถานภาพของผู้สวมใส่

องค์ประกอบ : แบบไม่มีกรอบ มีเชิง สำหรับเป็นผ้าห่มแบบมีหน้านาง

ลวดลายที่ใช้ : **ผ้าหมายเลข ก.3 - 009** ใช้ลายเทพนมเป็นลายชั้นสูงในรูปทรงดอกบัวหรือพุ่มข้าวบิณฑ์ ประกอบด้วยลายกระหนก หน้านางมีลายสิงห์โกลดและประจายามกำมปู ทั้งนี้ลายเทพนมเป็นลวดลายที่สร้างขึ้นเพื่อถวายแด่พระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นสมมติเทพ ดังนั้นลวดลายจึงสะท้อนความเชื่อ ที่ต้องการเปรียบพระเจ้าแผ่นดินประดุจองค์มหาเทพที่ประทับอยู่ท่ามกลางเหล่าทวยเทพ
ผ้าหมายเลข ก.3 - 010 ใช้ลายพุ่มข้าวบิณฑ์

เทคนิคที่ใช้ : ทอยกไหมทอง

เก็บตะกอลาย : 1,000 ตะกอล

การย้อมสี : ใช้สีธรรมชาติ

ขั้นตอนการทอ :

1. ออกแบบลวดลาย
2. ออกแบบเทคนิคให้สอดคล้องกับลวดลาย (ทำไปพร้อมกับข้อ 1)
3. เก็บลายเข้าตะกอล
4. ย้อมสีไหมพร้อมกับการกำหนดเส้นยืนและเส้นพุ่ง
5. ทอผ้า
6. ตกแต่ง

ระยะเวลาในการทำ : ตั้งแต่เก็บลายจนทอเสร็จ ประมาณ 5 เดือน

กลุ่มที่ 3.5 ผ้าถุงแบบมีเชิงและหน้านาง : ผ้าหมายเลข ก.3 - 011

การศึกษาผ้าถุงแบบมีเชิงและหน้านาง พบว่ามีลวดลายและองค์ประกอบแตกต่างจากผ้าถุงหมายเลข ก.3-009 และ 010

Concept : พระภูษาทรงสำหรับพระเจ้าแผ่นดินละเจ้านายชั้นสูง โดยใช้ลวดลายเป็นสัญลักษณ์เพื่อแสดงสถานภาพของผู้สวมใส่

องค์ประกอบ : แบบไม่มีกรอบ มีเชิง สำหรับเป็นผ้าถุงแบบมีเชิงและหน้านาง

ท้องผ้า	หน้านาง
เชิงผ้าถุง	

ลวดลายที่ใช้ : ใช้ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง (ลายเล็ก) ประกอบด้วยลายกระหนกเชิงผ้าถุงเป็นชุดลายกรวยเชิง

เทคนิคที่ใช้ : ทอยกไหมทอง

เก็บตะกอลาย : 800 ตะกอ

การย้อมสี : ใช้สีธรรมชาติ

ขั้นตอนการทอ :

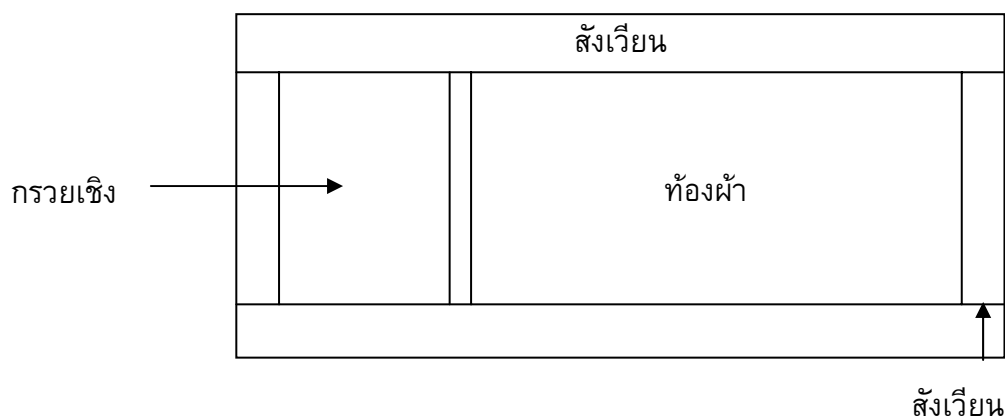
1. ออกแบบลวดลาย
2. ออกแบบเทคนิคให้สอดคล้องกับลวดลาย (ทำไปพร้อมกับข้อ 1)
3. เก็บลายเข้าตะกอ
4. ย้อมสีไหมพร้อมกับการกำหนดเส้นยืนและเส้นพุ่ง
5. ทอผ้า
6. ตกแต่ง

ระยะเวลาในการทำ : ตั้งแต่เก็บลายจนทอเสร็จ ประมาณ 5 เดือน

กลุ่มที่ 3.6 ผ้าแขวนผนัง : ผ้าหมายเลข ก.3 – 012 ถึง 013

การศึกษาผ้าแขวนผนัง จำนวน 2 ผืนพบว่าเป็นผ้าที่มีองค์ประกอบแบบพิเศษที่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง

- Concept** : กำหนดลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่งซึ่งจัดเป็นลายชั้นสูงในราชสำนักสยาม ข้าวบิณฑ์ คือ ข้าวที่ชาวพุทธใช้ในพิธีกรรมบางอย่างเพื่อถวายองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยนำข้าวสุกมาปั้นเป็นทรงพุ่มหรือทรงดอกบัวเพื่อถวายพระ
- องค์ประกอบ** : ผ้าหมายเลข ก.3 – 012 ถึง 013 วางองค์ประกอบแบบมีกรอบมีเชิงอย่างพิเศษเพื่อเป็นผ้าแขวนผนัง

ผ้าหมายเลข ก.3 – 013 มีเชิงอย่างเดียว

- ลวดลายที่ใช้** : ผ้าหมายเลข ก.3 – 012 ใช้ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ คือ ลายที่ผูกต่อให้อยู่ในทรงพุ่มหรือทรงของดอกบัว แล้วล้อมด้วยลายก้านแย่งซึ่งมีวิวัฒนาการมาจากลายร่างแห
ผ้าหมายเลข ก.3 – 013 ใช้ชุดลายกรวยเชิง
- เทคนิคที่ใช้** : - ทอยกไหมทอง
- ต้องเก็บตะกอลายทั้งดอกไม่สามารถเก็บลายเพียงครึ่งเดียวได้
- เก็บตะกอลาย** : 1400 ตะกอ
- การย้อมสี** : ใช้สีธรรมชาติ

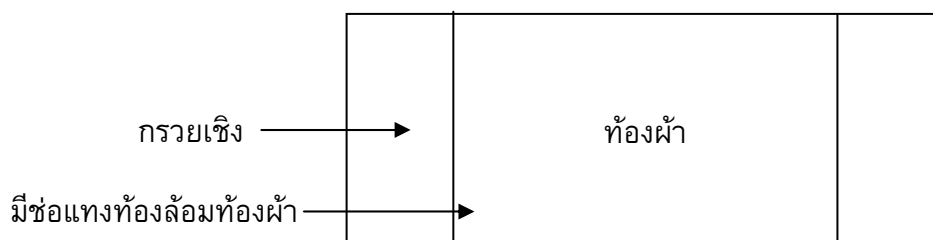
- ขั้นตอนการทอ :**
1. ออกแบบลวดลาย
 2. ออกแบบเทคนิคให้สอดคล้องกับลวดลาย (ทำไปพร้อมกับข้อ 1)
 3. เก็บลายเข้าตะกอ
 4. ย้อมสีไหมพร้อมกับการกำหนดเส้นยืนและเส้นพุ่ง
 5. ทอผ้า
 6. ตกแต่ง
- ระยะเวลาในการทำ :** ตั้งแต่เก็บลายจนทอเสร็จ ประมาณ 6 เดือน

กลุ่มที่ 3.7 ผ้าคลุมไหล่แบบที่ 1 : ผ้าหมายเลข ก.3 – 014 ถึง 017

การศึกษาผ้าคลุมไหล่แบบที่ 1 จำนวน 4 ผืน พบว่าใช้ลวดลายและสีแตกต่างกัน แต่จัดวางองค์ประกอบเหมือนกัน

Concept : ลวดลายสมัยราชกาลที่ 3 และ 4

องค์ประกอบ : แบบไม่มีกรอบมีเชิง

ลวดลายที่ใช้ : ผ้าหมายเลข ก.3 – 014 และ 015 ใช้ลายแก้วชิงดวง (เป็นลายชั้นสูงที่พบไม่บ่อยนัก) ซึ่งเป็นลายไทยที่มีลักษณะร่วมกันหลายชนชาติ มีลักษณะเป็นรูปวงกลมหลายวงทับซ้อนกันเกิดเป็นช่วงลายดอกใหม่ที่เกิดจากวงกลมดวงเดิมและบรรจุลวดลายสมัยรัชกาลที่ 3

ผ้าหมายเลข ก.3 – 016 ใช้ลายเข้มขาบที่มาจากผ้าโฮลแบบสุรินทร์สลับกับลายยกดอกสี่กลีบ

ผ้าหมายเลข ก.3 – 017 ท้องผ้าไม่มีลาย ส่วนเชิงผ้าบรรจุลวดลายกรวยเชิง

เทคนิคที่ใช้ : ทอยกไหมทอง เก็บตะกอเส้นพุ่ง (ตะกอเนื้อ) 3 ตะกอ

เก็บตะกอลาย : 700 ตะกอ

การย้อมสี : ใช้สีธรรมชาติ

ขั้นตอนการทอ :

1. ออกแบบลวดลาย
2. ออกแบบเทคนิคให้สอดคล้องกับลวดลาย (ทำไปพร้อมกับข้อ 1)
3. เก็บลายเข้าตะกอ
4. ย้อมสีไหมพร้อมกับการกำหนดเส้นยืนและเส้นพุ่ง
5. ทอผ้า
6. ตกแต่ง

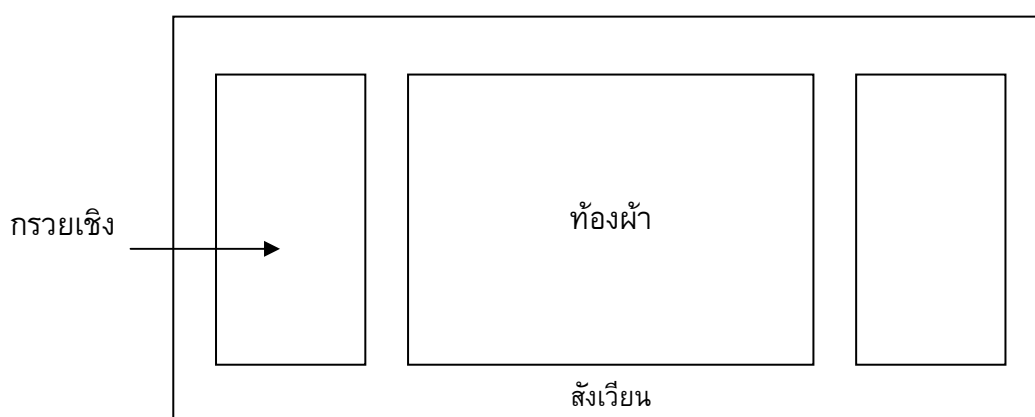
ระยะเวลาในการทำ : ตั้งแต่เก็บลายจนทอเสร็จ ประมาณ 3 เดือน

กลุ่มที่ 3.8 ผ้าคลุมไหล่แบบที่ 2 : ผ้าหมายเลข ก.3 – 018 ถึง 019

การศึกษาผ้าคลุมไหล่แบบที่ 2 จำนวน 2 ผืน พบว่าออกแบบลวดลายกรวยหอกคล้ายคลึงกันและจัดวางองค์ประกอบเหมือนกัน

Concept : ลายไทยสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ซึ่งได้รับอิทธิพลจากศิลปกรรมตะวันตกสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 แห่งฝรั่งเศส

องค์ประกอบ : แบบมีกรอบ มีเชิง

ลวดลายที่ใช้ : ลายไทยสมัยอยุธยาตอนปลาย ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ซึ่งได้รับอิทธิพลจากลวดลายสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ 14

เทคนิคที่ใช้ : ทอยกไหมทอง

เก็บตะกอลาย : 600 ตะกอ

การย้อมสี : ใช้สีธรรมชาติ

ขั้นตอนการทอ :

1. ออกแบบลวดลาย
2. ออกแบบเทคนิคให้สอดคล้องกับลวดลาย (ทำไปพร้อมกับข้อ 1)
3. เก็บลายเข้าตะกอ
4. ย้อมสีไหมพร้อมกับการกำหนดเส้นยืนและเส้นพุ่ง
5. ทอผ้า
6. ตกแต่ง

ระยะเวลาในการทำ : ตั้งแต่เก็บลายจนทอเสร็จ ประมาณ 6 เดือน

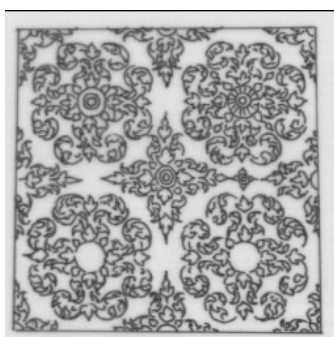
2.2 วิเคราะห์ลวดลาย และการใช้สี

การวิเคราะห์ลวดลายและการใช้สี ผ้าไหมยกทองของกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” จำนวน 77 ผืน โดยแบ่งเป็น 3 กลุ่ม ปรากฏผลดังนี้

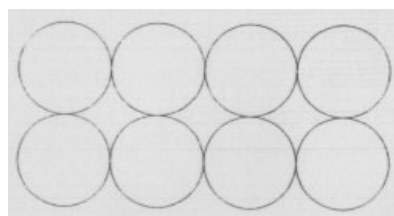
กลุ่มที่ 1 : ของขวัญมอบผู้นำประเทศกลุ่มความร่วมมือทางเศรษฐกิจเอเชียแปซิฟิกและ
คู่สมรสในการประชุมเอเปก 2003 ณ กรุงเทพมหานคร จำนวน 34 ผืน
ผ้าในกลุ่มนี้แบ่งออกเป็น

1.1 ผ้าตัดเลื้อยแบบพระราชทาน แบบที่ 1 จำนวน 18 ผืน

หมายเลขผ้า : ก. 1 – 001 ถึง 005 ลาย : ดอกผุดดวงกลม จกลายสัตว์หิมพานต์

ลายดอกผุดดวงกลม

ต่อลายด้วยโครงสร้างแบบวงกลม

ลายดอกผุดดวงกลม จกลายราชสีห์

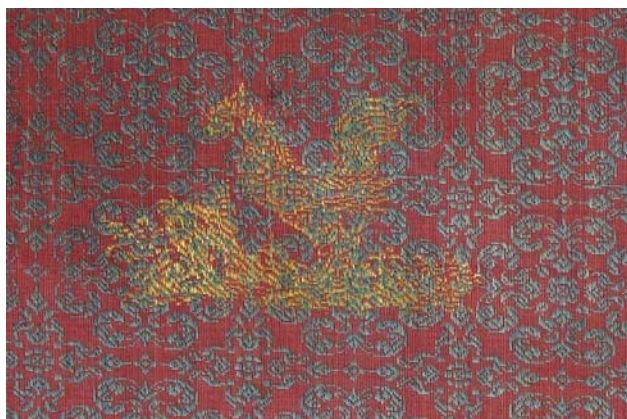

ลายดอกผุดดวงกลม จกลายคชสีห์

ลายดอกผุดดวงกลม จกลายช้าง

ลายดอกผุดดวงกลม จกลายนกทัณตีมา

ลายดอกผุดดวงกลม จกลายหงส์

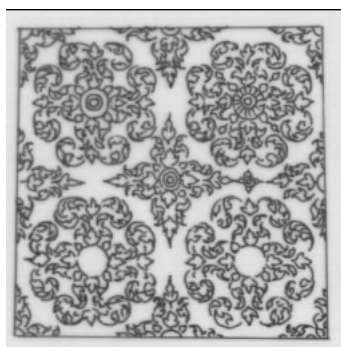
ลายดอกผุดดวงกลม จกลายนกยูง

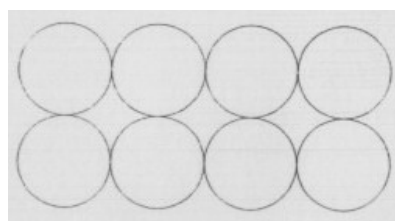
1.2 ผ้าตัดเสื้อแบบพระราชทาน แบบที่ 2 สำหรับประเทศมุสลิม

จำนวน 3 ผืน

หมายเลขผ้า : ก. 1 - 006 ถึง 008 ลาย : ดอกมุตตวงกลม จกลายดอกพุตตาน

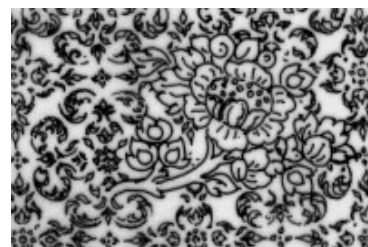
ลายดอกมุตตวงกลม

ต่อลายด้วยโครงสร้างแบบวงกลม

ลายดอกมุตตวงกลม จกลายดอกพุตตาน

ลวดลาย : ผ้าหมายเลข ก.1 -001 ถึง 008

ลวดลาย	วิเคราะห์ข้อมูล
ท้องผ้า : ลายดอกผุดดวงกลม สลับลายประจำยามดอกสี่กลีบ	การออกแบบผ้าในกลุ่มนี้ได้รับแรงบันดาลใจมาจากผ้าอัตลัดของราชสำนักสยามโบราณ ซึ่งธีรพันธุ์ จันทร์เจริญ อธิบายไว้ว่า ผ้าอัตลัด เป็นผ้ายกชนิดหนึ่งจากอินเดียซึ่ง ราชสำนักสยามสั่งนำเข้ามาใช้ นิยมทอเป็นลาย ที่มีรูปทรงคล้ายกับผลมะม่วง กระจายไปทั่วผืนผ้านิยมสั่งเข้ามาเป็นพับไม่มีเชิง ไม่มีชาย สำหรับนำมาตัดเสื้อและกางเกง หรือตัดเย็บเป็นเครื่องใช้ใช้อื่น ผ้าอัตลัด พื้นไหมสีเหลืองตัวลายดอกไม้ สำหรับลายดอกผุดดวงกลมที่บรรจุลงบนท้องผ้าในผ้ากลุ่มที่ 1 นี้ จัดอยู่ในประเภทดอกลอย ตามที่สันติ เล็กสุขุม (2539 : 54) อธิบายไว้ว่าเป็นลายดอกประดิษฐ์ที่เรียงกันเป็นแถว ใช้ในการประดับพื้นที่ว่างขนาดใหญ่ อย่างซำก็ปลายกรุงศรีอยุธยา รวมทั้งเขียนประดับฝาผนังปราสาทราชวัง แทนการเขียนภาพเล่าเรื่องพุทธประวัติหรือชาดก ดังที่ปรากฏในพระที่นั่งบางองค์ ในพระบรมมหาราชวัง กรุงเทพฯ แต่งานประดับพื้นที่ขนาดเล็กก็มี เช่น พื้นที่ส่วนใหญ่ของผ้าทิพย์พาดรัตนบัลลังก์ที่ประดิษฐานพระพุทธรูป เป็นต้น ทั้งนี้ท้องผ้าเป็นการต่อลายในลักษณะวงกลม ซึ่งสามารถต่อออกไปได้ทั้งแนวดิ่งและแนวนอนโดยไม่สิ้นสุด การกำหนด CONCEPT “East meet West” ทำให้ผู้ออกแบบเลือกใช้ลวดลายกระหนกแบบสมัยอยุธยาตอนปลายที่เริ่มตั้งแต่รัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งรัชกาลนี้มีความเกี่ยวพันกับฝรั่งชาวยุโรปอย่างใกล้ชิด ในด้านศิลปกรรมศิลปะลวดลายโรโคโค (Rococo) ของฝรั่งเศส

ได้เข้ามาอิทธิพลอย่างกว้างขวาง ดังจะเห็นตัวอย่างได้จาก พระอุโบสถเก่าวัดยาง พรานนก ธนบุรี ซึ่งวิวัฒนาการมาจาก วัดตะเว็ด จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่าตัวลายเครือเถาที่เป็นลายอะแคนตัสถูกดัดแปลงให้เป็นลายกระหนกกลางลาย ปั่นเป็นรูปเทพนมเป็นรูปทหารฝรั่งเศสใส่เสื้อมีระบายที่คอและปลายแขน สวมหมวกทหาร ไว้ผมยาวเป็นลอน

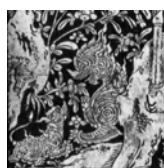
ซ้าย : ภาพลายรดน้ำตู้พระไตรปิฎก หอสมุดแห่งชาติ

ขวา : ลายปูนปั้นหน้าบันอุโบสถ วัดยางสุทธาวาส สามแยกไฟฉาย ธนบุรี ศิลปะอยุธยาตอนปลาย สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ลายจากไหมทองทับบนลายพื้น
ผ้าหมายเลข ก.1-001 ถึง 005

1. ลายราชสีห์
2. ลายคชสีห์
3. ลายช้าง
4. ลายนกทันทิมา
5. ลายหงส์
6. ลายนกยูง

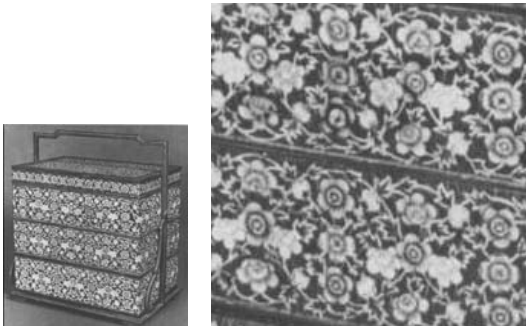
ทั้งนี้ในการออกแบบจะจัดองค์ประกอบเป็น 2 ส่วน คือ ลายพื้นกับลายจาก ซึ่งลายจากนั้นใช้ไหมทองจากทับลายพื้น โดยออกแบบลายตัวภาพเป็นลายสัตว์หิมพานต์ เนื่องจากเป็นสัญลักษณ์แทนบุคคลชั้นสูง โดยคัดเลือกสัตว์มงคล 6 ชนิด ซึ่งมักจะปรากฏอยู่ในงานศิลปกรรมชั้นสูงของไทย

ภาพลายรดน้ำตู้พระไตรปิฎก วัดศาลาปูน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ศิลปะอยุธยาตอนปลาย สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ภาพฝาผนังพระบาทสมเด็จพระพุทธไสยาสน์ จ้าหลักภาพมงคล 108
ประดับมุก วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

ลายจกไหมทองทับบนลายพื้น ผ้าหมายเลข ก.1-006 ถึง 008 ลายดอกพุดตาน (สำหรับประเทศมุสลิม) สังเวียน : ไม่มี กรวยเชิง : ไม่มี	และเนื่องจากหลักศาสนาอิสลามมีข้อห้ามในการใช้รูป สิ่งมีชีวิตในการตกแต่ง ผู้ออกแบบจึงเลือกใช้ลายดอกพุดตาน ซึ่งเป็นลายช่อ ประเภทพรรณพฤกษาที่ได้รับอิทธิพลจาก ศิลปวัฒนธรรมของจีนและแพร่หลายในบรรดาช่างศิลป์ไทย ช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยเพิ่มมากยิ่งขึ้นในสมัย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้าบันพระอุโบสถ วัดศิริไธสวรรย์ ธนบุรี สมัยรัชกาลที่ 3 เป็นลาย ดอกพุดตานใบล้อม ซึ่งมาจากคตินิยมในศิลปวัฒนธรรมของจีน ปิ่นโตถมปัต ลายดอกพุดตานก้านแย่ง สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

การใช้สี : ผ้าหมายเลข ก.1 -001 ถึง 008

การใช้สี	วิเคราะห์ข้อมูล
 สีเม็ดมะขาม(แดงและแก่) สีน้ำเงิน สีม่วง สีเขียว	จัดทำทั้งสิ้น 4 สี 13 เจดไม่ซ้ำกันได้แก่ สีเม็ดมะขามแก่ (แดง) สีน้ำเงิน สีม่วง และสีเขียว 1. โทนสีแดงและสีเม็ดมะขามแก่ ได้จากการย้อมไหมด้วยรังครั้ง โดยทอพื้นผ้าสีแดง ส่วนเส้นพุ่งพิเศษใช้สีแดงที่ย้อมอ่อนแก่แตกต่างกัน ทั้งนี้บางผืนใช้เส้นพุ่งพิเศษ สีคราม ม่วง : ผ้าหมายเลข ก.1-001,002, 006 จำนวน 8 ผืน 2. โทนสีน้ำเงิน ได้จากการย้อมสีไหมด้วยคราม โดยทอพื้นผ้าสีแดงส่วนเส้นพุ่งพิเศษใช้สีอ่อนแก่แตกต่างกัน : ผ้าหมายเลข ก.1-003 จำนวน 3 ผืน 3. โทนสีม่วง ได้จากการย้อมสีไหมด้วยรังครั้งแล้วย้อมทับด้วยคราม ทั้งนี้บางผืนคัดเส้นยืนเป็นสีแดงเพื่อให้ได้ผ้าที่มีเจดสีแตกต่างกัน : ผ้าหมายเลข ก.1-004, 007 จำนวน 5 ผืน 4. โทนสีเขียว ได้จากการย้อมสีไหมด้วยเปลือกประโหดแล้ว ย้อมทับด้วยคราม โดยทอพื้นผ้าสีเขียวส่วนเส้นพุ่งพิเศษใช้สีเขียวที่ย้อมอ่อนแก่แตกต่างกัน : ผ้าหมายเลข ก.1-005, 008 จำนวน 5 ผืน ส่วนสีทองบนผ้าเป็นสีของไหมทอง ที่จกสายทับบนลายผ้า ยกอีกทีหนึ่ง

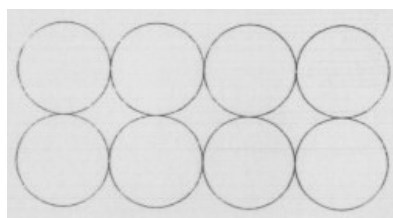
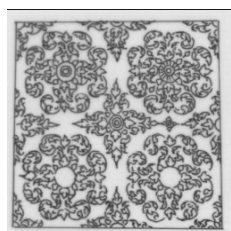
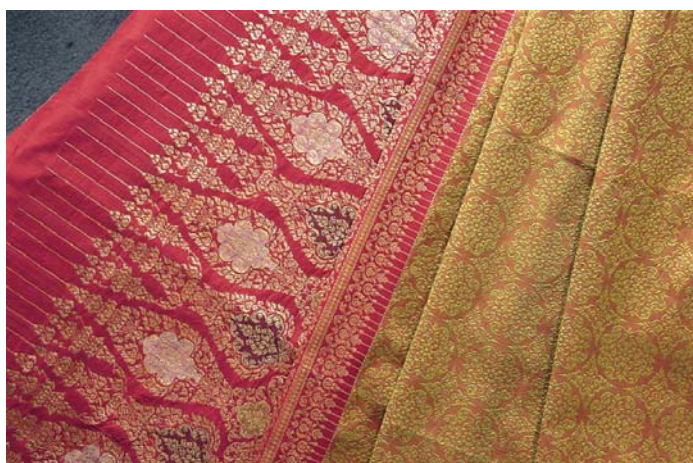
เทคนิคการทอ : ผ้าหมายเลข ก.1 -001 ถึง 008

เทคนิคการทอ	วิเคราะห์ข้อมูล
ที่ที่ตั้งเส้นยืนและเก็บตะกอลายเรียบร้อยแล้ว เก็บตะกอลาย 708 ตะกอ โดยแบ่งเป็น 3 ตับ ตบละ 200 - 250 ไม ทอยกไหมแบบผ้าแพร คือ เห็นลายหน้าเดียว และตัวยกทอใช้เทคนิคการทอจก	1. เตรียมเส้นยืนและเส้นพุ่งโดยผสมผสานเทคนิคมัดหมี่เพื่อให้สีสันทัน 2. เก็บตะกอลาย 708 ตะกอ ทั้งนี้ต้องแบ่งเป็น 3 ตับๆละ 200 – 250 ไม ไม่สามารถเก็บตะกอรอบเป็นชุดเดียวได้ เนื่องจากตะกอลายจะสูงขึ้นไปมากๆ อย่างไรก็ตาม สามารถเก็บตะกอลายเพียงครึ่งเดียวแล้วทอย้อมกลับให้เต็มลายได้ ดังนี้ 3. แต่ละที่จะใช้ผู้ทอ 4 – 5 คน โดยเป็นคนทอ 1 คน คนมัดลายด้านบนซ้ายและขวา 2 คน ส่วนด้านล่างต้องมีคนรับไม้และส่งไม้ อีก 1 – 2 คน ทั้งนี้ในแต่ละที่อาจใช้คนมัดไม้ร่วมกันได้ เนื่องจากเมื่อมัดไม้ครั้งหนึ่งผู้ทอจะต้องใช้เวลาทำงานคนเดียวนานหลาย 10 นาที กว่าที่จะมัดไม้ต่อไป 4. เนื่องจากผ้ากลุ่มที่ 1 นี้ใช้เทคนิคจกในการสร้างลายตัวสัตว์หิมพานต์และลายดอกพุดตาน จึงต้องทอผ้าแบบกลับด้าน โดยด้านที่เป็นลายจะอยู่ด้านล่างของกึ่ง

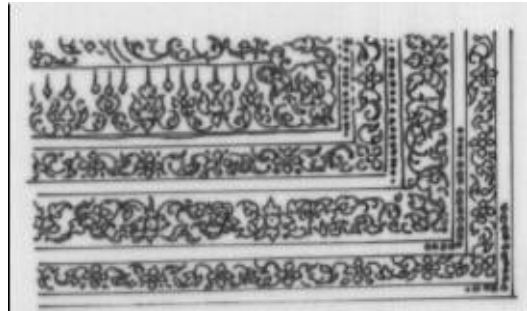
1.3 ผ้าคลุมไหล่

จำนวน 13 ผืน

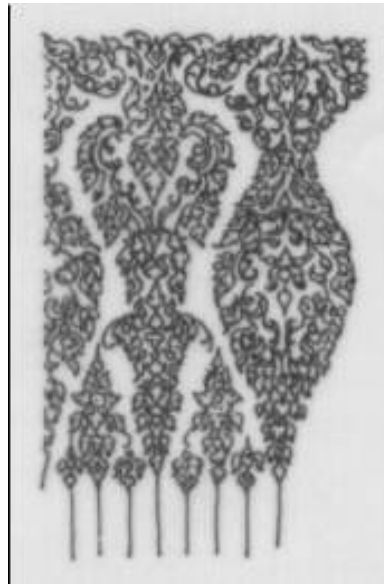
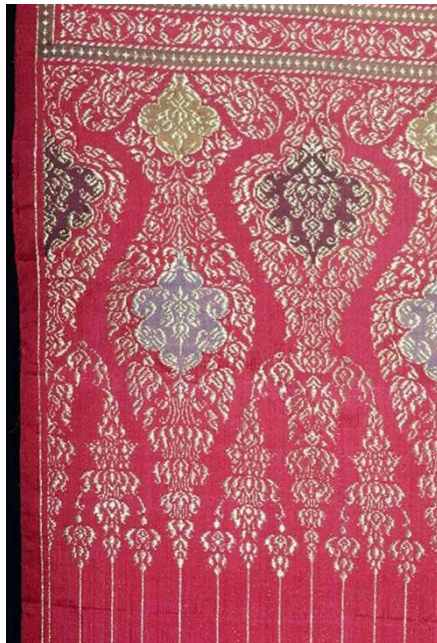
หมายเลขผ้า : ก. 1 - 009 ถึง 014 ลาย : ดอกพุดดวงกลม จกลายดอกพุดตาน

ท้องผ้า : ลายดอกพุดดวงกลม ต่อลายด้วยโครงสร้างแบบวงกลม

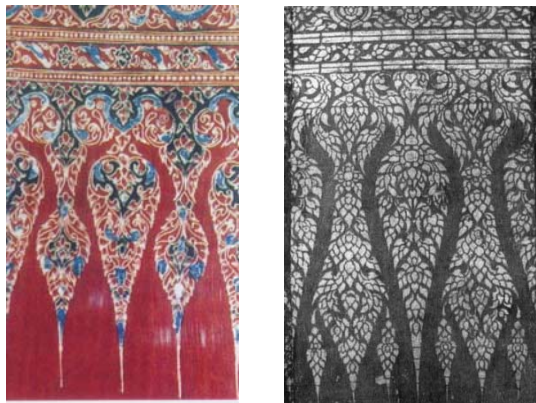
สังเวียน : ลายหน้ากระดาน

กรวยเชิง : ชุตลายกรวยเชิง

ลวดลาย : ก.1 -009 ถึง 014

ลวดลาย	วิเคราะห์ข้อมูล
ท้องผ้า : ลายดอกพุดดวงกลม สลับลายประจำยามดอกสี่กลีบ สังเวียน : ชุตลายหน้ากระดาน กรวยเชิง : ชุตลายกรวยเชิง	ท้องผ้าของผ้าคลุมไหล่เหมือนผ้าตัดเสื้อหมายเลข ก.1-001 ถึง 008 ทุกประการ แต่ไม่มีการจกทองลายสัตว์หิมพานต์หรือลายดอกพุดตานทับบนลายพื้น โดยต่อลายด้วยโครงสร้างแบบวงกลม ถัดจากท้องผ้าจะมีสังเวียนล้อมท้องผ้า ซึ่งประกอบด้วยช่องท้องบรรจูลายกระจัง โดยลายจะมีปลายแหลมเหมือนแทงไปทางท้องผ้า จึงเรียกว่า"ช่องแทงท้อง" และมีแม่ลาย ลูกขนาคั่นด้วยลายลูกประคำไขปลาภายในเส้นลวดซึ่งพบได้ในผ้ายกทองโบราณและผ้าลายอย่าง กรอบของผ้าพิมพ์ลายดอกไม้ หมายเลข น.ช.636 จากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร ทั้งนี้แม่ลายและลูกขนาคั่นของผ้าหมายเลข ก.1-009 ถึง 014 จัดอยู่ในประเภทลายหน้ากระดานบรรจูลายเครือเถา ซึ่งลายประเภทนี้จะประดับเป็นชุดเรียงต่อเนื่องกันบนแถบแบนคล้ายแผ่นกระดาน ทั้งนี้ส่วนพิเศษคือตรงมุมมีการปรับลายให้สอดคล้องกับพื้นที่มุมผ้า กรวยเชิงอยู่ส่วนปลายของผ้าทั้ง 2 ด้านมีขนาดเต็มพื้นที่ชายผ้ายาวจรดชาย บรรจุชุตลายกรวยเชิงชั้นเดียว ออกแบบเป็นลายกระหนกชั้นสูง ซึ่งลายประเภทนี้มีปรากฏในลายประดับเสาดด้วยเช่นกัน

	 ซ้าย : ผ้าพิมพ์ลายอย่าง สมัยอยุธยาตอนปลาย กรวยเชิงลายช่อ กระหนกหางโต คั่นด้วยแนวลายประจายมก้านขด สลับลาย ดรรารูปดอกบัว ขวา : ลายกรวยเชิงที่เสาปูนในอุโบสถ วัดใหญ่สุวรรณาราม จังหวัดเพชรบุรีประมาณสมัยพระเจ้าบรมโกศหรือหลังจากนั้น

การใช้สี : ก.1 -009 ถึง 014

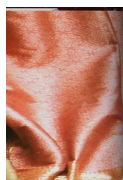
การใช้สี	วิเคราะห์ข้อมูล
ท้องผ้า สีเม็ดมะขามแก่ สีเหลือง	จัดทำทั้งสิ้น 5 โทนสี ให้เข้ากับผ้าตัดเสื้อของผู้наประเทศ ดังนี้ 1. สีเม็ดมะขามแก่ (แดง) ได้จากการย้อมไหมด้วยรังครั่ง โดยทอพื้นผ้าสีแดง ส่วนเส้นพุ่งพิเศษใช้สีเม็ดมะขามแก่ ที่ย้อมอ่อนแก่แตกต่างกัน ทั้งนี้บางผืนใช้เส้นพุ่งพิเศษ สี ครามม่วง : ผ้าหมายเลข ก.1-009 จำนวน 3 ผืน 2. สีเหลือง ได้จากการย้อมไหมด้วยแก่นแกแล (เข) และ เปลือกทับทิมเพื่อให้ได้สีเหลืองเฉดต่างๆ โดยทอพื้นผ้าสี เหลืองและสีส้ม ส่วนเส้นพุ่งพิเศษใช้สีเหลืองทองที่ได้จาก เปลือกทับทิม : ผ้าหมายเลข ก.1-010 ถึง 011 จำนวน 4 ผืน

สีเงิน

สีเขียว

สีส้ม

สังเวียนและกรวยเชิง

สีชุดที่ 1

สีชุดที่ 2

3. สีน้ำเงิน-ม่วง ได้จากการย้อมไหมด้วยคราม โดยทอเส้น
พื้นผ้าสีแดงสด ส่วนเส้นพุ่งพิเศษใช้สีครามสด : ผ้า
หมายเลข ก.1-012 จำนวน 2 ผืน

4. สีเขียว ได้จากการย้อมเส้นไหมด้วยเปลือกประโหดแล้ว
ย้อมทับด้วยคราม โดยทอพื้นผ้าสีส้มแดง ส่วนเส้นพุ่ง
พิเศษใช้สีเขียว : ผ้าหมายเลข ก.1-013 จำนวน 2 ผืน

5. สีส้ม ได้จากการย้อมเส้นไหมด้วยเปลือกประโหดแล้วย้อม
ทับด้วยสีแดงจากรังครั่ง โดยทอพื้นผ้าสีแดงส้ม ส่วนเส้น
พุ่งพิเศษใช้สีส้ม : ผ้าหมายเลข ก.1-014 จำนวน 2 ผืน

ทั้งนี้ผ้าทั้ง 13 ผืนกำหนดชุดสังเวียนและกรวยเชิงสีเดียวกัน
โดยออกแบบเป็น 2 ชุดสีดังนี้

สีชุดที่ 1 : พื้นผ้าสีแดง ลายทั้งหมดเป็นสีทองของเส้นไหม
ทอง มีเส้นลวดคั่นเป็นจันทะสีเขียว นอกจากนั้นยังมีช่อง
แขวะเป็นจันทะ สอดสีเม็ดมะขามแก่ เขียวทอง (ได้จาก
เปลือกประโหด) และฟ้า (ย้อมครามให้ได้สีอ่อน)สลับกัน

สีชุดที่ 2 : พื้นผ้าสีแดง ลายทั้งหมดเป็นสีทองของเส้นไหม
ทอง มีเส้นลวดคั่นเป็นจันทะสีเหลือง นอกจากนั้นยังมี
ช่องแขวะเป็นจันทะ สอดสีเม็ดมะขามแก่ เขียวทอง (ได้
จากเปลือกประโหด) และม่วงอ่อนสลับกัน

ทั้งนี้สีที่เลือกบรรจุลงในช่องแขวะไม่ได้มีความหมาย
พิเศษ แต่ผู้ออกแบบกำหนดให้งามตามหลักทฤษฎีศิลปะ

เทคนิคการทอ : ก.1 -009 ถึง 014

เทคนิคการทอ	วิเคราะห์ข้อมูล
กระสวยไหมทองซึ่งเป็นเส้นพุ่งพิเศษ ช่างทอกำลังทอเทคนิคเกาะในส่วนช่องแขวะ ช่วงต่อระหว่างกรวยเชิงกับท้องผ้า และ สังเวียนกับท้องผ้า	1. ส่วนกรวยเชิงทอยกทองและมีจิ้งหะที่แขวะช่องเพื่อสอดสีเป็นจิ้งหะ ซึ่งในส่วนนี้ต้องใช้เทคนิคเกาะจึงต้องทอผ้าแบบกลับด้าน โดยลายจะปรากฏอยู่ด้านล่างของกึ่ง 2. ช่องแขวะ ต้องใช้กระสวยเล็กๆสำหรับไหมสีต่างๆ ถึง 47 กระสวย โดยใช้เทคนิคการทอเกาะ ซึ่งแต่ละจิ้งหะการทอจะจบลงในตัวลาย 3. เมื่อทอพ้นช่วงกรวยเชิงมาถึงท้องผ้าและสังเวียนต้องใช้เทคนิคการเด็ดเส้นยืนเพื่อเปลี่ยนสีไหมตามวิธีที่ออกแบบไว้ นอกจากนั้นช่วงต่อระหว่างสังเวียนที่ทอยกทองกับท้องผ้าที่ทอยกไหม ต้องใช้เทคนิคทอเกาะ เนื่องจากไม่สามารถพุ่งกระสวยรวดตลอดหน้าผ้าได้ 4. ท้องผ้าทอยกไหมแบบแพร คือ เห็นลายด้านเดียว ซึ่งผ้าทอพื้นบ้านของสุรินทร์มีเทคนิคคล้ายกันนี้ เรียกว่า “ฉลุเล็กหรือชะโนดเล็ก” แต่เป็นการทอยกดอกลายลูกแก้ว เก็บ 4 ตะกอบเป็นตัวกำหนดลาย โดยไม่มีการแยกตะกอบสำหรับทอลายขัดเพื่อเป็นพื้นของผ้า ทั้งนี้ผ้าคลุมไหล่ในกลุ่มนี้ เป็นผ้าไหมยกทองชุดพิเศษ ที่ทอขึ้นเพื่อมอบแด่บุคคลสำคัญ ซึ่งเป็นภริยาของผู้นำประเทศ ผู้ออกแบบจึงเลือกใช้ลวดลายกระหนกชั้นสูงซึ่งมีความซับซ้อนตลอดจนกำหนดสีและจัดองค์ประกอบผ้าแบบโบราณ ทำให้ผ้ากลุ่มนี้มีการเก็บตะกอลาย 708 ตะกอบ

กลุ่มที่ 2 ผ้าคลุมพระอังสา ทูลเกล้า ฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สำหรับ
พระราชทานแด่สมเด็จพระราชินีและพระชายาของพระราชอาคันตุกะที่เสด็จ ฯ
มาร่วมงานพระราชพิธีฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี จำนวน 24 ผืน แบ่งออกเป็น

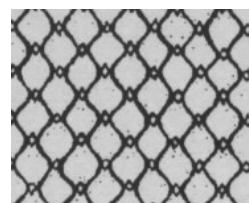
2.1 ผ้าคลุมพระอังสาสำหรับสมเด็จพระราชินีหรือพระชายา

จำนวน 20 ผืน

หมายเลขผ้า : ก. 2 - 001 ถึง 005 ลาย : นารายณ์ทรงครุฑ

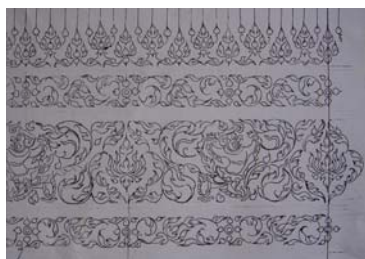
ท้องผ้า : ลายนารายณ์ทรงครุฑ

ต่อลายด้วยโครงสร้างแบบตารางเส้นโค้ง

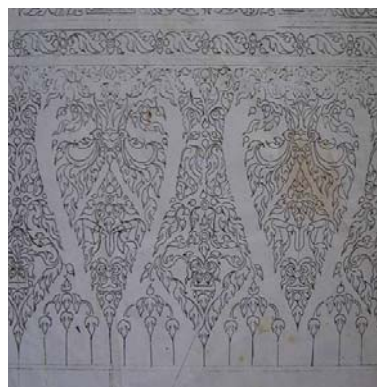

ลายพิเศษ : ตราสัญลักษณ์ฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี

สังเวียน : ลายหน้ากระดานบรรจุลายครุฑ

ลายมุม

กรวยเชิง : ชุดลายกรวยเชิง ผูกเป็นลายครุฑพนม จัดอยู่ในประเภทลายตัวภาพ

ลวดลาย : ก.2 -001 ถึง 005

ลวดลาย	วิเคราะห์ข้อมูล
ท้องผ้า : ลายนารายณ์ทรงครุฑ	ผ้าคลุมพระอังสาที่ออกแบบในครั้งนี้ได้รับแรงบันดาลใจมาจากผ้าทรงสะพักของเจ้านายฝ่ายใน ในราชสำนักสยามโบราณ มีองค์ประกอบแบบผ้าห่มคลุม โดยเลือกใช้กลุ่มลายตัวภาพประกอบกับลายกระหนก ซึ่งเป็นลายชั้นสูงที่โบราณสงวนไว้เฉพาะสำหรับพระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางชั้นสูง ชาย : สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี ทรงพระภูษาไหมยกทองจีบหน้านาง ฉลองพระองค์แขนยาวทรงผ้าทรงสะพักทับฉลองพระองค์ ขวา : สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ทรงพระภูษาจีบหน้านาง ฉลองพระองค์แขนหมูแฮมแบบยุโรป ทรงห่มทับด้วยผ้าทรงสะพัก ท้องผ้าออกแบบเป็นลายดอกกลอยก้านแย่ง ประเภทลายโคมทรงข้าวบิณฑ์ โดยประดิษฐ์เป็นลายนารายณ์ทรงครุฑและออกแบบก้านแย่งเป็นลายครุฑเสี้ยว นอกจากนั้นยังบรรจุลายครุฑในส่วนต่างๆของผ้า เนื่องจากครุฑเป็นสัญลักษณ์ของสถาบันพระมหากษัตริย์ ทั้งนี้ต่อลายในโครงสร้างรูปตารางเส้นโค้งหรือลายโคม

ลายพิเศษ : ตราสัญลักษณ์ งานฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี	ออกแบบให้อยู่ส่วนปลายของท้องผ้า ใกล้กับช่องแขวงท้องตราสัญลักษณ์งานฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานตราสัญลักษณ์ งานฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี พุทธศักราช 2549 จากการทูลเกล้าฯ ถวายแบบโดยรัฐบาล เพื่อทรงเลือกแบบที่เหมาะสม ทั้งนี้ความหมายของตราสัญลักษณ์ฯ มีดังนี้ อักษรพระปรมาภิไธย ภปร. ล้อมด้วยเพชรหมายความว่า พระมหากษัตริย์ผู้ทรงสถิตเป็นยอดยิ่งในดวงใจราษฎร ประดิษฐานบนพระที่นั่งภัทรวิภูษฐานเขียง ภายใต้พระมหาพิชัยมงกุฎประกอบอุณาโลมแวดล้อมด้วยเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ หมายถึง ปี่แห่งการเฉลิมฉลองสิริราชสมบัติ ล่างลงมาเป็นแพรแถบ เขียนอักษร ความว่า “ฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี พุทธศักราช ๒๕๔๙” ปลายแห่งแพรแถบบ้านขวาผูกเป็นภาพกระบี่รัฐ (วานรกายขาว) มือถือก้านลายซุ้มอันเป็นกรอบของตราสัญลักษณ์ฯ ส่วนปลายด้านซ้ายผูกเป็นภาพพระครุฑพาว์ (ครุฑหน้าขาว) มือถือก้านลายซุ้มเช่นกัน
สังเวียน : เป็นลายหน้ากระดาน	สังเวียนล้อมท้องผ้า ประกอบด้วยช่องแขวงท้องบรรจุลายกระจิง มีแม่ลาย ลูกขนาน เป็นลายหน้ากระดาน ประดิษฐ์เป็นลายครุฑอัด ครุฑเห่ นอกจากนั้นยังบรรจุลายก้านขด ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ลายดอกสีกลีบ ลายขอสร้อย และออกแบบลายมุมให้สอดคล้องกับพื้นที่มุม ซ้าย : กรอบผ้าพิมพ์ลายอย่าง สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในส่วนขอบพื้นสีน้ำเงินเข้ม พิมพ์ลายพุ่มข้าวบิณฑ์เทพนม เทพรำ ก้านขด ขวา : เชิงผ้าพิมพ์ลายอย่าง สมัยอยุธยาตอนปลาย ลายมุมประดิษฐ์เป็นลายเทพนม

กรวยเชิง : ชุดลายกรวยเชิง ผูกเป็นลายครุฑพนม จัดอยู่ในประเภทลายตัวภาพ	กรวยเชิงอยู่ส่วนปลายของผ้าทั้ง 2 ด้านมีขนาดเต็มพื้นที่ชายผ้าขาวจรดชาย บรรจุชุดลายกรวยเชิงชั้นเดียว โดยผ้าหมายเลข ก.2-001 ถึง 005 บรรจุลายกระหนกและประดิษฐ์เป็นลายครุฑพนม ชาย : ลายปูนปั้นที่ผนังก่ออิฐ ชั้นส่วนศิลปะโบราณวัตถุ หน้าพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ขวา : ส่วนเชิงผ้าพิมพ์ลายอย่าง สมัยอยุธยา พื้นสีแดงพิมพ์ลายกรวยเชิงครุฑขนาด สลับลายกรวยเชิงหน้ากาล

การใช้สี : ก.2 -001 ถึง 005

การใช้สี	วิเคราะห์ข้อมูล
ท้องผ้า สีครามเข้ม สีครามอ่อน	จัดทำทั้งหมด 5 สี ดังนี้ 1. สีครามเข้ม ได้จากการย้อมไหมด้วยคราม โดยทอพื้นผ้าสีแดงจากรังครั้ง ส่วนเส้นพุ่งพิเศษใช้สีน้ำเงิน : ผ้าหมายเลข ก.2-001 จำนวน 4 ผืน 2. สีครามอ่อน ได้จากการย้อมไหมด้วยคราม โดยทอพื้นผ้าสีแดงจากรังครั้ง ส่วนเส้นพุ่งพิเศษใช้สีครามอ่อน : ผ้าหมายเลข ก.2-002 จำนวน 4 ผืน

สีเขียวทอง

สีชมพู

สีเหลืองทอง

สังเวียน

กรวยเชิง

3. สีเขียวทอง ได้จากการย้อมไหมด้วยเปลือกประโหด โดยทอพื้นผ้าสีแดงจากรังครั่ง ส่วนเส้นพุ่งพิเศษใช้สีเขียวทอง : ผ้าหมายเลข ก.2-003 จำนวน 4 ผืน

4. สีชมพู ได้จากการย้อมไหมด้วยรังครั่งโดยควบคุมเวลาในการย้อมและล้างสีไหม โดยทอพื้นผ้าสีแดงเช่นกัน ส่วนเส้นพุ่งพิเศษใช้สีชมพู : ผ้าหมายเลข ก.2-004 จำนวน 4 ผืน

5. สีเหลืองทอง ได้จากการย้อมไหมด้วยเปลือกทับทิม โดยทอพื้นผ้าสีแดง ส่วนเส้นพุ่งพิเศษใช้สีเหลืองทอง : ผ้าหมายเลข ก.2-005 จำนวน 4 ผืน

ส่วนลายพิเศษที่กำหนดเป็นลายตราสัญลักษณ์ งานฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปีเป็นสีทองของไหมทอง

ทั้งนี้ผ้าทั้ง 20 ผืนกำหนดชุดสังเวียนและกรวยเชิงสีเดียวกัน ดังนี้

สังเวียน : ลายเป็นสีทองของไหมทอง ทอยก บนริ้วสีต่างๆ ดังนี้ เริ่มตั้งแต่ช่องแท่งทองพื้นผ้าสีม่วง แม่ลายพื้นสีชมพูแดง ลูกขนานบสีเขียวทอง

กรวยเชิง : ลายเป็นสีทองของไหมทอง ทอยก บนพื้นผ้าสีแดง ลูกขนานบพื้นสีเม็ดมะขาม นอกจากนั้นยังมีการสอดสีในช่องแฉะเป็นสีเม็ดมะขามแก่ (แดงเลือดหมู) เขียวทอง และม่วงอ่อน ทั้งนี้ผู้ออกแบบได้กำหนดตามองค์ประกอบของงานออกแบบแบบไทย เป็นการจัดสีแบบสีไทยในงานจิตรกรรมไทย โดยไม่ได้สื่อความหมายอันเป็นสัญลักษณ์อื่นใด

เทคนิคการทอ : ก.2 -001 ถึง 005

เทคนิคการทอ	วิเคราะห์ข้อมูล
ที่ 1 หลังทอ 2 ผืนติดกัน โดยใช้ช่างทอ 2 คน กรวยเชิงใช้เทคนิคทอเกาะ ลายที่ถูกจะอยู่ด้านล่างของกึ่ง ริ้วสีที่เห็นคือริ้วของสังเวียน ช่างทอจะเด็ดเส้นใหม่เมื่อทอพ้นช่วงกรวยเชิง ช่วงต่อระหว่างสังเวียนกับท้องผ้า ต้องใช้เทคนิคทอเกาะ	1. เพื่อแก้ปัญหาเรื่องระยะเวลาการทำงาน จึงออกแบบเทคนิคการทำงานให้ทอผ้าได้ 2 ผืนติดกัน โดยต้องขยายฟืมให้กว้างเป็นพิเศษ รวมทั้งขยายก็เป็นขนาดพิเศษด้วย ทำให้ต้องใช้ช่างทอถึง 2 คนในทีเดียว 2. ส่วนกรวยเชิงใช้เทคนิคทอยกทอง และเทคนิคทอเกาะเพื่อสอดสีในช่องแหวะ จึงทำให้ต้องทอผ้าแบบกลับด้าน โดยด้านที่เป็นลายจะอยู่ด้านล่างของกึ่ง 3. เมื่อพ้นช่วงเชิงผ้ามาถึงท้องผ้าและสังเวียน ช่างต้องเด็ดไหม ประมาณ 60 กว่าเส้น เพื่อเปลี่ยนเส้นไหมให้เป็นริ้วสีตามที่ออกแบบไว้ ทั้งนี้เทคนิคการทอก็เปลี่ยนด้วย คือ ส่วนท้องผ้าเป็นการทอยกไหม 4. ช่วงต่อระหว่างสังเวียนกับท้องผ้าต้องใช้เทคนิคเกาะ เนื่องจากสังเวียนเป็นการทอยกดอก ส่วนท้องผ้าเป็นการทอยกไหม ทำให้ไม่สามารถพุ่งกระสวยรวดยาวตลอดหน้าผ้าได้ ทั้งนี้ผ้าคลุมพระอังสาในกลุ่มนี้ เป็นผ้าไหมยกทองชุดพิเศษ ที่ทอขึ้นเพื่อทูลเกล้าถวายแด่ สมเด็จพระราชินีซึ่งทรงเป็นพระราชอาคันตุกะ ผู้ออกแบบจึงเลือกใช้ลวดลายชั้นสูงประเภทลายตัวภาพและกระหนกซึ่งมีความซับซ้อน ตลอดจนกำหนดสีและจัดองค์ประกอบผ้าแบบโบราณ ทำให้ผ้ากลุ่มนี้ต้องเก็บตะกอลายมาก ถึง 1,081 ตะกอลาย

2.2 ผ้าคลุมพระอังสาสำหรับผู้แทนพระองค์

จำนวน 4 ผืน

หมายเลขผ้า : ก. 2 - 006 ลาย : หิ้งห้อยชมสวน

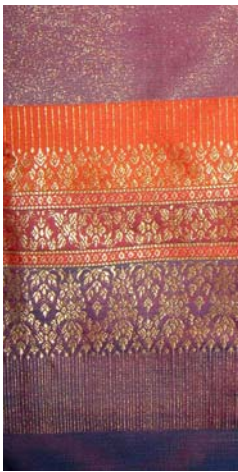
กรวยเชิง : ชุดลายกรวยเชิงลายใบเทศ

ลวดลาย : ก.2 -006

ลวดลาย	วิเคราะห์ข้อมูล
ท้องผ้า : ลายหิ้งห้อยชมสวน สังเวียน : ไม่มี กรวยเชิง : ลายใบเทศ	ท้องผ้าไม่ปรากฏลวดลายใดๆเลย เป็นผ้าพื้นสีม่วงระยิบระยับ เกิดเป็นลายหิ้งห้อยชมสวนจากวิธีการทอ โดยการพุ่งเส้นไหมสลับกับไหมทอง กรวยเชิงอยู่ถัดจากท้องผ้าทั้ง 2 ด้าน โดยไม่มีสังเวียน ทั้งนี้เป็นชุดลายกรวยเชิงชั้นเดียว ประกอบด้วยช่อแทงท้องลายหน้ากระดาน คั่นด้วยลายลูกประคำไข่ปลาภายในเส้นลวด และออกลายกรวยเชิงเป็นลายใบเทศแบบศิลปะสมัยรัชกาลที่ 3 และ 4

	 ผ้าม่วงเชิงยกทอง พื้นผ้าม่วงสีบานเย็นลายในตัว เชิงผ้าสีน้ำเงินยก ลายดินทอง จากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร

การใช้สี : ก.2 -006

การใช้สี	วิเคราะห์ข้อมูล
	ท้องผ้าปรากฏสีม่วงของเส้นไหม ที่ได้จากการย้อมไหม ด้วยรังครั้งแล้วย้อมทับด้วยคราม ระบายยับสลับกับสีทอง ของไหมทอง ชุดกรวยเชิงมีลวดลายสีทองของไหมทองซึ่งเป็นเส้นพุ่ง พิเศษบนพื้นผ้าสีม่วง ส่วนแม่ลายทองพื้นผ้าสีแดง ลูก ขนานและช่อแกงท้องพื้นผ้าสีส้ม ทั้งนี้ออกแบบเส้นพุ่งและเส้นยืนเป็นคณะสีกันทำให้เกิด สีเหลือบอยู่ในผ้าพื้น

เทคนิคการทอ : ก.2 -006

เทคนิคการทอ	วิเคราะห์ข้อมูล
ท้องผ้า : ทอผ้าพื้นให้เกิดลวดลายโดยการพุ่ง เส้นไหมสลับไหมทอง ทำให้เกิดความ ระบายยับบนพื้นผ้า สังเวียน : ไม่มี กรวยเชิง : ทอยยกทอง	เนื่องจากเป็นผ้าที่ไม่มีลวดลายสลับซับซ้อน มากนัก กำหนดสีน้อยสี จึงใช้เทคนิคง่าย ๆ ใน การสร้างลายให้ท้องผ้า ส่วนกรวยเชิงก็ไม่ต้อง ใช้เทคนิคพิเศษที่ยุ่งยากนัก จึงเก็บตะกอลาย เพียง 360 ตะกอ

กลุ่มที่ 3 ผ้ายกทองแบบสั่งทอพิเศษ ที่มีลวดลายแตกต่างกัน
ประชากรผ้าในกลุ่มนี้สามารถแบ่งออกได้เป็น 8 กลุ่มย่อยดังนี้

จำนวน 19 ผืน

3.1 พระภูษาทรง

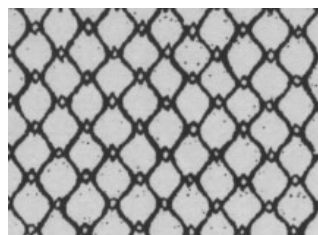
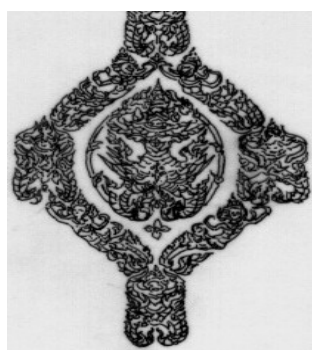
จำนวน 4 ผืน

หมายเลขผ้า : ก. 3 - 001 ถึง 003 ลาย : พระภูษาทรงลายครุฑยุคนาค (มีกรวยเชิง 4 ชั้น)

จำนวน 3 ผืน

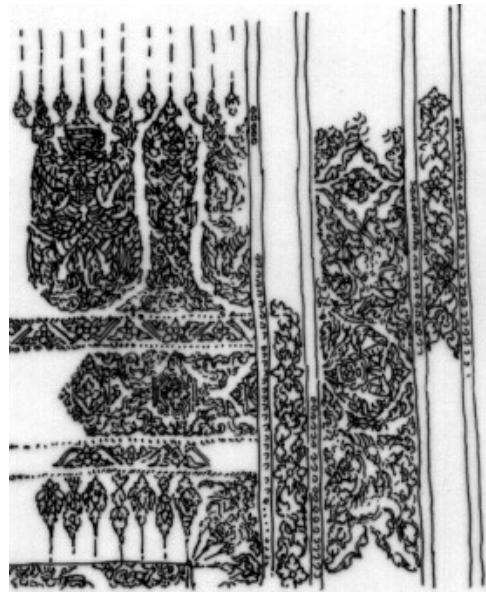
ท้องผ้า : ลายครุฑยุคนาค

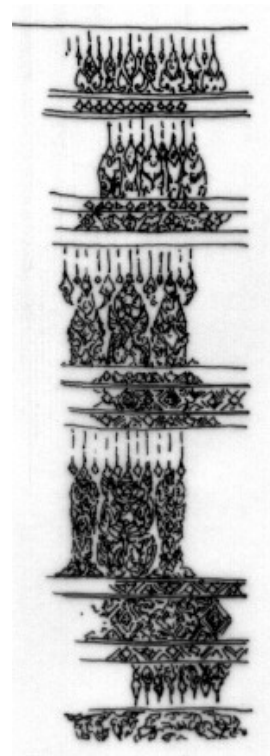
ต่อลายด้วยโครงสร้างแบบตารางเส้นโค้ง

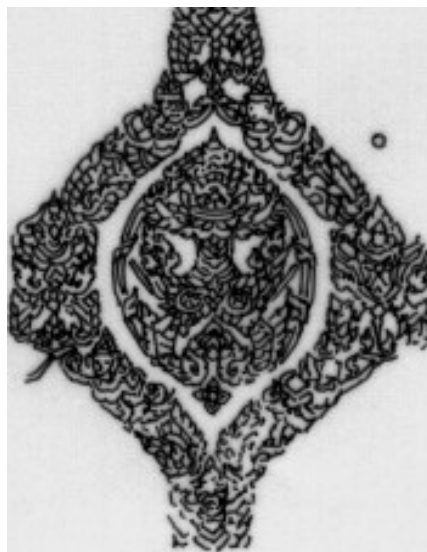
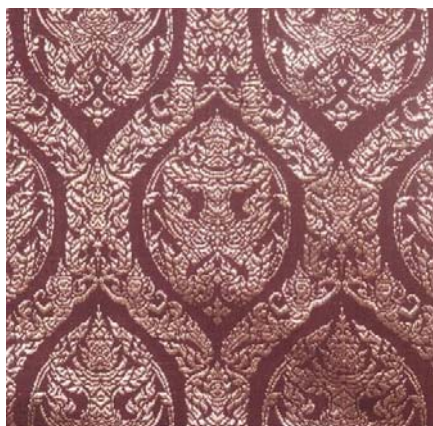
สังเวียน

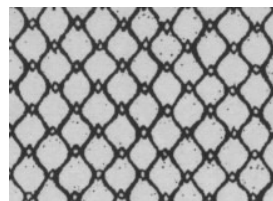
กรวยเชิง

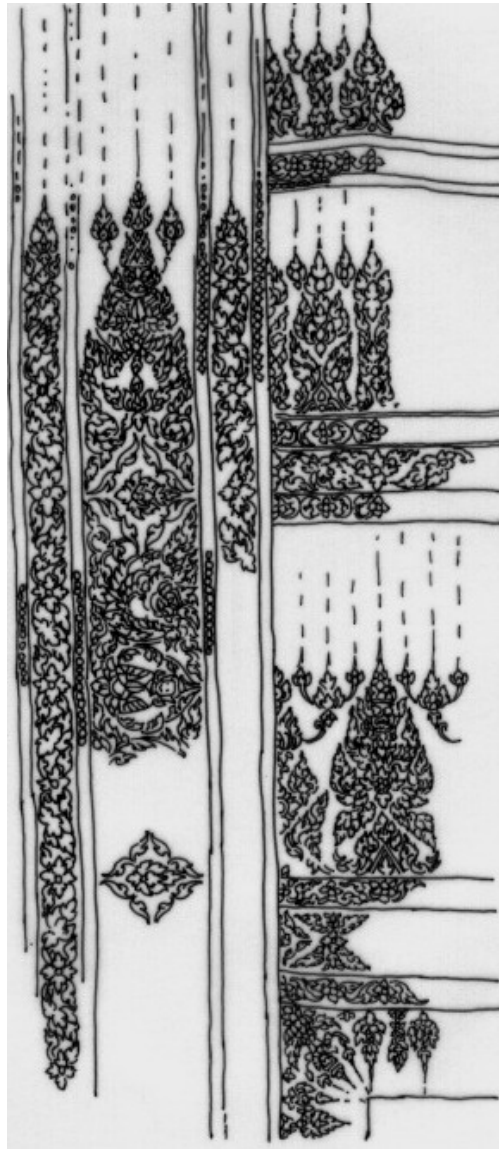
หมายเลขผ้า : ก. 3 - 004 ลาย : พระภูษาทรงลายครุฑยุคนาค(มีกรวยเชิง 3 ชั้น) จำนวน 1 ผืน

ท้องผ้า : ลายครุฑยุคนาค

ต่อลายด้วยโครงสร้างแบบตารางเส้นโค้ง

สังเวียนและกรวยเชิง

กรวยเชิง : ชุดลายกรวยเชิงบรรจุ ลายตัวภาพ	 ซ้าย : ขอบผ้าพิมพ์ลายอย่าง ลายพุ่มข้าวบิณฑ์เทพนมก้านขด เทพรำคั่นด้วยลายก้านขดเทพนม ขวา : ขอบผ้าพิมพ์ลายอย่าง สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พื้นสีแดง พิมพ์ลายประจำยามก้ามปูสลับลายลูกฟัก - หมายเลข ก.3-001 ถึง 003 กรวยเชิงประกอบด้วยชุด กรวยเชิง 3 ชั้น มีชั้นแทรกออกลายเป็นช่ออุบะห้อยออกมา จากลายหน้ากระดาน ชั้นที่ 1 ประดิษฐ์เป็นครุฑทั้งตัว ชั้นที่ 2 รูปครุฑประดิษฐ์เป็นลายนก ชั้นที่ 3 ลายกระหนก ชั้น แทรกออกลายกระจิง โดยแต่ละชั้นยังถูกคั่นด้วยชุดแม่ลาย และลูกขนายย่อย เชิงผ้าพิมพ์ลายอย่าง สมัยอยุธยาตอนปลาย เป็นลายกรวยเชิง 3 ชั้น มีชั้นแทรก พื้นสีแดง สีเขียว กรวยเชิง ลายเทพนมและประจำยามก้ามปูเกลียวเทศ - หมายเลข ก.3-004 กรวยเชิงประกอบด้วยชุดกรวย เชิง 3 ชั้น ออกลายเป็นช่ออุบะห้อยออกมาจากลายหน้า กระดาน ชั้นที่ 1 ประดิษฐ์เป็นครุฑทั้งตัว ชั้นที่ 2 เป็นลาย กระหนก ชั้นที่ 3 ออกลายกระจิง แต่ละชั้นถูกคั่นด้วยชุด

	แม่ลายและลูกขนาย้อย ผ้ายกทองลายครุฑยุคนากแก้ว มีชายมีเชิง 3 ชั้น ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร

การใช้สี : ก.3-001 ถึง 004

การใช้สี	วิเคราะห์ข้อมูล
ท้องผ้า สีน้ำเงิน สีเหลือง	จัดทำ 3 โทนสี ดังนี้ 1. สีน้ำเงิน ได้จากการย้อมไหมด้วยคราม โดยทอพื้นผ้าสีคราม ส่วนเส้นพุ่งพิเศษใช้ไหมทอง : ผ้าหมายเลข ก.3-001 2. สีเหลือง ได้จากการย้อมไหมด้วยแก่นแกล (เข) โดยทอพื้นผ้าสีเหลือง ส่วนเส้นพุ่งพิเศษใช้ไหมทอง : ผ้าหมายเลข ก.3-002

สีเม็ดมะขาม (แดง)

สังเวียน

หมายเลข ก.3-001 ถึง 003

กรวยเชิง

หมายเลข ก.3-001 ถึง 003

3. สีเม็ดมะขาม ได้จากการย้อมไหมด้วยรังครั่ง โดยทอพื้นผ้าสีแดงที่มีความเข้มต่างกัน ส่วนเส้นพุ่งพิเศษใช้ไหมทอง : ผ้าหมายเลข ก.3-003 ถึง 004 จำนวน 2 ผืน (ทั้งนี้การกำหนดเจดสีและจังหวะของลาย ทำให้ผ้าที่ได้แตกต่างกัน)

สังเวียน : ลายทั้งหมดเป็นสีทองของไหมทอง ทอยก บนริ้วสีต่างๆ ดังนี้ เริ่มตั้งแต่ช่องแท่งทองพื้นผ้าสีแดง แม่ลายพื้นสีแดง ลูกขนานบสีเขียวทอง

กรวยเชิง : ลายทั้งหมดเป็นสีทองของไหมทอง ทอยก บนพื้นผ้าสีต่างๆ ดังนี้ ช่องแท่งทองพื้นผ้าสีแดง แม่ลายพื้นสีเขียวทอง ลูกขนานบพื้นสีแดง กรวยเชิงชั้นที่ 1 พื้นผ้าสีม่วง กรวยเชิงชั้นที่ 2,3 และชั้นแทรก พื้นผ้าสีแดง แต่ถูกคั่นด้วยแม่ลาย ลูกขนานบย่อยเป็นริ้วสีแดง เหลือง เขียวและครามอ่อน

สังเวียนและกรวยเชิง

หมายเลข ก.3-004

สังเวียน : ลายทั้งหมดเป็นสีทองของไหมทอง ทอยก บนริ้วสีต่างๆ ดังนี้ เริ่มตั้งแต่ช่องแท่งทองพื้นผ้าสีแดง แม่ลายพื้นสีแดง ลูกขนานสีเหลืองดิน

กรวยเชิง : ลายทั้งหมดเป็นสีทองของไหมทอง ทอยก บนพื้นผ้าสีต่างๆ ดังนี้ กรวยเชิงชั้นที่ 1 พื้นผ้าสีแดง กรวยเชิงชั้นที่ 2 และ 3 สีแดงเข้ม คั่นด้วยลายหน้ากระดานที่เป็นแม่ลาย ลูกขนาน และแม่ลายลูกขนานย่อย พื้นสีแดงสลับเหลือง สีเหลืองดิน สีม่วงอ่อน และสีส้มในเส้นลวด

เทคนิคการทอ : ก.3-001 ถึง 004

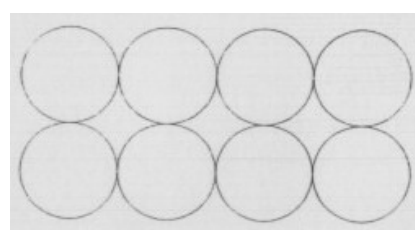
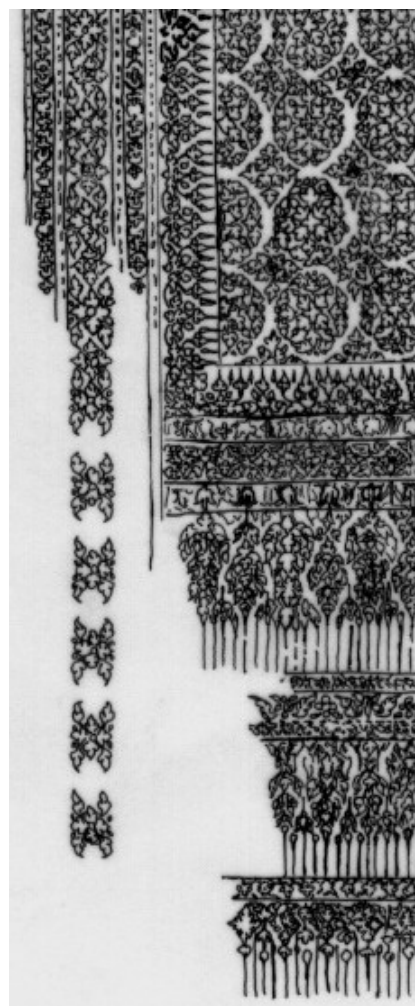
เทคนิคการทอ	วิเคราะห์ข้อมูล
ผ้ากลุ่มนี้ใช้เทคนิคเดียวกัน ดังนี้คือ ท้องผ้า : ทอยกทอง สังเวียน : ทอยกทอง กรวยเชิง : ทอยกทอง	ผ้ากลุ่มนี้แม้จะเห็นว่าเป็นการทอยกทองอย่างเดียวนานแต่ทั้งผืน แต่เนื่องจากเป็นพระภูษาทรง ผู้ออกแบบจึงเลือกใช้ลวดลายชั้นสูงประเภทลายตัวภาพและกระหนกซึ่งมีความซับซ้อน ตลอดจนกำหนดสีและจัดองค์ประกอบผ้าแบบโบราณ ทำให้ผ้ากลุ่มนี้ต้องเก็บตะกอลายมากถึง 1,418 ตะกอ นอกจากนั้นช่างทอยังต้องใช้เทคนิคการทอต่างๆ ในรายละเอียดของการทอผ้า เช่น การเด็ดเส้นไหมเพื่อเปลี่ยนสี เป็นต้น

3.2 ผ้าทรงสะพัก

จำนวน 2 ผืน

หมายเลขผ้า : ก. 3 - 005 ลาย : แก้วชิงดวง

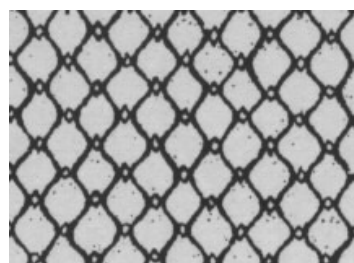
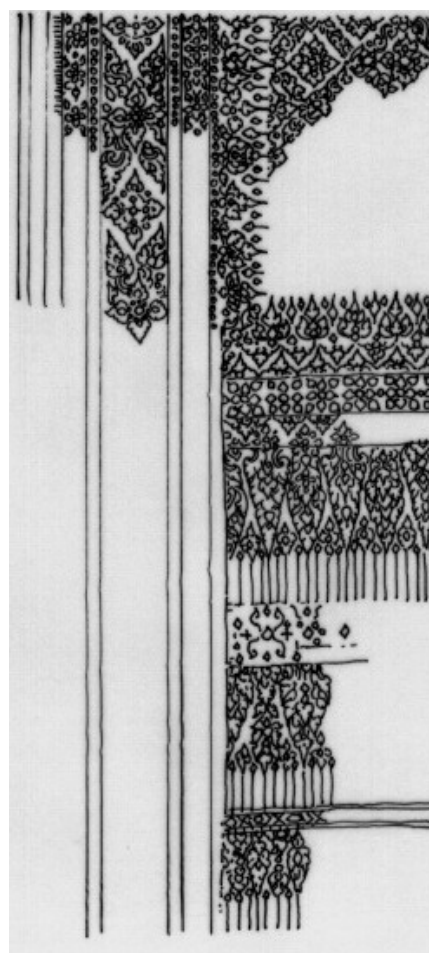
จำนวน 1 ผืน

ต่อลายด้วยโครงสร้างแบบวงกลม

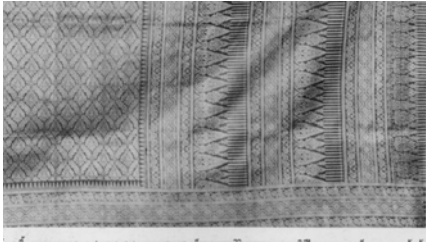
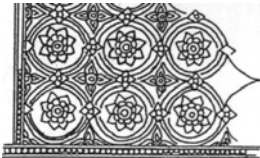
หมายเลขผ้า : ก. 3 - 006 ลาย : พุ่มข้าวบิณฑ์

จำนวน 1 ผืน

ต่อลายด้วยโครงสร้างแบบตารางเส้นโค้ง

ลวดลาย : ก.3-005 ถึง 006

ลวดลาย	วิเคราะห์ข้อมูล
หมายเลข ก.3-005 ท้องผ้า : ลายผ้าบาตร สังเวียน : ลายหน้ากระดานบรรจุ ลายประจำยามก้ามปู กรวยเชิง : ชุดลายกรวยเชิง 3 ชั้น ออกลายกระหนก	ผ้าหมายเลข ก.3-005 และ 006 ได้รับแรงบันดาลใจจาก ผ้าทรงสะพักของเจ้านายในราชสำนักสยามโบราณ จัด องค์ประกอบแบบมีกรอบมีเชิงอย่างโบราณและเลือกใช้ลาย ชั้นสูงประเภทลายกระหนก พระภูษาทรงสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีใน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นผ้าไหมยกด้นพื้นสีน้ำเงิน ท้องผ้ายกลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่งขอบผ้าลายเครือเถา เชิงหน้า ผ้าลายกรวยเชิง 3 ชั้น ท้องผ้าออกแบบเป็นลายผ้าบาตรซึ่งเป็นลายชั้นสูงที่พบ ไม่บ่อยนัก ทั้งนี้บรรจุอยู่ในโครงสร้างรูปวงกลมต่อกัน ลายดอกกลอยบนผ้าทิพย์ของฐานประดิษฐานพระพุทธรูป ในเมรุทิศ ตะวันตกวัดชัยวัฒนาราม พระนครศรีอยุธยา งานปูนปั้นศิลปะอยุธยา รัชกาลพระเจ้าปราสาททอง สังเวียน ประกอบด้วยช่องแท่งท้องลายกระจิง ลายมุม ประดิษฐ์เป็นพุ่มข้าวบิณฑ์ ชุดลายหน้ากระดาน มีแม่ลาย และลูกขนาน ออกลายประจำยามก้ามปู คั่นด้วยลาย ลูกประคำไข่ปลาภายในเส้นลวด กรวยเชิง ถูกขนานด้วยสังเวียนทั้งสองข้าง ประกอบด้วยชุดลายกรวยเชิง 3 ชั้น ออกลายกรวยเชิงจาก ลายหน้ากระดาน ชั้นที่ 1 และ 2 เป็นลายกระหนก ชั้นที่ 3 เป็นลายกระจิง

หมายเลข ก.3-006 ท้องผ้า : ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ สังเวียน : ลายหน้ากระดาน บรรจุ ลายสี่เหลี่ยมขนมเปียก ปูนกำมปู กรวยเชิง : ชุดกรวยเชิง 3 ชั้น ออกลายกระหนก	ท้องผ้าออกแบบเป็นลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง ทั้งนี้บรรจุอยู่ในโครงสร้างรูปตารางเส้นโค้งหรือลายโคม สังเวียน ประกอบด้วยข้อแหว่งท้องลายกระจิง ลายมุมประดิษฐ์เป็นพุ่มข้าวบิณฑ์ ชุดลายสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนกำมปู ซึ่งลวดลายศิลปรัตนโกสินทร์ มีแม่ลายและลูกขนานออกลายประจายามกำมปู คั่นด้วยลายลูกประคำไข่ปลาภายในเส้นลวด กรวยเชิง ประกอบด้วยชุดลายกรวยเชิง 3 ชั้น ลูกขนานด้วยสังเวียนทั้งสองข้าง ออกลายกรวยเชิงจากลายหน้ากระดาน โดยชั้นที่ 1 และ 2 เป็นลายกระหนก ชั้นที่ 3 เป็นลายกระจิง

การใช้สี : ก.3-005 ถึง 006

การใช้สี	วิเคราะห์ข้อมูล
 หมายเลข ก.3-005	ผ้าหมายเลข ก.3-005 ท้องผ้าสีทอง เนื่องจากเห็นสีของลายยกทอง ชัดเจนกว่าสีของพื้นผ้าสีม่วง ซึ่งได้จากการย้อมไหมด้วยรังครั่งแล้วย้อมทับด้วยคราม สังเวียน ลายผ้าเป็นสีทองของไหมทองทั้งหมด อยู่บนริ้วสีม่วงของแม่ลาย สลับกับสีเหลืองทองของลูกขนานซึ่งย้อมด้วยเปลือกทับทิม มีเส้นลวดสีครามอ่อน ข้อแหว่งท้องที่ขนานท้องผ้าเป็นพื้นสีม่วงเหมือนท้องผ้า กรวยเชิง ลายผ้าสีทองของไหมทองทั้งหมด ข้อแหว่งท้องพื้นสีแดง กรวยเชิงชั้นที่ 1 พื้นสีแดง กรวยเชิงชั้นที่ 2 พื้นสีม่วง กรวยเชิงชั้นที่ 3 พื้นสีม่วงแดง สลับกับริ้วของลายหน้ากระดานสีแดงลูกขนานสีเขียวตอง

หมายเลข ก.3-006

ผ้าหมายเลข ก.3-006 ท้องผ้าสีทอง เนื่องจากเห็นสีของลายยกทอง ชัดเจนกว่าสีของพื้นผ้าสีม่วง ซึ่งได้จากการย้อมไหมด้วยรังครั้งแล้วย้อมทับด้วยคราม

สังเวียน ลายผ้าเป็นสีทองของไหมทองทั้งหมด อยู่บนริ้วสีม่วงของแม่ลาย สลับกับสีเขียวของลูกขนานบ มีเส้นลวดสีเหลืองทองของเส้นไหมที่ย้อมด้วยเปลือกทับทิม ข้อแหว่งท้องที่ขนานท้องผ้าเป็นพื้นสีม่วงเหมือนท้องผ้า

กรวยเชิง ลายผ้าสีทองของไหมทองทั้งหมด ข้อแหว่งท้องพื้นสีแดง กรวยเชิงชั้นที่ 1 พื้นสีแดง กรวยเชิงชั้นที่ 2 พื้นสีม่วง กรวยเชิงชั้นที่ 3 พื้นสีแดง สลับกับริ้วของลายหน้ากระดานสีแดง ลูกขนานสีเขียวทอง

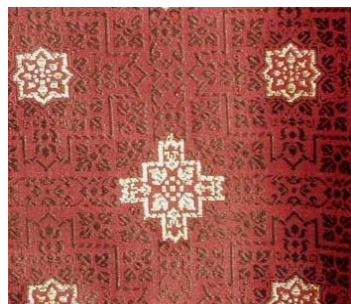
เทคนิคการทอ : ก.3-005 ถึง 006

เทคนิคการทอ	วิเคราะห์ข้อมูล
ผ้ากลุ่มนี้ใช้เทคนิคเดียวกัน ดังนี้คือ ท้องผ้า : ทอยกทอง สังเวียน : ทอยกทอง กรวยเชิง : ทอยกทอง	จะเห็นว่าผ้าทั้งสองผืน เป็นการทอยกทองอย่างเดียวกันตลอดทั้งผืน แต่เนื่องจากผู้ออกแบบเลือกใช้ลวดลายชั้นสูงประเภทลายกระหนกที่มีความซับซ้อน ตลอดจนกำหนดสีและจัดองค์ประกอบผ้าแบบโบราณ ทำให้ผ้ากลุ่มนี้มีการเก็บตะกอลายมากถึง 1,000 ตะกอ นอกจากนี้ยังปรากฏรูปแบบผ้าที่มีลักษณะคล้ายการทอผ้าโบราณช่วงกรวยเชิง คือ การกำหนดเส้นยืนและเส้นพุ่งต่างสีกันเป็นช่วงๆ เพื่อให้เกิดลายตารางสีต่างๆบนเนื้อผ้าดังนี้

3.3 ผ้าสำหรับตัดเย็บ

จำนวน 2 ผืน

หมายเลขผ้า : ก. 3 - 007 ถึง 008 ลาย : ราชวัตร

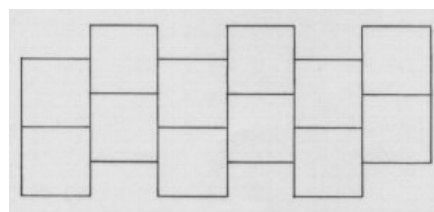
หมายเลข ก. 3 - 007

หมายเลข ก. 3 - 008

ท้องผ้า : ลายราชวัตร

การต่อลวดลายในแบบเรียงอิฐแนวตั้ง

ลวดลาย : ก.3-007 ถึง 008

ลวดลาย	วิเคราะห์ข้อมูล
ท้องผ้า : ลายราชวัตร	ผ้าหมายเลข ก.3-007 และ 008 เป็นผ้าที่ออกแบบเพื่อการตัดเย็บ ได้รับแรงบันดาลใจจากผ้าเยียรบับลายโบราณ ซึ่งเป็นผ้ายกทองชนิดหนึ่ง ทั้งนี้รพีพันธุ์ จันทรเจริญกล่าวไว้ว่าพบทั้งชนิดทอแบบมีเชิงมีชาย สำหรับตัดเสื้อและกางเกง หรือตัดเย็บเป็นเครื่องใช้อย่างอื่น นอกจากนั้นยังพบว่ามี การสั่งทอผ้าเยียรบับเฉพาะส่วนเชิง ที่เรียกว่าสังเวียนของผ้านุ่ง เพื่อนำมาใช้สำหรับเย็บต่อเข้ากับผ้านุ่งเข้ามาด้วย

สั่งเขียนและกรวยเชิง : ไม่มี	ผู้ออกแบบเลือกใช้ลายประดิษฐ์ประเภทลายเรขาคณิต ซึ่งไม่ได้สงวนไว้เฉพาะชั้นชนสูง ประกอบกับกลุ่มลาย กระหนก ผ้าพิมพ์ลายอย่างในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร พื้นสีแดง ลายราชวัตร ในรูปช่อดอกไม้บนพื้นสีดำสลบสีเหลือง ท้องผ้า เป็นลายราชวัตรทรงเครื่องผุดลายทอง มีดอก ในเป็นลายย่อมุมไม้สิบสองบรรจุลายดอกสี่กลีบไว้ภายใน และออกลายกระจังใหญ่เป็นกลีบดอกท้งสี่ทิศ แทรกด้วย กระจังเล็กระหว่างกระจังใหญ่ ตรงลายมุมออกแบบเป็นลาย ดอกสี่กลีบเชื่อมก้านลาย และก้านลายยังใช้ดอกสี่กลีบเล็ก เป็นตัวอกลายใบเทศและกระหนกใบอ่อนเพื่อเชื่อมกับมุม ลายอีกด้วย ทั้งนี้ต่อลายในโครงสร้างลายแบบเรียงอิฐแนวตั้ง

การใช้สี : ก.3-007 ถึง 008

การใช้สี	วิเคราะห์ข้อมูล
 หมายเลข ก.3-007 หมายเลข ก.3-008	ผ้าหมายเลข ก.3-007 เป็นผ้ายกสีแดง มีลายสีทอง ของไหมทองทับลายผ้า ทั้งนี้เนื้อผ้าทอสีแดงที่ได้จากการ ย้อมด้วยรังครั่ง ส่วนเส้นพุ่งพิเศษสีเม็ดมะขามได้จากการ ย้อมด้วยรังครั่ง ผ้าหมายเลข ก.3-008 เป็นผ้ายกสีม่วง มีลายสีทอง ของไหมทองทับลายผ้า ทั้งนี้เนื้อผ้าสีม่วงเกิดจากการทอ ไหมด้วยเส้นยืนสีแดงที่ได้จากการย้อมด้วยรังครั่งกับเส้นพุ่ง ของเนื้อผ้าสีครามที่ได้จากการย้อมคราม ส่วนเส้นพุ่งพิเศษ ใช้ไหมสีน้ำเงินที่ได้จากการย้อมคราม

ไหมเส้นยืนสีแดง ไหมเส้นพุ่งสีคราม

เทคนิคการทอ : ก.3-007 ถึง 008

เทคนิคการทอ	วิเคราะห์ข้อมูล
 กำลังเก็บตะกอลาย กำลังจกไหมทองลายดอกใน ซ้าย : ใช้กระสวย 13 กระสวย ขวา : ลายด้านถูกอยู่ข้างล่าง ผ้าที่ทอแล้วจะม้วนไว้หน้าคนทอ	1. ในการเก็บตะกอลายสามารถเก็บเพียงครั้งเดียวแล้วทอย้อนกลับ ซ้ำให้เต็มลายอีกครั้งหนึ่ง แบบที่เรียกว่า “Repeat” ได้ ทั้งนี้ผ้ากลุ่มนี้มีการเก็บตะกอลาย 700 ตะกอ 2. ใช้เทคนิคการทอยกไหมแบบแพร คือ เห็นลายด้านเดียว ด้านหลัง ด้านหน้า 3. ลายดอกในสีทอง ที่เป็นลายย่อมุมไม้สิบสอง และลายดอกสี่กลีบ ใช้เทคนิคทอจก ทำให้ต้องทอผ้าแบบกลับด้าน โดยลายที่ถูกจะปรากฏอยู่ด้านล่างของก็ ทั้งนี้แบ่งกระสวยสำหรับจกลายไหมทองจำนวน 13 กระสวย 4. เลือกใช้เทคนิคการทอพื้นฐานเพื่อให้เกิดสีใหม่ คือ การใช้เส้นยืนสีแดงทอขัดกับเส้นพุ่งสีคราม ทำให้ได้เนื้อผ้าสีม่วงคราม

3.4 ผ้าห่ม

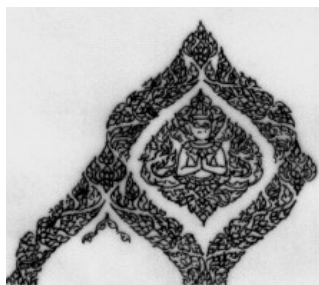
จำนวน 2 ผืน

หมายเลขผ้า : ก. 3 - 009 ลาย : เทพนม

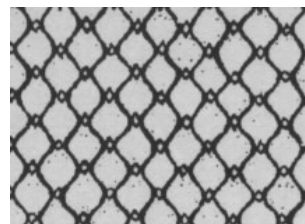
จำนวน 1 ผืน

ท้องผ้า : ลายเทพนม

ต่อลายด้วยโครงสร้างแบบตารางเส้นโค้ง

สังเวียน : ลายหน้ากระดานบรรจุลายสิงห์โลด

หมายเลขผ้า : ก. 3 - 010 ลาย : พุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง

จำนวน 1 ผืน

กรวยเชิง

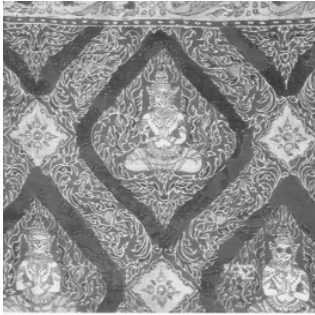

ท้องผ้า : ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง

ต่อลายด้วยโครงสร้างแบบตารางเส้นโค้ง

ลวดลาย : ก.3-009 ถึง 010

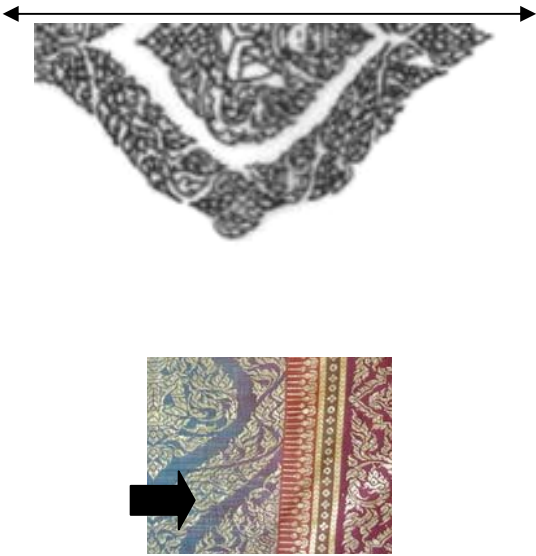
ลวดลาย	วิเคราะห์ข้อมูล
หมายเลข ก.3-009 ท้องผ้า : ลายเทพนม สังเวียน : ไม่มี กรวยเชิง(หน้านาง) : ลายสิงห์ โลด	ผ้าหมายเลข ก.3-009 ออกแบบเป็นพระภูษาทรงได้รับแรงบันดาลใจจากพระภูษาทรงของเจ้านายชั้นสูงในสมัยโบราณ ได้แก่ ผ้าลายอย่างสมัยรัชกาลที่ 4 ผ้าพิมพ์ลายอย่าง สมัยรัตนโกสินทร์ ราวรัชกาลที่ 4 ลายพุ่มข้าวบิณฑ์เทพนมก้านแย่ง ขอสร้อยก้านขด ขอบทั้ง 4 ด้านพิมพ์ลายเทพนมก้านขดกับแนวลายช่อดอกไม้ โดยจัดองค์ประกอบผ้าแบบไม่มีกรอบมีเชิง ซึ่งเมื่อใช้เป็นผ้านุ่งแล้วจะไม่มีชายผ้า แต่มีหน้านางซึ่งเป็นส่วนของเชิงผ้านั้นเอง ผู้ออกแบบเลือกใช้ลายชั้นสูงประเภทลายตัวภาพร่วมกับลายกระหนก ท้องผ้าบรรจุลายเทพนมก้านแย่ง ออกลายมุมเป็นลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ต่อลายในโครงสร้างรูปตารางเส้นโค้งหรือลายโคม กรวยเชิงเป็นลายหน้ากระดาน ประกอบ ด้วยช่อแท่งท้องลายกระจิง แม่ลายบรรจุลายสิงห์โลดสลับลายประจำยามก้ามปู ขนาบด้วยเส้นลวดบรรจุลายลูกประคำไข่ปลา มี ออกลายกรวยเชิงเป็นลายกระจิง ทั้งนี้การบรรจุและจัดวางลวดลายคล้ายคลึงกับลวดลายในงานศิลปกรรมแขนงอื่น เช่น ลายประดับมุกบานประตูพระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

หมายเลข ก.3-010 ท้องผ้า : ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง สังเวียน : ไม่มี กรวยเชิง (หน้านาง) : ลายดอกสีกลีบ	 ลายประดับมุกบานประตูพระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นลายแบบกนกเปลวคล้ายตัวภาพ ผ้าหมายเลข ก.3-010 ออกแบบเป็นผ้านุ่งแบบมีหน้านางสำหรับบุคคลทั่วไป ท้องผ้าบรรจุลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง ในโครงสร้างตารางเส้นโค้งหรือลายโคมเช่นเดียวกับผ้าหมายเลข ก.3-009 กรวยเชิงซึ่งเป็นหน้านางออกแบบเป็นลายหน้ากระดาน มีช่องท้องลายกระจัง แม่ลายบรรจุลายดอกสีกลีบ ลูกขนานบรรจุลายดอกสีกลีบสลับลายใบเทศ ลายกรวยเชิงออกเป็นลายกระจัง

การใช้สี : ก.3-009 ถึง 010

การใช้สี	วิเคราะห์ข้อมูล
 หมายเลข : ก.3-009 หมายเลข : ก.3-010	ผ้าหมายเลข ก.3-009 มีท้องผ้าสีครามจากการย้อมไหมด้วยคราม ลายสีทองของไหมทอง ส่วนของหน้านางพื้นผ้าสีแดงจากการย้อมด้วยรังครั่ง ลายสีทองของไหมทอง เส้นลวดเป็นเส้นสีเขียวสลับเหลือง ผ้าหมายเลข ก.3-010 มีลายสีทองทั้งผืน ท้องผ้าและช่องท้องท้องพื้นผ้าสีแดง แม่ลายพื้นสีน้ำเงินลูกขนานพื้นสีเขียว ส่วนกรวยเชิงพื้นผ้าสีแดง

เทคนิคการทอ : ก.3-009 ถึง 010

เทคนิคการทอ	วิเคราะห์ข้อมูล
ผ้ากลุ่มนี้ใช้เทคนิคเดียวกัน ดังนี้คือ ท้องผ้า : ทอยกทอง สังเวียน : ทอยกทอง กรวยเชิง : ทอยกทอง	จะเห็นว่าผ้าหมายเลข ก.3-009 และ 010 นี้ใช้เทคนิคการทอยกทองอย่างเดี่ยวตลอดทั้งผืน แต่เนื่องจากผู้ออกแบบเลือกใช้ลวดลายชั้นสูงประเภทลายตัวภาพและลายกระหนก ซึ่งมีความซับซ้อน ตลอดจนกำหนดสีและจัดองค์ประกอบผ้าแบบโบราณ ทำให้ผ้ากลุ่มนี้ต้องเก็บตะกอลายมากถึง 1,000 ตะกอ ทั้งนี้การกำหนดทิศทางลายในท้องผ้า ทำให้สามารถเก็บตะกอลายเพียงครั้งเดียวแล้วทอย้อนกลับ ซ้ำให้เต็มลายอีกครั้งหนึ่ง แบบที่เรียกว่า “Repeat” ได้ดังนี้ ลักษณะสีเหลืองตรงช่วงที่ทอต่อจากช่องแท่งทองขึ้นมาช่วงท้องผ้า เกิดจากการเติมไหมเส้นยืนเพื่อเปลี่ยนสี

3.5 ผ้าห่มแบบมีเชิงผ้าและหน้านาง

จำนวน 1 ผืน

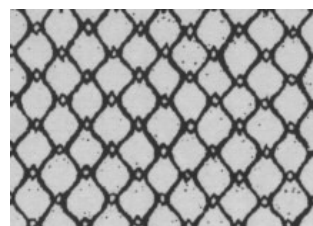
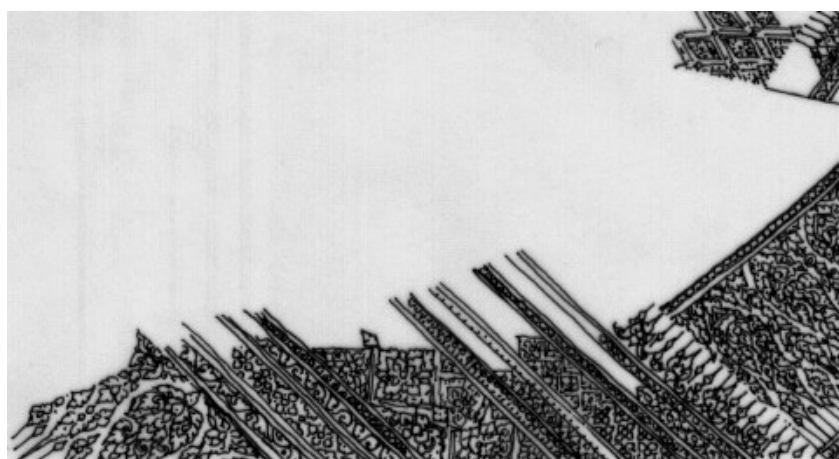
หมายเลขผ้า : ก. 3 - 011 ลาย : พุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง (ลายเล็ก)

ท้องผ้า

กรวยเชิง (หน้านาง)

(เชิงผ้าห่ม)

ต่อลายด้วยโครงสร้างแบบตารางเส้นโค้ง

ลวดลาย : ก.3-011

ลวดลาย	วิเคราะห์ข้อมูล
ท้องผ้า : ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง (ลายเล็ก) สังเวียน : ไม่มี แต่มีเชิงผ้านุ่งที่ใช้ชุดลายกรวยเชิง กรวยเชิง (หน้านาง) : ชุดลายกรวยเชิง	ผ้าผืนนี้ออกแบบเป็นผ้านุ่งแบบมีหน้านางสำหรับบุคคลทั่วไป โดยวางองค์ประกอบผ้าแบบพิเศษ ท้องผ้าบรรจุลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง ลายเล็ก ในโครงสร้างตารางเส้นโค้งหรือลายโคม การนุ่งผ้าแบบหน้านาง บนจิตรกรรมฝาผนังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เชิงผ้านุ่งเป็นชุดลายกรวยเชิงประกอบด้วยช่องแทงท้องลายกระจิง มีแม่ลายและลูกขนานบรรจุลายดอกสี่กลีบก้านแย่ง คั่นด้วยลายลูกประคำไข่ปลาภายในเส้นลวด ถัดไปจึงออกลายกรวยเชิงเป็นลายกระหนก กรวยเชิงเป็นส่วนหน้านางของผ้านุ่ง ใช้ชุดลายกรวยเชิงชั้นเดียว ประกอบด้วยช่องแทงท้องลายกระจิง แม่ลาย ลูกขนาน ลายหน้ากระดาน โดยออกแบบเป็นลายดอกซีกดอกซ้อน ทั้งนี้ลูกขนานยังออกแม่ลายลูกขนานย่อยลงไปอีก คั่นด้วยลายลูกประคำไข่ปลาภายในเส้นลวด ถัดไปจึงออกลายกรวยเชิงเป็นลายกระหนก

การใช้สี : ก.3-011

การใช้สี	วิเคราะห์ข้อมูล
	ท้องผ้า : สีครามจากการย้อมไหมด้วยคราม ลายสีทองของไหมทอง เชิงผ้าทอพื้นสีแดงซึ่งย้อมไหมด้วยรังครั่ง คั่นด้วยเส้นลวดสีเขียว กรวยเชิง (หน้านาง) : ตรงส่วนลายกรวยเชิงทอพื้นผ้าสีแดงลายสีทองของไหมทอง แม่ลายและช่องทางท้องทอพื้นสีม่วงด้วยไหมที่ย้อมสีรังครั่งแล้วย้อมทับด้วยคราม ส่วนลูกขนานทอพื้นสีแดง มีลูกขนานย่อยสีเขียว คั่นด้วยเส้นลวดฟ้าคราม

เทคนิคการทอ : ก.3-011

เทคนิคการทอ	วิเคราะห์ข้อมูล
ผ้าหมายเลข ก.3-011 ใช้เทคนิคเดียวคือ ท้องผ้า : ทอยกทอง สังเวียน : ทอยกทอง กรวยเชิง : ทอยกทอง	จะเห็นว่าผ้าหมายเลข ก.3-011 ใช้เทคนิคการทอยกอย่างเดียวตลอดทั้งผืน แต่เนื่องจากผู้ออกแบบเลือกใช้ลวดลายกระหนกชั้นสูงที่มีความซับซ้อน ตลอดจนกำหนดสีและจัดองค์ประกอบผ้าแบบโบราณ ทำให้ผ้ากลุ่มนี้มีการเก็บตะกอลาย 800 ตะกอ ทั้งนี้การกำหนดทิศทางการทอในท้องผ้าและลวดลายที่เป็นลักษณะสมมาตร ในบางช่วงได้แก่ แม่ลายที่บรรจูลายหน้ากระดานออกลายดอกซีกดอกซ้อน ทำให้สามารถเก็บตะกอลายเพียงครึ่งเดียวแล้วทอย้อนกลับ ซ้ำให้เต็มลายอีกครั้งหนึ่ง แบบที่เรียกว่า “Repeat” ได้ อย่างไรก็ตามเมื่อพื้นกรวยเชิงขึ้นไปถึงท้องผ้าช่างจะต้องเด็ดเส้นไหมเพื่อเปลี่ยนสี

3.6 ผ้าแขวนผนัง

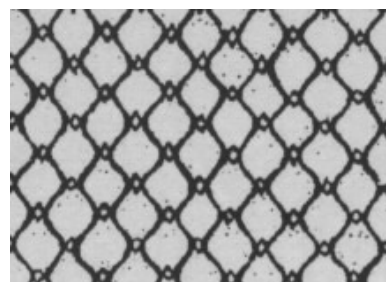
จำนวน 2 ผืน

หมายเลขผ้า : ก. 3 - 012 ลาย : พุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง

จำนวน 1 ผืน

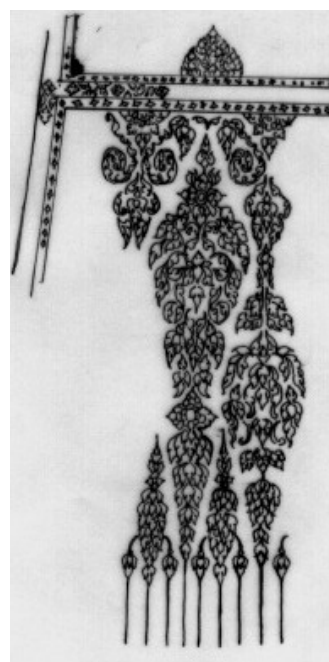
ท้องผ้า : ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง

ต่อลายด้วยโครงสร้างแบบตารางเส้นโค้ง

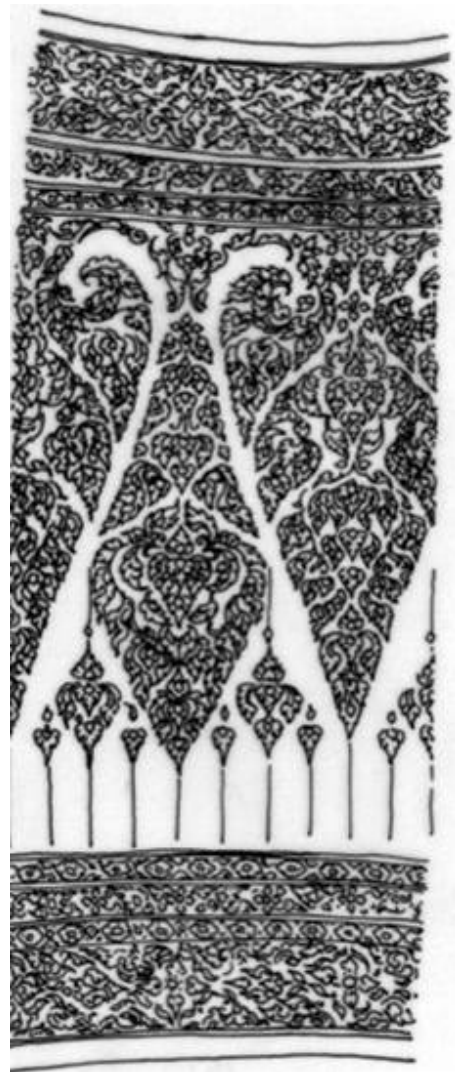

สังเวียนและกรวยเชิง

หมายเลขผ้า : ก. 3 - 013 ลาย : กรวยเชิง

จำนวน 1 ผืน

กรวยเชิง : ชุดลายกรวยเชิง

ลวดลาย : ก.3-012 ถึง 013

ลวดลาย	วิเคราะห์ข้อมูล
หมายเลข ก.3-012 ท้องผ้า : ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง สังเวียน : ลายดอกสี่กลีบสลับลายใบเทศ กรวยเชิง : ลายกรวยเชิงชั้นเดียว	ผ้าหมายเลข ก.3-012 ออกแบบเพื่อใช้เป็นผ้าแขวนผนัง ภาพเล่าเรื่องพระพุทธรูปประวัติ จากพระปฐมสมโพธิกถา แสดงการนำผ้ามาตกแต่งเป็นผ้า幔และใช้ปูลาดหน้าพระแท่น ทั้งนี้เนื่องจากผู้สั่งทอเป็นชาวต่างประเทศ ผู้ออกแบบจึงไม่ใช้ลายตัวภาพแต่เลือกใช้ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ซึ่งเป็นกลุ่มลายกระหนกชั้นสูง โดยมีทิศทางของการวางลายแตกต่างกับผ้านุ่ง คือ วางลายไปตามแนวเส้นยืน โดยต่อลายในโครงสร้างตารางเส้นโค้งหรือลายโคม บานประตูพระอุโบสถ วัดเทพธิดารามวรวิหาร กรุงเทพมหานคร สังเวียนล้อมท้องผ้าและยาวลงมาล้อมกรวยเชิงทั้งสี่ด้าน บรรจุลายดอกสี่กลีบสลับลายใบเทศ กรวยเชิงออกลายจากสังเวียน เป็นกรวยเชิงชั้นเดียว ออกแบบเป็นลายกระหนก

หมายเลข ก.3-013 ท้องผ้าและสังเวียน : ไม่มี กรวยเชิง : ชุตลายกรวยเชิง	ผ้าหมายเลข ก.3-013 ออกแบบตามที่ถูกคำชาวต่างประเทศสั่งทอขึ้นเฉพาะเชิง เพื่อใช้เป็นผ้าแขวนผนัง ผู้ออกแบบจึงไม่ใช่ลายตัวภาพแต่เลือกใช้กลุ่มลายกระหนกชั้นสูง ทั้งนี้ออกแบบเป็นชุดกรวยเชิงชั้นเดียว โดยมีลายหน้ากระดานขนาดด้านบนและด้านล่าง (ปลาย) ของลายกรวยเชิง โดยลายหน้ากระดานที่ใช้ประกอบด้วยแม่ลาย ลูกขนาน ซึ่งลูกขนานก็ยังแบ่งย่อยเป็นแม่ลาย ลูกขนานอีกชุดหนึ่ง แม่ลายออกแบบเป็นลักษณะลายลูกผัก ส่วนลูกขนานบรรจุลายดอกสี่กลีบสลับลายใบเทศ ลายกรวยเชิงประดิษฐ์เป็นลายกระหนก

การใช้สี : ก.3-012 ถึง 013

การใช้สี	วิเคราะห์ข้อมูล
หมายเลข ก.3-012 หมายเลข ก.3-013	ผ้าหมายเลข ก.3-012 เป็นลวดลายสีทองของไหมทองตลอดทั้งผืน ทอเนื้อผ้าทั้งผืนเป็นสีแดงจากการย้อมไหมด้วยรังครั่ง โดยสังเวียนที่ขนาดด้านข้างของผ้า เป็นแถบสีน้ำเงินจากการย้อมไหมด้วยคราม ส่วนสังเวียนที่ขนาดด้านบนและปลายของลายกรวยเชิงทอเป็นแถบสีม่วง คั่นด้วยเส้นลวดสีเหลือง ผ้าหมายเลข ก.3-013 เป็นลวดลายสีทองของไหมทองตลอดทั้งผืน ทอเนื้อผ้าทั้งผืนเป็นสีครามจากการย้อมไหมด้วยคราม โดยให้แม่ลายเป็นพื้นสีม่วงแดง ขนาดด้วยลูกขนานพื้นสีน้ำเงิน และมีลูกขนานย่อยเป็นริ้วสีเหลืองของเปลือกประโหด

เทคนิคการทอ : ก.3-012 ถึง 013

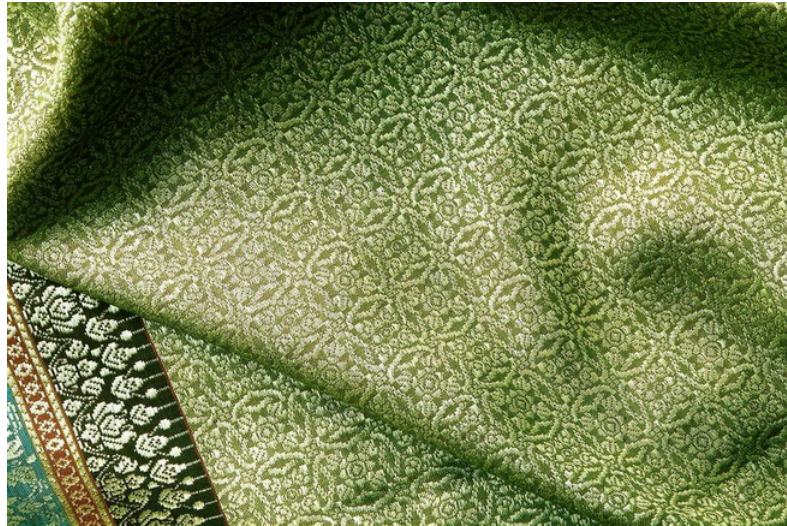
เทคนิคการทอ	วิเคราะห์ข้อมูล
ทอผ้า : ทอยกทอ สังเวียน : เป็นช่องทางทอล้อมทอผ้าซึ่งใช้เทคนิคการทอยกทอ กรวยเชิง : ทอยกทอ ด้านบน หมายเลข ก.3-012 ชายผ้าด้านล่าง หมายเลข ก.3-013	จะเห็นว่าผ้าหมายเลข ก.3-012 และ 013 นี้ใช้เทคนิคการทอยกทออย่างเดี่ยวตลอดทั้งผืน ทั้งนี้เนื่องจากการออกแบบด้วยลวดลายกระหนกชั้นสูงซึ่งมีความซับซ้อน ตลอดจนการกำหนดทิศทางลายของผ้าหมายเลข ก.3-012 ทำให้การเก็บตะกอลายต้องเก็บลายให้ครบดอก ไม่สามารถเก็บตะกอลายเพียงครึ่งเดียวแล้วทอย้อนกลับได้ จึงทำให้ต้องเก็บตะกอลายมากถึง 1,400 ตะกอ ส่วนผ้าหมายเลข ก.3-013 มีทิศทางในการทอ ซึ่งให้สามารถเก็บตะกอลายเพียงครึ่งเดียวแล้วทอย้อนกลับ เพื่อซ้ำให้เต็มลายอีกครั้งหนึ่งแบบที่เรียกว่า “Repeat” ได้ ทำให้ผ้าผืนนี้มีการเก็บตะกอลายเพียง 600 ตะกอ

3.7 ผ้าคลุมไหล่ แบบที่1

จำนวน 4 ผืน

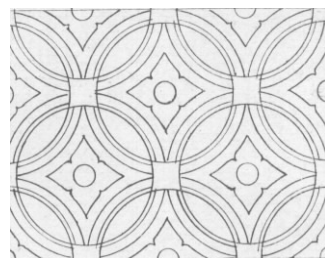
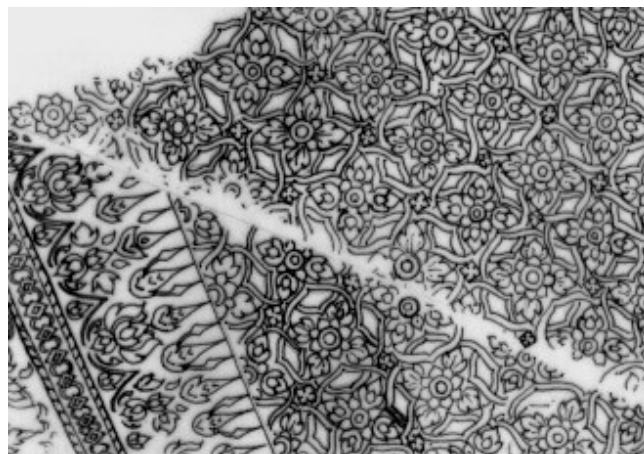
หมายเลขผ้า : ก. 3 - 014 ลาย : แก้วชิงดวง

จำนวน 1 ผืน

กรวยเชิง

ท้องผ้า : ลายแก้วชิงดวง

ต่อลายด้วยโครงสร้างแบบวงกลมทับซ้อนกัน

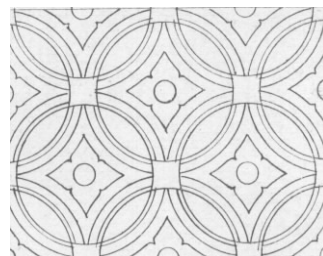
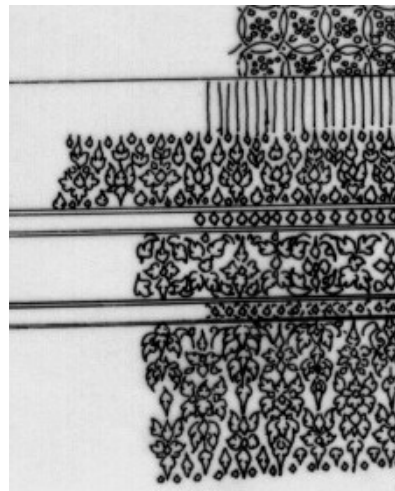
หมายเลขผ้า : ก. 3 - 015 ลาย : แก้วชิงดวง

จำนวน 1 ผืน

ท้องผ้า : ลายแก้วชิงดวง

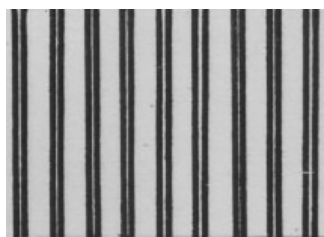
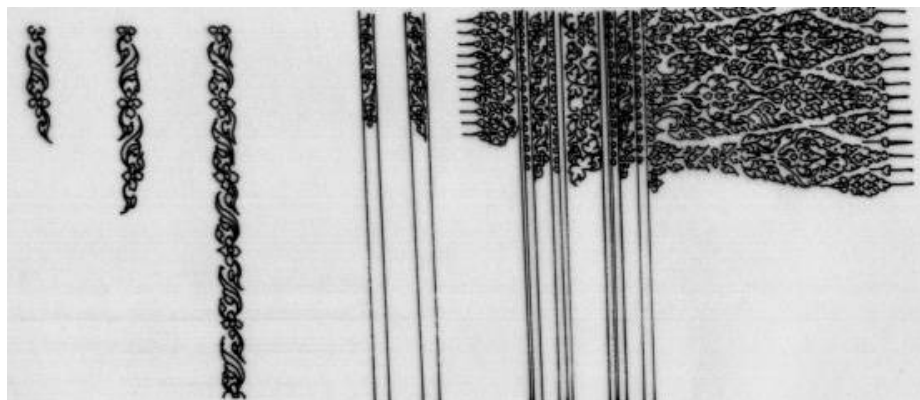
กรวยเชิง

ต่อลายด้วยโครงสร้างแบบวงกลมทับซ้อนกัน

หมายเลขผ้า : ก. 3 - 016 ลาย : เข้มขาบ

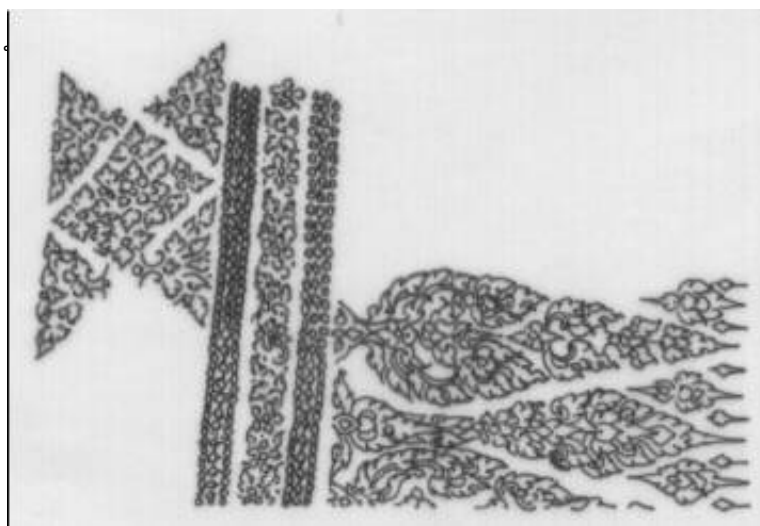
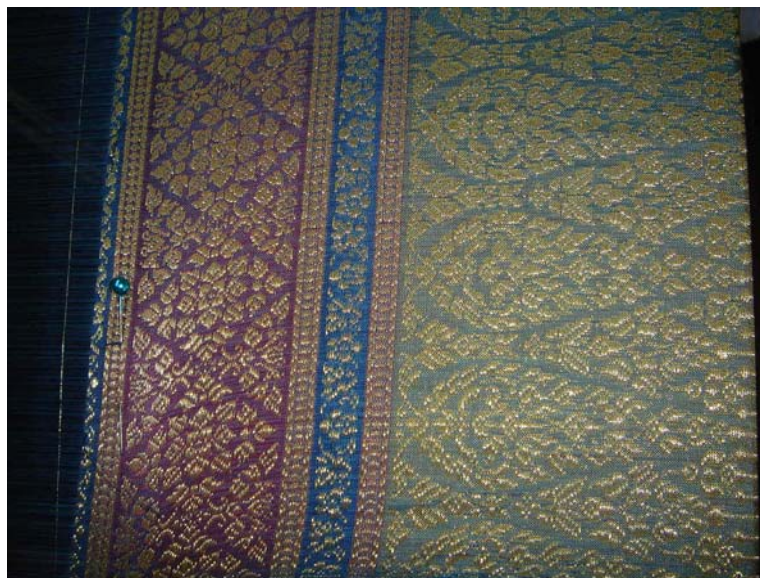
จำนวน 1 ผืน

ต่อลายด้วยโครงสร้างแบบริ้วแนวตั้ง

หมายเลขผ้า : ก. 3 - 017 ลาย : กรวยเชิง (ท้องผ้าไม่มีลาย)

จำนวน 1 ผืน

หมายเลข ก.3-016 ท้องผ้า : ลายเข้มขาบ สังเวียน : ไม่มี กรวยเชิง : ชุตลายกรวยเชิง	ผ้าหมายเลข ก.3-016 จัดองค์ประกอบผ้าแบบไม่มีกรอบมีเชิง ออกแบบเป็นผ้าคลุมไหล่ โดยได้รับแรงบันดาลใจจากผ้าพื้นเมืองผสมผสานกับลวดลายแบบราชสำนัก ท้องผ้าเป็นลายลักษณะลายเข้มขาบ คือ มีลักษณะเป็นริ้ว โดยออกแบบเป็นโฮลซึ่งเป็นผ้าพื้นเมืองที่ใช้เทคนิคมัดหมี่ ทอสลักับทอยกทองซึ่งใช้เทคนิคแบบขิด ลายประจำยามก้านแย่ง คั่นด้วยเส้นลวดบรรจุลายลูกประคำไข่ปลา เป็นการต่อลายในโครงสร้างประเภทริ้วแนวตั้ง ผ้ายกทองของเจ้านายฝ่ายใน ในสมัยโบราณที่มีลักษณะผสมผสานเช่นนี้มีพบไม่มากนัก พระภูษาทรง ไหมยกดินทอง ท้องผ้ายกลายเข้มขาบหรือหมี่คั่น ขอบผ้ายลายประจำยาม เชิงหน้าผ้ายกลายกรวยเชิง 3 ชั้น กรวยเชิง เป็นชุตลายกรวยเชิงประกอบด้วยช่อแห่งท้องลายกระจัง แม่ลาย ลูกขนานออกลายประจำยามก้านแย่ง คั่นด้วยเส้นลวดบรรจุลายกากบาท ออกลายกรวยเชิงเป็นลายกระหนก
หมายเลข ก.3-017 ท้องผ้า : ทอเป็นผ้าพื้น ไม่มีลาย สังเวียน : ไม่มี กรวยเชิง : ชุตลายกรวยเชิง	ผ้าหมายเลข ก.3-017 จัดองค์ประกอบผ้าแบบไม่มีกรอบมีเชิง ออกแบบเป็นผ้าคลุมไหล่ โดยกำหนดท้องผ้าเป็นผ้าพื้นไม่มีลวดลาย กรวยเชิงเป็นชุตลายกรวยเชิง โดยเลือกใช้ลวดลายศิลปกรรมสมัยรัชกาลที่ 3 และ 4 ประกอบด้วยแม่ลาย ลูกขนาน แม่ลายบรรจุลายดอกชี่กดอกซ้อน ลูกขนานออกลายดอกสี่กลีบสลับลายใบเทศ คั่นด้วยเส้นลวดบรรจุลายลูกประคำไข่ปลา ออกลายกรวยเชิงชั้นเดียวประดิษฐ์เป็นลายกระหนก

การใช้สี : ก.3-014 ถึง 017

การใช้สี	วิเคราะห์ข้อมูล
 หมายเลข ก.3-014	ผ้าหมายเลข ก.3-014 มีลวดลายสีทองของไหมทองตลอดทั้งผืน ท้องผ้าทอพื้นสีเขียวอ่อนที่ได้จากการย้อมสีเหลืองด้วยเปลือกประโหดแล้วย้อมครามทับ ซ่อแทงท้องสีน้ำเงินเข้มแม่ลายพื้นผ้าสีคราม สลับกับลูกขนานบสีแดง ส่วนกรวยเชิงทอเนื้อผ้าสีแดง จากการย้อมไหมด้วยรังครั่ง
 หมายเลข ก.3-015	ผ้าหมายเลข ก.3-015 มีลวดลายสีทองของไหมทองตลอดทั้งผืน ท้องผ้าทอพื้นสีแดงที่ได้จากการย้อมไหมด้วยรังครั่ง ซ่อแทงท้องสีเม็ดมะขามแก่ แม่ลายพื้นผ้าสีน้ำเงินม่วง สลับกับลูกขนานบสีแดง ส่วนกรวยเชิงทอเนื้อผ้าสีแดง เหมือนท้องผ้า
 ท้องผ้า	ผ้าหมายเลข ก.3-016 ออกแบบท้องผ้าโดยผสมผสานการทอผ้าโฮล ซึ่งใช้เทคนิคมัดหมี่โดยมัดเป็นสีชมพูและแดงเม็ดมะขาม สลับกับริ้วลายยกดอกสีทองบนพื้นสีแดงที่ได้จากการย้อมไหมด้วยรังครั่ง คั่นด้วยเส้นลวดสีชมพูสลับน้ำเงิน ซ่อแทงท้องสีแดงสด แม่ลายพื้นผ้าสีม่วง สลับกับลูกขนานบสีเม็ดมะขามแก่ คั่นด้วยเส้นลวดสีแดงส่วนกรวยเชิงทอเนื้อผ้าสีแดง
 หมายเลข ก.3-017	ผ้าหมายเลข ก.3-017 ออกแบบเป็นผ้าพื้นมีชายผ้าทอยกทอง ท้องผ้าเป็นสีน้ำเงินโดยส่วนกรวยเชิงมีลวดลายสีทองของไหมทองทั้งหมด แม่ลายทอพื้นสีม่วงที่ได้จากการย้อมไหมด้วยรังครั่งแล้วย้อมทับด้วยคราม ลูกขนานบทอพื้นสีน้ำเงิน ส่วนลายกรวยเชิงทอพื้นสีครามอ่อน

เทคนิคการทอ : ก.3-014 ถึง 017

เทคนิคการทอ	วิเคราะห์ข้อมูล
ผ้าหมายเลข ก.3-014 และ 015 ท้องผ้า : ทอยกทอง สังเวียน : ไม่มี มีแต่ช่องทอทั้งล้อมท้องผ้าซึ่งใช้เทคนิคการทอยกทอง กรวยเชิง : ทอยกทอง	ผ้าหมายเลข ก.3-014 และ 015 ใช้เทคนิคเหมือนกัน คือ ทอยกทั้งผืน ทั้งนี้การเลือกใช้ลวดลายกระหนกชั้นสูง ที่มีความซับซ้อน ตลอดจนกำหนดสีและจัดองค์ประกอบผ้าแบบโบราณ ทำให้ผ้าทั้งสองผืนนี้มีการเก็บตะกอลาย 700 ตะกอ การกำหนดทิศทางการลายในท้องผ้าและลวดลายเป็นลักษณะสมมาตร ทำให้สามารถเก็บตะกอลายเพียงครึ่งเดียวแล้วทอย้อนกลับซ้ำให้เต็มลายอีกครั้งหนึ่ง แบบที่เรียกว่า “Repeat” ได้
ผ้าหมายเลข ก.3-016 ท้องผ้า : มัดหมี่แบบผ้าโฮล และทอยกทองแบบขีด สังเวียน : ไม่มี กรวยเชิง : ทอยกทอง	ผ้าหมายเลข ก.3-016 ออกแบบโดยใช้เทคนิคการทอแบบผสมผสาน คือ ทอลายเข้มขาบบนแบบผ้าโฮลของสุรินทร์ซึ่งเป็นเทคนิคพื้นบ้านเพื่อให้เกิดผ้าลายริ้วแนวตั้งคล้ายหมี่ข้อหรือหมี่คั่น สลับกับการทอยกทองแบบขีดที่บรรจุลวดลายตามอย่างราชสำนัก กรวยเชิงใช้เทคนิคทอยกทอง และเนื่องจากลวดลายที่ออกแบบ ประดิษฐ์เป็นลายกระหนกชั้นสูงที่มีความซับซ้อน ทำให้ผ้ากลุ่มนี้มีการเก็บตะกอลาย 600 ตะกอ
ผ้าหมายเลข ก.3-017 ท้องผ้า : ทอผ้าพื้น สังเวียน : ไม่มี กรวยเชิง : ทอยกทอง	ผ้าหมายเลข ก.3-017 ทอผ้าท้องผ้าเป็นพื้นอย่างธรรมดา ส่วนกรวยเชิงใช้เทคนิคทอยก ทั้งนี้กำหนดเส้นยืนเป็นสีน้ำเงิน โดยใช้เส้นพุ่งตามสีที่ออกแบบไว้สำหรับทอเนื้อผ้า ทั้งนี้ผ้ากลุ่มนี้มีการเก็บตะกอลาย 400 ตะกอ

3.8 ผ้าคลุมไหล่ แบบที่2

จำนวน 2 ผืน

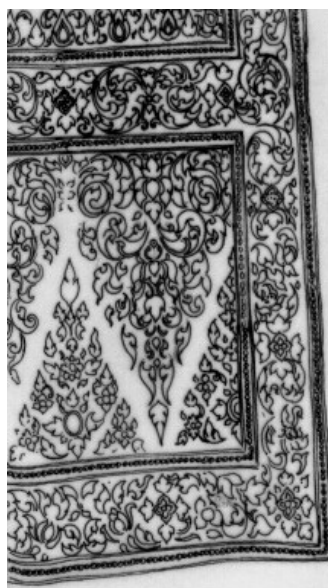
หมายเลขผ้า : ก. 3 - 018 ลาย : กรวยทองคำสีน้ำเงิน

จำนวน 1 ผืน

ท้องผ้าไม่มีลาย

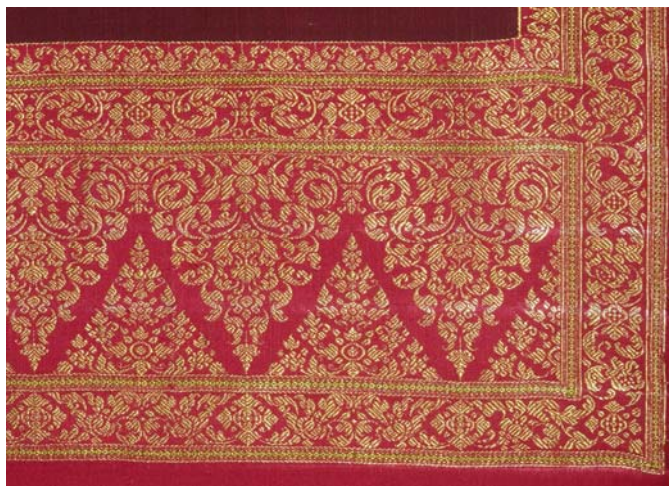

สังเวียนล้อมท้องผ้าและกรวยเชิง

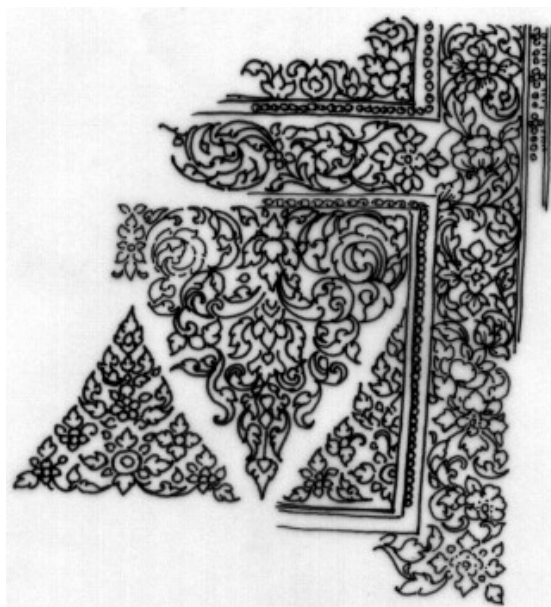

หมายเลขผ้า : ก. 3 - 019 ลาย : กรวยหอกสีแดง

จำนวน 1 ผืน

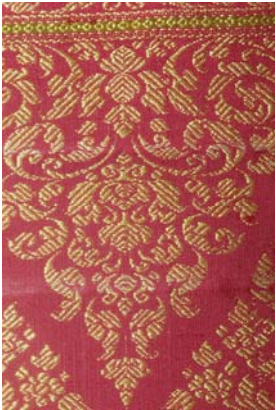
สังเวียนล้อมท้องผ้าและกรวยเชิง

ลวดลาย : ก.3-018 ถึง 019

ลวดลาย	วิเคราะห์ข้อมูล
หมายเลข ก.3-018 และ 019 ท้องผ้า : ทอเป็นผ้าพื้น ไม่มีลาย สังเวียน : ลายประจำยามก้านแย่ง กรวยเชิง : ลายกรวยดอก	ผ้าหมายเลข ก.3-018 และ 019 จัดองค์ประกอบผ้าแบบมีกรอบมีเชิง ออกแบบเป็นผ้าคลุมไหล่ โดยกำหนดท้องผ้าเป็นผ้าพื้นไม่มีลวดลาย ทั้งนี้ได้รับแรงบันดาลใจมาจากลวดลายไทยสมัยอยุธยาตอนปลาย (สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช) ซึ่งได้รับอิทธิพลจากศิลปกรรมตะวันตก สมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 แห่งฝรั่งเศส และลวดลายผ้าแบบผ้า SONGKET ของอินโดนีเซียที่เข้ามาสู่ราชสำนักสยามในสมัยโบราณ ซึ่งทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล อธิบายไว้ว่าเป็นยกดิ้นเงินดิ้นทองซึ่งผลิตในปาเลมบัง มินังคาบัว และสมารินดา ผ้ายกดิ้นมาเลเซีย “SONGKET” สังเวียนเป็นลายหน้ากระดานบรรจุลายดอกสี่กลีบสลับลายก้านขดขนานด้วยเส้นลวดบรรจุลายลูกประคำไข่มุก ล้อมท้องผ้าโดยที่กรวยเชิงอยู่ในกรอบ ซึ่งผู้ออกแบบใช้องค์ประกอบของผ้าทรงสะพักปักมีชื่อแห่งท้องลายกระจิง กรวยเชิงเป็นลายประดิษฐ์ โดยออกแบบในลักษณะลายกรวยดอก ที่ผสมผสานลักษณะพรรณพฤกษาแบบตะวันตก กับองค์ประกอบลายแบบมาลายูและอินโดนีเซีย

การใช้สี : ก.3-018 ถึง 019

การใช้สี	วิเคราะห์ข้อมูล
 หมายเลข ก.3-018 หมายเลข ก.3-019	ผ้าหมายเลข ก.3-018 ทอทองผ้าเป็นผ้าพื้น ปรากฏเป็นสีน้ำเงินม่วงของเส้นไหม เกิดจากการพุ่งกระสวยเส้นพุ่งสีคราม ทอขัดกับเส้นยืนสีแดง ที่ได้จากการย้อมไหมด้วยรังครั้ง เป็นการออกแบบให้ใช้เส้นพุ่งและเส้นยืนคนละสีกัน เพื่อทำให้เกิดสีเหลือบในเนื้อผ้า สังเวียนและกรวยเชิงมีลวดลายสีทองของไหมทอง ซึ่งเป็นเส้นพุ่งพิเศษบนพื้นผ้าสีแดง และมีเส้นลวดสีเขียวเข้มที่ได้จากการย้อมไหมด้วยเปลือกประโหดแล้วย้อมครามทับ ผ้าหมายเลข ก.3-019 ทอทองผ้าเป็นผ้าพื้น ปรากฏเป็นสีแดงครั้งที่ได้จากการย้อมไหมด้วยรังครั้ง สังเวียนและกรวยเชิงมีลวดลายสีทองของไหมทอง ซึ่งเป็นเส้นพุ่งพิเศษบนพื้นผ้าสีแดง และมีเส้นลวดสีเขียวทองที่ได้จากการย้อมไหมด้วยเปลือกประโหด

เทคนิคการทอ : ก.3-018 ถึง 019

เทคนิคการทอ	วิเคราะห์ข้อมูล
ผ้ากลุ่มนี้ใช้เทคนิคเดียวกัน ดังนี้คือ ทอผ้า : ทอผ้าพื้น สังเวียน : ทอยกทอง กรวยเชิง : ทอยกทอง	จะเห็นว่าส่วนทอผ้าเป็นการทอผ้าพื้นอย่างธรรมดา ส่วนกรวยเชิงเป็นการทอยกทอง ทั้งนี้ผู้ออกแบบเลือกใช้ลวดลายชั้นสูงประเภทลายกระหนกที่มีความซับซ้อน ทำให้ผ้ากลุ่มนี้มีการเก็บตะกอลาย 600 ตะกอล

ผลการศึกษาวิเคราะห์ผ้าไหมยกทอง 1000 ตะกอ : กรณีศึกษากลุ่มทอผ้ายกทอง“จันทร์ โสมมา” จังหวัดสุรินทร์ ในด้านภาพรวม องค์ประกอบและโครงสร้างของผ้าไหมยกทองสรุปได้ดังนี้

จากการศึกษาภาพรวม องค์ประกอบและโครงสร้างผ้าไหมยกทอง กลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมมา” พบว่ามีความสอดคล้องและสืบเนื่องกับวัฒนธรรมการใช้ผ้าในราชสำนักโบราณ โดยการเลือกใช้ลวดลาย การแบ่งองค์ประกอบผ้า ตลอดจนการใช้วัตถุดิบ ดังนี้

- การใช้องค์ประกอบผ้าแบบมีกรอบและเชิงอย่างโบราณ ปรากฏในผ้ากลุ่มที่ 3 ได้แก่ ผ้าหมายเลข ก.3-001 ถึง 0006 ซึ่งเป็นพระภูษาทรงและผ้าทรงสะพัก ที่มีความครบถ้วนอย่างราชสำนักโบราณ คือ แบ่งองค์ประกอบแบบมีกรอบมีเชิง มีสังเวียนขนานจากปลายผ้าด้านหนึ่งจดปลายผ้าอีกด้านหนึ่ง กรวยเชิงบรรจุชุดลายกรวยเชิง 3 ชั้น ออกแบบลวดลายโดยใช้กลุ่มลายตัวภาพและลายกระหนกซึ่งเป็นลวดลายชั้นสูงที่มีความซับซ้อน ทอยกด้วยไหมทองซึ่งปัจจุบันก็ยังต้องสั่งซื้อจากประเทศอินเดีย

- การใช้องค์ประกอบผ้าแบบมีกรอบมีเชิงแบบประยุกต์ ปรากฏในผ้าทั้ง 3 กลุ่ม ได้แก่ ผ้าหมายเลข ก.1-009 ถึง 014 และ ก.2-001 ถึง 005 ผ้าทั้งสองกลุ่มนี้เป็นชนิดผ้าคลุมไหล่สำหรับบุคคลสำคัญเหมือนกัน แบ่งองค์ประกอบผ้าอย่างเดียวกัน โดยนำรูปแบบของผ้าทรงสะพักปักของราชสำนักโบราณมีประยุกต์ด้วยการใช้กรอบล้อมท้องผ้าแล้วติดกรวยเชิง 1 ชั้น ที่ปลายทั้ง 2 ด้าน ซึ่งองค์ประกอบเช่นนี้ไม่ค่อยพบในผ้ายกโบราณ ทั้งนี้ออกแบบลวดลายโดยใช้กลุ่มลายตัวภาพและลายกระหนกซึ่งเป็นลวดลายชั้นสูงที่มีความซับซ้อน ทอยกด้วยไหมทองซึ่งปัจจุบันก็ยังต้องสั่งซื้อจากประเทศอินเดีย

นอกจากยังปรากฏในผ้าหมายเลข ก.3-018 และ 019 ซึ่งออกแบบเป็นผ้าคลุมไหล่สำหรับบุคคลทั่วไป แบ่งองค์ประกอบแบบมีกรอบล้อมท้องผ้าและกรวยเชิงในลักษณะที่แตกต่างกับได้กล่าวมาแล้ว ทั้งนี้ลวดลายที่ใช้ออกแบบใหม่ในลักษณะลายกระหนกโดยได้รับอิทธิพลจากลวดลายของมาลายูและอินโดนีเซีย แต่ทั้งนี้ก็มีลวดลายที่คล้ายกันในผ้ายกของราชสำนักโบราณซึ่งสั่งทอจากประเทศอินเดีย

- การใช้องค์ประกอบผ้าแบบมีเชิงไม่มีกรอบ ปรากฏในผ้ากลุ่มที่ 2 และ 3 ได้แก่ หมายเลข ก.2-006 และ ก.3-014 ถึง 017 ผ้าทั้ง 2 กลุ่มเป็นผ้าคลุมไหล่สำหรับบุคคลทั่วไป โดยผ้าหมายเลข ก.3-014 และ 015 จะมีช่องแขงท้องล้อมท้องผ้า แต่ผ้าผืนอื่นๆจะประกอบด้วยท้องผ้าและกรวยเชิงเท่านั้น ลวดลายที่ใช้คือกลุ่มลายกระหนกที่มีความซับซ้อนยากง่ายแตกต่างกัน ทั้งนี้ผ้าหมายเลข ก.016 มีการออกแบบผสมผสานผ้าพื้นเมืองกับผ้ายกทอง ทอยกทองตลอดทั้งผืน

นอกจากนี้ยังมีผ้าหมายเลข ก.3-009, 010 เป็นผ้านุ่งโดยเชิงผ้าเป็นส่วนของหน้านางผู้วิจัยจัดไว้ในกลุ่มผ้าที่มีองค์ประกอบแบบไม่มีกรอบไม่มีสังเวียน ใช้ลวดลายชั้นสูงกลุ่มลายตัวภาพและลายกระหนก ทอยกทองตลอดทั้งผืน

- การใช้องค์ประกอบผ้าแบบไม่มีกรอบไม่มีเชิง ปรากฏในผ้ากลุ่มที่ 1 และ 3 ได้แก่ หมายเลข ก.1-001 ถึง 008 และ หมายเลข ก.3-007, 008 เป็นผ้าสำหรับตัดเย็บเสื้อ กางเกง หรือ กระโปรง ตลอดจนใช้ตัดเย็บสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ทั้งนี้ผ้ากลุ่มที่ 1 เป็นผ้าสำหรับตัดเสื้อเพื่อมอบแด่ผู้นำประเทศในกลุ่มเอเปก มีการกำหนดแนวความคิด จึงออกแบบเป็นลวดลายกระหนก และบรรจุลายตัวภาพให้สอดคล้องกับแนวความคิดที่วางไว้ ส่วนผ้ากลุ่มที่ 3 เป็นผ้าสำหรับบุคคลทั่วไป จึงใช้ลวดลายเรขาคณิตและลายพรรณพฤกษา ทอยกด้วยไหมและการจกทองทับลายผ้า

- การใช้องค์ประกอบผ้าแบบพิเศษ ได้แก่ ผ้าหมู่หมายเลข ก.3-011 เป็นผ้าสำหรับบุคคลทั่วไป ประกอบด้วยท้องผ้า เชิงผ้าและกรวยเชิงที่เป็นส่วนของหน้านาง ใช้ลวดลายกลุ่มลายกระหนก ทอยกทองทั้งผืน

ผ้าแขวนผนังหมายเลข ก.3-012 และ 013 เป็นผ้าที่มีองค์ประกอบพิเศษสำหรับเป็นผ้าแขวนผนัง คือ หมายเลข ก.3-012 มีกรอบล้อมท้องผ้าโดยมีกรวยเชิงเพียงด้านเดียว ใช้ลวดลายกระหนกชั้นสูงที่มีความซับซ้อน ตลอดจนการวางลายที่มีผลต่อเทคนิคการทอ ทำให้ต้องเก็บตะกอหลายถึง 1,400 ตะกอ ส่วนผ้าหมายเลข ก.3-013 ทอเฉพาะกรวยเชิงสำหรับเป็นชายผ้าม่าน พบผืนเดียวในกลุ่มประชากรที่ทำการศึกษารั้งนี้ ทอยกทองทั้งผืน

ตัวอย่างผ้าในราชสำนักโบราณประเภทต่าง ๆ ที่มีองค์ประกอบแตกต่างกัน

ซ้าย : ผ้าไหมยกดั้น สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น จากนครศรีธรรมราช

กลาง : ผ้าปักไหม

ขวา : ผ้าห่อพระไตรปิฎก

ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ผู้วิจัยพบว่าผ้าที่กลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร โสมา” ออกแบบส่วนใหญ่มีองค์ประกอบตามอย่างผ้าในราชสำนักโบราณแทบทั้งสิ้น ทั้งนี้แม้จะมีการออกแบบจัดวางขึ้นใหม่ก็เป็นการยืมรูปแบบมาใช้ โดยประยุกต์ให้เหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอยและบุคคลผู้ใช้ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามค่านิยมและกาลเวลา

ด้านลวดลาย และการใช้สีของผ้าไหมยกทอง กลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” จังหวัด สุรินทร์ สรุปผลได้ดังนี้

จากการศึกษาลวดลายและการใช้สีของผ้าไหมยกทอง กลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” พบว่ามีความสอดคล้องสัมพันธ์กับรูปแบบศิลปกรรมไทยทุกแขนง โดยผู้ออกแบบสามารถเลือกใช้รูปแบบ ลวดลาย นำมาออกแบบสร้างสรรค์ ผสมผสาน และใช้เทคนิคที่เหมาะสมในการสร้างงานให้บรรลุผลที่ออกแบบไว้ ตลอดจนไม่ละเลยขนบแบบแผนและข้อห้ามตามโบราณราชประเพณี

ผลการศึกษาเรื่องลวดลาย สามารถจำแนกได้ดังนี้

- **ท้องผ้า** ปรากฏลายตัวภาพในผ้าที่ออกแบบเป็นพิเศษสำหรับบุคคลสำคัญ พบลายกระหนกมากที่สุดทั้งในผ้าสำหรับบุคคลสำคัญและบุคคลทั่วไป นอกจากนี้ยังมีลายเรขาคณิตพบน้อยที่สุด ออกแบบสำหรับบุคคลทั่วไป

การต่อลายจะเป็นลักษณะของลายเนื่อง คือ สามารถขยายออกไปได้ทุกทิศทุกทาง โดยใช้โครงสร้างแบบตารางเส้นโค้งหรือลายโคมมากที่สุด นอกจากนี้ยังมีโครงสร้างแบบวงกลมต่อกันทางแนวตั้งและแนวนอนในผ้ากลุ่มที่ 1 โครงสร้างแบบวงกลมทับซ้อนกันมีจำนวน 2 ผืน และโครงสร้างที่พบน้อยที่สุดเพียงผืนเดียวคือแบบริ้วแนวตั้ง

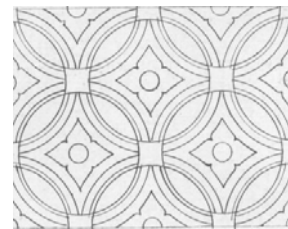
ตัวอย่างลวดลายที่ใช้บรรจุในท้องผ้า

ลายดอกสี่กลีบหรือประจำยาม

ลายก้านแย่งชนิดโคม

ลายแก้วชิงดวง

ลายพุ่มข้าวบิณฑ์

ลายพุ่มข้าวบิณฑ์เทพนม

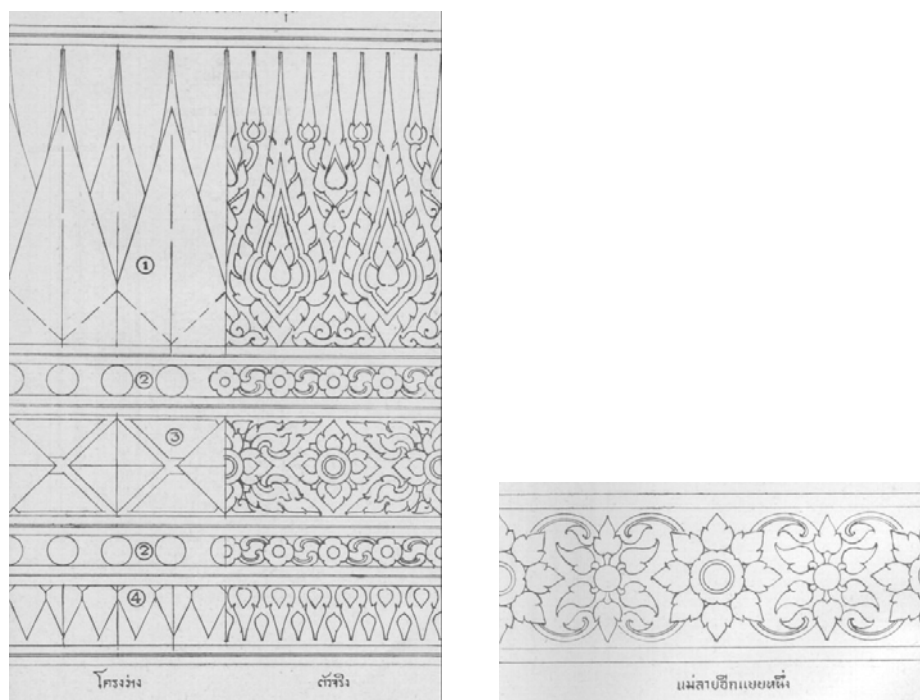
- **สังเวียน** ออกแบบโดยใช้ลายหน้ากระดานเป็นหลัก เนื่องจากพื้นที่และองค์ประกอบงานเป็นตัวกำหนดรูปแบบ ลายที่ใช้บรรจุพบลายกระหนกมากที่สุด ส่วนลายตัวภาพใช้ออกแบบงานสำหรับบุคคลสำคัญ
- **กรวยเชิง** เนื่องจากพื้นที่และองค์ประกอบงานเป็นตัวกำหนดรูปแบบลวดลายที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นลายหน้ากระดาน ที่สำคัญคือชุดลายกรวยเชิง ซึ่งประกอบด้วยลายกรวยเชิงซึ่งต้องเป็นลวดลายใน

รูป 3 เหลี่ยมปลายแหลม แม่ลาย ลูกขนาน ข้อแหว่งท้องตามลำดับ ทั้งนี้ชุดกรวยเชิง ไม่ว่าจะเป็น 1 ชั้น 2 ชั้น หรือ 3 ชั้น ยังมีความสัมพันธ์กับงานและความสำคัญผู้ใช้ สำหรับลายที่นำมาบรรจุนั้นพบพบลายกระหนกมากที่สุด ส่วนลายตัวภาพใช้ออกแบบงานสำหรับบุคคลสำคัญ

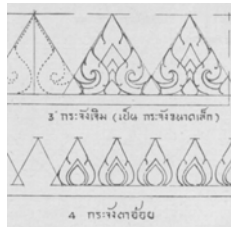
นอกจากนั้นผลที่ได้จากการวิเคราะห์ลวดลายของกลุ่มตัวอย่างและการสัมภาษณ์ยังพบว่า ผู้ออกแบบนิยมใช้ลวดลายศิลปกรรมสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งเป็นสมัยอยุธยาตอนปลายอันเป็นระยะหัวเลี้ยวหัวต่อสำคัญของศิลปะที่ได้มีศิลปะแบบอื่นเข้ามาผสมผสานด้วย โดยจะสังเกตได้ว่าลักษณะพิเศษของลวดลายสมัยอยุธยาตอนปลายทั่วไป คือ ก้านของลายเป็นเส้นเล็กแบบบาง (น.ณ ปากน้ำ.2534 : 22) ตลอดจนการทำลายไทยแต่ปลายขมวดเป็นลายผักกูดซึ่งเป็นแบบแผนที่เลียนมาจากศิลปะแบบยุโรปนั่นเอง

ในการนี้ยังมีลวดลายสมัยรัชกาลที่ 3 และ 4 ซึ่งในยุคนี้นิยมศิลปะจีนมาก ไม่ว่าลวดลายหรืออะไรต่ออะไรก็มักจะลอกเลียนศิลปะจีน แต่ทั้งนี้และทั้งนั้นก็ให้เป็นสิ่งที่สังเกตอีกเช่นกันว่าภายหลังลวดลายแบบจีนได้กลายเป็นแบบแผนของศิลปกรรมรัตนโกสินทร์ผสมผสานกับแบบแผนลวดลายไทยที่สืบช่วงมาจากสมัยอยุธยา นับเป็นศิลปะลูกผสมที่งดงามชนิดหนึ่ง (น.ณ ปากน้ำ.2534 : 26)

ตัวอย่างลวดลายที่ใช้บรรจุในสังเวียน และกรวยเชิง

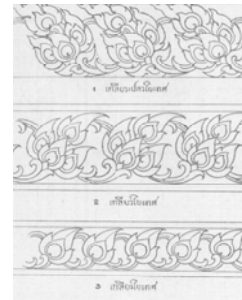
โครงสร้างลายกรวยเชิงแบบรัตนโกสินทร์ เป็นลายเขียนประดับเชิงเสาหรือเชิงผ้า ลายกรวยเชิงครบชุด ประกอบด้วย กรวยเชิง กระหนาบ แม่ลาย ช่องเชิงท้อง ตามลำดับ

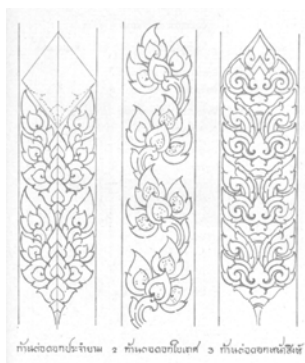
ลายกระเจี๊ยบ

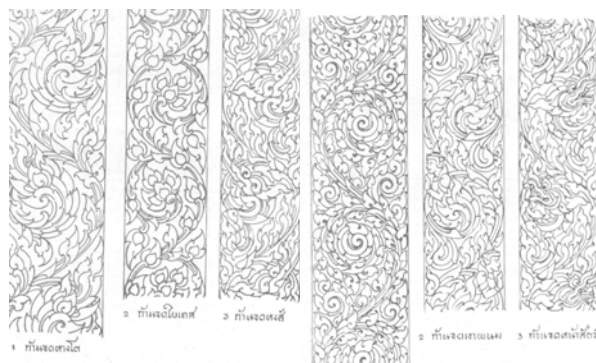
ลายหน้ากระดานแบบต่างๆ

ลายเกลียวแบบต่างๆ

ลายก้านดอก

ลายก้านขด

ด้านการใช้สีผ้าไหมยกทองของกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” พบว่าใช้แม่สีหลัก 3 สี โดยการย้อมสีธรรมชาติจากวัสดุย้อมเพียง 5 ชนิดเป็นหลัก อันได้แก่

1. รังครั่ง ให้สีแดง
2. เปลือกไม้ประโหด ให้สีเหลืองสดอย่างเหลืองมะนาวแต่เหมาะสำหรับใช้ย้อมผสมมากกว่า
3. แก่นแก่แล ให้สีเหลืองทอง
4. เปลือกผลทับทิม ให้สีเหลืองดิน
5. ต้นคราม ให้สีครามหรือสีน้ำเงิน

โดยสามารถย้อมไหมได้เจดสีต่าง ๆ กัน ได้แก่ สีแดง สีเม็ดมะขามแก่และสีชมพู สีเหลืองทองแบบ Yellow Cambodge สีเหลืองดินแบบ Yellow Orche สีคราม สีน้ำเงินอ่อน-แก่ ไปจนถึงสีฟ้า และหากเป็นสีที่สดเกินไปเช่นสีเหลืองมะนาวจากเปลือกประโหดก็จะใช้ย้อมผสมเป็นสีขั้นที่ 2 เช่น นำไปย้อมทับด้วยครามให้เป็นสีเขียว ทั้งอ่อนและแก่ จนถึงสีเขียวทอง หรืออาจออกแบบบรรจุไว้ในเส้นลวดที่เป็นพื้นที่เล็กๆ

สำหรับสีย้อมขั้นที่ 2 เช่น สีม่วงอาจใช้เป็นสีหลักบ้างแต่มักจะปรากฏในลายหน้ากระดาน ส่วนที่เป็นแม่ลายและลูกขนานมากกว่า

ทั้งนี้ผ้าที่ออกแบบสำหรับการตัดเย็บจะเป็นสีในลักษณะสีเอกรงค์ คือ ใช้สีเฉดเดียวกันโดยการจกทองเป็นจังหวะซ้ำ ๆ กันในลวดลายที่ต่างกันทำให้ไม่เบื่อ

แม้ว่าจะมีการใช้สีตรงกันข้ามในผ้าผืนเดียวกันก็ได้ลดคุณค่าของงานลง เนื่องจากองค์ประกอบหลักของผ้า คือ ท้องผ้าส่วนใหญ่เป็นสีแดงหรือสีเหลืองที่เกิดจากการกำหนดเส้นยืนและเส้นพุ่งต่างสีกัน การใช้สีตรงกันข้ามในส่วนประกอบอื่นของผ้าจึงเป็นไปในลักษณะการใช้สีขัดจังหวะ กลับช่วยทำให้งานเกิดความเคลื่อนไหวและแลดูสว่างขึ้น

นอกจากนั้นยังพบว่า สีที่ปรากฏอยู่ในผ้าไหมยกทอง กลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” จังหวัดสุรินทร์ เป็นการใช้สีที่พบได้ในศิลปกรรมไทยแขนงอื่น ๆ ด้วย

จิตรกรรมฝาผนัง ระเบียบวัดพระศรีรัตนศาสดาราม แสดงให้เห็นลวดลายผ้าถุง ผ้าปูลาด สะท้อนให้เห็นรูปแบบศิลปกรรม ไปจนกระทั่งถึงความนิยมในสมัยนั้น

ส่วนหนึ่งของภาพขบวนแห่พระนางสิริมหามายา

แสดงการแต่งกายสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นของสตรีฝ่ายในแบบต่างๆ
พระเจ้าปิลัยักษ์ ส่วนหนึ่งของภาพสุวรรณสามชาดก พระอุโบสถวัดสุวรรณาราม กรุงเทพมหานคร

ทรงตัดพระเมาลี ส่วนหนึ่งของภาพมหากาพย์เกษมกรรม พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ กรุงเทพมหานคร

ดังที่กล่าวไว้ข้างต้นว่าลวดลายและการใช้สีของผ้าไหมยกทอง กลุ่มทอฝ้ายทอง “จันทร โสมา” มีความสอดคล้อง สัมพันธ์กับรูปแบบศิลปกรรมไทยทุกแขนง ไม่ว่าจะเป็นจิตรกรรม ประติมากรรม ตลอดจนงานสถาปัตยกรรม ยกตัวอย่างเช่น ลวดลายกรวยเชิงเป็นลวดลายที่เป็น ส่วนหนึ่งของงานปูนปั้น งานศิลปกรรมประดับเสา ไปจนกระทั่งถึงงานทองคำลงยาที่เป็นประกาย คัมภีร์พระไตรปิฎกในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พบที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม) และพบ ความคล้ายคลึงกันกับผ้าในราชสำนักโบราณ แต่ปรากฏชัดเจนว่าผ้าไหมยกทองของกลุ่มทอฝ้ายทอง “จันทร โสมา” ส่วนใหญ่เป็นการออกแบบและผูกลายขึ้นมาใหม่ บนพื้นฐานวัฒนธรรมดั้งเดิม ของราชสำนักสยาม

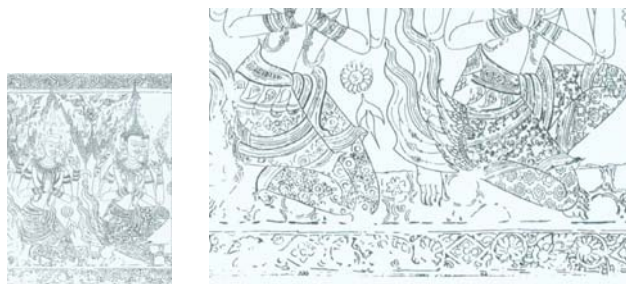
ทั้งนี้สิ่งบ่งชี้ถึงวัฒนธรรมราชสำนัก คือ

1. ลวดลาย
2. การแบ่งองค์ประกอบ

ทำให้กล่าวได้ว่าลวดลายและองค์ประกอบที่ปรากฏอยู่ในงานศิลปกรรมชั้นสูงของชาติ ไม่ว่าจะเป็นงานจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม และอื่น ๆ มีปรากฏอยู่ในผ้าไหมยกทอง ของกลุ่มทอฝ้ายทอง “จันทร โสมา” โดยไม่พบในผ้าทอพื้นเมือง แต่ผ้าในราชสำนักโบราณเองก็ ใช้ลวดลายตระกูลนี้และมีการแบ่งองค์ประกอบเช่นนี้

การประดับลายชื่อเพดานด้วยการจำลองลายผ้าเป็นการแสดงว่าชื่อนั้นห่มด้วยผ้าลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง ที่ ขอบผ้าเป็นลายกรวยเชิง

ภาพลายเส้นเทพนมจากจิตรกรรมฝาผนังวัดใหญ่สุวรรณาราม จังหวัดเพชรบุรี ศิลปะสมัยอยุธยา แสดงลักษณะลวดลายผ้าที่มาจากผ้าลายอย่าง ในสมัยนั้นนิยมลายดอกกุหลาบหรือลายดอกไม้เป็นลายโดดๆ ที่เป็นลายก้านแย่งก็มีบ้าง

ไม่เพียงเท่านั้น จากการสัมภาษณ์ผู้ออกแบบ นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยได้เน้นย้ำว่าในการทำงานและการออกแบบของกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” ไม่ใช่การลอกงานโบราณ แต่เป็นการออกแบบขึ้นมาใหม่ เหมือนฉันทลักษณ์ในการแต่งกลอนที่เวลาแต่งก็นึกกำหนดคำ เมื่อนึกออกอย่างไรก็สามารถแต่งโครง จันทร์ ภาพย์ กลอนกันได้เต็มที่ โดยมีเกณฑ์ มีข้อกำหนดกำกับอยู่ ดังจะสังเกตได้ว่าลวดลายและองค์ประกอบผ้าบางอย่างที่ปรากฏให้เห็นในผ้าไหมยกทองของกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” เราอาจไม่พบในผ้ายกของราชสำนักโบราณ หากแต่เป็นลวดลายหรือองค์ประกอบที่มีใช้อยู่มากในผ้าพิมพ์ลายอย่าง หรือในผ้าทรงสะพักปักของราชสำนักโบราณนั่นเอง

สุดท้ายนี้ยังพบว่า ลวดลายเป็นปัจจัยสำคัญที่สัมพันธ์กับเทคนิคการทอ การวิจัยในครั้งนี้ทำให้ทราบว่ากลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” ได้นำงานทอพื้นบ้านมาปรับปรุง โดยที่กระบวนการฟอก ย้อมยังคงใช้เทคนิคดั้งเดิมของบ้านท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ตั้งแต่เรื่องสี การย้อม การทำเส้นยืน เส้นพุ่งรวมทั้งเทคนิคอื่น ๆ เป็นเทคนิคโบราณของบ้านท่าสว่างทั้งหมด สิ่งเดียวที่เปลี่ยนแปลงไปจากงานทอพื้นบ้านดั้งเดิมคือลวดลาย

3. ผลการศึกษาวิเคราะห์เทคนิคและกระบวนการทำงาน ของกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” จังหวัดสุรินทร์

ผ้าไหมสุรินทร์มีความโดดเด่นทั้งด้านคุณภาพ คือ ความคงทน เป็นเงางาม ของเส้นไหม เนื้อนวลผ้าละเอียดนุ่ม ทอด้วยฝีมือประณีต สีไม่ตก และด้านสุนทรียภาพ คือ ความงามจาก ลวดลายที่มีการจัดวางองค์ประกอบ ที่มีความประสานสัมพันธ์กันระหว่างโครงสร้างที่กลมกลืนกับ ลวดลายธรรมชาติ ที่มีการตัดทอนอย่างลงตัว สอดคล้องกับรูปแบบของผ้า

ทั้งนี้ ความลงตัวที่มีความพอดีนั้น เกิดขึ้นจากรสนิยมที่ผ่านการกลั่นกรองมาหลายยุคหลาย สมัย ด้วยสติปัญญาของคนหม่มาก จนฝังอยู่ในจิต และมีการสืบทอดต่อกันมาเป็นอุปนิสัยของ ชุมชน ในการมองเห็นความงามร่วมกัน

นับจากอดีตจนปัจจุบัน ที่ชาวสุรินทร์ได้คิดค้น พัฒนา ปรับปรุงคุณภาพผ้าไหมมาอย่าง ต่อเนื่อง มีการสั่งสมประสบการณ์ และทักษะการทอผ้าไหม มีการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นอย่างไม่ขาด สาย ความสืบเนื่องของกรรมวิธีการผลิตผ้าไหม และระยะเวลาอันยาวนาน ได้พิสูจน์คุณภาพและ สุนทรียภาพของผ้าไหมสุรินทร์ได้เป็นอย่างดี

บ้านท่าสว่าง ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ตั้งอยู่ทางด้านตะวันตกเฉียง เหนือของตัวจังหวัดสุรินทร์ ห่างจากตัวจังหวัดตามถนนสายสุรินทร์ เมืองลิ่ว ประมาณ 10 กิโลเมตร บ้านท่าสว่าง เดิมชื่อบ้านเตี๋ยะ เตี๋ยะเป็นภาษาพื้นบ้าน(เขมร) เป็นชื่อพื้นที่ไม้ชนิดหนึ่ง ภาษาไทย เรียกว่า ต้นชาด บรรพบุรุษของชาวบ้านเตี๋ยะได้อพยพมาจากบ้านระเกาวัล ซึ่งเป็นหมู่บ้านเก่าแก่ ห่างจากหมู่บ้านเตี๋ยะไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ประมาณ 5 กิโลเมตร และในปีพุทธศักราช 2485 ได้มีการรวมบ้านเตี๋ยะกับหมู่บ้านอื่นๆ เป็นตำบลท่าสว่าง

ปัจจุบันบ้านท่าสว่าง มีครัวเรือนทั้งสิ้น 184 ครัวเรือน ประชากรประกอบอาชีพที่สำคัญ คือ การเกษตร อาชีพรองได้แก่ การทอผ้าไหม โดยผู้หญิงเป็นคนทอ ผู้ชายเป็นคนสร้างที่

บ้านท่าสว่าง จังหวัดสุรินทร์ เป็นแหล่งสำคัญแห่งหนึ่งที่ชาวบ้านส่วนใหญ่สืบทอด กรรมวิธีการผลิตผ้าไหมมาจากบรรพบุรุษจนถึงทุกวันนี้ ซึ่งแต่เดิมเป็นการทอผ้าไหมเพื่อใช้สอย กันเองในครัวเรือนมากกว่าทอเพื่อการค้า สตรีบ้านท่าสว่างจะปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและทอผ้าด้วย ตนเองในช่วงที่ว่างจากฤดูทำนาซึ่งเป็นอาชีพหลัก การทอผ้าถือเป็นงานหัตถกรรมประจำ ครอบครัวยุคที่มีสืบนและลวดลายจากการจดจำสืบทอดกันมา โดยใช้สีย้อมที่ผลิตได้จากวัสดุธรรมชาติ ที่หาได้ในท้องถิ่น

กลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” จังหวัดสุรินทร์

ผลิตภัณฑ์ผ้ายกทองของกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” ได้รับการคัดเลือกจากรัฐบาลให้เป็น 1 ใน 119 ราย ของสุดยอดหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ไทย ประเภท ผ้า เครื่องแต่งกาย ปี พุทธศักราช 2547 โดยมีการคัดสรรในระดับจังหวัด กลุ่มจังหวัด (CLUSTER) และประเทศ ในโครงการการคัดสรรสุดยอดหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ไทย ปีพุทธศักราช 2547. หรือ OTOP Product Champion (OPC) ซึ่งเป็นกระบวนการส่งเสริมสินค้า OTOP ที่รัฐบาลให้ความสำคัญมาก โดยมีการดำเนินงานต่อเนื่อง ตั้งแต่การลงทะเบียนผู้ประกอบการ จนกระทั่งการจัดการฝึกอบรม เพื่อเพิ่มพูนทักษะ ความรู้ในการพัฒนาและยกระดับ มาตรฐานผลิตภัณฑ์

ผลการคัดสรรระดับประเทศ จะได้รับคะแนนในระดับ 5 ดาว (OPC ระดับ 5 ดาว) ซึ่งมีการนำเสนอข้อมูล OPC 5 ดาว อันจะเป็นการสร้างโอกาส และขยายผลในด้านการตลาด และช่องทางการจำหน่ายของ OPC ระดับ 5 ดาว ให้เพิ่มมากขึ้นต่อไป

ข้อมูลกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” จังหวัดสุรินทร์

- ที่อยู่ : 150 หมู่ 1 ตำบลท่าสว่าง อ.เมือง จ.สุรินทร์
- โทรศัพท์ : 0-44516-6831
- จำนวนสมาชิก : 70 คน
- ชื่อผลิตภัณฑ์ : ผ้าไหมยกทอง
- รหัสผลิตภัณฑ์ : 320100724701
- ประเภทผลิตภัณฑ์ : ผ้า เครื่องแต่งกาย

ข้อมูลหัวหน้ากลุ่ม

- ชื่อหัวหน้ากลุ่ม : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย อายุ 38 ปี
- ที่อยู่ : 150 ม. 1 บ้านท่าสว่าง ตำบลท่าสว่าง อ.เมือง จ.สุรินทร์ 32000
- การศึกษา : อุดมศึกษา จากวิทยาเขตเพาะช่าง แผนกศิลปะประจำชาติ วิชาเอกจิตรกรรมไทยหรือการออกแบบลายไทย
- ผลงาน : - ออกแบบจัดสร้างเครื่องแต่งกายและเครื่องประดับ ในการแสดงละครแสง สี เสียง ต้อนรับพระราชอาคันตุกะ สมเด็จพระราชินีนาถเอลิซาเบธที่ 2 แห่งสหราชอาณาจักร ณ วัดชัยพัฒนาราม จ.พระนครศรีอยุธยา ปีพุทธศักราช 2539
- อาจารย์พิเศษมูลนิธิศิลปาชีพสวนจิตรลดา
- ได้รับคัดเลือกจากรัฐบาลให้เป็นผู้ออกแบบ และควบคุมการทอผ้ายกทอง สำหรับตัดสินผู้นำประเทศเอเปก และผ้าคลุมไหล่สำหรับคู่สมรส ในการประชุมเอเปก 2003 ณ กรุงเทพมหานคร

- ได้รับคัดเลือกจากรัฐบาล ให้เป็นผู้ออกแบบและจัดสร้างทรงสะพักกรองทอง เพื่อทูลเกล้า ฯ ถวายสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ เนื่องในวโรกาสครบรอบ 70 พรรษา ในปีพุทธศักราช 2547
- ได้รับคัดเลือกจากรัฐบาลให้เป็นผู้ออกแบบและจัดสร้างผ้าคลุมพระอังสา ถวายแด่สมเด็จพระราชินีและพระชายาในพระราชอาคันตุกะที่เสด็จ ฯ มาร่วมงานพระราชพิธีฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี ในปีพุทธศักราช 2549

รางวัลที่เคยได้รับ

- รางวัลศิลปนิพนธ์ ปีพุทธศักราช 2546 จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม
- รางวัลช่างผู้สืบสานหัตถกรรมผ้าไทยปีพุทธศักราช 2547 จากกระทรวงอุตสาหกรรม
- รางวัลยอดเยี่ยมกลุ่มอนุรักษ์หัตถกรรมงาน OTOP – SMEs – BOI : MADE IN THAILAND จากกระทรวงอุตสาหกรรม
- รางวัลพระธาตุนาดูนทองคำ ปีพุทธศักราช 2547 จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม
- ปรียญาวิทยาศาสตร์มหาบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากสภามหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์

วีรธรรม ตระกูลเงินไทย อายุ 38 ปี เกิดและเติบโตที่บ้านท่าสว่าง จังหวัดสุรินทร์ ท่ามกลางญาติพี่น้อง ที่เป็นช่างทอผ้าท้องถิ่นกันทั้งหมู่บ้านได้เห็น และซึมซับกระบวนการทอผ้าไหมอย่างเข้าใจแจ้งทุกขั้นตอน จนเป็นความชื่นชอบ ในความงามวิจิตรของผ้าไทย ดังนั้นเมื่อเรียนสำเร็จชั้นอุดมศึกษาจากวิทยาเขตเพาะช่าง แผนกศิลปะประจำชาติ วิชาเอกจิตรกรรมไทย หรือการออกแบบลายไทย จึงได้นำความรู้ด้านจิตรกรรมที่ร่ำเรียนมา ทั้งลวดลายและการออกแบบลายชั้นสูงแบบราชสำนักไทย มาผสมผสานกับเทคนิคการทอผ้าไหมแบบพื้นเมืองของชาวบ้านท่าสว่าง ตลอดจนได้พัฒนาปรับปรุงเทคนิคต่าง ๆ บนพื้นฐานความรู้ ความสามารถ และภูมิปัญญาดั้งเดิมของบรรพบุรุษ ประยุกต์ให้เข้ากับศิลปะพื้นบ้านที่ตนคุ้นเคยมาตั้งแต่เด็ก เพื่อนำไปฝึกสอนให้แก่ญาติ พี่น้อง และช่างทอผ้าไหม ที่บ้านท่าสว่าง ซึ่งมีทักษะในการทอผ้าไหมเป็นทุนอยู่แล้ว และเนื่องจากเล็งเห็นว่าเมื่อกาลเวลาผ่านไป ผ้าของราชสำนักที่มีมาแต่โบราณได้ถูกกระแสการปฏิบัติอุตสาหกรรมลดทอนกระบวนการทอผ้าไหมให้ง่ายขึ้นเรื่อย ๆ จนเกรงว่าสักวันหนึ่งช่างหน้าช่างทอผ้าไหมพื้นบ้าน จะไม่สามารถทอผ้าซึ่งมีลวดลายที่สลับซับซ้อนแบบโบราณได้ จึงตั้งปณิธานที่จะฟื้นฟูเทคนิคการทอผ้ายกทองแบบราชสำนักโบราณให้คงอยู่ต่อไป

ประมาณปีพ.ศ.2541 วีรธรรมได้รวบรวมคนสูงอายุนในหมู่บ้านท่าสว่าง ที่มีความชำนาญในการทอผ้าไหมแบบดั้งเดิม ประมาณ 5-6 คน มาทำงานก่อน เพื่อวิเคราะห์ ศึกษา และเรียนรู้เพิ่มเติม ถือเป็นการรื้อฟื้นภูมิปัญญาของหมู่บ้าน

ในเบื้องต้นเลือกใช้ก็ทอผ้าพื้นบ้านดั้งเดิมแบบพุ่งกระสวยด้วยมือแทนการใช้ก็กระตุก ซึ่งใช้แรงน้อย แต่อาศัยทักษะสูง ต้องใช้ความประณีต ละเมียดละไมในการทอ เหมาะกับการทำงานของผู้สูงอายุ เพราะทำให้ได้เนื้อผ้าที่แน่นแต่นุ่มพลิ้ว ส่งผลให้ผู้สูงอายุในหมู่บ้านที่ไม่มีงานทำ ได้กลับมาทอผ้าและสามารถมีรายได้เลี้ยงตัวเองอีกครั้ง ไม่ต้องรอรับความช่วยเหลือจากบุตรหลานที่นิยมไปหางานทำในกรุงเทพ ฯ

นอกจากนั้นวีรกรรมได้ปรับปรุงกระบวนการทอผ้า ยก ให้ตอบสนองความวิจิตรซับซ้อนของลวดลายแบบราชสำนักโบราณที่นำมาใช้ในการออกแบบ โดยออกแบบตะกอมผ้ายกจากพื้นฐานการทอขัดและจกของภาคอีสาน ส่วนการย้อมสีก็เลือกใช้สีธรรมชาติที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมอย่างที่ชาวบ้านเคยทำมาแต่ดั้งเดิมเท่านั้น เพราะไม่เพียงเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดกันมานานเท่านั้น ที่สำคัญยังทำให้สีที่ได้มีความนุ่มนวล สดใส มีความคงทนสูงมาก ไม่ตกหรือซีดจางง่ายเหมือนสีเคมี อีกทั้งยังสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้านที่ยังคงทำนาและประกอบอาชีพทางการเกษตรเป็นอาชีพหลัก โดยเฉพาอย่างยิ่งในขณะที่เกษตรกรหันกลับมาทำเกษตรอินทรีย์แบบปราศจากสารพิษ

วัสดุย้อมที่ชาวบ้านทำสว่านนิยมใช้ในการย้อมสีไหม ได้แก่ ดันครามให้สีคราม รังครั่งให้สีแดง เปลือกไม้ประโหด แก่นแกลหรือเข และเปลือกลูกทับทิมให้สีเหลืองในเจดสีแตกต่างกัน โดยที่กล่าวมานี้จะเป็นแม่สีหลัก หากต้องการใช้สีอื่นก็จะต้องย้อมทับเป็นสีขั้นที่ 2 จากแม่สีหลักนี้ทั้งนี้มีส่วนผสมที่เป็นเคมีชนิดเดียวที่ใช้ในการย้อมสีธรรมชาติ โดยไม่รบกวนสิ่งแวดล้อม คือ สารส้ม ซึ่งใช้เป็นตัวติดสี

แม้ว่าในการชุมชนนี้จะมีพืชย้อมชนิดอื่นๆ อีกมากมาย ที่สามารถย้อมติดเส้นไหมได้ ซึ่งอาจผ่านงานศึกษาวิจัยทางวิทยาศาสตร์มาแล้ว แต่ก็ไม่นิยมนำมาย้อมเพราะเป็นสีที่ไม่มีความคงทนยาวนานเหมือนพืชย้อมที่ชาวบ้านนิยมใช้ ด้วยเป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่เกิดจากการเรียนรู้ทดลองมาเป็นเวลานาน

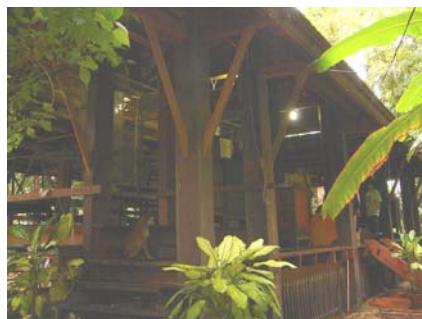
ที่มาของชื่อยี่ห้อผ้ายกทอของ “จันทร์ โสมา” คือ “จันทร์” มาจาก คำว่า อาจารย์ โดยเมื่อครั้งที่วีรกรรม ตระกูลเงินไทย ได้ไปทำงานศิลปาชีพของกัมพูชา ลูกศิษย์ชาวไทยจะเรียกวีรกรรมว่า อาจารย์ ทำให้ลูกศิษย์ชาวเขมรเข้าใจว่า วีรกรรม ชื่อ จันทร์ ส่วน “โสมา” มาจากชื่อของนางนาคตามตำนานโบราณของชาวไทยเชื้อสายเขมร ที่ชื่อนางโสมา

เมื่อมีการรวมกลุ่มทอผ้ายกทอที่บ้านท่าสว่าง จึงคิดใช้ชื่อนี้เพื่อแสดงภาคภูมิใจในเชื้อสายและชุมชนของตน

สถานที่ตั้งและโรงทอของกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์โสมา”

เรือนแสดงผลงานและแผนกตกแต่ง

โรงทอ 1

โรงทอ 2

โรงย้อม

โรงย้อมคราม

ห้องตกแต่งผลิตภัณฑ์และแสดงผลงาน

วัตถุดิบ

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่าผ้าไหมยกทองของกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” นี้ ได้ปรับปรุงกระบวนการทอผ้าไหมแบบพื้นบ้าน ให้สอดคล้องกับลวดลายที่ซับซ้อนของผ้ายกแบบราชสำนักโบราณ โดยเลือกใช้การย้อมสีธรรมชาติ แบบพื้นบ้านดั้งเดิมเท่านั้น

ในขั้นนี้จะกล่าวถึงวัตถุดิบในการทอผ้าไหมยกทองของกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” ตามหัวข้อดังต่อไปนี้

1. เส้นไหม - เส้นไหม
- ไหมทอง
2. วัสดุย้อม

1. เส้นไหม

เส้นไหม

เนื่องจากกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” ไม่ทำการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเอง แต่จะเลือกซื้อเส้นไหมจากชาวบ้าน แต่บางครั้งก็ใช้ไหมจุลซึ่งเส้นเรียบเสมอกว่า สามารถใช้ได้ทั้งเส้นยืนและเส้นพุ่ง ผู้ให้สัมภาษณ์ยอมรับว่าสะดวกขึ้นเพราะอย่างไรก็เป็นไหมไทย นอกจากนั้นเส้นไหมบ้านในปัจจุบันหาซื้อได้ยากเพราะผ้าไหมทอยกทองของกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” เลือกใช้แต่ไหมน้อยซึ่งหาได้ยาก ทั้งนี้และทั้งนั้นก็ขึ้นอยู่กับงานที่ทำด้วย ในการนี้ผู้วิจัยขอลำถึงกระบวนการผลิตเส้นไหมแบบพื้นบ้านดั้งเดิมพอสังเขป ดังมีขั้นตอนต่อไปนี้

- 1.1 ปลูกต้นหม่อนสำหรับเลี้ยงตัวไหม ซึ่งโดยทั่วไปชาวบ้านทำสวางจะแบ่งเนื้อที่ส่วนหนึ่งในบ้านสำหรับทำแปลงปลูกหม่อน เพื่อใช้เลี้ยงตัวไหมทุกหลังคาเรือนมาตั้งแต่โบราณ
- 1.2 ตัวผีเสื้อของตัวไหมกำลังผสมพันธุ์ และตัวเมียกำลังจะวางไข่
- 1.3 ตัวไหม วัยกำลังฟักออกมาจากไข่
- 1.4 ตัวไหม วัยกำลังเจริญเติบโต

- 1.5 แหวง : ชั้นวางกระดังสำหรับเก็บตัวไหมแบบพื้นบ้าน ต้องสะอาด
- 1.6 ฝักหลอก หรือรังไหมที่ตัวไหมไวดิบโตเต็มที่ ชักใยเพื่อหุ้มตัวดักแด้
- 1.7 การนำฝักหลอกมาดัม เพื่อสาวให้เป็นเส้นใยไหมแบบดั้งเดิม
- 1.8 เส้นไหมจะถูกสร้างจากหม้อดัม มาไว้รวมกันในกระบุงหรือกระจาด แล้วโรยด้วยทราย หรือกรวดก้อนเล็กๆ กันเส้นไหมพันกัน
- 1.9 การใช้อุปกรณ์แบบพื้นบ้าน ปั่นใยไหม (พัด) จากกระบุง เพื่อทำให้เป็นใจไหม
- 1.10 เก็บไหมเข้าอึก เพื่อแกะชีไหม

1.1

1.2

1.4

1.5

1.6

1.8

เส้นไหมพันธุ์ไทย

เส้นไหมดิบของอีสาน

ไหมทอง

ทำจากเงินกะไหลทอง นำมาเกลียวกับเส้นไหม ซึ่งทางกลุ่มทอผ้ายกทอง"จันทร์ โสมา" ต้องสั่งจากประเทศอินเดีย เนื่องจากเป็นวัฒนธรรมที่เขาทำมาตั้งแต่โบราณ และคุณภาพดีกว่า

เส้นไหมทองที่สั่งจากประเทศอินเดีย

2. วัสดุย่อย

ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า วัสดุให้สีแบบพื้นบ้านที่ชาวบ้านทำสวางค์ใช้ มีอยู่ไม่กี่ประเภท ซึ่งให้สีสดใส มีความคงทน และไม่ตกง่ายหรือซีดจางเร็ว ที่สำคัญที่สุดคือวัสดุย่อยสำหรับแม่สีหลัก ดังนี้

1. รังครั่ง สำหรับย้อมสีแดง
2. เปลือกประโหด สำหรับย้อมสีเหลืองมะนาว (LEMON YELLOW) นิยมใช้ย้อมสีเขียว
3. แก่นแกแล สำหรับย้อมสีเหลืองทอง (YELLOW CAMBODGE)
4. เปลือกผลทับทิม สำหรับย้อมสีเหลืองดิน (YELLOW ORCHE)
5. ต้นคราม สำหรับย้อมสีน้ำเงิน หรือสีคราม
6. ใบเหมือด มีความเป็นกรดช่วยให้สีน้ำขึ้นและยางในใบเป็นตัวติดสี (ใช้ย้อมครั้ง)
7. ใบชงโค มีความเป็นกรดช่วยให้สีน้ำขึ้น และยางในใบเป็นตัวติดสี (ใช้ย้อมครั้ง)
8. สารส้ม เป็นตัวติดสีและทำให้สีสดขึ้น
9. ใบชะมวง เป็นส่วนผสมในการย้อมสีแดง
10. มะขาม เป็นส่วนผสมในการเตรียมน้ำต่าง สำหรับย้อมคราม
11. มะกรูด เป็นส่วนผสมในการเตรียมน้ำต่าง สำหรับย้อมคราม
12. มะเฟือง เป็นส่วนผสมในการเตรียมน้ำต่าง สำหรับย้อมคราม
13. น้ำสะอาด เป็นองค์ประกอบสำคัญของการย้อม แหล่งน้ำจะมีผลอย่างยิ่งต่อการให้สีของวัสดุย่อย ทั้งนี้จะเป็นน้ำฝนหรือน้ำบาดาลนั้นขึ้นอยู่กับสีที่จะย้อม
14. มดแดง เป็นส่วนผสมในการเตรียมน้ำเปรี้ยว สำหรับย้อมคราม
15. เหมงักล้วย เป็นส่วนผสมในการเตรียมน้ำต่าง สำหรับฟอกไหมและย้อมคราม

- รังครั่ง ครั่งเป็นแมลงชนิดหนึ่งที่มีขนาดเล็กมาก สามารถนำมาเลี้ยงโดยให้อาศัยอยู่บนต้นไม้บางชนิด เช่น ก้ามปู หรือต้นสะเดา เป็นต้น

- ประโหด ภาคกลางเรียกว่า มะพูด ซึ่งพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 อธิบายว่า เป็นต้นไม้ชนิดหนึ่ง (*Garcinia dulcis*) ในวงศ์ Guttiferae ใบใหญ่ หนาเป็นมัน ผลกลมรสเปรี้ยวอมหวาน โดยส่วนที่ใช้ในการย้อมไหม คือเปลือก

- แกแล เป็นไม้เถาขนาดเล็องชนิดหนึ่ง (*Maclura cochichinensis*) ในวงศ์ Moraceae ขึ้นในป่าดิบ มีแก่นเหลือง ใช้ย้อมผ้า และทำยาไทย ชาวบ้านท้องถิ่นเรียก ว่า เข

- เปลือกทับทิม ทับทิมเป็นต้นไม้ชนิดหนึ่ง ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 อธิบายว่าเป็นไม้ในวงศ์ Punicaceae เนื้อข้างในของผลมีลักษณะเป็นเม็ดสีแดงคล้ายพลอยทับทิม ใช้เปลือกในการสีเหลือง

- คราม เป็นพืชในตระกูลถั่ว มีลักษณะเป็นพืชรุ่มลุก ชอบขึ้นตามที่สูงหรือเป็น เรือกสวนไร่นาแบบวัชพืช ในฤดูฝนจะเจริญงอกงามได้ดีมากในบริเวณที่ไม่มีน้ำท่วมขัง สามารถปลูกได้โดยการโรยเมล็ดครามลงในบริเวณเดิมที่ถอนต้นครามไปใช้ หรือดินจอมปลวกที่ไม่ค่อยมีสารอาหารสำหรับพืชมากนัก เพราะเชื่อว่าจะได้ครามที่เป็นสีน้ำเงินสวย กว่าบริเวณที่มีปุ๋ยสำหรับพืช โดยจะปลูกเท่าที่เพียงพอสำหรับการทอผ้าไหม เพื่อใช้เอง

ในครัวเรือนเท่านั้น แต่ปัจจุบันมีการปลูกครามมากขึ้น เพื่อใช้สำหรับการทอผ้าไหมแบบ
อุตสาหกรรมในครัวเรือน

กระบวนการฟอกไหม

เส้นไหมดิบเมื่อผ่านขั้นตอนต่างๆ ที่กล่าวมาแล้ว จึงมาถึงกระบวนการฟอกไหม คือการ
ทำความสะอาดเส้นไหม เนื่องจากเส้นไหมดิบโดยธรรมชาติจะมีแป้งขาวเคลือบไว้ ทำให้เส้นไหมแข็ง
กระด้างและย้อมสียาก การชำระสิ่งสกปรกออกได้แก่ ไขมันและแป้งขาวออกไป จะทำให้เส้นไหมมี
ความนุ่มเป็นเงางาม และเปลี่ยนจากสีเหลืองทอง เป็นสีนวลอ่อนๆ ที่เรียกกันว่า สีมันปู

พืชท้องถิ่นที่นำมาทำต่างฟอกไหมได้ผลมีดังนี้

- เหง้ากล้วยผ่านตากแห้ง
- ผักโขมหนามตากแห้ง
- เปลือกต้นนุ่นแห้ง
- งวงตาลตากแห้ง
- เปลือกฝักสำโรงแห้ง

ทั้งนี้พืชที่กลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” ใช้ในการทำน้ำต่างฟอกไหม คือ เหง้ากล้วย

กรรมวิธีการฟอกเส้นไหมด้วยต่างธรรมชาติ มีขั้นตอนดังต่อไปนี้

- 2.1 รวบรวมพืชทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้นหรือเลือกใช้อย่างใดอย่างหนึ่ง น้ำหนักประมาณ
5-6 กิโลกรัม นำมาเผาไฟให้ได้ขี้เถ้าประมาณ 1 กิโลกรัม
- 2.2 นำขี้เถ้านั้นมาเคล้ากับน้ำสะอาดประมาณ 15 ลิตร แล้วเทใส่พะแนง กรอง 2-3 ครั้ง
ให้ได้น้ำต่างใสสะอาด ซึ่งโดยทั่วไปจะมีค่า pH ประมาณ 12-12.5
- 2.3 นำน้ำต่างที่ได้มาเทใส่กะละมังเคลือบ จากนั้นนำเส้นไหมดิบน้ำหนัก 1 กิโลกรัม มา
แช่ในน้ำต่างประมาณ 5 ถึง 6 ชั่วโมงหรือแช่ค้างคืน (ต้องใช้กะละมังเคลือบ เนื่องจากไม่
ทำปฏิกิริยากับต่างที่ใช้)
- 2.4 นำน้ำต่างที่แช่เส้นไหมไว้ มาตั้งไฟให้เดือดประมาณ 1 ถึง 2 ชั่วโมง โดยสังเกตว่า
เมื่อน้ำเดือดในระยะแรกเส้นไหมจะลื่นเป็นเมือกๆ ซึ่งยังใช้ไม่ได้ให้ต้มต่อไป จนเมือกนั้น
เปื่อยและละลาย เมื่อจับดูจะรู้สึกหนืดมือเหมือนแป้งเปียกเป็นอันใช้ได้ จึงยกลงจากเตา

2.5 สาวเอาเส้นไหมไปล้างในน้ำเย็นสะอาดหลายๆ ครั้งจนหมดเมือก จะได้เส้นไหมที่ฟอกเสร็จแล้วเป็นสีขาวนวล ที่เรียกว่า สีม้นปู

2.6 นำเส้นไหมที่ล้างสะอาดดีแล้วไปกระตุก ให้เรียงเส้นสวยไม่พันกัน ตากให้แห้งสนิท เพื่อเก็บไว้ย้อมสีต่อไป

เส้ากรองน้ำด่างขี้เถ้ากล้วย

น้ำด่างขี้เถ้ากล้วยสำหรับฟอกไหม
และเพาะคราม

เส้นไหมที่ฟอกแล้ว

การเตรียมเส้นไหมสำหรับการทอผ้ายกทอง ของกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา”

เส้นไหมที่ฟอกเสร็จแล้วจะถูกแบ่งเป็น 2 ชนิด คือ

1. เส้นไหมสำหรับทำเส้นยืน
2. เส้นไหมสำหรับทำเส้นพุ่ง

ซึ่งโดยทั่วไปไหมเส้นยืน จะมีขนาดเล็กกว่าเส้นพุ่งเล็กน้อย และไหมเส้นยืนจะถูกตีเกลียวแน่นกว่าไหมเส้นพุ่ง

กระบวนการและขั้นตอนการเตรียมไหมเส้นยืน

การย้อมสีไหมเส้นยืน

การย้อมสีไหมของกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” จะมุ่งเน้นไปที่การใช้วัสดุจากธรรมชาติทั้งหมด โดยพืชย้อมที่นำมาใช้ส่วนใหญ่ ล้วนเป็นพืชพันธุ์ที่หาได้ในท้องถิ่น ซึ่งมีอยู่ไม่กี่ชนิดที่ย้อมแล้วได้สีสดใส สดสวยงาม มีความทนทานสูง และไม่ตกง่าย หรือซีดจางเร็ว

ทั้งนี้ สีที่สำคัญที่สุด คือ แม่สี 3 สี ในที่นี้จะเรียกการย้อมแม่สีทั้ง 3 นี้ ว่าแม่สีขั้นที่ 1 ได้แก่

- สีแดง ได้จากการย้อมด้วยรังครั่ง
- สีเหลือง ได้จากเปลือกประโหด แก่นแกลแล เปลือกผลทับทิม
- สีนํ้าเงิน ได้จากการย้อมคราม

การลงแป้ง

ไหมเส้นยืนที่ย้อมเสร็จแล้ว จะถูกนำไปตากให้แห้งสนิท แล้วนำมาลงแป้งในขั้นนี้ ชาวบ้านเรียกว่า ให้อ้าว สาเหตุที่ต้องลงแป้ง หรือให้อ้าว เพราะต้องการให้เส้นยืนมีความเหนียวที่พอดี และไม่เป็นขุย ขาดง่าย เวลาทอ

วิธีให้อ้าวแบบชาวบ้าน คือ นำข้าวสุกที่หุงค้ำคั้น มาตำให้ละเอียด แล้วผสมน้ำยาให้ขึ้นมากนัก แล้วกรองเอาแต่น้ำ จากนั้นนำเส้นไหมที่ย้อมสีเรียบร้อยแล้ว มาจุ่มแช่ให้ทั่ว แล้วกระตุกกลางแดดจนแห้งสนิท

เหตุผลที่ต้องใช้ข้าวสุกค้ำคั้น เพราะมีความเหนียวกำลังพอดี หากใช้ข้าวที่หุงใหม่จะมีความเหนียวมากเกินไป จะทำให้เส้นไหมแต่ละเส้นกระตุกยาก และต้องใช้แรงมาก ซึ่งถ้ากระตุกไม่แตกดี เมื่อเส้นไหมแห้งจะเกาะกัน ทำให้ปั่นยาก

ปัจจุบันนี้มีวิธีลงแป้งที่สะดวกกว่านั้น คือ การนำผงแป้งจากข้าวมาทวนกับน้ำให้มีความเหนียวพอเหมาะมาใช้แทน

การปั่นเข้าอักหรือหลอด

เมื่อลงแป้งแล้ว เส้นไหมจะถูกนำไปปั่นเข้าอัก หรือหลอดต่างๆ เหมือนการทอผ้าทั่วไป เพื่อสะดวกในการนำมาเรียงสำหรับดัด หรือทำเส้นยืนต่อไป

การตัดเส้นยืน

ต้องนำเส้นไหมที่ปั่นเข้าอัก หรือหลอดมาเรียงกัน แล้วดัดให้คล้องกับหลักตัดเส้นยืน ซึ่งมีลักษณะคล้ายคราดหงายทั้ง 2 ข้าง คล้องไปคล้องมา โดยที่ปลายทั้ง 2 ข้าง ของหลักจะมีหลักพิเศษสำหรับพลิกไหม ให้จัดลำดับเรียงกัน เรียกว่า สอดตาม การตัดเส้นยืนจึงมีจำนวนรอบเป็นตัวกำหนดความกว้างของหน้าผ้า (โดยมากถ้าทำเต็มฟืม จะมีจำนวนเส้นยืนประมาณ 2,000 เส้น ซึ่งจะได้ผ้าหน้ากว้างประมาณ 1 เมตร

การสอดฟันหวี

เมื่อคัดเส้นยืนเรียบร้อยแล้ว จะเป็นขั้นตอนของการสอดฟันหวี คือการนำไหมเส้นยืนแต่ละเส้นมาสอดในช่องฟันหวีให้ครบทุกเส้น โดยต้องใช้คนสองคน คนหนึ่งจับปอยไหมส่ง ให้อีกคนที่ถือไม้ตะขอยกค้อยคล่องตามลำดับเส้นยืนที่มีตามเป็นตัวกำหนด

การถักตะกอลำสำหรับเป็นตะกอเนื้อผ้า

หลังจากสอดฟันหวีเสร็จแล้ว ต้องย้ายเส้นยืนที่ม้วนไว้กับหัวม้วนไปจัดลงบนที่ ปลายอีกด้านหนึ่งของเส้นยืนจะถูกมัดไว้กับไม้ผสม คือ ไม้สำหรับม้วนผ้าที่ทอเสร็จแล้ว ส่วนหัวม้วนจะถูกมัดติดกับที่ด้วยเชือกกัน ทำให้เส้นยืนมีความตึงแขวนอยู่บนที่ แล้วคัดเส้นยืนด้วยการเลือกเส้นด้วยไม้เตรียม ถ้าเป็นผ้า 2 ตะกอ ก็เลือกเส้นยืนเป็นยกหนึ่งเส้นข่มหนึ่งเส้น ถ้าเป็นผ้า 3 ตะกอ ก็เลือกเส้นยืนยก 2 ข่ม 1 แล้วจึงใช้เชือกคล้องถักเส้นยืนให้เป็นตะกอ เสร็จแล้วจึงคล้องตะกอกับไม้เหยียบข้างล่างเพื่อเหยียบทอผ้าต่อไป

การถักตะกอยาวสำหรับบรรจุลายผ้ายก

การถักตะกอยาวมีวิธีเช่นเดียวกับการถักตะกอเนื้อผ้า เพียงแต่ไม่จำเป็นต้องเลือกเส้นยืน แต่ต้องคล้องเส้นยืนทุกเส้นโดยที่เชือกตะกอจะมีความยาวกว่ามาก

การเก็บตะกอลาย

หลังจากที่ออกแบบลายเสร็จแล้วจะมีการถอดเป็นกราฟ โดยการเขียนลายให้อยู่ในช่องกราฟ 1 ช่องกราฟแนวนอนแทนเส้นยืน 1 ช่อง ส่วนช่องกราฟแนวตั้งแทนจำนวนตะกอหรือจำนวนการพุ่งเส้นพุ่งพิเศษ

การเก็บตะกอลาย จะอาศัยการเลือกเส้นยืน ตามจังหวะลายที่ออกแบบไว้ แล้วสอดไม้เตรียมในเส้นยืน เมื่อทอดูว่าถูกต้องแล้วก็ปิดไม้ไปเก็บไว้ในตะกอยาวเพื่อทอต่อไป

เริ่มเก็บตะกอลายที่ละไม้

ตะกอที่เก็บแล้วจะสอดไว้ด้วยไม้ไผ่

กระบวนการและขั้นตอนการเตรียมไหมเส้นพุ่ง

หลังจากการฟอกไหมดิบแล้ว การเตรียมไหมสำหรับเส้นพุ่งแบบธรรมดา ก็มีวิธีเหมือนกับการเตรียมเส้นยืนทุกประการ โดยเฉพาะการย้อมสี สามารถนำใจไหมมาย้อมเป็นสีๆ แบบเดียวกับเส้นยืน เพื่อเก็บไว้ใช้ เพียงแต่ไม่ต้องนำไหมที่ย้อมเสร็จแล้วไปลงแป้ง และสามารถนำใจไหมมาปั่นเข้าอีกเก็บไว้สำหรับปั่นเข้าหลอดเล็ก เพื่อบรรจุกระสวยสำหรับทอผ้าได้เลย

สำหรับการเตรียมเส้นพุ่งสำหรับการทำมัดหมี่ในกรณีที่ออกแบบทอผ้าเป็นผ้าโฮลแบบสุรินทร์ เป็นต้น จะมีขั้นตอนที่ต่างออกไป คือ ต้องนำไหมที่ฟอกแล้วมาปั่นเข้าอีกหรือหลอด แล้วจึงจัดไหมคล้องกับหลักคันมัดหมี่ ซึ่งมีลักษณะเป็นเสากลมเล็กๆ 2 หลัก มีสำหรับวางให้ตั้งตรงให้ได้ระยะห่างระหว่างเสาสองเสานี้ เท่ากับความกว้างของหน้าผ้าที่เรากำหนดขึ้น

การคล้องไหมนี้จะทำเป็นชั้น ซึ่งในภาษาเขมร เรียกว่า ชนร์ แล้วจึงมัดเส้นไหมตามชั้นนั้นตามที่ลวดลายกำหนด ครั้งแรกต้องมัดไหมขาวเพื่อกันส่วนที่จะเป็นสีขาว, เหลือง, คราม และเขียวเอาไว้ ปลอยส่วนที่จะเป็นสีแดงและดำ แล้วจึงนำไปย้อมสีแดงด้วยครั้ง เมื่อย้อมสีแดงแล้วต้องมัดส่วนที่กำหนดให้เป็นสีแดงไว้ จากนั้นจึงแก้ส่วนที่เป็นสีเหลืองและเขียวออก เพื่อนำไหมไปย้อมสีเหลืองที่ได้จากเปลือกประโหดหรือแก่นแกล เมื่อย้อมสีเหลืองเสร็จแล้วจะต้องมัดส่วนที่กำหนดให้เป็นสีเหลืองเก็บไว้ก่อน จากนั้นจึงแก้มัดส่วนที่จะให้เป็นสีครามออกมาเพื่อนำไปย้อมคราม

หลังจากย้อมทุกสีที่ต้องการแล้วนำไหมไปล้างให้สะอาด เมื่อแกะเชือกออกทั้งหมดห้วมัดหมี่จะมีสีครบทั้ง 5 สี คือ แดง เหลือง เขียว คราม ดำ โดยไม่นับสีขาว เมื่อได้ห้วมัดหมี่แล้วต้องนำเข้าร่วงเพื่อปั่นเข้าหลอดตามลำดับ เก็บไว้ทอเส้นพุ่งเป็นผ้ามัดหมี่ต่อไป

กระบวนการและขั้นตอนการย้อมสี ของกลุ่มผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา”

การย้อมสี ของกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” จะมุ่งใช้วัสดุจากธรรมชาติทั้งหมด โดยวัสดุย้อมส่วนใหญ่จะเป็นพืชพันธุ์ที่หาได้ง่ายในท้องถิ่นรอบตัว โดยมีแม่สีหลักที่สำคัญเพียง 3 สี คือ สีแดง สีเหลือง และสีคราม

การย้อมสีแดง

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าวัสดุที่ย้อมสีแดงได้แก่ รังครั้ง ในการนี้จะกล่าวถึงการนำรังครั้งมาย้อมไหม ซึ่งกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” มีวิธีการและขั้นตอนต่างๆ ในการย้อมดังต่อไปนี้

การเตรียมน้ำครั้งสำหรับย้อมเส้นไหม

1. นำครั้งมาคัดแยกสิ่งสกปรกและเศษกิ่งไม้ออกให้หมด นำมาล้างทำความสะอาด ขัดถูส่วนที่เป็นผ้าขาวออกให้หมด จากนั้นนำไปผึ่งแดดจัดๆ ให้แห้งสนิทเพื่อไม่ให้เกิดเชื้อรา หากเก็บไว้นานๆ

นำครึ่งมาล้างให้สะอาด

2. เวลาย้อม ต้องแบ่งรังครั้งให้เพียงพอกับปริมาณไหมที่จะย้อมในแต่ละครั้ง ซึ่งโดยทั่วไป หากต้องการสีแดงเข้มสด จะใช้รังครั้งน้ำหนัก 6-7 กิโลกรัม ต่อน้ำหนักเส้นไหม 1 กิโลกรัม หากต้องการสีอ่อนก็ให้ลดปริมาณรังครั้งลงตามลำดับ จากนั้นจึงนำรังที่เตรียมไว้มาล้างใน น้ำเปล่าให้สะอาด แล้วทิ้งไว้ให้สะเด็ดน้ำ
3. ตั้งน้ำบนเตาไฟให้เดือดตลอดเวลา แบ่งครั้งที่ละน้อยลงในอ่างเคลือบ ค่อยๆ เทน้ำเดือดลงมาซังให้รังครั้งละลายสารเหนียวๆ ให้สังเกตว่าน้ำเดือดที่เทลงไปมีสีแดงเข้มละลายออกมา จากนั้นจึงเทน้ำสีแดงใส่ตุ่มเอาไว้ เทน้ำเดือดไปซังกับรังครั้งอีก ทำซ้ำแบบเดิมอีก 3-4 ครั้ง จนไม่มีสีแดงละลายออกมาอีก จึงเทกากครั้งทิ้งไป นำรังครั้งที่เหลือมาซังกับน้ำเดือดอีก และทำแบบนี้ไปเรื่อยๆ จนหมดรังครั้งที่เตรียมไว้

ซังครั้งในน้ำร้อน

เมื่อครั้งถูกความร้อนจะละลายสีแดงออกมา

4. น้ำครั้งที่ซังได้จะมีสีแดงเข้มขึ้น นำมากรองให้สะอาด แล้วนำมาต้มกับใบเหมือด ใบชงโค และใบมะขาม อย่างละ 1 ชัน ให้เดือด เพื่อเป็นตัวติดสีไม่ให้สีตกและทำให้ครั้งมีสีแดงสด ฉ่ำ เนื่องจากใบไม้ทั้ง 3 ชนิดมีความเปรี้ยว คือ มีสภาพเป็นกรด จะได้น้ำครั้งที่มียุณภาพดีสำหรับย้อมไหมต่อไป

นำครั้งที่ได้นำไปต้มกับใบไม้ที่มีคุณสมบัติช่วยยิดสี

ใบชงโคใช้ต้มกับครั่ง

ใบเหมือดใช้ต้มกับครั่ง

การเตรียมเส้นไหมเพื่อย้อมในน้ำครั่ง

1. นำเส้นไหมที่ฟอกดีแล้วมาแช่ในน้ำสะอาดทิ้งไว้ 1 ช.ม.
2. นำมะขามเปียก ½ กิโลกรัม มาละลายน้ำประมาณ 10 ลิตร แล้วกรองเอากากออก นำไปแช่เส้นไหม 1 กิโลกรัม ประมาณ 6 ชั่วโมง ถึง 1 คืน เมื่อพร้อมจะย้อมให้นำเส้นไหมที่แช่ไว้มาบิดให้สะเด็ดน้ำ แล้วผึ่งลมให้หมาด

แช่ไหมในน้ำมะขาม

การย้อมเส้นไหมในน้ำครั่ง

1. นำน้ำครั่งที่เตรียมไว้มากรองให้สะอาด ให้หมดเศษผงและเศษรังครั่ง จากนั้นนำขึ้นตั้งไฟพอให้อุ่น
2. นำเส้นไหมที่เตรียมไว้ มาจุ่มลงในอ่างย้อมน้ำครั่ง ใช้มือขยี้ให้น้ำสีซึมซับเข้าไปจับเส้นไหมให้ทั่ว
3. นำเส้นไหมในน้ำสี ไปตั้งไฟให้เดือดจัด ประมาณ 2-3 ชั่วโมง หมั่นกลับเส้นไหมไปมาให้ทั่ว เพื่อไม่ให้เส้นไหมต่าง และสังเกตน้ำครั่ง ถ้าสีของน้ำครั่งจางใสลงมาก แสดงว่าสีแดงของครั่งจับติดกับเส้นไหมจนอึดตัวพอแล้ว ให้ยกลงจากเตา

นำไหมลงต้มย้อมกับน้ำครั่งที่เตรียมไว้

4. ยกเส้นไหมขึ้นจากอ่างย้อม นำไปผึ่งลมให้เย็นแล้วบิดน้ำออกให้หมด
5. นำเส้นไหมไปกระตุกตาก โดยให้ไหมเรียงเส้นบนราวกระตุกไหม ตากแดดจัด จนแห้งสนิทประมาณ 2 วัน

การล้างเส้นไหมหลังจากการย้อมน้ำครั้งแรก

1. เมื่อเส้นไหมแห้งสนิทดีแล้ว นำมาล้างในน้ำละลายสารส้มอ่อนๆ หรือสารส้มขนาดเท่าหัวแม่เท้าต่อน้ำหนักไหม 1 กิโลกรัม ที่ต่ำละเอียด จากนั้นละลายในน้ำประมาณ 1 กะละมัง ที่จะล้างไหมพอน้ำออกสีขุ่นนิดๆ จึงใช้ล้างไหมในครั้งแรก จะทำให้เส้นไหมมีสีแดงสดใส

ล้างไหมที่ย้อมแล้ว

ไหมที่ล้างแล้ว

2. นำเส้นไหมที่ล้างในน้ำสารส้มเสร็จแล้วไปล้างในน้ำสะอาดอีกหลายๆ ครั้ง จนสีแดงส่วนที่เกินหมดไป คือ น้ำล้างที่เหลือจะต้องใสสะอาด ไม่มีสีแดงออกมาอีก
3. นำเส้นไหมที่ล้างสะอาดแล้ว ไปกระตุกให้เรียงเส้น ไม่พันกัน แล้วตากจนแห้งสนิท จะได้เส้นไหมสีแดงครั้ง เพื่อเก็บไว้ใช้งานต่อไป

ไหมที่ได้จากการย้อมครั้ง

การย้อมสีเหลือง

วัสดุย้อมสำหรับการย้อมสีเหลืองที่ทางกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร โสมา” เลือกใช้ มีพืชย้อมเพียง 3 ชนิด ได้แก่

- เปลือกประโหด ให้สีเหลืองสด อย่างเหลืองมะนาว (Lemon Yellow)
- แก่นแกแล ให้สีเหลืองทองเข้มสดใส (Yellow Cambogde)
- เปลือกลูกทับทิม ให้สีเหลืองดินนุ่มนวล เป็นเงางาม (Yellow Orche)

สาเหตุที่ต้องใช้สีเหลืองทั้งสามชนิด เนื่องจากพืชย้อมแต่ละชนิดให้เฉดสีที่แตกต่างกัน ซึ่งส่งผลต่อผืนผ้าแต่ละผืน ให้มีอารมณ์และความงามแตกต่างกัน เช่น เปลือกประโหด ไม่เหมาะที่จะนำมาย้อมสีเหลืองบนผ้า เพราะสีเหลืองที่ได้จากเปลือกประโหดมีความสดใสมาก จะไปทำลายโครงสร้างสีส่วนรวม แต่นิยมนำไปย้อมเป็นสีรองพื้นสำหรับย้อมทับด้วยครามเพื่อให้ได้สีเขียว ซึ่งจะได้สีเขียวที่งดงามไม่กระด้างทึบ แลดูสวยใสมีอากาศ มีน้ำหนักลึกลงในตัวเอง ทั้งนี้ยังสามารถควบคุมน้ำหนักของครามในการย้อมทับสีเหลืองจากเปลือกประโหด เพื่อให้ได้น้ำหนักของสีเขียวตั้งแต่ เขียวตองอ่อน เขียวมรกต จนถึงเขียวเข้มอย่างเขียวหัวเป็ด อีกด้วย

ส่วนสีเหลืองจากแก่นแกล่นั้นเป็นสีเหลืองทองในเจดสด แต่ไม่ใช่เท่ากับสีเหลืองจากเปลือกประโหด มีความเข้มข้นสูงสามารถย้อมให้สีเหลืองผสานอยู่ในโครงสร้างรวมได้ โดยไม่ทำลายบรรยากาศของสีทั้งหมด

สุดท้ายที่จะกล่าวถึง คือ สีเหลืองจากเปลือกลูกทับทิม สีที่ได้จะมีความสวยงามในตัวเอง โดยควรใช้ย้อมสีเดียวๆ เหมาะกับการทำผ้าพื้นให้ได้ผ้าสีเหลืองที่ละมุนละไม เพราะสีเหลืองที่ได้จากการย้อมด้วยเปลือกทับทิมนั้นเป็นสีที่มั่งคั่งเหลือง นุ่มนวลเป็นเงางาม

พืชย้อมที่ให้สีเหลืองทั้ง 3 ชนิดนี้นอกจากจะให้เจดสีสวยงามไปคนละแบบ เหมาะกับการใช้งานแต่ละอย่างแล้ว ยังมีความคงทน สีไม่ตกเมื่อซักและไม่ซีดจางง่าย ทนต่อแสงแดด สิ่งเหล่านี้แสดงถึงความรู้ความเข้าใจในการเลือกวัสดุธรรมชาติมาทำสีย้อม เป็นเครื่องชี้วัดภูมิปัญญาพื้นเมืองของไทยเราที่มีมาแต่โบราณ เป็นสติปัญญาที่ฉลาดลึก เข้าใจในความงามและความลงตัว ของสีแต่ละสีว่าควรจะต้องอยู่ตรงไหน ตลอดจนรู้จักคัดสรรวัสดุย้อมที่มีอายุการใช้งานได้อย่างยาวนาน

การย้อมสีเหลืองด้วยเปลือกไม้ประโหด

เปลือกไม้ประโหดให้สีเหลืองสดอย่างเหลืองมะนาว นิยมนำไปย้อมเป็นสีรองพื้นสำหรับย้อมทับด้วยคราม เพื่อให้ได้สีเขียว

การเตรียมน้ำย้อมด้วยเปลือกไม้ประโหด

1. นำเปลือกประโหดมาผึ่งแดด 1-2 วัน ให้แห้งสนิทจนกรอบ โดยจะใช้เปลือกประโหดประมาณ 2 กิโลกรัม ต่อเส้นไหมน้ำหนัก 1 กิโลกรัม
2. นำเปลือกประโหดมาตำในครกหินให้ละเอียด
3. นำเปลือกประโหดที่ละเอียดแล้ว มาแช่น้ำเปล่าในกะละมัง ที่จะใช้ต้มย้อม 2 วัน ถึง 1 สัปดาห์ (ยิ่งนานยิ่งดี)
4. นำเปลือกประโหดที่แช่น้ำแล้ว มาตั้งไฟ ต้มน้ำให้เดือดจัด และเคี่ยวให้น้ำงวดจนลดลงครึ่งหนึ่ง จึงเติมน้ำให้เต็มใหม่ และเคี่ยวต่อไปให้งวดอีก ทำซ้ำ 2-3 ครั้ง

ผงเปลือกประโหดที่ได้นำมาต้ม แล้วกรองเอาแต่น้ำสีเพื่อนำไปต้มย้อมไหม

5. น้ำงวดสุดท้ายไม่ต้องต้มอีก รอให้อุ่นดีแล้วกรองด้วยผ้าขาวบางเอาแต่น้ำสีให้ใสสะอาด จะได้สีเหลืองขุ่นๆ สำหรับเก็บไว้ใช้

การย้อมเส้นไหมในน้ำประโหด

1. นำเส้นไหมน้ำหนัก 1 กิโลกรัม (ต่อเปลือกประโหด 2 กิโลกรัม) ที่ฟอกแล้วมาแช่น้ำไว้ค้างคืน
2. ทิ้งน้ำสีที่เตรียมไว้ให้อุ่น นำเส้นไหมที่แช่ไว้แล้วมาชุบลงในน้ำสี ใช้มือขยี้ให้ทั่วถึง จากนั้นยกขึ้นตั้งไฟเพื่อต้มให้เดือดจัด จึงเติมสารส้มที่ตำละเอียดลงไปประมาณ $1\frac{1}{2}$ - 2 ช้อนแกง
3. ต้มให้เดือดต่อไปประมาณ 1 ชั่วโมง จนน้ำงวดลงเหลือครึ่งกะละมัง หรือเส้นไหมดูสีเหลืองจนอึดตัว น้ำสีใสมากจึงยกลงจากเตา
4. ยกเส้นไหมที่มีสีเหลืองสด ออกจากกะละมังต้ม แขนงไว้ให้เย็นจึงค่อยบิดให้สะเด็ดน้ำนำไปกระตุกให้เส้นไหมเรียงเส้น ผึ่งแดดให้แห้งสนิทประมาณ 1-2 วัน
5. นำเส้นไหมที่ผึ่งจนแห้งดีแล้ว มาล้างน้ำสะอาดหลายๆ น้ำจนไม่มีสีเหลืองส่วนเกินออกมาอีก แล้วจึงนำเส้นไหมไปกระตุกตากให้แห้งอีกครั้งจะได้เส้นไหมสีเหลืองสดใสสวยงาม
6. เมื่อเส้นไหมแห้งดีแล้ว นำมาล้างน้ำสะอาด หลายๆ ครั้ง จนไม่มีสีเหลืองส่วนเกินออกมาอีก จึงบิดให้หมาด แล้วกระตุกจนเรียงเส้นดี ตากให้แห้งสนิทเก็บไว้ใช้ต่อไป

ไหมที่ได้จากการย้อมด้วยเปลือกประโหด

การย้อมสีเหลืองทองด้วยแก่นแก่แล

แก่นแก่แลให้สีเหลืองทองเข้มสดใส

การเตรียมน้ำย้อมด้วยแก่นแก่แล

1. นำแก่นแก่แลแห้งมาผ่าหรือสับให้เป็นชิ้นเล็กๆ ในปริมาณ 2 กิโลกรัมต่อเส้นไหมน้ำหนัก 1 กิโลกรัม
2. นำแก่นแก่แลที่ผ่าหรือสับแล้ว มาแช่ในน้ำเปล่าประมาณ 10 ลิตร ในกะละมังที่เตรียมย้อมประมาณ 1-2 วัน (ยิ่งนานยิ่งดี)
3. นำแก่นแก่แลที่แช่น้ำไว้แล้วมาต้มให้เดือดจัด เคี่ยวให้น้ำสีเหลืองจากเนื้อไม้ออกมาเป็นสีเหลืองเข้ม จนงวดลดลงครึ่งหนึ่งแล้วเติมน้ำอีก ต้มต่อไปจนงวดลงอีกครั้งหนึ่ง
4. กรองน้ำสีที่ได้ครั้งแรกแยกใส่ภาชนะไว้ เพื่อเตรียมเป็นน้ำหัว

5. นำแก่นไม้แกลที่ต้มแล้วมาต้มซ้ำตามขั้นตอนแบบเดิมอีก และแยกน้ำเป็นน้ำที่ 2 ที่ 3 สำหรับเป็นน้ำหาง

การย้อมเส้นไหมในน้ำแกล

1. นำเส้นไหมที่ฟอกสะอาดดีแล้วมาแช่น้ำค้างคืนไว้ 1 คืน เมื่อจะย้อมให้เอาขึ้นบิดน้ำออกให้หมด
2. นำน้ำแกลที่เคี่ยวไว้ครั้งที่ 2 และ 3 มารวมกัน ต้มพออุ่นๆ จากนั้นนำเส้นไหมที่เตรียมไว้มาขยี้ให้เนื้อสีเข้าจับเส้นไหมอย่างทั่วถึง แล้วยกขึ้นตั้งไฟให้เดือด เดิมสารส้มบดละเอียดลงประมาณ 1 ช้อนแกง
3. ต้มต่อไปจนน้ำงวดลงครึ่งหนึ่ง สังเกตน้ำสีจางลงจนอ่อนใส เนื่องจากเส้นไหมดูดซับสีจนอิ่มตัวแล้วจึงยกเส้นไหมขึ้นพักจนเย็น บิดให้สะเด็ดน้ำ
4. จากนั้นนำเส้นไหมที่พักไว้มาต้มย้อมในน้ำแกลที่เป็นน้ำแรก (น้ำหัว) จนได้สีเหลืองทองเข้ม พอน้ำใสให้เติมสารส้มบดละเอียดลงเล็กน้อย จนเส้นไหมดูดสีจนอิ่มตัวแล้วจึงยกลง
5. ยกเส้นไหมที่ย้อมดีแล้วผึ่งลมให้เย็นจึงบิดให้สะเด็ดน้ำ นำไปกระตุกให้เส้นเรียงตัว แล้วผึ่งแดดจัดให้แห้งสนิท 1-2 วัน
6. เมื่อเส้นไหมแห้งดีแล้วนำมาล้างน้ำสะอาดหลายๆครั้งจนไม่มีสีเหลืองส่วนเกินออกมาอีก จึงบิดให้หมดและกระตุกจนเรียงเส้นดี ตากให้แห้งสนิทเก็บไว้ใช้ต่อไป

การย้อมสีเหลืองด้วยเปลือกลูกทับทิม

เปลือกลูกทับทิมให้สีเหลืองดินนุ่มนวล

การเตรียมน้ำย้อมด้วยเปลือกทับทิม

1. นำเปลือกลูกทับทิมมาผึ่งแดดให้แห้งสนิทจนกรอบ
2. นำเปลือกลูกทับทิมที่แห้งดีแล้ว มาตำในครกให้ละเอียด

3. แช่เปลือกลูกทับทิมที่บดละเอียดแล้วในน้ำสะอาด ประมาณ 1 สัปดาห์ (ยิ่งนานยิ่งดี)

4. นำน้ำที่แช่เปลือกลูกทับทิมไว้ มาตั้งไฟเคี่ยว เมื่อน้ำงวดลงให้เติมน้ำ เคี่ยวอีก 1-2 ครั้ง
5. กรองเอาแต่น้ำสี ให้สะอาด

ผงดเปลือกลูกทับทิมที่ได้นำมาต้มแล้วกรองเอาแต่น้ำสี

การย้อมเส้นไหมด้วยน้ำเปลือกลูกทับทิม

1. นำเส้นไหมที่ฟอกดีแล้ว มาแช่น้ำสะอาดทิ้งไว้ 1 คืน
2. พักน้ำสีที่เตรียมไว้ให้อุ่น จากนั้นนำเส้นไหมที่เตรียมไว้มาชุบน้ำสี ขยี้ให้เข้ากัน แล้วต้มให้เดือดประมาณ 1 ชั่วโมง หรือจนน้ำสีใส แสดงว่าเส้นไหมดูดสีจนหมดแล้ว
3. ยกเส้นไหมที่ย้อมแล้วขึ้นพักให้คลายร้อน แล้วบิดให้สะเด็ดน้ำ นำไปกระตุกให้เส้นไหมเรียงตัวกันดี ตากให้แห้งสนิท
4. นำเส้นไหมที่แห้งแล้วมาล้างน้ำให้สะอาดจนไม่มีสีเหลืองส่วนเกินออกมาอีก จึงนำไปกระตุก ตากให้แห้งสนิทอีกครั้ง จะได้ไหมสีเหลืองหม่นที่อ่อนละมุนใส เป็นเงางามไว้ใช้งานต่อไป

ไหมที่ได้จากการย้อมด้วยเปลือกลูกทับทิม

การย้อมสีคราม

สำหรับย้อมสีน้ำเงินหรือสีคราม

การทำสีครามจากต้นคราม

ชาวบ้านจะหว่านเมล็ดครามช่วงต้นฤดูฝน โดยจะเจริญเติบโตจนใช้งานได้ช่วงต้นฤดูหนาว โดยสังเกตต้นครามจะมีใบแก่เต็มที และเริ่มออกดอก ออกฝัก หรือสังเกตน้ำค้างในตอนเช้า จะชะสีน้ำเงินจากใบคราม ให้มีสีน้ำเงินหล่นอยู่บนดิน บริเวณโคนต้นคราม

เมื่อถึงเวลานั้นชาวบ้านจะเกี่ยวครามทั้งต้นมามัดเป็นฟ่อนแล้วนำมาแช่น้ำในภาชนะ เช่น ตุ่มน้ำ ประมาณ 1-2 วัน โดยกลับฟ่อนคราม 1 ครั้ง พอใบมีความเปื่อยและน้ำที่แช่ครามกลายเป็นสีเขียว น้ำทะเลสดใส่จึงเอาฟ่อนครามออกจากภาชนะ จากนั้นนำปูนกินหมากในปริมาณที่เหมาะสม มากวนตักขึ้นตักลงเป็นเวลานานจนขึ้นฟอง เป็นการเพิ่มออกซิเจนให้น้ำแช่คราม แล้วทิ้งไว้ 1 คืน

ป๋อคราม

หลังจากนั้นสีครามจะตกตะกอนนอนอยู่ก้นภาชนะ ส่วนน้ำแช่ครามที่เคยมีสีน้ำทะเลสดใสจะเปลี่ยนเป็นน้ำสีน้ำตาลเข้ม ค่อยๆ รินน้ำที่มีสีน้ำตาลเข้มใส่นั้นทิ้งไป คงเหลือไว้แต่ตะกอนสีน้ำเงินเข้มข้น ให้นำมาปั่นเป็นก้อนขนาดเท่าผลส้มเขียวหวานขนาดเล็ก ผึ่งตากแดดให้แห้งสนิทเพื่อเก็บไว้ย้อมต่อไป

ก้อนครามเก็บไว้ใช้แบบแห้ง

การทำเนื้อครามให้เป็นสี สำหรับย้อมเส้นไหม

เนื้อครามสีน้ำเงินที่ได้มาข้างต้นนั้นยังไม่สามารถนำมาใช้ย้อมเส้นไหมได้ เพราะจะต้องนำมาก่อหม้อนิลหรือหม้อครุก่อน การก่อกหม้อครุค่อนข้างยากเนื่องจากแต่ละหมู่บ้านมีผู้ย้อมครามเป็นน้อยคน ทั้งยังนิยมสืบทอดให้กันเป็นมรดกตกทอดอีกด้วย

การก่อกหม้อครุ คือ การทำน้ำต่างที่เผาจากขี้เถ้าของเหง้ากล้วยส่วนหนึ่งและน้ำเปรี้ยวจากการต้มมัดแดงส่วนหนึ่ง มาผสมกันในหม้อดินในปริมาณเท่ากัน โดยน้ำจากการผสมน้ำต่างเหง้ากล้วยกับน้ำเปรี้ยวจากมัดแดงนี้ ชาวบ้านเชื้อสายเขมร เรียกว่า น้ำเทลียะ หรือน้ำท่า จากนั้นนำก้อนครามมาคลึงด้วยมือในน้ำต่างนั้นกลางแดดจัด ให้ก้อนครามละลายช้าๆ ต้องทำทุกวัน ประมาณ 7-10 วัน ก้อนครามจึงจะละลายจนหมด

หลังจากนั้นต้องนำหม้อครามมาผึ่งแดดทุกวันและต้องตักน้ำครามเทขึ้นเทลงทุกวัน เรียกว่า ก้นจระึก จนมีฟองเกิดขึ้น แล้วนำไปเก็บในที่มืดจนมีฟองเป็นจำนวนมาก หลังจากนั้นให้สังเกตจะเกิดฝ้าขึ้นมาเป็นสีเหลือง เรียกว่า ดอกคราม และน้ำครามจะกลายเป็นสีน้ำเงินเข้ม ไม่ใสเหมือนเมื่อก่อน ซึ่งน้ำครามในขั้นนี้สามารถใช้ย้อมฝ้ายได้

อ่างเพาะคราม

ต้องนำมาผึ่งแดดทุกวัน

โจกครามให้มีฟอง

จากนั้นต้องคอยสังเกตหม้อครามให้มีความเหมาะสม ต้องรอให้น้ำครามและน้ำคราม
เปลี่ยนเป็นจากสีน้ำเงินกลายเป็นสีเขียวมรกตจึงจะใช้อย้อมไหมได้

การย้อมเส้นไหมในน้ำคราม

1. เตรียมน้ำต่างและน้ำเปรี้ยวจากผลไม้รสเปรี้ยวต่างๆ เช่น มะขาม, มะกรูด, มะเฟือง ในปริมาณเท่ากัน มาผสมกันให้เหมาะสมกับปริมาณเส้นไหมที่จะย้อม
2. ละลายเนื้อคราม โดยจะใช้ครามเปียกหรือครามก้อนก็ได้ ให้ละลายในน้ำที่เตรียม ไว้ในอ่าง
3. ตักน้ำครามในหม้อครุลงมาผสมเล็กน้อย ทั้งไว้ 1 คั้น ครามก็พร้อมจะย้อมไหมได้ โดยสังเกตจากน้ำครามและเนื้อครามทั้งหมดเปลี่ยนเป็นสีเขียวสด
4. นำเส้นไหมที่ฟอกแล้ว มาแช่น้ำ 1 คั้น แล้วบิดให้สะเด็ดน้ำ ทั้งให้หมาด
5. นำหม้อครามไปตากแดดให้ร้อนแล้วตักน้ำครามที่ผสมไว้มาใส่ภาชนะ ต้องระวังไม่ตกตะกอนเนื้อครามขึ้นมา จากนั้นนำเส้นไหมลงไปขยี้ให้ทั่ว ให้ซึมเข้าถึงเส้นใย

6. ย้อมซ้ำหลายๆ ครั้งจนได้เส้นไหมสีครามเข้มตามที่ต้องการ

7. ผึ่งแดดจัดๆ ให้แห้งสนิทประมาณ 2 วัน
8. นำเส้นไหมมาล้างในน้ำละลายสารส้มเช่นเดียวกับการย้อมด้วยรังครั้ง
9. จากนั้นล้างน้ำสะอาดจนสีน้ำเงินส่วนเกินออกจนหมด เป็นน้ำสะอาดใส ซึ่งส่วนใหญ่การย้อมครามจะไม่ค่อยมีส่วนเกิน เมื่อล้างแค่ 1 ครั้ง น้ำล้างก็จะสะอาดใส โดยครามจะไม่ตกอีกเลย และมีความทนทานกว่าการย้อมฝ้าย
10. กระจุกให้ไหมเรียงเส้น ผึ่งแดดให้แห้งสนิท เก็บไว้ใช้ต่อไป

ไหมที่ได้จากการย้อมคราม

ตาราง 1 รายชื่อต้นไม้ในกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” ใช้เป็นวัตถุดิบในการย้อมสีไหม

Thai name	Scientific name	Family	English	ส่วนที่ใช้
1.กล้วยน้ำว้า (กลาง) กล้วยอีออง (อีสาน) กล้วยไข่, กล้วยใต้, กล้วยส้ม, กล้วยหอม, กล้วย มณีอ่อง (เหนือ) กล้วยยะไข่, กล้วยสะกุก, กล้วยเจก, กล้วยเหล็ก (ตะวันออก)	<i>Musa sapientum</i> Linn.	MUSACEAE	Banana Cultivated Banana	เหง้า ใช้เผาเป็นขี้เถ้า สำหรับทำน้ำต่างเพื่อ ในการฟอกสีเส้นไหม และย้อมคราม
2.เข (อีสาน) น้ำเคียวไซ้, หนามเข, แหรงเกล (ใต้) แกแล, เหลือง, สำปี, ข้างงา, ตีอก (เหนือ)	<i>Maclura cochinchinensis</i> (Lour.) Corner	MORACEAE	-	แก่น ใช้ย้อมสีเหลือง ทอง
3.ชงโคนา, ชงโคใบเล็ก (กลาง) ส้มเสี้ยว (อีสาน) เสี้ยว (เหนือ) เสี้ยว (ตะวันออก)	<i>Bauhinia racemosa</i> Lamk.	CAESALPINIACEAE	-	ใบ ใช้เป็นตัวติดสีใน การย้อมครั้ง
4.มะขาม (กลาง) หมากขาม (อีสาน) ม่องโคล้ง (ตะวันตก) มอดเล, ส้มอเถล, หมากแกว (เหนือ)	<i>Tamarindus indica</i> L.	CAESALPINIACEAE	Tamarind	ใช้ฟอกสีไหม สำหรับ ย้อมครั้งและคราม และเป็นตัวติดสี

Thai name	Scientific name	Family	English	ส่วนที่ใช้
5.คราม (ทั่วไป)	<i>Indigifera tinctoria</i> Linn.	PAPILIONIACEAE	Indigo	ต้น ย้อมสีน้ำเงิน
6.ครั่ง (ทั่วไป)	<i>Laccifer lacca</i> Kerr	LACIFERIDAE	Coccidac	รัง ตัวแมลงย้อมสีแดง
7.มะพูด, จำพูด (กลาง) ประโหด, ปราโหด (อีสาน) ประหุด (เหนือ) จระเข้, ตะพูด, ส้มปอง, ส้มม่วง (ตะวันออก)	<i>Garcinia vilersiana</i> Pierre	CLUSIACEAE (GUTTIFERAE)	-	เปลือก ย้อมสีเหลือง สด (เหลืองมะนาว)
8.ทับทิม	<i>Punica granatum</i> Linn.	PUNICACEAE	Pomgranate	เปลือกผล ย้อมสีเหลือง
9.ชะมวง	<i>Garcinia cowa</i>	CLUSIACEAE	Cowa	ใบ
10.มะกรูด	<i>Citrus hystrix</i> D.C	RUTACEAE	Leech lime	ผล
11.มะเฟือง	<i>Averhoa carambola</i> L.	SYMPLOCACEAE	Star fruit	ผล
12.ใบเหมือด	<i>Symplocos racemosa</i>	SYMPLOCACEAE	-	ใบ ใช้น้ำผสมการย้อม ครั้ง
13.สารส้ม	Potassium Aluminium Sulfate $KAl(SO_4)_2$	-	Alum	สารส้ม ใช้เป็นตัวติด สี
14.มดแดง	<i>Oecophylla smaragdina</i> Fabricius	FOEMICIDAE	Red tree-ant	Formic Acid ใช้น้ำ น้ำเปรี้ยว

ตาราง 2 รายชื่อพืชย้อมที่ให้สี ที่กลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” จังหวัดสุรินทร์ เลือกใช้

ชื่อภาคกลาง	ชื่อภาคอีสาน	ชื่อพฤกษศาสตร์	ส่วนที่ใช้ย้อม	ตัวติดสีที่ใช้	สีที่ได้	ความคงทนของสี ต่อแสง
1. แกแล, สั้งขี้, เหลือง	เข	<i>Maclura cochinchinensis</i> (Lour.) Corner	แก่น	สารส้ม	เหลือง	2 (สีเข้มขึ้น)
2. มะพูด, จำพูด	ประโหด, ปราโฮด	<i>Garcinia vilersiana</i> Pierre	เปลือก	สารส้ม	เหลือง	2
3. ครั่ง	ครั่ง	<i>Laccifer lacca</i> Kerr	รังครั่ง	สารส้ม, น้ำบาดาล, ใบ ขงโค	แดง	3
4. คราม	คราม	<i>Indigifera tinctoria</i> Linn.	ใบ	น้ำต่างจากใบขงโค, ใบเหมือด + ใบโม่ง	น้ำเงิน	2-3
5. ทับทิม	ทับทิม	<i>Punica granatum</i> Linn.	เปลือกผลทับทิม		เหลือง	ไม่พบข้อมูล

หมายเหตุ : การทดสอบความคงทนของสี ทดสอบมาตรฐาน ISO 105- B02 ด้วย Carbon aro lamp จำนวน 10 ชั่วโมง ทดสอบโดยส่วนอุตสาหกรรม

สิ่งทอ สำนักพัฒนาอุตสาหกรรมรายสาขา ระดับความคงทนของสีต่อแสง แบ่งเป็น 4 ระดับ ดังนี้

ระดับ 1 คุณภาพต่ำมาก (Very Poor)

ระดับ 2 ต่ำ (Poor)

ระดับ 3 ปานกลาง (Fair)

ระดับ 4 ดี (Good)

สีผสม : ยกตัวอย่างเช่นการย้อมสีเขียว ได้จากการย้อมสีเหลืองด้วยเปลือกประโหดแล้ว
ย้อมทับด้วยคราม ดังนี้

นำเส้นไหมสีเหลืองที่ย้อมด้วยเปลือกประโหดมาย้อมทับด้วยคราม

กระตุกให้ไหมเรียงเส้น ผึ่งแดดให้แห้งสนิท เก็บไว้ใช้ต่อไป

เส้นไหมสีต่าง ๆ ที่เกิดจากการย้อมด้วยแม่สีหลักเพียง 3 สี

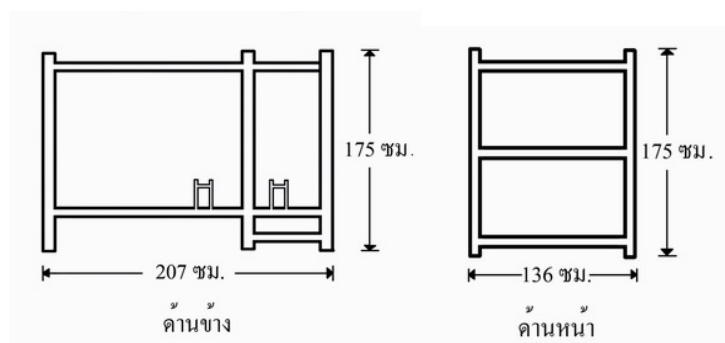

กระบวนการทอผ้าไหมยกทองของกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา”

กี่ทอผ้า

กี่ทอผ้าไหมยกทองของกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” เป็นกี่แบบพื้นบ้านดั้งเดิม ที่ใช้กันทั่วไปในแถบจังหวัดสุรินทร์มาแต่เดิม โดยมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงขนาดให้มีหน้ากว้างมากขึ้น ตามผ้าที่ออกแบบเป็นพิเศษ ซึ่งต้องปรับวิธีการทอให้มีคนทออย่างน้อย 4 คน โดยคนหนึ่งมีหน้าที่พุ่งกระสวยทอผ้า อีก 2 คนอยู่ประจำตะกอยาวซ้ายและขวาทำหน้าที่ปิดตะกอให้ลงตามลำดับลายและม้วนยกตะกอยาวให้เส้นยืนแยกออกตามจังหวะลาย เพื่อให้คนทอพุ่งกระสวยเส้นพุ่งพิเศษให้เป็นลายผ้ายกได้ ส่วนอีกคนอยู่ประจำตะกอยาวข้างล่างทำหน้าที่รับไม้ตะกอที่คนข้างบนส่งลงไป เพื่อจัดให้มีระเบียบและส่งไม้ตะกอจากข้างล่างขึ้นมาให้คนที่ประจำตะกอข้างบน

กี่ทอผ้าไหมทั่วไป

กี่ทอผ้าของกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา”

สร้างกี่ให้กว้างขึ้น

ต้องตั้งก๊บนโรงทอที่ยกพื้นสูงมีพื้นที่ด้านบนและด้านล่างสำหรับทอตะกอ

ขั้นตอนการจัดสร้างและทอผ้าไหมยกทอง 1000 ตะกอ : กรณีศึกษากลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมมา” จังหวัดสุรินทร์

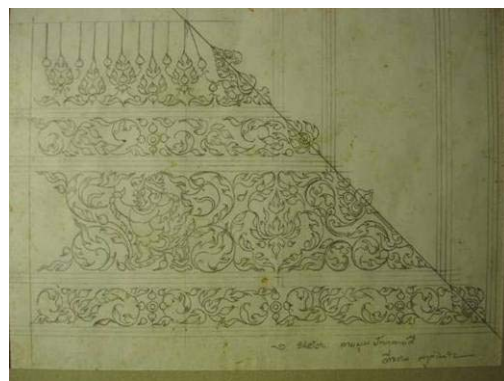
ในการนี้ผู้วิจัยใช้ประชากรผ้าในกลุ่มที่ 2 คือ ผ้าคลุมพระอังสาลายครองราชย์ ซึ่งรัฐบาลสั่งทอเพื่อทูลเกล้า ฯ ถวายสมเด็จพระราชินีและพระชายาในพระราชอาคันตุกะที่เสด็จ ฯ มาร่วมงานพระราชพิธีฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี เป็นตัวอย่างในการอธิบายขั้นตอนการจัดสร้างและทอผ้าไหมยกทอง 1000 ตะกอ : กรณีศึกษากลุ่มทอผ้ายกทอง“จันทร์ โสมมา” จังหวัดสุรินทร์

ทั้งนี้เนื่องจากเป็นกลุ่มประชากรในงานวิจัยครั้งนี้ที่มีความซับซ้อนที่สุดที่กระบวนการทอยังคงดำเนินอยู่ โดยงานจะเริ่มขึ้นหลังจากการ Study และสรุปแบบกับผู้สั่งทอ ดังต่อไปนี้

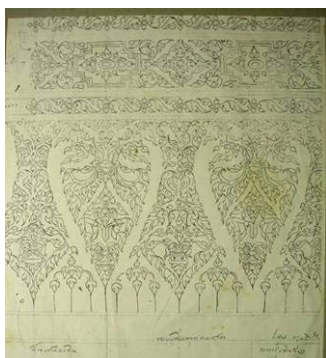
ขั้นที่ 1 ต้นแบบร่างเส้นดินสอโดยวิรัชธรรม ตระกูลเงินไทย เป็น Free Hand Sketch ซึ่งผู้ออกแบบกล่าวว่าตอนลายผ้าชุดนี้ออกแบบครั้งแรกตั้งแต่ปี 2541 สำหรับเป็นงานปัก ภาพหลังจึงปรับเปลี่ยนเพื่อใช้เป็นงานทอ ซึ่งงานที่สมบูรณ์จะต้องมีการยวเชิง 3 ชั้นแต่ปรับเปลี่ยนมาใช้เพียงชั้นเดียว

ทองผ้า

กรอบผ้า : สักเวียน

กรวยเชิง

ตราสัญลักษณ์ : ลายพิเศษ

ขั้นที่ 2 ต้นแบบลงสีที่ใช้นำเสนอผลงานต่อรัฐบาล

ท้องผ้า

กรอบผ้า : สังเวียน

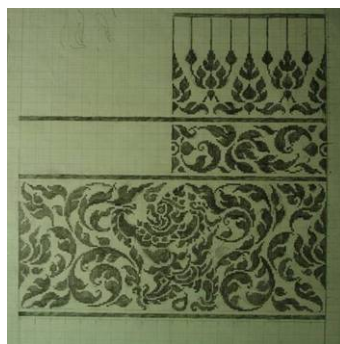
กรวยเชิง

ทั้งนี้วีรกรรมอธิบายว่าเมื่อเสร็จสิ้นกระบวนการทอแล้วอาจจะเก็บแบบไว้บ้างหรือทิ้งไปเลย เนื่องจากการออกแบบเป็นเรื่องที่ถนัดจึงไม่มีใครให้ความสำคัญกับการเก็บรวบรวม นอกจากจะเป็นงานที่ออกแบบไว้แต่ยังไม่ดำเนินการ

ขั้นที่ 3 ถ่ายแบบแปลงลงช่องกราฟโดยนิรันดร์ ไทรเล็กทิม

ท้องผ้า

กรอบผ้า : สังเวียน

กรวยเชิง

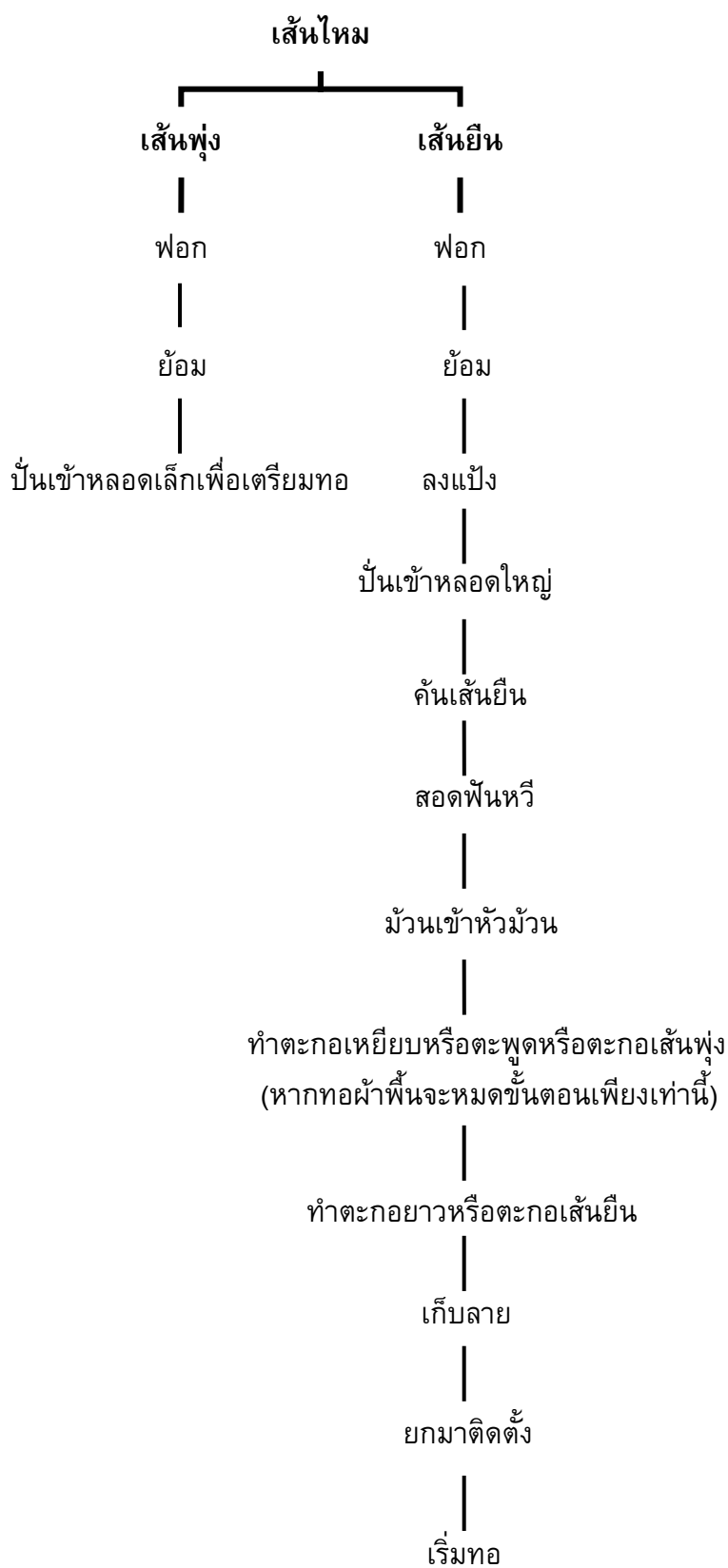

ตราสัญลักษณ์ฯ

ทั้งนี้การถ่ายภาพเคยทำด้วยคอมพิวเตอร์แต่ลวดลายที่ออกมาไม่น่าสนใจ ดังนั้นแผนออกแบบจึงต้องถ่ายภาพด้วยมือเนื่องจากเวลาเป็นกราฟจะต้องมีการลบ การลดและเพิ่มเพื่อให้ได้องค์และธรรมชาติของเส้นไหม ซึ่งที่ผ่านมาคอมพิวเตอร์ไม่สามารถทำได้อย่างที่ต้องการ ในขั้นตอนนี้จะต้องคำนวณเส้นเพื่อเตรียมการทอต่อไปด้วย

ในการออกแบบรูปแบบและลวดลายของผ้าไหมยกทอง มีข้อจำกัดบางประการ ยกตัวอย่างเช่น การกำหนดช่องลายหรือ space คือ ลวดลายของผ้ายก ควรระวังไม่ให้ห่างกันเกินไป (ไม่ควรเกิน 5 ช่องฟืม) เนื่องจากจะทำให้เส้นไหมที่ขมไว้ด้านหลังของผ้ายาวมาก แต่ในด้านการใช้สีไม่มีข้อจำกัดใดๆ

ขั้นที่ 4 การเตรียมไหมก่อนทอ ทั้งนี้ต้องคัดเส้นไหมน้อยและไหมทองให้มีขนาดเท่ากัน

ขั้นที่ 5 การทำตะกอลเพื่อเก็บลาย

ขั้นที่ 6 คั่นเส้นยืน

ขั้นที่ 7 ขยายกราฟ 400% แล้วจัดวางตามPattern

ขั้นที่ 8 เริ่มเก็บตะกอลลายที่ละไม้

ตะกอลที่เก็บแล้วจะสอดไว้ด้วยไม้ไผ่

ขั้นที่ 9 การถายลาย จากกี่แม่สู่กี่ลูก จำนวน 16 กี่

หลังจากเก็บตะกอลายกี่แม่ครบทั้ง 1081 ไม่นานแล้ว จึงเตรียมถายลายจากกี่แม่สู่กี่ทออีก 16 กี่

กี่ทอผ้าต้องมีพื้นที่ด้านล่างสำหรับทอดตะกอลงมา

ด้านล่าง ไต่ก็มีผู้ช่วยส่งลายอีก 1 คน

ถายลายสู่กี่ ทั้ง 16 กี่เรียบร้อยแล้ว

ขั้นที่ 10 การทอเช็ดลายในขณะที่ถายตะกอ

ลายที่ทอเช็ดแล้วด้วยไหมขาว

ทอยกไหมแบบเห็นลายเพียงด้านเดียว

การทอแบบเห็นลายด้านเดียว คือ ด้านหลังผ้าไม่เห็นลายข้มจะเห็นเพียงรอยบางๆ ทั้งนี้มีเทคนิคพื้นเมืองของจังหวัดสุรินทร์อย่างหนึ่งคล้ายกันนี้เรียกว่า “ฉลุเล็ก” ซึ่งผู้ออกแบบนำมาประยุกต์ใช้ แต่ในส่วนที่ทอยกทองจะไม่เก็บไหมทองเข้าไปข้างในเช่นนั้นเพราะจะทำให้ผ้าหนา อีกประการหนึ่งคือหากไหมทองเข้าไปอยู่ในเนื้อผ้าจะทำให้ผ้าวิบวับขึ้นมาส่งผลให้เห็นลวดลายไม่ชัดเจน

ในการทำตะกอเนื้อของสังเวียนกับตะกอเนื้อของห้องผ้านั้นแตกต่างกัน เป็นคนละตะกอกัน ในการนี้ตะกอเนื้อ คือ ตะกอที่ทำให้ไหมสานกันเป็นเนื้อผ้าโดยลวดลายของยกไหมจะไม่โผล่ออกมาด้านหลังแต่จะเป็นเนื้อผ้าเลย

ขั้นที่ 11 เริ่มทอจริงด้วยไหมทอง

คนทอ (ฟุ้งกระสวย) 2 คน

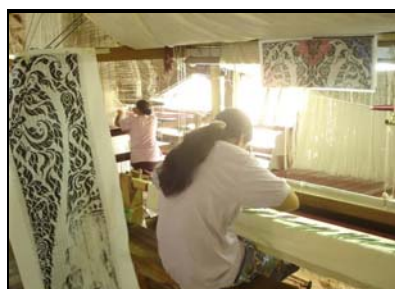

คนปัดลายข้างบน 2 คน

คนรับไม้ข้างล่าง 1-2 คน

ในการทอเป็นการทอกลับด้านเนื่องจากใช้เทคนิคเกาะ นอกจากจะทอเกาะเพื่อสอดสีต่าง ๆ ตรงช่องแขวะแล้วยังต้องทอเกาะตรงขอบสังเวียนกับท้องผ้า เนื่องจากท้องผ้าเป็นการทอยกไหมส่วนสังเวียนเป็นการทอยกทองทำให้พุ่งกระสวยตลอดไม่ได้ อย่างไรก็ตามเมื่อเกี่ยวเส้นเพื่อต่อลายกันแล้ว เนื้อผ้าไม่เกิดการเลื่อมเส้นกันเพราะในขั้นตอนเตรียมการทอนั้น จะต้องหาเส้นไหมสีและไหมทองให้มีขนาดเท่ากัน

ผู้ทอจะต้องดูกราฟลายประกอบในการทอเพื่อทราบตำแหน่งที่ต้องการสอดสี

ขณะทอเกาะ

กระสวยที่ใช้แยกอิสระจากกัน

เมื่อมองจากใต้ก็จะเห็นลายด้านถูกอยู่ด้านล่าง

การทอเกาะเป็นส่วนที่ยากที่สุด เพราะต้องแบ่งเส้นพุ่งซึ่งปกติจะมีเพียงเส้นเดียวให้เป็นเส้นสีแดง สีฟ้า สีเขียว หรือสลับกัน ต้องการที่สีก็บ่งเป็นเท่านั้นกระสวย แล้วจังหวะที่ห่างกันก็ต้องแบ่งเป็น 1 กระสวย 1 กระสวย จากนั้นมาคล้องกันเป็นลูกโซ่จึงเรียกว่า “ทอเกาะ” เมื่อคล้องกันหมดทุกเส้นครบหน้าผ้าแล้วจึงกระทบฟืมครั้งหนึ่ง

ชั้นที่ 12 ตราสัญลักษณ์ งานฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี พุทธศักราช 2549

ลายพิเศษ : ใช้เทคนิคการจกไหมทอง

ชั้นที่ 13 ผ้าคลุมพระอังสาที่เริ่มทอชุดแรก ท้องผ้าสีเหลืองทอง

รายละเอียดของลวดลาย

ท้องผ้า : ผูกเป็นลายนารายณ์ทรงสุบรรณ
ลายก้านแย่งประดิษฐ์เป็นลายครุฑเสี้ยว

ลายมุมของสังเวียนผ้า
ประกอบด้วยลายครุฑเคล้ากระหนก

ตราสัญลักษณ์ งานฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี
ใช้เทคนิคการจกไหมทองบนลายยกไหม

ลายกรวยเชิงผูกเป็นลายครุฑพรม
ใช้เทคนิคการทอเกาะไหมในช่องแขวะ

ขั้นที่ 14 การตกแต่ง ผ้าที่เสร็จแล้วจะนำไปซักเอาแป้งออกแล้วรีด จากนั้นจึงนำไปปักชายครุย

แผนตกแต่งใช้หินโมรากวดเงาเส้นไหมทอง

บุชับด้านหลังด้วยผ้าไหมสีพื้นโดยการสอยมือ

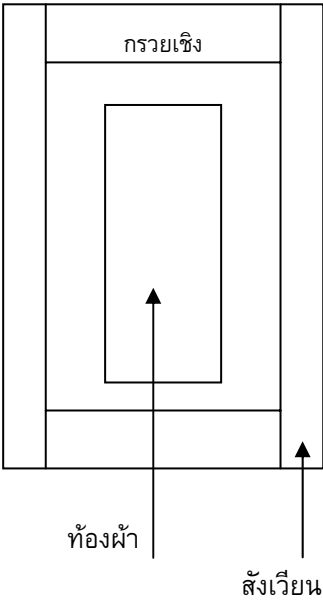
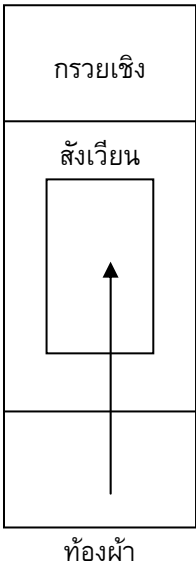

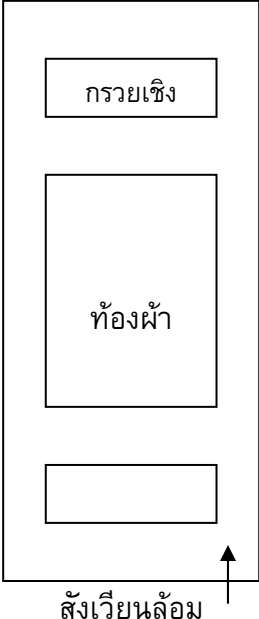
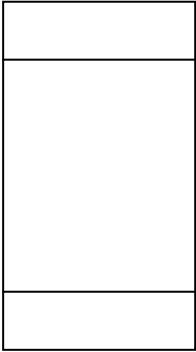
ผ้าที่เตรียมส่งมอบจะม้วนเข้าแกนและบรรจุในถุงผ้า

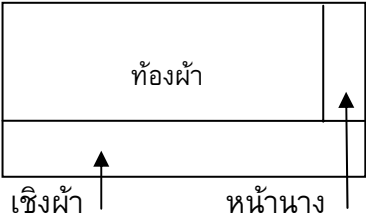
ผ้าคลุมพระอังสาที่ทอเสร็จเรียบร้อยแล้ว

ตาราง 3 แสดงผลการศึกษาองค์ประกอบผ้าของผ้าไหมยกทอง 1000 ตะกอ : กรณีศึกษา
กลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมมา” จังหวัดสุรินทร์ โดยแบ่งเป็น 5 กลุ่ม ตามเกณฑ์ของ
ธีรพันธุ์ จันทร์เจริญ ดังนี้

การจัดวางองค์ประกอบ	กลุ่มตัวอย่าง		
	กลุ่มที่ 1	กลุ่มที่ 2	กลุ่มที่ 3
1. แบบมีกรอบมีเชิง แบบที่ 1.1 แบบที่ 1.2 	-	-	ก.3-001 ถึง 004 ก.3-005, 006 จำนวน 6 ผืน
	ก.1-009 ถึง 014 จำนวน 13 ผืน	ก.2-001 ถึง 005 จำนวน 20 ผืน	-

แบบที่ 1.3 สังเวียนล้อม	-	-	ก.3-018, 019 จำนวน 2 ผืน
2. แบบมีเชิงไม่มีกรอบ 	-	ก.2-006 จำนวน 4 ผืน	ก.3-009, 010 ก.3-014 ถึง 017 จำนวน 6 ผืน
3. แบบมีกรอบไม่มีเชิง 	-	-	-

4. แบบไม่มีกรอบไม่มีเชิง แบบที่ 4.1 : ทอเป็นพับสำหรับตัดเสื้อ กางเกง หรือกระโปรง ตลอดจนใช้ตัดเย็บเป็นสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ แบบที่ 4.2 : ทอเป็นผืนขนาดแตกต่างกันตามหน้าที่ใช้สอย ได้แก่ ผ้านุ่ง 90 X 100 ซม. ผ้าห่ม ขนาด 70 X 185 ซม. เป็นต้น	ก.1-001 ถึง 008 จำนวน 21 ผืน -	- -	ก.3-007, 008 จำนวน 2 ผืน -
5. แบบพิเศษ แบบที่ 5.1 : ทอเฉพาะสั่งเวียน แบบที่ 5.2 : ทอลายริ้วล้อมเป็นกรอบสี่เหลี่ยมสำหรับเป็นผ้าเช็ดปาก แบบอื่น ๆ 	- - - -	- - - -	ก.3-013 จำนวน 1 ผืน - ก.3-011 ก.3-012 จำนวน 2 ผืน

ตาราง 4 แสดงผลการศึกษาลวดลายของผ้าไหมยกทอง 1000 ตะกอ : กรณีศึกษากลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” จังหวัดสุรินทร์
โดยแบ่งเป็น 5 กลุ่ม ตามเกณฑ์ของธีรพันธุ์ จันทร์เจริญ ดังนี้

กลุ่มลายที่ใช้	กลุ่มตัวอย่าง		
	กลุ่มที่ 1	กลุ่มที่ 2	กลุ่มที่ 3
1. ลายพรรณพฤกษา	ก.1-006 ถึง 008 จำนวน 3 ผืน	-	-
2. ลายเรขาคณิต	-	-	ก.3-007, 008 จำนวน 2 ผืน
3. ลายกระหนก	ก.1-001 ถึง 014 จำนวน 34 ผืน	ก.2-001 ถึง 006 จำนวน 24 ผืน	ก.3-001 ถึง 019 จำนวน 19 ผืน
4. ลายตัวภาพ	ก.1-001 ถึง 008 จำนวน 18 ผืน	ก.001 ถึง 005 จำนวน 20 ผืน	ก.3-001 ถึง 004, 009 จำนวน 5 ผืน
5. ลายพิเศษ	-	ก.2-001 ถึง 005 จำนวน 20 ผืน	-

ตาราง 5 แสดงผลการศึกษาการใช้สีของผ้าไหมยกทอง 1000 ตะกอ : กรณีศึกษากลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” จังหวัดสุรินทร์
ตามหลักทฤษฎีสี ปรากฏผลดังนี้

กลุ่มสีที่ใช้	กลุ่มตัวอย่าง					
	กลุ่มที่ 1		กลุ่มที่ 2		กลุ่มที่ 3	
	สีหลัก	สีรอง	สีหลัก	สีรอง	สีหลัก	สีรอง
1. แม่สี : สีแดง, สีเมืงมะขาม สีชมพู	ก.1-001, 002, 006, 009 จำนวน 11 ผืน	ก.1-009 ถึง 014 (13 ผืน)	ก.2-004 จำนวน 4 ผืน	ก.1-001 ถึง 006 (24 ผืน)	ก.3-003, 004, 007, 010, 012, 015, 016, 019 จำนวน 8 ผืน	ก.3-001 ถึง 006,009 ถึง 016,018, 019 (16 ผืน)
สีเหลือง	ก.1-010, 011 จำนวน 4 ผืน	ก.1-011 (2 ผืน)	ก.2-005 จำนวน 4 ผืน	-	ก.3-002 จำนวน 1 ผืน	ก.3-001 ถึง 006, 009, 012, 013 (9 ผืน)
สีน้ำเงิน	ก.1-003, 012 จำนวน 5 ผืน	-	ก.2-001, 002 จำนวน 8 ผืน	-	ก.3-001, 009, 011, 013, 017 จำนวน 5 ผืน	ก.3-001 ถึง 003, 005, 008, 010 ถึง 014,016, 017 (11 ผืน)
2. แม่ผสม : สีส้ม	ก.1-014 จำนวน 2 ผืน	-	-	ก.2-006 (4 ผืน)	-	ก.3-004 (1 ผืน)
สีม่วง	ก.1-004, 007 จำนวน 5 ผืน	ก.1-009 ถึง 014 (13 ผืน)	ก.2-006 จำนวน 4 ผืน	ก.2-001 ถึง 006 (24 ผืน)	ก.3-008, 018 จำนวน 2 ผืน	ก.3-001 ถึง 006, 012, 015 ถึง 017 (10 ผืน)
สีเขียว	ก.1-005, 008, 013 จำนวน 7 ผืน	ก.1-009 ถึง 014 (13 ผืน)	ก.2-003 จำนวน 4 ผืน	ก.2-001 ถึง 005 (20 ผืน)	ก.3-014 จำนวน 1 ผืน	ก.3-001 ถึง 003, 005, 006, 009, 010, 011, 018, 019 (10 ผืน)
3. สีพิเศษ สีทองจากไหมทอง	-	ก.1-001 ถึง 014 (34 ผืน)	-	ก.2-001 ถึง 006 จำนวน 24 ผืน	ก.3-005, 006 จำนวน 2 ผืน	ก.3-001 ถึง 019 (19 ผืน)

ตาราง 6 แสดงผลการศึกษาเทคนิคการทอของผ้าไหมยกทอ 1000 ตะกอ : กรณีศึกษากลุ่มทอผ้ายกทอ “จันทร์ โสมา” จังหวัดสุรินทร์
ปรากฏผลดังนี้

เทคนิคการทอ	กลุ่มตัวอย่าง					
	กลุ่มที่ 1		กลุ่มที่ 2		กลุ่มที่ 3	
	เทคนิคหลัก	เทคนิครอง	เทคนิคหลัก	เทคนิครอง	เทคนิคหลัก	เทคนิครอง
1. ทอยก - ทอยกใหม่	ก.1-001 ถึง 014 จำนวน 34 ผืน	-	ก.2-001 ถึง 005 จำนวน 20 ผืน	-	ก.3-007, 008 จำนวน 2 ผืน	ก.3-001 ถึง 019 (19 ผืน)
- ทอยกทอ	ก.1-009 ถึง 014 จำนวน 13 ผืน	-	ก.2-001 ถึง 006 จำนวน 24 ผืน	-	ก.3-001 ถึง 019 จำนวน 19 ผืน	-
2. ทอขีด	-	-	-	-	-	ก.3-016 (1 ผืน)
3. ทอจก	ก.1-001 ถึง 008 จำนวน 21 ผืน	-	-	ก.2-001 ถึง 005 (20 ผืน)	ก.3-007, 008 จำนวน 2 ผืน	
4. ทอเกาะ	-	ก.1-009 ถึง 014 (34 ผืน)	-	ก.2-001 ถึง 005 (20 ผืน)	-	ก.3-018, 019 (2 ผืน)
5. มัดหมี่	-	ก.1-001 ถึง 014 (34 ผืน)	-	-	ก.3-016 จำนวน 1 ผืน	-
6. ทอผ้าพื้น	-	-	ก.2-006 จำนวน 4 ผืน	-	ก.3-017 ถึง 019 จำนวน 3 ผืน	-

ตาราง 7 ตารางเปรียบเทียบผ้าไหมยกทอง 1000 ตะกอ : กรณีศึกษากลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมมา” จังหวัดสุรินทร์ กับ ผ้าที่ใช้ในราชสำนักโบราณและผ้าพื้นบ้าน จังหวัดสุรินทร์ จากประเด็นที่ทำการศึกษารากฐานผลดังนี้

ประเด็นที่ศึกษา	ผ้าที่ใช้ในราชสำนักโบราณ	ผ้ายกทองกลุ่ม“จันทร์ โสมมา”	ผ้าพื้นบ้าน จังหวัดสุรินทร์
องค์ประกอบของผ้า	องค์ประกอบของผ้ามีความสัมพันธ์กับผู้ใช้และการนำไปใช้	องค์ประกอบของผ้ามีความสัมพันธ์กับผู้ใช้และการนำไปใช้	องค์ประกอบของผ้ามีความสัมพันธ์กับผู้ใช้และการนำไปใช้
1. มีกรอบมีเชิง			
1.1 แบบมีสังเวียนขนานท้องผ้าและกรวยเชิง	พบในผ้ายก ผ้าสมปักปุม ผ้าลายอย่างและผ้าปักไหม มีทั้งผ้านุ่ง ผ้าคาดเอว บุรุษ	พบในผ้ากลุ่มที่ 3 สำหรับบุคคลสำคัญ (ชนิดผ้านุ่งและผ้าคลุมไหล่)	พบในผ้าสมปักปุม ที่ทอส่งเข้าราชสำนักโบราณ
1.2 แบบสังเวียนล้อมแล้วติดกรวยเชิง	ไม่ค่อยพบ	พบในผ้ากลุ่มที่ 1, 2 สำหรับมอบุคคลสำคัญ (ชนิดผ้าคลุมไหล่)	พบในผ้าปุมเขมร
1.3 แบบสังเวียนล้อมท้องผ้า กรวยเชิงอยู่ในกรอบ	พบในผ้าปักไหม ประเภทผ้าทรงสะพัก	พบในผ้ากลุ่มที่ 3 สำหรับบุคคลทั่วไป(ชนิดผ้าคลุมไหล่)	ไม่พบ
2. มีเชิงไม่มีกรอบ	พบในผ้ายก ผ้าสมปักปุม ประเภทผ้านุ่ง	พบในผ้ากลุ่มที่ 2, 3 สำหรับบุคคลสำคัญและบุคคลทั่วไป (ชนิดผ้าคลุมไหล่และผ้านุ่ง)	พบในผ้าหม
3. มีกรอบไม่มีเชิง	พบในผ้ายก ผ้าปักไหม ประเภทผ้าปูลาดไม่นิยมนำมานุ่ง	ไม่พบ	ไม่พบ
4. ไม่มีกรอบไม่มีเชิง			
4.1 ทอเป็นพับสำหรับตัดเย็บเสื้อและกางเกง หรือเครื่องใช้สอยอื่น	พบในผ้าเยียรบับ อัดลัด เข็มขาบ ตาด	พบในผ้ากลุ่มที่ 1 สำหรับผู้นำประเทศ และกลุ่มที่ 3 สำหรับบุคคลทั่วไป (ชนิดผ้าตัดเสื้อ)	ผ้ามัดหมี่ ผ้าขิด เป็นต้น

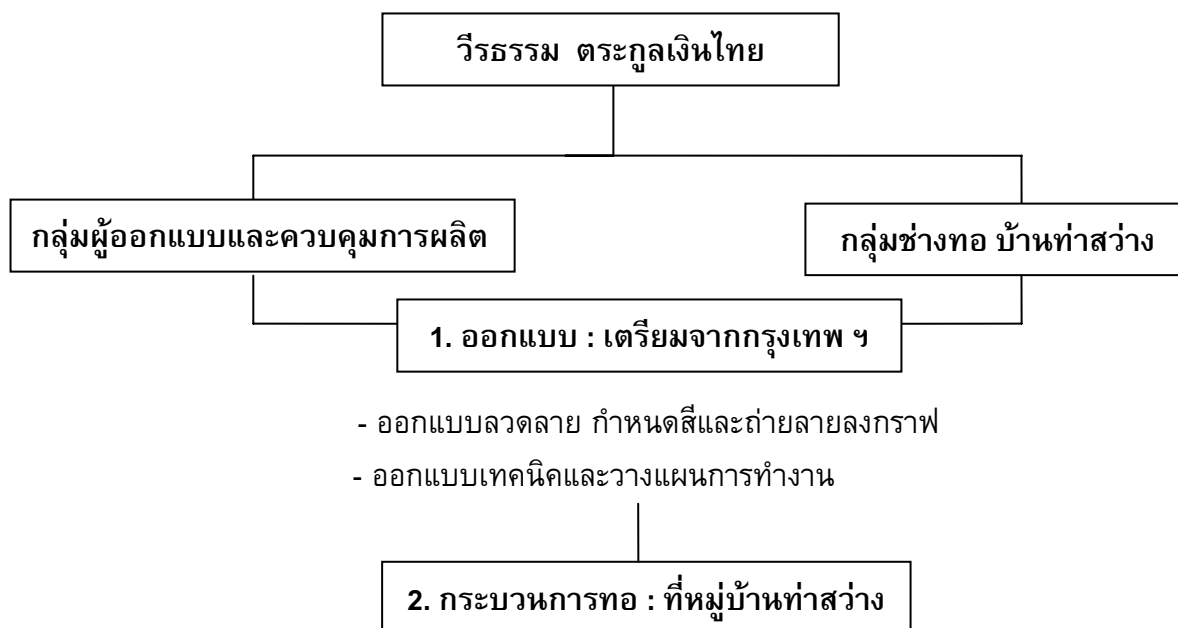
ประเด็นที่ศึกษา	ผ้าที่ใช้ในราชสำนักโบราณ	ผ้ายกทองกลุ่ม“จันทร์ โสมา”	ผ้าพื้นบ้าน จังหวัดสุรินทร์
(ต่อ) 4.2 ทอเป็นผืนขนาดต่างกันตามหน้าที่ใช้ สอยได้แก่ผ้าห่ม ผ้าห่ม	พบในผ้ายก	ไม่พบ	ผ้าโฮล ผ้าสมอ เป็นต้น
5. แบบพิเศษ 5.1 ทอเฉพาะสังเวียน	พบในผ้ายก	พบในผ้ายกกลุ่มที่ 3 สำหรับบุคคลทั่วไป (ชนิดเชิงผ้ามา่น)	ทอชิดสำหรับต่อชายผ้าห่ม
5.2 ทอลายริ้วลอมเป็นกรอบสี่เหลี่ยม สำหรับเป็นผ้าเช็ดปาก และอื่นๆ	พบในผ้ายก	พบในผ้ายกกลุ่มที่ 3 สำหรับบุคคลทั่วไป(ชนิด ผ้าห่มและผ้าแขวนผนัง)	ไม่พบ
ลวดลาย	ลวดลายจะมีความถูกต้องตามแบบ แผนกระบวนลายไทย	ใช้ลวดลายที่ปรากฏอยู่ในงานศิลปกรรม ชั้นสูงของชาติ ไม่ว่าจะเป็นจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม และอื่น	ลวดลายได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรม เขมร
1. ลายพรรณพฤกษา	ผ้ายก ผ้าปักไหม ผ้าลายอย่างและลาย นอกอย่าง	พบในลายจก(ลายดอกพุดตาน) ในผ้ายกกลุ่ม ที่ 1 สำหรับมอบผู้นำประเทศมุสลิม	นิยมใช้ลวดลายที่เป็นมงคลประดิษฐ์ จากธรรมชาติ ไม่ซับซ้อน
2. ลายเรขาคณิต	ผ้ายก ผ้าลายอย่างและลายนอกอย่าง	พบในผ้ายกกลุ่มที่ 3 สำหรับบุคคลทั่วไป (ชนิด ผ้าตัดเสื้อ)	พบในผ้ามัดหมี่ ผ้าชิด
3. ลายกระหนก	พบในผ้ายก ผ้าปักไหม ผ้าลายอย่าง	พบในกลุ่มประชากรทั้งหมด 77 ผืน	พบในผ้าสมปักปุม ที่ทอส่งเข้าราช สำนักโบราณ และผ้าปุมเขมรที่ ราษฎรสามารถใช้ได้
4. ลายตัวภาพ	พบในผ้ายก ผ้าปักไหม ผ้าลายอย่าง สงวนสิทธิ์เฉพาะพระมหากษัตริย์ พระ บรมวงศานุวงศ์ และขุนนางชั้นสูง	พบในผ้ายกกลุ่มที่ 1, 2 และ 3 สำหรับบุคคล สำคัญ (ชนิดผ้าตัดเสื้อ ผ้ายกกลุ่มใหญ่ และ ผ้าห่ม)	พบในผ้ามัดหมี่ ผ้าชิดลายสร้างสรรค์ ลายสัตว์

ประเด็นที่ศึกษา	ผ้าที่ใช้ในราชสำนักโบราณ	ผ้ายกทองกลุ่ม“จันทร์ โสมา”	ผ้าพื้นบ้าน จังหวัดสุรินทร์
5. ลายพิเศษ	พบในผ้ายก	พบในผ้ากลุ่มที่ 2 สำหรับบุคคลสำคัญในวาระพิเศษ (ชนิดผ้าคลุมไหล่)	พบในผ้ามัดหมี่เช่นมัดหมี่เป็นคำ ถวายพระพรพระเจ้าอยู่หัว เป็นต้น
การใช้สี	สามารถใช้สีต่างๆ ตามต้องการ หรือใช้ไหมทองสร้างความอร่ามพรายให้ผืนผ้า เพื่อเน้นย้ำสถานภาพทางสังคมอันสูงส่งของผู้ใช้	ออกแบบ เลือกใช้ตามแบบสีในจิตรกรรมไทย โดยคำนึงถึงองค์ประกอบและความงามของงานเป็นสำคัญ	นิยมใช้สีธรรมชาติในโทนสี น้ำตาล แดง เขียว ดำและเหลือง
เทคนิคการทอ		ใช้เทคนิคการทอแบบดั้งเดิมของท้องถิ่น โดยเลือกและนำมาประยุกต์ใช้ ให้สอดคล้องและตอบสนองงานที่ออกแบบไว้	
1. ทอยก - ทอยกไหม	เรียก “สมปักยก” มีทั้งที่ผลิตได้เองในพระราชอาณาจักรและสั่งมาจากต่างประเทศ สำหรับนั่งในพระราชพิธี บางพระราชพิธี เช่น พระราชพิธีโสกันต์	พบในกลุ่มประชากรทั้ง 77 ผืน	ผ้าไหมลายลูกแก้ว เป็นผ้า 3- 4 ตะกอ (ตะกอเส้นพุ่ง : ตะกอเนื้อ) ประเภทผ้าสไบ ผ้าหมี่ ผ้าตัดเสื่อ
- ทอยกทอง	พบในผ้ายกชั้นเยี่ยมจากหัวเมืองทางภาคใต้ สำหรับใช้ในพระราชพิธีเต็มยศหรือพระราชพิธีสำคัญ	พบในกลุ่มประชากรทั้ง 77 ผืน	ไม่พบ
2. ทอขีด	ไม่ค่อยพบ	พบในผ้ากลุ่มที่ 3 สำหรับบุคคลทั่วไป (ชนิดผ้าคลุมไหล่)	ผ้านุ่ง ผ้าหมี่ หมอน ผ้าปู การทอรวดอีสานเรียก ขิด (เกิดลวดลาย)

ประเด็นที่ศึกษา	ผ้าที่ใช้ในราชสำนักโบราณ	ฝ่ายกทองกลุ่ม“จันทร์ โสมมา”	ผ้าพื้นบ้าน จังหวัดสุรินทร์
3. ทอจก	พบบ้าง	พบในผ้ากลุ่มที่ 1 สำหรับบุคคลสำคัญ (ชนิดผ้าตัดเสื้อ)	พบบ้าง
4. ทอเกาะ	พบบ้าง	พบในผ้ากลุ่มที่ 1, 2 สำหรับบุคคลสำคัญ (ชนิดผ้าคลุมไหล่) และกลุ่มที่ 3 เป็นเทคนิคที่ใช้เมื่อทอผ้ากับสังเวียนไม่สามารถพุ่งกระสวยรวดได้เนื่องจากใช้วัสดุต่างกัน	พบบ้าง
5. มัดหมี่	พบในผ้าสมปักปุม สำหรับใช้เป็นเครื่องแบบนุ่งเข้าเฝ้าฯเป็นการปกติ	พบในผ้ากลุ่มที่ 1 เพื่อให้เกิดสีสันบนพื้นผ้า สำหรับบุคคลสำคัญ และกลุ่มที่ 3 สำหรับบุคคลทั่วไป (ชนิดผ้าคลุมไหล่)	ผ้านุ่ง ผ้าสำหรับใช้สอยอื่น
6. ผ้าพื้น	พบในผ้าลายอย่าง ผ้าสมปักปุม	พบในผ้ากลุ่มที่ 2 และ 3 สำหรับบุคคลสำคัญและบุคคลทั่วไป (ชนิดผ้าคลุมไหล่)	ผ้าตัดเสื้อ ผ้าสำหรับใช้สอยอื่น

การศึกษาวิเคราะห์เทคนิคและกระบวนการทำงาน ของกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” จังหวัดสุรินทร์ ปรากฏผลดังต่อไปนี้

จากการศึกษาวิเคราะห์เทคนิคและกระบวนการทำงานของกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” จังหวัดสุรินทร์ โดยการสังเกตการณ์ (observation) และการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ (information interview) พบว่า กลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” มีโครงสร้างองค์กร ดังนี้

แบ่งการทำงานเป็น 5 กลุ่ม คือ

- กลุ่มที่ 1 : เตรียมเส้นไหม ได้แก่ การย้อมสี การตรวจเจดสี การกระตุกเส้นไหมและการนำเส้นไหมไปตากแดด เป็นต้น
- กลุ่มที่ 2 : การเตรียมก่อนทอผ้า ได้แก่ การปั่นไหม การคัดแยกเส้นไหมและการใส่กระสวยพุ่ง เป็นต้น
- กลุ่มที่ 3 : กระบวนการทอผ้า ได้แก่ การสอดพินหวี การถักตะกอเหยียบ (ตะกอเนื้อผ้า) เก็บตะกอลาย และเริ่มทอผ้า
- กลุ่มที่ 4 : การตกแต่ง ได้แก่ การตรวจความถูกต้อง และการถักชายผ้า เป็นต้น
- กลุ่มที่ 5 : การตลาด การติดต่อลูกค้า และการเก็บผลตอบแทน การบำรุงรักษาผ้าไหมทอง

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาผ้าไหมยกทอง 1000 ตะกอของกลุ่มทอผ้ายกทอง“จันทร์ โสมา” หมู่บ้านท่าสว่าง ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ได้กำหนดความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า และขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า ไว้ดังนี้

ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

เพื่อศึกษาวิเคราะห์ลวดลายและกระบวนการทอผ้าไหมยกทอง 1000 ตะกอ กลุ่มทอผ้ายกทอง“จันทร์ โสมา” หมู่บ้านท่าสว่าง ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ในประเด็น

1. ลักษณะลวดลายและการใช้สี
2. การย้อมสีไหม
3. เทคนิคการทอ

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

1.ประชากร

ประชากรในงานวิจัยครั้งนี้ คือ ผ้าไหมยกทองที่เก็บตะกอ 1,000 ตะกอ ของกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” บ้านท่าสว่าง ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ดังต่อไปนี้

1.1 ขวัญมอบผู้นำประเทศกลุ่มความร่วมมือทางเศรษฐกิจเอเชียแปซิฟิกและคู่สมรสในการ

ประชุมเอเปก 2003 ณ กรุงเทพมหานคร จำนวน 34 ผืน โดยแบ่งออกเป็น

1.1.1 ผ้าตัดเสื้อแบบพระราชทานมอบแก่ผู้นำประเทศ จำนวน 21 ผืน

1.1.2 ผ้าคลุมไหล่มอบแก่คู่สมรสของผู้นำประเทศ จำนวน 13 ผืน

1.2 ผ้าคลุมพระอังสาทูลเกล้า ฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สำหรับ

พระราชทานแด่สมเด็จพระราชินีและพระชายาของพระราชอาคันตุกะที่เสด็จ ฯ

มาร่วมงานพระราชพิธีฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี จำนวน 24 ผืน โดยแบ่งออกเป็น

1.2.1 ผ้าคลุมพระอังสาพระราชทานแด่สมเด็จพระราชินีและพระชายา

จำนวน 20 ผืน

1.2.2 ผ้าคลุมพระอังสาพระราชทานแด่ผู้แทนพระองค์

จำนวน 4 ผืน

1.3 ผ้ายกทองแบบสั่งทอพิเศษ ที่มีลวดลายแตกต่างกัน

จำนวน 19 ผืน

รวมทั้งสิ้น 77 ผืน

2. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจาก 2 ส่วน คือ

2.1 รวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า ดังต่อไปนี้

2.1.1 เอกสารที่เกี่ยวกับผ้าทอยกทองในราชสำนัก

2.1.2 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับผ้าทอพื้นเมือง จังหวัดสุรินทร์

2.1.3 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับลวดลายและการใช้สีในงานทอผ้า

2.1.4 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันท์ โสมา” จังหวัดสุรินทร์

2.2 เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามงานทอผ้าไหมยกทอง ของกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันท์ โสมา” หมู่บ้านท่าสว่าง ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ โดยการสังเกต การสัมภาษณ์ และบันทึกเสียง ตลอดจนถ่ายภาพขั้นตอนกระบวนการผลิต

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้นำข้อมูลจากการศึกษาและข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม จากการสังเกตและการสัมภาษณ์ มาศึกษาวิเคราะห์ตามจุดมุ่งหมายและประเด็นที่กำหนดไว้ในขอบเขตเนื้อหา ตามขั้นตอนต่อไปนี้

1. นำข้อมูลที่ได้จากการสังเกตและสัมภาษณ์มาศึกษาวิเคราะห์ บันทึกข้อมูลเป็นระบบตามความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า ดังต่อไปนี้

1.1 ศึกษาวิเคราะห์กลุ่มตัวอย่างของผ้าไหมยกทองที่คัดเลือกไว้ในด้านต่างๆ ดังนี้

1.1.1 ศึกษาภาพรวม องค์ประกอบและโครงสร้างของผ้าไหมยกทอง กลุ่มทอผ้ายกทอง “จันท์ โสมา” จังหวัดสุรินทร์

1.1.2 วิเคราะห์ลวดลายและการใช้สี

1.2. ศึกษาวิเคราะห์เทคนิคและกระบวนการทำงาน ของกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันท์ โสมา” จังหวัดสุรินทร์

2. ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลที่รวบรวมได้

3. นำเสนอผลการศึกษาค้นคว้ามาสรุป เรียบเรียงโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์

สรุปผลการศึกษาค้นคว้า

จากการศึกษาวิเคราะห์ด้วยวิธีการดังกล่าวข้างต้น ทำให้สามารถอธิบายได้ว่า เหตุผลที่ผ้ายกทองจัดเป็นผ้าทอชั้นสูงนับแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน น่าจะสืบเนื่องมาจากลักษณะเฉพาะของผ้ายกทองที่สามารถสนองความเชื่อและแนวคิด อันส่งเสริมภาพลักษณ์และสถาบันอันสูงส่งของผู้ใช้ได้เป็นอย่างดี

อีกประการหนึ่ง คือ วัตถุดิบประเภทไหมทองยังคงมีราคาแพงและหาซื้อได้ยาก จึงเกิณกำลังของบุคคลทั่วไปที่จะซื้อหามาใช้ได้โดยง่าย ทำให้ผ้ายกทองยังคงทำหน้าที่เป็นตัวบ่งชี้สถานภาพทางสังคมของผู้ใช้ไปโดยปริยาย

นอกจากนั้นยังพบอีกด้วยว่าผ้าในกลุ่มทอผ้ายกทอง“จันทร โสมา”ผลิตขึ้นสามารถจำแนกตามหน้าที่ใช้สอยได้ไม่แตกต่างจากผ้ายกในราชสำนักโบราณ ทั้งนี้มีการแบ่งองค์ประกอบแตกต่างกันตามหน้าที่ใช้สอยเป็น 4 ชนิด คือ

1. ผ้าถุง พบทั้งที่แบ่งองค์ประกอบแบบมีกรอบมีเชิง คือ ประกอบด้วยท้องผ้า มีกรวยเชิง และมีสังเวียนขนานยาวจากปลายด้านหนึ่งจดปลายอีกด้านหนึ่ง และแบบมีกรอบไม่มีเชิง คือ ประกอบด้วยท้องผ้า และกรวยเชิงซึ่งเป็นส่วนของหน้านาง และยังมีอย่างี่ประกอบด้วยท้องผ้า และกรวยเชิง โดยมีชายผ้าถุงอีกด้วย

2. ผ้าทอเป็นพับสำหรับตัดเสื้อ มีองค์ประกอบแบบไม่มีกรอบไม่มีเชิง ในสมัยโบราณจะเป็นผ้าที่สั่งทอจากต่างประเทศสำหรับตัดเสื้อหรือใช้ตัดเย็บเป็นเครื่องใช้สอยอื่น ได้แก่ ผ้าเยียรบับ ผ้าอัตลัด และผ้าตาด เป็นต้น

3. ผ้าคลุมไหล่ พบทั้งที่แบ่งองค์ประกอบแบบมีกรอบมีเชิง คือ ประกอบด้วยท้องผ้า สังเวียนและกรวยเชิง โดยที่สังเวียนจะขนานยาวจากปลายด้านหนึ่งจดปลายอีกด้านหนึ่ง และแบบที่เป็นกรอบล้อมท้องผ้าแล้วติดกรวยเชิงชั้นเดียวซึ่งประยุกต์มาจากผ้าทรงสะพักปักของเจ้านายฝ่ายในสมัยโบราณ นอกจากนี้ยังพบแบบไม่มีกรอบมีเชิง คือ ประกอบด้วยท้องผ้าและกรวยเชิงอีกด้วย

4. ผ้าสำหรับแขวนผนัง พบทั้งแบบมีกรอบมีเชิง แต่ผ้าประเภทนี้จะทอกรวยเชิงเพียงด้านเดียว คือ ด้านที่เป็นชายผ้า และแบบที่ทอเฉพาะเชิงสำหรับติดชายผ้ามานั้น ทั้งนี้ในสมัยโบราณส่วนใหญ่ผ้าใช้สอยประเภทนี้จะใช้เทคนิคอื่นเช่นผ้าเขียนลาย หรืองานประเภททองแผ่ลวด ไม่ค่อยพบที่เป็นผ้ายก

การศึกษาผ้าไหมยกทอง กลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร โสมา” จังหวัดสุรินทร์ ในด้านลวดลาย การใช้สีและเทคนิคกระบวนการทำงาน ได้ผลสรุปดังต่อไปนี้

ลักษณะลวดลายและการใช้สี

ในด้านลวดลายพบว่า ลวดลายผ้ามีความถูกต้องสมบูรณ์ตามแบบกระบวนการลายไทย ทั้งนี้

เนื่องจากผู้ออกแบบ วีรธรรม ตระกูลเงินไทย มีพื้นฐานการศึกษาโดยตรงด้านจิตรกรรมไทย ทำให้สามารถออกแบบงานขึ้นมาใหม่ภายใต้กรอบประเพณีและแบบแผนดั้งเดิม ในการนี้สามารถจำแนกลวดลายที่พบเป็นกลุ่มโดยอาศัยเกณฑ์ของธีรพันธุ์ จันทรเจริญ ตามลักษณะของลวดลายได้ดังนี้

1. ลายพรรณพฤกษา พบการใช้ลายพฤกษานบนผ้าสำหรับตัดเสื้อเพื่อมอบแด่ผู้นำประเทศสมาชิกเอเปกเมื่อปี 2546 ซึ่งออกแบบสำหรับประเทศมุสลิมเนื่องจากการใช้ลายพรรณพฤกษาไม่ขัดต่อหลักศาสนาอิสลามที่ห้ามประดับลายภาพสัตว์
2. ลายเลขาณิต พบเพียง 2 ผืนเป็นลายราชวัตร โดยออกแบบเพื่อเป็นผ้าตัดเสื้อสำหรับบุคคลทั่วไป
3. ลายกระหนก พบว่าใช้ลวดลายกระหนกเป็นหลักในการออกแบบ ทั้งนี้กลุ่มลายหลักๆ ที่ใช้ได้แก่ ลายหน้ากระดาน ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง และชุดลายกรวยเชิง ทั้งนี้ในส่วนท้องผ้าผู้ออกแบบจัดเป็นกลุ่มลายเนื่องเพราะสามารถขยายลวดลายออกไปได้ทุกทิศทุกทางโดยไม่มีจุดจบ
4. ลายตัวภาพ ในสมัยโบราณราชสำนักสยามสงวนสิทธิไว้สำหรับพระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ และขุนนางชั้นสูง ได้แก่ ลายจำพวกสัตว์หิมพานต์ ลายครุฑ และลายเทพเจ้าในอิริยาบถต่างๆ
5. ลายพิเศษ เป็นลวดลายที่ออกแบบขึ้นเป็นพิเศษ ที่พบคือลายตราสัญลักษณ์ งานฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี

ในการออกแบบลายผ้ายกทองผู้ออกแบบอธิบายว่า รูปแบบผ้าทอปกติจะมีความสมมาตรกันทุกด้าน ผู้ออกแบบจะต้องแบ่งส่วนเพื่อบรรจุลายโดยส่วนสำคัญที่สุดคือท้องผ้า นอกนั้นเป็นส่วนรอง ซึ่งทำให้เมื่อบรรจุลวดลายต่างๆไปจะถูกควบคุมให้เกิด Unity ด้วย form ของลวดลายที่กำหนดไว้ในท้องผ้า ในการสร้างจุดเด่นจึงเป็นการสร้างลวดลายที่มีองค์ประกอบสมบูรณ์ เช่น สร้างลายเทพนมก้านแย่งเพื่อบรรจุในท้องผ้า จากนั้นจึงนำลายนั้นมาซ้ำเพื่อให้เต็มพื้นที่โดยการต่อกันด้วยโครงสร้างแบบต่างๆ เช่น โครงสร้างลายตาราง โครงสร้างในแนวตั้งแบบลายแซมขาบ เป็นต้น ทั้งนี้ผ้าจะมีความสมดุลทั้งซ้ายและขวา ด้านบนและด้านล่าง สำหรับขนาดและสัดส่วนของลวดลายนั้นขึ้นอยู่กับผู้ออกแบบจะเป็นคนกำหนด คือ หาก Scale ท้องผ้าเล็กลวดลายทั่วไปก็จะต้องเล็ก

ในการนี้ยังพบว่าข้อจำกัดอย่างหนึ่งของการออกแบบผ้ายกทอง คือ ช่องไฟของผ้ายกไม่ควรห่าง เนื่องจากว่าเมื่อเส้นไหมทองข้ามมาด้านหลังมันจะยาวเกินไปทำให้ไม่สวยงามและเกี้ยวขาดได้ง่าย ดังนั้นผ้ายกจึงนิยมลวดลายที่มีช่องไฟเบียดกันแน่น กระชับเหมือนลายเครื่องถม

สำหรับการใช้สีพบว่า มีเอกลักษณ์และมีความแตกต่างจากผ้าทอพื้นบ้านรวมทั้งผ้ายกในแหล่งผลิตอื่นในปัจจุบัน ทั้งนี้เนื่องจากผู้ออกแบบเห็นว่าไม่มีข้อจำกัดในการใช้สีจึงกล้าที่จะใช้สีเหมือนอย่างที่มีปรากฏในศิลปกรรมไทยชั้นสูงแขนงต่างๆไม่ว่าจะเป็นงานจิตรกรรม สถาปัตยกรรม

ตลอดจนผ้าที่ใช้ในราชสำนักโบราณประเภทอื่นๆ เช่น ผ้าปักไหมและผ้าทรงสะพัก เป็นต้น ขณะที่ผ้าทอพื้นเมืองจังหวัดสุรินทร์ มักใช้โทนสีแดงเข้ม และน้ำตาล ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของชาติพันธุ์เขมร เป็นต้น

การย้อมสีไหม

ใช้วัสดุย้อมที่มีในท้องถิ่น ได้แก่ รังครั่งย้อมสีแดง เปลือกไม้ประโหดย้อมสีเหลืองมะนาว (Lemon Yellow) แต่ส่วนใหญ่นิยมใช้ย้อมสีเขียวโดยนำไปย้อมทับด้วยคราม แก่นไม้แกแลย้อมสีเหลืองทอง (Yellow Cambodge) เปลือกผลทับทิมย้อมสีเหลืองดิน (Yellow Orche) และต้นครามย้อมสีน้ำเงิน ส่วนตัวดิดสีและส่วนประกอบอื่นๆ ล้วนเป็นวัสดุธรรมชาติที่ไม่เป็นพิษต่อสิ่งแวดล้อมทั้งสิ้น

ทั้งนี้กระบวนการตั้งแต่เตรียมเส้นไหม ฟอกสีไหม การสกัดสี การย้อมล้วนเป็นวิธีการพื้นบ้านที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ โดยได้ความรู้จากช่างย้อมในหมู่บ้านท่าสว่าง นำมาทดลองเรียนรู้จนเกิดความชำนาญ ประกอบกับนำความรู้จากการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับผ้าทอโบราณมาประยุกต์ใช้ด้วย

เทคนิคการทอ

หลักการสร้างลวดลายของผ้ายก ไม่แตกต่างจากการทอผ้ายกในแหล่งอื่น ที่ทำให้เกิดลายขึ้นบนเนื้อพื้นผ้า คือ การเสริมเส้นพุ่งพิเศษ ซึ่งสามารถเลือกใช้เส้นไหมย้อมสี หรือเลือกใช้ไหมทองซึ่งปัจจุบันนี้ยังต้องสั่งซื้อจากประเทศอินเดีย ทั้งนี้เส้นไหมที่ใช้ ทางกลุ่มไม่ได้เลี้ยงเองต้องซื้อจากชาวบ้าน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นไหมที่ผลิตได้ในท้องถิ่นภาคอีสาน โดยใช้ไหมน้อยทั้งหมด แต่ในบางครั้งใช้ไหมจุลทั้งนี้ขึ้นอยู่กับงานที่ทอและเงื่อนไขในการทำงานอันเป็นปัจจัยในการเลือกใช้วัสดุ นอกจากนั้นจะต้องจัดหาไหมทองให้ได้ขนาดที่เท่ากันอีกด้วย

ในการทอ ใช้กี่ทอมือแบบพื้นบ้านตามวัฒนธรรมท้องถิ่น และใช้ตะกอสำหรับแบ่งกลุ่มของเส้นยืนในการทอเนื้อผ้าตั้งแต่ 2 ถึง 3 ตะกอขึ้นไป ทำให้ได้เนื้อผ้าที่เป็นเงามันแบบผ้าแพร เพราะจำนวนเส้นยืนปรากฏขึ้นมากกว่าเส้นพุ่ง ซึ่งมีลักษณะคล้ายผ้าต่วนหรือชาตินของจีน ในขั้นตอนนี้นับว่าแตกต่างจากผ้ายกในสมัยโบราณและผ้ายกของแหล่งอื่น ซึ่งมีเอกสารระบุว่าผ้ายกจากหัวเมืองทางใต้เน้นใช้ตะกอสำหรับแบ่งกลุ่มของเส้นยืนในการทอเพียง 2 ตะกอเท่านั้น สำหรับลายผ้าจำนวนตะกอสำหรับคัดลายผ้าจะมากน้อยเพียงไรขึ้นอยู่กับความซับซ้อนของลวดลายซึ่งขั้นตอนนี้ไม่แตกต่างกับผ้ายกโบราณ

และพบว่าช่างทอสามารถสร้างลวดลายได้ทุกรูปแบบอย่างไม่มีขีดจำกัดนับตั้งแต่ลายเลขา คณิต ลายพรรณพฤกษา ลายกระหนก และลายตัวภาพ ส่วนใหญ่สร้างลวดลายด้วยการเสริมเส้นพุ่งพิเศษชนิดที่เสริมเส้นพุ่งพิเศษเข้าไปยาวต่อเนื่องกันตลอดหน้าผ้า และชนิดที่เสริมเข้าไปเป็นช่วงจังหวะ ได้แก่ การจก การทอเกาะ เป็นต้น ซึ่งมีทั้งการเสริมเส้นพุ่งพิเศษแบบธรรมดาที่ปรากฏให้เห็นทั้งด้านหน้าและด้านหลัง และการเสริมเส้นพุ่งพิเศษที่ปรากฏลวดลายเฉพาะ

ด้านหน้า โดยด้านหลังทอเก็บจนมองไม่เห็นเส้นพุ่งพิเศษ ซึ่งอาจแตกต่างจากผ้ายกโบราณที่ผลิตขึ้นภายในประเทศ แต่สามารถพบในผ้ายกที่ราชสำนักสยามสั่งทอจากต่างประเทศ

ช่างทอในกลุ่มส่วนใหญ่เห็นตรงกันว่า งานของกลุ่มละเอียดและยากที่สุดเท่าที่เคยเห็นมา และจะเปลี่ยนลวดลายไปตลอดแทบไม่ทอซ้ำกันเลย ทุกคนยอมรับว่าการทำงานที่นี้ทำให้รู้มากขึ้นกว่าเดิม จากการสัมภาษณ์ช่างทอยังทำให้ทราบว่า เส้นไหมที่ทอในกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” เล็กและละเอียดกว่าเส้นไหมที่ชาวบ้านใช้กันในปัจจุบัน โดยสีที่ใช้เป็นการย้อมด้วยสีธรรมชาติเหมือนกันและเป็นโทนสีที่คล้ายคลึงกัน แต่ลักษณะการจัดวางองค์ประกอบที่มีเชิง มีสังเวียนนั้นไม่เหมือนผ้าพื้นบ้าน และที่ต่างกันอย่างเห็นได้ชัด คือ ผ้าทอพื้นบ้านไม่ใช่ไหมทอง

นอกจากนั้นยังพบว่าผู้ออกแบบนำเทคนิคพื้นบ้านได้แก่มัดหมี่ มาผสมผสานกับการทอผ้ายกทองได้อย่างสวยงามอีกด้วย

สำหรับด้านกระบวนการทำงาน การถ่ายทอดองค์ความรู้ของกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” จังหวัดสุรินทร์นั้นพบว่า บุคคลสำคัญในกระบวนการทอผ้าไหมยกทอง 1000 ตะกอ กลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” คือ ผู้นำกลุ่ม วีรธรรม ตระกูลเงินไทย ตั้งแต่กระบวนการออกแบบ ลวดลาย ออกแบบการทำงานโดยแบ่งเป็นกลุ่มเป็นแผนก วางแผนควบคุมการผลิต เตรียมการทอ การเก็บตะกอลาย ไปจนกระทั่งเริ่ม สมาชิกส่วนใหญ่และช่างทอกล่าวตรงกันว่าได้เรียนรู้เพิ่มมากขึ้นโดยมีอาจารย์วีรธรรมเป็นผู้สอน

ทั้งนี้จากการศึกษาในครั้งนี้ทำให้กล่าวได้ว่าสิ่งเดียวที่ผู้ออกแบบต้องเรียนรู้จากช่างทอพื้นบ้านคือกระบวนการย้อมสีไหม

อภิปรายผล

ในปัจจุบันผ้ายกของไทยมีเพียงไม่กี่แหล่งเป็นที่รู้จักกันดี ได้แก่ ผ้ายกพุมเรียง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ผ้ายกนคร จังหวัดนครศรีธรรมราช ผ้ายกลำพูน จังหวัดลำพูน แต่กลุ่มที่มีโอกาสสร้างผลงานโดดเด่นเป็นพิเศษ นับตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2546 เป็นต้นมา เห็นจะเป็น กลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” จังหวัดสุรินทร์ โดยการนำของ นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย

ผลการศึกษานี้ชี้ให้เห็นคุณค่าในผลงานของกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” จังหวัดสุรินทร์ ดังนี้

1. ลักษณะที่ปรากฏเด่นชัดของผ้า คือ การแบ่งองค์ประกอบ ลวดลาย และการใช้สี ที่ออกแบบขึ้นใหม่จากพื้นฐานของงานทอแบบราชสำนักสยามโบราณ และใช้รูปแบบศิลปกรรมไทยชั้นสูง แต่จะไม่พบในผ้าทอพื้นเมืองสุรินทร์นอกจากในผ้าสมปักภูมิโบราณ ซึ่งเป็นผ้าที่หัวเมืองอีสานทอส่งเข้าเมืองหลวงเพื่อใช้ในกิจการภายในราชสำนักเช่นกัน

ทั้งนี้ผ้าแต่ละผืนที่ทำการศึกษามีการออกแบบบรรจุลวดลายไทยเป็นลายหลักและลายประกอบไม่ต่ำกว่า 3 ลาย โดยบางผืนบรรจุลวดลายมากถึง 20 ลาย ขึ้นอยู่กับ concept ของงานโอกาสใช้สอย และที่สำคัญคือผู้ใช้ โดยยังคงยึดถือขนบและกรอบข้อห้ามอย่างโบราณ ซึ่งพบว่า

กลุ่มลายที่ใช้มากที่สุดโดยบรรจุเป็นทั้งลายหลักและลายประกอบในตัวอย่างผ้าทุกผืน คือ กลุ่มลายกระหนก เนื่องจากเป็นลวดลายชั้นสูงที่ธรรมเนียมโบราณไม่ได้จำกัดไว้เฉพาะสำหรับพระเจ้าแผ่นดิน พระบรมวงศานุวงศ์ และขุนนางชั้นสูงเท่านั้น แต่อนุญาตในราษฎรสามัญใช้ได้ นอกจากนี้ยังพบว่าลวดลายในกลุ่มลายตัวภาพจะบรรจุในผ้าที่ทอขึ้นเพื่อถวายสมเด็จพระราชินี และบุคคลชั้นสูงระดับผู้นำประเทศเท่านั้น เห็นได้ชัดว่าลวดลายเหล่านี้แตกต่างกันโดยสิ้นเชิงกับลวดลายของผ้าทอพื้นเมืองสุรินทร์ อันได้แก่ ผ้าโฮล ผ้าอัมปรม ผ้าสมอ หรือผ้ามัดหมี่ เป็นต้น ซึ่งผ้าพื้นเมืองกลุ่มนี้จะใช้ลวดลายเรขาคณิตอย่างง่ายหรือลวดลายเลียนแบบธรรมชาติที่ไม่ซับซ้อน

ส่วนในด้านการใช้สี พบว่าไม่มีข้อจำกัดในการใช้สี สามารถออกแบบได้อย่างพอเหมาะและลงตัวตามหลักทฤษฎีสี โดยไม่มีความหมายทางสัญลักษณ์ ในขณะที่เดียวกันการเลือกใช้เส้นไหมน้อยก็นับเป็นลักษณะเฉพาะของผ้าไหมสุรินทร์ด้วยเช่นกัน แต่การใช้ไหมทองจะต้องสั่งซื้อจากประเทศอินเดียไม่ต่างจากผ้ายกของไทยจากแหล่งทอผ้าทางหัวเมืองภาคใต้ของไทยในสมัยโบราณ แตกต่างกับผ้าทอพื้นเมืองสุรินทร์ซึ่งไม่มีวัฒนธรรมการทอด้วยไหมทอง

2. การย้อมไหมด้วยสีธรรมชาติได้จากวัสดุย้อมพื้นบ้าน โดยไม่ใช้เคมีเป็นส่วนผสมและไม่ใช่พืชต่อสิ่งแวดล้อม ด้วยเทคนิคกระบวนการเตรียมสีย้อมแบบพื้นบ้านดั้งเดิม ในข้อนี้ นับเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้เพียงเรื่องเดียวที่หัวหน้ากลุ่มกล่าวว่าได้เรียนจากช่างย้อม

3. เป็นการทอผ้ายกทองที่ออกแบบลวดลายอย่างซับซ้อนตามแบบศิลปกรรมชั้นสูงของไทย ด้วยกี่ทอมือแบบพื้นบ้านดั้งเดิม ทั้งนี้พบว่าลวดลายที่ใช้มีผลอย่างยิ่งต่อการเลือกใช้เทคนิคในการทอ ยกตัวอย่างเช่น การออกแบบท้องผ้าลายพุ่มข้าวบิณฑ์หากกำหนดทิศทางการวางลวดลายต่างกัน บางลายสามารถเก็บตะกอลายเพียงครั้งเดียวแบบที่เรียกว่า repeat หรือแบบซ้ำลายได้ แต่บางลายต้องเก็บตะกอลายทั้งดอก ทำให้ผลงานของกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมมา” ได้ชื่อว่าเป็นผ้า “1000 ตะกอ” ทั้งนี้การกำหนดทิศทางการวางลวดลายก็ขึ้นอยู่กับว่าผ้าผืนนั้นจะนำไปใช้งานอย่างไรเป็นสำคัญ

กล่าวได้ว่าเทคนิคกระบวนการทำงานของกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมมา” เป็นการบูรณาการระหว่างงานทอผ้ายกทองแบบราชสำนักโบราณ ในด้านการออกแบบลวดลายและการใช้สี กับงานทอผ้าพื้นเมืองสุรินทร์ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการย้อมสีไหม การเตรียมเส้นยืน-เส้นพุ่ง ไปจนกระทั่งถึงการทำตะกอ การเลือกใช้เทคนิควิธีการทอ ได้แก่ การทอจก การทอเกาะ หรือการทอขีด เป็นต้น ซึ่งเป็นเทคนิคที่ใช้กันมาตั้งแต่โบราณ โดยผู้ออกแบบนำวิธีการแบบชาวบ้านมาประยุกต์ใช้ แม้แต่เครื่องมือทอผ้าจะเห็นได้ว่าแตกต่างกันเพียงขนาดที่ต้องปรับขยายให้เข้ากับงานที่ทอ

ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจน ได้แก่ ประชากรผ้ากลุ่มที่ 2 ผ้าคลุมพระอังสาสำหรับถวายสมเด็จพระราชินีและพระชายา โดยผ้าที่ออกแบบไว้ตกใช้เทคนิคการทอยกไหมในส่วนท้องผ้า ทอยกทองในส่วนเชิงและกรอบผ้า รวมทั้งเทคนิคการจกตรงลายตราสัญลักษณ์ และเทคนิคเกาะตรงส่วนลายกรวยเชิงที่ออกแบบให้มีช่องแขวะเป็นสีต่างๆ ซึ่งใช้กระสวยที่เป็นอิสระจากกันจำนวนมากถึง 47 กระสวย ตลอดจนการใช้เทคนิคเกาะตรงช่วงต่อระหว่างสังเวียนผ้ากับท้องผ้า ไม่เพียงเท่านั้นใน

การทอเชิงผ้าพื้นผ้าออกแบบเป็นสีแดง แต่เมื่อถึงช่วงท้องผ้าจะมีสังเวียนเป็นกรอบผ้าที่ออกแบบให้เป็นริ้วสีแตกต่างกันทำให้ช่างทอจะต้องหยุดการทอชั่วคราวเพื่อเจดเส้นไหมเพื่อต่อเปลี่ยนสีเส้นยืน ซึ่งบางครั้งอาจต้องใช้เวลานาน 5 ถึง 6 วัน

นอกจากนั้นจากการสัมภาษณ์สมาชิกในกลุ่มทำให้ทราบว่า การทำงานในกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” มีการแบ่งแยกหน้าที่เป็นแผนกย้อมสีไหม แผนกทอ แผนกตกแต่ง โดยในแผนกทอยังแบ่งหน้าที่เป็นคนเก็บตะกอลาย คนทอ คนจก สำหรับผู้ที่ทอผ้าไม่เป็นก็จะทำหน้าที่ปิดลาย เป็นต้น โดยแต่ละคนยอมรับเป็นเสียงเดียวกันว่าได้เรียนรู้โดยตรงจากผู้นำกลุ่ม คือ นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย แต่ทั้งนี้และทั้งนั้นสมาชิกทุกคนสามารถย้ายเปลี่ยนแผนกได้ตามความรู้ความสามารถที่มันฝึกฝนตามความสนใจของตนได้

และยังพบอีกด้วยว่า มีกระบวนการถ่ายทอดความรู้ในหมู่เครือญาติอยู่บ้าง ช่างทอสูงอายุส่วนใหญ่เรียนรู้การทอผ้าแบบพื้นบ้านจากมารดาหรือเครือญาติ สมาชิกที่มีอายุน้อยส่วนใหญ่ทอผ้าไม่เป็นเพราะต้องเรียนหนังสือภาคบังคับ หลายคนเพิ่งหัดทอผ้าเมื่อสมัครเข้าทำงานในกลุ่มโดยเริ่มจากการทอผ้าพื้น หรือบางคนอาจเริ่มจากหัดมัดย้อมเส้นไหมและทอผ้ามัดหมี่ โดยมีการเรียนรู้กันเองในหมู่ช่างทอบ้าง แต่ส่วนใหญ่เป็นการถ่ายทอดความรู้จากหัวหน้ากลุ่มสู่สมาชิกในกลุ่ม

กล่าวโดยสรุปได้ดังต่อไปนี้

ด้านองค์ประกอบ โครงสร้างของผ้า ตลอดจนลวดลายและการใช้สีพบว่าการจัดวางส่วนใหญ่อยู่ในกรอบประเพณีแบบผ้าในราชสำนักโบราณ การออกแบบลวดลายและกำหนดสีเป็นไปตามแบบงานศิลปกรรมชั้นสูงของชาติ ซึ่งสามารถพบได้ในงานจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม และอื่นๆแต่ไม่พบในผ้าทอพื้นเมือง ส่วนการใช้สีไม่มีข้อจำกัด ทั้งนี้ลักษณะโดยรวมที่ปรากฏเด่นชัด คือ ใช้สีน้อย โทนสีขรึม เน้นลวดลายที่โดดเด่นได้อย่างพอเหมาะและลงตัว

นอกจากนั้นยังพบว่า ลวดลายที่ซับซ้อนมีผลอย่างยิ่งต่อเทคนิคการทอ ทำให้ผลงานของกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” ได้ชื่อว่าเป็นผ้า “1,000 ตะกอ” ซึ่งขึ้นอยู่กับว่างานชิ้นนั้นสร้างให้ใคร ในโอกาสอะไร และนำไปใช้อย่างไรเป็นสำคัญ

สำหรับเทคนิคกระบวนการทำงานของกลุ่มนั้นเป็นการนำเอางานทอพื้นบ้านมาปรับปรุงให้สอดคล้องกับงานที่ออกแบบไว้เพื่อให้บรรลุผลที่ต้องการ โดยที่ช่างทอเองก็สามารถทอผ้าไหมยกทองที่ออกแบบลวดลายอย่างซับซ้อนได้สวยงามไม่ต่างจากผ้ายกโบราณ ซึ่งผลงานที่โดดเด่นเช่นนี้ยังไม่ปรากฏชัดในผ้ายกที่ทอจากแหล่งอื่น

สุดท้ายพบว่าช่างทอทุกคนยังคงยึดมั่นอยู่กับการ “ทำนา” เป็นอาชีพหลัก

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะทั่วไป

1. ภาครัฐควรมีการสนับสนุนและกระตุ้นการประชาสัมพันธ์ ให้เกิดความรู้จริงเกี่ยวกับผ้าไหมยกทอง เพื่อให้ประชาชนได้ตระหนักรู้ถึงคุณค่าและเข้าใจในศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนเอง
2. ภาคเอกชนควรมีการส่งเสริมให้มีการนำไปใช้ โดยสร้างวัฒนธรรมองค์กรให้เกิดค่านิยมการใช้ศิลปหัตถกรรมไทย เพื่อให้เกิดการซื้อขายจับจ่ายเป็นการขับเคลื่อนวงล้อของผู้ผลิตต่อไป

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

1. ควรนำผลการศึกษารื่องลวดลายและการใช้สีธรรมชาติ ไปขยายผลด้านการออกแบบอุตสาหกรรมศิลป์ เพื่อประยุกต์ให้สอดคล้องกับงานออกแบบและกระบวนการผลิตสมัยใหม่ เป็นการขยายฐานผู้บริโภคสินค้าไทยที่ต้องการ Design ต่อไป
2. ควรนำผลการศึกษาด้านเทคนิคและกระบวนการผลิต ไปประยุกต์ใช้กับงาน Fashion Design เพื่อให้สร้างวัฒนธรรมเครื่องแต่งกายประจำชาติเหมือนนานาอารยประเทศ อย่างเช่น ชุดกิโมโนของประเทศญี่ปุ่น หรือชุดประจำชาติประเทศภูฏาน ซึ่งล้วนเป็นเอกลักษณ์ของชาติที่มีราคาสูงทั้งสิ้น

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2549). สถาบันหม่อนไหมแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : webmaster@monac.go.th. วันที่สืบค้น 19 กรกฎาคม 2549.
- กมลรัตน์ หนองรัง. (2547). การศึกษาหัตถกรรมผ้าชาวไทยภูเขาในจังหวัดเชียงใหม่. ปรินญา นิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต. (ศิลปศึกษา). กรุงเทพฯ ฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- การผลิตผ้าไหมที่นำไปตัดเป็นเสื้อสำหรับผู้นำประเทศในการประชุมเอเปก 2003 : ข้าวเกษตร ชาวเตีจเจ็ดสี วันที่ 28 พฤศจิกายน 2546. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : www.ch7.com. วันที่สืบค้น 26 มิถุนายน 2549.
- ข้าวสด. (2549). ผ้าไหมบ้านท่าสว่าง ถวายพระราชอาคันตุกะ : วันที่ 12 มิถุนายน 2549 ปีที่ 16 ฉบับที่ 5674. (ออนไลน์). แหล่งที่มา www.kaowsod.net. วันที่สืบค้น 26 กรกฎาคม 2549.
- คม ชัด ลึก. (2549). ภาพจิตรกรรมไทย ผ้านลุมพระอังสา ของที่ระลึกทูลเกล้า ฯ ถวายพระราชอาคันตุกะ : ข่าวประจำวัน วันที่ 14 มิถุนายน 2549. (ออนไลน์). แหล่งที่มา www.komchadluek.net. วันที่สืบค้น 1 สิงหาคม 2549.
- เครือจิต ศรีบุญนาถ; วารุณี สุวรรณานนท์; และอัจฉรา ภาณุรัตน์. (ม.ป.ป.). ผ้าไหมใน วิถีไทย กุญ และไทยเขมร. สุรินทร์ : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์.
- เครือจิต ศรีบุญนาถ; สุปิยา ลิ้มปิกฤตนุวัตร; และอารีย์ ทองแก้ว. (2539). ของดีเมืองสุรินทร์ ผ้าไหม-เครื่องเงิน. (ออนไลน์). แหล่งที่มา <http://personal.swu.ac.th>. วันที่สืบค้น 17 มิถุนายน 2549.
- “จันทร์โสมมา”มหัศจรรย์ผ้าไหม เลอค่าราคาหลักแสน : ผู้จัดการออนไลน์ วันที่ 6 กรกฎาคม 2548. (ออนไลน์). แหล่งที่มา <http://www.manager.co.th>. วันที่สืบค้น 17 มิถุนายน 2549.
- จิรา จงกล. (2525). ศิลปจากผ้าและการแต่งกาย. ใน ศิลปวัฒนธรรมไทยเล่มที่ 5 : ศิลปวัตถุ กรุงเทพมหานคร. หน้า 277-320. กรุงเทพฯ ฯ : กรมศิลปากร.
- ชลูด นิ่มเสมอ. (2532). การเข้าถึงศิลปะไทย. กรุงเทพฯ ฯ : กรมศิลปากร.
- ไชว์คลัสเตอร์เด่น 8 จังหวัดภาคเหนือ ผุดกิจกรรม “แต่งสี อวดลาย ผ้าไทยล้านนา” (2549,17-23 กรกฎาคม). ผู้จัดการรายสัปดาห์. หน้า D1-D2.
- ณัฐภัทร จันทวิช. (2521). ผ้าโบราณ. กรุงเทพฯ ฯ : กระทรวงศึกษาธิการ.
- ณัฐภัทร จันทวิช; พนมบุตร จันทรโชติ; และเรียม พุ่มพงษ์แพทย์. (2540). ผ้าพื้นเมืองอีสาน. กรุงเทพฯ ฯ : สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร.
- ณัฐภัทร จันทวิช. (2545ก). ผ้าพิมพ์ลายโบราณในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ. กรุงเทพฯ ฯ : สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร.

- ณัฐภัทร จันทวิช. (2545ข). *ผ้าและการแต่งกายในสมัยโบราณ จากจิตรกรรมฝาผนังบนพระที่นั่งพุทธไธสวรรย์*. กรุงเทพฯ ฯ : สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร.
- ณัฐภัทร จันทวิชและเรียม พุ่มพงษ์แพทย์. (2547). *ผ้าทอพื้นเมืองภาคเหนือ*. กรุงเทพฯ ฯ : สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร.
- ดวงเด่น บุญปก. (2540). *การศึกษาคำศัพท์ภาษาเขมรสุรินทร์ในการทอผ้าพื้นเมือง*. สารนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. (เขมรศึกษา). กรุงเทพฯ ฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. ถ่ายเอกสาร
- ดารณี บุญยประสพ, บรรณาธิการ. (2543). *ลวดลายและสีสันทนผ้าทอพื้นเมือง*. กรุงเทพฯ ฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สถาบันหม่อนไหมแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ. (2549?). *ตราสัญลักษณ์พระราชทาน...สืบสานตำนานไหมไทย*. (เอกสารพิมพ์เผยแพร่). กรุงเทพฯ : สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
- ทรงศักดิ์ ปรารักษ์วัฒนากุล, บรรณาธิการ. (2536). *ผ้าเอเชีย : มรดกทางวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ ฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง.
- ทรงศักดิ์ ปรารักษ์วัฒนากุล และแพทรีเซีย แนนหนา. (2533). *ผ้าล้านนา : ยวน ลื้อ ลาว*. พิมพ์ครั้งที่ 3. เชียงใหม่ : โครงการศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ธีรพันธุ์ จันท์เจริญ. (2536). *การศึกษาบทบาทและความสำคัญของผ้ายกนครศรีธรรมราช และผ้ายกพุมเรียง ระหว่าง พ.ศ.2325 – 2453*. สารนิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต.(โบราณคดี). กรุงเทพฯ ฯ : คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร. ถ่ายเอกสาร.
- . (2548). *ผ้ายก*. ใน *สามทศวรรษพัสดราภรณ์*. หน้า 27-43. กรุงเทพฯ ฯ : ชุมนลาตพรว.
- ธนาคารแห่งประเทศไทย. (2548). *ความร่วมมือทางเศรษฐกิจในเอเชียแปซิฟิก : การเป็นตัวแทนในองค์กรระหว่างประเทศ*. (ออนไลน์). แหล่งที่มา <http://www.bot.co.th>. วันที่สืบค้น 26 มิถุนายน 2549.
- น. ณ ปากน้ำ. (2530ก). *ฝรั่งในศิลปะไทย*. ใน *อนุสรณ์งานศพนายสุนทร ศิริพงษ์*. หน้า7-93. กรุงเทพฯ ฯ : ศูนย์การพิมพ์พลชัย.
- . (2530ข). *ศิลปะจีนและคนจีนในไทย*. กรุงเทพฯ ฯ : เมืองโบราณ.
- นพวัฒน์ สมพิน. (2542). *งานช่างศิลปกรรมในท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ ฯ : กรมศิลปากร.
- นวลแข ปาลิวนิช,รองศาสตราจารย์. (2542). *ความรู้เรื่องผ้าและเส้นใย*. กรุงเทพฯ ฯ : ซีเอ็ดดูเคชั่น.
- บ้านตุลาไทย. (2547). *ผ้าไหมเอปกับวัฒนธรรมชุมชน*. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <http://www.thaioctober.com>. วันที่สืบค้น 26 มิถุนายน 2549.
- บุญเดือน ศรีวรพจน์ และ ประภัสสร โพธิ์ศรีทอง. (2542). *เครื่องทองรัตนโกสินทร์*. กรุงเทพฯ ฯ : โครงการสืบสานมรดกวัฒนธรรมไทย.

- ปิยวรา ทีชระ. (2546). การศึกษาโครงสร้างลวดลายของสมบัติภูมิในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น. สารนิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต. (ประวัติศาสตร์ศิลปะ). กรุงเทพฯ ฯ : คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร. ถ่ายเอกสาร.
- เปี่ยมสุข เจริญรุ่งเรืองและศิระลีย์ ภูเพ็ชร, บรรณาธิการ. (2545). ความรู้ทั่วไปในงานช่างศิลป์ไทย. กรุงเทพฯ ฯ : ฝ่ายเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ สำนักงานเลขาธิการกรมศิลปากร.
- ผู้จัดการออนไลน์. (2548). ตัวอย่างผ้าทอที่นำไปตัดเสื้อให้แก่ผู้นำเอเปก : วันที่ 5 กรกฎาคม 2548. แหล่งที่มา <http://www.manager.co.th>. วันที่สืบค้น 17 มิถุนายน 2549.
- พระเทพวชิรมิต. (2486). สมุดตำราลายไทย. กรุงเทพฯ ฯ : นครเขษมบุ๊คส์ไตร์.
- พูลทรัพย์ สวนเมือง ตูลาพันธุ์และคนอื่นๆ. (2542). การย้อมสีไหมด้วยวัสดุธรรมชาติในภาคอีสานของไทย. กรุงเทพฯ ฯ : สมาคมเทคโนโลยีที่เหมาะสม.
- มาลินี ฤาษตุกุล. (2546). ปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์ผ้าไหมของโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ของผู้บริโภคในจังหวัดสุรินทร์. สารนิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต. (การจัดการ). กรุงเทพฯ ฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- สำนักราชเลขาธิการ. (2437). ราชกิจจานุเบกษาในรัชกาลที่ 4. กรุงเทพฯ ฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง.
- วิวัฒน์ จุฑะวิภาต. (2545). การออกแบบเครื่องประดับ. กรุงเทพฯ ฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. พระราชพิธีฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <http://th.wikipedia.org>. วันที่สืบค้น 26 กรกฎาคม 2549.
- วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, บรรณาธิการ. (2530). ผ้าไทย : พัฒนาการทางอุตสาหกรรมและสังคม. กรุงเทพฯ ฯ : บริษัทเงินทุนอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย.
- วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. (2531). ผ้าไทย. กรุงเทพฯ ฯ : องค์การค้าของคุรุสภา.
- วิที พานิชพันธ์. (2547). ผ้าและสิ่งถักทอไท. เชียงใหม่ : ซิลค์เวอร์ม.
- ศิริ ผาสุข. (2544). ผ้าไหมพื้นบ้าน. กรุงเทพฯ ฯ : โอเดียนสโตร์.
- ศิลปากร, กรม. (2535). สมุดภาพวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม. กรุงเทพฯ ฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.
- เศรษฐมนันต์ กาญจนกุล. (2548). ลายผ้าในจิตรกรรมไทย. กรุงเทพฯ ฯ : เศรษฐศิลป์.
- (ม.ป.ป.). เส้นสายลายไทย ชุดพื้นฐานเบื้องต้นการเขียนลาย. กรุงเทพฯ ฯ : ม.ป.พ..
- สมพงษ์ ทิมแจ่มใส, บรรณาธิการ. (2543). ผ้าทอพื้นเมืองในภาคใต้ โครงการพัฒนาผ้าพื้นเมืองในทุกจังหวัดของประเทศ. กรุงเทพฯ ฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สันติ เล็กสุขุม. (2539). กระหนกในดินแดนไทย. กรุงเทพฯ ฯ : มติชน.
- สิทธิศักดิ์ ธีญศรีสวัสดิ์กุล. (2529). ออกแบบลวดลาย. กรุงเทพฯ ฯ : โอเดียนสโตร์.
- (2530). รูปแบบและการสืบเนื่องของศิลปวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ ฯ : เมืองโบราณ.

- สมโพธิ อัครพันธ์. (ม.ป.ป.). *การปฏิบัติรักษาผ้าไหมไทย*. กรุงเทพฯ : สถาบันหม่อมไหม กรมวิชาการเกษตร.
- เสนอ นิลเดช. (2534). *มรดกแผ่นดิน*. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.
- โสมวดี ฤทธิโชติ. (2547). *ผ้าพิมพ์โบราณ : กรณีศึกษาผ้าพิมพ์โบราณในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร. ปรินิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต. (ศิลปศึกษา). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.*
- เสาวนีย์ ตะโพทองและคณะ. (2548, กันยายน-ธันวาคม). *ต้นทุนและผลตอบแทนการผลิตผ้าไหมยกทอง บ้านท่าสว่าง จังหวัดสุรินทร์. วารสารสมาคมนักวิจัย. 10(3) : 43-51.*
- อารีย์ งามศิริพัฒนกุล. (2539). *ไหมและผลิตภัณฑ์ไหม*. กรุงเทพฯ : กองส่งเสริมการลงทุนที่ 3 สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน.
- อุบลศรี อรรถพันธ์. (2529). *การศึกษาเรื่องการทอผ้าไหมพุมเรียง*. สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา. ถ่ายเอกสาร.
- เอเปก 2003. (2546). *งานเบญจรงค์ – เสื้อผู้นำ – ผ้าคลุมไหล่ ของขวัญเอเปก : รายงานพิเศษ*. แหล่งที่มา <http://www.bangkokbiznews.com>. วันที่สืบค้น 17 มิถุนายน 2549.

Mcquail Lisa. (1997). *Treasures of Two Nations*. Washington DC : Smithsonian Institution.

ภาคผนวก

การบันทึกข้อมูลกลุ่มตัวอย่างจำนวน 77 ผืน

หมายเลขผ้า	ชนิดของผ้า : ผ้าตัดเสื้อ	จำนวน 4 ผืน
ก.1-001		
ประเภทผลิตภัณฑ์	ผ้า เครื่องแต่งกาย	
ผู้ใช้	ผู้นำประเทศในกลุ่มเอเปกที่มาร่วมประชุมในปี 2003	
ผู้ออกแบบ	ชื่อผู้ออกแบบ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย	
ผู้เก็บตะกอ (708 ตะกอ)	ชื่อผู้เก็บตะกอ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและแผนกทอ	
ผู้ทอ 5 คน	ชื่อผู้ทอ : ไม่มีการบันทึก ; ทอ 1 คน บัดลาย 4 คน	
เส้นไหม	ไหมน้อยและไหมทอง	
ผู้อยอมสี	นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและแผนกเตรียมเส้นไหม (ไม่ปรากฏชื่อ)	
ขนาด	ความกว้าง 100 ซม. ความยาว 300 ซม. ต่อเสื้อ 1 ตัว	
แรงบันดาลใจ	ผ้าอัตลักษณ์ของราชสำนักสยามโบราณ	
การวางองค์ประกอบ	ไม่มีกรอบไม่มีเชิง	
เทคนิคที่ใช้	- ท้องผ้า : ทอยกไหมแบบแพร (เห็นลายด้านเดียว) จกทอง และมัดหมี่	
	- สั้งเวี๊ยนและกรวยเชิง : ไม่มี	
ลาย : เอเปก2003	- ท้องผ้า : ลายดอกผุดดวงกลม สลับลายประจายามดอกสีกลีบ จก	
	ลายสัตว์หิมพานต์ 6 ชนิด (ราชสีห์ คชสีห์ ช้าง นกทันทิมา หงส์ นกยูง)	
สี : เม็ดมะขามแก่	- สั้งเวี๊ยนและกรวยเชิง : ไม่มี	
	- ท้องผ้า : พื้นผ้าสีแดง ทอยกไหมด้วยสีแดงเม็ดมะขามแก่ และสีทองในส่วนที่จกเป็นลายสัตว์หิมพานต์ 6 ชนิด	
การตกแต่ง	- ใช้หินโมรากวดเงาไหมทอง	
	- ใช้หินโมรากวดเงาไหมทอง	
หมายเหตุ	ส่งมอบผ้าให้รัฐบาล ซึ่งมอบหมายให้ร้านตัดเสื้อสุท "ยูโลยเทเลอร์" รับผิดชอบด้านการตัดเสื้อแบบพระราชทานต่อไป	

หมายเลขผ้า	ชนิดของผ้า : ผ้าตัดเสื้อ	จำนวน 3 ผืน
ก.1-002		
ประเภทผลิตภัณฑ์	ผ้า เครื่องแต่งกาย	
ผู้ใช้	ผู้นำประเทศในกลุ่มเอเปกที่มาร่วมประชุมในปี 2003	
ผู้ออกแบบ	ชื่อผู้ออกแบบ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย	
ผู้เก็บตะกอ (708 ตะกอ)	ชื่อผู้เก็บตะกอ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและแผนกทอ	
ผู้ทอ 5 คน	ชื่อผู้ทอ : ไม่มีการบันทึก ; ทอ 1 คน บัดลาย 4 คน	
เส้นไหม	ไหมน้อยและไหมทอง	
ผู้อยอมสี	นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและแผนกเตรียมเส้นไหม (ไม่ปรากฏชื่อ)	
ขนาด	ความกว้าง 100 ซม. ความยาว 300 ซม. ต่อเสื้อ 1 ตัว	
แรงบันดาลใจ	ผ้าอัตลัดของราชสำนักสยามโบราณ	
การวางองค์ประกอบ	ไม่มีกรอบไม่มีเชิง	
เทคนิคที่ใช้	- ทอผ้า : ทอยกไหมแบบแพรว (เห็นลายด้านเดียว) จกทอง และมัดหมี่	
	- สั้งเวียนและกรวยเชิง : ไม่มี	
ลาย : เอเปก 2003	- ทอผ้า : ลายดอกพุดดวงกลม สลับลายประจำยามดอกสี่กลีบ จก ลายสัตว์หิมพานต์ 6 ชนิด (ราชสีห์ คชสีห์ ช้าง นกหัสติมา หงส์ นกยูง)	
	- สั้งเวียนและกรวยเชิง : ไม่มี	
สี : เม็ดมะขาม	- ทอผ้า : พื้นผ้าสีแดง ทอยกไหมด้วยสีม่วง และสีทองในส่วนที่ จกเป็นลายสัตว์หิมพานต์ 6 ชนิด	
	- สั้งเวียนและกรวยเชิง : ไม่มี	
การตกแต่ง	- ใช้หินโมรากวดเงาไหมทอง	
หมายเหตุ	ส่งมอบผ้าให้รัฐบาล ซึ่งมอบหมายให้ร้านตัดเสื้อสุท “ยูโลยเทเลอร์” รับผิดชอบด้านการตัดเสื้อแบบพระราชทานต่อไป	

หมายเลขผ้า	ชนิดของผ้า : ผ้าตัดเสื้อ	จำนวน 3 ผืน
ก.1-003	 	
ประเภทผลิตภัณฑ์	ผ้า เครื่องแต่งกาย	
ผู้ใช้	ผู้นำประเทศในกลุ่มเอเปกที่มาร่วมประชุมในปี 2003	
ผู้ออกแบบ	ชื่อผู้ออกแบบ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย	
ผู้เก็บตะกอ (708 ตะกอ)	ชื่อผู้เก็บตะกอ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและแผนกทอ	
ผู้ทอ 5 คน	ชื่อผู้ทอ : ไม่มีการบันทึก ; ทอ 1 คน ปิดลาย 4 คน	
เส้นไหม	ไหมน้อยและไหมทอง	
ผู้ย้อมสี	นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและแผนกเตรียมเส้นไหม (ไม่ปรากฏชื่อ)	
ขนาด	ความกว้าง 100 ซม. ความยาว 300 ซม. ต่อเสื้อ 1 ตัว	
แรงบันดาลใจ	ผ้าอัตลัดของราชสำนักสยามโบราณ	
การวางองค์ประกอบ	ไม่มีกรอบไม่มีเชิง	
เทคนิคที่ใช้	- ทอผ้า : ทอยกไหมแบบแพรว (เห็นลายด้านเดียว) จกทอง และมัดหมี่	
	- สั้งเวียนและกรวยเชิง : ไม่มี	
ลาย : เอเปก 2003	- ทอผ้า : ลายดอกผุดดวงกลม สลับลายประจำยามดอกสี่กลีบ จก ลายสัตว์หิมพานต์ 6 ชนิด (ราชสีห์ คชสีห์ ช้าง นกทนต์มา หงส์ นกยูง)	
	- สั้งเวียนและกรวยเชิง : ไม่มี	
สี : ครามอ่อน	- ทอผ้า : พื้นผ้าสีครามอ่อน ทอยกไหมด้วยสีน้ำเงินคราม และสี ทองในส่วนที่จกเป็นลายสัตว์หิมพานต์ 6 ชนิด	
	- สั้งเวียนและกรวยเชิง : ไม่มี	
การตกแต่ง	- ใช้หินโมรากวาดเงาไหมทอง	
หมายเหตุ	ส่งมอบผ้าให้รัฐบาล ซึ่งมอบหมายให้ร้านตัดเสื้อสุท "ยูโลเยเทลเลอร์" รับผิดชอบด้านการตัดเสื้อแบบพระราชทานต่อไป	

หมายเลขผ้า	ชนิดของผ้า : ผ้าตัดเสื้อ	จำนวน 4 ผืน
ก.1-004	 	
ประเภทผลิตภัณฑ์	ผ้า เครื่องแต่งกาย	
ผู้ใช้	ผู้นำประเทศในกลุ่มเอเปกที่มาร่วมประชุมในปี 2003	
ผู้ออกแบบ	ชื่อผู้ออกแบบ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย	
ผู้เก็บตะกอ (708 ตะกอ)	ชื่อผู้เก็บตะกอ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและแผนกทอ	
ผู้ทอ 5 คน	ชื่อผู้ทอ : ไม่มีการบันทึก ; ทอ 1 คน บัดลาย 4 คน	
เส้นไหม	ไหมน้อยและไหมทอง	
ผู้อยอมสี	นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและแผนกเตรียมเส้นไหม (ไม่ปรากฏชื่อ)	
ขนาด	ความกว้าง 100 ซม. ความยาว 300 ซม. ต่อเสื้อ 1 ตัว	
แรงบันดาลใจ	ผ้าอัตลัดของราชสำนักสยามโบราณ	
การวางองค์ประกอบ	ไม่มีกรอบไม่มีเชิง	
เทคนิคที่ใช้	- ท้องผ้า : ทอยกไหมแบบแพรว (เห็นลายด้านเดียว) จกทอง และมัดหมี่	
	- สั้งเวียนและกรวยเชิง : ไม่มี	
ลาย : เอเปก 2003	- ท้องผ้า : ลายดอกผุดดวงกลม สลับลายประจำยามดอกสี่กลีบ จกลายสัตว์หิมพานต์ 6 ชนิด (ราชสีห์ คชสีห์ ช้าง นกทันทิมา หงส์ นกยูง)	
	- สั้งเวียนและกรวยเชิง : ไม่มี	
สี : น้ำเงิน	- ท้องผ้า : พื้นผ้าสีม่วง ทอยกไหมด้วยสีน้ำเงิน และสีทองในส่วนที่จกเป็นลายสัตว์หิมพานต์ 6 ชนิด	
	- สั้งเวียนและกรวยเชิง : ไม่มี	
การตกแต่ง	- ใช้หินโมรากวดเงาไหมทอง	
หมายเหตุ	ส่งมอบผ้าให้รัฐบาล ซึ่งมอบหมายให้ร้านตัดเสื้อสุท “ยูโลยเทเลอร์” รับผิดชอบด้านการตัดเสื้อแบบพระราชทานต่อไป	

หมายเลขผ้า	ชนิดของผ้า : ผ้าตัดเสื้อ	จำนวน 4 ผืน
ก.1-005		
ประเภทผลิตภัณฑ์	ผ้า เครื่องแต่งกาย	
ผู้ใช้	ผู้นำประเทศในกลุ่มเอเปกที่มาร่วมประชุมในปี 2003	
ผู้ออกแบบ	ชื่อผู้ออกแบบ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย	
ผู้เก็บตะกอ (708 ตะกอ)	ชื่อผู้เก็บตะกอ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและแผนกทอ	
ผู้ทอ 5 คน	ชื่อผู้ทอ : ไม่มีการบันทึก ; ทอ 1 คน บัดลาย 4 คน	
เส้นไหม	ไหมน้อยและไหมทอง	
ผู้อยอมสี	นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและแผนกเตรียมเส้นไหม (ไม่ปรากฏชื่อ)	
ขนาด	ความกว้าง 100 ซม. ความยาว 300 ซม. ต่อเสื้อ 1 ตัว	
แรงบันดาลใจ	ผ้าอัตลัดของราชสำนักสยามโบราณ	
การวางองค์ประกอบ	ไม่มีกรอบไม่มีเชิง	
เทคนิคที่ใช้	- ท้องผ้า : ทอยกไหมแบบแพรว (เห็นลายด้านเดียว) จกทอง และมัดหมี่	
	- สั้งเวียนและกรวยเชิง : ไม่มี	
ลาย : เอเปก 2003	- ท้องผ้า : ลายดอกผุดดวงกลม สลับลายประจำยามดอกสี่กลีบ จกลายสัตว์หิมพานต์ 6 ชนิด (ราชสีห์ คชสีห์ ช้าง นกทนต์มา หงส์ นกยูง)	
	- สั้งเวียนและกรวยเชิง : ไม่มี	
สี : เขียว	- ท้องผ้า : พื้นผ้าสีเขียวอ่อน ทอยกไหมด้วยสีเขียวเข้ม และสีทองในส่วนที่จกเป็นลายสัตว์หิมพานต์ 6 ชนิด	
	- สั้งเวียนและกรวยเชิง : ไม่มี	
การตกแต่ง	- ใช้หินโมรากวดเงาไหมทอง	
หมายเหตุ	ส่งมอบผ้าให้รัฐบาล ซึ่งมอบหมายให้ร้านตัดเสื้อสุท “ยูไลยเทเลอร์” รับผิดชอบด้านการตัดเสื้อแบบพระราชทานต่อไป	

หมายเลขผ้า	ชนิดของผ้า : ผ้าตัดเสื้อ	จำนวน 1 ผืน
ก.1-006		
ประเภทผลิตภัณฑ์	ผ้า เครื่องแต่งกาย	
ผู้ใช้	ผู้นำประเทศในกลุ่มเอเปกที่มาร่วมประชุมในปี 2003	
ผู้ออกแบบ	ชื่อผู้ออกแบบ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย	
ผู้เก็บตะกอ (708 ตะกอ)	ชื่อผู้เก็บตะกอ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและแผนกทอ	
ผู้ทอ 5 คน	ชื่อผู้ทอ : ไม่มีการบันทึก ; ทอ 1 คน บัตลาย 4 คน	
เส้นไหม	ไหมน้อยและไหมทอง	
ผู้อยอมสี	นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและแผนกเตรียมเส้นไหม (ไม่ปรากฏชื่อ)	
ขนาด	ความกว้าง 100 ซม. ความยาว 300 ซม. ต่อเสื้อ 1 ตัว	
แรงบันดาลใจ	ผ้าอัตลัดของราชสำนักสยามโบราณ	
การวางองค์ประกอบ	ไม่มีกรอบไม่มีเชิง	
เทคนิคที่ใช้	- ท้องผ้า : ทอยกไหมแบบแพรว (เห็นลายด้านเดียว) จกทอง และมัดหมี่	
	- สั้งเวียนและกรวยเชิง : ไม่มี	
ลาย : เอเปก 2003	- ท้องผ้า : ลายดอกพุดดวงกลม สลับลายประจำยามดอกสี่กลีบ จกลายดอกพุดตาน 6 แบบ ทับพื้นลาย	
	- สั้งเวียนและกรวยเชิง : ไม่มี	
สี : เม็ดมะขามแก่	- ท้องผ้า : พื้นผ้าสีแดง ทอยกไหมด้วยสีแดงเม็ดมะขามแก่ และสีทองในส่วนที่จกเป็นลายดอกพุดตาน	
	- สั้งเวียนและกรวยเชิง : ไม่มี	
การตกแต่ง	- ใช้หินโมรากวดเงาไหมทอง	
หมายเหตุ	ส่งมอบผ้าให้รัฐบาล ซึ่งมอบหมายให้ร้านตัดเสื้อสุท “ยูโลยเทเลอร์” รับผิดชอบด้านการตัดเสื้อแบบพระราชทานต่อไป	

หมายเลขผ้า	ชนิดของผ้า : ผ้าตัดเสื้อ	จำนวน 1 ผืน
ก.1-007		
ประเภทผลิตภัณฑ์	ผ้า เครื่องแต่งกาย	
ผู้ใช้	ผู้นำประเทศในกลุ่มเอเปกที่มาร่วมประชุมในปี 2003	
ผู้ออกแบบ	ชื่อผู้ออกแบบ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย	
ผู้เก็บตะกอ (708 ตะกอ)	ชื่อผู้เก็บตะกอ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและแผนกทอ	
ผู้ทอ 5 คน	ชื่อผู้ทอ : ไม่มีการบันทึก ; ทอ 1 คน บัตลาย 4 คน	
เส้นไหม	ไหมน้อยและไหมทอง	
ผู้อยอมสี	นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและแผนกเตรียมเส้นไหม (ไม่ปรากฏชื่อ)	
ขนาด	ความกว้าง 100 ซม. ความยาว 300 ซม. ต่อเสื้อ 1 ตัว	
แรงบันดาลใจ	ผ้าอัตลัดของราชสำนักสยามโบราณ	
การวางองค์ประกอบ	ไม่มีกรอบไม่มีเชิง	
เทคนิคที่ใช้	- ท้องผ้า : ทอยกไหมแบบแพรว (เห็นลายด้านเดียว) จกทอง และมัดหมี่	
	- สั้งเวียนและกรวยเชิง : ไม่มี	
ลาย : เอเปก 2003	- ท้องผ้า : ลายดอกพุดดวงกลม สลับลายประจำยามดอกสี่กลีบ จกลายดอกพุดตาน 6 แบบ ทับพื้นลาย	
	- สั้งเวียนและกรวยเชิง : ไม่มี	
สี : ม่วงคราม	- ท้องผ้า : พื้นผ้าสีแดงเม็ดมะขาม ทอยกไหมด้วยสีม่วงคราม และสีทองในส่วนที่จกเป็นลายดอกพุดตาน	
	- สั้งเวียนและกรวยเชิง : ไม่มี	
การตกแต่ง	- ใช้หินโมรากวดเงาไหมทอง	
หมายเหตุ	ส่งมอบผ้าให้รัฐบาล ซึ่งมอบหมายให้ร้านตัดเสื้อสุท "ยูโลยเทเลอร์" รับผิดชอบด้านการตัดเสื้อแบบพระราชทานต่อไป	

หมายเลขผ้า	ชนิดของผ้า : ผ้าตัดเสื้อ	จำนวน	1	ผืน
ก.1-008	 			
ประเภทผลิตภัณฑ์	ผ้า เครื่องแต่งกาย			
ผู้ใช้	ผู้นำประเทศในกลุ่มเอเปกที่มาร่วมประชุมในปี 2003			
ผู้ออกแบบ	ชื่อผู้ออกแบบ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย			
ผู้เก็บตะกอ (708 ตะกอ)	ชื่อผู้เก็บตะกอ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและแผนกทอ			
ผู้ทอ 5 คน	ชื่อผู้ทอ : ไม่มีการบันทึก ; ทอ 1 คน บัดลาย 4 คน			
เส้นไหม	ไหมน้อยและไหมทอง			
ผู้อยอมสี	นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและแผนกเตรียมเส้นไหม (ไม่ปรากฏชื่อ)			
ขนาด	ความกว้าง 100 ซม. ความยาว 300 ซม. ต่อกว้าง 1 ตัว			
แรงบันดาลใจ	ผ้าอัตลัดของราชสำนักสยามโบราณ			
การวางองค์ประกอบ	ไม่มีกรอบไม่มีเชิง			
เทคนิคที่ใช้	- ทอผ้า : ทอยกไหมแบบแพรว (เห็นลายด้านเดียว) จกทอง และมัดหมี่			
	- สั้งเวีย่นและกรวยเชิง : ไม่มี			
ลาย : เอเปก 2003	- ทอผ้า : ลายดอกพุดตวงกลม สลับลายประจำยามดอกสี่กลีบ จกลายดอกพุดตาน 6 แบบ ทับพื้นลาย			
	- สั้งเวีย่นและกรวยเชิง : ไม่มี			
สี : เขียว	- ทอผ้า : พื้นผ้าสีเขียวอ่อน ทอยกไหมด้วยสีเขียวเข้ม และสีทองในส่วนที่จกเป็นลายดอกพุดตาน			
	- สั้งเวีย่นและกรวยเชิง : ไม่มี			
การตกแต่ง	- ใช้หินโมรากวาดเงาไหมทอง			
หมายเหตุ	ส่งมอบผ้าให้รัฐบาล ซึ่งมอบหมายให้ร้านตัดเสื้อสุท “ยูไลยเทเลอร์” รับผิดชอบด้านการตัดเสื้อแบบพระราชทานต่อไป			

หมายเลขผ้า	ชนิดของผ้า : ผ้าคลุมไหล่	จำนวน 3 ผืน
ก.1-009		
ประเภทผลิตภัณฑ์	ผ้า เครื่องแต่งกาย	
ผู้ใช้	ภริยาของผู้นำประเทศในกลุ่มเอเปกที่มาร่วมประชุมในปี 2003	
ผู้ออกแบบ	ชื่อผู้ออกแบบ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย	
ผู้เก็บตะกอ (708 ตะกอ)	ชื่อผู้เก็บตะกอ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและแผนกทอ	
ผู้ทอ 5 คน	ชื่อผู้ทอ : ไม่มีการบันทึก ; ทอ 1 คน บัดลาย 4 คน	
เส้นไหม	ไหมน้อยและไหมทอง	
ผู้อยอมสี	นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและแผนกเตรียมเส้นไหม (ไม่ปรากฏชื่อ)	
ขนาด	ความกว้าง 83 ซม. ความยาว 230 ซม.	
แรงบันดาลใจ	ผ้าทรงสะพักของเจ้านายฝ่ายใน ในราชสำนักสยามโบราณ	
การวางองค์ประกอบ	แบบมีกรอบ มีเชิง	
เทคนิคที่ใช้	- ทอผ้า : ทอยกไหมแบบแพรว (เห็นลายด้านเดียว) และมัดหมี่	
	- สักเวียน : ทอยกไหมทอง ต้องเด็ดไหมเส้นยืนตอนขึ้นทอผ้าและสักเวียน เพื่อเปลี่ยนสีไหม	
	- กรวยเชิง : ทอยกไหมทอง และเกาะ	
ลาย : เอเปก 2003	- ทอผ้า : ลายดอกพุดดวงกลมสลับลายดอกประจำยามสี่กลีบ	
	- สักเวียน : ลายหน้ากระดานบรรจุลายกระจัง ลายใบเทศ ลายไขปลา	
	- กรวยเชิง : ชุดลายกรวยเชิง 1 ชั้น เป็นลายประดิษฐ์ใหม่	
สี : เม็ดมะขามแก่	- ทอผ้า : พื้นผ้าสีแดง ทอยกลายด้วยไหมสีเม็ดมะขามแก่	
	- สักเวียน : เป็นริ้วสีแดงสลักเส้นสีเขียว ส่วนลายเป็นสีทอง	
	- กรวยเชิง : พื้นผ้าสีแดง ลายสีทอง แวชะช่องลายสอดสีเขียวทองม่วงเข้ม และม่วงอ่อน	
การตกแต่ง	กวาดเงาไหมทองด้วยหินโมรา ถักชายครุยและกรูซับด้านหลังด้วยมือ	
หมายเหตุ	ผ้าไหมสีพื้นที่ใช้กรูซับด้านหลังทอด้วยกี่กระตุก	

หมายเลขผ้า	ชนิดของผ้า : ผ้าคลุมไหล่	จำนวน 2 ผืน
ก.1-010		
ประเภทผลิตภัณฑ์	ผ้า เครื่องแต่งกาย	
ผู้ใช้	ภริยาของผู้นำประเทศในกลุ่มเอเปกที่มาร่วมประชุมในปี 2003	
ผู้ออกแบบ	ชื่อผู้ออกแบบ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย	
ผู้เก็บตะกอ (708 ตะกอ)	ชื่อผู้เก็บตะกอ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและแผนกทอ	
ผู้ทอ 5 คน	ชื่อผู้ทอ : ไม่มีการบันทึก ; ทอ 1 คน บัดลาย 4 คน	
เส้นไหม	ไหมน้อยและไหมทอง	
ผู้อยอมสี	นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและแผนกเตรียมเส้นไหม (ไม่ปรากฏชื่อ)	
ขนาด	ความกว้าง 83 ซม. ความยาว 230 ซม.	
แรงบันดาลใจ	ผ้าทรงสะพักของเจ้านายฝ่ายใน ในราชสำนักสยามโบราณ	
การวางองค์ประกอบ	แบบมีกรอบ มีเชิง	
เทคนิคที่ใช้	- ทอผ้า : ทอยกไหมแบบแพรว (เห็นลายด้านเดียว) และมัดหมี่	
	- สั่งเวียน : ทอยกไหมทอง ต้องเด็ดไหมเส้นยืนตอนขึ้นทอผ้าและสั่งเวียน เพื่อเปลี่ยนสีไหม	
	- กรวยเชิง : ทอยกไหมทอง และเกาะ	
ลาย : เอเปก 2003	- ทอผ้า : ลายดอกพุดดวงกลมสลับลายดอกประจายามสีกลีบ	
	- สั่งเวียน : ลายหน้ากระดานบรรจุลายกระจัง ลายใบเทศ ลายไขปลา	
	- กรวยเชิง : ชุตลายกรวยเชิง 1 ชั้น เป็นลายประดิษฐ์ใหม่	
สี : เหลือง	- ทอผ้า : พื้นผ้าสีเหลืองดิน ทอยกลายด้วยไหมสีเหลืองมะนาว	
	- สั่งเวียน : เป็นริ้วสีแดงสลัเส้นสีเขียว ส่วนลายเป็นสีทอง	
	- กรวยเชิง : พื้นผ้าสีแดง ลายสีทอง แวะช่องลายสอดสีเขียวทองม่วงเข้ม และม่วงอ่อน	
การตกแต่ง	กวาดเงาไหมทองด้วยหินโมรา ถักชายครุยและกรูซับด้านหลังด้วยมือ	
หมายเหตุ	ผ้าไหมสีพื้นที่ใช้กรูซับด้านหลังทอด้วยกี่กระตุก	

หมายเลขผ้า	ชนิดของผ้า : ผ้าคลุมไหล่	จำนวน 2 ผืน
ก.1-011		
ประเภทผลิตภัณฑ์	ผ้า เครื่องแต่งกาย	
ผู้ใช้	ภริยาของผู้นำประเทศในกลุ่มเอเปกที่มาร่วมประชุมในปี 2003	
ผู้ออกแบบ	ชื่อผู้ออกแบบ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย	
ผู้เก็บตะกอ (708 ตะกอ)	ชื่อผู้เก็บตะกอ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและแผนกทอ	
ผู้ทอ 5 คน	ชื่อผู้ทอ : ไม่มีการบันทึก ; ทอ 1 คน ปิดลาย 4 คน	
เส้นไหม	ไหมน้อยและไหมทอง	
ผู้ย้อมสี	นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและแผนกเตรียมเส้นไหม (ไม่ปรากฏชื่อ)	
ขนาด	ความกว้าง 83 ซม. ความยาว 230 ซม.	
แรงบันดาลใจ	ผ้าทรงสะพักของเจ้านายฝ่ายใน ในราชสำนักสยามโบราณ	
การวางองค์ประกอบ	แบบมีกรอบ มีเชิง	
เทคนิคที่ใช้	- ทอผ้า : ทอยกไหมแบบแพรว (เห็นลายด้านเดียว) และมัดหมี่	
	- สั้งเวียน : ทอยกไหมทอง ต้องเด็ดไหมเส้นยืนตอนขึ้นทอผ้าและสั้งเวียน เพื่อเปลี่ยนสีไหม	
	- กรวยเชิง : ทอยกไหมทอง และเกาะ	
ลาย : เอเปก 2003	- ทอผ้า : ลายดอกผุดดวงกลมสลับลายดอกประจำยามสีกลีบ	
	- สั้งเวียน : ลายหน้ากระดานบรรจุลายกระจัง ลายใบเทศ ลายไขปลา	
	- กรวยเชิง : ชุดลายกรวยเชิง 1 ชั้น เป็นลายประดิษฐ์ใหม่	
สี : เหลือง	- ทอผ้า : พื้นผ้าสีแดง ทอยกลายด้วยไหมสีเหลืองทอง	
	- สั้งเวียน : เป็นริ้วสีแดงสลัเส้นสีเหลือง ส่วนลายเป็นสีทอง	
	- กรวยเชิง : พื้นผ้าสีแดง ลายสีทอง แวะช่องลายสอดสีเขียวทอง ม่วงเข้ม และม่วงอ่อน	
การตกแต่ง	กวดเงาไหมทองด้วยหินโมรา ถักชายครุยและกรูซั้บด้านหลังด้วยมือ	
หมายเหตุ	ผ้าไหมสีพื้นที่ใช้กรูซั้บด้านหลังทอด้วยกี่กระตุก	

หมายเลขผ้า	ชนิดของผ้า : ผ้าคลุมไหล่	จำนวน 2 ผืน
ก.1-012		
ประเภทผลิตภัณฑ์	ผ้า เครื่องแต่งกาย	
ผู้ใช้	ภริยาของผู้นำประเทศในกลุ่มเอเปกที่มาร่วมประชุมในปี 2003	
ผู้ออกแบบ	ชื่อผู้ออกแบบ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย	
ผู้เก็บตะกอ (708 ตะกอ)	ชื่อผู้เก็บตะกอ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและแผนกทอ	
ผู้ทอ 5 คน	ชื่อผู้ทอ : ไม่มีการบันทึก ; ทอ 1 คน บัตลาย 4 คน	
เส้นไหม	ไหมน้อยและไหมทอง	
ผู้อยอมสี	นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและแผนกเตรียมเส้นไหม (ไม่ปรากฏชื่อ)	
ขนาด	ความกว้าง 83 ซม. ความยาว 230 ซม.	
แรงบันดาลใจ	ผ้าทรงสะพักของเจ้านายฝ่ายใน ในราชสำนักสยามโบราณ	
การวางองค์ประกอบ	แบบมีกรอบ มีเชิง	
เทคนิคที่ใช้	- ทอผ้า : ทอยกไหมแบบแพร (เห็นลายด้านเดียว) และมัดหมี่	
	- สั่งเวียน : ทอยกไหมทอง ต้องเด็ดไหมเส้นยืนตอนขึ้นทอผ้าและสั่งเวียน เพื่อเปลี่ยนสีไหม	
	- กรวยเชิง : ทอยกไหมทอง และเกาะ	
ลาย : เอเปก 2003	- ทอผ้า : ลายดอกพุดตวงกลมสลับลายดอกประจํายามสีกลีบ	
	- สั่งเวียน : ลายหน้ากระดานบรรจุลายกระจัง ลายใบเทศ ลายไขปลา	
	- กรวยเชิง : ชุตลายกรวยเชิง 1 ชั้น เป็นลายประดิษฐ์ใหม่	
สี : น้ำเงิน	- ทอผ้า : พื้นผ้าสีแดง ทอยกลายด้วยไหมสีน้ำเงิน	
	- สั่งเวียน : เป็นริ้วสีแดงสลับเส้นสีเขียว ส่วนลายเป็นสีทอง	
	- กรวยเชิง : พื้นผ้าสีแดง ลายสีทอง แวะช่องลายสอดสีเขียวทองม่วงเข้ม และม่วงอ่อน	
การตกแต่ง	กวาดเงาไหมทองด้วยหินโมรา ถักชายครุยและกรูซับด้านหลังด้วยมือ	
หมายเหตุ	ผ้าไหมสีพื้นที่ใช้กรูซับด้านหลังทอด้วยกี่กระตุก	

หมายเลขผ้า	ชนิดของผ้า : ผ้าคลุมไหล่	จำนวน 2 ผืน
ก.1-013		
ประเภทผลิตภัณฑ์	ผ้า เครื่องแต่งกาย	
ผู้ใช้	ภริยาของผู้นำประเทศในกลุ่มเอเปกที่มาร่วมประชุมในปี 2003	
ผู้ออกแบบ	ชื่อผู้ออกแบบ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย	
ผู้เก็บตะกอ (708 ตะกอ)	ชื่อผู้เก็บตะกอ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและแผนกทอ	
ผู้ทอ 5 คน	ชื่อผู้ทอ : ไม่มีการบันทึก ; ทอ 1 คน ปิดลาย 4 คน	
เส้นไหม	ไหมน้อยและไหมทอง	
ผู้ย้อมสี	นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและแผนกเตรียมเส้นไหม (ไม่ปรากฏชื่อ)	
ขนาด	ความกว้าง 83 ซม. ความยาว 230 ซม.	
แรงบันดาลใจ	ผ้าทรงสะพักของเจ้านายฝ่ายใน ในราชสำนักสยามโบราณ	
การวางองค์ประกอบ	แบบมีกรอบ มีเชิง	
เทคนิคที่ใช้	- ทอผ้า : ทอยกไหมแบบแพรว (เห็นลายด้านเดียว) และมัดหมี่	
	- สั้งเวียน : ทอยกไหมทอง ต้องเด็ดไหมเส้นยืนตอนขึ้นทอผ้าและสั้งเวียน เพื่อเปลี่ยนสีไหม	
	- กรวยเชิง : ทอยกไหมทอง และเกาะ	
ลาย : เอเปก 2003	- ทอผ้า : ลายดอกผุดดวงกลมสลับลายดอกประจำยามสีกลีบ	
	- สั้งเวียน : ลายหน้ากระดานบรรจุลายกระจัง ลายใบเทศ ลายไขปลา	
	- กรวยเชิง : ชุดลายกรวยเชิง 1 ชั้น เป็นลายประดิษฐ์ใหม่	
สี : เขียว	- ทอผ้า : พื้นผ้าสีแดง ทอยกลายด้วยไหมสีเขียว	
	- สั้งเวียน : เป็นริ้วสีแดงสลัเส้นสีเขียว ส่วนลายเป็นสีทอง	
	- กรวยเชิง : พื้นผ้าสีแดง ลายสีทอง แซะช่องลายสอดสีเขียวทองม่วงเข้ม และม่วงอ่อน	
การตกแต่ง	กวดเงาไหมทองด้วยหินโมรา ถักชายครุยและกรูซั้บด้านหลังด้วยมือ	
หมายเหตุ	ผ้าไหมสีพื้นที่ใช้กรูซั้บด้านหลังทอด้วยกั้กระตุก	

หมายเลขผ้า	ชนิดของผ้า : ผ้าคลุมไหล่	จำนวน 2 ผืน
ก.1-014		
ประเภทผลิตภัณฑ์	ผ้า เครื่องแต่งกาย	
ผู้ใช้	ภริยาของผู้นำประเทศในกลุ่มเอเปกที่มาร่วมประชุมในปี 2003	
ผู้ออกแบบ	ชื่อผู้ออกแบบ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย	
ผู้เก็บตะกอ (708 ตะกอ)	ชื่อผู้เก็บตะกอ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและแผนกทอ	
ผู้ทอ 5 คน	ชื่อผู้ทอ : ไม่มีการบันทึก ; ทอ 1 คน บัตลาย 4 คน	
เส้นไหม	ไหมน้อยและไหมทอง	
ผู้อยอมสี	นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและแผนกเตรียมเส้นไหม (ไม่ปรากฏชื่อ)	
ขนาด	ความกว้าง 83 ซม. ความยาว 230 ซม.	
แรงบันดาลใจ	ผ้าทรงสะพักของเจ้านายฝ่ายใน ในราชสำนักสยามโบราณ	
การวางองค์ประกอบ	แบบมีกรอบ มีเชิง	
เทคนิคที่ใช้	- ทอผ้า : ทอยกไหมแบบแพรว (เห็นลายด้านเดียว) และมัดหมี่	
	- สั่งเวียน : ทอยกไหมทอง ต้องเจดไหมเส้นยืนตอนขึ้นทอผ้าและสั่งเวียน เพื่อเปลี่ยนสีไหม	
	- กรวยเชิง : ทอยกไหมทอง และเกาะ	
ลาย : เอเปก 2003	- ทอผ้า : ลายดอกพุดตวงกลมสลับลายดอกประจำยามสีกลีบ	
	- สั่งเวียน : ลายหน้ากระดานบรรจุลายกระจัง ลายใบเทศ ลายไขปลา	
	- กรวยเชิง : ชุตลายกรวยเชิง 1 ชั้น เป็นลายประดิษฐ์ใหม่	
สี : ส้ม	- ทอผ้า : พื้นผ้าสีส้มแดง ทอยกลายด้วยไหมสีเหลืองทอง	
	- สั่งเวียน : เป็นริ้วสีแดงสลับเส้นสีเขียว ส่วนลายเป็นสีทอง	
	- กรวยเชิง : พื้นผ้าสีแดง ลายสีทอง แหวะช่องลายสอดสีเขียวทอง ม่วงเข้ม และม่วงอ่อน	
การตกแต่ง	กวาดเงาไหมทองด้วยหินโมรา ถักชายครุยและกรูซิปด้านหลังด้วยมือ	
หมายเหตุ	ผ้าไหมสีพื้นที่ใช้กรูซิปด้านหลังทอด้วยกี่กระตุก	

หมายเลขผ้า	ชนิดของผ้า : ผ้าคลุมพระอังสา	จำนวน 4 ผืน
ก.2-001		
ประเภทผลิตภัณฑ์	ผ้า เครื่องแต่งกาย	
ผู้ใช้	สมเด็จพระราชินีและพระชายา ในพระราชอาณาจักรที่เสด็จมาร่วมในพระราชพิธีฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี	
ผู้ออกแบบ	ชื่อผู้ออกแบบ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย	
ผู้เก็บตะกอ (1,081ตะกอ)	ชื่อผู้เก็บตะกอ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและแผนกทอ	
ผู้ทอ 6-7 คน	ชื่อผู้ทอ : ไม่มีการบันทึก ; ทอ 2 คน บัดลาย 4 คน	
เส้นไหม	ไหมน้อยและไหมทอง	
ผู้อยอมสี	นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและนายสมพงษ์ เรืองฤทธิ์	
ขนาด	ความกว้าง 75 ซม. ความยาว 220 ซม.	
แรงบันดาลใจ	จากผ้าทรงสะพักของเจ้านายฝ่ายใน ในราชสำนักสยามโบราณ	
การวางองค์ประกอบ	แบบมีกรอบ มีเชิง	
เทคนิคที่ใช้	- ท้องผ้า : ทอยกไหม และจก ตรงตราสัญลักษณ์ฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี	
	- สังเวียน : ทอยกทอง และเกาะตรงช่วงต่อระหว่างสังเวียนกับท้องผ้า	
	- กรวยเชิง : ทอยกทอง และเกาะตรงส่วนที่แขวะช่องหน้าครุฑ	
ลาย : ครองราชย์	- ท้องผ้า : ลายโคมทรงข้าวทิพย์ ดอกในผูกเป็นลายนารายณ์ทรงครุฑประดิษฐ์ กรอบลายเป็นครุฑเสี้ยว และจกตราสัญลักษณ์ฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี	
	- สังเวียน : ประกอบด้วยแม่ลายและลูกขนาน แม่ลายผูกเป็นลายครุฑเหและครุฑอัดเคล้าลายก้านขด คั่นด้วยลายพุ่มข้าวบิณฑ์เป็นระยะ ส่วนลูกขนานผูกเป็นลายดอกสี่กลีบสลับลายขอสร้อย ถัดเข้าไปเป็นช่องแขวะท้องลายกระจิง	
	- กรวยเชิง : ชุตลายกรวยเชิงชั้นเดียว ผูกด้วยลายกระหนกเกล้าภาพตัวครุฑพนมและครุฑอัด สลับแทรกกันตลอดหน้าผ้า	
สี : Deep Blue (ครามเข้ม)	- ท้องผ้า : พื้นสีแดง ลายยกไหมสีน้ำเงิน และตราสัญลักษณ์สีทอง	
	- สังเวียน : ริวแม่ลายและลูกขนานเป็นสีแดง สลับเขียวทองและม่วง ยกลายสีทอง	
	- กรวยเชิง : พื้นสีแดงลายยกสีทอง แขวะช่องหน้าครุฑสอดสีม่วง ชมพู และเหลือง	
การตกแต่ง	กวาดเงาไหมทองด้วยหินโมรา ถักชายครุยและกรูชับด้านหลังด้วยการสอยมือ	
หมายเหตุ	- ในแต่ละก๊ออาจใช้คนบัดลายร่วมกันได้	

หมายเลขผ้า	ชนิดของผ้า : ผ้าคลุมพระอังสา	จำนวน 4 ผืน
ก.2-002		
ประเภทผลิตภัณฑ์	ผ้า เครื่องแต่งกาย	
ผู้ใช้	สมเด็จพระราชินีและพระชายา ในพระราชอาณาจักรที่เสด็จมาร่วมในพระราชพิธีฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี	
ผู้ออกแบบ	ชื่อผู้ออกแบบ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย	
ผู้เก็บตะกอก (1,081ตะกอก)	ชื่อผู้เก็บตะกอก : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและแผนกทอ	
ผู้ทอ 6-7 คน	ชื่อผู้ทอ : ไม่มีการบันทึก ; ทอ 2 คน บัดลาย 4 คน	
เส้นไหม	ไหมน้อยและไหมทอง	
ผู้อยอมสี	นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและนายสมพงษ์ เรืองฤทธิ์	
ขนาด	ความกว้าง 75 ซม. ความยาว 220 ซม.	
แรงบันดาลใจ	จากผ้าทรงสะพักของเจ้านายฝ่ายใน ในราชสำนักสยามโบราณ	
การวางองค์ประกอบ	แบบมีกรอบ มีเชิง	
เทคนิคที่ใช้	- ทอผ้า : ทอยกไหม และจก ตรงตราสัญลักษณ์ฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี	
	- สักเวียน : ทอยกทอง และเกาะตรงช่วงต่อระหว่างสักเวียนกับทอผ้า	
	- กรวยเชิง : ทอยกทอง และเกาะตรงส่วนที่แขวะช่องหน้าครุฑ	
ลาย : ครองราชย์	- ทอผ้า : ลายโคมทรงข้าวทิพย์ ดอกในผูกเป็นลายนารายณ์ทรงครุฑประดิษฐ์ กรอบลายเป็นครุฑเสี้ยว และจกตราสัญลักษณ์ฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี	
	- สักเวียน : ประกอบด้วยแม่ลายและลูกขนาน แม่ลายผูกเป็นลายครุฑเหและครุฑอัดเคล้าลายก้านขด คั่นด้วยลายพุ่มข้าวบิณฑ์เป็นระยะ ส่วนลูกขนานผูกเป็นลายดอกสี่กลีบสลับลายขอสร้อย ถัดเข้าไปเป็นช่องแขวะช่องหน้าครุฑ	
	- กรวยเชิง : ชูดลายกรวยเชิงชั้นเดียว ผูกด้วยลายกระหนกเคล้าภาพตัวครุฑพนมและครุฑอัด สลับแทรกกันตลอดหน้าผ้า	
สี : Light Blue (ครามอ่อน)	- ทอผ้า : พื้นสีแดง ลายยกไหมสีคราม และตราสัญลักษณ์สีทอง	
	- สักเวียน : ริวแม่ลายและลูกขนานเป็นสีแดง สลับเขียวทองและม่วง ยกลายสีทอง	
	- กรวยเชิง : พื้นสีแดงลายยกสีทอง แขวะช่องหน้าครุฑสอดสีม่วง ชมพู และเหลือง	
การตกแต่ง	กวาดเงาไหมทองด้วยหินโมรา ถักชายครุยและกรูซับด้านหลังด้วยการสอยมือ	
หมายเหตุ	ในแต่ละก้อนอาจใช้คนบัดลายร่วมกันได้	

หมายเลขผ้า	ชนิดของผ้า : ผ้าคลุมพระอังสา	จำนวน 4 ผืน
ก.2-003		
ประเภทผลิตภัณฑ์	ผ้า เครื่องแต่งกาย	
ผู้ใช้	สมเด็จพระราชินีและพระชายา ในพระราชอาณาจักรที่เสด็จมาร่วมในพระราชพิธีฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี	
ผู้ออกแบบ	ชื่อผู้ออกแบบ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย	
ผู้เก็บตะกอก (1,081ตะกอก)	ชื่อผู้เก็บตะกอก : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและแผนกทอ	
ผู้ทอ 6-7 คน	ชื่อผู้ทอ : ไม่มีการบันทึก ; ทอ 2 คน บัตลาย 4 คน	
เส้นไหม	ไหมน้อยและไหมทอง	
ผู้อยอมสี	นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและนายสมพงษ์ เรืองฤทธิ์	
ขนาด	ความกว้าง 75 ซม. ความยาว 220 ซม.	
แรงบันดาลใจ	จากผ้าทรงสะพักของเจ้านายฝ่ายใน ในราชสำนักสยามโบราณ	
การวางองค์ประกอบ	แบบมีกรอบ มีเชิง	
เทคนิคที่ใช้	- ทอผ้า : ทอยกไหม และจก ตรงตราสัญลักษณ์ฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี	
	- สักเวียน : ทอยกทอง และเกาะตรงช่วงต่อระหว่างสักเวียนกับทอผ้า	
	- กรวยเชิง : ทอยกทอง และเกาะตรงส่วนที่แขวะช่องหน้าครุฑ	
ลาย : ครองราชย์	- ทอผ้า : ลายโคมทรงข้าวทิพย์ ดอกในผูกเป็นลายนารายณ์ทรงครุฑประดิษฐ์ กรอบลายเป็นครุฑเสี้ยว และจกตราสัญลักษณ์ฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี	
	- สักเวียน : ประกอบด้วยแม่ลายและลูกขนาน แม่ลายผูกเป็นลายครุฑเหและครุฑอัดเคล้าลายก้านขด คั่นด้วยลายพุ่มข้าวบิณฑ์เป็นระยะ ส่วนลูกขนานผูกเป็นลายดอกสี่กลีบสลับลายขอสร้อย ถัดเข้าไปเป็นช่องแทงทอลายกระจัง	
	- กรวยเชิง : ชูดลายกรวยเชิงชั้นเดียว ผูกด้วยลายกระหนกเคล้าภาพตัวครุฑพนมและครุฑอัด สลับแทรกกันตลอดหน้าผ้า	
สี : Sabb Green (เขียวทอง)	- ทอผ้า : พื้นสีแดง ลายยกไหมสีเขียวทอง และตราสัญลักษณ์สีทอง	
	- สักเวียน : ริวแม่ลายและลูกขนานเป็นสีแดง สลับเขียวทองและม่วง ยกลายสีทอง	
	- กรวยเชิง : พื้นสีแดงลายยกสีทอง แขวะช่องหน้าครุฑสอดสีม่วง ชมพู และเหลือง	
การตกแต่ง	กวาดเงาไหมทองด้วยหินโมรา ถักชายครุยและกรู๊ซด้านหลังด้วยการสอยมือ	
หมายเหตุ	ในแต่ละก๊อจใช้คนบัตลายร่วมกันได้	

หมายเลขผ้า	ชนิดของผ้า : ผ้าคลุมพระอังสา	จำนวน 4 ผืน
ก.2-004		
ประเภทผลิตภัณฑ์	ผ้า เครื่องแต่งกาย	
ผู้ใช้	สมเด็จพระราชินีและพระชายา ในพระราชอาคันตุกะที่เสด็จมาร่วมในพระราชพิธีฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี	
ผู้ออกแบบ	ชื่อผู้ออกแบบ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย	
ผู้เก็บตะกอก (1,081ตะกอก)	ชื่อผู้เก็บตะกอก : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและแผนกทอ	
ผู้ทอ 6-7 คน	ชื่อผู้ทอ : ไม่มีการบันทึก ; ทอ 2 คน บัดลาย 4 คน	
เส้นไหม	ไหมน้อยและไหมทอง	
ผูย้อมสี	นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและนายสมพงษ์ เรืองฤทธิ์	
ขนาด	ความกว้าง 75 ซม. ความยาว 220 ซม.	
แรงบันดาลใจ	จากผ้าทรงสะพักของเจ้านายฝ่ายใน ในราชสำนักสยามโบราณ	
การวางองค์ประกอบ	แบบมีกรอบ มีเชิง	
เทคนิคที่ใช้	- ท้องผ้า : ทอยกไหม และจก ตรงตราสัญลักษณ์ฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี	
	- สังเวียน : ทอยกทอง และเกาะตรงช่วงต่อระหว่างสังเวียนกับท้องผ้า	
	- กรวยเชิง : ทอยกทอง และเกาะตรงส่วนที่แขวะช่องหน้าครุฑ	
ลาย : ครองราชย์	- ท้องผ้า : ลายโคมทรงข้าวทิพย์ ดอกในผูกเป็นลายนารายณ์ทรงครุฑประดิษฐ์ กรอบลายเป็นครุฑเสี้ยว และจกตราสัญลักษณ์ฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี	
	- สังเวียน : ประกอบด้วยแม่ลายและลูกขนาน แม่ลายผูกเป็นลายครุฑเหและครุฑอัดเล้าลายก้านขด คั่นด้วยลายพุ่มข้าวบิณฑ์เป็นระยะ ส่วนลูกขนานผูกเป็นลายดอกสี่กลีบสลับลายขอสร้อย ถัดเข้าไปเป็นช่องแขวะท้องลายกระจัง	
	- กรวยเชิง : ชุดลายกรวยเชิงชั้นเดียว ผูกด้วยลายกระหนกเกล้าภาพตัวครุฑพนมและครุฑอัด สลับแทรกกันตลอดหน้าผ้า	
สี : Pink (ชมพู)	- ท้องผ้า : พื้นสีแดง ลายยกไหมสีชมพู และตราสัญลักษณ์สีทอง	
	- สังเวียน : ริวแม่ลายและลูกขนานเป็นสีแดง สลับเขียวทองและม่วง ยกลายสีทอง	
	- กรวยเชิง : พื้นสีแดงลายยกสีทอง แขวะช่องหน้าครุฑสอดสีม่วง ชมพู และเหลือง	
การตกแต่ง	กวาดเงาไหมทองด้วยหินโมรา ถักชายครุยและกรูซันด้านหลังด้วยการสอยมือ	
หมายเหตุ	ในแต่ละก๊อจใช้คนบัดลายร่วมกันได้	

หมายเลขผ้า	ชนิดของผ้า : ผ้าคลุมพระอังสา	จำนวน 4 ผืน
ก.2-005		
ประเภทผลิตภัณฑ์	ผ้า เครื่องแต่งกาย	
ผู้ใช้	สมเด็จพระราชินีและพระชายา ในพระราชอาณาจักรที่เสด็จมาร่วมในพระราชพิธีฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี	
ผู้ออกแบบ	ชื่อผู้ออกแบบ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย	
ผู้เก็บตะกอก (1,081ตะกอก)	ชื่อผู้เก็บตะกอก : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและแผนกทอ	
ผู้ทอ 6-7 คน	ชื่อผู้ทอ : ไม่มีการบันทึก ; ทอ 2 คน บิดลาย 4 คน	
เส้นไหม	ไหมน้อยและไหมทอง	
ผูย้อมสี	นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและนายสมพงษ์ เรืองฤทธิ์	
ขนาด	ความกว้าง 75 ซม. ความยาว 220 ซม.	
แรงบันดาลใจ	จากผ้าทรงสะพักของเจ้านายฝ่ายใน ในราชสำนักสยามโบราณ	
การวางองค์ประกอบ	แบบมีกรอบ มีเชิง	
เทคนิคที่ใช้	- ท้องผ้า : ทอยกไหม และจก ตรงตราสัญลักษณ์ฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี	
	- สังเวียน : ทอยกทอง และเกาะตรงช่วงต่อระหว่างสังเวียนกับท้องผ้า	
	- กรวยเชิง : ทอยกทอง และเกาะตรงส่วนที่แขวะช่องหน้าครุฑ	
ลาย : ครองราชย์	- ท้องผ้า : ลายโคมทรงข้าวทิพย์ ดอกในผูกเป็นลายนารายณ์ทรงครุฑประดิษฐ์ กรอบลายเป็นครุฑเสี้ยว และจกตราสัญลักษณ์ฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี	
	- สังเวียน : ประกอบด้วยแม่ลายและลูกขนาน แม่ลายผูกเป็นลายครุฑเหและครุฑอัดเล้าลายก้านขด คั่นด้วยลายพุ่มข้าวบิณฑ์เป็นระยะ ส่วนลูกขนานผูกเป็นลายดอกสี่กลีบสลับลายขอสร้อย ถัดเข้าไปเป็นช่องแขวะท้องลายกระจิง	
	- กรวยเชิง : ชุดลายกรวยเชิงชั้นเดียว ผูกด้วยลายกระหนกเกล้าภาพตัวครุฑพนมและครุฑอัด สลับแทรกกันตลอดหน้าผ้า	
สี : Yellow (เหลืองทอง)	- ท้องผ้า : พื้นสีแดง ลายยกไหมสีเหลืองทอง และตราสัญลักษณ์สีทอง	
	- สังเวียน : ริวแม่ลายและลูกขนานเป็นสีแดง สลับเขียวทองและม่วง ยกลายสีทอง	
	- กรวยเชิง : พื้นสีแดงลายยกสีทอง แขวะช่องหน้าครุฑสอดสีม่วง ชมพู และเหลือง	
การตกแต่ง	กวาดเงาไหมทองด้วยหินโมรา ถักชายครุยและกรูซันด้านหลังด้วยการสอยมือ	
หมายเหตุ	ในแต่ละก๊อจใช้คนบิดลายร่วมกันได้	

หมายเลขผ้า	ชนิดของผ้า : ผ้าคลุมพระอังสา	จำนวน 4 ผืน
ก.2-006		
ประเภทผลิตภัณฑ์	ผ้า เครื่องแต่งกาย	
ผู้ใช้	พระชายาในผู้แทนพระองค์ ที่มาร่วมในพระราชพิธีฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี	
ผู้ออกแบบ	ชื่อผู้ออกแบบ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย	
ผู้เก็บตะกอ (360ตะกอ)	ชื่อผู้เก็บตะกอ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและแผนกทอ	
ผู้ทอ 3-4 คน	ชื่อผู้ทอ : ไม่มีการบันทึก ; ทอ 1 คน ปัดลาย 2 คน	
เส้นไหม	ไหมน้อยและไหมทอง	
ผู้อยอมสี	นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและนายสมพงษ์ เรืองฤทธิ์	
ขนาด	ความกว้าง 75 ซม. ความยาว 200 ซม.	
แรงบันดาลใจ	ผ้าในราชสำนักสยามโบราณ	
การวางองค์ประกอบ	แบบไม่มีกรอบ มีเชิง	
เทคนิคที่ใช้	- ทอผ้า : ทอรวดโดยพุ่งเส้นไหมสลับกับไหมทอง เพื่อให้เกิดความระยิบระยับในเนื้อผ้า	
	- สัณเฑาะว์ : ไม่มี	
	- กรวยเชิง : ทอยกไหม	
ลาย : หิ้งห้อยชมสวน	- ทอผ้า : ลายหิ้งห้อยชมสวน ซึ่งเกิดจากเทคนิคการทอ	
	- สัณเฑาะว์ : ไม่มี	
	- กรวยเชิง : ลายลูกขนานประกอบด้วยลายใบเทศ แบบศิลปกรรมสมัยรัชกาลที่ 3 และ 4	
สี : ม่วง	- ทอผ้า : สีม่วงเหลืองทอง	
	- สัณเฑาะว์ : ไม่มี	
	- กรวยเชิง : พื้นลายกรวยเชิงสีม่วง พื้นลายลูกขนานและช่องแฉกทอง สีแดงสลับส้ม ลายยกสีทอง	
การตกแต่ง	กวาดเงาไหมทองด้วยหินโมราถักชายครุยและกรุด้านหลังโดยสอยมือ	
หมายเหตุ	ผ้าคลุมไหล่สำหรับผู้แทนพระองค์มีโขนสีคราม สีเหลืองและสีชมพู	

หมายเลขผ้า	ชนิดของผ้า : พระภูษาทรง	จำนวน 1 ผืน
ก.3 - 001	 	
ประเภทผลิตภัณฑ์	ผ้า เครื่องแต่งกาย	
ผู้ใช้	พระเจ้าแผ่นดินหรือสมเด็จพระราชินี	
ผู้ออกแบบ	ชื่อผู้ออกแบบ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย	
ผู้เก็บตะกอ (1,418ตะกอ)	ชื่อผู้เก็บตะกอ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและแผนกทอ	
ผู้ทอ 6-7 คน	ชื่อผู้ทอ : ไม่มีการบันทึก ; ทอ 1 คน บัดลาย 3-5 คน	
เส้นไหม	ไหมน้อยและไหมทอง	
ผู้อยอมสี	นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย และแผนกเตรียมเส้นไหม	
ขนาด	ความกว้าง 100 ซม. ความยาว 300 ซม.	
แรงบันดาลใจ	ผ้ายกในราชสำนักสยามโบราณ	
การวางองค์ประกอบ	แบบมีกรอบมีเชิง อย่างโบราณ	
เทคนิคที่ใช้	- ท้องผ้า สักเวียน และกรวยเชิง : ทอยกทอง	
ลาย : ครุฑยุดนาค	- ท้องผ้า : ลายโคมทรงข้าวบิณฑ์รูปครุฑยุดนาค ล้อมด้วยลายก้านแย่งประดิษฐ์เป็นรูปกின்றรา และมีลายมุมประดิษฐ์เป็นรูปครุฑ	
	- สักเวียน : ประกอบด้วยช่อแห่งท้องล้อมท้องผ้าบรรจุลายกระจัง ลายหน้ากระดานมีแม่ลายประดิษฐ์เป็นดอกประจายามพุ่มข้าวบิณฑ์ สลับกับลายเทพนม และออกลายก้านขดเป็นรูปครุฑท่า ส่วนปลายสักเวียนทั้ง 2 ด้านออกเป็นกรวยขนาดใหญ่ บรรจุรูปครุฑพรมขนาดสองข้างด้วยลายประจายามสลับลายลูกปักข้อสร้อย ลายทั้งหมดนี้ถูกค้นไว้ด้วยลายลูกประคำไขปลาภายในเส้นลวด	
	- กรวยเชิง : มี 4 ชั้นออกลายเป็นช่ออุบะห้อยออกมาจากลายหน้ากระดาน ชั้นที่ 1 ประดิษฐ์เป็นรูปครุฑทั้งตัว ชั้นที่ 2 รูปครุฑประดิษฐ์เป็นลายนก ชั้นที่ 3 ลายกระหนก ชั้นที่ 4 เป็นชั้นแทรก ออกลายกระจัง	
	- ท้องผ้า : พื้นผ้าสีน้ำเงิน ลายสีทอง	
สี : น้ำเงิน	- สักเวียน : พื้นผ้าสีแดง ริวสีเหลือง ลายสีทอง	
	- กรวยเชิง : พื้นผ้าสีแดง น้ำเงิน เขียวสลับเส้นสีเหลือง ลายสีทอง	
การตกแต่ง	มัดย้อมผ้าโดยการสอยมือ และกวาดเงาไหมทองด้วยหินโมรา	
หมายเหตุ	ทอถวายสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถสิริกิติ์ คราวเสด็จเยือนสาธารณรัฐประชาชนจีน เมื่อปีพุทธศักราช 2543	

หมายเลขผ้า	ชนิดของผ้า : พระภูษาทรง	จำนวน 1 ผืน
ก.3 - 002		
ประเภทผลิตภัณฑ์	ผ้า เครื่องแต่งกาย	
ผู้ใช้	พระเจ้าแผ่นดินหรือสมเด็จพระราชินี	
ผู้ออกแบบ	ชื่อผู้ออกแบบ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย	
ผู้เก็บตะกอก (1,418ตะกอก)	ชื่อผู้เก็บตะกอก : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและแผนกทอ	
ผู้ทอ 6-7 คน	ชื่อผู้ทอ : ไม่มีการบันทึก ; ทอ 1 คน บัตลาย 3-5 คน	
เส้นไหม	ไหมน้อยและไหมทอง	
ผู้อยอมสี	นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย และแผนกเตรียมเส้นไหม	
ขนาด	ความกว้าง 100 ซม. ความยาว 300 ซม.	
แรงบันดาลใจ	ผ้ายกในราชสำนักสยามโบราณ	
การวางองค์ประกอบ	แบบมีกรอบมีเชิง อย่างโบราณ	
เทคนิคที่ใช้	- ทอผ้า สักเวียน และกรวยเชิง : ทอยกทอง	
ลาย : ครุฑยุดนาค	- ทอผ้า : ลายโคมทรงข้าวบิณฑ์รูปครุฑยุดนาค ล้อมด้วยลายก้านแย่งประดิษฐ์เป็นรูปกின்றรา และมีลายมุมประดิษฐ์เป็นรูปครุฑ	
	- สักเวียน : ประกอบด้วยช่อแท่งทอล้อมทอผ้าบรรจุลายกระจัง ลายหน้ากระดานมีแม่ลายประดิษฐ์เป็นดอกประจำยามพุ่มข้าวบิณฑ์ สลับกับลายเทพนม และออกลายก้านขดเป็นรูปครุฑรำ ส่วนปลายสักเวียนทั้ง 2 ด้านออกเป็นกรวยขนาดใหญ่ บรรจุรูปครุฑพนมขนาดสองข้างด้วยลายประจำยามสลับลายลูกฟัก ข้อสร้อย ลายทั้งหมดนี้ถูกค้นไว้ด้วยลายลูกประคำไขปลาภายในเส้นลวด	
	- กรวยเชิง : มี 4 ชั้นออกลายเป็นช่ออุบะห้อยออกมาจากลายหน้ากระดาน ชั้นที่ 1 ประดิษฐ์เป็นรูปครุฑทั้งตัว ชั้นที่ 2 รูปครุฑประดิษฐ์เป็นลายนก ชั้นที่ 3 ลายกระหนก ชั้นที่ 4 เป็นชั้นแทรก ออกลายกระจัง	
สี : เหลือง	- ทอผ้า : พื้นผ้าสีเหลือง ลายสีทอง	
	- สักเวียน : พื้นผ้าสีแดง ริวสีเหลือง ลายสีทอง	
	- กรวยเชิง : พื้นผ้าสีแดง น้ำเงิน เขียวสลับเส้นสีเหลือง ลายสีทอง	
การตกแต่ง	มัดนชายผ้าโดยการสอยมือ และกวาดเงาไหมทองด้วยหินโมรา	
หมายเหตุ	ทอถวายสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถสิริกิติ์ คราวเสด็จเยือนสาธารณรัฐประชาชนจีน เมื่อปีพุทธศักราช 2543	

หมายเลขผ้า	ชนิดของผ้า : พระภูษาทรง	จำนวน 1 ผืน
ก.3 - 003		
ประเภทผลิตภัณฑ์	ผ้า เครื่องแต่งกาย	
ผู้ใช้	พระเจ้าแผ่นดินหรือสมเด็จพระราชินี	
ผู้ออกแบบ	ชื่อผู้ออกแบบ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย	
ผู้เก็บตะกอก (1,418ตะกอก)	ชื่อผู้เก็บตะกอก : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและแผนกทอ	
ผู้ทอ 6-7 คน	ชื่อผู้ทอ : ไม่มีการบันทึก ; ทอ 1 คน บัณฑิต 3-5 คน	
เส้นไหม	ไหมน้อยและไหมทอง	
ผู้อยอมสี	นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย และแผนกเตรียมเส้นไหม	
ขนาด	ความกว้าง 100 ซม. ความยาว 300 ซม.	
แรงบันดาลใจ	ผ้ายกในราชสำนักสยามโบราณ	
การวางองค์ประกอบ	แบบมีกรอบมีเชิง อย่างโบราณ	
เทคนิคที่ใช้	- ทอผ้า สักเวียน และกรวยเชิง : ทอยกทอง	
ลาย : ครุฑยุดนาค	- ทอผ้า : ลายโคมทรงข้าวบิณฑ์รูปครุฑยุดนาค ล้อมด้วยลายก้านแย่งประดิษฐ์เป็นรูปกின்றรา และมีลายมุมประดิษฐ์เป็นรูปครุฑ	
	- สักเวียน : ประกอบด้วยซอแทงทอล้อมทอผ้าบรรจุลายกระจิง ลายหน้ากระดานมีแม่ลายประดิษฐ์เป็นดอกประจายามพุ่มข้าวบิณฑ์ สลับกับลายเทพนม และออกลายก้านขดเป็นรูปครุฑทำ ส่วนปลายสักเวียนทั้ง 2 ด้านออกเป็นกรวยขนาดใหญ่ บรรจุรูปครุฑพนมขนาดสองข้างด้วยลายประจายามสลับลายลูกปักข้อสร้อย ลายทั้งหมดนี้ถูกค้นไว้ด้วยลายลูกประคำไขปลาภายในเส้นลวด	
	- กรวยเชิง : มี 4 ชั้นออกลายเป็นซออุบะห้อยออกมาจากลายหน้ากระดาน ชั้นที่ 1 ประดิษฐ์เป็นรูปครุฑทั้งตัว ชั้นที่ 2 รูปครุฑประดิษฐ์เป็นลายนก ชั้นที่ 3 ลายกระหนก ชั้นที่ 4 เป็นชั้นแทรก ออกลายกระจิง	
	- ทอผ้า : พื้นผ้าสีเม็ดมะขามแก่ ลายสีทอง	
สี : เม็ดมะขามแก่ (แดง)	- สักเวียน : พื้นผ้าสีแดง ริวสีเหลือง ลายสีทอง	
	- กรวยเชิง : พื้นผ้าสีแดง น้ำเงิน เขียวสลับเส้นสีเหลือง ลายสีทอง	
การตกแต่ง	มัดนชายผ้าโดยการสอยมือ และกวาดเงาไหมทองด้วยหินโมรา	
หมายเหตุ	ทอถวายสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถสิริกิติ์ คราวเสด็จเยือนสาธารณรัฐประชาชนจีน เมื่อปีพุทธศักราช 2543	

หมายเลขผ้า	ชนิดของผ้า : พระภูษาทรง	จำนวน 1 ผืน
ก.3 - 004		
ประเภทผลิตภัณฑ์	ผ้า เครื่องแต่งกาย	
ผู้ใช้	พระเจ้าแผ่นดินหรือสมเด็จพระราชินี	
ผู้ออกแบบ	ชื่อผู้ออกแบบ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย	
ผู้เก็บตะกอก (1,418ตะกอก)	ชื่อผู้เก็บตะกอก : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและแผนกทอ	
ผู้ทอ 6-7 คน	ชื่อผู้ทอ : ไม่มีการบันทึก ; ทอ 1 คน ปิดลาย 3-5 คน	
เส้นไหม	ไหมน้อยและไหมทอง	
ผู้อยอมสี	นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย และแผนกเตรียมเส้นไหม	
ขนาด	ความกว้าง 100 ซม. ความยาว 300 ซม.	
แรงบันดาลใจ	ผ้ายกในราชสำนักสยามโบราณ	
การวางองค์ประกอบ	แบบมีกรอบมีเชิง อย่างโบราณ	
เทคนิคที่ใช้	- ทอผ้า สักเวียน และกรวยเชิง : ทอยกทอง	
ลาย : ครุฑยุดนาค	- ทอผ้า : ลายโคมทรงข้าวบิณฑ์รูปครุฑยุดนาค ล้อมด้วยลายก้านแย่งประดิษฐ์เป็นรูปกின்றรา และมีลายมุมประดิษฐ์เป็นรูปครุฑ	
	- สักเวียน : ประกอบด้วยช่องแท่งทอล้อมทอผ้าบรรจุลายกระจัง ลายหน้ากระดานมีแม่ลายประดิษฐ์เป็นดอกประจำยามพุ่มข้าวบิณฑ์ สลับกับลายเทพนม และออกลายก้านขดเป็นรูปครุฑรา ส่วนปลายสักเวียนทั้ง 2 ด้านออกเป็นกรวยขนาดใหญ่ บรรจุรูปครุฑพุ่มขนานบสองข้างด้วยลายประจำยามสลับลายลูกฟัก ข้อสร้อย ลายทั้งหมดนี้ถูกค้นไว้ด้วยลายลูกประคำไขปาลาภายในเส้นลวด	
	- กรวยเชิง : มี 3 ชั้นออกลายเป็นช่ออุบะห้อยออกมาจากลายหน้ากระดาน ชั้นที่ 1 ประดิษฐ์เป็นรูปครุฑทั้งตัว ชั้นที่ 2 รูปครุฑประดิษฐ์เป็นลายนก ชั้นที่ 3 ลายกระจัง	
สี : เม็ดมะขามแก่ (แดง)	- ทอผ้า : พื้นผ้าสีเม็ดมะขามแก่ ลายสีทอง	
	- สักเวียน : พื้นผ้าสีแดง รั้วสีครามสลับเหลือง ลายสีทอง	
	- กรวยเชิง : พื้นผ้าสีแดง สีเม็ดมะขามแก่ สลับรั้วสีครามและเหลือง ลายสีทอง	
การตกแต่ง	มัดนชายผ้าโดยการสอยมือ และกวดเงาไหมทองด้วยหินโมรา	
หมายเหตุ	ทอถวายสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถสิริกิติ์ คราวเสด็จเยือนสาธารณรัฐประชาชนจีน เมื่อปีพุทธศักราช 2543	

หมายเลขผ้า	ชนิดของผ้า : ผ้าทรงสะพัก	จำนวน 1 ผืน
ก.3 - 005		
ประเภทผลิตภัณฑ์	ผ้า เครื่องแต่งกาย	
ผู้ใช้	บุคคลสำคัญ	
ผู้ออกแบบ	ชื่อผู้ออกแบบ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย	
ผู้เก็บตะกอ (1,000ตะกอ)	ชื่อผู้เก็บตะกอ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและแผนกทอ	
ผู้ทอ 6-7 คน	ชื่อผู้ทอ : ไม่มีการบันทึก ; ทอ 1 คน ปิดลาย 3-5 คน	
เส้นไหม	ไหมน้อยและไหมทอง	
ผู้อยอมสี	นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย และนายสมพงษ์ เรืองฤทธิ์	
ขนาด	ความกว้าง 100 ซม. ความยาว 300 ซม.	
แรงบันดาลใจ	ผ้าทรงสะพักของเจ้านาย ในราชสำนักสยามโบราณ	
การวางองค์ประกอบ	แบบมีกรอบมีเชิง อย่างโบราณ	
เทคนิคที่ใช้	- ทอผ้า : ทอยกทอง	
	- สั้งเวียน : ทอยกทอง	
	- กรวยเชิง : ทอยกทอง	
ลาย : ฝาบাত্র	- ทอผ้า : ลายฝาบাত্র นับเป็นลายชั้นสูงที่ไม่ใคร่พบกันบ่อยนัก	
	- สั้งเวียน : ประกอบด้วย ช่อแท่งทอลายกระจัง แม่ลาย ลูกขนาน คั่นด้วยเส้นลวดที่บรรจุลายลูกประคำไขปลา โดยลูกขนานยังมีการแบ่งเป็นแม่ลาย ลูกขนานย่อยลงไปอีก	
	- กรวยเชิง : มีชุดกรวยเชิง 3 ชั้น ประกอบด้วยช่อแท่งทอ ออกลายลายกรวยเชิงจากลายหน้ากระดานโดยประดิษฐ์เป็นลายกระหนก	
สี : ทอง	- ทอผ้า : พื้นผ้าสีเม็ดมะขาม ลายสีทอง	
	- สั้งเวียน : พื้นผ้าสีแดง สลับริ้วสีครามเข้มและเหลือง ลายสีทอง	
	- กรวยเชิง : พื้นผ้าสีเม็ดมะขาม สลับ สีม่วงครามและแดง คั่นด้วยริ้วสีเขียวและเหลือง	
การตกแต่ง	กวาดเงาไหมทองด้วยหินโมรา ถักชายครุยและกรุด้านหลังโดยสอยมือ	
หมายเหตุ	ผ้าไหมสีพื้นที่ใช้กรูซั้บด้านหลังทอด้วยกั้กระตุก	

หมายเลขผ้า	ชนิดของผ้า : ผ้าคลุมไหล่	จำนวน 1 ผืน
ก.3 - 006		
ประเภทผลิตภัณฑ์	ผ้า เครื่องแต่งกาย	
ผู้ใช้	บุคคลสำคัญ	
ผู้ออกแบบ	ชื่อผู้ออกแบบ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย	
ผู้เก็บตะกอ (1,000ตะกอ)	ชื่อผู้เก็บตะกอ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและแผนกทอ	
ผู้ทอ 6-7 คน	ชื่อผู้ทอ : ไม่มีการบันทึก ; ทอ 1 คน บัดลาย 3-5 คน	
เส้นไหม	ไหมน้อยและไหมทอง	
ผู้ย้อมสี	นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย และนายสมพงษ์ เรืองฤทธิ์	
ขนาด	ความกว้าง 100 ซม. ความยาว 300 ซม.	
แรงบันดาลใจ	ผ้าทรงสะพักของเจ้านาย ในราชสำนักสยามโบราณ	
การวางองค์ประกอบ	แบบมีกรอบมีเชิง อย่างโบราณ	
เทคนิคที่ใช้	- ทอผ้า : ทอยกทอง	
	- สักเวียน : ทอยกทอง	
	- กรวยเชิง : ทอยกทอง	
ลาย : พุ่มข้าวบิณฑ์ - ก้านแย่ง	- ทอผ้า : ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง	
	- สักเวียน : ประกอบด้วย ช่อแท่งทองลายกระจัง แม่ลาย ลูกขนาน คั่นด้วยเส้นลวดที่บรรจุลายลูกประคำไข่นปลา โดยลูกขนานยังมีการแบ่งเป็นแม่ลาย ลูกขนานย่อยลงไปอีก	
	กรวยเชิง : มีชุดกรวยเชิง 3 ชั้น ประกอบด้วยช่อแท่งทอง ออกลายลายกรวยเชิงจากลายหน้ากระดานโดยประดิษฐ์เป็นลายกระหนก	
สี : ทอง	- ทอผ้า : พื้นผ้าสีเม็ดมะขาม ลายสีทอง	
	- สักเวียน : พื้นผ้าสีแดง สลักริ้วสีครามเข้มและเหลือง ลายสีทอง	
	- กรวยเชิง : พื้นผ้าสีเม็ดมะขาม สลัก สีม่วงครามและแดง คั่นด้วยริ้วสีเขียวและเหลือง	
การตกแต่ง	กวาดเงาไหมทองด้วยหินโมรา ถักชายครุยและกรุด้านหลังโดยสอยมือ	
หมายเหตุ	ผ้าไหมสีพื้นที่ใช้กรูซัปดาห์ด้านหลังทอด้วยก๊กระตุก	

หมายเลขผ้า	ชนิดของผ้า : ผ้าเยียรบับ สำหรับตัด-เย็บ จำนวน 1 ผืน
ก.3 - 007	
ประเภทผลิตภัณฑ์	ผ้า เครื่องแต่งกาย
ผู้ใช้	บุคคลทั่วไป
ผู้ออกแบบ	ชื่อผู้ออกแบบ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย
ผู้เก็บตะกอ (700 ตะกอ)	ชื่อผู้เก็บตะกอ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและแผนกทอ
ผู้ทอ 4 - 5 คน	ชื่อผู้ทอ : ไม่มีการบันทึก ; ทอ 1 คน ปัดลาย 3 คน
เส้นไหม	ไหมน้อยและไหมทอง
ผู้อยอมสี	นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย และนายสมพงษ์ เรืองฤทธิ์
ขนาด	ความกว้าง 100 ซม. ความยาว 300 ซม.
แรงบันดาลใจ	ผ้าเยียรบับ ลายโบราณ
การวางองค์ประกอบ	ไม่มีกรอบไม่มีเชิง ออกแบบเพื่อการตัดเย็บ
เทคนิคที่ใช้	- ท้องผ้า : ทอยกไหมแบบเห็นลายด้านเดียว และจักไหมทองในส่วน ใจลาย โดยใช้กระสวย 13 กระสวย
	- สันเวียน : ไม่มี
	- กรวยเชิง : ไม่มี
ลาย : ราชวัตร	- ท้องผ้า : ลายราชวัตรทรงเครื่อง ผุดลายทอง มีดอกในเป็นลายย่อ มุมไม้สิบสอง บรรจุลายดอกสี่กลีบไว้ภายใน และออกลายกระจังใหญ่ เป็นกลีบดอกทั้งสี่ทิศ แทรกด้วยกระจังเล็กระหว่างกระจังใหญ่ ตรง ลายมุมใช้ลายดอกสี่กลีบเชื่อมก้านลาย และก้านลายยังใช้ดอกสี่กลีบ เล็กเป็นตัวออกลายใบเทศและกระหนกใบอ่อนเพื่อเชื่อมกับลายมุม
	- สันเวียนและกรวยเชิง : ไม่มี
สี : แดง	- ท้องผ้า : พื้นผ้าสีแดงครั้ง ลายสีเม็ดมะขามแก่ ใจลายสีทอง
	- สันเวียนและกรวยเชิง : ไม่มี
การตกแต่ง	กวาดเงาไหมทองด้วยหินโมรา
หมายเหตุ	

หมายเลขผ้า	ชนิดของผ้า : ผ้าเยียรบับ สำหรับตัด-เย็บ จำนวน 1 ผืน
ก.3 - 008	
ประเภทผลิตภัณฑ์	ผ้า เครื่องแต่งกาย
ผู้ใช้	บุคคลทั่วไป
ผู้ออกแบบ	ชื่อผู้ออกแบบ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย
ผู้เก็บตะกอ (700 ตะกอ)	ชื่อผู้เก็บตะกอ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและแผนกทอ
ผู้ทอ 4 - 5 คน	ชื่อผู้ทอ : ไม่มีการบันทึก ; ทอ 1 คน บั้ดลาย 3 คน
เส้นไหม	ไหมน้อยและไหมทอง
ผู้ย้อมสี	นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย และนายสมพงษ์ เรืองฤทธิ์
ขนาด	ความกว้าง 100 ซม. ความยาว 300 ซม.
แรงบันดาลใจ	ผ้าเยียรบับ ลายโบราณ
การวางองค์ประกอบ	ไม่มีกรอบไม่มีเชิง ออกแบบเพื่อการตัดเย็บ
เทคนิคที่ใช้	- ท้องผ้า : ทอยกไหมแบบเห็นลายด้านเดียว และจักไหมทองในส่วน ใจกลาง โดยใช้กระสวย 13 กระสวย
	- สันเวียน : ไม่มี
	- กรวยเชิง : ไม่มี
ลาย : ราชวัตร	- ท้องผ้า : ลายราชวัตรทรงเครื่อง ผุดลายทอง มีดอกในเป็นลายย่อ มุมไม้สิบสอง บรรจุลายดอกสี่กลีบไว้ภายใน และออกลายกระจังใหญ่ เป็นกลีบดอกทั้งสี่ทิศ แทรกด้วยกระจังเล็กระหว่างกระจังใหญ่ ตรง ลายมุมใช้ลายดอกสี่กลีบเชื่อมก้านลาย และก้านลายยังใช้ดอกสี่กลีบ เล็กเป็นตัวออกลายใบเทศและกระหนกใบอ่อนเพื่อเชื่อมกับลายมุม
	- สันเวียนและกรวยเชิง : ไม่มี
สี : น้ำเงิน	- ท้องผ้า : พื้นผ้าสีแดงครั้ง ลายสีคราม ใจลายสีทอง
	- สันเวียนและกรวยเชิง : ไม่มี
การตกแต่ง	กวาดเงาไหมทองด้วยหินโมรา
หมายเหตุ	

หมายเลขผ้า	ชนิดของผ้า : พระภูษาทรง(ผ้านุ่ง)	จำนวน	1	ผืน
ก.3 - 009				
ประเภทผลิตภัณฑ์	ผ้า เครื่องแต่งกาย			
ผู้ใช้	พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์			
ผู้ออกแบบ	ชื่อผู้ออกแบบ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย			
ผู้เก็บตะกอ (1000 ตะกอ)	ชื่อผู้เก็บตะกอ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและแผนกทอ			
ผู้ทอ 5 - 6 คน	ชื่อผู้ทอ : ไม่มีการบันทึก ; ทอ 1 คน บั้ดลาย 4 คน			
เส้นไหม	ไหมน้อยและไหมทอง			
ผู้อยอมสี	นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย และแผนกเตรียมเส้นไหม			
ขนาด	ความกว้าง 100 ซม. ความยาว 300 ซม.			
แรงบันดาลใจ	พระภูษาทรงของเจ้านายชั้นสูงในสมัยโบราณ			
การวางองค์ประกอบ	แบบไม่มีกรอบมีเชิง สำหรับเป็นผ้านุ่งแบบมีหน้านาง			
เทคนิคที่ใช้	- ท้องผ้า : ทอยกทอง			
	- สั้งเวียน : ไม่มี			
	- กรวยเชิง : ทอยกทอง			
ลาย : เทพนม	- ท้องผ้า : ลายเทพนม			
	- สั้งเวียน : ไม่มี			
	-กรวยเชิง : เป็นส่วนของหน้านาง บรรจุลายสิ่งทอและประจํายามก้ามปู			
สี : ฟ้ําคราม	- ท้องผ้า : ฟ้ําคราม ลายสีทอง			
	- สั้งเวียน : ไม่มี			
	-กรวยเชิง(หน้านาง) : ฟ้ําคราม สั้บสีเม็ดมะขามแ่กและม่วง สั้บด้วยเส้นลวดสีเหลืองกับเขียว			
การตกแต่ง	มัดชายผ้าโดยการสอยมือ และกวาดเงาไหมทองด้วยหินโมรา			
หมายเหตุ	ม.ล.ปิยาภัสร์ ภิริมย์ภักดี สั้งทอเพื่อทูลเกล้า ฯ ถวายสมเด็จพระนางเจ้า ฯ			

หมายเลขผ้า	ชนิดของผ้า : ผ้าถุง	จำนวน 1 ผืน
ก.3 - 010		
ประเภทผลิตภัณฑ์	ผ้า เครื่องแต่งกาย	
ผู้ใช้	บุคคลทั่วไป	
ผู้ออกแบบ	ชื่อผู้ออกแบบ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย	
ผู้เก็บตะกอ (800 ตะกอ)	ชื่อผู้เก็บตะกอ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและแผนกทอ	
ผู้ทอ 4 - 5 คน	ชื่อผู้ทอ : ไม่มีการบันทึก ; ทอ 1 คน บัดลาย 4 คน	
เส้นไหม	ไหมน้อยและไหมทอง	
ผู้อยอมสี	นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย และนายสมพงษ์ เรืองฤทธิ์	
ขนาด	ความกว้าง 100 ซม. ความยาว 300 ซม.	
แรงบันดาลใจ	พระภูษาทรงของเจ้านายชั้นสูงในสมัยโบราณ	
การวางองค์ประกอบ	แบบไม่มีกรอบมีเชิง สำหรับเป็นผ้าถุงแบบมีหน้านาง	
เทคนิคที่ใช้	- ท้องผ้า : ทอยกทอง	
	- สันเวียน : ไม่มี	
	- กรวยเชิง : ทอยกทอง	
ลาย : พุ่มข้าวบิณฑ์ - ก้านแย่ง	- ท้องผ้า : ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง	
	- สันเวียน : ไม่มี	
	- กรวยเชิง : เป็นส่วนของหน้านาง มีช่องแทงท้องลายกระจัง ลายดอกสี่กลีบ	
สี : แดง	- ท้องผ้า : พื้นผ้าสีแดง ลายสีทอง	
	- สันเวียน : ไม่มี	
	- กรวยเชิง : พื้นผ้าสีแดง สลับด้วยสีคราม เขียว และเหลือง	
การตกแต่ง	มัดนชายผ้าโดยการสอยมือ และกวาดเงาไหมทองด้วยหินโมรา	
หมายเหตุ		

หมายเลขผ้า	ชนิดของผ้า : ผ้าถุง	จำนวน 1 ผืน
ก.3 - 011		
ประเภทผลิตภัณฑ์	ผ้า เครื่องแต่งกาย	
ผู้ใช้	บุคคลทั่วไป	
ผู้ออกแบบ	ชื่อผู้ออกแบบ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย	
ผู้เก็บตะกอ (800 ตะกอ)	ชื่อผู้เก็บตะกอ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและแผนกทอ	
ผู้ทอ 5 คน	ชื่อผู้ทอ : ไม่มีการบันทึก ; ทอ 1 คน ปิดลาย 4 คน	
เส้นไหม	ไหมน้อยและไหมทอง	
ผู้ย้อมสี	นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย และนายสมพงษ์ เรืองฤทธิ์	
ขนาด	ความกว้าง 100 ซม. ความยาว 300 ซม.	
แรงบันดาลใจ	พระภูษาทรงของเจ้านายชั้นสูงในสมัยโบราณ	
การวางองค์ประกอบ	แบบมีเชิงและหน้านาง สำหรับเป็นผ้าถุงแบบมีหน้านาง	
เทคนิคที่ใช้	- ทอผ้า : ทอยกทอง	
	- สั้งเวียน : ไม่มี	
	- กรวยเชิง : เป็นส่วนของเชิงผ้าถุงและหน้านาง ทอยกทอง	
ลาย : พุ่มข้าวบิณฑ์ - ก้านแย่ง (ลายเล็ก)	- ทอผ้า : ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง (ลายเล็ก)	
	- สั้งเวียน : ไม่มี	
	- กรวยเชิง : เป็นส่วนของเชิงผ้าถุงและหน้านาง ประกอบด้วยแม่ลาย ลูกขนานบ และช่อแทงทอกระจายกระจัง ลายดอกสี่กลีบ และกรวยเชิง	
สี : คราม	- ทอผ้า : พื้นผ้าสีคราม ลายสีทอง	
	- สั้งเวียน : ไม่มี	
	- กรวยเชิง : พื้นผ้าสีแดง สลับด้วยสีม่วง สีเม็ดมะขาม คั่นด้วยเส้น ลวดสีเหลืองและเขียว	
การตกแต่ง	มัดย้อมผ้าโดยการสอยมือ และกวาดเงาไหมทองด้วยหินโมรา	
หมายเหตุ		

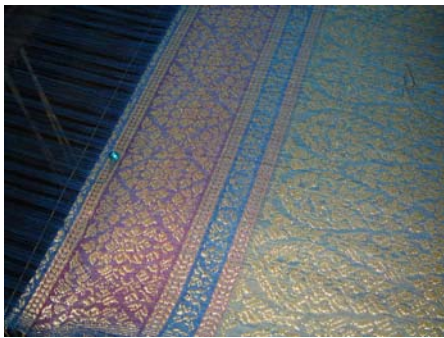
หมายเลขผ้า	ชนิดของผ้า : ผ้าแขวนผนัง	จำนวน 1 ผืน
ก.3 - 012		
ประเภทผลิตภัณฑ์	ผ้า ของแต่งบ้าน	
ผู้ใช้	ลูกค้าชาวอเมริกัน	
ผู้ออกแบบ	ชื่อผู้ออกแบบ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย	
ผู้เก็บตะกอก (1400 ตะกอก)	ชื่อผู้เก็บตะกอก : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและแผนกทอ	
ผู้ทอ 5 - 8 คน	ชื่อผู้ทอ : ไม่มีการบันทึก ; ทอ 1 คน บัตลาย 4 คน	
เส้นไหม	ไหมน้อยและไหมทอง	
ผู้ย้อมสี	นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย และนายสมพงษ์ เรืองฤทธิ์	
ขนาด	ความกว้าง 100 ซม. ความยาว 300 ซม.	
แรงบันดาลใจ	พระวิสูตร	
การวางองค์ประกอบ	แบบมีกรอบมีเชิงด้านเดียว สำหรับเป็นผ้าแขวนผนัง	
เทคนิคที่ใช้	- ทอผ้า : ทอยกทอง	
	- สั้เงียน : ทอยกทอง	
	- กรวยเชิง : ทอยกทอง	
ลาย : พุ่มข้าวบิณฑ์ - ก้านแย่ง	- ทอผ้า : ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง	
	- สั้เงียน : ลายหน้ากระดาน ประกอบด้วยแม่ลายและลูกขนาน	
	- กรวยเชิง : มีลายหน้ากระดานประกอบด้วยแม่ลาย ลูกขนาน คั่นด้วยลายลูกประคำไข่ปลาในเส้นลวด และชุดลายกรวยเชิง	
สี : ทอง	- ทอผ้า : พื้นผ้าสีแดง ลายสีทอง	
	- สั้เงียน : เป็นริ้วสีครามคั่นด้วยสีเหลือง ลายสีทอง	
	- กรวยเชิง : พื้นผ้าสีแดง สลับด้วยสีคราม เขียว และเหลือง	
การตกแต่ง	มัดย้อมผ้าโดยการสอยมือ และกวาดเงาไหมทองด้วยหินโมรา	
หมายเหตุ		

หมายเลขผ้า	ชนิดของผ้า : เชิงผ้าม่าน	จำนวน 1 ผืน
ก.3 - 013		
ประเภทผลิตภัณฑ์	ผ้า ของแต่งบ้าน	
ผู้ใช้	ลูกค้าชาวอเมริกัน	
ผู้ออกแบบ	ชื่อผู้ออกแบบ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย	
ผู้เก็บตะกอก (600 ตะกอก)	ชื่อผู้เก็บตะกอก : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและแผนกทอ	
ผู้ทอ 5 - 6 คน	ชื่อผู้ทอ : ไม่มีการบันทึก ; ทอ 1 คน บัณฑิต 4 คน	
เส้นไหม	ไหมน้อยและไหมทอง	
ผู้ย้อมสี	นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย และนายสมพงษ์ เรืองฤทธิ์	
ขนาด	ความกว้าง 75 ซม. ความยาว 300 ซม.	
แรงบันดาลใจ	พระวิสูตร	
การวางองค์ประกอบ	แบบพิเศษ ทอเฉพาะเชิงสำหรับเป็นผ้าแขวนผนัง	
เทคนิคที่ใช้	- ทอผ้า : ไม่มี	
	- สักเวียน : ไม่มี	
	- กรวยเชิง : ทอยกทอง	
ลาย : กรวยเชิง	- ทอผ้า : ไม่มี	
	- สักเวียน : ไม่มี	
	- กรวยเชิง : ลายกรวยเชิง มีแม่ลายและลูกขนาน ขนานทั้ง 2 ด้าน	
สี : ทอง	- ทอผ้า : ไม่มี	
	- สักเวียน : ไม่มี	
	- กรวยเชิง : พื้นผ้าสีน้ำเงิน มีริ้วสีแดงสลับเขียวและเหลืองของแม่ลาย ลูกขนาน ลายสีทอง	
การตกแต่ง	มัดย้อมผ้าโดยการสอยมือ และกวาดเงาไหมทองด้วยหินโมรา	
หมายเหตุ		

หมายเลขผ้า	ชนิดของผ้า : ผ้าคลุมไหล่	จำนวน 1 ผืน
ก.3 - 014		
ประเภทผลิตภัณฑ์	ผ้า เครื่องแต่งกาย	
ผู้ใช้	บุคคลทั่วไป	
ผู้ออกแบบ	ชื่อผู้ออกแบบ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย	
ผู้เก็บตะกอ (700 ตะกอ)	ชื่อผู้เก็บตะกอ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและแผนกทอ	
ผู้ทอ 5 คน	ชื่อผู้ทอ : ไม่มีการบันทึก ; ทอ 1 คน บัณฑิต 4 คน	
เส้นไหม	ไหมน้อยและไหมทอง	
ผู้อยอมสี	นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย และนายสมพงษ์ เรืองฤทธิ์	
ขนาด	ความกว้าง 83 ซม. ความยาว 230 ซม.	
แรงบันดาลใจ	ลายไทยสมัยรัชกาลที่ 3 และ 4	
การวางองค์ประกอบ	แบบไม่มีกรอบมีเชิง	
เทคนิคที่ใช้	- ทอผ้า : ทอยกทอง โดยทอเนื้อผ้าทอแบบ 3 ตะกอ	
	- สัณเฑาะว์ : ไม่มี	
	- กรวยเชิง : ทอยกทอง โดยทอเนื้อผ้าทอแบบ 3 ตะกอ	
ลาย : แก้วชิงดวง	- ทอผ้า : ลายแก้วชิงดวง มีช่องว่างทอลายกระจังล้อมทอผ้า	
	- สัณเฑาะว์ : ไม่มี	
	- กรวยเชิง : ประกอบด้วยช่องว่างทอลายกระจัง แม่ลาย ลูกขนาน คั่นด้วยลายลูกประคำไข่นาในเส้นลวด และออกลายกรวยเชิง	
สี : เขียวทอง	- ทอผ้า : พื้นผ้าสีเขียวทอง ลายสีทอง	
	- สัณเฑาะว์ : ไม่มี	
	- กรวยเชิง : พื้นผ้าสีเม็ดมะขาม มีริ้วสีคราม สลับสีแดงครั้ง และ เหลืองของแม่ลาย ลูกขนาน ลายสีทอง คั่นด้วยเส้นลวดสีแดง	
การตกแต่ง	กวาดเงาไหมทองด้วยหินโมราถักชายครุยและกรุด้านหลังโดยสอยมือ	
หมายเหตุ	ผ้าไหมสีพื้นที่ใช้กรุชั้นด้านหลังทอด้วยก็กระตุก	

หมายเลขผ้า	ชนิดของผ้า : ผ้าคลุมไหล่	จำนวน 1 ผืน
ก.3 - 015		
ประเภทผลิตภัณฑ์	ผ้า เครื่องแต่งกาย	
ผู้ใช้	บุคคลทั่วไป	
ผู้ออกแบบ	ชื่อผู้ออกแบบ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย	
ผู้เก็บตะกอ (700 ตะกอ)	ชื่อผู้เก็บตะกอ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและแผนกทอ	
ผู้ทอ 5 คน	ชื่อผู้ทอ : ไม่มีการบันทึก ; ทอ 1 คน บัณฑิต 4 คน	
เส้นไหม	ไหมน้อยและไหมทอง	
ผู้ย้อมสี	นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย และนายสมพงษ์ เรืองฤทธิ์	
ขนาด	ความกว้าง 83 ซม. ความยาว 230 ซม.	
แรงบันดาลใจ	ลายไทยสมัยรัชกาลที่ 3 และ 4	
การวางองค์ประกอบ	แบบไม่มีกรอบมีเชิง	
เทคนิคที่ใช้	- ทอผ้า : ทอยทอง โดยทอเนื้อผ้าทอแบบ 3 ตะกอ	
	- สัตว์เย็บ : ไม่มี	
	- กรวยเชิง : ทอยทอง โดยทอเนื้อผ้าทอแบบ 3 ตะกอ	
ลาย : แก้วชิงดวง	- ทอผ้า : ลายแก้วชิงดวง มีชื่อแท่งทองลายกระจิงล้อมทอผ้า	
	- สัตว์เย็บ : ไม่มี	
	- กรวยเชิง : ประกอบด้วยชื่อแท่งทองลายกระจิง แม่ลาย ลูกขนาน คั่นด้วยลายลูกประคำไข่ปลาในเส้นลวด และออกลายกรวยเชิง	
สี : ชมพู	- ทอผ้า : พื้นผ้าสีชมพู ลายสีทอง	
	- สัตว์เย็บ : ไม่มี	
	- กรวยเชิง : พื้นผ้าสีเม็ดมะขาม มีริ้วสีคราม สลับสีแดงครั้ง และ เหลืองของแม่ลาย ลูกขนาน ลายสีทอง คั่นด้วยเส้นลวดสีแดง	
การตกแต่ง	กวาดเงาไหมทองด้วยหินโมราถักชายครุยและกรุด้านหลังโดยสอยมือ	
หมายเหตุ	ผ้าไหมสีพื้นที่ใช้กรูซัปดาห์ด้านหลังทอด้วยก็กระตุก	

หมายเลขผ้า	ชนิดของผ้า : ผ้าคลุมไหล่	จำนวน 1 ผืน
ก.3 - 016		
ประเภทผลิตภัณฑ์	ผ้า เครื่องแต่งกาย	
ผู้ใช้	บุคคลทั่วไป	
ผู้ออกแบบ	ชื่อผู้ออกแบบ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย	
ผู้เก็บตะกอก (600 ตะกอก)	ชื่อผู้เก็บตะกอก : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและแผนกทอ	
ผู้ทอ 5 คน	ชื่อผู้ทอ : ไม่มีการบันทึก ; ทอ 1 คน บั้ดลาย 4 คน	
เส้นไหม	ไหมน้อยและไหมทอง	
ผู้ยอมสี	นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย และนายสมพงษ์ เรืองฤทธิ์	
ขนาด	ความกว้าง 83 ซม. ความยาว 230 ซม.	
แรงบันดาลใจ	ผ้าโฮล ซึ่งเป็นผ้าพื้นเมืองของจังหวัดสุรินทร์ ผสมผสานกับลวดลายแบบราชสำนัก	
การวางองค์ประกอบ	แบบไม่มีกรอบมีเชิง	
เทคนิคที่ใช้	- ทอผ้า : ทอยกทอง มัดหมี่ และขิด	
	- สั้งเวีย่น : ไม่มี	
	- กรวยเชิง : ทอยกทอง	
ลาย : เข้มขาบ	- ทอผ้า : ลายเข้มขาบบรรจุลายประจำยามก้านแย่งเป็นขิด (ยกทอง) สลับกับริ้วโฮลซึ่งเป็นมัดหมี่ คั่นด้วยเส้นลวดบรรจุลายลูกประคำไข่ปลา	
	- สั้งเวีย่น : ไม่มี	
	- กรวยเชิง : ประกอบด้วยข้อแหว่งทองลายกระจัง แม่ลาย ลูกขนานคั่นด้วยลายลูกประคำไข่ปลาในเส้นลวด และออกลายกรวยเชิง	
สี : แดง	- ทอผ้า : ริ้วลายขิดพื้นผ้าสีแแดงลายสีทอง สลับริ้วมัดหมี่สีแแดงม่วง คั่นด้วยเส้นลวดสีม่วง	
	- สั้งเวีย่น : ไม่มี	
	- กรวยเชิง : พื้นผ้าสีแแดง มีริ้วสีคราม สลับสีเม็ดมะขาม เขียว และเหลืองของแม่ลาย ลูกขนาน ลายสีทอง	
การตกแต่ง	กวาดเงาไหมทองด้วยหินโมราถักชายครุยและกรุด้านหลังโดยสอยมือ	
หมายเหตุ	ผ้าไหมสีพื้นที่ใช้กรุชั้นด้านหลังทอด้วยกี่กระตุก	

หมายเลขผ้า	ชนิดของผ้า : ผ้าคลุมไหล่	จำนวน 1 ผืน
ก.3 - 017		
ประเภทผลิตภัณฑ์	ผ้า เครื่องแต่งกาย	
ผู้ใช้	บุคคลทั่วไป	
ผู้ออกแบบ	ชื่อผู้ออกแบบ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย	
ผู้เก็บตะกอ (400 ตะกอ)	ชื่อผู้เก็บตะกอ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและแผนกทอ	
ผู้ทอ 4 คน	ชื่อผู้ทอ : ไม่มีการบันทึก ; ทอ 1 คน บัณฑิต 3 คน	
เส้นไหม	ไหมน้อยและไหมทอง	
ผู้ย้อมสี	นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย และนายสมพงษ์ เรืองฤทธิ์	
ขนาด	ความกว้าง 83 ซม. ความยาว 230 ซม.	
แรงบันดาลใจ	ลายไทยสมัยรัชกาลที่ 3 และ 4	
การวางองค์ประกอบ	แบบไม่มีกรอบมีเชิง	
เทคนิคที่ใช้	- ทอผ้า : ทอผ้าไหมสีพื้น	
	- สั้เงียน : ไม่มี	
	- กรวยเชิง : ทอยกทอง	
ลาย : กรวยเชิง	- ทอผ้า : เป็นผ้าพื้นไม่มีลาย	
	- สั้เงียน : ไม่มี	
	- กรวยเชิง : ลายหน้ากระดาน มีแม่ลาย ลูกขนาน และออกลาย กรวยเชิงโดยใช้ลวดลายแบบสมัยรัชกาลที่ 3 และ 4	
สี : คราม	- ทอผ้า : พื้นสีคราม	
	- สั้เงียน : ไม่มี	
	- กรวยเชิง : พื้นผ้าสีคราม แม่ลายพื้นสีม่วงสลับริ้วสีน้ำเงิน แดงและ เหลือง ลายสีทอง	
การตกแต่ง	กวาดเงาไหมทองด้วยหินโมราถักชายครุยและกรุด้านหลังโดยสอยมือ	
หมายเหตุ	ผ้าไหมสีพื้นที่ใช้กรุซั้บด้านหลังทอด้วยก็กระตุก	

หมายเลขผ้า	ชนิดของผ้า : ผ้าคลุมไหล่	จำนวน 1 ผืน
ก.3 - 018		
ประเภทผลิตภัณฑ์	ผ้า เครื่องแต่งกาย	
ผู้ใช้	บุคคลทั่วไป	
ผู้ออกแบบ	ชื่อผู้ออกแบบ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย	
ผู้เก็บตะกอก (600 ตะกอก)	ชื่อผู้เก็บตะกอก : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและแผนกทอ	
ผู้ทอ 4 คน	ชื่อผู้ทอ : ไม่มีการบันทึก ; ทอ 1 คน บัตลาย 3 คน	
เส้นไหม	ไหมน้อยและไหมทอง	
ผู้ยอมสี	นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย และนายสมพงษ์ เรืองฤทธิ์	
ขนาด	ความกว้าง 83 ซม. ความยาว 230 ซม.	
แรงบันดาลใจ	ลายไทยสมัยอยุธยาตอนปลาย ที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปกรรมตะวันตกสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ที่เข้ามาสู่ราชสำนักสยามในสมัยโบราณในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช	
การวางองค์ประกอบ	แบบมีกรอบมีเชิง	
เทคนิคที่ใช้	- ทอผ้า : ทอผ้าไหมสีพื้น	
	- สั้งเวียน : ทอยกทอง และต้องใช้เทคนิคเกาะตรงช่วงต่อระหว่างสั้งเวียนกับทอผ้า เนื่องจากไม่สามารถพุ่งกระสวยรวดได้	
	- กรวยเชิง : ทอยกทอง	
ลาย : กรวยหอก	- ทอผ้า : เป็นผ้าพื้นไม่มีลาย	
	- สั้งเวียน : ลายหน้ากระดาน บรรจุลายประยุกต์ที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปกรรมตะวันตกสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 และลายลูกประคำไขปลาในเส้นลวด	
	- กรวยเชิง : ลายหน้ากระดาน และออกลายกรวยเชิงโดยบรรจุลายประยุกต์ที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปกรรมตะวันตกสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 และลายลูกประคำไขปลาในเส้นลวด	
สี : ม่วงน้ำเงิน	- ทอผ้า : พื้นสีม่วงน้ำเงิน	
	- สั้งเวียนและกรวยเชิง : พื้นผ้าสีแดงลายสีทอง และริ้วเส้นลวดสีเขียว	
การตกแต่ง	กวาดเงาไหมทองด้วยหินโมราถักชายครุยและกรุด้านหลังโดยสอยมือ	
หมายเหตุ	ผ้าไหมสีพื้นที่ใช้กรุซั้บด้านหลังทอด้วยกี่กระตุก	

หมายเลขผ้า	ชนิดของผ้า : ผ้าคลุมไหล่	จำนวน 1 ผืน
ก.3 - 019	 	
ประเภทผลิตภัณฑ์	ผ้า เครื่องแต่งกาย	
ผู้ใช้	บุคคลทั่วไป	
ผู้ออกแบบ	ชื่อผู้ออกแบบ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย	
ผู้เก็บตะกอ (600 ตะกอ)	ชื่อผู้เก็บตะกอ : นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทยและแผนกทอ	
ผู้ทอ 4 คน	ชื่อผู้ทอ : ไม่มีการบันทึก ; ทอ 1 คน บัตลาย 3 คน	
เส้นไหม	ไหมน้อยและไหมทอง	
ผู้ย้อมสี	นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย และนายสมพงษ์ เรืองฤทธิ์	
ขนาด	ความกว้าง 83 ซม. ความยาว 230 ซม.	
แรงบันดาลใจ	ลวดลายผ้าแบบผ้าSONGKET ของอินโดนีเซียที่เข้ามาสู่ราชสำนักสยามในสมัยโบราณ	
การวางองค์ประกอบ	แบบมีกรอบมีเชิง	
เทคนิคที่ใช้	- ทอผ้า : ทอผ้าไหมสีพื้น	
	- สั้งเวีย่น : ทอยกทอง และต้องใช้เทคนิคเกาะตรงช่วงต่อระหว่างสั้งเวีย่นกับทอผ้า เนื่องจากไม่สามารถพุ่งกระสวยรวดได้	
	- กรวยเชิง : ทอยกทอง	
ลาย : กรวยหอก	- สั้งเวีย่น : ลายหน้ากระดาน บรรจุลายประยุกต์ที่ได้รับอิทธิพลจากผ้าSONGKET ของอินโดนีเซีย และลายลูกประคำไขปลาในเส้นลวด	
	- กรวยเชิง : ลายหน้ากระดาน และออกลายกรวยเชิงโดยบรรจุลายประยุกต์ที่ได้รับอิทธิพลจากผ้าSONGKET ของอินโดนีเซีย และลายลูกประคำไขปลาในเส้นลวด	
	- สั้งเวีย่น : ลายหน้ากระดาน บรรจุลายประยุกต์ที่ได้รับอิทธิพลจากผ้าSONGKET ของอินโดนีเซีย และลายลูกประคำไขปลาในเส้นลวด	
สี : เม็ดมะขาม (แดง)	- ทอผ้า : พื้นสีเม็ดมะขาม (แดง)	
	- สั้งเวีย่น : พื้นผ้าสีแดงลายสีทอง และริ้วเส้นลวดสีเขียว	
	- กรวยเชิง : พื้นผ้าสีแดงลายสีทอง และริ้วเส้นลวดสีเขียว	
การตกแต่ง	กวาดเงาไหมทองด้วยหินโมรา ถักชายครุยและกรู๊ซด้านหลังโดยสอยมือ	
หมายเหตุ	ผ้าไหมสีพื้นที่ใช้กรู๊ซด้านหลังทอด้วยก็กระตุก	

สรุปแบบสัมภาษณ์ สมาชิกกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” จังหวัดสุรินทร์

นายนิรันดร์ ไตรเล็กทิม อายุ 35 ปี เพศ ชาย เชื้อสาย ไทย
ที่อยู่ บ้านเลขที่ 11/2 หมู่ที่ 2 ตำบลวัดชลอ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี
การศึกษา ปริญญาตรี คณะมัณฑนศิลป์ สาขานิเทศศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
หน้าที่ความรับผิดชอบในกลุ่ม ออกแบบ ถอดแบบ และควบคุมการผลิต

นิรันดร์ สำเร็จการศึกษาจากคณะมัณฑนศิลป์ (นิเทศศิลป์) มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้รู้จักกับ วรรณกรรม ตระกูลเงินไทย ซึ่งขณะนั้นกำลังศึกษาต่อระดับปริญญาโท สาขาประวัติศาสตร์ศิลปะ (ตะวันออก) มหาวิทยาลัยศิลปากร ภายหลังมาร่วมกับวรรณกรรม ในฐานะศิษย์ และถือเป็นหนึ่งในผู้ร่วมก่อตั้งกลุ่ม “จันทร์ โสมา” (ประมาณปี 2541-2542) โดยมีโอกาสทอผ้ายกทอง ลายครุฑยุดนาค ถวายสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ

แม้ว่าจะศึกษาทางด้านการออกแบบ และเป็นงานร่วมสมัย ซึ่งต้องเรียนพื้นฐานงานศิลปะ ตะวันตก ทำให้มีพื้นฐานความเข้าใจในศิลปะ ถือเป็นความสากลในศิลปะทุกแขนง ต่อมาจึงได้เรียนพื้นฐานจิตรกรรมไทยประเพณีจากวรรณกรรม

ทั้งนี้ ในการทำงานเกี่ยวกับการทอผ้ายกทอง 1,000 ตะกอก ในกลุ่ม “จันทร์ โสมา” นิรันดร์ ไม่เคยมีพื้นฐานด้านการทอผ้ามาก่อน แต่จำเป็นต้องเรียนรู้เพิ่มเติม ไม่เพียงแต่การทอ แต่รวมถึงความรู้ ความเข้าใจ เทคนิคต่างๆ ที่จะทำให้เกิดลวดลาย โดยเฉพาะการทอยก และการทอผ้าแบบพื้นฐาน เพื่อเป็นพื้นฐานในการออกแบบ

ในการออกแบบรูปแบบ และลวดลายของผ้าไหมยกทอง 1,000 ตะกอก มีข้อจำกัดบางประการ ยกตัวอย่างเช่น การกำหนดช่องลาย หรือ space คือ ลวดลายของผ้ายก ควรระวังไม่ให้ห่างกันจนเกินไป เนื่องจากจะทำให้เส้นใยที่ขม่วด้านหลังของผ้ายากมาก แต่ด้านการให้สี ไม่มีข้อจำกัดใดๆ อย่างไรก็ตาม ขั้นตอนที่นิรันดร์ ถือว่ายากที่สุด คือ การเก็บตะกอก เพราะมีความซับซ้อนมาก ต้องอาศัยเวลา และทักษะความชำนาญสูง

เมื่อถามถึงการแลกเปลี่ยนความรู้ ระหว่างผู้ทำงานออกแบบกับช่างทอ นิรันดร์ กล่าวว่า ในด้านเทคนิคการออกแบบ และการทอ ได้เรียนรู้โดยตรงจากวรรณกรรมทั้งหมด สิ่งเดียวที่ถือว่าเรียนรู้จากช่างทอ คือ สูตรสีย้อม

สุดท้ายเมื่อพูดถึงการสนับสนุนของภาครัฐบาลและเอกชน คิดว่าในภาคส่วนรัฐบาล ควรมีการสนับสนุน ประชาสัมพันธ์ มีการให้ความรู้เกี่ยวกับผ้ายกทอง และผ้าไหมแก่ประชาชน เพื่อสร้างความตระหนักรู้ให้เห็นคุณค่า สำหรับภาคเอกชน ควรมีการส่งเสริมให้มีการนำไปใช้มากขึ้น โดยเฉพาะสนับสนุนให้เกิดความต้องการ การซื้อหา จับจ่าย เพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนของวงล้อต่อไป

นางสาวสุพจน์ ผสมสี อายุ 42 ปี เพศ หญิง เชื้อชาติ เขมร (สุรินทร์)
ที่อยู่ บ้านเลขที่ 28/1 หมู่ที่ 1 บ้านท่าสว่าง ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์
การศึกษา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4

แผนก ทอ (ขณะนั้นกำลังทอผ้าคลุมไหล่แบบมีกรวยเชิง ท้องผ้าเป็นผ้าพื้น ความยาว 2 เมตร
หน้ากว้าง 1 เมตร เก็บตะกอปประมาณ 278 ตะกอ เมื่อวันที่ 6 พ.ค. 2550)

สุพจน์ สามารถทอผ้าพื้น ผ้ามัดหมี่ได้ เริ่มทอตั้งแต่เด็ก โดยเริ่มจากผ้าพื้น แม่สอนให้ทอ
เป็น สมัยก่อนปลูกหม่อน เลี้ยงไหมเอง แต่ไม่รู้ว่าเป็นพันธุ์ใด โดยเลี้ยงไว้ใต้ถุนบ้าน แต่ถ้าไม่พอก็
ต้องซื้อบ้างจากร้านค้าผ้าไหม จะมีเส้นไหมขาย ขายเป็นกิโลกรัม กิโลกรัมละเป็นพัน

ปัจจุบันยังเลี้ยงไหมเองเล็กน้อย เพื่อทอผ้าใช้เองในบางโอกาส ถือเป็นการฆ่าเวลา แบบได้
เส้นไหมที่ดีกว่า แม้ว่าเส้นไหมที่สาวได้ อาจไม่เรียบเสมอกันเหมือนเส้นไหมที่ซื้อมา และยังฟอก
ย้อมเส้นไหมเอง แต่ใช้สีเคมีเนื่องจากใช้งานได้สะดวก เนื่องจากใช้งานได้สะดวกไม่ต้องหาพืชย้อม
อย่างไรก็ตามหากมีผู้ผลิตสีธรรมชาติแบบสำเร็จรูปออกจำหน่าย ก็อาจเปลี่ยนมาใช้แทนสีเคมี
อุปกรณ์ทอผ้าที่มีอยู่นั้นได้รับตกทอดมาจากมารดา ได้แก่ อุปกรณ์สาวไหม และกี่ทอผ้า ทั้งนี้ยัง
ไม่ได้สอนให้หลานๆ ทอ เนื่องจากยังอายุน้อย (กำลังเรียนชั้น ม.1 – ม.2)

สมัครเข้ากลุ่ม “จันทร์ โสม” ครั้งแรกเมื่อ ปี 2546 เป็นช่วงที่กลุ่มกำลังทำผ้าเอเปก เริ่ม
จากทำหน้าที่ปิดลาย แม้จะมีพื้นฐานแต่ก็ไม่เคยทอผ้ายกทองมาก่อน จนกระทั่งขาดคนทอ จึงได้
เข้ามาทำหน้าที่ทอ แต่ยึดการทำนาเป็นอาชีพหลัก

เมื่อถามถึงความยากง่ายของการทอ สุพจน์ คิดว่าผ้าครองราชย์มีลวดลายยากกว่าผ้า
เอเปก ใช้ฟืมหน้ากว้างกว่า ต้องนั่งทอ 2 คน ใน 1 กี่

ลวดลายที่ปรากฏบนผ้ายกทองของกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสม” เป็นลายที่ไม่เคยเห็น
มาก่อน ไม่เคยรู้จัก และอาจารย์จะเปลี่ยนลายไปตลอด ไม่เคยเห็นทอซ้ำลายเดิม

ส่วนการใช้สี สุพจน์ ออกตัวว่าไม่ค่อยรู้จักเรื่องสี แต่ผ้าที่ทออยู่จะย้อมด้วยสีธรรมชาติ
เหมือนกับผ้าพื้นบ้าน ได้แก่ สีนํ้าเงินจากคราม สีแดงจากครั่ง สีเหลืองจากประโหด สีเขียวจาก
การย้อมเหลืองแล้วไปย้อมทับด้วยคราม เป็นต้น

ผ้ายกทองของกลุ่ม “จันทร์ โสม” ส่วนใหญ่ไม่เหมือนผ้าทอพื้นบ้าน ยกเว้นผ้าคลุมไหล่ที่
ทอจำหน่าย ประเภทมีเชิงยกทอง แต่ท้องผ้าเป็นผ้าพื้น 3 ตะกอ หรือทอผ้าทอเป็นผ้าโฮล ผ้า
มัดหมี่ เป็นต้น ตอนตั้งกลุ่มแรกๆ มีผ้าคลุมไหล่แบบไม่มีเชิง ทอผ้าเป็น 3 ตะกอ ด้วย แต่ปัจจุบัน
ไม่ค่อยทำ

จากการร่วมกลุ่มกับอาจารย์วิรัชธรรม คิดว่าได้ความรู้เกี่ยวกับการทอมากขึ้น แม้จะไม่นัด
การเก็บตะกอ เนื่องจากมีการจัดระบบการทำงาน และแบ่งงานเป็นส่วนๆ เป็นแผนก และคิดว่า
ตนเข้ามาเป็นสมาชิกทีหลัง จึงได้รับความรู้จากคนอื่นมากกว่า

สุพจน์ ไม่มีความคิดเห็นเกี่ยวกับความช่วยเหลือของรัฐ หรือเอกชน แต่คิดว่ามาทำงานที่นี้
ดีกว่าไปทำงานอย่างอื่น

นางสาวรล เยาวลักษณ์ อายุ 35 ปี เพศ หญิง เชื้อสาย เขมร
 ที่อยู่ บ้านเลขที่ 57 หมู่ 1 บ้านท่าสว่าง ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์
 การศึกษา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6
 แผนก ทอ

นางสาวรล หัดทอผ้าเมื่ออายุ 20 ปี ผ้าชนิดแรกที่หัดคือผ้าพื้น และทอได้อย่างเดียว ไม่เคยทอผ้ามัดหมี่ โดยหัดทอด้วยกี่กระตุกที่บ้านซึ่งป้าเป็นผู้สอน

ทั้งนี้ เป็นการรับจ้างทอผ้าจากนายทุน จึงได้รับกี่กระตุก และเส้นไหม ในอัตราค่าจ้างทอ หลาละ 16 บาท แต่ปัจจุบันไม่ทอที่บ้านแล้ว ไม่ได้สอนใครอีก

สังเกตได้ว่า แม้สีเคมีจะใช้งานได้สะดวก พร้อมใช้ แต่สีบางสีจะตกสี ต่างกับสีย้อมธรรมชาติที่ติดทนทาน แต่มีขั้นตอนการเตรียมการย้อมที่ยุ่งยาก

เมื่อปี 2546 อาจารย์วีรธรรม รับสมัครช่างทอ จึงมาเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” โดยเริ่มจากงานมัดลาย เนื่องจากไม่เคยทอผ้ายกทองมาก่อน ถือว่างานทอผ้าที่กลุ่ม “จันทร์ โสมา” เป็นอาชีพหลักทำงานวันละ 2 กะ กะเช้า เวลา 8.00 -16.00น , ค่าแรง 120.- กะเย็น เวลา 19.00 - .22.00 น., ค่าแรง 100.-

จนกระทั่ง ปี 2549 จึงได้ทอผ้ายกทอง งานผ้าครองราชย์ ซึ่งอาจารย์เป็นผู้สอน โดยเริ่มให้หัดการทอผ้าพื้นก่อน แล้วจึงทอผ้ายก ตลอดจนมีป้าๆ พี่ๆ ก็อื่นๆ ช่วยสอน ทั้งนี้คิดว่าผ้าครองราชย์ยากกว่าผ้าเอเปกมาก โดยเฉพาะการทำเทคนิคเกาะ ช่วงที่แขวะสาย ตราลายกรวยเชิง ส่วนตราสัญลักษณ์ที่ทำเทคนิคจากนั้น คิดว่าไม่ยากนัก

ลวดลายที่ปรากฏบนผ้าไหมยกทอง ของกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” นั้น เป็นลายมีไม่เคยเห็นมาก่อน ทำให้เริ่มแรกดูลายไม่ค่อยเป็น เมื่อมีคนสอนและอธิบายจึงเข้าใจ ถ้าจะทอลายใหม่คิดว่าตนเองทำได้ ถ้าอ่านลายได้เข้าใจ ส่วนการใช้สีจะไม่แตกต่างจากที่เคยทำ สำหรับเส้นไหมก็เหมือนกับที่ชาวบ้านใช้กันทั่วไป แต่ไหมทองที่กลุ่มใช้ต้องสั่งมาจากอินเดีย ซึ่งชาวบ้านไม่ใช้กัน

กระบวนการทอผ้ายกทองของกลุ่ม ต่างกับผ้าที่เคยทอ เมื่อมาทำงานกับอาจารย์วีรธรรม ได้ความรู้ในการทอผ้าเพิ่มขึ้นมากมาย ได้แก่ เรียนการทอผ้านก แต่เก็บตะกอไม่ได้ ได้เรียนการทอเกาะ แต่เป็นการเก็บลายที่มาตามไม้ ซึ่งอาจารย์เก็บตะกอไว้แล้ว แม้แต่ตราสัญลักษณ์ก็เก็บตะกอไว้ ผู้จักไหมสามารถถักไปตามลายได้เลย

ในการรวมกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” ผู้นำกลุ่มบริหารงานดีอยู่แล้ว จึงไม่มีความเห็นในเรื่องความช่วยเหลือจากรัฐบาล หรือเอกชนว่าจะเข้ามาหรือไม่

นางเตียม บางทอง อายุ 48 ปี เพศ หญิง เชื้อสาย เขมร (สุรินทร์)
 ที่อยู่ บ้านเลขที่ 102 หมู่ 1 บ้านท่าสว่าง ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์
 การศึกษา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4
 แผนก ทอ : ทำหน้าที่ปักลาย

นางเตียม ไม่เคยทอผ้ามาก่อน และทอไม่เป็น เนื่องจากมารดาเสียชีวิตตั้งแต่เล็ก จึงไม่มีผู้สอน มาสมัครงานที่กลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” เมื่ออาจารย์วีรธรรมรับสมัครคนทำงาน ตั้งแต่ก่อนงานเอเปก (ก่อนปี 2546) ทำหน้าที่ปักลาย โดยทำเป็นอาชีพหลัก ทำงานวันละ 2 กะ จะพักเมื่อถึงฤดูทำนา

การทอผ้ายกทองงานเอเปก และงานครองราชย์ ยากทั้ง 2 ลาย โดยที่ลวดลายที่ปรากฏบนผ้ายกทองของกลุ่ม นางเตียมไม่เคยเห็นที่อื่นมาก่อน แต่การใช้สีจะเหมือนกับผ้าทอพื้นบ้าน แต่ย้อมด้วยสีธรรมชาติ ในขณะที่ปัจจุบันชาวบ้านใช้สารเคมี ซึ่งคิดว่าการใช้สีธรรมชาตินั้นดีกว่า

แต่นางเตียม ไม่มีความคิดเห็นเรื่องกระบวนการทอ ตลอดจนความต้องการ การช่วยเหลือจากภาครัฐบาล หรือภาคเอกชน

นางสังวาลย์ บัวทอง อายุ 39 ปี เพศ หญิง เชื้อสาย เขมร (สุรินทร์)
 ที่อยู่ บ้านเลขที่ 92 หมู่ 1 บ้านท่าสว่าง ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์
 การศึกษา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6
 แผนก ทอ

นางสังวาลย์ หัดทอผ้าตั้งแต่อยู่ชั้นประถมปีที่ 1 โดยแม่ ตา และยายสอนให้ทอถึง เริ่มหัดทอผ้าพื้นก่อน จากนั้นจึงหัดทอผ้ายก 5 ตะกอ (ผ้าลูกแก้ว) (ผ้าที่ทางอีสานเรียกผ้ายก คือ ผ้าทอลายพริกไทย ลายดอกพิกุล) เป็นการทอเพื่อใช้เองในครอบครัว แต่ไม่สามารถเก็บตะกอเองได้

สมัยก่อนปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเอง หากไม่พอก็ซื้อใช้บ้าง เป็นไหมโรงงานแต่ฟอกและย้อมเส้นไหมเอง โดยใช้สีเคมี เนื่องจากสะดวกกว่า เครื่องมือทอผ้า ได้รับสืบทอดจากป้าตายาย แต่ปัจจุบันไม่ทอผ้าที่บ้านแล้ว และไม่ได้สอนลูกหลาน อย่างไรก็ตาม นางสังวาล ถือว่าการทำนาเป็นอาชีพหลัก ทั้งที่รายได้หลักมาจากการทอผ้าที่กลุ่ม “จันทร์ โสมา” โดยทำงานวันละ 2 กะ

นางสังวาลย์ เข้ากลุ่ม “จันทร์ โสมา” ประมาณปี 2543 เริ่มหัดทอผ้ายกทอง แบบราชสำนักโบราณครั้งแรก โดยอาจารย์วีระธรรมเป็นผู้สอนให้ทอลายเทพพนม ซึ่งเป็นผ้าที่ทอถวายสมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินีนาถ ในครั้งแรกรู้สึกว่ายากมาก เนื่องจากดูลายไม่ออก ได้แต่ทำตามที่อาจารย์อธิบาย เมื่ออ่านลายออกแล้วก็ไม่ยาก

เมื่อถามถึงการทอผ้ายกทองงานเอเปก และผ้าครองราชย์ กับการทอผ้าไหมที่เคยทำมาก่อน นางสังวาลตอบว่า การทอผ้าครองราชย์ยากกว่ามาก แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง ทั้งเรื่องเทคนิคการทอ ลวดลาย ตะกอ งานละเอียดมาก นอกจากนั้นก็ยังใหญ่พิเศษ ทำให้การมองดูลายช้าลง

ลวดลายที่ปรากฏบนผ้าไหมทอยกทอง ของกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” เป็นลวดลายที่ไม่เคยเห็นมาก่อน เทคนิคการทอก็ซับซ้อนยุ่งยาก ทั้งจก ทั้งเกาะ มีการไขว้เส้น หากเกิดปัญหาลายผิด ผักริมผ้าขาด ช่างทอจะเครียดมาก ต้องขอให้อาจารย์แก้ไข ซึ่งแลดูง่ายมาก

ส่วนการใช้สี จะคล้ายกับผ้าทอพื้นบ้าน แต่ใช้เส้นไหมเล็กมาก ละมีการใช้เส้นไหมทอง แต่งานทอผ้าพื้นบ้านถ้าจะใช้ อย่างมากก็เป็นดินทอง สำหรับอุปกรณ์เครื่องมือทอผ้า เหมือนที่ชาวบ้านใช้กัน เพียงแต่ก็จะมีขนาดต่างกัน เนื่องจากปรับให้เข้ากับงานที่ทอ

ด้านกระบวนการทอนั้น ต่างกับผ้าที่เคยทำมาก่อน ต้องเรียนรู้ใหม่ทั้งหมด งานของกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” ละเอียดและยากที่สุด เท่าที่เคยเห็นมา ซึ่งทำให้รู้มากขึ้นกว่าเดิม แม้กระทั่งเส้นไหมก็รู้จักมากขึ้น เพราะอาจารย์อธิบาย สอน และยังได้ทำงานคุ้นเคย สัมผัสทุกวัน ถือว่าได้ความรู้จากอาจารย์วีระธรรมมาเป็นหลัก

สุดท้ายเมื่อถามความเห็นเกี่ยวกับความช่วยเหลือ ของรัฐบาล หรือภาคเอกชน นางสังวาลเห็นว่า หากรัฐบาลหรือภาคเอกชน เข้ามาช่วยบ้าง อาจทำให้รายได้ดีกว่านี้

นางพวย แสงทับทิม อายุ 48 ปี เพศ หญิง เชื้อสาย เขมร (สุรินทร์)
 ที่อยู่ บ้านเลขที่ 202 หมู่ 1 บ้านท่าสว่าง ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์
 การศึกษา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4
 แผนก ทอ (ถักเก็บตะกอลาย)
 งานที่กำลังทำ ทอผ้าถุงยกทอง แบบมีหน้านาง และกรวยเชิง

นางพวย เริ่มหัดทอผ้าตั้งแต่อายุ 15 ปี โดยมารดาเป็นผู้สอนที่บ้าน ผ้าชนิดแรกที่หัดคือ ผ้าพื้น หลังจากนั้นจึงหัดทอชิ้นมัดหมี่ และสามารถมัดหมี่ได้เอง และขณะนั้นยังปลูกหม่อน เลี้ยงไหมเองที่บ้าน แต่หากเส้นไหมไม่พอ ก็จะต้องซื้อเส้นไหมเพิ่ม และยังฟอกย้อมเส้นไหมเอง แต่ย้อมสีธรรมชาติไม่เป็น ย้อมสีเคมีเนื่องจากสะดวกกว่า

เครื่องมือทอผ้า ได้รับสืบทอดจากมารดา แต่ปัจจุบันไม่ทอผ้าที่บ้านแล้ว เพราะมาทำงานที่ โรงทอผ้ายกของกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร โสมา” ซึ่งถือเป็นอาชีพหลัก แต่เมื่อถึงหน้างานจะต้องไปทำนา เมื่อหว่านเสร็จก็มาทำงานได้ จะหยุดอีกครั้งในฤดูเกี่ยวข้าว แม้ว่าจะเคยสอนให้ลูกสาวทอผ้า แต่ลูกก็ยังเล็ก ไม่ชอบ ไม่สนใจ

เริ่มเข้ากลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร โสมา” เมื่อปี 2541 โดยเริ่มมัดหมี่และทอ แต่การทอผ้ายกนั้นไม่เคยทอมาก่อน เพิ่งมาหัดที่กลุ่ม ซึ่งอาจารย์วีรธรรมเป็นผู้สอนเอง ผลงานที่มี คือ

- เก็บตะกอลายครุฑยุคนาค ซึ่งเป็นงานทอถวายสมเด็จพระนางเจ้า เมื่อปี 2543
 คราวเสด็จเยือนประเทศจีน (1,461 ตะกอ)
- เก็บตะกอลาย ผ้าเอเปก ปี 2546
- ทอผ้าคลุมพระอังสา งานฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี (2549)

ลวดลายที่ปรากฏบนผ้าทอยกทอง ของกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร โสมา” นั้น นางพวยบอกว่าไม่เคยเห็น และไม่รู้จักมาก่อน แต่สีที่ใช้นั้น ย้อมด้วยสีธรรมชาติเหมือนกัน และมีโทนสีคล้ายผ้าพื้นเมือง สำหรับเส้นไหมที่ใช้ เล็กกว่าผ้าทอพื้นบ้าน ตลอดจนกระบวนการทอผ้ายกทอง ของกลุ่มก็ต่างจากผ้าที่เคยทำมา ไม่เคยเห็นมาก่อน ดังนั้นการทำงานในกลุ่มนี้ทำให้รู้เพิ่มขึ้น

เมื่อถามถึงความช่วยเหลือของกลุ่มรัฐบาล หรือเอกชน นางพวยคิดว่ากลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร โสมา” ที่มีอาจารย์วีรธรรม เป็นผู้นำกลุ่ม ก็ดำเนินการได้ดีอยู่แล้ว ไม่ต้องมีหน่วยงานของรัฐเข้ามาก็ได้

นางสาวเสรี สุขน้อย อายุ 24 ปี เพศ หญิง เชื้อสาย เขมร
 ที่อยู่ บ้านเลขที่ 16 หมู่ที่ 4 บ้านโคกเพชร ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์
 การศึกษา กำลังศึกษาระดับปริญญาตรี คณะการจัดการชั้นปีที่ 1
 มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
 แผนก ตกแต่ง

เสรี ทอผ้าได้นิดหน่อย โดยเริ่มหัดที่กลุ่มทอผ้า “จันทร์ โสมา” เพราะต้องช่วยระดมงานทอผ้าคลุมพระอังสา งานครองราชย์ 60 ปี ทั้งนี้อาจารย์วีรธรรมเป็นผู้สอน และได้เรียนรู้จากป้าๆ ที่เป็นช่างทอ จึงนับว่าผ้าชนิดแรกที่หัดทอ คือ ผ้ายกทอง แต่ก็เรียนรู้รูปแบบลายและวิธีการทอแบบต่างๆ เนื่องจากเป็นสมาชิกกลุ่มทอผ้า “จันทร์ โสมา” ในฐานะศิษย์อาจารย์ วีรธรรม เช่นกัน

ในครอบครัวของเสรี มารดาและพี่สาว ยังทอผ้าพื้นเมืองอยู่ที่บ้าน หากแต่ในปัจจุบันไม่มีใครมีใครปลูกหม่อน เลี้ยงไหมกันเองแล้ว ผ้าที่ทอกันในครอบครัว ได้แก่ ผ้ามัดหมี่, โฮล เป็นต้น ทั้งนี้เครื่องมือในการทอผ้านั้น ประกอบด้วย โครงกี่ ฝีมกระทบ ไม้เหยียบ ตะกอเหยียบ (สำหรับขมเส้นยืน เป็นตะกอเนื้อผ้า อย่างที่เรียกกันว่า ผ้าไหม 2 ตะกอ, 3 ตะกอ เป็นต้น) กระสวย หลอดไหม นอกจากนั้นยังมีผั่ง คือ ตัวบังคับหน้าผ้าให้ตึง ตัวปั่นไหม อับสำหรับใส่ไหม เป็นต้น ซึ่งทั้งหมดที่กล่าวมานี้ ได้รับสืบทอดมาจากป้าตายาย แต่เสรีบอกว่า บางบ้านที่รับจ้างทอผ้า จะมีนายทุนนำที่ มาตั้งให้ที่บ้าน

เสรี ไม่เคยทอผ้ายกทองมาก่อน เริ่มงานกับกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” เมื่อประมาณปี 2547 ขณะนั้นอายุ 16 ปี โดยมาสมัครเป็นช่างทอ เพื่อหารายได้เพิ่ม ในขั้นแรกทำหน้าที่ปัดลาย แต่ภายหลังย้ายมาทำหน้าที่ในแผนกตกแต่ง ซึ่งต้องเริ่มหัดงานปักก่อน ปัจจุบันทำงานในกลุ่มเป็นอาชีพหลัก โดยได้รับเงินเดือน เบี้ยเลี้ยงค่าอาหาร และพักอาศัยรวมกันที่กลุ่มเหมือนเป็นครอบครัวเดียวกัน นอกจากนั้นอาจารย์วีรธรรมยังดูแลเรื่องคำรักษาพยาบาล ตลอดจนค่าเล่าเรียน (สำหรับผู้ที่ต้องการศึกษาต่อ) ของลูกศิษย์ในกลุ่มอีกด้วย

สำหรับงานทอผ้าไหมยกทอง 1,000 ตะกอ ของกลุ่ม เสรีสามารถดูลายและอ่านลายได้ เมื่อถามถึงผ้ายกทองสำหรับงานเอเปก ปี 2003 และผ้าคลุมพระอังสางานครองราชย์ ปี 2549 เสรีเห็นว่า งานทั้งสองนั้น เป็นเทคนิคเดียวกัน โดยงานเอเปกแม่จะเทคนิคพิเศษในส่วนตราสัญลักษณ์ ทำให้เนื้องานยกทอง และลวดลายมีความละเอียดกว่า ทำให้ต้องใช้ระยะเวลาในการเก็บลายยาวนานกว่า อีกทั้งมีเวลาทำงานน้อยกว่าด้วย

ลวดลายที่ปรากฏในผ้าไหมยกทองของกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” นี้ เสรีเล่าว่า เพิ่งรู้จักลายต่างๆ เมื่ออาจารย์วีรธรรมออกแบบ และได้เห็นลายใหม่ๆ ออกมาอยู่เสมอ ดังนั้นช่างทอแม้จะเคยทองานเอเปก ก็ยังต้องมาทำความเข้าใจ และทำความเข้าใจกับลายใหม่ ก่อนเริ่มงานครั้งใหม่ทุกครั้ง

ส่วนการใช้สีที่ปรากฏในผ้าไหมยกทอง ของกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” ย้อมสีธรรมชาติ โดยใช้แม่สีหลักแบบพื้นเมือง มีผลทำให้เกิดการรณรงค์ให้ชาวบ้านในท้องถิ่นกลับมา ย้อมสีธรรมชาติ ซึ่งหันไปใช้สีเคมีกันเป็นส่วนมาก

สุดท้ายในเรื่องความช่วยเหลือจากหน่วยงานรัฐบาล หรือภาคเอกชน เสรีพอใจกับการทำงานร่วมกับกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” ซึ่งดูแลตัวเองได้ (สมาชิกในกลุ่ม) แต่ความช่วยเหลือของภาครัฐและเอกชน อาจจะมีผลดีต่อหมู่บ้าน และชาวบ้าน ยกตัวอย่างเช่น สนับสนุนให้มีการส่งข่าวสาร หรือจัดสถานที่ออกงานแสดงสินค้า เป็นต้น

นางสำเรียบ หันตุลา อายุ 40 ปี เพศ หญิง เชื้อสาย เขมร (สุรินทร์)
 ที่อยู่ บ้านเลขที่ 217 หมู่ที่ 1 บ้านท่าสว่าง ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์
 การศึกษา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6
 แผนก ทอ

สำเรียบ หัดทอผ้าตั้งแต่อายุ ประมาณ 16 ปี โดยมารดาเป็นผู้สอน และมีกี่ทอผ้า และอุปกรณ์ทอผ้าทุกอย่างอยู่ที่บ้าน ซึ่งเป็นมรดกตกทอดกันมา แต่ปัจจุบันพี่น้องยืมกันไป ผ้าชนิดแรกที่หัดทอคือผ้าพื้น จากนั้นจึงทอผ้าอันลูซิมตามแบบ คือเป็นผ้าไหมลายตารางสลับสี

ในสมัยก่อนนั้น ชาวบ้านยังปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเอง แต่ภายหลังจะนิยมซื้อเส้นไหมที่ฟอกย้อมเรียบร้อยแล้ว ซึ่งมักจะย้อมด้วยสีเคมี เนื่องจากสะดวก หาซื้อง่าย ไม่มีขั้นตอนการเตรียมที่ยุ่งยาก

เมื่อถามถึงอาชีพ สำเรียบยังยึดอาชีพทำนาเป็นอาชีพหลัก เช่นเดียวกับช่างทอท่านอื่นๆ แต่การทอผ้าก็בקกลุ่มทอผ้า “จันทร์ โสมา” ช่วยทำให้มีรายได้ประจำ โดยทุกวันนี้จะทำงาน 2 กะ คือกะเช้า 8.00 ถึง 16.00 น. และกะเย็น 17.00 น. ถึง 24.00 น. เนื่องจากมีรายได้ดีกว่าการอยู่บ้านเฉยๆ ขณะนี้บุตรสาวมาฝึกงานระหว่างปิดเทอมกับอาจารย์วิรัชธรรมที่กลุ่ม “จันทร์ โสมา” ในแผนกตกแต่ง ยังไม่หัดทอผ้า แต่มีความตั้งใจว่าจะหัดทอต่อไป

ครั้งแรกที่หัดทอผ้ายกทอง คือ เมื่อสมัครเข้ากลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” ตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2546 ช่วงที่มีการเร่งทอผ้ายกทอง เป็นของขวัญมอบแก่ผู้นำประเทศเอเปก ที่มาร่วมประชุมที่กรุงเทพมหานคร แต่หยุดไปเนื่องจากปัญหาสุขภาพ และกลับมาเริ่มงานอีกครั้ง ในปีพุทธศักราช 2549 เมื่อกลุ่มระดมทอผ้ายกทอง เพื่อทูลเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระราชินี และพระราชยาในพระราชอาคันตุกะ ที่เสด็จมาร่วมงานราชพิธีฉลองสิริราชสมบัติ ครบ 60 ปี และคิดว่าผ้ายกทองลายครองราชย์ ยากกว่าเมื่องานตอนเอเปกมาก

ลวดลายที่ปรากฏในผ้าไหมยกทองของกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” นี้ ไม่เคยเห็นมาก่อนเลย ส่วนเรื่องสีที่ใช้ก็แตกต่างกับผ้าพื้นบ้าน โดยชาวบ้านมักจะใช้โทนสีเดียวกันทั้งผืน และจะมีเชิงบ้างก็เพียงเล็กน้อย แต่ผ้ายกทองของกลุ่ม “จันทร์ โสมา” จะมีการให้สี มีสังเวียนที่แตกต่างกัน นอกจากนั้นยังใช้เส้นไหมที่เล็กกว่า และชาวบ้านจะไม่มีการใช้ไหมทอง

ในส่วนของการทอแตกต่างกับการทอผ้าชนิดอื่นของพื้นบ้าน เนื่องจากลวดลายที่ต่างกันไป มีสิ่งใหม่ที่ต้องเรียนจากอาจารย์วิรัชธรรมแทบทั้งสิ้น และคิดว่าการร่วมงานกันกลุ่มทำให้ได้รับความรู้เพิ่มขึ้น สำหรับการเก็บตะกอกทำไม้ค่อยเป็น แต่คิดว่าถ้าได้หัดก็น่าจะทำได้

เมื่อถามถึงความช่วยเหลือจากภาครัฐบาล หรือเอกชน สำเรียบเห็นว่า ขณะนี้ทางกลุ่มทอผ้ายกทอง “จันทร์ โสมา” สามารถบริหารจัดการได้ดีแล้ว คิดว่าพึ่งตนเองได้

นางสมเรียง เปล่งปลั่งสี อายุ 51 ปี เพศ หญิง เชื้อสาย เขมร(ไทย-สุรินทร์)
 ที่อยู่ บ้านเลขที่ 99 หมู่ที่ 1 บ้านท่าสว่าง ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์
 การศึกษา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4
 แผนก ทอ : ทำหน้าที่ปักลาย

นางสมเรียง ทอผ้าไม่เป็น ที่บ้านก็ไม่มีก็ มาขอทำงานที่กลุ่ม “จันทร์ โสมา” ตั้งแต่เริ่มต้น
 กลุ่ม ประมาณปี 2541 ปัจจุบันทำงานที่กลุ่มเป็นหลัก ตอนนี้สามารถเก็บตะกอกได้ โดยอาจารย์วีร
 ธรรมเป็นผู้สอนเก็บตะกอกให้ ย้อมสีได้ และเป็นช่างคนหนึ่งที่ร่วมเก็บตะลอลายครองราชย์

ลวดลายที่ปรากฏบนผ้าไหมยกทอง กลุ่มฝ้ายยกทอง “จันทร์ โสมา” นี้ ไม่เคยเห็นที่ไหนมา
 ก่อน เห็นเฉพาะแต่ผ้าของอาจารย์วีรธรรม สำหรับผ้าเอเปก กับผ้าครองราชย์นั้น คิดว่ายากพอๆ
 กัน ส่วนการใช้สีนั้น ทั้งพืชย้อมและวิธีย้อม เหมือนที่ชาวบ้านทำกัน คือย้อมสีธรรมชาติโดยไม่ใช้
 เคมีผสมเลย ทั้งนี้เส้นไหมนั้น ทางกลุ่มซื้อเส้นไหมน้อย ไม่ได้เลี้ยงเอง

กระบวนการทอฝ้ายยกทองของกลุ่มนั้น ต่างจากที่เคยเห็นมา อีกทั้งลวดลายที่แตกต่าง ทำ
 ให้ต้องใช้เวลาในการเก็บตะกอนาน 4 ถึง 5 เดือน ทางกลุ่มจะจัดเวลาทำงานเป็นกะ คือ เช้า 8.00
 – 16.00, เย็น 18.00 – 23.00 ส่วนงานเอเปก และครองราชย์ ต้องทำงานกัน 3 กะ สลับกัน 24 ช.
 ม.

แต่ไม่มีความเห็นในเรื่องการช่วยเหลือของหน่วยงานรัฐบาล หรือเอกชน

นายสุรียา โพรกนิษฐ์ อายุ 25 ปี เพศ ชาย เชื้อสาย ไทย
 ที่อยู่ บ้านเลขที่ 156/1 หมู่ที่ 1 บ้านท่าสว่าง ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์
 การศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3
 แผนก ทอ : ทำหน้าที่บิดลาย

นายสุรียาเริ่มเป็นสมาชิกกลุ่มทอผ้ายกทอง"จันทร์ โสมา" เมื่อปี 2546 โดยไม่มีความรู้พื้นฐานด้านการทอผ้าและศิลปะมาก่อน แต่มีความเห็นว่าจำเป็นต้องรู้บ้างและได้เรียนศิลปะกับอาจารย์วีรธรรมที่นี่ ปัจจุบันพอมีความรู้ด้านการทอบ้าง รวมทั้งการทอเกาะและจก

ในการออกแบบลวดลายและสีสันทของผ้าไหมยกทองเห็นว่าต้องคำนึงถึงเทคนิคที่จะใช้ทอเพื่อให้เกิดลวดลายด้วย แต่ไม่มีความเห็นเรื่องการนำความรู้จากช่างทอมาใช้ในการออกแบบ

สิ่งที่สุรียาคิดว่ายากที่สุดในการทอผ้ายกทอง 1000 ตะกอ คือ การเก็บลายเนื่องจากต้องใช้ผู้ที่มีความชำนาญ

สุดท้ายคิดว่าต้องการการสนับสนุนจากภาครัฐในเรื่องการตลาด

ประวัติย่อผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ	นางสาวนัชรี จิระนคร
เกิด	วันที่ 21 เมษายน 2515
สถานที่เกิด	อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	119/1064 หมู่บ้านศุภาลย์วิลล์ ถนนรัตนานิเบศร์ ตำบลบางกระสอ อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี
ตำแหน่งปัจจุบัน	วิทยากร 5
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	โรงฝึกศิลปาชีพสวนจิตรลดา กองศิลปาชีพ สำนักพระราชวัง เลขาธิการ ถนนราชวิถี เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร 10303
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ.2533	โรงเรียนหาดใหญ่วิทยาลัย อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา
พ.ศ.2540	ศ.บ. (เครื่องเคลือบดินเผา) มหาวิทยาลัยศิลปากร
พ.ศ.2550	กศ.ม. (ศิลปศึกษา) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ